Засновники журналу:
Подільський державний аграрно-технічний університет
ПВНЗ «Хмельницький економічний університет»
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»,
Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту кормів та сільського господарства Поділля НААН

Головний редактор:
Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор

Заступник головного редактора:
Волощук К.Б.,
д.е.н., професор

Відповідальний секретар:
Печенюк А.В., к.е.н., доцент

Редакційна рада:
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Кулик С.М.
Смоленюк Р.П., к.е.н., доцент
Стельмащук А.М., д.е.н., проф.

Редакційна колегія:
Варченко О.М., д.е.н., проф.
Губені Ю.Е., д.е.н., проф.
Дем'яненко М.Я., д.е.н., проф., акад. НААН
Зінчук Т.О., д.е.н., проф.
Іванишин В.В., д.е.н., проф.
Лотоцький І.І., д.е.н., проф.
Лучик С.Д., д.е.н., проф.
Мазур Н.А., д.е.н.
Малік М.Й., д.е.н., проф., акад. НААН
Місюк М.В., д.е.н.
Пуцентейло П.Р., д.е.н., проф.
Рудик В.К., д.е.н., доцент
Саблук П.Т., д.е.н., проф., акад. НААН
Ульянченко О.В., д.е.н., проф., чл.-кор. НААН
Чикуркова А.Д., д.е.н., проф.

Зарубіжні вчені
Павлов К.В., д.е.н., проф. (Росія)
Пармакли Д.М., д.е.н., проф. (Молдова)
Усенко Л.М., д.е.н., проф. (Росія)
Шмарловська Г.О., д.е.н., проф. (Білорусь)
Горновіч Міослав, хаб. д.е.н., проф. (Польща)
Маркс-Бєльська Рената, хаб. д.е.н., (Польща)

Наукові редактори:
Загнітко Л.А., к.е.н., доцент
Корженівська Н.Л., к.е.н., доцент
Пастух Ю.А., к.е.н., доцент
Петрушенко О.О., к.філ.н.
Сава А.П., к.е.н., с.н.с.
Сидорук Б.О., к.е.н., с.н.с.

ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ

3-4'2016 (62)

Зміст

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства

Дубик В.Я., Осідач О.Б. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ 5

Мельник Л.М. ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ 10

Бугайчук Н.В. ПЕРЕДУМОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА СИСТЕМНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ..... 15

Ткаченко І.В. СТАН ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОР МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ..... 22

Економіка та конкурентоспроможність підприємств

Варченко О.М., Липкань О.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 29

Свиноус І.В., Хомяк Н.В., Рудич О.О. РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 39

Мудрак Р.П., Мазур Ю.П. МАРКЕТИНГОВІ КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ..... 43

Єгупов Ю.А. РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА 50

Сітковська А.О. ІННОВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 57

Панухник Я.Г. СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ.... 60

Качан Д.А. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 66

Економічна політика регіонального розвитку і місцеве самоврядування

Пархомець М.К. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОЧНО-М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА ТА ФАКТОРИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ..... 71

Мащенко М.А. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ..... 80

Охота В.І. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ..... 84

Економіка природокористування та екологізація навколишнього середовища

Павлов К.В. ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМАХ ИНТЕНСИВНОГО ТИПА..... 89

Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБРЕЖЕННЯ..... 103

Демографія, зайнятість населення і соціально – економічна політика

Кліменко О.М., Степаненко В.О. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ НА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ..... 108

Бабій О.М., Цуркан С.М. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ... 112

Редактор:
Довгань О.М.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Подільського державного аграрно-технічного університету, протокол № 7 від 21.04.2016 р.

Виходить щомісячно

Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 11715-586Р
від 08.08.2006 р.

Перереєстровано:
Реєстраційне посвідчення
Серія КВ № 19945-9745ПР
від 28.05.2013 р.

Затверджено:
Постановою Президії ВАК України від 14 червня 2007 р. №1-05/6 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Постановою Президії ВАК України від 10 березня 2010 р. № 1-05/2 як наукове фахове видання України (економічні науки)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.07.2015 № 747 як наукове фахове видання України (економічні науки)

ISSN 2309-1533
ISSN 2310-4864 (ел. вар.)

Журнал «Інноваційна економіка» в наукометричних базах:
РИНЦ –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Підписано друку
27.04.2016 р.

Формат 70х108/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк арк. 23,6

Тираж 300 прим.

Віддруковано з готових діапозитивів в СМП «ТАЙП»
вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, 46000

Автори статей несуть відповідальність за достовірність наведеної інформації (точність наведених у статті даних, цитат, статистичних матеріалів тощо) та за порушення прав інтелектуальної власності інших осіб.

Висловлені авторами думки можуть не співпадати з точкою зору редакції.

Передрук дозволяється лише зі згоди автора.

Нагернюк Д.В. СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ…… 119

Kostunets T.A. INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON PERSONNEL MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE……..... 123

Маркетинг і ринкові відносини

Подольчак Н.Ю., Вішка І.С. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАТРИЦІ ВІДМІННОСТЕЙ…..…… 126

Кравченко Н.В. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ…… 134

Шеленко Д.І., Жук О.І., Баланюк С.І. РОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА У ТОРГОВЕЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ…… 140

Прімєрова О.К., Овчинніков А.Ю. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЛІКВІДНОСТІ АКЦІЙ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ «ПФТС»… 145

Дзюбенко Л.І. БАГАТОВЕКТОРНЕ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ…… 150

Фінансово-кредитна і грошова політика

Руська Р.В., Алілуйко А.М. МОДЕЛЬ ВПЛИВУ ВНЕСКІВ (ВКЛАДІВ) НА КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ В КРЕДИТНІЙ СПІЛЦІ…… 155

Кириченко К.В. ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕПОЗИТНИХ ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ……..... 163

Маринчак Л.Р., Клим'юк Т.Я. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ……..... 169

Сидор Г.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВІВ…….. 175

Жихарцева О.О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП…….. 181

Стефанюк У.Ф. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ……. 185

Краківський Ю.С. СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ…… 190

Статистика, облік, аналіз та аудит

Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ…… 196

Крюкова І.О. АУДИТ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ….. 205

Попова В.Д. ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА…… 211

Кузь В.І. КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ…… 215

Інформаційні технології та економічна безпека

Стельмащук А.М., Стельмащук Ю.А. РОЗВИТОК МЕРЕЖЕВИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЯК СЕРВІСНИЙ ЗАХІД ЗРОСТАННЯ МАСШТАБІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА 222

Кузьміна О.М., Яремко С.А. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ….. 230

РЕФЕРАТИ…… 236

АВТОРИ НОМЕРА…….. 285

ВІТАННЯ З НАГОДИ ЮВІЛЕЮ…… 291

Founders of the journal:
Podolskyi State Agrarian and Technical University
Private Institution of Higher Education "Khmelnytskyi economical University"
Private enterprise "Institute of Economics, Technologies and Entrepreneurship"
Ternopil State Agricultural Experimental Station of the Institute of Feeds Research and Agriculture of Podillia of NAAS

Chief editor:
Stelmashchuk A.M.,
Dr.econ.sc., prof.

Deputy chief editor:
Voloschuk K.B.,
Dr.econ.sc., prof.

Executive Secretary:
Pecheniuk A.V.,
Candidate of Economic Sciences, associate professor

Editorial Council
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Kulyk S.M.
Smoleniuk R.P., Cand.econ.sc., assoc. prof.
Stelmashchuk A.M., Dr.econ.sc., prof.

Editorial Board:
Varchenko O.M., Dr.econ.sc., prof.
Hubeni Yu.E., Dr.econ.sc., prof.
Demianenko M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Zinchuk T.O., Dr.econ.sc., prof.
Ivanyshyn V.V., Dr.econ.sc., prof.
Lototskyi I.I., Dr.econ.sc., prof.
Luchyk S.D., Dr.econ.sc., prof.
Mazur N.A., Dr.econ.sc.
Malik M.Y., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Misiuk M.V., Dr.econ.sc.
Putsenteilo P.R., Dr.econ.sc., prof.
Rudyk V.K., Dr.econ.sc., assoc. prof.
Sabluk P.T., Dr.econ.sc., prof., acad. of NAAS
Ulianchenko O.V., Dr.econ.sc., prof., corresponding member of NAAS
Chykurkova A.D., Dr.econ.sc.

Foreign scientists:
Pavlov K.V., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Parmakli D.M., Dr. econ.sc., prof. (Moldova)
Usenko L.M., Dr. econ.sc., prof. (Russia)
Shmarlovska G.O., Dr.econ.sc., prof. (Belarus)
Gornowicz Miroslaw, Dr. hab., prof. UWM (Poland)
Marks-Bielska Renata, Dr. habil (Poland)

Scientific editors:
Zahnitko L.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Korzhenivska N.L., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Pastukh Yu.A., Cand. Sc. (Econ.), Assoc. Prof.
Petrushenko O.O., Cand. Sci. (Philological) Assoc. Prof.
Sava A.P., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow
Sydoruk B.O., Cand. Sc. (Econ.), senior research fellow

INNOVATIVE ECONOMY

Scientific and Production journal

3-4'2016 [62]

Contents

Economy and innovative development of the national economy
Dubyk V.Ya, Osidach O.B. INNOVATION ACTIVITY AS PRESUPPOSITION OF STABLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY 5
Melnyk L.M. DIAGNOSTIC OF THE CONTEMPORARY STATE OF UKRAINIAN ENGINEERING INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT..... 10
Buhaichuk N.V. BACKGROUNDS FOR MODERNIZATION OF SOCIAL COMPLEX OF UKRAINE IN TERMS OF TRANSFORMATIONS AND SYSTEMIC CHANGES IN THE ECONOMY..... 15
Tkachenko I.V. STATE OF THE UKRAINIAN PENSION FUND AS AN INDICATOR OF MACROECONOMIC INDEXES..... 22

Economy and competitiveness of the enterprises
Varchenko O.M., Lypkan O.V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 29
Svynous I.V., Khomiak N.V., Rudych O.O. ROLE AND PLACE OF THE STATE IN THE PROCESS OF REPRODUCTION OF THE MAIN MEANS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 39
Mudrak R.P., Mazur Yu.P. MARKETING CHANNELS FOR DISTRIBUTION OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: STATUS, TENDENCIES AND PERSPECTIVES..... 43
Yegupov Yu.A. DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE FORMATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF THE ENTERPRISE..... 50
Sitkovska A.O. INNOVATIVE ORIENTATION FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 57
Panukhnyk Ia.H. SOCIALLY RESPONSIBLE ACTIVITY AS A TOOL FOR MODERNIZATION OF TECHNOLOGIES FOR ENTERPRISE MANAGEMENT IN MUNICIPAL ECONOMIC SYSTEM. 60
Kachan D.A. PRIORITY AREAS FOR THE DEVELOPMENT OF RESOURCE ENSURING ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 66

The economic policy of regional development and local government
Parkhomets M.K. COMPETITIVENESS OF DAIRY AND BEEF CATTLE AND FACTORS OF IT'S FORMATION 71
Mashchenko M.A. MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF REGION BASED ON SWOT-ANALYSIS..... 80
Okhota V.I. INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN TERNOPIL REGION..... 84

Environmental economics and ecologization of the environment
Pavlov K.V. INNOVATIVE ECOLOGY AS THE THEORETICAL BASIS OF ECOLOGICAL MODERNIZATION IN ECONOMIC SYSTEMS OF INTENSIVE TYPE 89
Dziadykevych Yu.V., Hevko B.R. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVING 103

Demography, population employment and social - economic policy
Klimenko O.M., Stepanenko V.O. INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL RISKS ON WORKING CAPACITY OF POPULATION IN UKRAINE..... 108
Babii O.M., Tsurkan S.M. COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF THE USE OF WORKFORCE AT INDUSTRIAL ENTERPRISES..... 112

Editor:
Dovhan O.M.

Recommended for publication by the Scientific Council of Podolskyi State Agrarian and Technical University, protocol № 7 from 21.04.2016

Periodicity - once a month

Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 11715-586Р
from 08.08.2006

Re-registered:
Licence of government registration
of printed mass media
КВ № 19945-9745ПР
from 28.05.2013

Approved:
as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/6; issued 14.06.2007)

as a scientific professional editions of Ukraine (Resolution of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine: № 1-05/2; issued 10.03.2010)

by the Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from 13.07.2015, No 747 as scientific professional editions of Ukraine (economic sciences)

ISSN 2309-1533 (Print)
ISSN 2310-4864 (Online)

The journal "Innovative economy" is included in the international scientometric databases:
RYNTS –
http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50859
INDEX COPERNICUS –
http://journals.indexcopernicus.com/+,p12420,3.html

Signed for printing
27.04.2016

Format 70x108/16. Offset paper.
Printing is offset.
Con. print pages 23,6

Circulation is 300 copies.

t has been printed from ready
slides in SMP «TYPE»
str. Chernivetska, 44,
Ternopil, 46000

The authors of the articles are responsible for the authenticity of the information (the accuracy of the presented information in the article, quotations, statistical materials, etc.) and for violation of intellectual property rights of others.
Opinions expressed by the authors may not reflect the views of the editors.
Reprinting is permitted only with the consent of the author.

Naherniuk D.V. RURAL GREEN TOURISM AS A KIND OF ALTERNATIVE INHABITANTS' EMPLOYMENT……	119
Kostunets T.A. INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON PERSONNEL MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE ……	123
Marketing and market relations	
Podolchak N.Yu., Vishka I.S. STRATEGIC DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF PERSONNEL AT ENTREPRENEURIAL STRUCTURES ON THE BASIS OF THE MATRIX OF DIFFERENCES	126
Kravchenko N.V. INSTITUTIONAL ENVIRONMEMT OF PRODUCTION SYSTEMS INTELLECTUALIZATION……	134
Shelenko D.I., Zhuk O.I., Balaniuk S.I. THE ROLE OF ENTERPRISE IN TRADE ACTIVITY……	140
Primierova O.K., Ovchynnikov A.Yu. ANALYSIS OF LIQUIDITY DYNAMICS OF SHARES IN CASE OF PFTS STOCK EXCHANGE…..	145
Dziubenko L.I. MULTI-LEVEL EVALUATION OF THE ACTIVITY OF MOBILE BUILDING ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF SYSTEMS OF FUNCTIONAL AND ECONOMIC INDICATORS……..	150
Financial–credit and monetary policy	
Ruska R.V., Aliluiko A.N. THE MODEL OF CONTRIBUTIONS (DEPOSITS) TO THE CREDIT PORTFOLIO IN THE CREDIT UNION..	155
Kyrychenko K.V. ASSESSMENT OF RELATIONSHIPS OF DEPOSIT AND CREDIT TRANSACTIONS WITH CREDIT INSTITUTIONS OF UKRAINE ……	163
Marynchak L.R., Klymiuk T.Ya. VECTORS OF DEVELOPMENT OF DEPOSIT POLYCY OF DOMESTIC BANKS IN THE CONTEXT OF THEIR ADAPTATION TO MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC UNCERTAINTY……	169
Sydor H.V. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL CREDIT COOPERATIVES……..	175
Zhykhartseva O.O. FOREIGN EXPERIENCE OF ACTIVITY of FINANCIALLY INDUSTRIAL GROUPS……	181
Stefaniuk U.F. STATE SUPPORT OF FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL OF FARMER ECONOMIES……	185
Krakivskyi Yu.S. THE CURRENT STATE OF INSURANCE COVERAGE OF SUBJECTS IN THE AGRARIAN SPHERE……	190
Statistics, accounting, analysis and audit	
Putsenteilo P.R., Humeniuk O.O. STRATEGIC ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT ……..	196
Kryukova I.A. AUDIT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A TOOL TO ENSURE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF RURAL AREAS……	205
Popova V.D. ANALYSIS PROBLEMS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE……..	211
Kuz V.I. CONCEPT OF STRATEGIC ACCOUNTING……	215
Information technology and economic security	
Stelmashchuk A.M., Stelmashchuk Yu.A. DEVELOPMENT OF NETWORK ECONOMIC SYSTEMS AS A SERVICE MEASURE FOR INCREASING DIMENSIONS OF PRODUCTION EFFICIENCY ……....	222
Kuzmina O.M., Yaremko S.A. THE PROBLEMS OF INFORMATIZATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE ……...	230
ABSTRACTS ……..	236
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS……..	285
CONGRATULATIONS OF THE ANNIVERSARY……	291

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 330.83;001.895

Дубик В.Я.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту
Осідач О.Б.,
ст. викладач кафедри економіки та менеджменту
Львівський національний університет імені Івана Франка

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Dubyk V.Ya.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of economics and management
Osidach O.B.,
senior lecturer of the department of economics and management
Ivan Franko National University of Lviv

INNOVATION ACTIVITY AS PRESUPPOSITION OF STABLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Постановка проблеми. В сучасних умовах глобалізації та розвитку інтелектуального суспільства нагальним завданням національної економіки України є долучитися до розподілу світового доходу як рівноцінного партнера світового співтовариства, а не сировинного придатку високо розвинутих держав.

Створення нової інноваційної економіки і забезпечення на цій основі сталого економічного зростання потребує адекватного розвитку інноваційної діяльності як підґрунтя для реалізації інноваційного шляху українських реформ.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розвитку інноваційної діяльності займаються як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: В.М. Геєць, В.П. Семиноженко, М.О. Кизим, В.М. Гриньова, Н.І. Чухрай, М.С. Герасимчук, Т. Кун, П. Вайт, Д. Сахал, М. Туган-Барановський та ін. Аналіз результатів їх досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, зокрема дослідження питань інноваційної діяльності як передумови сталого розвитку національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності інновацій, етапів становлення і розвитку інноваційної теорії та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у світі інноваційна діяльність розглядається як одна з основних умов модернізації економіки, переходу до нової, постіндустріальної стадії соціального прогресу. Традиційні галузі виробництва (металургія, машинобудування, автомобілебудування тощо) багато в чому вже вичерпали як екстенсивні, так і інтенсивні можливості свого розвитку. Тому в багатьох країнах у теперішній час висуваються на перший план вже не ті галузі, що донедавна визначали "обличчя" економіки всіх промислово розвинутих держав, а інші, зорієнтовані на використання новітніх технологій, і насамперед інформаційної: виробництво комп'ютерів, систем інформаційного забезпечення, робототехніки, нових матеріалів тощо. Саме ці сучасні виробництва та інноваційні технології здійснюють революцію у соціально-економічній сфері, допомагаючи "вливати свіжу кров" у традиційні галузі: вони широко запроваджуються у практику авіакосмічної індустрії та автомобілебудування, в галузь виробництва складного медичного, нафто- і газодобувного устаткування, у сферу наукової діяльності, освіти, діловодства тощо. Досвід розвинутих країн свідчить, що на частку нових чи удосконалених технологій, продукції, обладнання, які містять нові знання чи рішення, припадає від 70 до 85% приросту ВВП [1].

Основоположником та фундатором інноваційної теорії був австрійський економіст Й. Шумпетер. У його роботах "Теорія економічного розвитку" [2] та "Капіталізм, соціалізм і демократія" [3] наприкінці XIX - початку XX століття було проведено дослідження теоретичних основ інновацій та інноваційного процесу. Узагальнюючи свої дослідження, Й. Шумпетер висловив гіпотезу, що інновації в економічній системі з'являються не рівномірно та не безперервно, а є наслідком одночасних кластерів і у великій кількості. Глибинними причинами і механізмами розвитку економіки Й. Шумпетер вважав конкуренцію, засновану на інноваціях, яка призводить до "творчого руйнування" сформованих галузей і ринків. Й. Шумпетер довів, що економічний розвиток не є рівномірним, а представляє собою послідовність підйомів і спадів, що чергуються, і зумовлені впровадженням інновацій [2].

Значно розвинув інноваційну теорію Й. Шумпетера Г. Менш, в теорії якого велика частина базисних нововведень концентрується у фазі депресії довгої хвилі економічного розвитку. Проте, на думку Дж. Кларка та інших вчених, депресія лише пригнічує впровадження інновацій, а шторм нововведень характерний для стадії пожвавлення економіки. А. Клайнкнехт на основі проведених досліджень прийшов до висновку про те, що на фазі підйому більш типові процесні інновації, в той час як на стадії депресії більшою мірою впроваджуються продуктові інновації [4–6].

Досліджуючи становлення інноваційної теорії, український вчений П.В. Ткаченко у роботі "Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій" виділяє у формуванні та розвитку інноваційної теорії п'ять періодів:

1. До початку XX століття – вивчення та розкриття науковцями у своїх працях питання науково-технічного прогресу, який вони вважали є заданим чинником у системі ринкової економіки, що зовнішньо впливає на неї. При цьому, відзначалася його важливість. Головним фактором розвитку виробництва вони вважали працю та капітал, а підвищення продуктивності праці – заміщенням фактора живої праці фактором капіталу. Саме тому науково-технічний прогрес розглядався як наслідок, а не причина розвитку виробництва.

2. Перша половина XX століття – формування фундаментальних основ інноваційної теорії. Відбувається зародження інноваційної теорії. Вчені постають перед необхідністю з'ясування у які види основного капіталу необхідно інвестувати грошовий капітал для майбутнього ефективного розвитку.

3. 50-70-ті рр. XX століття – розвиток інноваційних ідей, що були визначені на попередньому етапі. Вчені вважали, що інновації роблять революцію у виробництві.

4. 70-90-ті рр. XXI століття – відбувається новий теоретичний прорив в інноваційній теорії, створюються епохальні та базові інновацій, відбувається становлення постіндустріального суспільства. При цьому, набувають поширення неокласичні теорії ендогенного розвитку, основною метою яких є максимізація прибутку за допомогою технологічних змін. Крім того, інновації та науково-технічний прогрес стають фактором економічного зростання нарівні з працею та капіталом.

5. XXI ст. – впровадження інновацій та інтелектуальний капітал підприємства стають вирішальними чинниками у його розвитку та основним напрямком підвищення його ефективності. Також набуває поширення інноваційне підприємництво, що ґрунтується на новаторському ризикованому підході, тобто за рахунок високої віддачі інвестицій в інноваційній сфері ставиться мета максимізації прибутку за короткий період часу. Економічного домінування добиваються країни та підприємства, що конкурують на основі інновацій [7].

На думку авторів, висновки, зроблені українським вченим-економістом М. Туган-Барановським щодо того, що розширення виробництва у країні під час пожвавлення економіки відбувається не за рахунок зростання споживання, а навпаки, споживання зростає за рахунок розширення виробництва [8], є підґрунтям зародження інноваційної теорії.

Поділяючи думку російських вчених, можна стверджувати, що "на сьогоднішній день провідними інноваційними тенденціями є:

• постійне вдосконалення механізму здійснення технологічних інновацій;

• супровід розробки нових методів виробництва великомасштабними інвестиціями у створення нових виробів за селективними базовими критичними напрямками;

• прогресуюча інтернаціоналізація реалізації інноваційних процесів;

• оптимізація різних інноваційних господарських систем за стадіями інноваційного циклу;

• широке застосування інформаційних технологій в усіх сферах виробничого сектора економіки" [9, с. 170-171].

Відповідно до основних напрямків економічних змін, що відбуваються під впливом перерахованих вище та інших тенденцій, віднесено:

• оптимізація підприємств за техніко-технологічними критеріями спонукає постійно вдосконалювати організаційну структуру фірм і їх корпоративні зв'язки;

• зростаюча взаємопов'язаність інноваційних процесів підвищує значущість великих господарських утворень, які формують "інноваційний каркас" економіки країни та ініціюють поетапне створення міжрегіональних господарських утворень;

• інноваційні процеси суттєво змінюють світовий ринок. По-перше, він стає все більш насиченим різними інноваціями, у тому числі нематеріального характеру (ноу-хау, патенти, ідеї, інформація). По-

друге, ринок технологічних інновацій стає все більш прогнозованим, регульованим. По-третє, якісно змінюється характер конкуренції: вона еволюціонує в бік співпраці, розподілу ролей конкурентів у здійсненні інноваційних проектів і в організації інноваційних процесів;

• сучасні інноваційні процеси зміцнюють технологічну базу посилення взаємозв'язку галузевих і міжгалузевих господарських систем;

• сучасні процеси глобалізації в науково-технічній сфері зумовлюють становлення єдиного, загальнопланетарного підходу до проблеми взаємодії людства з навколишнім середовищем;

• визначення та ранжування пріоритетів науково-технічного розвитку та прийняття рішень про фінансування великих державних програм міцно вбудовуються в політичний, законодавчий і бюджетний процеси країни;

• підвищення інноваційної активності підприємств сприяє зростанню значущості найдорожчого відтвореного ресурсу – кваліфікованих кадрів;

• науково-технічний прогрес забезпечує формування цілісного міжнародної фінансово-економічного організму, сприяє демократизації суспільного життя, переплетінням національних культур [9, с. 171].

Методологічні аспекти реалізації національної інноваційної політики, зміни механізмів взаємодії наукових та інноваційних організацій зі споживачами їхньої продукції як в підприємницькому, так і в державному секторах економіки, на думку авторів, слід розглядати з точки зору національної інноваційної системи. Такий підхід обґрунтований тим, що наука як головне джерело технологічних інновацій не є замкнутою системою в рамках науково-дослідних організацій та інститутів, а органічно вбудована в соціально-економічні процеси, що відбуваються в державі.

Низка авторів [10; 11] розглядають інноваційну систему в контексті інноваційної інфраструктури.

Так, Б. Санто вважає, що інноваційна система складається з наукових, управлінських, виробничо-технологічних, маркетингових та інших факторів, які вступають у функціональну взаємозв'язок і створюють позитивну якісну технічну зміну в результаті їх консолідованого впливу [11].

Запропоновані визначення більшою мірою орієнтуються на розгляд інноваційних систем на мікрорівні. С.Ю. Глазьєв розглядає інноваційні системи на трьох рівнях: "на мікрорівні – постійне оновлення продукції та її характеристик на основі поліпшують інновацій; на мезорівні – зміна поколінь техніки, яка відбувається кожні 10 років; на макрорівні – зміна технологічних укладів на основі базисних інновацій, що має місце приблизно один раз на 50 років. Інноваційна система розглядається з позиції взаємодії новатора, організації і зовнішнього середовища" [9, с. 172-173].

Питанням національних інноваційних систем займалася низка вчених. Концепція національних інноваційних систем розроблялася в 1980-і роки практично одночасно великою групою авторів. Лідерами цього напрямку стали Б. Лундвалл, К. Фрімен, Р. Нельсон. У своїх дослідженнях вони дотримувалися загальних методологічних принципів [12–14]:

1. Розвивали ідею Й. Шумпетера про конкуренцію на основі інновацій та наукових розробок у корпораціях як головних чинників економічної динаміки.

2. Особливу роль в економічному розвитку відводили знанням.

3. Представили інституційний контекст інноваційної діяльності у ролі чинника, що прямо впливає на її зміст і структуру.

Після Другої світової війни особливо привертала увагу дослідників проблематика економічного зростання. Це було викликано бажанням зрозуміти закономірності росту, створити загальну теорію техніко-економічного розвитку складних соціальних систем. Важливими напрямками докладання зусиль у цей період стали науково-технічний прогрес як фактор економічного зростання і циклічні коливання в економічній динаміці. У зв'язку з цим особливо важливе увага приділяється інноваціям.

Спочатку економічне зростання інтерпретувалося в дусі кейнсіанства: інвестиції були джерелом не тільки збільшення виробничих потужностей, але й попиту, який у свою чергу стимулював інвестиційну активність. Потім з'явилося неокласична трактування цього поняття, яке панувало до недавнього часу. Відповідно до нього фірми діють задля максимізації прибутку і своїми діями призводять економічну систему в стан рівноваги, коли попит і пропозиція збалансовані. Спрямований дрейф цього положення рівноваги під впливом реакцій економічних агентів на відхилення пропозиції виробничих ресурсів в рамках існуючого технологічного укладу і становить економічне зростання.

В Україні сьогодні простежується різке скорочення виробництва в технологічних ланцюгах практично всіх технологічних укладів, які розроблялися ще до початку реформ. У поєднанні з майже дворазовим зниженням обсягу капітальних вкладень у національне господарство це свідчить про очевидні тенденції деіндустріалізації країни. Фактично економіка України увійшла в режим звуженого відтворення, протягом декількох років при збереженні тенденцій можна чекати практично повного припинення виробництва у технологічних ланцюгах п'ятого технологічного укладу та глибокого спаду в технологічних ланцюгах четвертого. Якщо таке станеться, то сировинна орієнтація економіки країни стане тією реальністю, від якої буде важко відійти протягом довгих років. Тоді конкурентні переваги країни зведуться до факторів виробництва, але не до інвестицій та інновацій. Відтворення національного багатства поза п'ятим технологічним укладом введе країну в стан "структурної

залежності", поставить її в умови "інформаційної колонії", слугуватиме "митним бар'єром" для вступу в новий тип соціально-інформаційно-екологічної цивілізації.

Вагомою причиною такої ситуації є в першу чергу недостатнє фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств, зокрема низька фінансова підтримка інноваційних досліджень державою. Якщо у 2012 році обсяги фінансування інноваційної діяльності державою становили 222790,73 тис. грн, то у 2013 знизились до 192796,65 тис. грн, а у 2014 році становили лише 134096,97 тис. грн. [15]. Відповідно і питома вага промислових підприємств, що впроваджували інновації також зменшилась з 12,9 % у 2013 році до 12,1% у 2014 [16].

Реформування господарської системи України висуває певні вимоги і до інноваційного процесу, оскільки процедури появи нового продукту або технологічного процесу в умовах централізованої та ринкової економіки кардинально різняться, а отже, повинні бути змінені при переході від одного укладу життя до іншого. В основі інноваційної спрямованості ринкової економіки лежить право власності. Так вважає більшість економістів, що представляють неокласичні та інституційні течії економічної думки. В Україні відбулося відродження інституту приватної власності на засоби виробництва, що призвело до необхідності істотного підвищення відповідальності за прийняті рішення і приватного власника, і держави.

Однак право власності, що сприймається мало не головною умовою ефективності інноваційного процесу, будучи відірваним від інших факторів, саме по собі не зможе забезпечити високу ефективність інноваційної діяльності, оскільки підприємці та держава сприймають ринок неоднозначно, а це обертається невизначеністю і ризиками, подолання яких вимагає особливих моделей поведінки господарюючих суб'єктів. Право власності виступає лише точкою відліку в організації інноваційного духу економіки, однією з умов її ефективності. Але автоматично економічна ефективність не досягається, тому що для права власності як інституту існує своє поняття ефективності, яка залежить від багатьох параметрів, у тому числі національних традицій, культури, уявних конструкцій (моделей) гравців, що діють на ринку, інших встановлених в суспільстві систем формальних правил. Єдине, на що у значному ступені впливає право власності, так це на виникнення продуктивних стимулів економічної діяльності. До цих стимулів належить і стимул генерації нових ідей, без чого неможливо уявити розробки нового продукту або технології.

Висновки з проведеного дослідження. Рушійною силою соціально-економічного розвитку був і залишається науково-технологічний прогрес (процес безперервних інновацій), визначальною ціллю якого є пошук нових засобів задоволення суспільних потреб за мінімальних витрат ресурсів і коштів при збереженні екосистем.

Новації можуть проявлятися на різних стадіях науково-технічного прогресу, важливо вчасно виявити появу рішень, котрі зможуть інтенсифікувати розвиток у рамках діючого технологічного укладу.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати про те, що виробництво високотехнологічних, наукомістких продуктів з високою доданою вартістю може стати основою успішного економічного розвитку держави.

Література

1. Результативність прикладних досліджень і розробок, здійснених за рахунок коштів державного бюджету. Український інститут науково-технічної і економічної інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=280

2. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательства, прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер; пер. с нем. под ред. В.С. Автономова и др. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

3. Шумпетер Й. Капитализм, Социализм и Демократия / Й. Шумпетер – М. : Экономика, 1995. – 540 с.

4. Mensch G. Das Technologische Patt: Innovationen uberwinden die depression / G. Mensch. – Frankfurt am Main, 1975. – 262 p.

5. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / Дж. Б. Кларк. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.

6. Кляйнкнехт А. Инновационные риски венчурного капитала и управления ими / А. Кляйнкнехт. – М., 2003. – 303 с.

7. Ткаченко П.В. Зародження та розвиток теоретичних основ інновацій [Електронний ресурс] / П.В. Ткаченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_Ekon/2009_7/09tpvboi.pdf

8. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы / М.И. Туган-Барановский. – Избранное. – М., 1997. – 316 с.

9. Попков В.В. Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний: концептуальные основы теории и практики управления / В.В. Попков, Д.Б. Берг, Б.Е. Большаков и др.; под ред. В.В. Попкова. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2007. – 295 с.

10. Ковальська Л.Л. Сутність та елементи інфраструктури інноваційного розвитку регіону / Л.Л. Ковальська // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2009. – №2 (22). – С 3-10.

11. Санто Б. Инновация как средство экономического развития. Пер. с венг. / Б. Санто. – М.: Прогресс, 1990. – 217 с.

12. Lundvall B.-A. The globalising learning economy: Implication for innovation policy / B.-A. Lundvall, S. Borras. Commission of the European Union, Report DGXII TSER programme, December 1997. – 176 p.

13. Freeman C. Structural Crises of Adjustment: Business Cycles and Investment Behavioar / C. Freeman, C. Perez // Technical Change and Economic Theory / Edited by Dosi G. et al, L: Pinter Publishers, 1988. – pp. 38-66.

14. Nelson R. Recent Writing of Competitiveness: Boxing the Compass / R. Nelson. – California Management Review, Winter, 1992. – P. 127-137.

15. Аналітична довідка. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково- технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 рік. – К. : Міністерство освіти і науки України; Український інститут науково-технічної і економічної інформації, 2015. – С. 115.

16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: [статистичний збірник] / О.О. Кармазіна (відповідальна за випуск); Державна служба статистики України. – К. : ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2015. – С. 179.

References

1. “The effectiveness of applied research and development carried out by the state budget Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information”, available at: http://uintei.kiev.ua/viewpage.php?page_id=280

2. Schumpeter, J. (1982), *Teoriya ekonomicheskogo razvitia (issledovanie predprinimatelstva, pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsykla konyunktury)* [The Theory of Economic Development (the study of business, profits, capital, credit, interest and the cycle of market conditions)], Progress, Moscow, Russia, 455 p.

3. Schumpeter, J. (1995), *Kapitalism, Sotsialism i Demokratiya* [Capitalism, Socialism and Democracy], Economic, Moscow, Russia, 540 p.

4. Mensch, G. (1975), Das Technologische Patt: Innovationen uberwinden die depression, Frankfurt am Main, Germany, 262 p.

5. Clark, J.B. (2000), *Raspredilenie bogatstva* [Distribution of wealth], Gelios ARV, Moscow, Russia, 369 p.

6. Klyaynkneht, A. (2003), *Innovatsionnye riski venchurnogo kapitala i upravlenie imi* [Innovative risks of venture capital and their management], Moscow, Russia, 303 p.

7. Tkachenko, P. (2009), “The origin and development of the theoretical foundations of innovation”, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvamu_Ekon/2009_7/09tpvboi.pdf

8. Tugan-Baranovskiy, M. (1997), *Periodicheskie promyshlennye krizisy* [The periodic industrial crises], Moscow, Russia, 316 p.

9. Popkov, V., Berg, D., Bolshakov, B. et al. (2007), *Ustoichivoe ekonomicheskoie razvitie v usloviyakh globalizatsii i ekonomiki znaniy: konceptualnyie osnovy teorii i praktiki upravleniya* [Sustainable economic development in the context of globalization and the knowledge economy: the conceptual basis of theory and management], Economic, Moscow, Russia, 295 p.

10. Kowalska, L. (2009), “The essence and elements of innovative development infrastructure in the region”, *Regionalna bizness-ekonomika ta upravlinnya*, no. 2(22), pp. 3-10.

11. Santo, B. (1990), *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitia* [Innovation as a means of economic development], Progress, Moscow, Russia, 217 p.

12. Lundvall, B.-A. and Borras, S. (1997), “The globalising learning economy: Implication for innovation policy”, Commission of the European Union, Report DGXII TSER programme, 176 p.

13. Freeman, C. and Perez, C. (1988), “Structural Crises of Adjustment: Business Cycles and Investment Behavior”, *Technical Change and Economic Theory*, pp. 38-66.

14. Nelson, R. (1992), “Recent Writing of Competitiveness: Boxing the Compass”, California Management Review, pp. 127-137.

15. The state of science and technology, the results of scientific, research and technical, innovation activity and transfer of technology in 2014. [Analytical Reference] (2015), Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy; Ukrainskyi instytut naukovo-tekhnichnoi i economichnoi informatsii, Kyiv, Ukraine, 115 p.

16. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini* [Science and Innovation Activity in Ukraine], Statistical Yearbook, ed. A. Karmazin, Kyiv, Ukraine, 179 p.

Рецензент: д.е.н., професор Львівського національного університету імені Івана Франка О.А. Біттер

УДК 338.1:621

Мельник Л.М.,
к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Melnyk L.M.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of management innovative activity and entrepreneurship
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

DIAGNOSTIC OF THE CONTEMPORARY STATE OF UKRAINIAN ENGINEERING INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Тривалий час, споживаючи природні ресурси задля покращення умов свого існування, людство не задумувалося про наслідки своєї діяльності для довкілля. Для прикладу варто навести такі дані: за період між 1980 і 2000 роками споживання енергоресурсів склало 250 млрд. т у.п., тоді як в усьому світі до 1980 р. було спожито приблизно 210 млрд. т у.п.; за останні 35 років відбулося збільшення у 2 рази виробництва індустріальної і сільськогосподарської продукції – загальний об'єм товарів і послуг у розвинутих країнах кожні 15 років зростає у 2 рази. Очевидно, що зазначені обставини зумовлюють збільшення кількості відходів господарської діяльності, які забруднюють атмосферу, водойми, ґрунт. З огляду на це, більшість розвинених країн і країн, що розвиваються обрали спосіб господарювання відповідно до принципів сталого розвитку, який передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання ресурсозберігаючих технологій.

Пріоритетними для підвищення ресурсоефективності вітчизняного виробництва є високотехнологічні наукомісткі галузі, зокрема галузь машинобудування. Реалізація концепції сталого розвитку в нашій державі та безпосередньо на господарюючих суб'єктах забезпечить зростання економічної ефективності виробництва, збереження природних та інших видів ресурсів, скорочення обсягів забруднення довкілля, підвищення якісного рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найперспективнішою ідеологією 21 століття, зокрема фундаментальною стала праця колективу авторів – Аверкина М.Ф., Андрєєва Н.М., Балджи М.Д., Веклич О.О., Хлобистова Є.В. [11]. Проблематиці стратегічного управління процесами переходу України до сталого розвитку та реалізації інтеграційного вибору присвячено праці О.М. Алимова, І.М. Лицура, В.В. Микитенко [9]. Проблеми сталого розвитку з позиції соціального розвитку України в умовах поглиблення процесів євроінтеграції та інноваційних перетворень в країні описано у праці В.І. Куценко, О.В. Гаращук, О.О. Євсєєвої [10]. Моделі сталого розвитку регіональної економіки досліджено В.В. Дорофієнком, М.С. Пашкевичем [5], особливості ресурсного забезпечення сталого розвитку – С.Л. Пакуліним [7].

Огляд праць показав, що увага вітчизняних провідних науковців здебільшого зосереджена на макроекономічному базисі сталого розвитку в умовах постійного нарощення суспільно-політичних та військово-економічних проблем, які мають місце в державі. Це дає підстави стверджувати про недостатнє наукове і практичне розкриття ролі та значення підприємств машинобудування як базової галузі національної економіки. Таким чином, завдання наукового дослідження обумовлене об'єктивною необхідністю дослідження сучасного стану машинобудівної галузі у контексті переходу до сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану машинобудівної галузі у контексті переходу до сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно, під сталим розвитком прийнято вважати загальну концепцію стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [12]. Тобто сталий розвиток за сенсом є «самопідтримуваним» розвитком, якого можна досягнути шляхом збалансування факторів, можливостей і результатів діяльності національної економіки, загалом, та окремого підприємства, зокрема. Будучи однією з ключових сил у сучасному суспільстві, промислові підприємства покликані зіграти важливу роль у досягненні цієї мети.

У цілому, погоджуючись із думкою Куценко В.І. [10], функціонування промисловості України у контексті переходу до сталого розвитку має бути направлене на: забезпечення зростання економіки на базі розумного поєднання ринкового механізму та цільового державного регулювання; зміцнення фінансового стану галузей переробної промисловості; підвищення рівня життя працівників промисловості; скорочення безробіття; вирівнювання рівня економічного розвитку між регіонами шляхом їх економічної взаємодії.

Орієнтуючись на ключові вектори сталого розвитку, діагностика стану машинобудівної галузі України повинна охоплювати відповідно економічні, екологічні та соціальні аспекти господарюючих суб'єктів галузі.

Економічна складова сталого розвитку відображає вплив господарюючих суб'єктів галузі на економічні системи місцевого та національного рівнів. Найбільшою мірою такий вплив виражається через:

1) обсяг реалізації промислової продукції (табл.1);
2) рівень прибутковості підприємств;
3) рівень інвестиційної діяльності підприємств;
4) рівень інноваційної активності підприємств.

Таблиця 1

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) у 2010-2014 роках

млн грн

Вид діяльності	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість, всього	1043110,8	1305308,0	1367925,5	1322408,4	1428839,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	104081,5	143747,7	143941,9	151575,3	154700,8
Переробна промисловість	703340,0	852537,4	871146,6	817734,3	903735,3
у т.ч.					
машинобудування	97056,9	130847,9	140539,3	113926,6	101924,7
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	6691,4	11529,0	7876,8	7508,7	8133,4
виробництво електричного устаткування	15755,2	16715,6	22141,3	21832,4	21005,7
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	30608,7	37622,8	37567,8	34782,4	33524,8
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	44001,6	64980,5	72953,4	49803,1	39260,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики в Україні [3]

Аналіз таблиці 1 показує, що обсяг реалізованої промислової продукції за 2010-2012 роки зростав, проте з 2013 р. відбуваються скорочення діяльності, що зумовлені військово-політичними діями на Сході України. Найбільшого спаду серед галузей машинобудування у 2014 р. зазнало виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – на 21,2% порівняно з попереднім роком. Слід відмітити, що у 2014 р. спостерігається певне зростання виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – на 8,3%.

Для виявлення тенденцій досягнення сталого розвитку національної економіки, окрім обсягу реалізованої продукції, слід детально дослідити рівень одержаного прибутку чи збитку промисловими підприємствами. Прибутковість комплексно відображає ступінь ефективності використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також природних багатств. Статистичні дані за 2014 р. викликають серйозну стурбованість – сума чистого збитку машинобудівної галузі становить 22380,2 млн грн, у т.ч. на виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції припадає 1759,1 млн. грн. або 7,9%, на виробництво електричного устаткування – 4693,9 млн. грн. або 21%, на виробництво машин і устаткування – 4425,7 млн грн або 19,8% та на виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів – 11501,5 млн грн або 51,4%. Якщо детальніше проаналізувати кількість підприємств галузі, які за результатами своєї діяльності отримали прибуток, то виявляється, що їх частка дорівнює 63,7% з фінансовим результатом у 7622,2 млн грн прибутку. Частка машинобудівних підприємств, які одержали збиток відповідно становить 36,3% з фінансовим результатом –30002,4 млн грн [3]. Виникає парадоксальна ситуація або принцип Паретто: сума збитку меншої кількості підприємств в 4 рази більша за суму прибутку більшої кількості підприємств.

Діагностика економічної ефективності діяльності машинобудівних підприємств не обмежується рівнем реалізації продукції і прибутковості. Важливими у даному значенні є аналіз інвестиційної активності, яка визначає ефективність роботи в довгостроковій перспективі, можливість вистояти в конкурентній боротьбі, вийти на нові ринки, освоїти нові види продукції. Згідно статистичних даних у 2014 р. підприємствами галузі машинобудування освоєно капітальних інвестицій на суму 5474732 тис.

грн [6]. Тут слід відзначити, що ця сума фінансувалася виключно за рахунок власних коштів підприємств, тобто з державного бюджету кошти на розвиток галузей з: виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; виробництва електричного устаткування; виробництва машин і устаткування; виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів не спрямовувались, незважаючи на те, що ці галузі визнані у числі пріоритетних для України.

Ще одним важливим показником, що відображає вплив господарюючих суб'єктів машинобудівної галузі на економічні системи місцевого та національного рівнів є рівень інноваційної активності підприємств. У 2014 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 16,1% промислових підприємств. При цьому на інновації підприємства витратили 7,7 млрд грн, у тому числі на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 66,5% загального обсягу інноваційних витрат, на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 22,8%, на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,6%.

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат, як і капітальних інвестицій залишаються власні кошти підприємств – 6540,3 млн грн, щоправда тут спостерігалася дещо краща ситуація зі сторони державного заохочення. Так, обсяг коштів державного і місцевих бюджетів становив 349,8 млн грн, вітчизняних та іноземних інвесторів – 146,9 млн грн, кредитів – 561,1 млн грн [8].

Соціальна складова сталого розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціально-культурних відносин на підприємствах. У кількісному вираженні рівень розвитку соціальної результативності відображають ключові аспекти результативності, пов'язані з:

1) підходами до оплати праці;
2) рівнем зайнятості;
3) характеристикою умов праці;
4) рівнем кваліфікації та освіти працездатного населення.

Одним із важливих елементів організації промислового виробництва є оплата праці, яка виражає безпосередній інтерес найманих працівників, роботодавців і держави. Пошук взаємовигідного механізму реалізації та збереження інтересів вказаного тристороннього партнерства є однією із основних умов розвитку національної економіки. Оскільки рівень та динаміка витрат на робочу силу є важливими факторами конкуренції в країні та за її межами, то така інформація також використовується для цілей соціального захисту працівників, загалом, та у промисловості, зокрема. Рівень середньої заробітної плати у промисловості відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати у промисловості у 2010-2014 роках

(у розрахунку на одного штатного працівника, грн)

Вид діяльності	Рік				
	2010	2011	2012	2013	2014
Промисловість, всього	2578	3119	3497	3774	3988
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3570	4417	4923	5289	5445
Переробна промисловість	2288	2771	3097	3311	3570
у т.ч.					
виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	2040	2487	2704	3086	3211
виробництво електричного устаткування	2095	2541	2762	3026	3159
виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	2213	2724	3041	3281	3433
виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	2423	2882	3253	3265	3343

Джерело: складено за даними Державної служби статистики в Україні [1]

Загалом оплата праці повинна забезпечити оптимальне життєве функціонування й розвиток людських ресурсів, при цьому вона спрямована на стимулювання трудової діяльності працівників всіх посадових рівнів і кваліфікацій. На жаль, аналізуючи середню заробітну плату у переробній промисловості України за 5 років, видно, що її рівень далекий від того, аби справді забезпечити оптимальний соціальний розвиток в країні. За статистичними даними середня вартість 1 людино-години штатного працівника машинобудівного підприємства у 2014 р. дорівнювала 35,3 грн або 2,2 євро. Для порівняння у країнах Європейського Союзу, приміром, у Данії вона склала 40,3 євро, в Франції – 34,6 євро, в Німеччині – 31,6 євро, у сусідній Польщі – 8,4 євро, а в Чеській республіці – 9,4 євро [1]. У промисловому секторі шведські працівники отримують в середньому 43,8 євро за годину. Саме тому, можна впевнено сказати, що Україна за рівнем купівельної спроможності своїх громадян увійшла в десятку найменш заможних держав Європейського континенту, а наслідком цього є низький життєвий рівень населення [10].

Функція стимулювання оплати праці не виконується повною мірою, так як за структурою витрат на оплату праці працівників машинобудівних підприємств частка виплат у формі премії та інших нерегулярних виплат становить всього 5-6%. Зокрема, працівникам галузі з виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції у 2014 р. виплачено всього 2159,1 млн. грн., з них пряма оплата становить 65,3%, а виплата премій – 1,9%; працівникам галузі з виробництва електричного устаткування виплачено 3312,4 млн грн, у т.ч. пряма оплата – 60,8%, премії – 1,6%. Дещо кращою є розподіл витрат на оплату праці працівникам, задіяним у виробництві машин і устаткування (всього виплачено 8380,9 млн грн, у т.ч. пряма оплата – 55,6%, премії – 5,3%) та у виробництві автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (всього виплачено 9505,7 млн грн, у т.ч. пряма оплата – 55,2%, премії – 3,3%) [1]. Разом з тим, відрадним є те, що у загальній сумі витрат на утримання робочої сили у важкій промисловості близько 30% видань спрямовувалися на соціальне забезпечення працівників.

Проблема низької оплати праці підприємств важкої промисловості доповнюється заборгованістю із виплати заробітної плати. Станом на 01.01.2015 р. така заборгованість у промисловості країни загалом сягнула 1363414 тис. грн, у т.ч. у галузі машинобудування 360855 тис. грн, що становить 26,5% від загальної суми невиплаченої заробітної плати в промисловості України.

У 2014 р. на промислових підприємствах було зафіксовано 4 страйки, участь у яких взяли 1,6 тис. осіб, а кількість невідпрацьованих годин у середньому на одного страйкуючого сягнула позначки 202 [1]. Показовим тут є те, що у попередньому році не було зафіксовано жадного страйку. Це свідчить про появу певної соціальної напруги на промислових підприємствах і виступає своєрідним тривожним сигналом щодо стану соціального клімату на виробництві.

Дослідження засвідчили негативну тенденцію щодо рівня зайнятості в промисловості, оскільки у кожній галузі машинобудування відбувалося скорочення кількості кадрів. В окремих галузях (виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів) зменшення працюючих сягало понад 29% до загальної кількості штатних працівників (у 2014 р. середньо-облікова кількість штатних працівників у машинобудівній галузі дорівнювала 376,5 тис. осіб), при цьому кількість прийнятих працівників становила 15,5%. Ще більший дисбаланс зафіксовано у галузі електричного устаткування – 27,0% та 12,4% відповідно.

Вкрай не втішною є ситуація щодо неповної зайнятості працівників промислових підприємств. Так, у 2014 р. виявлено, що всього по підприємствах промисловості майже 430 тис. осіб були переведені на неповний робочий день (тиждень) і більше 50 тис. осіб знаходились у відпустках без збереження заробітної плати [1]. Частка переведених осіб на неповний робочий день (тиждень) у галузі виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів сягнула 24,7%, а у галузі виробництва машин і устаткування – 12,2% із загальної кількості переведених працівників переробної промисловості.

Ще одним вагомим показником відображення результативності соціальної складової сталого розвитку є виявлення підприємств, на яких працівники зайняті в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам. Так, у 2013 р. всього по країні налічувалося 9161 підприємств, на яких працівники зайняті в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, з них кількість підприємств галузі машинобудування становила 739 підприємств. Критичною є ситуація з організацією охорони праці на місцях. Аналіз показав, що для підприємств даної галузі 2 працівники є характерною обліковою кількістю працівників служб охорони праці. Зауважимо, що це неприпустима прогалина вітчизняних промислових підприємств у питанні досягнення сталого розвитку, оскільки стан охорони праці на місцях нерозривно пов'язаний з реалізацією як соціальної складової сталого розвитку, так і економічної.

У наукових працях професійна освіта часто згадується як один з ключових чинників, що сприяють економічному зростанню окремого підприємства, регіону та держави в цілому. Загальновідомо, що питання освіти на виробництві пов'язане з численними труднощами, серед яких головне місце у багатьох випадках посідає проблема фінансування. На основі досліджень встановлено, що в розрахунку на одного штатного працівника на вітчизняних підприємствах машинобудівної галузі в середньому місячні витрати на професійне навчання становлять 5,75 грн, або 69 грн в рік. Очевидною є ситуація, коли питанню забезпечення робочих місць висококваліфікованими кадрами на машинобудівних підприємствах не приділяється належної уваги. І це у той час, коли у провідних країнах світу, що обрали концепцію сталого розвитку як основу перебудови стратегії свого існування, освіта на виробництві слугує критерієм виміру відповідності працівника вимогам, що висуваються до нього, його здатності приймати ефективні рішення та виконувати складні завдання.

Усі галузі промисловості, що займаються виробництвом матеріальних благ, є великими споживачами не лише соціальних, а в першу чергу природних ресурсів і своєю діяльністю забруднюють ґрунт, атмосферу і ґрунтові води. Саме тому для проведення повноцінної діагностики сучасного стану машинобудівної галузі у контексті переходу до сталого розвитку слід велику увагу приділити саме екологічній складові, яка пов'язана з впливом організації на живі і неживі природні системи, включаючи екосистеми, землю, повітря і воду. Екологічні показники відображають результати діяльності, пов'язані з вхідними (наприклад, сировина, енергія, вода) і вихідними (наприклад, викиди, скиди, відходи) потоками.

За статистичними даними у 2014 р. від підприємств у повітряний басейн країни надійшло 3,0 млн т забруднюючих речовин, що на 1,2 млн т, або на 28,8% менше, ніж у 2013 р. Варто зауважити, що головною причиною зменшення викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря є скорочення обсягів виробництва промисловими підприємствами та переходу на роботу в режимі максимальної економії газу та вугілля [2]. Обсяг відходів в аналізованому році дорівнював 343,5 млн т, у тому числі від економічної діяльності підприємств та організацій – 337,4 млн т, причому понад 90% від загального обсягу утворених відходів припадає саме на відходи IV класу небезпеки. Така ситуація засвідчує про надзвичайно складне навантаження з послідуючими екологічно-деструктивними наслідками на навколишнє середовище України.

Переконані, що головними причинами цього є: недосконалі технології виробництва, надмірна концентрація – як територіальна, так і в межах одного підприємства, брак надійних природозахисних споруд. Недосконалість сучасних технологій не дає можливість повністю переробляти мінеральну сировину. Більша частина її повертається в природу у вигляді відходів. За даними деяких учених, готова продукція становить 1-2 % від сировини, що використовується, а решта повертається у вигляді відходів до біосфери, забруднюючи її компоненти.

Показовою інформацією щодо характеристики рівня та можливостей досягнення сталого розвитку є аналіз витрат на охорону навколишнього природного середовища. Протягом 2014 р. на такі заходи вітчизняними підприємствами, організаціями та установами було витрачено 21 925,6 млн грн Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 13 965,7 млн грн (або 64%) становлять поточні витрати, 7 959,9 млн грн (або 36%) – капітальні інвестиції.

Очевидно, що за таких обставин повинні вживатися заходи щодо ліквідації або, хоча б, поступового зниження негативного впливу діяльності зі сторони господарюючих суб'єктів. Одним з ефективних шляхів досягнення поставленого завдання є екологізація виробничого процесу, що передбачає розширене відтворення природних ресурсів шляхом вдосконалення технології, організації матеріального виробництва, підвищення ефективності праці в екологічній сфері при одночасному збереженні економічного зростання підприємств.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, дослідивши сучасний стан машинобудівної галузі у контексті переходу до сталого розвитку, можна зазначити, що найвагомішими проблемами, а, отже, й перешкодами на даному процесі є погіршення стану навколишнього середовища внаслідок техногенного навантаження, підвищеного ризику виникнення надзвичайних ситуацій, виснаження природних ресурсів, зростання впливу негативних факторів на здоров'я населення, низького рівня екологічної грамотності населення та господарюючих суб'єктів, недостатнього рівня фінансування заходів з охорони навколишнього середовища. Зазначені проблеми гальмують не лише економічний розвиток, а й руйнують перспективи розвитку суспільства загалом. Враховуючи такі обставини, вважаємо, що сталий розвиток країни може бути досягненим перш за все за рахунок ефективної роботи вітчизняних промислових підприємств, які можуть знизити або попередити екологічний збиток від виробничо-господарської діяльності за рахунок процесу екологізації, що передбачає поєднання виробничих та екологічних операцій у технологічному процесі виробництва і реалізації продукції.

Література

1. Витрати на робочу силу за 2014 рік: статистичний збірник / Відпов. за випуск І.В. Сеник. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 65 с.

2. Викиди забруднюючих речовин та парникових газів у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення у 2014 році: експрес-випуск / Державна служба статистики України. – 23.03.2015. – № 74/0/06.4вн-15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

3. Діяльність суб'єктів господарювання за 2014 рік: статистичний збірник / Відпов. за випуск О.М. Колпакова. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 435 с.

4. Довкілля України за 2014 рік: статистичний збірник / Відпов. за випуск Н.Ю. Гусєва. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 223 с.

5. Дорофієнко В.В. Соціальний аспект сталого розвитку регіональної економіки: теорія та моделі / В.В. Дорофієнко, М.С. Пашкевич // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 4. – С. 109-116.

6. Капітальні інвестиції в Україні: статистичний бюлетень / Відпов. за випуск І.С. Петренко. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 43 с.

7. Пакулін С.Л. Державне регулювання і ресурсне забезпечення сталого розвитку соціального комплексу / С.Л. Пакулін // Економічний простір : зб.наук.пр. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – 2012. – № 65. – С. 103-110.

8. Підсумки роботи промисловості України за січень–грудень 2014 року: експрес-випуск / Державна служба статистики України. – 19.01.2015 № 14/0/03.1вн-15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

9. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави : монографія / О.М. Алимов, І.М. Лицур, В.В. Микитенко та ін. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. – 520 с.

10. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку : монографія / [В.І. Куценко, О.В. Гаращук, О.О. Євсєєва та ін.]; за наук. ред. В.І. Куценко / Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України". – К., 2013. – 336 с.

11. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: колективна монографія [Аверкина М.Ф., Андрєєва Н.М., Балджи М.Д., Веклич О.О. та ін.] / НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»; НТТУ «Київський політехнічний інститут»; Вища економіко-гуманітарна школа; Міжнародна асоціація сталого розвитку / за наук. ред. проф. Хлобистова Є.В. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. – 540 с.

12. Сталий розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (2015), “Labor costs for 2014”, Express issue, 65 p.

2. State Statistics Service of Ukraine (2015), “Emissions of pollutants and greenhouse gases into the atmosphere from stationary sources in 2014”, Express issue, 23.03.2015, № 74/0/06.4вн-15, available at: http://ukrstat.gov.ua. **(**access date February 20, 2016).

3. State Statistics Service of Ukraine (2015), “The activity of business entities for 2014”, Express issue, 435 p.

4. State Statistics Service of Ukraine (2015), “The environment of Ukraine in 2014”, Express issue, 223 p.

5. Dorofienko, V. and Pashkevych, M. (2012). “The Social Dimension of Sustainable Development of the Regional Economy: theory and models*”, Stalyy rozvytok ekonomiky*, no. 4, pp. 109-116.

6. State Statistics Service of Ukraine (2015), “Capital investment in Ukraine”, Express issue, 43 p.

7. Pakulin, S.L. (2012). “State regulation of resources and sustainable development of the social complex”, *Ekonomichnyi prostir,* no. 65, pp. 103-110.

8. State Statistics Service of Ukraine (2015), “Results of the industry in Ukraine in January-December 2014”, *Express issue*, 19.01.2015 № 14/0/03.1вн-15, available at: http://ukrstat.gov.ua **(**access date February 20, 2016).

9. Alymov, A.M., Lytsur, I.M., Mykytenko, V.V. et al. (2014), *Potentsial staloho rozvytku Ukrayiny na shlyakhu realizatsiyi intehratsiynoho vyboru derzhavy* [Potential Sustainability of Ukraine in implementing the State’s Integration Selection], monograph, DU IEPSR NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 520 p.

10. Kutsenko, V.I., Garaschuk, O.V., Evseeva, O.O. et al. (2013), *Sotsialnyi resurs formuvannia innovatsiinoi ekonomiky v konteksti staloho rozvytku* [Social Capital of Innovative Economy Formation in the context of Sustainable Development], monograph, Kyiv, Ukraine, 336 p.

11. Averkyna, M.F, Andreeva, N.M., Balgy, M.D., Veklych, A.A. et al. (2014), *Stalyi rozvytok – KHKHI stolittia: upravlinnia, tekhnolohii, modeli* [Sustainable Development – XXI Century: Management, Technologies, Models], Chabanenko publisher Y.A., Cherkassy, Ukraine, 540 p.

12. Sustainable Development, available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток. **(**access date February 20, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Б.М. Андрушків

УДК 64.011.8:332.122.66

Бугайчук Н.В.,
аспірант[1]
Львівська комерційна академія

ПЕРЕДУМОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА СИСТЕМНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ

Buhaichuk N.V.,
graduate student
Lviv Academy of Commerce

BACKGROUNDS FOR MODERNIZATION OF SOCIAL COMPLEX OF UKRAINE IN TERMS OF TRANSFORMATIONS AND SYSTEMIC CHANGES IN THE ECONOMY

Постановка проблеми. Системні зміни у розвитку соціальної сфери зумовлюють гостру потребу у розробці нових підходів до управління соціальним комплексом регіону і держави в цілому, вимагають створення сприятливих умов для забезпечення високого рівня життя населення шляхом збереження освітнього, інтелектуального, культурного, духовного та фізичного розвитку населення. Відтак, поряд із зростанням ролі та значення соціальної сфери пріоритетними напрямами соціально-економічного розвитку стають якісний людський капітал, конкурентоспроможна наука, передова освіта,

[1] *Науковий керівник: Іляш О.І. – д.е.н., професор*

право на вільний розвиток особистості та людська гідність, соціальна захищеність родин, стан охорони здоров'я, кон'юнктура ринку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування та ефективного функціонування соціального комплексу регіону присвячені праці таких вітчизняних вчених, як В. Куценко [2; 3], О. Іляш [9], А. Пакуліна [4; 5; 6], Я. Остафійчук [3], О. Топчій [8], І. Кінаш [1], С. Дорогунцов, Ю. Пітюренко, Я. Олійник [7] та ін.

У своїх працях українські та зарубіжні вчені здебільшого досліджують проблеми функціонування соціального комплексу на різних рівнях суспільної ієрархії, поряд з цим існує потреба у комплексному науковому дослідженні концептуальних засад та пріоритетів економічного розвитку соціального комплексу України, кінцевою метою якого є забезпечення його модернізації в умовах системних змін.

Постановка завдання. Вирішення проблем модернізації та забезпечення економічного розвитку соціального комплексу України та застосування ефективних механізмів його підтримки є одним із найважливіших стратегічних завдань соціальної політики держави. Відтак, виникає необхідність наукового обґрунтування впливу системних змін на функціонування соціального комплексу держави, відповідно до напрямів соціального вектору економічного розвитку держави зазначених вище, вибору найбільш прийнятної його структури, як основного чинника забезпечення високого рівня та якості життя населення.

Метою статті є обґрунтування необхідності модернізації соціального комплексу держави та визначення основних стратегічних напрямів його розвитку в умовах трансформаційних перетворень та системних змін в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Варто погодитись, що розвиток соціального комплексу й ринку послуг це надзвичайно уповільнений процес руху будь-яких ознак прогресу у соціальній сфері, що змінюється з наростаючим прискоренням, за яким наступає завершальний етап насичення системи. Сьогодні серед трьох головних секторів економіки – промисловості, сільського господарства, соціального комплексу – пріоритет належить останньому [8, с. 6].

Відтак, важливим завданням методології дослідження економічного розвитку соціального комплексу держави є вивчення, аналіз та уточнення категорій "соціальна сфера" та "соціальний комплекс", конкретизація їх складових та визначення чинників їх формування. Окрім того, для дослідження соціального комплексу держави необхідним є вивчення теоретичних підходів, факторів та середовища його формування й ефективного функціонування та обґрунтування ролі соціального комплексу для економічного розвитку держави.

Так, В. Куценко та Я. Остафійчук розглядають соціальну сферу як сукупність матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, а також різноманітних відносин, які виникають у процесі їх взаємодії. Науковці зазначають, що соціальна сфера організовує споживання створених у матеріальному виробництві благ і виробляє власні послуги. Вона охоплює галузі як виробничого, так і невиробничого характеру, завданням яких є покращення умов життєдіяльності людей у трудовій і культурно-побутовій сферах, їх фізичне та духовне вдосконалення, вирішення найважливіших соціальних проблем [3, с. 13-14].

Необхідність дослідження соціальної сфери як складової суспільної системи підтверджується працями А. Пакуліної, де соціальна сфера розглядається як цілісна підсистема суспільства, що складається з соціальних спільностей, соціальних стосунків, а також організацій і галузей, які виробляють і надають послуги населенню в рамках реалізації завдань соціальної політики держави [5, с. 262].

Додамо також, вивчення генезису формування соціального комплексу як складової соціально-економічного розвитку розглядається більшістю зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема ми погоджуємося із думкою вчених А. Пакуліної та О. Топчія, які визначають соціальний комплекс як сукупність видів економічної діяльності, спрямованих на задоволення потреб населення, а саме: системи освіти й охорони здоров'я, сфери культури, житлово-комунального господарства, транспортного обслуговування населення, торгівлі й ресторанного господарства, туризму і рекреаційної діяльності. Науковці зазначають, що соціальний комплекс регіону характеризується спільністю територіального розміщення, тісним взаємозв'язком його складових, залежністю від інтегральних процесів. Недостатній рівень одного або кількох видів економічної діяльності може призвести до уповільнення розвитку соціального комплексу в цілому або його руйнування [8, с. 6-7; 6, с. 297].

Загалом, системний аналіз наукових підходів до визначення категорії «соціальний комплекс» дозволив уточнити сутність соціального комплексу держави та конкретизувати головні стратегічні напрями його змін, як соціально значущої складової розвитку національної економіки.

Таким чином, ми вважаємо, що соціальний комплекс – це сукупність видів економічної діяльності, діяльність яких спрямована на забезпечення достойного рівня та якості життя населення, збереження його освітнього, інтелектуального, культурного, духовного та фізичного розвитку шляхом організації споживання та задоволення потреб, створення гідних умов життєдіяльності та соціальної підтримки населення.

Зауважимо, що найбільш прийнятним для нас є виділення в системі формування соціального комплексу відповідних напрямів розвитку, які відображають умови відтворення населення через задоволення первинних потреб та забезпечення умов розвитку людини як економічно активної особистості. На рис. 1 відображена змістовна характеристика напрямів розвитку соціального комплексу в системі національного господарства.

Рис. 1. Змістовна характеристика напрямів розвитку соціального комплексу в системі національної економіки

Джерело: розробка автора

Застосування системного підходу для дослідження соціального комплексу держави дає змогу встановити відповідність між його елементами. Відтак декомпозиція соціального комплексу на окремі складові дозволяє виділити наступні його елементи: соціально-побутовий та соціально-культурний комплекси, комплекс соціальних послуг, адміністративна та ринкова інфраструктури. Варто зазначити, що збалансований розвиток зазначених елементів соціального комплексу держави забезпечить достойний рівень та якість життя населення.

Відповідно до напрямів розвитку соціального комплексу держави, зазначених вище, ми вважаємо найбільш прийнятною наступну його структуру (рис. 2). Вважаємо, роль соціального комплексу у суспільному розвитку визначається двома головними функціями. Перша полягає в тому, що завдяки його функціонуванню створюється комплекс життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення населення та робочої сили, а друга – у забезпеченні підвищення достойного рівня та якості усіх членів суспільства. Окрім того, напрями розвитку соціальної сфери підпорядковані потребам розвитку як матеріального виробництва, так і нематеріального. Вона не тільки бере участь у відтворенні головної продуктивної сили суспільства - людини і тим самим активно впливає на створення сукупного продукту, а й впливає на темпи соціально-економічного прогресу.

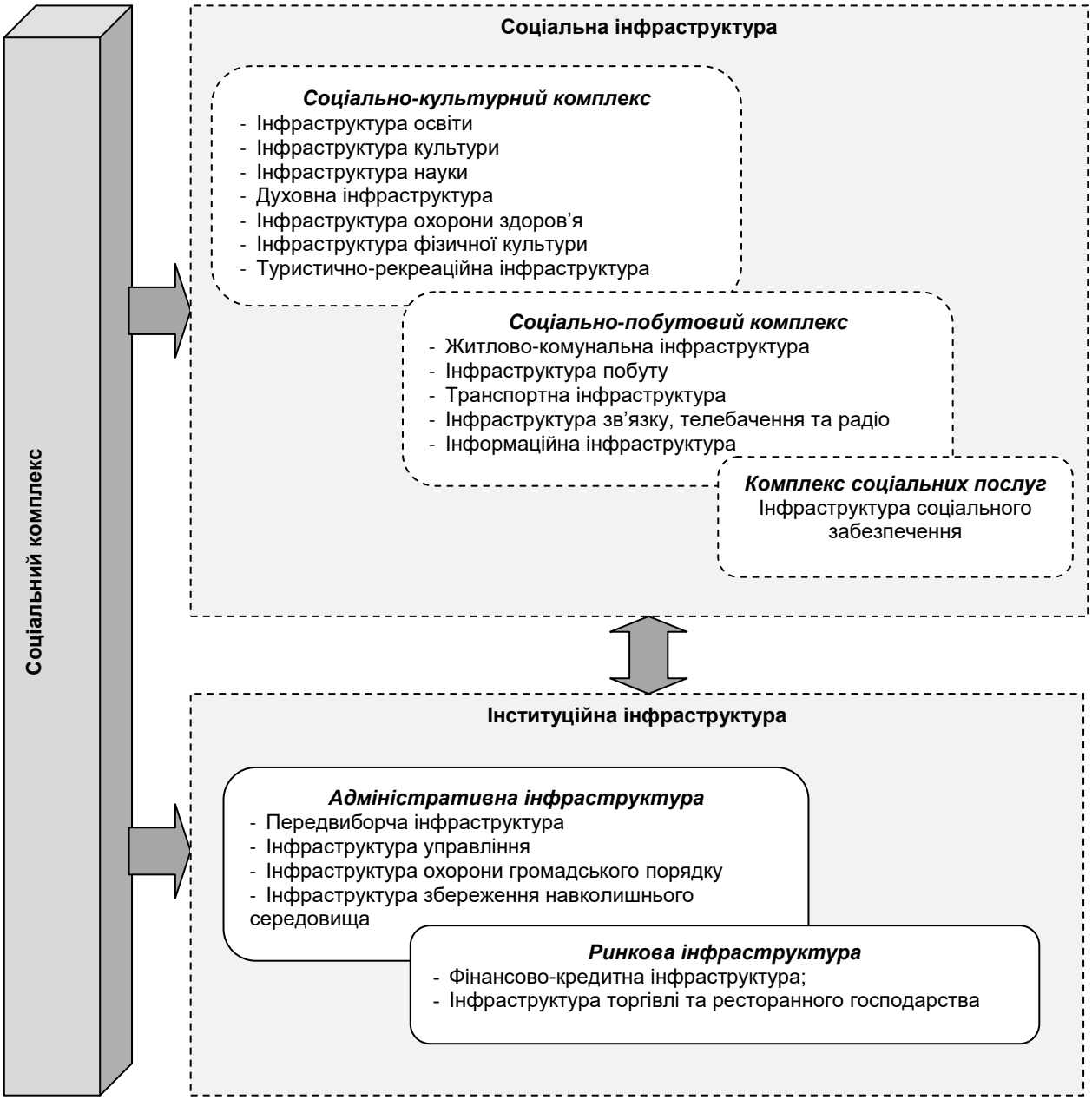

Рис. 2. Рекомендована структура соціального комплексу України в системі економічного розвитку інституційної та соціальної інфраструктури

Джерело: складено на основі [1] та поповнено автором

Як правило, це проявляється у тому, що соціальна сфера, задовольняючи потреби населення в культурних цінностях, освіті, охороні здоров'я, комунальному обслуговуванні тощо, все більше впливає на виробництво матеріально-речового багатства через прискорення науково-технічного прогресу, створення необхідних передумов для підвищення рівня зайнятості у суспільному виробництві та раціонального використання трудових ресурсів, забезпечення розширеного відтворення робочої сили, удосконалення структури вільного часу працюючих. Одночасно з цим розвиток соціальної сфери сприяє розв'язанню таких соціальних завдань, як формування гармонійно розвиненої особистості, зведення до мінімуму культурно-побутових розбіжностей між містом і селом, між соціальними групами населення і регіонами тощо [7, с. 234-235].

Відтак, розвиток соціальної сфери значною мірою залежить від науково-технічного прогресу, який прискорює вихід на ринок широкого спектру інноваційних послуг, пов'язаних з інформаційними технологіями, комп'ютеризацією, новими способами комунікації. Науково-технічний прогрес усуває бар'єри при наданні послуг на відстані, стимулює розвиток міжнародного ринку послуг [2, с. 14]. У той же час, інноваційний розвиток соціального комплексу в цілому та в управлінні соціальною сферою зокрема, істотно відрізняються від такого у сфері виробництва матеріальних благ, утворюючи при цьому комплексний потік інновацій, спрямованих на підвищення якості життя населення [5, с. 263].

Зауважимо, що системний підхід до дослідження соціального комплексу держави вимагає оцінювання ступеня впливу факторів на його формування, розвиток та ефективність функціонування у розрізі його структурних складових, особливості впливу яких представлена на рис. 3. Як бачимо, сутнісне розуміння пріоритетів розвитку ринкової та адміністративної інфраструктур, соціально-побутового та соціально-культурного комплексів дозволяє стверджувати, що основним напрямом їх розвитку виступає модернізація соціального комплексу України.

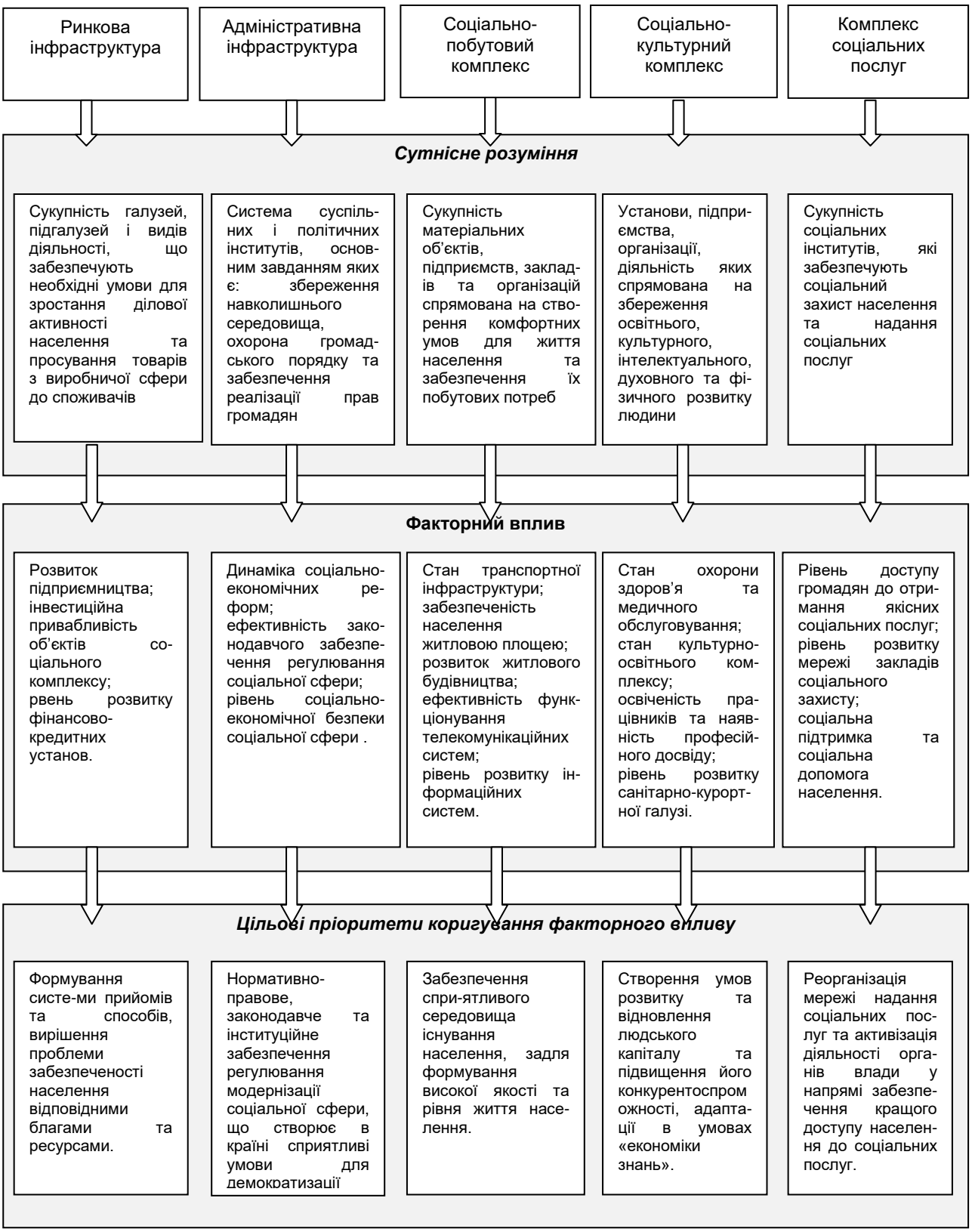

Рис. 3. Факторно-цільовий підхід до розвитку та ефективного функціонування соціального комплексу держави

Джерело: розробка автора

Так, В. Куценко зазначає, що модернізація соціального комплексу – це основа його стійкого розвитку, узгоджена реалізація низки взаємопереплетених процесів, до найважливіших з яких слід віднести [2, с. 619]:

- технологічну модернізацію, пов'язану зі змінами того набору способів, за допомогою яких вирішуються проблеми забезпеченості населення відповідними благами та ресурсами;
- соціальну модернізацію, що передбачає зміну професійної, соціальної та освітньої структур суспільства у відповідь на вимоги, що ставляться технологічною модернізацією;
- інституційну модернізацію, пов'язану зі зміною економічних і правових механізмів регулювання інвестування та виробництва продукту, виходячи із вимог, що пред'являються технологічною модернізацією;
- політичну модернізацію, направлену на створення в країні сприятливих умов для розвитку інвестиційних взаємозв'язків, поліпшення інвестиційного клімату;
- інфраструктурну модернізацію, пов'язану із реформуванням існуючих або створення нових інфраструктурних об'єктів, що створюють умови для життєдіяльності населення та задоволення їх потреб;
- економічну модернізацію, пов'язану із відновленням фінансування соціальної сфери не за залишковим принципом, що впливатиме на якість надання соціальних послуг.

Зауважимо, що одним із основних інструментів розвитку та ефективного функціонування соціального комплексу України виступають інвестиції. Відтак вкрай важливим є вирішення проблеми інвестиційних взаємозв'язків із соціальною політикою та забезпечення інвестиційними ресурсами об'єктів соціального комплексу. Так, А. Пакуліна основними цільовими установками інвестиційної політики в соціальному комплексі вважає [4, с. 61]:

- створення сприятливого інвестиційного клімату, що сприяє залученню матеріальних та нематеріальних засобів комерційних організацій, іноземних інвесторів в окремі види діяльності, організації і підприємства соціального комплексу: правової бази, системи соціально-економічних заходів по стимулюванню інвесторів, чіткого комплексу організаційних процедур, що регламентують дії на цьому сегменті ринку усіх зацікавлених учасників (інвесторів, представництв національних структур, населення та ін.);
- виконання рішень національних законодавчих і виконавчих органів влади з питань соціальної політики, у т. ч. у сфері інвестицій. Розробка і ухвалення регіональних законопроектів на додаток до національних законодавчих документів і правил з їх виконання, звернення із законодавчими ініціативами в найвищі органи влади;
- згладжування за допомогою активної соціальної політики протиріч і перекосів в соціальній сфері, у т.ч. і тих, які утворилися через недосконалість законодавства, а також протиріччя в ньому. Нерівномірність розвитку окремих регіонів, наявність у них специфічних соціальних проблем часто викликає необхідність швидкого реагування на проблеми, що загострилися;
- досягнення комплексності в рішенні окремих соціальних проблем, у першу чергу, з метою економії коштів і ресурсів, а також їх ефективного використання. Під комплексністю в рішенні соціальних проблем розуміється врахування взаємин і взаємозв'язків максимально можливої кількості організацій і установ, що мають відношення до вирішення певної соціальної проблеми; облік можливих джерел фінансування та інвестування; проведення оцінювання можливих наслідків від рішень, що приймаються, а також моделювання та прогнозування наслідків цих рішень;
- визначення пріоритетів фінансування найбільш важливих для конкретного регіону соціальних проблем.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження засвідчило, що низка соціальних проблем, таких як бідність, соціальна напруженість, зменшення тривалості та рівня життя населення, недостатній освітній та культурний рівень населення тощо виступають наслідком відсутності системного підходу до управління соціальним комплексом держави. Зауважимо, що соціальний комплекс забезпечує споживання та задоволення потреб, створення гідних умов життєдіяльності та соціальної підтримки населення.

Найбільш реалістичним напрямом соціально-економічного розвитку держави є ефективне функціонування та розвиток соціального комплексу, який водночас виступає головним пріоритетом забезпечення високого рівня та якості життя населення. Відтак основними напрямами розвитку соціального комплексу України повинні стати: модернізація соціального комплексу України; забезпечення інвестиційними ресурсами об'єктів соціального комплексу; забезпечення умов для людського розвитку.

Варто зазначити, що запропоновані визначення поняття «соціальний комплекс», його структура та основні напрямки розвитку можуть слугувати основою для подальших досліджень діяльності соціального комплексу держави загалом та окремих його елементів у взаємодії з іншими елементами національної економіки з метою забезпечення економічного розвитку держави.

Література

1. Кінаш І.П. Склад і структура соціальної інфраструктури / І.П. Кінаш // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2012. – Вип. 3(2). – С. 171-176.

2. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку : монографія / В.І. Куценко; під наук. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. НАН України Б.М. Данилишина. НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : Наукова думка, 2010. – 736 с.

3. Куценко В.І. Трансформація соціальної сфери України: регіональний аспект : монографія / В. І. Куценко, Я.В. Остафійчук; за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України С.І. Дорогунцова. – К. : Оріани, 2005. – 400 с.

4. Пакуліна А.А. Інвестиції як інструмент розвитку та управління регіональним і муніципальним соціальним комплексом / А.А. Пакуліна // Бізнес Інформ. – 2012. – № 11. – С. 58-62.

5. Пакуліна А.А. Інновації в управлінні соціальним комплексом / А.А. Пакуліна // Вісник економіки транспорту і промисловості (зб. наук.-практ. статей). – Харків : УкрДАЗТ. – 2013. – Вип. 41. – С. 261-266.

6. Пакуліна А.А. Соціальна сфера і соціальний комплекс в забезпеченні ефективної соціальної політики регіону / А.А. Пакуліна // Вісник економіки транспорту і промисловості (зб. наук.-практ. статей). – Харків : УкрДАЗТ. – 2012. – Вип. 40. – С. 295-298.

7. Розміщення продуктивних сил України: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 364 с.

8. Топчій О.О. Розвиток соціального комплексу регіону в умовах інтеграційних процесів : автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. екон. наук / О.О. Топчій. – Київ, 2009. – 19 с.

9. Ilyash O. Strategic priorities of Ukraine's social security concept development and implementation / O. Ilyash // Економічний часопис-XXI. – 2015. – № 7-8(1). – С. 20-23.

References

1. Kinash, I.P. (2012), "Composition and structure of social infrastructure", *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, issue 3(2), pp. 171-176.

2. Kutsenko, V.I. (2010), *Sotsialnyi vector ekonomichnoho rozvytku* [Social vector of economic development], Naukova Dumka, Kyiv, Ukraine, 736 p.

3. Kutsenko, V.I. and Ostafiichuk Ya.V. (2005), *Transformatsiia sotsialnoi sfery Ukrainy: regionalnyi aspekt* [Transformation of Ukraine's social sphere: regional aspect], Oriany, Kyiv, Ukraine, 400 p.

4. Pakulina, A.A. (2012), "Investment as a tool for development and management of regional and municipal social complex", *Bisnes Inform,* no. 11, pp. 58-62.

5. Pakulina, A.A. (2013), "Innovations in social complex management", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, issue 41, pp. 261-266.

6. Pakulina, A.A. (2012), "Social sphere and social complex in ensuring efficient social policies of a region", *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti,* issue 40, pp. 295-298.

7. Doroguntsov, S.I., Pitiurenko, Yu.I., Oliinyk, Ya.B. et al. (2000), *Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Allocation of Productive Forces of Ukraine], KNEU, Kyiv, Ukraine, 364 p.

8. Topchii, O.O. (2009), "The development of the social complex of the region in the conditions of integration processes",. Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 19 p.

9. Ilyash O. (2015), "Strategic priorities of Ukraine's social security concept development and implementation", Ekonomichnyi chasopys-XXI, no.7-8(1), pp. 20-23.

Рецензент: д.е.н., професор
Львівської комерційної академії С.С. Гринкевич

УДК 364.3-646.2-3(477)

Ткаченко І.В.,
аспірантка*
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

СТАН ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОР МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Tkachenko I.V.,
graduate student
Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University

STATE OF THE UKRAINIAN PENSION FUND AS AN INDICATOR OF MACROECONOMIC INDEXES

Постановка проблеми. Стан Пенсійного фонду у будь-якій країні можна вважати індикатором, що відображає спрямованість державної політики на соціальне забезпечення громадян пенсійного віку. Збалансованість Пенсійного фонду залежить від співвідношення обсягів його доходів і витрат. На зростання доходів Пенсійного фонду прямий вплив має кількість зайнятих осіб та розмір заробітної плати, як джерела сплати єдиного соціального внеску роботодавцями. Зростання/зниження доходів працюючого населення прямо пов'язане із динамікою ВВП. Тому до того часу, поки країна не забезпечить зростання ВВП, очікувати зростання заробітної плати і, відповідно, збільшення надходжень до Пенсійного фонду не доводиться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням основних показників Державного бюджету та виокремленням основних проблем, які потребують застосування сучасних управлінських інструментів багато уваги приділила А.О. Касич [4]. З метою підвищення ефективності розробки соціальної та економічної політики в Україні запропонувала систему показників продуктивності праці у своїх дослідженнях С.М. Кожем'якіна [6]. Критерії реформування вітчизняної пенсійної системи в контексті загальних цілей пенсійного страхування розглядав у своїх працях О.П. Коваль [5]. Дослідженню поняття фінансової стійкості, визначення сутності та основних характеристик фінансової стійкості Пенсійного фонду України, а також методики оцінювання фінансової стійкості Фонду приділяла увагу О.О. Малецька [7]. Макроекономічні аспекти реформування пенсійної системи розглядає Т.А. Агапова [1].

Але питання існуючої в Україні хронічної незбалансованості бюджету Пенсійного фонду потребує більш детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення динаміки макроекономічних чинників та їх впливу на доходи і витрати Пенсійного фонду, а саме:

– здійснення аналізу динаміки доходів і витрат Пенсійного фонду у порівнянні з темпами росту ВВП;

– дослідження динаміки видатків Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду;

– порівняння змін заробітної плати з власними доходами Пенсійного фонду;

– проведення аналізу динаміки витрат Пенсійного фонду в залежності від кількості пенсіонерів та рівня пенсійних виплат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збалансованість Пенсійного фонду залежить від низки макроекономічних чинників, вплив яких, на нашу думку, проявляється через такі основні показники: розмір заробітної плати, кількість працюючих та пенсіонерів, розмір пенсійних виплат та обсяги ВВП.

1. Аналіз динаміки доходів і витрат Пенсійного фонду у порівнянні з темпами росту ВВП.

За роки дослідження динаміка власних доходів Пенсійного фонду має зростаючу тенденцію за винятком 2009 та 2014 років (табл. 1), що було пов'язано із світовою фінансовою кризою та загальною несприятливою економічною ситуацією в країні. Беручи до уваги те, що найбільшу частку у власних доходах Фонду займають надходження у вигляді єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ), останні мають аналогічну тенденцію.

---

* *Науковий керівник: Касич А.О. – д.е.н., професор*

Таблиця 1

Динаміка економічних та соціальних показників України за період 2004-2014 рр.

Показники	2004 рік	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	середньорічні темпи росту, %	відхилення 2014/2004, %
Валовий внутрішній продукт, млрд. грн.	345,1	441,5	544,2	720,7	948,0	947,0	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1566,7	16,33	354,0
Індекс ВВП	112,1	102,7	107,3	107,9	102,2	84,9	104,1	105,4	100,2	100,0	93,2	x	x
Доходи Пенсійного фонду, млрд. грн.	39,9	65,7	72,2	101,4	143,5	151,9	183,6	197,6	222,6	250,5	248,8	20,02	523,6
Розрахунковий показник доходів Пенсійного фонду, млрд. грн.	x	63,8	67,2	94,2	140,3	132,3	176,4	187,3	222,2	250,5	233,0	x	x
Власні доходи Пенсійного фонду, млрд. грн.	30,3	42,5	53,2	76,2	106,4	103,4	121,7	141,4	159,5	169,2	168,5	18,72	456,1
в т.ч. за рахунок ЄСВ	28,2	41,6	50,6	75,5	102,0	99,8	119,3	139,1	158,0	166,9	165,9	19,39	488,3
Видатки Пенсійного фонду, млрд. грн.	36,2	65,5	70,2	104,3	153,9	168,0	193,7	212,1	235,9	252,8	245,3	21,09	577,6
Темп росту, %	x	180,9	107,2	148,6	147,6	109,2	115,3	109,5	111,2	107,2	97,0	x	x
Частка видатків Пенсійного фонду у реальному ВВП, %	11,7	17,8	14,3	17,1	20,0	20,0	19,6	18,0	17,5	17,3	18,0	x	x
Видатки з Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду та фінансування пенсійних програм, млрд. грн.	8,5	27,7	25,5	24,2	40,3	47,9	64,1	58,3	64,5	83,2	75,8	24,46	791,8
в т.ч. на покриття дефіциту Пенсійного фонду, млрд. грн.	–	16,3	7,3	–	–	13,8	26,6	17,8	15,3	21,8	14,7	1,27	x
Темп росту, %							192,8	66,9	86,0	142,5	67,4	x	x
Частка бюджетних трансферів на пенсійні виплати у ВВП, %	2,7	6,5	4,9	3,6	4,5	5,5	6,2	4,7	4,8	6,0	5,1	6,57	88,9
Індекс інфляції, %	112,3	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	1,07	
Номінальна заробітна плата в Україні, грн.	590,0	806,0	1041,0	1351,0	1806,0	1906,0	2239,0	263 3,0	3026,0	3265,0	3476,0	19,41	489,15
Номінальна пенсія, грн.	182,2	316,2	406,8	478,4	776,0	934,3	1032,6	1151,9	1253,3	1470,7	1526,1	23,68	737,6
Темп росту, %		173,5	128,7	117,6	162,2	120,4	110,5	111,6	108,8	117,3	103,8	x	x
інші доходи	2,1	0,9	2,6	0,7	4,4	3,6	2,4	2,3	1,5	2,3	2,4	1,34	14,3
Витрати Пенсійного фонду на пенсійні виплати, млрд. грн.	30,0	59,9	62,0	77,2	117,1	132,1	154,8	163,8	191,4	199,4	165,9	18,65	541,3
Темп росту, %	x	199,7	103,5	124,5	151,7	112,8	117,2	105,8	116,8	104,2	96,5	x	x
Зайняте населення, тис. осіб	20295,7	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	19180,2	19231,1	19261,4	19314,2	18073,3	-1,15	-11,0
Темп росту, %	x	101,9	100,2	100,8	100,3	96,3	95,0	100,3	100,2	100,3	93,6	x	x
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	14347,6	14065,1	14050,0	13936,8	13819,0	13749,8	13721,1	13738,0	13820,5	13639,7	13533,3	-0,28	-5,7

Джерело: складено автором за даними [8; 9; 11; 12]

Обсяг надходжень у вигляді ЄСВ залежить від розміру фонду оплати праці найманих працівників, який, в свою чергу – від продуктивності їх праці. Враховуючи те, що продуктивність праці визначає обсяги ВВП і, відповідно, заробітну плату, як джерело надходжень до Пенсійного фонду, визначимо *розрахунковий показник доходів Фонду* шляхом коригування його номінального значення на індекс ВВП. Визначеним розрахунковим показником нівельовано вплив інфляційних процесів, а враховано лише фізичні зміни обсягів.

Розрахунковий показник доходів Пенсійного фонду за роки, що досліджуються, значно менший за номінальні його значення. Тобто, враховуючи індекс ВВП, до Пенсійного фонду мали б надходити доходи на рівні розрахункового показника.

І якщо брати до уваги, що в окремі роки має місце негативна тенденція індексу ВВП, то доходи Пенсійного фонду мали б зменшуватися. А в результаті маємо те, що динаміка доходів Фонду випереджає динаміку ВВП.

Фактичний (номінальний) показник доходів Пенсійного фонду вищий за отриманий (розрахунковий), що вказує, по-перше, на зростання заробітної плати зайнятих осіб при одночасному зменшенні фізичних обсягів ВВП (продуктивності праці), що не є логічним, і по-друге, на збільшення трансфертів з Державного бюджету.

Видатки Пенсійного фонду України у складі ВВП займають найбільшу частку, яка за роки дослідження перебувала у діапазоні від 11,7% до 20%. Найбільший розрив між темпами росту витрат на пенсійні виплати і темпами росту реального ВВП має місце у 2005-2008 роках – коли темпи росту видатків на виплату пенсій перевищували показники росту ВВП, що вказує на велике навантаження української пенсійної системи на економіку країни.

За результатами проведеного аналізу можна зазначити, що середньорічний темп зростання витрат Пенсійного фонду становив 21,09%, що за 11 років призвело до зростання у 5,8 раза. Тоді як середньорічний темп зростання власних доходів Пенсійного фонду склав 18,72%, за 11 років зріс у 4,5 раза, та середньорічний темп зростання ВВП склав 15,98%, за 11 років зріс лише у 3,4 раза.

Однією з причин такого росту витрат Пенсійного фонду можна відзначити стрімке підвищення пенсій без створення для цього економічного підґрунтя. Таке підвищення стало наслідком популізму, що в результаті:

– поглибило дефіцит Пенсійного фонду;

– не призвело до зменшення і так великого відсотку бідних громадян (середній розмір пенсійних виплат у 2014 році складав 1526,1 грн, тоді як вартість споживчого кошика дорівнювала 1800 грн [10]).

Результатом же економічного розвитку країни має бути поліпшення життя людей, їх соціальний захист, зниження безробіття, гідний рівень заробітної плати, пенсій і т. ін.

2. Дослідження динаміки видатків Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду.

Проблема хронічного незбалансованого стану Державного бюджету є найбільшою проблемою у досягненні економічної стабільності в Україні.

Щороку значна частка витрат Державного бюджету направляється на фінансування пенсійних програм та покриття дефіциту Пенсійного фонду. Так у 2005 році видатки Державного бюджету складали 27,7%, у 2009 році – 47,9% та у 2014 році зросли до 75,8% (табл. 1).

Відповідно до ст. 87 Бюджетного Кодексу України до структури видатків, що здійснюються з Державного бюджету належать і видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, а саме: виплату пенсій військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу строкової служби та членам їхніх сімей, пенсій військовослужбовцям та особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, іншим особам, визначеним законом; сплату до Пенсійного фонду України страхових внесків за окремі категорії осіб, передбачені законом; виплату доплат, надбавок, підвищень до пенсій, додаткових пенсій, пенсій за особливі заслуги перед Україною, встановлених законом [2].

Так, фінансування пенсійних програм передбачено Бюджетним кодексом і закладено у витратну частину Державного бюджету при його формуванні. Фінансування ж дефіциту Пенсійного фонду не є складовою витрат бюджету країни, і здійснюючи його покриття, державні кошти лише фінансують витрати споживання замість їх ефективного вкладання в національну економіку.

Розглянувши динаміку видатків Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду (табл. 1, рис. 1), бачимо, що за роки дослідження все ж зберігається необхідність суттєвої бюджетної підтримки Пенсійного фонду. Так, видатки державного бюджету на покриття дефіциту Фонду за роки дослідження коливалась у діапазоні від 1,1 до 4,4%. Середньорічні темпи росту загальних трансфертів Державного бюджету до Пенсійного фонду склали 24,46%, тоді як ріст ВВП за цим показником склав всього 15,98%.

У 2004, 2007 та 2008 роках кошти на покриття дефіциту Пенсійного фонду було взято у вигляді позик у фінансових установ (на договірних умовах без нарахування відсотків за користування цими коштами з обов'язковим їх поверненням), отримання яких передбачено Бюджетним кодексом.

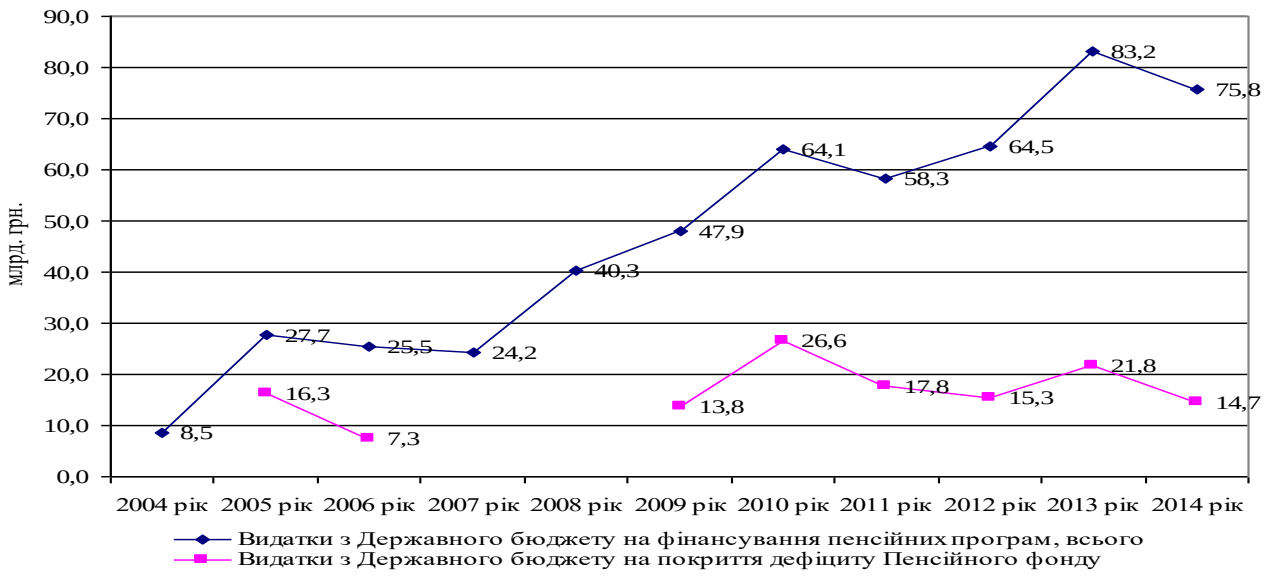

Рис. 1. Графік видатків Державного бюджету на потреби Пенсійного фонду
Джерело: складено автором за даними [8; 9; 11; 12]

Отже, починаючи з 2009 року, Державний бюджет щороку фінансував покриття дефіциту Пенсійного фонду. Наявність, а тим більше зростання видатків Пенсійного фонду обтяжує бюджет країни, в т.ч. не дозволяє здійснювати його збалансування.

3. Порівняння динаміки заробітної плати з власними доходами Пенсійного фонду.

Рівень номінальної заробітної плати - це показник, який є джерелом формування бюджету Пенсійного фонду, і, відповідно, зростання номінальної заробітної плати має впливати і на зростання його доходів.

До власних надходжень Пенсійного фонду включають обов'язкові внески суб'єктів господарювання підприємницької діяльності, обов'язкові внески найманих осіб (до 2016 року), надходження від фінансових санкцій, доходи від інвестування резерву коштів, доходи за використання тимчасово вільних коштів Фонду, добровільні та благодійні внески та інші надходження.

Представлені показники темпів росту номінальної заробітної плати та доходів Пенсійного фонду у взаємній залежності свідчать про неоднозначну їх динаміку (рис. 2).

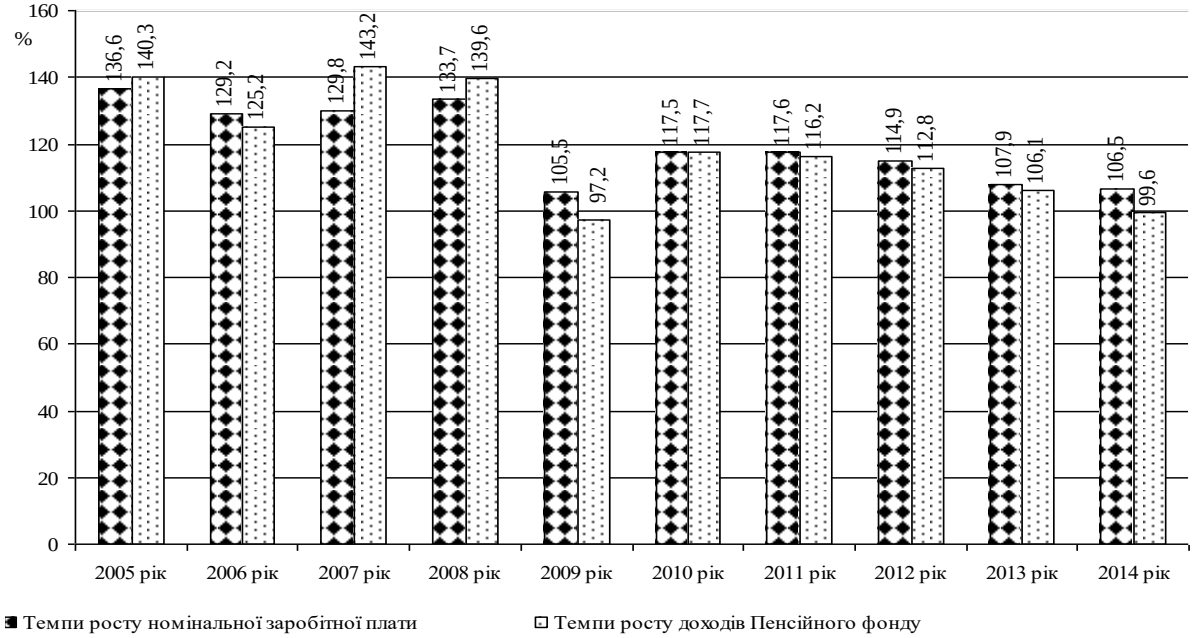

Рис. 2. Динаміка темпів росту номінальної заробітної плати та доходів Пенсійного фонду
Джерело: складено автором за даними [8; 9; 11; 12]

Так, абсолютні значення показників номінальної заробітної плати та доходів Пенсійного фонду щороку зростають (табл. 1). А темпи росту номінальної заробітної плати, починаючи з 2009 року,

перевищують темпи росту доходів Пенсійного фонду. Це дає можливість стверджувати, що зменшення темпів росту власних надходжень до Пенсійного фонду відбулося:

– по-перше, за рахунок скорочення кількості зайнятих осіб (у 2014 році порівняно з 2004 роком на 11%), що прямо вплинуло на зменшення доходів Пенсійного фонду у вигляді ЄСВ;

– по-друге, за рахунок зменшення інших доходів Фонду.

4. Аналіз динаміки витрат Пенсійного фонду в залежності від кількості пенсіонерів та рівня пенсійних виплат.

На баланс бюджету Пенсійного фонду чималий вплив мають його видатки. Витратна частина Пенсійного фонду включає витрати на виплату пенсій та інші витрати. Оскільки у загальній структурі витрат Фонду витрати на виплату пенсій складають найбільшу частку, тому зупинимося на аналізі саме цієї частини витрат Пенсійного фонду (табл. 1).

За період дослідження середньорічний темп росту витрат Пенсійного фонду на виплату пенсій склав 18,65%, що загалом за 11 років призвело до їх зростання у 5,4 раза. Тоді як кількість отримувачів пенсійних виплат за середньорічним темпом скоротилася на 0,28%, що дало загальне зменшення за 11 років на 5,7%.

У 2014 році має місце зворотна ситуація: темпи росту кількості пенсіонерів випереджають темпи росту витрат Пенсійного фонду на пенсійні виплати, що можна пояснити наслідками прийняття Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 3668-VI [3], який приніс у пенсійну систему такі ключові зміни, як обмеження максимального розміру пенсій та зниження відсотку обчислення «спеціальних» пенсій.

Однією із основних умов стабільного фінансового стану Пенсійного фонду є випередження темпів зростання доходів працюючої частини населення відносно рівня пенсій. Дослідження динаміки заробітної плати та пенсійних виплат показали, що за 2004-2014 роки прослідковується зменшення темпів росту заробітної плати над темпами росту пенсійних виплат (рис. 3).

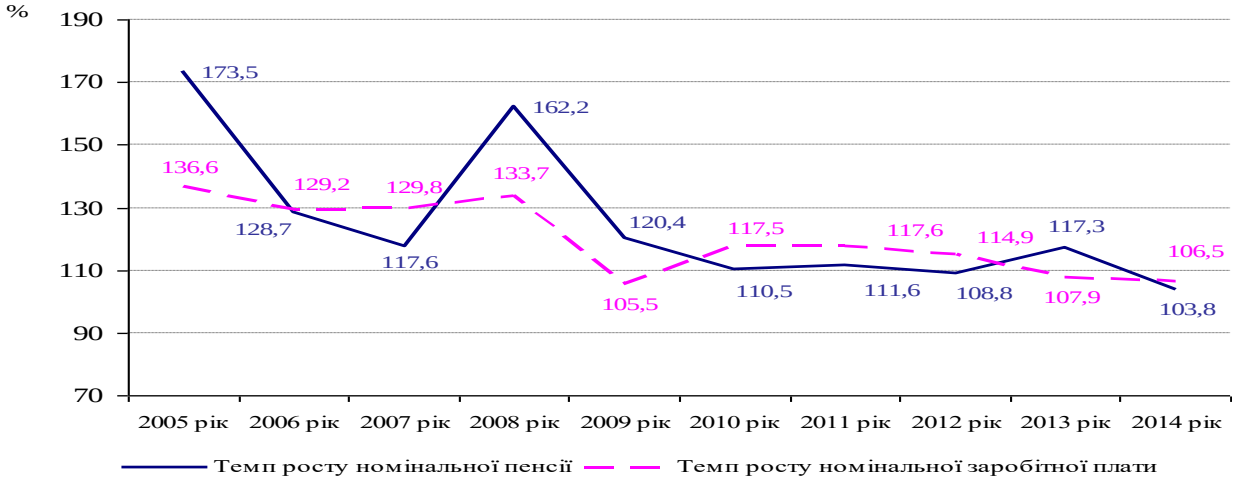

Рис. 3. Діаграма темпів росту заробітної та пенсійних виплат за період 2004-2014 роки
Джерело: складено автором за даними [8; 9; 11; 12]

Так, середньорічні темпи зростання номінальної заробітної плати становили 1,1941, або 19,41%, які за 11 років зросли у 4,9 раза. Тоді як середньорічний темп зростання номінальної пенсії склав 1,2368, або 23,68%, і за 11 років цей показник зріс у 7,4 раза.

На рис. 4 представимо середньорічні зміни основних показників за період 2004-2014 роки, що впливають на формування доходної та витратної частини Пенсійного фонду.

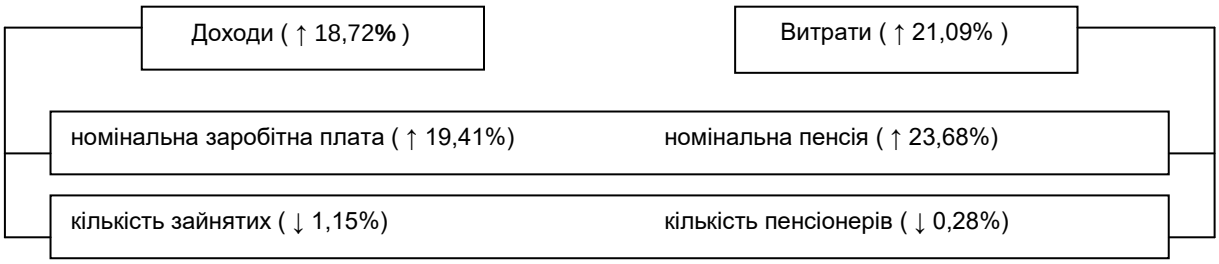

Рис. 4. Вплив основних показників на доходну та витратну частину Пенсійного фонду
Джерело: складено автором

Представлена аналітика (рис. 4) вказує на випереджаючий темп зростання розмірів пенсійних виплат, що, звичайно, призводить до створення великого розриву між доходами і видатками Пенсійного фонду, і означає збільшення навантаження на зайняту частину населення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в результаті проведеного дослідження впливу окремих макроекономічних чинників на доходи і витрати Пенсійного фонду слід констатувати основні проблемні моменти:

– по-перше, відзначаються випереджаючі темпи зростання видатків Пенсійного фонду (21,09%) над ростом ВВП (15,98%) і власними доходами Фонду (18,72%), що стало наслідком збільшення середньорічних темпів росту пенсійних виплат (23,68%) та зменшенням середньорічних темпів кількості зайнятого населення (-1,15%);

– по-друге, темпи росту трансфертів Державного бюджету Пенсійному фонду (24,46%) перевищують темпи росту ВВП (15,98%). В т.ч. середньорічні темпи росту витрат Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду зросли на 1,27%;

– по-третє, співвідношення динаміки номінальної пенсії (23,68%) перевищують темпи росту власних доходів Пенсійного фонду (18,72%), що стало наслідком зменшення середньорічних темпів кількості зайнятого населення (-1,15%);

– по-четверте, простежуються випереджаючі темпи росту витрат Пенсійного фонду на виплату пенсій (18,65%) з одночасним зменшенням кількості отримувачів пенсійних виплат за середньорічним показником на -0,28%, що стало наслідком зростання розміру пенсій за середньорічним темпом на 23,68%.

Вирішенням виявлених проблемних тенденцій, на нашу думку, можуть стати наступні пропозиції:

1. *Стосовно доходів Пенсійного фонду.* Останні зміни у законодавстві, а саме щодо скасування з 2016 року утримання із заробітної плати працівників єдиного соціального внеску та зниження його ставки для роботодавців, навряд чи стане мотиватором легалізації (або збільшення) заробітної плати найманим працівникам. Вже за попередніми прогнозами такий крок Уряду поглибить дефіцит Пенсійного фонду на 100 млрд. грн., що врешті-решт відіб'ється на витратах Державного бюджету. Тому постає необхідність хоча б повернути утримання ЄСВ із заробітної плати працівників, що, по-перше, збільшить надходження до Пенсійного фонду, і, по-друге, поверне до працівників усвідомлення своєї участі у державному пенсійному страхуванні.

Також можливим може бути впровадження диференційного підходу до доходів, що обкладаються єдиним соціальним внеском, і які є джерелом поповнення бюджету Фонду.

2. *Стосовно витрат Пенсійного фонду*. Зменшення витрат Пенсійного фонду можливе за рахунок уніфікації пенсійних виплат та усунення різних підходів у пенсійному забезпеченні. Перші кроки в цьому напрямі вже регулюються Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення».

Література

1. Агапова Т.А. Макроэкономические аспекты реформирования пенсионной системы [Електронний ресурс] / Т.А. Агапова. – Режим доступу : http://www.actuaries.ru/lib/detail.php?ID=1949

2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/byudzhetnij_kodeks_ukraini/statja-87.htm

3. Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» № 3668-VI від 08.07.2011 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17

4. Касич А. О. Програмно-цільове бюджетування як інструмент управління сталим розвитком господарства / А.О. Касич // Бізнес Інформ. – 2015. – № 9. – С. 276–281.

5. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України: аналіт. доп. / О.П. Коваль; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 112 с.

6. Кожем'якіна С.М. Продуктивність праці: вектор макроекономічних показників / С.М. Кожем'якіна // Ринок праці та зайнятість населення. – 2014. – № 4. – С. 49-53.

7. Малецька О.О. Теоретико-методичний підхід щодо проблеми забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України [Електронний ресурс] / О.О. Малецька // Економіка та держава. – 2013. – № 1. – С. 70-72. – Режим доступу : http://www.economy.in.ua/pdf/1_2013/21.pdf

8. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/.

9. Сайт «Ціна держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://costua.com/budget/expenditure/

10. Споживчий кошик українця – суцільний мінімалізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://harchi.info/articles/spozhivchiy-koshik-ukrayincya-sucilniy-minimalizm

11. Статистичний збірник «Україна у цифрах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm

12. Фінансовий портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://index.minfin.com.ua/index/gdp/?2013

References

1. Agapova, T.A. Macroeconomic aspects of the pension reform, available at: http://actuaries.ru/lib/detail.php?ID=1949. **(**access date February 03, 2016).

2. The Budget Code of Ukraine, available at: http://kodeksy.com.ua/byudzhetnij_kodeks_ukraini **(**access date November 29, 2015).

3. The Law of Ukraine 'On Measures to Ensure the Legislative Reform of the Pension System' № 3668-VI amended and supplemented, 07/08/2011, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3668-17. **(**access date February 01, 2016).

4. Kasych, A.O. (2015), "Program Target budgeting as a Management Tool for Sustainable Business Development", *Bisines Inform,* no. 9, pp. 276-281.

5. Koval, O.P. (2012), *Ryzyky, zahrozy, priorytety ta naslidky reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy* [Risks, Threats, Priorities and Consequences of the Pension System Reform in Ukraine: analyt. ext], NISD, Kyiv, Ukraine, 112 p.

6. Kozhemiakina, S.M. (2014), "Labour Productivity: Vector of Macroeconomic Indicators", *The Labor Market and Employment*, no. 4, pp. 49-53.

7. Maletska, O.O. (2013), "Theoretical and Methodological Approach to the Problem of Ensuring the Financial Sustainability of the Pension Fund in Ukraine", *Economy and State*, no. 1, pp. 70-72, available at: http://economy.in.ua/pdf. **(**access date February 05, 2016).

8. The Official Website of the State Statistics Service, available at: http://ukrstat.org/. **(**access date September 24, 2015).

9. The Price of the State Website, available at: http://costua.com/budget/expenditure/. **(**access date November 28, 2015).

10. Ukrainian Consumer Basket – Overall Minimalism, available at: http://harchi.info/articles/spozhivchiy-koshik. **(**access date February 4, 2016).

11. Ukraine in Figures Statistical Bulletin, available at:https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_ukr_zb.htm. **(**access date February 19, 2016).

12. Financial Portal of the Ministry of Finance in Ukraine, available at: http://index.minfin.com.ua/index/gdp/. **(**access date November 20, 2015).

Рецензент: д.е.н., професор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського А.О. Касич

ЕКОНОМІКА ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 330.322.2:631.11

Варченко О.М.,
д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів та кредиту, директор навчально-наукового Інституту економіки та бізнесу
Липкань О.В.,
к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства
Білоцерківський національний аграрний університет

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Varchenko O.M.,
dr.sc.(econ.) professor, head of department of finances and credit director of training and scientific Institute of economics and business
Lypkan O.V.,
cand.sc.(econ.), assistant of department of enterprise economics
Bila Tserkva National Agrarian University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Впровадження різних форм реальних і фінансових інвестицій у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств здійснюється в рамках реалізації інвестиційних проектів і формування інвестиційного портфеля. Головною метою проекту є реалізація інвестицій, які відмінні як за своїм змістом, так і за способом залучення інвестиційних ресурсів. Вважаємо, що, розглядаючи питання оцінки інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання у сільському господарстві, необхідно проводити її із двох позицій: по-перше, оцінка інвестиційної привабливості регіону та конкретного підприємства; по-друге, здійснення розрахунку системи показників ефективності інвестиційного проекту. Виходячи із цього, необхідно узагальнити комплексний підхід до оцінки інвестиційної діяльності підприємств досліджуваної галузі, яка б дозволила інтегрально оцінити привабливість суб'єкта господарювання та результативність процесу інвестування у конкретних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення існуючих публікацій дозволило визначити, що питання інвестиційної привабливості розглядають вітчизняні науковці на рівні країни, регіону, галузі та підприємства: Балацький О. [1], Бланк І. [2], Мірошниченко П. [3], Гайдуцький А. [4], Черниш С. [5], Дібніс Г. [6], Пилипенко О. [7], Хобта В. [8] та багато інших. Водночас економічна ефективність на рівні інвестиційних проектів знайшла відображення у наукових працях таких науковців, як Мамотенко Д. [9], Орлик О. [10], Барташевська Ю. [11], Ісаєва Т. [12] та інших авторів. Однак поглиблення кризових явищ та зміна економічних умов реалізації інвестиційних проектів суб'єктами сільськогосподарського виробництва вимагають розробки відповідного теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення оцінки економічної доцільності їх реалізації.

Постановка завдання. Метою статті є удосконалення методичного підходу до оцінювання ефективності інвестиційних проектів, що реалізуються сільськогосподарськими підприємствами, в умовах посилення інфляційних процесів та зміни економічних умов їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення існуючих методик аналізу інвестиційної привабливості підприємства, які існують на нинішній момент, можна поділити на кількісні та якісні. Так, методичні підходи, що ґрунтуються на кількісному вимірі включають наступні: методичні підходи на основі аналізу ринкової капіталізації підприємства і похідних від неї показників

(привабливості й ефективності цінних паперів підприємства-емітента); методичні підходи на основі аналізу фінансово-економічних показників діяльності підприємства: методичні підходи на основі розрахунку єдиного узагальнюючого (інтегрального) показника – коефіцієнта інвестиційної привабливості підприємства [13−15].

Усім переліченим методикам оцінки інвестиційної привабливості підприємства притаманні певні недоліки. Першою концепцією, яка була розроблена та одержала поширення, включала в себе групи методів оцінки, що ґрунтуються на показниках капіталізації. Ці методики були розроблені за кордоном у середині 1960-х років для портфельних інвесторів. Як правило, науковці додержуються фундаментального підходу, розглядаючи оцінку привабливості підприємства-емітента на основі оцінки привабливості його цінних паперів. Вважаємо, що при оцінці інвестиційної привабливості зарубіжних компаній широке використання показників привабливості цінних паперів зумовлено тим, що у цих країнах простежується зв'язок між ринковою вартістю компанії та фінансовими результатами її діяльності.

Варто зазначити, що у вітчизняній економіці використання методик оцінки та аналізу показників капіталізації для визначення привабливості підприємств-емітентів не дає обґрунтованого результату, оскільки, спираючись лише на показники капіталізації та дохідності цінних паперів, дуже часто не можливо визначити інвестиційну привабливість підприємства. Це пов’язано із тим, що на вітчизняному фондовому ринку здійснюються угоди із цінними паперами обмеженого кола підприємств, а акції більшості підприємств залишаються малодоступними для інвесторів. Окрім того, у вітчизняній практиці більшість підприємств направляє значну частку прибутку на розвиток підприємства, а не на виплату дивідендів. У вітчизняних умовах основний дохід інвестори одержують від росту ринкової вартості акцій. Необхідно враховувати і той факт, що дані про величину чистого прибутку, які публікуються у фахових виданнях, не завжди об’єктивні. З огляду на це, показники ринкової капіталізації можна розглядати лише як частину системи показників, на основі яких оцінюють інвестиційну привабливість підприємства.

Друга група методик оцінки інвестиційної привабливості підприємства базується на аналізі найбільш вагомих фінансово-економічних показників його діяльності. Цей підхід є достатньо поширеним у вітчизняній практиці та використовується багатьма науковцями. Відмінності полягають лише у складових показників і фінансових коефіцієнтів. Найбільш традиційною концепцією оцінки інвестиційної привабливості підприємства є підхід, що ґрунтується на використанні показників, які характеризують фінансовий стан підприємства. До переліку критеріїв входять показники ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності.

Зазначимо, що методика оцінки якості корпоративного управління, менеджменту та інформаційної прозорості підприємства достатньо добре розроблена в багатьох країнах світу та використовується спеціальними рейтинговими агентствами. У зазначених параметрах оцінюються такі аспекти: структура власності; відносини із фінансовими інституціями; фінансова прозорість і розкриття інформації; структура і методи роботи ради директорів і менеджменту; права акціонерів; корпоративне оточення компанії, ризик розпорошення акціонерного капіталу, банкрутства, виведення активів, злиття (реструктуризації), обмежень на володіння акціями [16].

Третя група методичних підходів передбачає виділення найбільш важливих для інвестора фінансово-економічних показників у єдиний інтегральний показник інвестиційної привабливості із наступною оцінкою його рівня. До розрахунку інтегрального показника, згідно з однією із методик, входять групи показників надійності (коефіцієнт поточної, швидкої та абсолютної ліквідності, коефіцієнти автономії, участі власних оборотних засобів у оборотних активах, реальної вартості майна, співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості, коефіцієнт оборотності активів) і показники дохідності (коефіцієнт виплати дивідендів та рівень виплати дивідендів). Ваговий коефіцієнт кожної групи визначається інвестором і залежить від його пріоритетів. Інша методика передбачає розрахунок підсумкового показника інвестиційної привабливості як підсумовування значень факторів, які характеризують ефективність діяльності підприємства (рентабельність загальна, чистий прибуток, рентабельність основної діяльності, продуктивність праці, рентабельність активів) та його платоспроможність. Ваговий коефіцієнт показників ефективності є більш вагомим порівняно із коефіцієнтом, який присвоюється показникам платоспроможності [15].

Вважаємо, що оцінку інвестиційної привабливості доцільно здійснювати на основі розрахунку інтегрального показника, який об’єднує всі вагомі для інвестора характеристики підприємств. Одним із компонентів створення ефективної методики формування інвестиційного портфеля в сільськогосподарських підприємствах є розробка багатоцільової моделі. Для відбору проектів, що дозволяють зберегти стійкість підприємства на довгострокову перспективу, необхідно використовувати систему показників (економічних, інвестиційних, екологічних та соціальних), яка дасть можливість найбільш повно реалізувати ідею системного підходу до вирішення завдань інвестиційного проектування і відображає принципи інвестування. До принципів оцінки ефективності проектів можна віднести:

1. Принцип оцінки повернення інвестованого капіталу й отримання доходу на основі обчислення грошового потоку від проекту (cash flow), який формується за рахунок чистого прибутку та амортизаційних відрахувань у процесі реалізації проекту.

2. Принцип приведення майбутніх надходжень від проекту до часу початку його реалізації (процес дисконтування).

3. Принцип гнучкої системи вибору дисконтної ставки в процесі дисконтування потоків для різних інвестиційних проектів. При цьому норма прибутковості формується з урахуванням таких факторів: середньої позичкової ставки; значеннях норми прибутковості по альтернативних видах інвестицій; норми прибутковості по поточній господарській діяльності; темпу інфляції; премії за ризик; премії за низьку ліквідність проекту [17−20]. Цього принципу необхідно додержувати при порівняльній оцінці різних проектів.

Як відомо, методи оцінки ефективності інвестиційних проектів поділяють на прості (статичні) і динамічні (базуються на процесі дисконтування). До статичних методів належать: розрахунок і порівняння прибутку; розрахунок і порівняння витрат; розрахунок і порівняння прибутковості (рентабельності); розрахунок терміну окупності. На нашу думку, для повної комплексної оцінки ефективності проектів необхідно використовувати показник рейтингового проектування. Формування рейтингу ефективності проекту провадиться на основі ранжирування ризиків.

Розглянуті методи оцінки ефективності інвестиційних проектів виходять із припущення про те, що витрати і доходи, пов'язані з реалізацією бізнес-плану, можна віднести до одного й того ж періоду. Перевага цього методу – відносна простота розрахунків. Усю вихідну інформацію для їх виконання можна взяти з документів бухгалтерського обліку та звітності.

У загальному випадку використовуваний у проекті капітал є змішаним і включає в себе власний капітал і позикові кошти. У цьому разі вартість капіталу CC (вартість інвестицій) визначається як середньозважена вартість складових капіталу. Якщо внутрішня норма прибутковості (IRR) проекту більше вартості інвестицій, то проект є прибутковим, і навпаки. У цілому критерій прибутковості проекту виконання умови IRR > CC.

Модифікована внутрішня норма прибутковості (MIRR) визначається за коефіцієнтом дисконтування, який зрівнює приведену вартість інвестицій (NPV) і нарощену величину надходжень від проекту, використовується для складних грошових потоків. Критерій прибутковості проекту: MIRR > CC.

При порівняльному аналізі кількох інвестиційних проектів необхідно вибирати проекти з найбільшим показником чистої приведеної вартості (NPV) і мінімальними ризиками. При використанні показника NPV перевагу віддають проекту, в якому цей показник має найбільше позитивне значення. Однак більше значення NPV не завжди відповідає найбільш ефективному варіанту капіталовкладень. Тому додатково застосовують ще один показник – індекс прибутковості (PI), що характеризує відносну прибутковість проекту, тобто дисконтовану величину сукупних грошових надходжень від нього в розрахунку на одиницю інвестованих коштів. Його розраховують діленням дисконтованої вартості надходження грошових коштів на приведену вартість грошових відтоків. Цей показник може використовуватися для ранжирування проектів за рівнем витрат, необхідних для освоєння проекту. Чим вищий індекс від одиниці, тим ефективнішим і привабливішим буде проект.

Показники NPV, IRR, PI застосовують для визначення ефективності проекту на основі обчислення чистого дисконтованого потоку грошових коштів. Поділяємо точку зору [21] про те, що для оцінки проектів, які реалізуються в сільському господарстві, більш прийнятні статичні методи, що базуються на бухгалтерському обліку (тобто не передбачають дисконтування різночасових витрат). Це пояснюється такими обставинами: простота і прозорість розрахунків; розрахунки ґрунтуються на економічно обґрунтованих щодо нетривалих термінів реалізації проектів (для отримання запланованих результатів достатньо 2–3-х років); майбутні грошові потоки (сальдо між припливом і відтоком грошових коштів) відносно просто пов'язати з показниками поточної бухгалтерської звітності відповідних підприємств, не вдаючись до використання прийомів дисконтування різночасових надходжень грошей.

Для вибору проекту, що дозволяє забезпечити ефективний розвиток підприємства на довгострокову перспективу, доцільно формувати його інвестиційний портфель на основі показників економічного (EP), інвестиційного (IP), екологічного (EKP) і соціального результатів (CP). У результаті послідовного приведення показників економічного, інвестиційного, екологічного та соціального результатів через методи багатокритеріальної оптимізації отримаємо інтегральний показник для оцінки стійкості розвитку підприємства.

Для інвестиційних проектів, що характеризуються значними коливаннями або змінами виручки і витрат, пов'язаних із придбанням та використанням об'єкта капіталовкладень, розрахунок суми середньорічних витрат як показника економічної ефективності капіталовкладення є недостатнім. Якщо витрати грошових коштів у момент придбання об'єкта капіталовкладень або після нього більш істотно впливають на його ефективність, ніж наступні платежі і надходження, пов'язані з використанням об'єкта, то для розрахунку та аналізу економічної ефективності необхідні динамічні показники: чистий

дисконтований дохід, еквівалентний ануїтет, внутрішня норма прибутковості. Як додатковий показник розраховують термін окупності (повної амортизації) об'єкта капітальних вкладень.

При використанні цих показників аналіз здійснюється за наступною схемою:

1. Якщо виникає питання про економічну доцільність проекту (капіталовкладення), то критерієм ефективності є додатне значення чистого дисконтованого доходу (NPV > 0 – перший фундаментальний принцип Шнайдера). Цій умові відповідає і додатне значення ануїтету чистого доходу, рівномірно розподіленого по періодах використання об'єкта капіталовкладень.

2. Якщо постає завдання вибрати найбільш ефективний варіант із кількох інвестиційних проектів, то, за умови необмеженої доступності капіталу під певний (розрахунковий) відсоток, більш ефективним є проект із максимальним додатним значенням чистого дисконтованого доходу, максимальним значенням еквівалентного ануїтету чистого доходу або варіант із найвищою нормою прибутковості (другий фундаментальний принцип Шнайдера). За амортизації більш ефективним є варіант із мінімальним терміном окупності.

3. Якщо окремі інвестиційні проекти можуть впливати один на одного і в результаті можливий певний ефект, прийнятні такі варіанти: аналізують тільки один проект, кілька проектів або жоден із них. Для визначення економічної ефективності та порівняння варіантів використовуються ті самі критерії і показники.

Водночас, в економічній літературі розглядається сукупність показників ефективності інвестиційної діяльності, які доцільно використовувати як на макро-, так і мікрорівні. Так, ділення інвестиційного процесу по довгостроковому і короткостроковому циклах дозволяє виділити групи в системі показників, за яким можливо провести аналіз ефективності інвестиційної діяльності. У кожній групі показників виникають різні пріоритети використання залежно від циклу.

До показників довгострокового циклу можна віднести: показники ступеня морального і фізичного зносу основних засобів, мультиплікативний ефект, ефект імпортозаміщення, ефективність інвестицій, інвестиційний акселератор. Ефект імпортозаміщення виникає через зворотний мультиплікативний ефект використання виготовленої в проекті продукції на підприємствах. Ефективність інвестицій визначається відношенням усіх доходів господарюючого суб'єкта від реалізації продукції (послуг), виробленої за допомогою сукупності ресурсів, які використовувалися протягом усього періоду функціонування, до середньорічного обсягу інвестицій.

Так, більшість вітчизняних науковців пропонують таку систему фінансових показників аналізу ефективності інвестиційної діяльності підприємств в цілому: 1) показники рентабельності; 2) терміни окупності; 3) витрати на утримання та експлуатацію обладнання та утримання виробничих приміщень, що припадають на 1 грн виробленої продукції (робіт, послуг). Показники першої та другої групи можуть бути обчисленими за доходом або чистим прибутком [22].

На нашу думку, для повного уявлення про ефективність інвестиційної діяльності недостатньо враховувати лише фінансові показники інвестиційних проектів, необхідно оцінити також їх вплив на фінансовий стан підприємства шляхом порівняння основних відповідних показників (коефіцієнти платоспроможності; коефіцієнти фінансової стійкості, коефіцієнти ділової активності та ін.) після реалізації проекту з аналогічними показниками до вкладення інвестицій.

Так, аналізуючи питання практичного застосування математичних методів економічної діагностики інвестиційної діяльності підприємств, передбачається, що система показників ефективності інвестиційної діяльності може бути зведена до матриці, елементи якої будуть перетворені й опрацьовані різними аналітичними методами: методом відстаней, методом сум, методом бальних (рангових) оцінок або матрицею приросту. Для формування вихідної матриці науковці пропонують таку систему показників підприємства: рентабельність необоротних активів, продажів, поточних активів, майна; коефіцієнт закріплення основного капіталу; співвідношення необоротних і поточних активів; частка необоротних і поточних активів, короткострокових зобов'язань у майні; оборотність поточних активів та короткострокових зобов'язань; загальна капіталовіддача; коефіцієнт поточної ліквідності [23; 24].

Як зазначають А. Ф. Гойко та В. В. Ковальова, економічну ефективність використання реальних інвестицій можна охарактеризувати зміною продуктивності праці, фондовіддачі, рентабельності та інших показників ефективності діяльності підприємства за рахунок реалізації інвестиційного проекту. Забезпечення росту цих показників свідчить про позитивний вплив інвестицій на виробничу і, як наслідок, економічну діяльність. Саме ці автори пропонують визначати рівень впливу інвестицій на фінансові результати за допомогою розрахунку ефекту операційного та фінансового важеля [25; 26].

Використання системи показників ефективності повинно сприяти визначенню інвестиційного рейтингу певної галузі, що ґрунтується на розрахунку бальних оцінок і коефіцієнтів вагомості для різних показників, які визначають методом експертних оцінок. Поділяємо думку В. Г. Андрійчука, що доцільно формувати галузеву систему показників оцінки ефективності інвестиційної діяльності відповідно до галузевих принципів на основі сукупності цілей інвестиційної діяльності, що буде основою для формування комплексу заходів, спрямованих на підвищення загальних результатів діяльності підприємств [27].

Зазначимо, що визначення ефективності інвестиційної діяльності в сільському господарстві ускладнюється нестачею статистичної інформації. У зв'язку із цим система показників ефективності інвестування може складатися із груп показників, які характеризують її вплив на різні фактори виробництва. Чисті інвестиції в розрахунку на 100 га посівної площі і мультиплікатор вказують безпосередньо на ефективність процесів здійснення модернізації й інноваційного розвитку, які поєднуються із використанням значної площі сільськогосподарських угідь і отриманням більшого доходу. Показники фондовіддачі та рентабельності засобів виробництва характеризують ефективність використання основних засобів, на поліпшення процесів відтворення яких була спрямована інвестиційна діяльність. Продуктивність праці та оплата праці працівників сільського господарства свідчать про ефективність використання трудових ресурсів, які використовують модернізовані основні засоби в результаті їх відтворення. Валова продукція у розрахунку на 100 га посівної площі визначає ефективність використання землі, залученої в господарський оборот. Показник загальної площі житлових приміщень, що припадає на 1 сільського жителя, відображає соціальну ефективність інвестиційної діяльності. Тоді інтегральний показник ефективності інвестиційної діяльності може бути розрахований як корінь *n*-го ступеня із добутку базисних темпів зростання показників різних видів ефективності.

Важливим питанням оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є визначення впливу реалізованих проектів на виробничо-господарську, фінансову, а також соціальну й екологічну сторони функціонування суб'єкта господарювання. Отже, комплексна оцінка інвестиційних проектів повинна враховувати специфіку цілей і завдань їх реалізації сільськогосподарськими підприємствами, а також дати можливість спрогнозувати вплив реалізації інвестиційних проектів на фінансово-господарську діяльність підприємств, при цьому оцінюючи окупність і вигідність інвестицій.

Слід зазначити, що з метою проведення оцінки за показниками результативності інвестицій доцільно оцінити такі складові: до позитивного грошового потоку від операційної діяльності – виручку від реалізації продукції, інші й позареалізаційні доходи; до негативного грошового потоку від операційної діяльності – витрати на виробництво і реалізацію продукції, а також податки і надходження до бюджету; до позитивного грошового потоку від інвестиційної діяльності – доходи від реалізації майна та нематеріальних активів, повернення і зменшення оборотних активів; до негативного грошового потоку від інвестиційної діяльності – вкладення в основні засоби, витрати, пов'язані з ліквідацією проекту, вкладення в цінні папери і депозити, у збільшення оборотного капіталу, компенсації (в кінці проекту) оборотних пасивів. На підставі сформованих грошових потоків розраховують показники ефективності інвестиційних проектів.

Як відомо, основними показниками оцінки інвестиційних проектів є чиста приведена вартість, внутрішня норма дохідності, модифікована внутрішня норма дохідності, дисконтований термін окупності, індекс рентабельності інвестицій. Ці показники відносять до динамічних (дисконтних), у яких визначальним є поняття дисконтування.

Розглянемо алгоритм розрахунку основних показників ефективності інвестиційного проекту.

1. Чиста приведена вартість – NPV (Net Present Value) (чиста поточна вартість, чистий дисконтований дохід) дозволяє визначити нижню межу прибутковості та використовувати її як критерій при виборі найбільш ефективного проекту. Обчислюється чиста поточна вартість періодичних платежів змінної величини як сума очікуваних доходів і витрат, дисконтованих нормою відсотка r. Формула для обчислення NPV має вигляд:

$$NPV = \sum_{i=1}^{n} \frac{value_i}{(1+r)^i}, \qquad (1)$$

де *NPV* – чиста поточна вартість періодичних виплат і надходжень;
r – норма дисконтування (середня ціна капіталу);
n – кількість виплат і надходжень;
$value_i$ – значення виплат і надходжень.

2. Внутрішня норма дохідності – IRR (Internal Rate of Return) (внутрішня норма рентабельності, внутрішня норма прибутковості, внутрішня швидкість обороту інвестиції) для ряду періодичних виплат і надходжень змінної величини обчислюються із формули (1) для NPV = 0:

$$0 = \sum_{i=1}^{n} \frac{value_i}{(1+IRR)^i}, \qquad (2)$$

де *n* – кількість виплат і надходжень;
$value_i$ – значення виплат і надходжень;
IRR – внутрішня швидкість обороту.

На практиці для визначення внутрішньої швидкості обороту необхідно знайти рівняння відносно невідомого IRR:

$$\sum_{i=1}^{n} \frac{CF_i}{(1+IRR)^i} = \sum_{i=1}^{n} \frac{I_i}{(1+IRR)^i}. \quad (3)$$

3. Модифікована внутрішня норма дохідності MIRR (Modified Internal Rate of Return) повертає модифіковану внутрішню швидкість обороту засобів для ряду періодичних надходжень і виплат змінної величини. При цьому враховується як вартість інвестиції, так і дохід, одержуваний від реінвестування. Формула для обчислення функції MIRR має вигляд:

$$MIRR = \left(\frac{-\sum_{i=1}^{n} \frac{value_i^p}{(1+r)^i}}{\sum_{i=1}^{n} \frac{value_i^m}{(1+f)^i}} \cdot \frac{(1+r)^{n-1}}{1+f} \right)^{\frac{1}{n-1}} - 1 \quad (4)$$

або

$$MIRR = \sqrt[n]{\frac{\sum_{i=0}^{n} CIF_i (1+f)^{n-i}}{\sum_{i=0}^{n} \frac{COF_i}{(1+r)^i}}} - 1 = \sqrt[n]{\frac{FV_{CIF}}{PV_{COF}}} - 1, \quad (5)$$

де *n* – загальне число виплат і надходжень;

$value_i^p$ – додатні значення (надходження);

$value_i^m$ – від'ємні значення (виплати);

r – норма прибутку, виплачуваного за гроші, що знаходяться в обороті;

f – норма прибутку, одержуваного за гроші в обороті при реінвестуванні.

CIF – сумарні грошові надходження в період *i*;

COF – сумарні виплати по проекту;

FV_{CIF} - майбутня вартість надходжень по проекту;

PV_{COF} - теперішня вартість виплат по проекту.

4. Індекс дохідності – PI (Profitability Index) (індекс рентабельності інвестицій) – традиційно знаходиться за формулою:

$$PI = \frac{\sum_{i=1}^{n} \frac{CF_i}{(1+r)^i}}{\sum_{i=1}^{n} \frac{I_i}{(1+r)^i}}, \quad (6)$$

де *PI* – індекс рентабельності інвестицій;

r – норма дисконтування;

n – кількість виплат і надходжень;

CF – надходження грошових коштів;

I – інвестиційні затрати в період *i*.

5. Термін окупності (дисконтований) або період окупності проекту – DPP (Discounted Pay Back Period) визначається як період, у якому акумульовані дисконтовані доходи перевищать вартість інвестицій. Для знаходження необхідно розв'язати нерівність:

$$-IC + \sum_{i=1}^{DPP} \frac{FCF_i}{(1+r)^i} \geq 0, \quad (7)$$

де *DPP* – період окупності проекту;

FCF – надходження грошових коштів по проекту в період *i*;

IC – повна інвестиційні витрати.

Отже, суть комплексної оцінки інвестицій полягає у розрахунку вищеперелічених показників ефективності для кожного проекту, а також визначення напряму оптимізації кожного показника:

$$NPV \to \max;\ IP \to \max;\ (IRR - E) \to \max;\ (MIRR - E) \to \max;\ DPP \to \min, \quad (8)$$

де *E* – ставка дисконтування по проекту.

Вважаємо, що при оцінці проектів державно-приватного партнерства на основі систематизації загальних і специфічних показників оцінки економічної доцільності реалізації інвестиційного проекту необхідно розглядати на рівні держави та приватного інвестора. Якщо результати економічної оцінки проекту задовольняють інтереси інвестора, то важливо визначити вплив проекту на показники виробничо-господарської діяльності підприємства, для чого: сформувати систему показників, що характеризують ефективність господарської діяльності; оцінити значення кожного показника за відповідністю їх очікуванням інвесторів; розрахувати показник ефективності впливу на господарську діяльність; розробити систему бальної оцінки вагомості показників впливу реалізації інвестиційного процесу на результати господарської діяльності підприємства та на їх основі визначити параметр ефективності впливу реалізації інвестиційного процесу на господарську діяльність підприємства.

Вважаємо, що для розрахунку параметра ефективності впливу реалізації інвестиційного процесу на фінансово-господарську діяльність підприємства доцільно сформувати такі групи показників:

1. Показники, що характеризують вплив реалізації інвестиційного процесу на виробничу діяльність підприємства: коефіцієнт оновлення основних засобів, фондовіддача, зарплатовіддача, рентабельність продажів, рентабельність необоротних активів, показник співвідношення вартості підприємства і продажів і т.д.

2. Показники, що характеризують вплив реалізації інвестиційного процесу на стан підприємства на ринку: коефіцієнт зміни ринкової частки, коефіцієнт зміни обсягу продажів, рентабельність виробництва та збуту продукції і т.д.

3. Показники, що характеризують вплив реалізації інвестиційного процесу на ефективність використання ресурсів підприємства: рентабельність інвестицій, матеріаловіддача, енерговіддача і т.д.

Зазначимо, що склад показників є відкритою системою і може коригуватися в інтересах інвестора та конкретного підприємства. Коефіцієнти вагомості визначаються методом аналізу ієрархій для кожного показника, для цього складають матрицю попарних порівнянь, оцінку проводять експерти відповідно до розробленої шкали; думки експертів доцільно перевірити на узгодженість за допомогою коефіцієнта конкордації Кендалла, значення якого варіюється в діапазоні від 0 до 1, якщо значення коефіцієнта конкордації дорівнює 1, то думки є узгодженими; методом аналізу ієрархій розраховують коефіцієнти вагомості для кожного показника, сума всіх коефіцієнтів вагомості має дорівнювати 1; аналізують результати та оцінюють відповідність показників очікуванням інвесторів: якщо хоча б один показник набуває неприйнятного значення, то його (їх) коригують, або ж проект визнається неефективним; розрахунок індикатору ефективності впливу реалізації інвестиційного процесу на господарську діяльність підприємства. Якщо доведено, що реалізація інвестиційного процесу позитивно впливає на господарську діяльність підприємства $\left(\max \quad \{IE_{\text{вгд}\ i}\}\right)$, то переходять до наступного етапу оцінки.

Наступним етапом є оцінка комерційної ефективності інвестиційного проекту. На основі отриманих значень показників результативності інвестицій розраховують коефіцієнти вагомості відповідно до розробленої шкали; оцінюють відповідність кожного показника очікуванням інвестора.

Якщо значення всіх показників є прийнятними, розраховують індикатор комерційної ефективності інвестиційного проекту за формулою:

$$IE_{ке}\ \frac{ІПР_{ЧДД}\ ІПР_{ВНД}\ ІПР_{ІД}\ ІПР_{Т_{ок}}}{\sqrt{\nu_{ЧДД}\left(1-ЧДД_{t}\right)^{2}+\nu_{ВНД}\left(1-ВНД_{t}\right)^{2}+\nu_{ІД}\left(1-ІД_{t}\right)^{2}+\nu_{Т_{ок}}\left(T_{ок_{t}}\right)^{2}}}, \qquad (9)$$

де представлено приведені значення за період *t* із урахуванням коефіцієнтів вагомості: ЧДД – показник чистого дисконтованого доходу; ВНД – показник внутрішньої норми рентабельності, ІД – показник індексу дохідності; Т – показник терміну окупності, показники відповідності: ІПР – індекс приросту по чистому дисконтованому доходу, по внутрішній нормі дохідності, по індексу дохідності, по строку окупності. Якщо значення відповідає очікуванням інвестора $\left(\max \quad \{IE_{\text{ке}\ i}\}\right)$, то переходять до наступного етапу оцінки.

На наступному етапі доцільно сформувати систему показників фінансового стану та результативності, для чого доцільно сформувати показники ефективності впливу на результативність і фінансові коефіцієнти діяльності підприємства:

1. Показники, що характеризують вплив реалізації інвестиційного процесу на фінансові результати: коефіцієнт приросту виручки, коефіцієнт приросту прибутку, показник співвідношення вартості підприємства та чистого прибутку і т.д.

2. Показники, що характеризують вплив реалізації інвестиційного процесу на коефіцієнти фінансового стану: коефіцієнт приросту майна, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт фінансової

стійкості та ін. Склад показників є відкритою системою і може коригуватися в інтересах конкретного інвестора та підприємства.

Після цього необхідно розраховувати коефіцієнти вагомості та провести оцінку відповідності кожного показника очікуванням інвестора. Якщо значення всіх показників є прийнятними, то розраховують індикатор фінансової результативності за формулою:

$$IE_{ке} \frac{ІПР_{К_В} ІПР_{К_П} ІПР_{К_І} ІПР_{К_{ст}}}{\sqrt{\nu_{К_В}\left(1-К_{Вt}\right)^2+\nu_{К_П}\left(1-К_{Пt}\right)^2+\nu_{К_І}\left(1-К_{Іt}\right)^2+\nu_{К_л}\left(1-К_{Лt}\right)^2+\nu_{К_{СТ}}\left(1-К_{стt}\right)^2}}, \quad (10)$$

де представлені приведені значення за період *t* із урахуванням коефіцієнтів вагомості: $К_{Вt}$ – коефіцієнт приросту виручки; $К_{пt}$ – коефіцієнт приросту прибутку; $К_{иt}$ – коефіцієнт приросту майна; $К_{лt}$ – коефіцієнт загальної ліквідності; $К_{стt}$ – коефіцієнт фінансової стійкості на кроці *t*, індикатори прийнятності: ІПР – коефіцієнт приросту прибутку, коефіцієнт приросту майна, коефіцієнт загальної ліквідності, коефіцієнт фінансової стійкості.

Якщо доведено, що реалізація інвестиційного процесу позитивно впливає на фінансову результативність підприємства $\left(\max \left\{IE_{ф\ i}\right\}\right)$, то проводять інтегральну оцінку проекту. За нижченаведеною формулою розраховують інтегральний індикатор ефективності проекту:

$$IE_{інт} \frac{1}{\sqrt{\left(1-IE_{вир\ t}\right)^2+\left(1-IE_{ф_t}\right)^2+\left(1-IE_{ке\ t}\right)^2}}, \quad (11)$$

де $IE_{інт}$ – інтегральний індикатор ефективності інвестиційного проекту, $IE_{вир.}$ – індикатор ефективності реалізації інвестиційного процесу на господарську діяльність підприємства; $IE_{ф}$ – індикатор фінансової результативності; $IE_{ке}$ – індикатор комерційної ефективності.

При оцінці двох і більше проектів вибирають проект із найбільшими значеннями індикаторів ефективності та інтегральним індикатором. У разі порівняння оцінюваного проекту з проектом-аналогом і стратегічної доцільності реалізації рекомендується шкала рівнів прийнятності для інтегрального індикатора $IE_{інт}$: 0−0,66 – ризикований; 0,67−0,75 – задовільний; 0,76−0,9 – прийнятний; 0,91−1,0 – високий.

На кожному розрахунковому етапі доцільно провести моніторинг імовірності непрогнозованого завершення інвестиційного проекту. Для відібраного інвестиційного проекту, за можливості, можна коригувати величини найбільш значущих параметрів, що впливають на збільшення інтегральної оцінки ефективності.

На даному етапі необхідно провести аналіз чутливості проекту з метою виявлення основних ризиків і розробити заходи щодо їх мінімізації. За результатами аналізу ієрархій виділяють найбільш значимі показники у складі інтегрального індикатора ефективності та визначають їх найбільш бажані значення методом інтервальних оцінок. Кожний показник повинен знаходитися в «інтервалі довіри» (довірчий інтервал), який визначають за формулою:

$$\overline{p_{ij}} - t\frac{\sigma}{\sqrt{n}} < p_{ij}^{пр} < \overline{p_{ij}} + t\frac{\sigma}{\sqrt{n}}, \quad (12)$$

де $p_{ij}^{пр}$ – прийнятне значення для *i*-го показника для *j*-го проекту або варіанта його реалізації; $\overline{p_{ij}}$ – середнє значення *i*-го показника для *j*-го проекту чи варіанта його реалізації; σ – середнє квадратичне відхилення *i*-го показника для *j*-го проекту чи варіанта його реалізації від середнього значення *i*-го показника для *j*-го проекту або варіанта його реалізації; *t* – значення аргументу функції Лапласа; *n* – кількість прогнозних значень *i*-го показника для *j*-го проекту чи варіанта його реалізації (обсяг вибірки).

Отримані результати розрахунків довірчих інтервалів дозволяють виявити допустимі коливання індикаторів ефективності та прийняти рішення про реалізацію інвестиційного проекту.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення методичних підходів до оцінки економічної доцільності реалізації інвестиційного проекту за умови державно-приватного партнерства, який відрізняється від існуючих співставленням варіантів реалізації соціально-значимих проектів за рахунок бюджетних коштів на умовах державно-приватного партнерства. Характерною особливістю запропонованого алгоритму є необхідність дослідження: наявності бюджетних коштів для часткового фінансування капітальних та поточних затрат проекту; можливості щодо реалізації проекту за рахунок позики або залучення інвестиційних коштів приватних інвесторів; додаткові ефекти та ризики, зумовлені можливим залученням приватного інвестора; економічна ефективність реалізації проекту для держави та приватного інвестора при різних умовах. Напрямами подальших досліджень залишаються питання урахування впливу зміни факторів зовнішнього середовища на формування

величини позитивного та негативного грошового потоку від реалізації реальних інвестиційних проектів сільськогосподарськими підприємствами.

Література

1. Балацький О.Ф. Управління інвестиціями: навч. посіб.– 2-ге видання, перероб. і доп. / [Балацький О.Ф., Теліженко О.М., Соколов М.О.]. – Суми : ВТД Університетська книга, 2004. – 232 с.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент / И.А. Бланк.– К. : Ника-Центр : Эльга-Н, 2002. – С. 287–290.
3. Мірошниченко П.І. Методичні підходи до оцінки інвестиційного потенціалу регіону: аналіз і перспективи застосування / П.І. Мірошниченко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 2. – С. 44−49.
4. Гайдуцький А.П. Оцінка інвестиційної привабливості економіки / А.П. Гайдуцький // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 3. – С. 119−128.
5. Черниш С.С. Огляд методик аналізу інвестиційної привабливості підприємства / С.С. Черниш // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5. – С. 87−92.
6. Дібніс Г. Методика оцінювання інвестиційної привабливості підприємств / Г. Дібніс // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 228−240.
7. Пилипенко О.І. Аналіз інвестиційної привабливості підприємства: огляд методик / О.І. Пилипенко // Міжнародний збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 1 (13). – С. 324−330.
8. Хобта В. М. Активізація і підвищення ефективності інвестиційних процесів на підприємствах : монографія / В.М. Хобта, А.В. Мєшков, О.Ю. Попова; НАН України, Ін-т економіки промисловості, ДНТУ. – Донецьк, 2005. – 343 с.
9. Мамотенко Д.Ю. Оцінка ефективності інвестиційних проектів / Д.Ю. Мамотенко // Вісн. Нац. ун-ту Львів. політехніка. – 2008. – № 628. – С. 209−215.
10. Орлик О.В. Методи оцінювання ефективності інвестиційних проектів / О.В. Орлик // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. пр. ОДЕУ. – Одеса, 2005. – Вип. 21. – С. 179−185.
11. Барташевська Ю.М. Оцінка ризику інвестиційних проектів підприємства в процесі їх реалізації / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2014. – № 2 (17). – С. 15−21.
12. Ісаєва Т.М. Оцінка ефективності інвестиційних проектів в умовах невизначеності за допомогою нечіткої множинної моделі / Т.М. Ісаєва // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2011. – № 4 (16). – С. 112−116.
13. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Н. Макарій // Економіст. – 1999. – № 8 (32). – С. 17–19.
14. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: затв. наказом Агентства з питань запобігання банкрутству № 22 від 23.11.1998 р. // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 1998. – № 7. – С. 18–28.
15. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / [А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр, Т.М. Мельник та ін.]; за ред. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.
16. Рупняк М.Я. Проблеми оптимізації структури фінансових ресурсів акціонерних товариств / М.Я. Рупняк // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 5. – С. 32−39.
17. Савчук В.Л. Анализ и разработка инвестиционных проектов : учебн. пособ. / В.Л. Савчук, С.И. Прилепко, Е.Г. Величко. – К. : Эльга, 1999. – 304 с.
18. Майданевич П.М. Використання інвестиційних ресурсів для підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК / П.М. Майданевич // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнес. – 2011. – № 1. – С. 21–24.
19. Липсиц И.В. Инвестиционный проект. Методы подготовки и анализа : учеб. пособ. / И.В. Липсиц, В.В. Косов. – М. : БЕК, 1996. – 304 с.
20. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 144 с.
21. Санду И. Инновационная деятельность в сельском хозяйстве Оренбургской области: проблемы их решения в АПК / И. Санду, Н. Рыженкова, В. Юдина // АПК: экономика и управление. – 2008. – № 4. – С. 43−45.
22. Мойсенко І.П. Інвестування / І.П. Мойсенко. – К. : Знання, 2006. – 490 с.
23. Остапенко О.І. Вдосконалення методів аналізу інвестиційних проектів / О.І. Остапенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 21. – С. 13−15.
24. Яришко С.Я. Теоретичні аспекти аналізу інвестиційних проектів / С.Я. Яришко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 5. – С. 12−14.
25. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації / А.Ф. Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
26. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов / В.В. Ковалев. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 485 с.
27. Андрійчук В.Г. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2007. – № 5. – С. 52−63.

References

1. Balatskyi, O.F., Telizhenko, O.M. and Sokolov, M.O. (2004), *Upravlinnia investytsiiamy* [investment Management], tutorial, 2d ed., VTD Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 232 p.
2. Blank, I.A. (2002), *Investitsionnyy menedzhment* [Investment Management], Nyka-Tsentr : Эlha-N, Kyiv, Ukraine, pp. 287–290.
3. Miroshnychenko, P.I. (2012), "Methodical approaches to assessment of the investment potential of the region: the analysis and application prospects", *Biznes Inform*, no. 2, pp. 44−49.

4. Haidutskyi, A.P. (2004), “Evaluation of investment attractiveness of the economy”, *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 3, pp. 119−128.

5. Chernysh, S.S. (2013), “Overview of methods of the analysis investment attractiveness of the enterprise”, *Innovatsiina ekonomika,* no. 5, pp. 87−92.

6. Dibnis, H. (2008), “Methodology for evaluation of investment attractiveness of enterprises”, *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 7 (85), pp. 228−240.

7. Pylypenko, O.I. (2010), “Analysis of investment attractiveness of the enterprise: overview of methods”, *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats,* issue 1 (13), pp. 324−330.

8. Khobta, V.M., Mieshkov, A.V. and Popova, O.Yu. (2005), *Aktyvizatsiia i pidvyshchennia efektyvnosti investytsiinykh protsesiv na pidpryiemstvakh* [Activating and improving the efficiency of investmentprocesses in enterprises], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekonomiky promyslovosti, DNTU, Donetsk, Ukraine, 343 p.

9. Mamotenko, D.Yu. (2008), “Estimation of the efficiency of investment projects”, *Visn. Nats. un-tu Lviv. Politekhnika*, no. 628, pp. 209−215.

10. Orlyk, O.V. (2005), “Methods of estimation of efficiency of investment projects”, *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: Zb. nauk. pr. ODEU*, issue 21, pp. 179−185.

11. Bartashevska, Yu.M. (2014), “Risk assessment of investment projects of the enterprise in the process of their implementation”, *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*, no. 2 (17), pp. 15−21.

12. Isaieva, T.M. (2011), “Evaluating the effectiveness of investment projects under uncertainty using fuzzy set model”, *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 4 (16), pp. 112−116.

13. Makarii, N. (1999), “Evaluation of investment attractiveness of the enterprise”, *Ekonomist*, no. 8 (32), pp. 17–19.

14. “Methodology of integrated evaluation of investment attractiveness of enterprises and organizations, approved by order the Agency for the Prevention of bankruptcy № 22 from 23/11/1998”, (1998), *Derzhavnyi informatsiinyi biuleten pro pryvatyzatsiiu,* no. 7, pp. 18–28.

15. Yepifanov, A.O., Dekhtiar, N.A., Melnyk, T.M. et al. (2007), *Otsinka kredytospromozhnosti ta investytsiinoi pryvablyvosti subiektiv hospodariuvannia* [Credit rating of investment attractiveness of economic entities], monograph, UABS NBU, Sumy, Ukraine, 286 p.

16. Rupniak, M.Ya. (2005), “Issues of financial asstes optimization in joint stock companies”, *Aktualni problemy ekonomiky,* no. 5, pp. 32−39.

17. Savchuk, V.L., Prylepko, S.I. and Velichko, E.G. (1999), *Analiz i razrabotka investitsionnykh proektov* [Analysis and development of investment projects], tutorial, Эlha, Kyiv, Ukraine, 304 p.

18. Maidanevych, P.M. (2011), “The use of investment resources to improve the competitiveness of enterprises AIC”, *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu,* no. 1, pp. 21–24.

19. Lipsits, I.V. and Kosov, V.V. (1996), *Investitsionnyy proyekt. Metody podgotovki i analiza* [Investment project. Methods of preparation and analysis], tutorial, BEK, Moscow, Russia, 304 p.

20. Kovalev, V.V. (1998), *Metody otsenki investitsionnykh proyektov* [Methods of evaluation of investment projects], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 144 p.

21. Sandu, I., Ryzhenkova, N. and Yudina, V. (2008), “Innovation activity in agriculture of the Orenburg region: problems of their solutions in the agro-industrial complex”, *APK: ekonomika i upravleniye*, no. 4, pp. 43−45.

22. Moisenko, I.P. (2006), *Investuvannia* [Investment], Znannia, Kyiv, Ukraine, 490 p.

23. Ostapenko, O.I. (2008), “Improving of methods of analysis of investment projects”, *Investytsii: praktyka ta dosvid,* no. 21, pp. 13−15.

24. Yaryshko, S.Ya. (2009), “Theoretical aspects of the analysis of investment projects”, *Investytsii: praktyka ta dosvid,* no. 5, pp. 12−14.

25. Hoiko, A.F. (1999), *Metody otsinky efektyvnosti investytsii ta priorytetni napriamky iikh realizatsii* [Methods for assessing the effectiveness of investments and priority directions of their implementation], VIRA-R, Kyiv, Ukraine, 320 p.

26. Kovalev, V.V. (2000), *Metody otsenki investitsionnykh proyektov* [Methods of evaluation of investment projects], Finansy i statistika, Moscow, Russia, 485 p.

27. Andriichuk, V.H. (2007), “Theoretical and methodological substantiation of a production efficiency”, *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 52−63.

УДК 631.15 : 658.27

Свиноус І.В.,
д.е.н., професор
Хомяк Н.В.,
к.е.н., доцент
Рудич О.О.,
к.е.н., доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Svynous I.V.,
dr.sc.(econ.), professor
Khomiak N.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Rudych O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Bila Tserkva National Agrarian University

ROLE AND PLACE OF THE STATE IN THE PROCESS OF REPRODUCTION OF THE MAIN MEANS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Незважаючи на достатню розробленість теорії суспільного відтворення, комплексний підхід до організаційно-економічного забезпечення оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства у сільськогосподарських товаровиробників відсутній. Водночас посилення негативних тенденцій в розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки вимагає концептуального підходу до забезпечення відтворення матеріально-технічних ресурсів. У нинішніх умовах функціонування сільськогосподарських товаровиробників дослідження відтворювального процесу набуває не фрагментарного характеру, а комплексної направленості вивчення і вимагає розробки наукових засад здійснення відтворення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників як сукупності теоретико-методологічних положень і методичного інструментарію, які дозволяють із позиції системного підходу взаємопов'язати відтворювальні потоки, забезпечити оновлення технічної бази та її економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження відтворення основних засобів суб'єктів господарювання зроблено такими вітчизняними вченим-економістам, як: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, Л.М. Анічін, І.О. Бланк, А.П. Гайдуцький, О.І. Гуторов, М.І. Кісіль, Ю.В. Куренков, І.І. Лукінов, М.Ф.Огійчук, О.В. Олійник, В.Я. Плаксієнко, П.Т. Саблук, В.Й. Шиян та ін. Серед зарубіжних учених на особливу увагу заслуговують праці О.І. Добриніна, О.І. Ноткіна, Т.С. Хачатурова, Л. Гітмана, М. Джонка, В. Шарпа, Ф. Лютза, Дж. Кедріка тощо. Однак залишається велика кількість невирішених і дискусійних питань, пов'язаних із відтворенням основних засобів та роллю держави в даному економічному процесі.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо ролі і місце державних органів в стимулюванні процесу відтворення основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Очевидно, що забезпечення ефективного й конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва можливе на основі інноваційного техніко-технологічного оновлення матеріально-технічної бази аграрного сектору економіки. Основні напрями державної аграрної політики щодо оновлення активної частини основних засобів аграрних товаровиробників були передбачені у Законі України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [1], серед яких слід виділити наступні: створення умов для технічного переоснащення заводів сільськогосподарського машинобудування з метою випуску техніки, що забезпечуватиме впровадження сучасних, високопродуктивних та ресурсозберігаючих технологій в агропромислове виробництво; переоснащення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств шляхом удосконалення довгострокового кредитування, часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки за рахунок Державного бюджету України, системи фінансового лізингу, підтримки розвитку інфраструктури матеріально-

технічного забезпечення; сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних й екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства; державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, особливо щодо утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем та оплати електроенергії, що витрачається для подачі зрошувальної води.

Ускладнення виробництва, посилення конкуренції, нестабільність економічного стану сільськогосподарських товаровиробників зумовлюють необхідність більш детального вивчення відтворювального процесу та активізації його ролі в ринкових умовах. У зв'язку із цим основні завдання відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств можна сформулювати наступним чином: виділення і комплексний аналіз параметрів відтворення, який дозволяє виявити особливості відтворювальних потоків, спрямованих на оновлення активної частини необоротних активів; опрацювання заходів, які сприятимуть досягненню найбільшої ефективності відтворювального процесу у сільськогосподарських підприємствах.

Вирішення поставлених завдань та їх ефективність залежать від реалізації систематизованих інструментів і методів, тому в основу концепції відтворення основних засобів мають бути покладені такі основні передумови: свідомий вибір системного підходу, зумовлений ситуацією, що склалася у досліджуваній сфері економіки; глобалізацією, зміною технологічного укладу, зростаючими потребами населення у продовольстві та обмеженням ресурсів; розвиток економічної думки, активне впровадження досягнень НТП у виробництво, що визначає можливості реалізації науково обґрунтованих заходів, які дозволяють використовувати в різному поєднанні наявні можливості при одержанні максимального ефекту; побудова теоретико-методологічних положень і методичного інструментарію із позиції системного підходу, які розкривають взаємозв'язок і взаємообумовленість параметрів відтворювального процесу основних засобів у сільськогосподарському виробництві.

Із урахуванням викладеного вище, теоретико-методологічні засади відтворення активної частини необоротних активів у сільськогосподарських підприємствах ґрунтуються на концепції ефективного здійснення відтворювальних процесів. Основне положення концепції забезпечення відтворення полягає у зміні пріоритетів при дослідженні відтворювальних процесів, а саме – посилення провідної ролі держави в регулюванні відтворювального процесу, а також мобілізація внутрішніх ресурсів суб'єктів господарювання.

Використання системного і процесного підходів як цілісної системи проявляється у рамках функціонування підприємства як відкритої системи, і виявляє особливості відтворювального процесу, до яких слід віднести: велику кількість виконуваних функцій, параметрів і результатів функціонування; складність поведінки системи, тобто за наявності численних взаємопов'язаних та взаємозалежних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища; зміна одного чинника зумовлює зміну багатьох інших; нерівномірність і непостійність у часі зовнішніх впливів; наявність постійного зв'язку, який проявляється при взаємодії елементів системи і фіксується у вигляді певної структури; врахування цілей функціонування суб'єктів господарювання.

Розвиток сільського господарства залежить від формування дієвих механізмів, спрямованих на відновлення відтворювальних процесів основних засобів у досліджуваній галузі. У сучасних умовах їх головним завданням стає створення стабільної технічної бази сільськогосподарського виробництва, підвищення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів галузі, забезпечення сприятливих умов для проживання сільського населення та сталого розвитку сільських територій.

Першочергова проблема відновлення економічної ролі процесу відтворення полягає у підвищенні прибутковості сільського господарства, формуванні й ефективному використанні основних засобів з метою забезпечення умов для розвитку розширеного відтворення у галузі. При цьому особлива роль відводиться державній підтримці сільськогосподарського виробництва.

Очевидно, що сутність державного регулювання щодо підтримки ефективного сільськогосподарського виробництва розкривається у його функціях. При цьому основною функцією є формування і відтворення ефективних суб'єктів ринкових відносин. Крім того, до основних функцій державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва належать: формування стабільного платоспроможного попиту на продовольство та сільськогосподарську сировину з урахуванням структури потреб; формування і підтримка системи цін, які забезпечують стимулювання стабільної пропозиції сільськогосподарської продукції та сировини для захисту сільськогосподарських товаровиробників в умовах посилення диспаритету цін і несприятливого монопольного впливу першої та третьої сфер АПК; стимулювання розвитку об'єктів виробничої і соціальної інфраструктури у сільській місцевості для ефективного функціонування ринків матеріально-технічних ресурсів, землі, капіталу.

Отже, державне регулювання має спрямовуватися на створення сприятливого економічного середовища у сільському господарстві, яке забезпечує умови для розвитку розширеного відтворення і залежить від спроможності органів державної влади побудувати ефективний механізм, основними елементами якого є: система нормативних правових актів, які регламентують конкретні методи й інструменти державного регулювання; інформаційне та методичне забезпечення реалізації стратегічних напрямів і прийняття необхідних управлінських рішень; використання елементів

стратегічного управління розвитком при оптимальному поєднанні його із методами і формами стратегічного планування [2, с. 324–326].

У сучасних умовах фінансово-кредитний механізм відтворювального процесу в сільському господарстві потребує застосування таких методів фінансування, як самофінансування, бюджетне, інвестування а також банківського й кооперативного кредитування. Це забезпечить виконання фінансово-кредитним механізмом регулівної, відтворювальної, мотиваційної й контрольної функцій.

Умовою розширеного відтворення є дотримання пропорційності в розвитку галузей і господарюючих суб'єктів, тому що порушення її уповільнює розвиток. Загальні пропорції складаються на макрорівні: співвідношення між масою грошей і масою товарів, між підгалузями й секторами виробництва. Усередині сільського господарства важливе значення мають пропорції між рослинництвом і тваринництвом, а також пропорції, що складаються усередині основних підгалузей, у тому числі при виробництві основних видів сільськогосподарської продукції. Сучасний стан економічних відносин у вітчизняному сільському господарстві характеризується наявністю двох груп взаємозалежних диспропорцій: галузевих і функціональних [3, с. 244-249]. До галузевих диспропорцій відносять: співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію й послуги, що споживаються в сільському господарстві, а також цін на сільськогосподарську сировину й кінцеву сільськогосподарську продукцію та продовольство; диспропорції між обмеженістю сировинної бази й використанням виробничого потенціалу харчової і переробної промисловості; диспропорції в сільському господарстві, зумовлені як взаємодією зовнішніх факторів, зокрема диспаритетом в економічних відносинах з іншими галузями економіки, так і зниженням ефективності сільськогосподарського виробництва.

У розвитку відтворення в сільському господарстві значну роль відіграють цінові відносини. Так, від рівня доходів господарюючих суб'єктів галузі залежать доходи окремо взятих працівників, а також можливості розвитку виробництва, у тому числі на інвестиційно-інноваційній основі із впровадженням досягнень сучасної науки й техніки. Нееквівалентність обміну зароджується у взаємовідносинах сільського господарства й переробної промисловості, яка встановлює той ціновий рівень, за яким сільськогосподарським товаровиробникам доводиться реалізовувати свою продукцію для подальшої переробки, а проявляється між першою й другою сферами АПК, коли через низькі доходи сільськогосподарські товаровиробники не можуть придбати необхідні засоби виробництва.

Пропорції між фондом споживання і фондом нагромадження є одними з основних у відтворювальному процесі й у кожний історичний період вони визначаються відповідно до конкретних завдань. Оптимальною для кожного періоду є така пропорція, яка забезпечує найбільші темпи розвитку виробництва й соціальну стійкість у суспільстві з урахуванням існуючих можливостей. При цьому необхідно враховувати вплив інфляційних процесів, які призводять до відхилення номінальних розмірів нагромадження і споживання від їх реального обсягів, що також є диспропорцією, яка стримує розвиток галузі.

Якщо в галузі практично відсутнє нагромадження, то зростання сільськогосподарського виробництва може забезпечуватися за рахунок збільшення фонду споживання населення країни. Разом із тим кризові явища в економіці призвели до зниження життєвого рівня населення, що спричинило зменшення платоспроможного попиту, у тому числі на продовольство. У сільському господарстві заробітна плата практично не виконує відтворювальної функції, тому що її низький рівень обмежує витрати сільських жителів, які переважно спрямовані на придбання продовольчих товарів. Це зумовлює наявність ще однієї диспропорції – між платоспроможним попитом і пропозицією на агропродовольчому ринку [4].

Фактор незбалансованості взаємозв'язку матеріально-речовинних і вартісних пропорцій, зокрема, проявляється при кредитуванні господарюючих суб'єктів галузі. Розгляд сучасної практики кредитування сільськогосподарських товаровиробників дозволяє зробити висновок про те, що кредитування як метод поповнення обігових коштів і фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва може бути ефективним тільки в платоспроможних підприємствах, тоді як низькоефективні підприємства практично не можуть залучати інвестиційні ресурси, хоча й найбільше їх потребують [5].

Практичні заходи для поступового пом'якшення та подолання перерахованих деформацій, забезпечення пропорційності в сільському господарстві можуть бути дієвими тільки з відтворювальних позицій, які припускають комбінацію макроекономічного, галузевого, регіонального підходів і підходу на мікрорівні. З огляду на це роль держави в процесі відтворення полягає насамперед в регулюванні пропорцій відтворювального процесу, що має стати аксіомою при реалізації управлінських рішень у галузі [6].

Механізм перерозподілу фінансових джерел на користь відтворювального процесу в сільському господарстві може бути задіяний при проведенні політики протекціонізму й імпортозаміщення продовольства, контролю і регулювання цін на послуги природних монополій, формування й розвитку вертикально інтегрованих структур, що дасть можливість створити умови для активізації надходження інвестицій у сільське господарство за рахунок формування його інвестиційної привабливості,

найважливішою умовою якої є рентабельність сільськогосподарського виробництва, одержання доходів працівниками галузі.

Із розвитком ринкових механізмів господарювання та посиленням конкуренції важливу роль почали відводити факторам, які формують конкурентні переваги сільськогосподарського виробництва: сприятливі природні умови; вигідне географічне положення; наявність ефективного виробництва; сприятливий інвестиційний клімат; якість життя та ін. У зв'язку із цим сільськогосподарські товаровиробники конкурують між собою за залучення інвестиційних ресурсів, кваліфікованої робочої сили, створення збутової мережі, вихід на нові ринки збуту продукції [7].

Стратегічний аналіз розвитку сільськогосподарського виробництва дав змогу виокремити такі надзвичайно важливі проблеми у забезпеченні відтворення основних засобів: висока залежність сільськогосподарського виробництва від цін і тарифів на матеріально-технічні ресурси й енергоносії; недостатній рівень ефективності діяльності сільськогосподарських товаровиробників і, як наслідок, недостатній рівень конкурентоспроможності виробленої продукції та наданих послуг через низький рівень оновлення основних засобів і впровадження високоефективних технологій; низький рівень доходів сільського населення, що призводить до його міграції.

Основним напрямом державного регулювання сільськогосподарського виробництва у сучасних умовах повинна стати фінансова підтримка товаровиробників. Фінансове регулювання має створювати сприятливі умови для організації фінансування сільськогосподарських товаровиробників із різних джерел, які відповідають потребам періоду і господарюючого суб'єкта галузі.

З метою прискорення оновлення основних засобів сільськогосподарських товаровиробників держава фінансує програми придбання вітчизняної сільськогосподарської техніки й обладнання на умовах фінансового лізингу та часткової компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва. Постачання техніки на умовах фінансового лізингу забезпечує Національна акціонерна компанія «Украгролізинг» [8].

Водночас значна частина коштів державної підтримки направлена на погашення відсоткових ставок за кредитами, одержаними сільськогосподарськими товаровиробниками для забезпечення поточної діяльності й розвитку виробництва. При цьому система державного пільгового кредитування функціонує неефективно, оскільки виділені державою кошти для більшості сільськогосподарських товаровиробників не доступні внаслідок наявності простроченої заборгованості. В умовах, коли державним пріоритетом є формування економічно ефективного і технологічно розвиненого сільського господарства, держава повинна створювати умови й надавати можливість товаровиробникам одержувати доходи і витрачати їх на розвиток виробництва, а не на погашення боргів.

Висновки з проведеного дослідження. Заходи державної підтримки повинні стимулювати підвищення рентабельності виробничо-фінансової діяльності господарюючих суб'єктів галузі, використовуючи заходи прямої та непрямої субсидії, пільгове кредитування, а також інші важелі з тим, щоб у перспективі сільськогосподарські товаровиробники змогли здійснювати розширене відтворення і нарощувати виробництво переважно за рахунок власних коштів.

Для модернізації дрібнотоварного виробництва та створення стійкого та конкурентоспроможного середовища на селі необхідно визначити пріоритети їх розвитку, а також подальші напрями підтримки з боку держави. Державна підтримка дрібних форм господарювання спрямована на розв'язання наступних завдань: створення умов для трансформації малого бізнесу в середній; забезпечення конкурентоспроможності та динамічності підприємництва як одного із факторів зростання економіки.

Література

1.Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р. : Закон України // Голос України. – 2005. – № 217. – 16 лист.

2.Добіжа Н.В. Відтворення матеріально-технічної бази як основа зростання сільськогосподарського виробництва / Н.В. Добіжа // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 78–83.

3.Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії : посібник / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К. : Знання, 1998. – 416 с.

4.Дудар Т.Г. Формування ринку конкурентоспроможної агропродовольчої продукції: теорія, методика, перспективи : монографія / Т.Г. Дудар, В.Т. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 246 с.

5.Дадашев Б.А. Кредитування агроформувань: проблеми та напрями стабілізації / Б.А. Дадашев, С.Г. Черемісіна // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2. – С. 142–149.

6.Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія / В.Г. Андрійчук, 2-ге вид. без змін. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.

7.Шебанін В.С. Проблеми технічного переоснащення сільського господарства в Україні / В.С. Шебанін // Економіка України. – 2002. – № 12. – С. 72.

8.Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / [О. В. Шубравська, Л. В. Молдаван, Б. Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д-ра екон. наук О. В. Шубравської; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 496 с.

References

1. *Zakon Ukrainy "Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky na period do 2015 r*." (2005), [The Law of Ukraine "About the basic principles of the State Agrarian Policy up to 2015"], Holos Ukrainy, no. 217, 16 November.
2. Dobizha, N.V. (2008), "Reproduction of material and technical base as the basis of growth of agricultural production", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 78–83.
3. Palamarchuk, M.M. and Palamarchuk, O.M. (1998), *Ekonomichna i sotsialna heohrafiia Ukrainy z osnovamy teorii* [The economic and social geography of Ukraine with the basics of the theory], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, 416 p.
4. Dudar, T.H. and Dudar, V.T. (2009), *Formuvannia rynku konkurentospromozhnoi ahroprodovolchoi produktsii: teoriia, metodyka, perspektyvy* [Formation of the competitive agri-food products market : theory, methods, prospects], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine, 246 p.
5. Dadashev, B.A. and Cheremisina, S.H. (2012), "Lending to agroformations: problems and directions of stabilization", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii,* no. 2, pp. 142–149.
6. Andriichuk, V.H. (2005), *Efektyvnist diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of activity ofagrarian enterprises: theory, methodology, analysis], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 292 p.
7. Shebanin, B.C. (2002), "Problems of technical upgrading of agriculture in Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no.12, pp. 72.
8. Shubravska, O.V., Moldavan, L.V., Paskhaver, B.I. et al. (2012), *Innovatsiini transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [Innovative transformation of agrarian sector of economy], monograph, NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv., Kyiv, Ukraine, 496 p.

УДК 339.187.4:631.11

Мудрак Р.П.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу,
Мазур Ю.П.,
к.е.н., доцент кафедри маркетингу
Уманський національний університет садівництва

МАРКЕТИНГОВІ КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Mudrak R.P.,
dr.sc.(econ.), professor,
head of the department of marketing
Mazur Yu.P.,
cand.sc.(econ.), assistant professor
of the department of marketing
Uman National University of Horticulture

MARKETING CHANNELS FOR DISTRIBUTION OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: STATUS, TENDENCIES AND PERSPECTIVES

Постановка проблеми. Упродовж тривалого періоду нашої історії українські сільськогосподарські підприємства були позбавлені господарської самостійності у виборі маркетингових каналів розподілу своєї продукції – що, кому і за якою ціною продавати вирішувалося у централізованому плановому порядку. В результаті один із ключових маркетингових інститутів – збут був фактично зруйнований, перетворившись на вихолощену формальну процедуру. Аграрії, позбавлені ініціативи і матеріальної зацікавленості, з часом почали сприймати такий стан як належне, зосередившись виключно на процесі виробництва. Командно-адміністративна система розподілу не стала кращою альтернативою приватній ініціативі. Як показав історичний досвід, вона була неефективною – велика кількість сільськогосподарської сировини та готової продукції не доходила до своїх споживачів – переробних підприємств і домогосподарств. Нерідко втрати становили половину врожаю.

Із отриманням господарської самостійності в 90-х рр. XX ст., аграрії зіштовхнулися із проблемами реалізації продукції. З одного боку, держава зняла із себе зобов'язання гарантування

збуту сільськогосподарської продукції за прийнятними цінами, при цьому неофіційно підтримуючи монопольний статус місцевих переробних підприємств, з іншого – сільськогосподарські підприємства відчули гострий дефіцит збутового досвіду. Працівників, які б вміли не тільки професійно налагоджувати ділові контакти з покупцями сільськогосподарської продукції, але й забезпечувати координацію комерційної діяльності з іншими аграріями, майже не було. В результаті за свій товар селяни отримували ціни, які були нижчі, ніж потенційні, згортали частину виробництва, банкрутували. З часом прийшло усвідомлення, що для отримання прибутку уже не достатньо просто виробити необхідну кількість продукції при даних витратах, необхідно вміти її вигідно продати. А це сектор маркетингового розподілу – канали реалізації, логістика, складське господарство тощо. Аналіз поточного стану аграрної сфери виробництва показує, що процес формування ефективних маркетингових каналів розподілу сільськогосподарської продукції – далекий від завершення. Тому наразі – це актуальний напрям наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маркетингові канали розподілу – один із ключових елементів комплексу «4Ps». Тому із моменту свого остаточного оформлення в 60-их рр. XX ст. як «place» в системі маркетинг-міксу, особливості планування, побудови, застосування, контролю затрат і ефективності маркетингових каналів розподілу були і залишаються популярним напрямом наукових досліджень учених-маркетологів. Серед закордонних вчених звертають на себе увагу праці Крістофера М. [1], МакКіна А. [2], Ліндера М., Фірона Х. [3], Штерна Л., Ель-Ансарі А., Кофлана Т. [4]. Серед вітчизняних вчених – праці Зіновчука В. В. [5], Крикавського Є. В. [6], Павленка А. Ф. [7], Біловодської О. А. [8] та ін.

Разом з тим як теоретичні, так і практичні аспекти побудови ефективних маркетингових систем розподілу в аграрній сфері, через її галузеву специфічність та на фоні глобалізаційних викликів, потребують подальшої наукової розробки.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз динаміки структури маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств, з'ясування причин змін та висунення припущень про їх ймовірний вплив на результати господарської діяльності, обґрунтування заходів із підвищення ефективності організації маркетингових каналів розподілу в досліджуваній сфері.

Результати дослідження. Маркетингові канали розподілу – це маршрути, за якими продукція переміщується від місць виробництва чи видобутку до місць споживання чи використання, зупиняючись у певних пунктах, переходячи від одного власника до іншого. За період з 1990 до 2015 рр. в структурі маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств відбулися суттєві зміни (табл. 1). Так, частка переробних підприємств зменшилася з 96% у 1990 р. до 14% в 2014 р. Натомість зросла частка каналу «за іншими напрямами» – з 0% в 1990 р. до 80% в 2014 р.

Таблиця 1

Динаміка структури маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств України за період 1990-2014 рр., %

Рік	Канали розподілу				
	переробним підприємствам	видано пайовикам в рахунок орендної плати	населенню	на ринку	за іншими напрямами
1990	96	0	2	2	0
1995	53	0	11	24	12
2000	21	6	17	37	19
2001	20	7	14	21	38
2002	17	7	10	18	48
2003	20	5	7	16	52
2004	22	5	5	14	54
2005	25	4	4	13	54
2006	24	3	2	10	61
2007	21	3	2	8	66
2008	20	3	1	8	68
2009	15	3	1	7	74
2010	16	2	1	7	74
2011	16	2	1	5	76
2012	13	2	0	5	80
2013	14	2	0	5	79
2014	14	2	0	4	80

Джерело: [9; 10]

Після завершення першого етапу реформування аграрної сфери економіки, у сільськогосподарських підприємств з'явився ще один канал розподілу – видача продукції пайовикам в рахунок орендної плати. Найвищий розмір частки даного каналу зафіксовано у 2001-2002 рр. – 7%. В наступні роки він знижувався, досягнувши в 2010 р. мінімальних 2% і утримується на цьому рівні п'ять останніх років, що можна розцінювати як стійку тенденцію. Такі зміни слід сприймати як позитивні, оскільки відбувається поступова монетизація орендної плати і зводиться до мінімуму її натуральна форма. Остання дозволяла недобросовісним орендарям шахраювати за рахунок маніпуляції цін на сільськогосподарську продукцію, яка видавалася в рахунок орендної плати.

Знижується частка каналу розподілу «на ринку». Якщо в 2000 р. він займав 37%, то в 2014 р. – лише 4%. Як бачимо, зростання спостерігалося із середини 90-их рр. до 2001 р. Це період трансформаційної економічної кризи, для якої характерним явищем було зростання простроченої заборгованості покупців перед постачальниками. У нашому випадку – переробних підприємств перед сільськогосподарськими. Це штовхало останніх до пошуку високоліквідних каналів реалізації продукції. Одним із таких і став напрямок «ринок». По ньому продавалися здебільшого свіжі овочі і фрукти, м'ясо первинної обробки, мед, цукор, борошно, крупи, олія, свіжа риба кінцевим споживачам тощо. Продаючи продукцію на ринку, сільськогосподарські підприємства намагалися вирішити оперативне тактичне завдання – отримання обігових коштів, дефіцит яких в цей період був дуже великим. Разом з тим можливості даного каналу дуже обмежені для середніх і великих суб'єктів господарювання, які зорієнтовані на великотоварне виробництво. Зниженню частки каналу розподілу «ринок» посприяла і зміна галузевої структури виробництва сільськогосподарських підприємств – згортання виробництва тваринницької та садівничої продукції, зменшення площ під овочами, переведення ставків у приватну оренду, виведення із користування сільськогосподарськими підприємствами та приватизація пасік. Натомість розширилося виробництва тих видів продукції, які не продаються на ринку кінцевим споживачам – зернових, соняшнику, ріпаку, сої тощо.

Єдиним каналом розподілу, який збільшує свою вагу в аналізованому періоді – це «за іншими напрямами». Якщо у 1990 р. його частка становила 0%, то у 2014 р. – 80%. І не виключено, що вона буде і далі зростати. Враховуючи низьку пропускну спроможність каналів розподілу «видано пайовикам в рахунок орендної плати», «населенню» та «на ринку», збільшення частки каналу «за іншими напрямами» відбувалося і відбувається переважно за рахунок каналу «переробним підприємствам».

Державна служба статистики України, на жаль, не деталізує канали розподілу всередині групи «за іншими напрямами», хоча, зважаючи на його частку в загальній структурі, це треба було б робити щонайменше уже з 2003р., коли вага каналу зросла понад 50%. Спілкування із працівниками Державної служби статистики, керівниками сільськогосподарських підприємств, власні спостереження дозволили у загальних рисах визначити канали розподілу всередині групи «за іншими напрямами» – це: 1) продаж посередникам; 2) продаж на експорт; 3) продаж на ринку кормів.

Якщо аналізувати зернову продукцію, то її продаж на експорт можуть собі дозволити лише великі землекористувачі. У них достатньо можливостей для зберігання зерна і його реалізації у найбільш вигідний період, оплати послуг «Укрзалізниці», страхування та перевезення зерна суднами по морю (річці). На ринку кормів головними покупцями зерна, шроту є птахокомбінати. Разом з тим, найбільші з них, наприклад, ПАТ «Миронівський хлібопродукт», мають власні потужності із виробництва зерна та виготовлення концкормів. Тому можна припустити, що серед даних каналів найбільшу частку займає «продаж посередникам». Схематично, канал розподілу на ринку зерна, яке у виробників скупляє посередницька компанія (зернотрейдер), можна зобразити наступним чином:

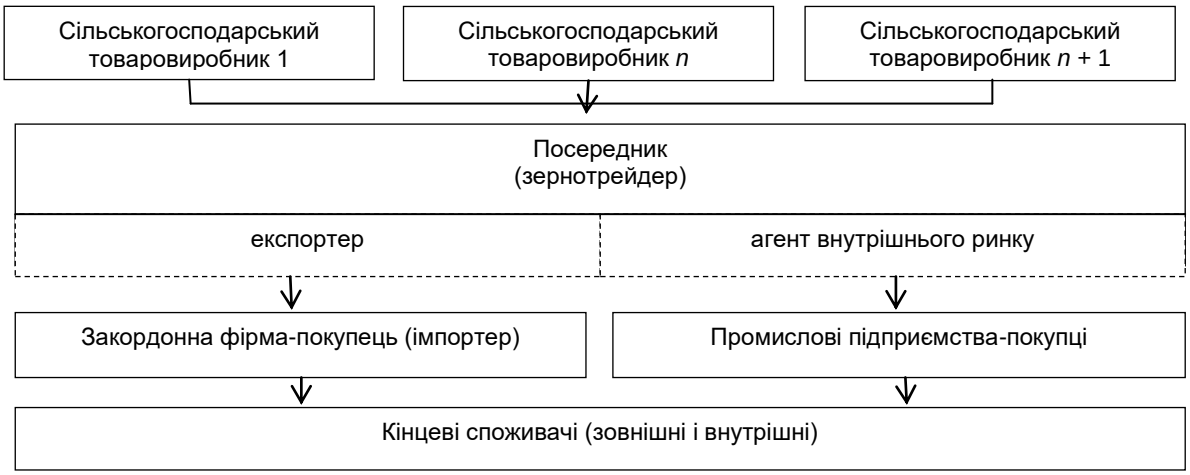

Рис. 1. Рух зернової продукції українських сільськогосподарських товаровиробників по маркетинговому каналу розподілу із участю посередника (зернотрейдера)
Джерело: розробка авторів

Як бачимо, ключову роль у просуванні зернової продукції українських сільськогосподарських товаровиробників до кінцевих внутрішніх та закордонних споживачів відіграють посередники, яких ще називають зернотрейдерами. Мотивом співпраці аграріїв із зернотрейдерами є можливість отримання першими від других товарних кредитів – якісного посівного матеріалу, мінеральних добрив, паливно-мастильних матеріалів тощо під відповідний комплекс польових робіт в рахунок майбутнього врожаю. У такої співпраці є два серйозних недоліки:

1) стимулювання шахрайських схем. Для того, щоб зернотрейдер мав право на повернення ПДВ при здійсненні експорту зернової продукції, остання має бути закуплена у сільськогосподарських товаровиробників-платників даного податку. Проте частина зерна закупляється у товаровиробників, які не зареєстровані як платники ПДВ. Щоб обійти дану перепону, зернотрейдер може оформити купівлю по фіктивних документах. Наприклад, «купівля» зерна у підприємств-платників ПДВ, із пропозицією останнім відповідного бонусу за участь у шахрайській схемі;

2) сільськогосподарські товаровиробники, які через різні причини продають свою продукцію не на експорт, а зернотрейдерам, втрачають у ціні (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння цін на окремі види сільськогосподарської продукції за умовами EXW елеватори України і CIF у серпні 2015 р.

Продукція	Ціна на умовах EXW елеватори України, грн/т*	Ціна експорту (CIF), грн/т**	Відшкодування ПДВ	Ціна експорту + відшкодування ПДВ, грн/т	Ціна експорту + відшкодування ПДВ, у % до ціни EXW елеватори	Недоотриманий дохід, грн/т
Пшениця	3006	3788	714	4502	149,8	1496
Жито	2600	2606	491	3097	119,1	497
Ячмінь	2965	3587	676	4263	143,8	1298
Кукурудза	3000	3409	642	4052	135,1	1052
Горох	5500	9031	1701	10733	195,1	5233
Соняшник	7631	9058	1706	10764	141,1	3133
Ріпак	8296	8378	1578	9957	120,0	1661

* – станом на 14.08.2015 р.; ** – станом на 31.08.2015 р.

Джерело: розраховано авторами на основі [11; 12; 13]

Серед причин, які штовхають сільськогосподарські підприємства продавати свою продукцію зернотрейдерам на умовах EXW елеватори України можна назвати: 1) погашення заборгованості; 2) відсутність власних складських потужностей для зберігання збіжжя; 3) відсутність ресурсних можливостей та організаційного досвіду реалізації продукції на експорт. На останньому пункті зупинимося детальніше.

На українському ринку сільськогосподарської продукції для проведення експортних операцій найчастіше використовують схему на умовах CIF. Причин, через які багато сільськогосподарських товаровиробників не наважуються скористатися умовами CIF для експорту своєї продукції, декілька:

1) послуги «Укрзалізниці». Тариф на перевезення 1 тонни зерна залізницею в 2015 р. на відстань до 500 км становив 12,77 дол. США [14]. Поряд із відносно невисоким тарифом (порівняно з іншими країнами), в пікові періоди завантаження, дефіцит рухомого складу «Укрзалізниці» становить до 50%. Мова йде про відсутність достатньої кількості вагонів-зерновозів. Від численних агрогосподарств зернові перевозяться незначними обсягами у кілька вагонів. Потім на під'їзних коліях до морських портів відбувається накопичення великої суднової партії. Але цей процес не завжди чітко прорахований. Тому інколи вагони-хопери із зерном чекають на розвантаження майже місяць. Тобто, по суті, виконують функції складів-зерносховищ на колесах [15]. При вимушених простоях нерозвантажених вагонів в портах, які трапляються і по причині недостатньої пропускної спроможності українських морських портів, власники вантажу сплачують штраф;

2) об'єми реалізації. Вантажопідйомність найменшого суховантажу типу «річка-море» становить 3000 тонн. Це валовий збір озимої пшениці із площі приблизно 600 га із урожайністю в заліковій масі не менше 50 ц з 1 га. В Україні кількість сільськогосподарських підприємств, що мають посівну площу зернових і зернобобових від 50 до 500 га становить 84% [10]. Отже, в реальних умовах для того, щоб завантажити хоча б таке невелике за сучасними мірками судно, зернової продукції одного підприємства – мало. При вимушеному простої судна, наприклад, через необхідність його довантаження, власник вантажу також сплачує штраф – приблизно 10 тис. дол. США за 1 добу простою;

3) фрахт судна. Вартість перевалочних робіт залежить від розміру вантажу і порту призначення. Наприклад, в середині 2015 р. рівень фрахтової ставки на перевалку 5 тис. т зерна із Одеського МТП в напрямку Єгипту становив 33-34 дол. США за 1 т, тоді як реалізація аналогічного об'єму зерна в Турцію – 22 дол. США за 1 т. В цілому має місце закономірність – чим менша партія зерна і більша відстань до порту призначення, тим вищі ставки фрахту. Наприклад, реалізація 3 тис. т зерна із Миколаївського МТП в бік Турції становила 33, а в Туніс – 40 дол. США за 1 т і т.д. Отже, фрахт зерновоза для транспортування 3 тис. т зерна в порт Турції обходився щонайменше в 99 тис. дол. США. Плюс витрати на транспортування залізницею (500 км) до українського порту – 38,3 тис. дол. США. Отже, транспортні витрати (без страхування) на переміщення 3000 т зерна із українського елеватора в іноземний порт становили 137,3 тис. дол. США. Або 45,8 дол. США на 1 т, що за офіційним курсом на кінець серпня 2015р. [13] дорівнювало 970 грн. Проте, навіть при таких витратах, виходячи із розміру експортної ціни (CIF) та відшкодування ПДВ (табл. 2), економічно вигідно продавати українське зерно за кордон.

Для вирішення даної проблеми можна застосувати підхід, який у маркетингу називається «горизонтальні маркетингові системи» (ГМС). Вони утворюються при об'єднанні двох або більше підприємств, які спрямовують свої зусилля для ефективного використання спільних маркетингових можливостей. Співробітництво здійснюється на тимчасових або постійних засадах. Сільськогосподарські підприємства-виробники зерна, які хочуть самостійно продавати свою продукцію на експорт, мають об'єднуватися у професійні союзи – асоціації, спілки, кооперативи. Керівним органам таких об'єднань делегуються повноваження із планування, організації, проведення та контролю збутової діяльності об'єднань. Найпоширенішою формою координації збутових зусиль кількома сільськогосподарськими товаровиробниками є утворення маркетингових (збутових) кооперативів. Ефективність таких горизонтальних маркетингових систем підтверджується успішним багаторічним досвідом аграріїв США. Наприклад, це – Дакотська компанія макаронних виробів (м. Карінгтон, штат Північна Дакота), кооперативний елеватор Сан-Марк Лтд (м. Мензфілд, штат Огайо), кооперативний елеватор Мей-Порт (м. Мейвіл, штат Північна Дакота) [5, с. 109, 116, 118]. Отже, об'єднання та координацію збутових зусиль виробників зерна найкраще здійснювати на основі кооперативного елеватора, на який покладатимуться функції не лише прийому й зберігання, але й реалізації зернової продукції членів кооперативу, в тому числі на експорт.

Що стосується маркетингових каналів розподілу тваринницької продукції вітчизняних сільськогосподарських підприємств, то тут ситуація суттєво відрізняється від збуту рослинницької продукції. Причина – у значно вужчій можливості альтернативних каналів. Якщо рослинницька продукція українських аграріїв користується попитом і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках, то можливості експорту тваринницької сировини і готової продукції тваринного походження – обмежені. Головна причина – невідповідність більшої частини вітчизняної тваринницької продукції міжнародним стандартам безпечності і якості. Ще одна причина – квотування експорту української тваринницької продукції з боку ЄС. Наприклад, при внутрішньому об'ємі виробництва м'яса птиці понад 1,2 млн. т експортна квота з пільговим тарифом на ринок ЄС – лише 16 тис. т свіжої (охолодженої) продукції і 20 тис. т тушок курей глибокої заморозки. Причому остання не користується попитом на європейському ринку. Вихід слід шукати у розвитку внутрішнього ринку та підвищенні безпекових і якісних характеристик відповідної продукції.

Для сільськогосподарських підприємств на ринку тваринницької сировини і готової продукції, за виключенням сирого молока, найважливішими є три канали розподілу – експорт, переробним підприємствам та на споживчому ринку. Найскладніша ситуація із реалізацією молокосировини. Остання може бути реалізована лише переробним підприємствам. Не випадково в структурі каналів реалізації молока сільськогосподарських підприємств переробні підприємства в 2014 р., як і в 1990 р., займають понад 90% (табл. 1). В числі іншого, безальтернативність молокопереробних заводів, як покупців сирого молока, стала однією із головних причин кризи молочного скотарства в громадському секторі. Мова йде про кризу довіри. Довіра – один із головних інститутів ринкової економіки. На основі довіри між суб'єктами ринку будуються довгострокові взаємовигідні партнерські стосунки. Втрата довіри веде до втрати ринків постачання і збуту. З повною відповідальністю можна стверджувати, що головними винуватцями нинішнього стану із критичним дефіцитом якісної молокосировини є вітчизняні молокозаводи. Реформування української економіки із курсом на лібералізацію, яке розпочалося в 90-их рр. XX ст., мало низку руйнівних недоліків. Так, відмова від тотального державного контролю над процесом ціноутворення не була підкріплена повноцінною демонополізацією та формуванням прозорого конкурентного середовища. В результаті, місцеві (районні) переробні підприємства, з одного боку, отримали право самостійно визначати закупівельні ціни на сировину, а з іншого – користувалися неправомірною підтримкою місцевої влади. Така підтримка полягала у неофіційній забороні керівникам сільськогосподарських підприємств реалізувати сільськогосподарську сировину за межі адміністративних районів. Скориставшись цим, значна частина місцевих переробників почала вдаватися до недобросовісної політики стосовно постачальників сировини – встановлювати невиправдано низькі закупівельні ціни, шахраювати із показниками фізичної засміченості, цукристості,

класності, сортності, жирності, вгодованості і т.д., затримувати, а то і взагалі не розраховуватися за поставлену продукцію. У відповідь селяни вдалися до пасивного спротиву – почали згортати виробництво найбільш збиткових видів продукції: цукрових буряків, овочів і фруктів, молока, худоби в живій вазі тощо. Тому можна стверджувати, що сьогодні відновлення виробництва необхідної кількості молокосировини, у якому в першу чергу зацікавлені молокозаводи, це передусім відновлення довіри у сільськогосподарських підприємств до промислових. Такі маркетингові канали постачання, як закупівля сировини, виробленої в селянських домашніх господарствах, експорт сировини із ближнього зарубіжжя (Білорусь, Польща), закупівля сировини в інших областях не можуть розглядатися як прийнятні джерела з точки зору довгострокової маркетингової стратегії. Невідповідність стандартам безпечності і якості, зовнішньоекономічні ризики, іноземна юрисдикція постачальників, надмірні транспортні витрати та ін. – це неповний перелік факторів, які ставлять під сумнів можливість виходу продукції даних підприємств на ринки розвинутих країн та утримання своєї частки на внутрішньому ринку через посилення конкуренції з боку європейських молочарів. Для вирішення цих проблем, молокосировина, яку переробляють вітчизняні молокозаводи повинна відповідати двом ключовим умовам – якість і відносна дешевизна. Умови можна виконати лише в разі формування повноцінної сировинної зони, де головними контрагентами будуть індустріальні молоко-товарні ферми сільськогосподарських підприємств, розміщені на оптимальній відстані від підприємства-переробника. Тільки так можна забезпечити європейські стандарти якості і безпечності. Що ж стосується закупівельних цін, то вони мають бути достатньо високими, щоб зацікавити сільськогосподарські підприємства вкладати гроші в молочне скотарство і достатньо низькими, щоб забезпечити цінову конкурентоспроможність готової молочної продукції. Треба визнати, що це складна проблема, яка не має простого вирішення. Проте можна точно сказати, що такий підхід дозволить використати ефект від масштабу виробництва та мінімізувати транспортні витрати.

Одним із найбільш оптимальних варіантів вирішення даної проблеми – це формування маркетингового каналу розподілу в рамках вертикальної маркетингової системи (ВМС). За типом – це, швидше за все, має бути керована ВМС. В рамках керованої ВМС координація діяльності відбувається не внаслідок приналежності до певного власника, а завдяки економічній могутності одного з учасників системи. Зрозуміло, що таким учасником має бути молокопереробний завод.

Висновки з проведеного дослідження:

1) формування конфігурації маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств триває: канали розподілу «видано пайовикам в рахунок орендної плати», «населенню» та «на ринку» демонструють відносно стабільну динаміку своїх часток, натомість частка каналу розподілу «переробним підприємствам» продовжуються зменшуватися, а «за іншими напрямами» – зростати;

2) Державна служба статистики України не деталізує канали розподілу всередині групи «за іншими напрямами». Зважаючи на його частку в загальній структурі, це треба було б робити уже з 2003 р., коли вага каналу зросла понад 50%;

3) економічний аналіз головного виду продукції сільськогосподарських підприємств – зерна, показує, що канали його розподілу всередині групи «за іншими напрямами» – це: продаж посередникам, продаж на експорт та продаж на ринку кормів. Причому, продаж посередникам домінує в структурі каналів розподілу малих і середніх сільськогосподарських підприємств;

4) сільськогосподарські підприємства, які не продають свою продукцію на експорт втрачають від 20 до 95 % доходу (виручки від реалізації). Причини – малі обсяги виробництва, дефіцит матеріально-технічних та фінансових ресурсів, відсутність організаційного досвіду. Спосіб вирішення проблеми – формування горизонтально-інтегрованих маркетингових систем, зокрема кооперативного елеватора, на який покладатимуться функції прийому, зберігання і реалізації зернової продукції членів кооперативу, в тому числі на експорт;

5) для підвищення ефективності розміщення тваринницької продукції сільськогосподарських підприємств на відповідному ринку доцільно створювати вертикального-інтегровані маркетингові системи керованого типу. Ініціаторами таких проектів мають виступати, в першу чергу, переробні підприємства – для формування оптимальних, в територіальному аспекті, сировинних зон. Це дозволить знизити транспортні витрати, забезпечити ефект від масштабу виробництва та отримувати продукцію, що відповідає європейським стандартам безпечності і якості.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень із даної тематики є техніко-економічне обґрунтування створення горизонтальних та вертикальних маркетингових систем, покликаних забезпечити функціонування ефективних каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Christopher M. Logistyka i zarządzanie lancuchem podazy / Christopher M.. – PCDL, Warszawa, 2000. – 360 s.

2. Alan McKinnon. The development of retail logistics in the UK: a position paper [Electronic resource] / Alan McKinnon // Paper prepared for Technology Foresight, 1996. – Mode of access: http://www.21century retailing,org.uk/ukretail.htm.

3. Anna E. Flynn. Purchasing & Supply Management: With 50 Supply Chain Cases / Anna E. Flynn, Harold E. Fearon, Michiel R. Leenders, P. Fraser Johnson. – N.Y.: McGraw-Hill/Irwin, 2005.

4. Штерн Л.В. Маркетинговые каналы / Штерн Л.В., Эль-Ансари А.И., Кофлан Э.Т. – М. : Вильямс, 2002. – 624 с.

5. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. – К. : Логос, 1996. – 224 с.

6. Крикавський Є.В. Маркетингова політика розподілу : навч. посібник / Є.В. Крикавський, Н.С. Косар, А. Чубала. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2009. – 232 с.

7. Павленко А.Ф. Маркетинг [Електронний ресурс] / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с. – Режим доступу: http://books.br.com.ua/themes/55/78

8. Біловодська О.А. Маркетингова політика розподілу : навч. посіб. / О.А. Біловодська. – К. : Знання, 2011. – 495 с.

9. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2011 рік / Державна служба статистики України; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – Київ, 2012. – 376 с.

10. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2014 рік / Державна служба статистики України; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – Київ, 2015. – 379 с.

11. Закупівельні ціни на зерно в Україні на 14 серпня 2015 року [Електронний ресурс] // Електронна зернова біржа України. – Режим доступу: http://graintrade.com.ua/novosti/zakupivelni-tcini-na-zerno-v-ukraini-na-14-serpnya-2015-roku.html

12. Експорт-імпорт окремих видів товарів за країнами світу (щомісячна інформація) [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt 2015.htm

13. Офіційний курс валют [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=searchFormDate&time_step=daily&date=31.08.2015&outer= table&execute=Виконати

14. Укрзалізниця забезпечує максимально ефективне відправлення зернових вантажів [Електронний ресурс] // Прес-служба державної адміністрації залізничного транспорту. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=246554094&cat_id=244277212

15. Петренко І. Зерно є! Чим перевозити? [Електронний ресурс] / І. Петренко // Агробізнес сьогодні. – 2013. – № 15-16 (262-263). – Режим доступу: http://agro-business.com.ua/mekhanizatsiia-apk/1748-zerno-ie-chym-perevozyty.html

References

1. Christopher, M. (2000), *Logistyka i zarządzanie lancuchem podazy* [Logistics and management supply chain], PCDL, Warszawa, 360 p.

2. McKinnon, Alan (1996), The development of retail logistics in the UK: a position paper. *Paper prepared for Technology Foresight,* available at: http://21century retailing,org.uk/ukretail.htm (access date March 15, 2016**)**

3. Anna E. Flynn, Harold E. Fearon, Michiel R. Leenders, P. Fraser Johnson (2005), Purchasing & Supply Management: With 50 Supply Chain Cases. N.Y.: McGraw-Hill/Irwin.

4. Stern, Lewis W., Al-Ansari, A.I. and Koflan, Ann T. (2002), *Marketinhovyye kanaly* [*Marketing channels*], "Vyliams", Moscow, Russia, 624 p.

5. Zinovchuk, V.V. (1996), *Kooperatyvna ideia v silskomu hospodarstvi Ukrainy i SShA* [The cooperative idea in the agriculture of Ukraine and US], Lohos, Kyiv, Ukraine, 224 p.

6. Krykavskyi, Ye.V., Kosar, N.S. and Chubala, A. (2009), *Marketynhova polityka rozpodilu* [*Marketing policy of distribution*], "Lvivska politekhnika", Lviv, Ukraine, 232 p.

7. Pavlenko, A.F. and Voichak, A.V. (2003), *Marketynh* [*Marketing*], Kyiv National Economic University, 246 p. available at: http://books.br.com.ua/themes/55/78 (access date March 15, 2016**)**

8. Bilovodska, O.A. (2011), *Marketynhova polityka rozpodilu* [*Marketing policy of distribution*], Znannia, Kyiv, Ukraine, 495 p.

9. State Statistics Service of Ukraine (2012), Agriculture of Ukraine in 2011, *Statistical Yearbook*, Kyiv, Ukraine, 376 p.

10. State Statistics Service of Ukraine (2015), Agriculture of Ukraine in 2014, *Statistical Yearbook*, Kyiv, Ukraine, 379 p.

11. E Grain Exchange of Ukraine (2015), "Purchase prices for grains in Ukraine on August 14, 2015", available at:http://graintrade.com.ua/novosti/zakupivelni-tcini-na-zerno-v-ukraini-na-14-serpnya-2015-roku.html (access date March 14, 2016).

12. The State Statistics Service of Ukraine (2015), "Export and import of certain goods by countries (monthly data)", available at: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/zd/e_iovt/arh_iovt 2015.htm (access date March 14, 2016)

13. National Bank of Ukraine, "Exchange Rates", available at: http://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/currency/search?formType=search FormDate&time_step=daily&date=31.08.2015&outer=table&execute=Виконати (access date March 14, 2016)

14. Press service of the State Administration of Railway Transport, "Ukrainian railways provides the most efficient shipment of grain cargoes*",* available at: http://kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=246554094&cat_id=244277212 (access date March 14, 2016)

15. Petrenko, I. (2013), "There are grains! What transport?", *Ahrobiznes sohodni,* no. 15-1, available at: http://agro-business.com.ua/mekhanizatsiia-apk/1748-zerno-ie-chym-perevozyty.html (access date March 14, 2016)

УДК 658.5.012.2

Єгупов Ю.А.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства
Одеський національний економічний університет

РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Yegupov Yu.A.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of economy enterprise
Odessa National Economic University

DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE FORMATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Виробнича програма (ВП) є ключовим розділом тактичних планів промислового підприємства, що взаємопов'язує сукупність техніко-економічних розрахунків, здійснюваних у процесі їх розробки. Обґрунтованість ВП багато в чому визначається методологічним і методичним рівнем інструментарію, що використовується при її формуванні, ступенем його адекватності сучасним умовам господарювання.

У комплексі завдань по вдосконаленню інструментарію виробничого планування на промисловому підприємстві одне із центральних місць на сьогоднішній день займає завдання, пов'язане з розвитком теоретичних і прикладних аспектів використання існуючих підходів до формування ВП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку методологічних і методичних основ здійснення планових розрахунків на окремих етапах розробки ВП підприємства присвячено безліч робіт відомих вітчизняних і зарубіжних економістів.

Інструментарій формування номенклатурного портфеля в контексті обґрунтування стратегічних рішень на підприємствах представлений широким набором матричних методів. Серед них особливе місце займають матриця Бостонської консультаційної групи – BCG (The Boston Consulting Group) [1, с.66-70; 2, с.9-17] і матриця General Electric (GE/Mckinsey) [1, с.72-73; 3].

Дослідження теоретико-методичних, технологічних і організаційних аспектів планування продажів представлені в роботах Т. Уолласа й Р. Сталя [4], С. Челпоченко [5]. Тут же сформульовані найважливіші стратегічні й тактичні цілі планування продажів і операцій.

У роботі [6] обґрунтовані рекомендації з розвитку методології ринково-орієнтованого планування ресурсного забезпечення ВП промислового підприємства, які охоплюють широке коло проблем, пов'язаних зі здійсненням даного процесу в сучасних умовах.

Основні положення авторського підходу до планування виробничої потужності відповідно до нової парадигми формування виробничого плану підприємства представлені в роботі [7]. Використання даного підходу суттєво спрощує виконання балансових розрахунків виробничої потужності, що здійснюються у контексті ресурсного обґрунтування ВП, забезпечуючи при цьому високу інформативність їх результатів.

Найважливішим етапом розробки плану виробництва є економічна оцінка ВП. Необхідність її здійснення обумовлена тим, що саме в процесі формування виробничого плану закладаються основи досягнення головних цільових показників діяльності підприємства. Основним інструментарієм економічної оцінки ВП є CVP-аналіз. Проблеми, пов'язані з його використанням в умовах багатономенклатурного виробництва, досліджуються в роботах відомих закордонних і вітчизняних економістів: Е. Аткінсона [8], А. Апчерча [9], К. Друрі [10], О. Орлова [11] та ін.

Таким чином, можна зробити висновок, що в даний час економічна наука й господарська практика мають у своєму розпорядженні більший арсенал різноманітних прийомів, способів і методів виконання планових розрахунків на окремих етапах розробки виробничого плану. Використання даних інструментів може здійснюватися в рамках того або іншого концептуального підходу до розв'язку зазначеного завдання. Вибір останнього багато в чому визначає можливості, функціональне призначення й місце кожного інструмента в процесі обґрунтування ВП.

Разом з тим, слід констатувати, що дослідженню концептуальних підходів до розробки ВП підприємства в сучасній економічній літературі приділено незаслужено мало уваги, що обумовило наявність цілої низки проблем теоретико-методичного характеру, пов'язаних з рішенням даного завдання. Так, на сьогоднішній день відсутня чіткість у визначенні самого поняття «концептуальний підхід» як до планування в цілому, так і до формування ВП зокрема.

Предметом наукової полеміки є систематизація принципових підходів до розробки виробничого плану підприємства. Назріла необхідність у розвитку теоретико-методичних основ процесного підходу до формування ВП, вимагають конкретизації й деталізації методи його реалізації.

Вирішення зазначених проблем має найважливіше значення як для розробки діючого інструментарію комплексного обґрунтування ВП, так і для побудови всієї системи тактичного планування на підприємстві.

Постановка завдання. Ціль статті полягає у розвитку теоретичних, методологічних і прикладних аспектів використання основних підходів до управління як інструментарію планування діяльності підприємства, включаючи формування виробничої програми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес управління підприємством включає низку взаємозалежних функцій, щодо складу яких у науковій літературі на сьогоднішній день відсутня єдність думок. Із цього приводу М. Х. Мескон, М. Альбер, Ф. Хедоурі відзначають, що «майже в кожній публікації з управління є список управлінських функцій, який буде хоч незначно відрізнятися від інших подібних же списків» [12, с.72].

Так, А. Файоль – автор концепції функціонального поділу управлінської праці – виділяє п'ять вихідних функцій: планування, організацію, розпорядництво, координування й контроль [13, с.12]. М. Х. Мескон, М. Альбер, Ф. Хедоурі вважають, що процес управління складається із чотирьох взаємозалежних функцій: планування, організації, мотивації й контролю [12, с. 72]. Цю точку зору розділяє й автор цієї статті.

Найбільш повний аналіз існуючих підходів до визначення складу загальних функцій управління представлений у роботі І. А. Кузнєцової [14, с. 52-53]. Досліджувані даним автором підходи мають істотні відмінності за складом управлінських функцій, однак у всіх з них, без винятку, виділяється функція «планування».

Цілком очевидно, що розвиток інструментарію здійснення зазначеної функції (так само як і інших загальних функцій управління) повинен базуватися на єдиній теоретико-методологічній і методичній базі науки про управління. Це повною мірою відноситься й до окремих видів планування (окремих розділів тактичного плану, включаючи ВП підприємства), і до окремих планових інструментів.

Звідси, нам здається, що результати наукових досліджень, пов'язаних з розвитком концептуальних підходів до управління підприємством, цілком обґрунтовано можна використовувати й стосовно функції планування, процесів розробки окремих видів і розділів планів, включаючи і формування ВП підприємства.

На сьогоднішній день у науковій і методичній літературі з менеджменту представлена широка палітра найрізноманітніших підходів до управління підприємством. Кількість підходів, що виділяються окремими авторами, варіює в діапазоні від 3-х [12, с.65; 15; 16] до 14-ти [17].

Різноманіття останніх з усією очевидністю актуалізує завдання розробки їх строгої класифікації, відсутність якої призводить до двох негативних наслідків:

- *виникненню «уявної альтернативності»* окремих підходів, коли протиставляються підходи, які виділяються за різними класифікаційними ознаками (що, природно, позбавлене всякого змісту). Наприклад, функціональний і ситуаційний;
- *дублювання підходів*, коли один із них є складовою частиною або різновидом іншого (наприклад, комплексний і маркетинговий).

У даній статті ми не пропонуємо будь-яких рішень зазначеної проблеми, а тільки акцентуємо увагу на пов'язаних з її наявністю додаткових труднощів, що виникають при обґрунтуванні вибору конкретних підходів до управління.

На сьогоднішній день переважна більшість учених виділяє (у тих або інших комбінаціях) чотири основні підходи до управління: системний, функціональний, ситуаційний і процесний.

Сутність *системного підходу* полягає в тому, що підприємство (організація) розглядається як складна відкрита система, сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів (підрозділів, служб, відділів, процесів і т.п.), об'єднаних спільністю поставлених цілей і завдань. Системний підхід реалізується й стосовно суб'єктів управління – за допомогою побудови системи управління підприємством. Використання даного підходу, що базується на загальній теорії систем, забезпечує прийняття комплексно обґрунтованих управлінських рішень.

Функціональний підхід до управління полягає в поділі діяльності на сукупність окремих функцій, які необхідно виконувати для реалізації поставлених завдань [18, с.203]. У рамках функціонального підходу підприємство (організація) ділиться на окремі функціональні підрозділи, які очолюють функціональні керівники. Організаційною основою даного підходу є ієрархічна функціональна структура управління підприємством [19, с.4].

Виникнення *ситуаційного підходу* до управління обумовлене розумінням того, що не існує жодного абсолютно універсального методу (способу) управління, який повною мірою враховує всі особливості функціонування господарюючого суб'єкта. Вибір управлінських інструментів залежить від конкретних обставин, у яких у той або інший період часу перебуває підприємство. За допомогою ситуаційного підходу намагаються «погодити конкретні прийоми й концепції з певними конкретними

ситуаціями для того, щоб досягти цілей організації найбільш ефективно» [12, с. 83].

У даний час найбільше поширення в теорії менеджменту одержав *процесний підхід* [14, с. 51], який базується на положенні, що управління – це процес, «серія безперервних взаємозалежних дій…, кожне з яких саме по собі є процесом» [12, с. 71].

Головна відмінна риса процесного підходу полягає в тому, що спрямований він не на управління діяльністю функціональних підрозділів, а на виконання бізнес-процесів, під якими розуміються сукупності послідовних дій по перетворенню отриманих на вході ресурсів у кінцевий продукт, що має цінність для споживача, на виході [20]. На сьогоднішній день даний підхід став невід'ємною частиною, стрижневою основою сучасного інструментарію вирішення широкого спектра управлінських завдань.

Для визначення доцільності й особливостей використання розглянутих вище підходів як інструментарію формування ВП підприємства, необхідно досліджувати характер їх співвідношення і взаємодії й відповістити на ключове запитання: чи є вони альтернативними або можуть поєднуватися один з одним?

Нагадаємо, що поєднуватися один з одним можуть тільки ті підходи, які виділені за різними класифікаційними ознаками і відносяться до різних класифікаційних груп.

Системний підхід є безальтернативним, причому не тільки як підхід до управління підприємством, але й в усіх без винятку випадках, коли у ролі об'єкта управління виступає система. Природно, що даний підхід у принципі може поєднуватися з усіма існуючими підходами до управління підприємством.

Також не є альтернативним і *ситуаційний* підхід, оскільки його не можна об'єднати в одну класифікаційну групу з жодним із розглянутих підходів. Це дозволяє застосовувати ситуаційний підхід як доповнення до функціонального й процесного підходів, що суттєво підвищує адекватність використовуваного управлінського інструментарію.

Що ж стосується *функціонального* й *процесного* підходів, то слід зазначити, що для їхнього протиставлення, на наш погляд, є певні підстави. Так, в основі виділення даних підходів лежить одна й та ж класифікаційна ознака – «спосіб делегування повноважень і відповідальності». За цією ознакою, крім функціонального й процесного підходів, С. В. Мальцев виділяє й третій підхід до управління – «*проектний*» [16]. Правда, дану ознаку автор використовує у ролі визначення самого терміну «підхід до управління», із чим, на наш погляд, важко погодитися, оскільки сутність зазначеної дефініції має значно складнішу природу.

Зазначені вище відмінності функціонального й процесного підходів, на нашу думку, не є антагоністичними, що дозволяє використовувати їхню комбінацію, так звану «суперпозицію цих підходів» [16]. Із цього приводу А. М. Кисельов відзначає, що «не було ні одного проекту по «впровадженню процесного підходу», який би привів до фактичної відмови від розмежування функцій на підприємстві й повного заміщення їх бізнес-процесами» [21]. Іншими словами, «процесний підхід не руйнує функціональний менеджмент» [22].

При використанні поєднання даних підходів здійснюється одночасне проектування організаційної структури й процесів взаємодії в рамках цієї структури. Різниця ж полягає «тільки у вихідних точках проектування: чи розподіляти функціональні обов'язки на основі процесів або проектувати процеси взаємодії між функціональними областями» [23].

Слід звернути увагу, що в публікаціях останніх років спостерігається явне перебільшення тієї ролі, яку на сьогоднішній день відіграє процесний підхід у побудові ефективної системи управління підприємством. Так, С. В. Мальцев відзначає, що процесний підхід – «основа всіх сучасних систем управління, як регулярною діяльністю, так і розвитком» [16]. На думку А. В. Собакарьової, саме в процесному підході реалізуються (в тій чи іншій мірі) усі основні підходи до управління [22].

Важко погодитися із зазначеними авторами, оскільки наведені ними характеристики з усією очевидністю відносяться не до процесного, а до системного підходу.

При цьому слід указати на необґрунтованість цілої низки претензій, що пред'являються в даний час до функціонального підходу, включаючи відсутність орієнтації на якість і конкурентоспроможність продукції, авторитарний стиль управління [18, с. 209], високий рівень і безконтрольність накладних витрат [24, с. 126]. Нам не зрозуміло, як розподіл функцій на підприємстві може перешкоджати розвитку демократичних основ управління, зниженню дієвості управління накладними витратами і орієнтації на споживача. Разом з тим, незважаючи на відзначену вище кон'юнктурність в оцінках достоїнств і недоліків розглянутих підходів, слід визнати явну прогресивність процесного підходу, з впровадженням якого на багатьох промислових підприємствах пов'язані перспективи підвищення ефективності управління [22].

Таким чином, ми можемо дати позитивну відповідь на поставлене вище ключове питання щодо можливості комбінації чотирьох основних підходів до управління. Така комбінація є не тільки коректною в науковому відношенні, але і вкрай доцільною у практичному плані, оскільки суттєво підвищує дієвість усієї системи управління підприємством. Це повною мірою відноситься й до реалізації окремих функцій управління, включаючи обґрунтування виробничого плану підприємства.

Необхідність використання *процесного* підходу до формування ВП підприємства визначається тим, що розробку виробничого плану слід розглядати, у першу чергу, як процес. Процес, що включає

строгу послідовність окремих етапів, процедур і планових розрахунків. На основі *функціонального* підходу здійснюється чіткий розподіл функціональних обов'язків між окремими учасниками зазначеного процесу.

Застосування *системного* підходу забезпечує розробку комплексно обґрунтованої ВП. Із цією метою на підприємствах формується цілісна система комплексного обґрунтування ВП (СКОВП), яка, у свою чергу, є складовою частиною системи тактичного планування. СКОВП включає низку підсистем, у рамках яких здійснюються окремі процеси формування ВП. Зокрема, підсистеми маркетингового, ресурсного, інноваційно-інвестиційного й аналітичного обґрунтування ВП [6, с. 130]. Використання *ситуаційного* підходу забезпечує високий ступінь адекватності інструментарію, що використовується для здійснення окремих етапів процесу формування ВП, реальним умовам внутрішнього й зовнішнього середовища [15].

Слід зазначити, що, незважаючи на ту увагу, яка в останні десятиліття приділяється вітчизняними й закордонними вченими процесному підходу, на сьогоднішній день він залишається найменш розробленим підходом, як у методологічному, так і в методичному відношенні, на що вказують А. М. Кисельов [21], В. В. Рєпін [25], В. В. Єфімов [26].

Однієї із ключових проблем, наявність яких суттєво ускладнює використання процесного підходу як інструмента формування ВП, є відсутність формалізації та систематизації методів його реалізації. У даній роботі представлене авторське рішення зазначеної проблеми.

Насамперед необхідно визначитися із сутнісною характеристикою самої дефініції «підхід до планування». Відповідно до авторської позиції з даного питання, підхід до планування визначається *сукупністю окремих процесів і інструментів*, що відрізняються цільовою установкою, складом етапів (процесів), їхньою послідовністю, специфікою й функціональним призначенням інструментарію, що використовується.

У роботі [14] І. А. Кузнєцової визначені основні параметри моделі, що реалізує процесний підхід до управління, які включають: входи, виходи; склад, послідовність і раціональні методи виконання операцій процесу управління [14, с. 57]. Стосовно планування виробництва це буде означати, що для побудови інформаційної моделі процесу формування ВП (ПФВП) необхідно визначити:

- цілі ПФВП;
- склад етапів ПФВП;
- послідовність етапів ПФВП;
- склад і функціональне призначення інструментарію, що використовується на кожному етапі ПФВП.

Відмінності основних параметрів моделі процесу формування ВП обумовлюють наявність декількох методів реалізації процесного підходу до рішення зазначеного завдання (рис. 1).

Традиційний метод реалізації процесного підходу використовується в практиці планування на промислових підприємствах ще з радянських часів і досі має найширше застосування. Його основна мета полягає у *формуванні комплексно обґрунтованої ВП*, тобто такого плану виробництва, який був би обґрунтований споживчим попитом на продукцію, що випускається, з одного боку, і наявними виробничими ресурсами підприємства, з іншого.

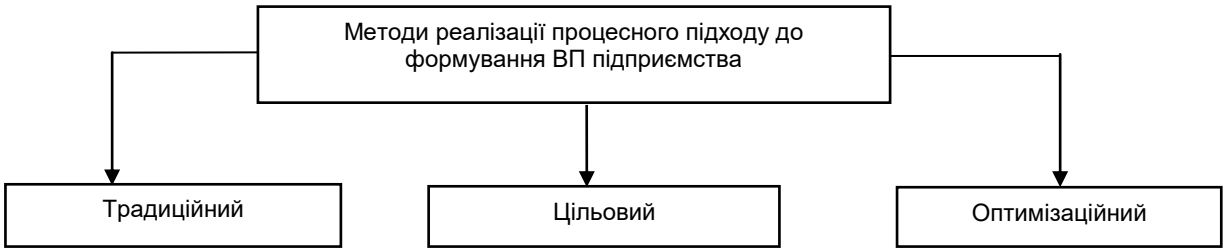

Рис. 1. Методи реалізації процесного підходу до формування ВП підприємства
Джерело: авторська розробка

З розвитком ринкових відносин в Україні вітчизняні підприємства одержали повну самостійність як у визначенні цілей своєї виробничо-господарської діяльності, так і в обґрунтуванні ефективних шляхів їх досягнення. У цих умовах виникла необхідність у застосуванні нового методу реалізації процесного підходу – **цільового**. Основна його мета, на відміну від традиційного, не обмежується формуванням збалансованої ВП (дана цільова установка є необхідною, але не достатньою вимогою, що пред'являється до виробничого плану), а полягає в *забезпеченні досягнення цільових показників операційної діяльності підприємства*. Зокрема, цільового чистого операційного прибутку, цільового рівня надійності операційної діяльності підприємства та ін.

Основна мета застосування третього, **оптимізаційного** методу реалізації процесного підходу, полягає у формуванні оптимальної ВП (ОВП), тобто такого збалансованого за попитом й ресурсами

плану виробництва, який забезпечує *досягнення екстремального значення критеріального показника.* В умовах одноцільової оптимізації ВП найчастіше використовуються такі критерії оптимальності, як максимальний обсяг виробництва, максимальна сума прибутку від реалізації продукції, мінімальні простої технологічного устаткування або максимальна ринкова частка підприємства.

Крім цільової установки, найважливішими відмінностями розглянутих методів є склад і послідовність основних етапів процесу формування ВП (табл. 1). Як ми бачимо, цільовий метод, у порівнянні із традиційним, містить три додаткові етапи. Останні пов'язані з обґрунтуванням номенклатури й значень цільових показників діяльності підприємства, а також забезпеченням їх досягнення. Оптимізаційний метод включає такі специфічні етапи, як побудова економіко-математичної моделі (ЕММ) ОВП, здійснення оптимізаційних розрахунків і аналіз отриманих результатів.

Таблиця 1

Склад основних етапів формування ВП підприємства

Етапи процесу формування ВП	Методи реалізації процесного підходу до формування ВП підприємства		
	традиційний	цільовий	оптимізаційний
Маркетингові дослідження	+	+	+
Обґрунтування складу й рівня цільових показників	-	+	-
Розробка планових балансів виробничих ресурсів	+	+	-
Економічна оцінка ВП	-	+	-
Коригування параметрів тактичного плану за результатами економічної оцінки ВП	-	+	-
Побудова економіко-математичної моделі ОВП і здійснення оптимізаційних розрахунків	-	-	+
Аналіз результатів оптимізаційних розрахунків	-	-	+

Джерело: авторська розробка

У результаті здійснення оптимізаційних розрахунків буде сформована ВП, основною якісною характеристикою якої є не її оптимальність, а *комплексна обґрунтованість останньої* як за всіма видами споживаних ресурсів, так і за попитом на окремі найменування продукції. Далі за результатами економічної оцінки ВП приймається рішення про її затвердження або про необхідність коригування низки параметрів в окремих підсистемах СКОВП підприємства.

Існує кілька варіантів конкретної реалізації «гібридного» методу. Так, оптимізаційні розрахунки можуть здійснюватися не тільки на початковій стадії розробки ВП, але й на всіх наступних етапах даного процесу. Низку цільових установок можна включати в ЕММ – у вигляді обмежень.

Переваги «гібридного» методу, на наш погляд, очевидні. Так, його використання:

- забезпечує високу керованість процесу досягнення цільових показників діяльності підприємства у контексті формування ВП;
- суттєво спрощує процедуру розробки алгоритмів і програм здійснення балансових розрахунків за рахунок використання надбудови «Пошук розв'язку» в табличному редакторі «Microsoft Office Excel»;
- підвищує оперативність і точність планових розрахунків, знижуючи при цьому трудомісткість їх виконання.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки дослідження, виділимо найбільш важливі результати і сформулюємо основні висновки.

1. Удосконалення інструментарію формування ВП підприємства повинне базуватися на єдиній теоретико-методологічній і методичній базі науки про управління, на результатах досліджень, спрямованих на розвиток концептуальних підходів до управління підприємством.

2. У даний час більшість учених виділяє чотири основні підходи до управління: системний, функціональний, ситуаційний і процесний. Основні відмінності зазначених підходів не є антагоністичними, що дозволяє використовувати їхнє поєднання, яке є коректним у науковому відношенні й доцільним у практичному плані.

3. Використання процесного підходу дозволяє чітко формалізувати процес розробки ВП підприємства й сформувати строгу послідовність окремих етапів, процедур і планових розрахунків. На основі функціонального підходу здійснюється чіткий розподіл функціональних обов'язків між окремими учасниками зазначеного процесу. Застосування системного підходу забезпечує розробку комплексно обґрунтованої ВП. Використання ситуаційного підходу суттєве підвищує ступінь адекватності інструментарію, що використовується, реальним умовам внутрішнього й зовнішнього середовища.

4. У ролі стрижневої основи сучасного інструментарію вирішення широкого спектра

управлінських завдань багато вітчизняних і закордонних вчених виділяють процесний підхід. Незважаючи на це, даний підхід є на сьогоднішній день найменш розробленим у методологічному й методичному відношенні.

5. Для побудови моделі процесу формування ВП підприємства необхідно визначити її основні параметри, що включають: цілі даного процесу; склад і послідовність етапів його реалізації; інструментарій, що використовується. Відмінності зазначених параметрів обумовлюють наявність декількох методів реалізації процесного підходу до розробки виробничого плану: традиційний, цільовий і оптимізаційний.

6. На основі цільового й оптимізаційного методів може бути розроблений так званий «гібридний» метод, що поєднує всі основні переваги зазначених методів.

З розвитком останнього будуть пов'язані наші подальші дослідження, основні зусилля яких ми сконцентруємо на алгоритмізації окремих етапів процесу формування ВП підприємства.

Література

1. Avlonitis G. J. Product and Services Management / George J. Avlonitis, Paulina Papastathopoulo // SAGE Publications, London. – 2006. – 270 p.

2. Ривз М. Матрица BCG / М. Ривз, С. Муз, Т. Фенема // Бостонская консалтинговая группа BCG. Review. Обозрение. – Июль 2014. – С. 9-17.

3. Анализ ассортимента с помощью матрицы McKinsey – General Electric [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://powerbranding.ru/biznes-analiz/matrica-mckinsey/

4. Уоллас Т. Планирование продаж и операций: практическое руководство / Т. Уоллас, Р. Сталь // 3-е изд. пер. с англ. – СПб. : Питер, 2010. – 272 с.

5. Челпоченко С. План продаж и операций [Электронный ресурс] / С. Черпоченко // Логинфо. Журнал о логистике в бизнесе. – 2011. – Режим доступа: http:loginfo.ru_issue116/1012.

6. Єгупов Ю.А. Системний підхід до планування ресурсного забезпечення виробничої програми підприємства / Ю.А. Єгупов // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 10. – С. 126-137.

7. Єгупов Ю.А. Планування виробничої потужності в контексті ресурсного обґрунтування виробничої програми підприємства / Ю.А. Єгупов // Економіст. – 2011. – № 11. – С. 49–52.

8. Управленческий учет : пер. с англ., 3-е издание / Э. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. С. Янг. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2007. – 880 с.

9. Апчерч А. Управленческий учет: принципы и практика / А. А. Апчерч; пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, Н. А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.

10. Друри К. Управленческий и производственный учет : учебник, пер. с англ. / К. Друри. – М. : ЮНИТИ ДАНА, 2002. – 1071 с.

11. Орлов О. А. Маржинальная прибыль в экономических расчетах на промышленных предприятиях: монография / О. А. Орлов, Е. Г. Рясных, изд. 2-е, переработ. и дополн. – К. : Освіта України. 2011. – 192 с.

12. Мескон М. Х. Основы менеджмента : пер. с англ. / М. Х. Мескон, М. Альбер, Ф. Хедоури. – М. : «Дело», 1992. – 702 с.

13. Файоль А. Общее и промышленное управление / А. Файоль // Управление – это наука и искусство. – М. : Республика, 1992. – 352 с.

14. Кузнецова І. О. Моніторинг як складова процесу управління підприємством хлібопродуктів: теорія та методологія : монографія / І. О. Кузнецова. – Одеса: «Друкарський дім», 2009. – 228 с.

15. Ямпольская Д. Центр Креативных Технологий. Процессный, системный и ситуационный подходы к управлению [Электронный ресурс] / Д. Ямпольская, М. Зонис. – Режим доступа: http://www.inventech.ru/lib/management/management-0009/.

16. Мальцев С. В. Процессный подход к управлению: теория и практика применения [Электронный ресурс] / С. В. Мальцев. – Режим доступа: http://www.cfin.ru/itm/bpr/t&p.shtml.

17. Современные подходы к управлению [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.grandars.ru/college/biznes/podhody-k-upravleniyu.html.

18. Семенова В. Г. Управління інтелектуальною власністю підприємств: теорія та практика : монографія / В. Г. Семенова. – Одеса: Атлант, 2015. – 321 с.

19. Безгін К. С. Порівняльний аналіз процесного та функціонального підходів до управління підприємством / К. С. Безгін, І. В. Гришина // Вісник економічної науки України. – 2009. – № 2 (16). – С. 3-7.

20. Бизнес-процессы – основа эффективного управления предприятием [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.u-b-s.ru/publikacii/biznes-processy.html.

21. Киселев А. Г. Бизнес-процессы и процессный подход: как преодолеть последствия консалтингового маркетинга [Электронный ресурс] / А. Г. Киселев. – Режим доступа: http://orgstructura.ru/business-processes-and-process-approach.

22. Собакарева А. В. Сравнение методик перехода к процессному подходу в управлении на предприятии [Электронный ресурс] / А. В. Собакарева // Проблемы современной экономики. Евразийский международный научно-аналитический журнал, 2007. – №4(24). – Режим доступа: http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1731.

23. Логика процессного управления [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bpmcafe.ru/2012/11/bpm-vs.html.

24. Холод Л. Л. Методы и инструментарий реализации процессного подхода / Л. Л. Холод, Е. Ю. Хрусталев // Журнал «Знание. Понимание. Умение. – 2007. – № 4. – С. 126-135.

25. Репин В. В. «Сквозные» процессы в системе управления: миф или реальность? / В. В. Репин // Методы менеджмента качества. – 2003. – № 6. – С. 4-8.

26. Ефимов В. В. Размышления о процессном подходе [Электронный ресурс] / В. В. Ефимов. – Режим доступа: http://quality.eup.ru/DOCUM4/rpp.htm.

References

1. Avlonitis, G. J. and Papastathopoulo, P. (2006), "Product and Services Management", SAGE Publications, London, 270 p.

2. Rivz, I., Muz, S. and Fenema, T. (*2014), "*Matrix BCG", *Bostonskaya konsaltingovaya gruppa BCG*, Review, Obozreniye, pp. 9-17.

3. "Analysis of assortment by matrix McKinsey – General Electric", available at: http://powerbranding.ru/biznes-analiz/matrica-mckinsey/ **(**access date February 03, 2016).

4. Uollas, T. and Stal, R. (2010), *Planirovaniye prodazh i operatsiy* [Planning of Sales and Operations], Practical guidance, 3 Iss., Translated from English, Piter, St. Petersburg, Russia, 272 p.

5. Chelpochenko, S. (2011), "Sales and operation planning", *Loginfo, Zhurnal o logistike v biznese*, available at: http:loginfo.ru_issue116/1012. **(**access date February 03, 2016).

6. Yehupov, Yu.A. (2013), "Systematic approach to planning resource providing of the production program of the enterprise", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 10, pp. 126-137.

7. Yehupov, Yu.A. (2011), "Planning production capacity in the context of resource substantiation of the production program of the enterprise", *Ekonomist*, no. 11, pp. 49–52.

8. Atkinson, E., Banker, R.D., Kaplan, R.S. and Yang M.S. (2007), *Upravlencheskiy uchet* [Managerial Accounting], 3rd Iss., Translated from English, Izdatelskiy dom "Vilyams", Moscow, Russia, 880 p.

9. Apcherch, A. (2002), *Upravlencheskiy uchet: printsipy i praktika* [Management Accounting: Principles and Practice], Translated by Ya.V. Sokolova, N.A. Smirnova, Finansy i statistika, Moscow, Russia, 952 p.

10. Druri, K. (2002), *Upravlencheskiy i proizvodstvennyy uchet* [Management and production accounting], textbook, Translated from English, YUNITI DANA, Moscow, Russia, 1071 p.

11. Orlov, O.A. and Ryasnykh, Ye.G. (2011), *Marzhinalnaya pribyl v ekonomicheskikh raschetakh na promyshlennykh predpriyatiyakh* [Marginal profit in economic calculations at the industrial enterprises], monograph, 2nd Iss., revised and supplemented, Osvita Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 192 p.

12. Meskon, M.Kh*.,* Albert, M*.* and Khedouri, F. (1992), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management], Translated from English, "Delo", Moscow, Russia, 702 p.

13. Fayol, A. (1992), *Obshcheye i promyshlennoye upravleniye* [General and industrial management], Upravleniye – eto nauka i iskusstvo, Respublika, Moscow, Russia, 352 p.

14. Kuznetsova, I.O. (2009), *Monitorynh yak skladova protsesu upravlinnia pidpryiemstvom khliboproduktiv: teoriia ta metodolohiia* [Monitoring as a component of the management process of enterprise of bread products: Theory and Methodology: monograph], "Drukarskyi dim", Odesa, Ukraine, 228 p.

15. Yampolckaya, D. and Zonic, M. "The Center of Creative Technologies. The process, system and situational approaches to management", available at: http://inventech.ru/lib/management/management-0009/.**(**access date February 03, 2016).

16. Maltsev, S.V. "Process approach to management theory and practice of application", available at: http:// cfin.ru/itm/bpr/t&p.shtml. **(**access date February 05, 2016).

17. "Modern approaches to management", available at: http:// grandars.ru/college/biznes/podhody-k-upravleniyu.html. **(**access date February 03, 2016).

18*.* Semenova, V.H. (2015), *Upravlinnia intelektualnoiu vlasnistiu pidpryiemstv: teoriia ta praktyka* [Management of Intellectual Property of the enterprise: Theory and Practice], monograph, Atlant, Odesa, Ukraine, 321 p.

19*.* Bezhín, K.S. and Hryshyna, I.V. (2009), "Comparative analysis of process and functional approaches to management of the enterprise", *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, no. 2 (16), pp. 3-7.

20. "Business processes – the basis for efficient management of the enterprise", available at: https://u-b-s.ru/publikacii/biznes-processy.html. (access date February 05, 2016).

21. Kiselev, A.G. "Business processes and process approach: how to overcome the consequences of marketing consulting", available at: http://orgstructura.ru/business-processes-and-process-approach. **(**access date February 05, 2016).

22. Sobakareva, A.V. (2007), "Comparison of methods of transition to the process approach in the management at the enterprise", *Problems of Modern Economics, Yevraziyskiy mezhdunarodnyy nauchno-analiticheskiy zhurnal,* no. 4(24), available at: http://m-economy.ru/art.php?nArtId=1731. (access date February 05, 2016).

23. "Logics of process management", available at: http://bpmcafe.ru/2012/11/bpm-vs.html. (access date February 05, 2016).

24. Kholod, L.L. and Khrustalev, Ye.Yu. (2007), "Methods and tools for the implementation of the process approach", *Zhurnal "Znaniye. Ponimaniye. Umeniye",* no. 4, pp. 126-135.

25. Repin, V.V. (2003), "Cross cutting" in the management system processes: myth or reality?", *Methods of the quality management,* no. 6, pp. 4-8.

26. Efimov, V.V., "Reflections on the process approach", available at: http://quality.eup.ru/DOCUM4/rpp.htm. **(**access date February 01, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Одеського національного економічного університету О.Г. Янковий

УДК 330.341

Сітковська А.О.,
к.е.н., доцент
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ІННОВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Sitkovska A.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University

INNOVATIVE ORIENTATION FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Актуальною проблемою економічного зростання з урахуванням інноваційної спрямованості світової господарської системи є формування і ефективне використання національного аграрного інноваційного потенціалу. Зміни в технології виробництва, управлінні та організації підприємством відбуваються сьогодні прискореними темпами, як результат загострення конкурентної боротьби, в якій більш ефективними та успішними стають підприємства, що спрямовують значні ресурси на створення різноманітних інновацій. Інформація про кількісні і якісні параметри інноваційного потенціалу аграрної сфери економіки, комплексу науково-технічних і інноваційних програм, діяльності інноваційних структур і інститутів повинна забезпечити проходження наукових ідей від їх зародження до практичного застосування на рівні аграрних підприємств.

Масштабність нововведень постійно зростає та призводить до проникнення і розширення ринку конкуруючих інновацій, головне місце на якому займають аграрні підприємства, які ведуть активну інноваційну діяльність. В результаті такого виду діяльності, що охоплює усі аспекти функціонування підприємства, підвищується його конкурентоспроможність.

Сучасна конкурентна боротьба стає напруженішою і жорсткою за рахунок інноваційного вдосконалення виробництва, зростання пропозиції споживачеві нових товарів та послуг. Водночас, наявні теоретичні підходи й інструменти реалізації інновацій та можливостей їх активізації виявились не завжди відповідними зростаючим потребам споживачів і очікуваним результатам інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань інноваційного розвитку, забезпечення активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві присвятили наукові дослідження видатні вітчизняні вчені: В.Г. Андрійчук, О.М. Бородіна, І.І. Вініченко, О.В. Гончаренко [1], І. Костирко [2], М.Ф. Кропивко, Ю.О. Макаренко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.М. Музика, П.Т. Саблук, О.В. Скидан, О.В. Ульянченко, Л.І. Федулова, О.Г. Шпикуляк, О.В. Шубравська [9] та ін.

Відзначаючи цінність результатів досліджень названих вчених і сучасних наукових розробок для теорії й практики інноваційного розвитку та можливостей його активізації, слід зауважити, що окремі аспекти зазначеної проблеми залишаються недостатньо вивченими. Актуальними залишаються питання, пов'язані з дослідженням суті інноваційних перетворень, аналізом чинників і умов інноваційної активності підприємств.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження сутності інноваційних перетворень, аналіз факторів і умов інноваційної активності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У літературі можна зустріти чимало визначень, які автори дають терміну «інновація» в залежності від об'єкта і предмета своїх досліджень.

Так, згідно з визначенням Й. Шумпетера. інновацію слід трактувати як зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловості [10]. Інші науковці досліджуваної проблематики розкривають інновацію як процес, у якому винахід або ідея приймає економічний зміст [7]. Або, інновація – це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів призводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і в разі, якщо інновація орієнтована на економічну вигоду, прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід [4]. Р.А. Фатхутдінов розглядає інновацію як кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління й отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту. При цьому під нововведенням розуміється оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт в будь-якій сфері діяльності по підвищенню її ефективності [8].

Не менш цікавим є розгляд інновації в широкому значенні як прибуткового використання новацій у вигляді нових технологій, видів продукції, організаційно-технічних і соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного або іншого характеру [3]. У роботі авторів відзначається, що інновація представляє собою підсумковий результат створення та освоєння (впровадження) принципово нового або модифікованого засобу (нововведення), який задовольняє конкретні суспільні потреби і дає низку ефектів (економічний, науково-технічний, соціальний, екологічний) [5]. Відповідно до міжнародних стандартів інновація трактується як кінцевий результат інноваційної діяльності, що одержав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг [6].

Аналіз різних понять інновації дає можливість зробити висновок про те, що сутність інновацій полягає в проведенні змін, які становлять функціональне наповнення інноваційної діяльності підприємства. До змін, притаманних інноваційним перетворенням, можна віднести: використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва; впровадження продукції з новими властивостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва і його матеріально-технічного забезпечення; поява нових ринків збуту [10].

Неодмінною властивістю інновації є науково-технічна новизна, виробниче впровадження і комерційна реалізованість. На разі винахід, який не впроваджено або комерційно не реалізований, не може сприйматися як інновація незалежно від встановлених показників, що відрізняють його від попередніх продуктів, методів, процесів або послуг.

У цьому зв’язку, науково-технічна продукція представляє собою збільшення нових знань з метою втілення його в господарську практику, і інновації, виступаючи у ролі економічної необхідності, зумовлену ринком, матеріалізують їх у процесі виробництва і подальшій комерційній реалізації.

Забезпечення на ринку стратегічних конкурентних переваг аграрним підприємствам можливо за рахунок впровадження системних і стратегічних інновацій, що враховують масштабність і новизну, дозволяють з їх безлічі виділити ті, які несуть в собі принципово нові знання як фундаментального, так і прикладного характеру. Отримання цих переваг вимагає безперервного освоєння нововведень, необхідність яких криється власне в причинах виникнення і розвитку циклічності інноваційних процесів.

Основними причинами появи інновацій є нові науково-технічні досягнення, зміни попиту споживачів, зміни в умовах державного регулювання, зміни в поведінці конкурентів, можливості ресурсного забезпечення. Їх поява обумовлює ініціативу підприємства щодо освоєння різноманітних інновації в будь-якій сфері його діяльності, так як нововведення в одній сфері, як правило, викликають зміни в сполучених сегментах. У цьому взаємозв’язку найважливішою обставиною є постійність інноваційних перетворень, так як недотримання їх ритмічності і запізнення з впровадженням неминуче призводить до технологічних відставань і як результат до втрати підприємством своїх конкурентних позицій.

Підприємства мають різну чутливість до інновацій, оскільки від параметрів організаційних структур менеджменту, професійного складу промислово-виробничого персоналу, зовнішніх умов господарської діяльності, взаємодії з відповідним соціально економічним оточенням і багатьох інших факторів істотно залежить їх інноваційний потенціал.

Активізувати інноваційний процес аграрного підприємства можливо за рахунок різноманітних чинників. Насамперед, найважливіший визнаний науковцями чинник – орієнтація підприємств на ринок і їх апперцепція до інновацій. Крім того, наявність джерел творчих ідей, а також індивідуальна і колективна відповідальність персоналу підприємства за прийняття і виконання рішень. До чинників належить також ефективна система оцінки та відбору інноваційних проектів, ефективність управління такими проектами і належний контроль, а також поєднане з цим скорочення ланок управління і термінів освоєння нововведень.

Зазначені чинники, зумовлюючи зміни в тому чи іншому процесі, мають різний рівень прояву в залежності від тих умов, в рамках яких розвивається розглянутий процес. Розглянуте положення характерно й для інноваційних перетворень, активність яких неможлива без створення певних умов, що сприяють успішності цих перетворень та підвищують конкурентоспроможність підприємства.

Досягти високої інноваційної активності підприємств аграрної сфери економіки неможливо без формування умов щодо активізації інноваційних процесів, а саме формування і розвиток нормативно-правової бази інноваційної діяльності, інвестиційна привабливість інноваційних проектів, формування та розвиток інноваційної інфраструктури. В значній мірі зазначені умови формуються на державному і регіональному рівнях управління, що стосується проведення державної інноваційної політики, напрямків і форм підтримки інноваційної діяльності, основних функцій державних органів в інноваційній сфері.

Одним з основних аспектів, що підлягає удосконаленню є нормативно-правова база, яка на сьогоднішній день підлягає подальшого опрацювання. Можна виокремити наступні проблеми, яким слід приділити значну увагу в даному аспекті, а саме сприяння міжрегіональному та міжнародному трансферту технологій; орієнтація держави на підтримку основних (базисних) і удосконалення

інновацій, які формують основу сучасного укладу в аграрній сфері економіки; координації та стимулювання інноваційних перетворень шляхом удосконалення страхування інноваційних ризиків; науково-методичного забезпечення інноваційного менеджменту державними стандартами, методиками, інструкціями, положеннями й іншими документами, які сприяють аналізу, прогнозування, економічному обґрунтуванні та оптимізації інноваційних рішень.

Наступна група умов пов'язана з інвестуванням інноваційної діяльності аграрних підприємств, оскільки сприятливий інвестиційний клімат прямо впливає на рівень інтенсивності інноваційних процесів. Підвищення цієї інтенсивності можливо за рахунок впровадження низки заходів, серед яких відзначимо: вдосконалення механізмів залучення банківського кредиту для розширення інноваційної діяльності; надання індивідуальним винахідникам особливих умов кредитування; використання лізингу як ефективного ринкового механізму для суб'єктів інноваційної діяльності, які розробляють і виробляють наукомістку продукцію із застосуванням дорогого устаткування; удосконалення кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності тощо.

І ще одна група умов, необхідних для посилення інноваційної активності підприємств, стосується добре налагодженої інноваційної інфраструктури, наявність якої забезпечує прискорене взаємодія учасників інноваційного процесу. Така інфраструктура охоплює інформаційно-комунікаційну, фінансово-інвестиційну, консультативно-управлінську та інші складові зазначеного процесу і вимагає свого безперервного розвитку. Напрями цього розвитку повинні передбачати: розширення ринку інновацій на основі проведення постійно діючих виставок, ярмарків з їх всебічним висвітленням у спеціальній літературі і державних виданнях; створення і функціонування мережі центрів поширення інноваційних і консалтингових служб по передачі технологій і управління інноваціями на регіональному рівні тощо.

***Висновки з проведеного дослідження*.** Наведений вище огляд існуючих і необхідних умов інноваційної активності підприємств в поєднанні з розглянутими раніше причинами виникнення інновацій і найбільш значимими факторами їх успішної практичної реалізації розкривають об'єктивну необхідність і реальну потребу у постійно здійснюваних інноваційних перетвореннях. Отже, розгляд інноваційної діяльності підприємств зазнає постійних змін через взаємовплив причин, чинників і умов протікання інноваційного процесу.

Успіх інноваційних перетворень забезпечується сприятливим поєднанням певних чинників і умов, розвиток яких можливо тільки при проведенні цілеспрямованої інноваційної політики.

Активна інноваційна діяльність підприємства, яка супроводжується безперервним впровадженням інновацій, призводить до підвищення його конкурентоспроможності.

Література

1. Гончаренко О.В. Інфраструктурне забезпечення інноваційного розвитку агропромислового виробництва / О.В. Гончаренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 24. – С. 61–64.

2. Костирко І.Г. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект/ І.Г. Костирко, С.В.Тимофіїв // Економіка АПК. – 2014. – № 2. – С. 81-86.

3. Морозов Ю.П. Инновационный менеджмент : учеб. пособие / Ю.П. Морозов. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 1997. – 186 с.

4. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: пер. с венгр. / Б. Санто. – М. : Прогресс, 1990. – 295 с.

5. Соколов Д.В. Предпосылки анализа и формирование инновационной политики / Д.В. Соколов, А.Б. Титов, М.М. Шабанова. – СПб. : ГУЭФ, 1997. – 32 с.

6. Статистика науки и инноваций. Краткий терминологический словарь / под ред. Л.М. Гохберга. – М. : Центр исследований и статистики науки, 1996. – 221 с.

7. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями: сокр. пер. с англ. / Б. Твисс. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.

8. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА, 2000. – 312 с.

9. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України [Текст] / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (261). – С. 64-76.

10. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.

References

1. Honcharenko, O. (2014), "Infrastructure support innovative development of agricultural production", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 24, pp. 61–64.

2. Kostyrko, I. and Tymofiiv, S. (2014), "Perfection of institutional infrastructure and his estimation: theoretical aspect", *Ekonomica APK*, no. 2, pp. 81-86.

3. Morozov, Yu. (1997), *Innovatsionnyy menedzhment* [Innovative Management], tutorial, NNGU, N.Novgorod, Russia, 186 p.

4. Santo, B. (1990), *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya* [Innovation as the economic development funds], Progress, Moscow, Russia, 295 p.

5. Sokolov, D.V., Titov, A.B. and Shabanova, M.M. (1997), *Predposylki analiza i formirovanie innovatsionnoy politiki* [Background analysis and formation of innovation policy], GUJeF, St.-Peterburg, Russia, 32 p.

6. Gohberg, L.M. (1996), *Statistika nauki i innovaciy. Kratkiy terminologicheskiy slovar* [Statistics of science and innovation. A short glossary of terms], Centr issledovaniy i statistiki nauki, Moscow, Russia, 221 p.

7. Tviss, B. (1989), *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technical innovations], translated from english, Ekonomika, Moscow, Russia, 271 p.

8. Fatkhutdinov, R.A. (2000), *Konkurentosposobnost: ekonomika, strategiya, upravlenie* [Competitiveness: economics, strategy, management], INFRA, Moscow, Russia, 312 p.

9. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomica Ukrainy,* no. 8, pp. 64-76.

10. Shumpeter, J. (1982), *Teoriia ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of economic development], Progress Moscow, Russia, 455 p.

Рецензент: д.е.н., доцент кафедри економічної теорії та економіки с.-г. Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету О.В. Гончаренко

УДК 338.3.01

Панухник Я.Г.,
к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики
Тернопільський національний технічний університет
імені Івана Пулюя

СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Panukhnyk Ia.H.,
cand.sc.(econ.), assistant of the department of economic cybernetics
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University

SOCIALLY RESPONSIBLE ACTIVITY AS A TOOL FOR MODERNIZATION OF TECHNOLOGIES FOR ENTERPRISE MANAGEMENT IN MUNICIPAL ECONOMIC SYSTEM

Постановка проблеми. Сталий розвиток економіки в сучасних умовах базується на імплементації принципів соціально відповідальної діяльності у всіх сферах функціонування держави, починаючи із механізмів функціонування мікроодиниць підприємницького сектору та фізичних осіб, і закінчуючи зовнішньоекономічною діяльністю національного господарства. Розуміння важливості даного аспекту усіма суб'єктами господарювання набуває критичного значення, оскільки успіх держави в довгостроковій перспективі неможливий без новітніх інструментів модернізації управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявлення принципових ознак соціальної відповідальності перебуває в полі уваги багатьох дослідників, зокрема О.П. Гогуля та І.П. Кудінова [1], О.Ф. Новікова, М.Є. Дейча, О.В. Панькова [2], І. Царик [3] та інших.

Недостатньо дослідженими залишаються питання розробки та застосування соціальних технологій у системі управління підприємством, що становить основу соціально відповідального бізнесу.

Постановка завдання. Метою статті є концептуалізація соціальних технологій в управлінні підприємством шляхом вирішення наступних завдань:

- визначення місця екологічної діяльності в роботі підприємства в межах концепції сталого розвитку;
- структурування функцій соціальних технологій управління підприємством;
- розробки інструментарію мотиваційного механізму здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності.

Об'єктом дослідження є процеси управління промисловими підприємствами.

Предмет дослідження – окремі аспекти концепції сталого соціально відповідального розвитку приладобудівного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні умови господарювання у ролі важливого напряму розвитку підприємства потребують виокремлення розвитку соціально відповідальної

діяльності підприємства, елементами якого мають бути: захист довкілля, співпраця з місцевими громадами і місцевими органами державної влади, етизація роботи працівників. Це обумовлює необхідність обґрунтування сутнісного і змістового наповнення соціально відповідальної діяльності як інструмента модернізації технологій управління підприємством, зокрема приладобудівної галузі, у муніципальній економічній системі.

Модернізація технологій управління підприємством повинна стосуватися конкретних сфер його діяльності та потребує певних підходів, адаптованих до умов цих сфер. Однією з таких сфер є соціальна. З огляду на це, доцільним є розгляд соціально відповідальної діяльності і як інструмента соціальних технологій управління приладобудівним підприємством, і як інструмента модернізації технологій управління ним у муніципальній економічній системі.

Загалом, соціальну технологію розглядають як:

1) спеціально організовану сферу (систему) знань про способи і процедури оптимізації життєдіяльності людей;

2) спосіб здійснення діяльності на основі її раціонального розчленування на процедури та операції;

3) метод управління соціальними процесами, який забезпечує систему їх відтворення;

4) істотну характеристику людської діяльності з цілеспрямованого перетворення соціальних об'єктів [4].

Під соціальною технологізацією в управлінні приладобудівним підприємством слід розуміти процес активного впливу на його функціонування і розвиток та роботу його персоналу задля запобігання або усунення їх розбалансованості шляхом використання соціальних технологій.

Соціальні технології в управлінні підприємством виступають сукупністю методів та інструментів, що використовуються для досягнення мети соціального розвитку. Така мета для процесу функціонування та розвитку підприємства повинна мати внутрішню і зовнішню спрямованість і бути досягнута шляхом використання:

- способів і методів управлінського впливу на підприємство та його працівників з метою покращення їх роботи;
- методів та інструментів управлінського впливу на функціонування і розвиток підприємства з урахуванням тих фактів, що воно є елементом муніципальної економічної системи, розміщене на певній території, чинить вплив на довкілля.

Тобто, соціальна технологія в управлінні підприємством має виступати не стільки у ролі жорсткої регламентації його функціонування і розвитку, скільки засобом стимулювання підприємства до самомотивації та самовдосконалення.

Практика роботи підприємств свідчить про значимість для них питання підтримки роботи системи управління, яка базується на інструкціях, вказівках, організаційних регламентах як формах реалізації засобу самозбереження. У той же час в умовах ринкового реформування для управління підприємством пріоритетним має бути:

- досягнення підприємством результатів (економічних, результатів щодо здійснення соціально відповідальної діяльності);
- спрямування отриманого прибутку у інноваційний розвиток підприємства;
- забезпечення якості продукції, що виробляється, та її конкурентоспроможності;
- визначення відповідальності управлінських кадрів за ризики (економічні, соціальні, екологічні, ризики невиконання завдань працівниками), яким піддається підприємство, його працівники, споживачі продукції, місцева громада.

Змістове навантаження соціальних технологій в управлінні підприємством розкривається через поопераційне, поетапне здійснення діяльності суб'єктами управління, яка націлена на впровадження цих технологій.

Основні функції соціальних технологій в управлінні підприємством подані в таблиці 1.

Соціальні технології в управлінні підприємством уможливлюють виключення з його діяльності елементів, які не тільки можуть перешкодити досягненню суспільних, муніципальних і організаційних цілей, а й не сприяють їх досягненню.

Репутація вітчизняних підприємств у сучасних умовах все більше залежить не тільки від їхньої прибутковості, якості продукції, але й від їх активності у сфері соціальної відповідальності. Тому сьогодні підприємства більше уваги поряд із питанням їх економічного розвитку приділяють питанню інтеграції соціальної відповідальності у загальну стратегію їх розвитку. Виходячи з того, що стратегічний підхід до управління є передумовою ідентифікації векторів модернізації технологій управління підприємством у муніципальній економічній системі, – однозначним є позиціонування соціально відповідальної діяльності як інструмента модернізації таких технологій.

Зелена книга Європейського Союзу (2001 р.) визначає соціальну відповідальність бізнесу (СВБ) як «інтеграцію соціальних та екологічних аспектів у щоденну комерційну діяльність підприємств та в їхню взаємодію із зацікавленими сторонами на добровільній основі» [5].

Таблиця 1

Функції соціальних технологій в управлінні підприємством

№ з/п	Назва функції	Зміст функції
1	Нормативна	Полягає у формуванні системи норм і нормативів роботи підприємства, стандартів його діяльності.
2	Стабілізації та розвитку	Ґрунтується на тому, що соціальна технологія в управлінні підприємством є інструментом забезпечення стабільної роботи організаційних підсистем і забезпечення їх розвитку.
3	Раціоналізації	Виходить з того, що соціальні технології в управлінні підприємством є найбільш раціональною формою цілеорієнтації його роботи в соціальному аспекті.
5	Регулятивно-управлінська	Передбачає, що соціальні технології в управлінні підприємством є важливим засобом впливу на соціальні процеси, що протікають на ньому, а також за його межами.
6	Перетворювальна	Спрямовує соціальну технологію в управлінні підприємством на зміну організаційно-соціально-екологічного простору в інтересах працівників, споживачів, місцевої громади.

Джерело: розробка автора

Всесвітня ділова рада за сталий розвиток (WBCSD) визначає соціальну відповідальність як «зобов'язання бізнесу сприяти усталеному економічному розвитку, працюючи з робітниками, їхніми сім'ями, місцевою громадою та суспільством у цілому для поліпшення якості їхнього життя» [6].

Соціально відповідальною вважається та організація, яка підтримує та зберігає навколишнє природне середовище, а також робить свій внесок у спільноту, в якій живуть та працюють її співробітники.

Структура соціальної відповідальності складається з декількох рівнів: відповідальність перед споживачем, відповідальність перед підлеглими, відповідальність перед суспільством, країною, відповідальність перед акціонерами чи компаньйонами.

Найпоширенішими різновидами практик соціалізації бізнесу в Україні виступають такі аспекти діяльності бізнесу: відносини бізнесу з місцевими громадами (благодійність та підтримка соціальних програм, забезпечення освіти членам громади); трудові відносини з працівниками (дотримання трудових прав персоналу, навчання, створення безпечних умов праці, своєчасна виплата зарплати, відсутність дискримінації у правах і зарплаті, медичне страхування), вплив на навколишнє середовище (надання переваги альтернативним джерелам енергії, виробництво екологічно чистої продукції, зменшення викидів, будівництво очисних споруд); управління соціальною відповідальністю бізнесу як елемент корпоративного управління (визначення груп впливу та налагодження діалогу, визначення місії і цілей, включення їх у політику керівництва) [7].

Екологічна відповідальність як елемент соціальної відповідальності є передумовою забезпечення життєдіяльності суспільства, місцевої громади, самого підприємства.

Як зазначає Н. Кривокульська, в сучасних умовах Україна повинна вирішити проблеми, які пов'язані із стабілізацією та покращенням стану навколишнього природного середовища, встановленням прямого зв'язку між економічним зростанням й екологічною ситуацією, впровадженням системи екологічно збалансованого використання природних ресурсів, імплементацією системи екологічного менеджменту. Цього можна досягти, перш за все, через проведення організаціями соціально відповідальної діяльності [8].

Перевагами здійснення екологічної діяльності в рамках соціально відповідальної роботи підприємства визначимо:

- якість довкілля, отримана в результаті такої діяльності, дозволить уникнути суспільству, муніципальному утворенню і підприємству втраченої вигоди;
- завдяки використанню екологоорієнтованих технологій, виробництву екологічно чистішої продукції зросте конкурентоспроможність підприємства на ринку, покращиться його репутація, імідж.

Об'єкти екологічної соціально відповідальної діяльності приладобудівного підприємства систематизуємо наступним чином:

- довкілля і відповідна його якість;
- продукція, що виробляється;
- основні засоби підприємства;
- стан використання підприємством ресурсів, у тому числі, природних;
- процес виробництва продукції.

Репрезентована множина об'єктів екологічної соціально відповідальної діяльності підприємства є свідченням того, що його функціонування і розвиток повинні бути побудовані на еколого-економічних законах, підходах і принципах. Важливим у цьому контексті використання підходу «життєвого циклу». Він має цілеорієнтуватись на: зменшення екодеструктивного впливу приладобудівного підприємства

на довкілля; забезпечення ефективності його діяльності з урахуванням еколого-економічної, соціальної, техніко-технологічної складових; виробництво екологічно чистої продукції.

Отже, екологічна соціально відповідальна діяльність приладобудівного підприємства має віддзеркалюватись в усіх процесах, що мають місце на підприємстві, зокрема, пов'язаних із:

- використанням природних ресурсів;
- захистом довкілля;
- «озелененням» виробництва.

До недоліків здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності віднесемо:

- важливе питання долучення підприємств до вирішення екологічних, соціальних проблем муніципальних утворень комплексно не розглядається на жодному рівні (ні загальнодержавному, ні регіональному, ні місцевому);
- питання мотивування співпраці підприємств з органами місцевого самоврядування у реалізації соціальної, еколого-економічної політики, зазвичай, вирішуються цими органами непослідовно;
- несистемність і хаотичність використання мотиваційного механізму забезпечення співпраці підприємств з органами місцевого самоврядування у реалізації соціальної, еколого-економічної політики гальмують залучення інвестицій у соціальну і екологічну сфери;
- відсутність відкритості і прозорості у здійсненні соціально відповідальної діяльності.

Головну роль в усуненні цих недоліків повинна відігравати держава. Через розвиток державно-приватного партнерства вона зможе створити сприятливі умови для формування мотиваційного механізму здійснення приладобудівними підприємствами соціально відповідальної діяльності. Доцільно, щоб такий механізм виступав синтезом інструментів, представлених на рисунку 1.

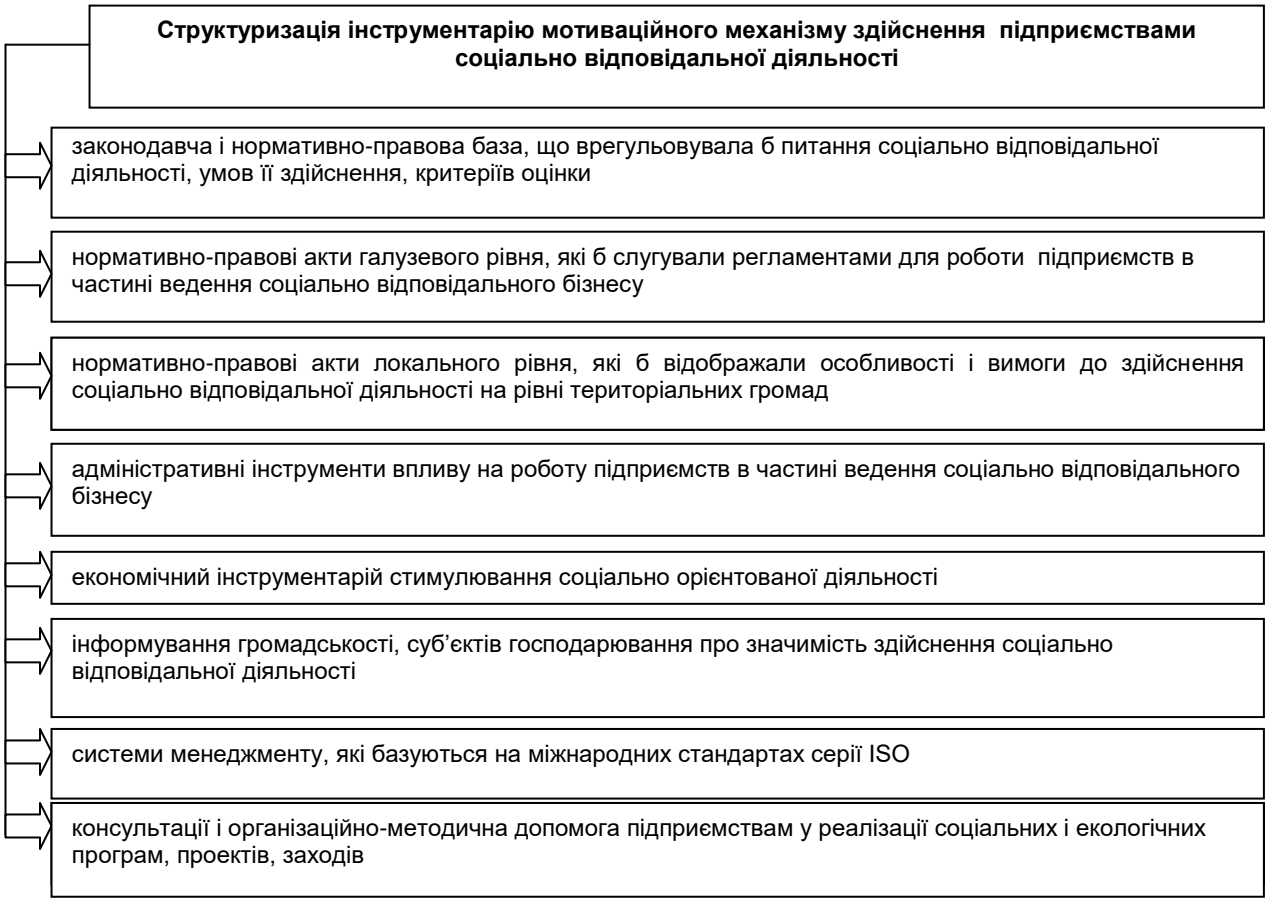

Рис. 1. Структуризація інструментарію мотиваційного механізму здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності

Джерело: сформовано автором

Отже, доцільними інструментами мотиваційного механізму здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності повинні стати:

- законодавча і нормативно-правова база, що врегульовувала б питання соціально відповідальної діяльності, умов її здійснення, критеріїв оцінки;
- нормативно-правові акти галузевого рівня, які б слугували регламентами для роботи підприємств в частині ведення соціально відповідального бізнесу;

- нормативно-правові акти локального рівня, які б відображали особливості і вимоги до здійснення соціально відповідальної діяльності на рівні територіальних громад;
- адміністративні інструменти впливу на роботу підприємств в частині ведення соціально відповідального бізнесу (встановлення стандартів щодо ведення соціально відповідального бізнесу, здійснення моніторингової діяльності тощо);
- економічний інструментарій стимулювання соціально орієнтованої діяльності (податкові пільги у частині використання коштів на реалізацію соціальних і екологічних програм; зниження відсоткової ставки за кредити на купівлю екологічно орієнтованої техніки, підвищення цін на екологічно чисту продукцію та ін.);
- інформування громадськості, суб'єктів господарювання про значимість здійснення соціально відповідальної діяльності;
- систем менеджменту, які базуються на міжнародних стандартах серії ISO, приміром, Міжнародна організація стандартизації розробила міжнародний стандарт для КСВ ISO 26000. Ним визначаються вказівки для керівництва про те, як підприємства та організації можуть працювати соціально відповідальним чином, що розуміють як дії в рамках етичних норм з метою внеску в здоров'я і благополуччя суспільства. Стандарт серії ISO 26000:2010 допомагає визначити суть соціальної відповідальності в реалізації компаніями принципів ефективних дій та ілюструє передовий досвід у галузі соціальної відповідальності в глобальному масштабі [9];
- консультації і організаційно-методична допомога підприємствам у реалізації соціальних і екологічних програм, проектів, заходів.

Підтвердженням цього є опитування українських компаній, яким було запропоновано на вибір п'ятнадцять тверджень про сутність СВБ. Більша частина компаній відносить до СВБ впровадження соціальних програм: поліпшення умов праці персоналу (65,5 %), розвиток персоналу та його навчання (63,2 %), благодійну допомогу громадськості (56 %), етичне відношення до покупців (49,5 %). Меншу увагу підприємці приділяють участі у регіональних програмах розвитку (32,3 %), реалізації екологічних програм (29,8 %) та відкритому поданні інформації про діяльність компанії (18,7 %) [10].

Використання у мотиваційному механізмі здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності такого інструментарію дозволить отримати такі переваги:
- забезпечить цілісний, комплексний розгляд проблем соціально відповідального ведення бізнесу з урахуванням можливостей і підприємств, і муніципальних утворень;
- створить відповідні умови для розв'язання проблеми мотивування співпраці підприємств з органами місцевого самоврядування у реалізації соціальної, еколого-економічної політики, що виключить спонтанність і непослідовність у вирішенні цих проблем;
- усуне елементи несистемності і хаотичності у використанні мотиваційного механізму забезпечення співпраці підприємств з органами місцевого самоврядування у реалізації соціальної, еколого-економічної політики, що, в свою чергу, уможливить активніше залучення інвестицій у соціальну й екологічну сфери.

Приміром, використання інструментарію мотиваційного механізму здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності в рамках удосконалення співпраці з місцевими громадами і місцевими органами державної влади забезпечить: прозорість і відкритість діяльності і органів влади, і суб'єктів господарювання; активну взаємодію органів влади, бізнесу, громадськості на засадах партнерства; долучення підприємств до вирішення питань місцевого значення; покладення в основу оцінювання діяльності і приладобудівних підприємств, і місцевих органів державної влади критеріїв соціальної і екологічної ефективності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, соціально відповідальна діяльність, у цілому, повинна виступати універсальним видом взаємодії усіх суб'єктів регулювання муніципальної економічної системи та гарантом того, що вони оцінюватимуть наслідки власної діяльності для держави і державних органів, які виконують визначені нею функції, суб'єктів господарювання, громадян з метою забезпечення подальшого суспільного розвитку. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробки теоретичного та прикладного характеру, пов'язані з вдосконаленням механізмів та відповідного інструментарію модернізації технологій управління підприємствами стосовно вимог сталого розвитку економіки.

Література

1. Гогуля О.П. Соціальна відповідальність бізнесу : монографія / О.П. Гогуля, І.П. Кудінова ; Кабінет Міністрів України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Ніжин : Лисенко М. М., 2011. – 175 с.
2. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.
3. Царик І.М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки : монографія / І.М. Царик ; Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій та праці. – Чернігів : [б. в.], 2011. – 152 с.

4. Новіков Б.В. Основи адміністративного менеджменту : навч. посіб / Б.В. Новіков, Г.Ф. Сініок, П.В. Круш. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 560 с.

5. Зелена книга Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rsppenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552.

6. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та впровадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://brc.undp.org.ua/img/publications/ua_wdp_src_csr05.pdf

7. Комарницький І.Ф. Соціальна відповідальність бізнесу як інструмент управління сучасним підприємством [Електронний ресурс] / І.Ф. Комарницький, З.І. Галушка. – Режим доступу: http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/7_1.pdf.

8. Кривокульська Н.М. Еколого орієнтована соціально відповідальна діяльність організацій: сутнісна характеристика і принципи реалізації. Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян: монографія : у 2-х т. / за ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т.1. – 629 с., С. 519-525.

9. Чала Ю.В. Соціальна відповідальність підприємств як основа інноваційного розвитку сучасної економіки [Електронний ресурс] / Ю.В. Чала // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – Випуск 40. – С. 275-284. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_40_32.pdf.

10. Результати опитування: соціальна відповідальність бізнесу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf.

References

1. Hohulia, O.P. and Kudinova, I.P. (2011), *Sotsialna vidpovidalnist biznesu* [Social Responsibility of the business], monograph, Lysenko M., Nizhyn, Ukraine, 175 p.

2. Novikova, O.F., Deich, M.Ye., Pankova O.V. et al. (2013), *Diahnostyka stanu ta perspektyv rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini (ekspertni otsinky)* [Diagnosis of state and development prospects of social responsibility in Ukraine (expert assessment)], monograph, Donetsk, Ukraine, 296 p.

3. Tsaryk, I.M. (2011), *Rehuliatyvni instrumenty posylennia sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v systemi natsionalnoi ekonomiky* [Regulatory instruments of corporate social responsibility strengthening in the system of national economy], monograph, Chernihiv, Ukraine, 152 p.

4. Novikov, B.V., Siniok, H.F. and Krush, P.V. (2004), *Osnovy administratyvnoho menedzhmentu* [Fundamentals of administrative management], tutorial, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine, 560 p.

5. "Green Paper the European Union", available at: http://rsppenergy.ru/main/static.asp?art_id=1552 (access date December 01, 2015).

6. "Social responsibility: understanding and implementation", available at: http://brc.undp.org.ua/img/publications/ua_wdp_src_csr05.pdf (access date November 10, 2015).

7. Komarnytskyi, I.F. and Halushka, Z.I. "Corporate Social Responsibility as a tool of modern enterprise management", available at: http://zbirnuk.bukuniver.edu.ua/issue_articles/7_1.pdf (access date December 01, 2015).

8. Kryvokulska, N.M. (2014), *Ekoloho oriientovana sotsialno vidpovidalna diialnist orhanizatsii: sutnisna kharakterystyka i pryntsypy realizatsii* [Ecological oriented socially responsible activities of organizations: the essential characteristics and principles of implementation], in monograph *Sotsialna vidpovidalnist vlady, biznesu, hromadian* [Social responsibility of government, business and citizens], NHU, Dnipropetrovsk, Ukraine, 629 p., Vol.1, pp. 519-525.

9. Chala, Yu.V. (2014), "The social responsibility of enterprises as the foundation of innovation development of the modern economy", *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy*, issue 40, pp. 275-284, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_40_32.pdf (access date December 01, 2015).

10. "The results of the survey: social responsibility in Ukraine", available at: http://un.org.ua/files/SURVEY_UKR.pdf. (access date December 11, 2015).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя Б.М. Андрушків

УДК 631.164.6

Качан Д.А.,
аспірант*
Білоцерківський національний аграрний університет

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Kachan D.A.,
graduate student
Bila Tserkva National Agrarian University

PRIORITY AREAS FOR THE DEVELOPMENT OF RESOURCE ENSURING ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Аграрне виробництво є базою економіки України, що обумовлено низкою природних, історичних та економічних факторів. Тенденція до збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в світі та Україні, зокрема, вимагає адаптації до сучасних вимог ринку, до чого значна частина вітчизняних виробників не готові, екологічні аспекти потребують втручання держави на законодавчому рівні. Зростання частки виробництва сільськогосподарської продукції у валовому внутрішньому продукті зумовлює необхідність більш ефективного використання наявних земельних, технічних та трудових ресурсів, що має базуватись на аналізі стану ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств з метою оптимізації та відповідності умовам сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження з проблем ресурсного забезпечення та матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств висвітлені в опублікованих наукових працях таких вітчизняних вчених, як Підлісецький Г.М., Білоусько Я.К., Могилова М.М., Саблук П.Т., Величко О.В., Агєєва І.В., Єрмаков О.Ю. [1-5]. Проте низка питань з дослідження стану земельних ресурсів та законодавчого регулювання власності на землю та її використання потребує подальшого детальнішого розкриття.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та оцінка стану ресурсної бази, пошук та обґрунтування оптимальних шляхів розвитку ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування та конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України тісно пов'язано з наявною матеріально-виробничою базою, технічними можливостями й підготовленими висококваліфікованими працівниками. У 2014 р. частка аграрного сектору економіки в загальному обсязі валової доданої вартості всіх галузей економіки становила 9,3 % (у 2013 р. – 8,7 %), обсяг агровиробництва у фактичних цінах досяг 192,4 млрд грн, у галузі сільського господарства працювало 18,5 % від усього зайнятого населення. При цьому в позитивна динаміка щодо зростання обсягів виробництва продукції, хоча в окремі роки з несприятливими погодними умовами мають місце значні коливання.

Зазначимо, що максимального рівня частка аграрного сектору економіки у валовому внутрішньому продукті досягала у 2003 р. і становила 32,5%. У 2014 р. частка основних засобів сільськогосподарського призначення становила 2,6 % від наявних у країні, а частка найманих працівників мала найвищий показник в 2003 р. – 19,9 %. Водночас, у 2014 р. простежується їх зменшення до 6,2 %, що вказує на прояв деструктивних явищ у працезайнятості сільського населення.

Розглядаючи потенціал аграрного сектору станом на 01.01.2014 р., необхідно зазначити наступне: формує близько 65% фонду споживання населення, забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни; частка у загальному обсязі валового внутрішнього продукту дорівнює 16,9 %; обсяг виробництва валової продукції у порівняних цінах 2014 р. становив проти 2003 р. 69 %, або зменшився на 31 в.п.; сільське населення налічує 14,5 млн осіб, або 31,4% від загальної чисельності населення України; в аграрному виробництві зайнято 3,1 млн осіб, 38,3% працездатного сільського населення; продукція аграрного сектору формує значну частину експорту країни і становить понад 9 % вартості експорту країни. Встановлено, що у 2014 р. найнижчий показник валової продукції сільського господарства так і залишився в Закарпатській області (4207 млн грн), а найвищий у Київській – 14791 млн грн, інтервал розмаху зменшився у 3,5 раза.

---

* *Науковий керівник: Варченко О.М. – д.е.н., професор*

Проведене реформування відносин власності в аграрній сфері було спрямовано на формування ефективного сільськогосподарського землекористувача. При цьому держава втратила монопольне право власності на земельні ділянки. Так, якщо в Україні на початок 2003 р. у державній власності перебувало 100 % земельного фонду, то у 2014 р. її частка зменшилася до мінімуму і в 2014 р. становила тільки 2,6 %. При цьому у господарських товариствах зосереджено 51,2 % сільськогосподарських угідь, у фермерських господарствах – 20,0 %, у приватних підприємствах – 16,0 %, у виробничих кооперативах – 4,6 %, у державних підприємствах – 2,6 %, у підприємствах інших форм господарювання – 7,7 %.

Площа сільськогосподарських угідь, які використовувались у виробництві сільськогосподарськими підприємствами та громадянами станом на кінець 2014 р. становила 36,5 млн га (61 % території України), з яких 30,9 млн га – площа ріллі. Залежно від природно-економічних умов, потреб підприємств у різних видах продукції та економічної ефективності її виробництва в кожній зоні склалася відповідна структура посівних площ. У 2014 р. посівна площа в Україні становила 26952 тис. га, із яких зернові культури займали 15090, технічні – 7296, картопля та овочево-баштанні – 1967, кормові – 2599 тис. га.

Зазначимо, що у 2014 р. зменшилася вся посівна площа під посівами сільськогосподарських культур, а саме на 5454 тис. га, або 16,8 %, до 2003 р. Чітко вираженою тенденцією є приріст площ технічних (майже вдвічі) та суттєве зниження площ кормових культур (майже в 4 рази).

На сьогодні при використанні земельних ресурсів порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафтів. Розораність земель є найвищою у світі й досягла 57 % території країни та майже 80 % сільськогосподарських угідь, а 82 % земельних ресурсів України використовуються як головний засіб виробництва в сільському та лісовому господарствах. За останні 30-40 років площа ріллі, що припадає на одного жителя України, скоротилася в середньому на 30 % [6].

Нині в Україні одним із стримуючих чинників розвитку екологоспрямованого виробництва є стан земельних ресурсів. Сільськогосподарські угіддя становлять 41,6 млн га, або 69 % території України, що майже дорівнює 19 % загальноєвропейської. Із них 32,4 млн га – рілля, або 55 % території держави. Якщо порівнювати з окремими країнами світу, то, наприклад, у Німеччині цей показник становить 59 %, у Франції – 48 %, в Угорщині – 37 %, а в США – 25 %. У розрахунку на одного жителя України припадає 0,8 га сільгоспугідь, у тому числі 0,7 га ріллі, тоді як середньоєвропейські показники відповідно 0,44 і 0,25 га [7].

Водна ерозія поширена приблизно на 30 % ріллі, вітрова – на 20 %, кислі ґрунти займають 25 %, засолені – 4 %, солонцюваті – 5 %, перезволожені – 4 %. Порушення вимог агротехніки, використання важких сільськогосподарських машин, непродумана меліорація, перевипас худоби, перехімізація та інші чинники спричинили до втрати за останні 25 років майже 500 тис. га сільськогосподарських угідь та зниження вмісту гумусу у ґрунті на 9 % [8].

Процес консолідації земель в умовах високотоварного виробництва відбувається за рахунок зменшення кількості самостійних малих і середніх сільськогосподарських підприємств. Перерозподіл земель характеризується переуступкою корпоративних прав на оренду між малими господарствами і високотоварними підприємствами та посиленням конкуренції на ринку оренди землі. Слід зазначити, що консолідація сільськогосподарських земель є раціональним способом трансформації земельних відносин лише за умови дотримання вимог щодо науково обґрунтованого ведення господарської діяльності та розвитку сільських територій. У багатьох випадках процес консолідації земель супроводжується зниженням родючості та збільшенням антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище.

Позиція держави в питанні ефективного використання земель сільськогосподарського призначення має бути спрямована на передбачення законодавчої норми штрафних санкцій за нераціональне використання земель. На даному етапі розвитку земельних відносин найбільш врегульованими у правовому відношенні є орендні земельні відносини, які, на нашу думку, будуть головним інструментом формування земельних масивів високотоварних інтегрованих структур. Відносно невеликі, порівняно з іншими країнами, орендні платежі в межах 40-60 дол. США за гектар у рік дозволяють високотоварним підприємствам сконцентрувати бажані, з точки зору управління, структурні підрозділи та витрачати кошти на їх модернізацію [9].

Станом на 01.01.2014 р. в Україні в перелік десятки найбільших входили агрохолдинги, земельний банк яких становив від 146,8 до 532,0 тис. га земель. Процес укрупнення агрохолдингів триває, хоча останнім часом він уповільнювався. У 2014 р. агрохолдинги контролювали вже понад 6 млн га сільськогосподарських площ, або 27 % усіх сільськогосподарських площ, що знаходяться в розпорядженні аграрних підприємств. Наведені дані свідчать про динамічну консолідацію українських земельних ресурсів у 2008-2013 рр., що була пов'язана переважно із придбанням підприємств, які обробляють 1-5 тис. га. У цій групі найпомітніше скорочення частки незалежних підприємств – від 49,9 % до 38,6 %.

У 2014 р. сільськогосподарську діяльність вели близько 129 агрохолдингових формувань із землекористуванням 4 тис. га і більше (у Західній Європі користувач 2-3 тис. га вважається латифундистом). Розмір площ земель у використанні агрохолдингів нині стабілізувався і становить у середньому близько 60 тис. га на одне формування. Це відповідає теоретичним постулатам використання ефекту масштабу виробництва, згідно з яким підвищення ефективності виробництва можливе до досягнення певного рівня концентрації, перевищення ж призводить до ускладнення управління і збільшення трансакційних витрат [10]. Нарощування земельних банків в окремих агрохолдингових формуваннях від 100 до 500 тис. га і більше пояснюється в основному спекулятивними очікуваннями з огляду на велику вірогідність запровадження ринку землі, а також намаганням створити умови для залучення великих обсягів інвестицій.

Так, в Україні холдингові формування нині контролюють близько 8,7 млн га, тобто 21,0% сільськогосподарських угідь країни, у тому числі 42,6% угідь, які обробляють сільськогосподарські підприємства. У п'яти областях (Донецькій, Кіровоградській, Полтавській, Хмельницькій і Черкаській) агрохолдинги вже контролюють від 25% і більше усіх земель сільськогосподарського призначення, що звужує життєвий простір діяльності не тільки сільськогосподарських підприємств, але і фермерських та особистих селянських й інших господарств населення. Практично у всіх областях України розміри земель у користуванні агрохолдингів перевищили межу 35% сільгоспугідь сільськогосподарських підприємств (із фермерськими господарствами), що є ознакою прояву монополізму на ринку оренди земель сільськогосподарського призначення [12].

Очевидно, що подальше збільшення підконтрольних цим структурам площ земель сільськогосподарського призначення в оглядовому майбутньому загрожуватиме існуванню середніх і малих форм аграрного бізнесу, які несуть основне навантаження щодо забезпечення соціально-економічного розвитку сільських територій, а відсутність обмежень розмірів землекористування окремо взятих агрохолдингових формувань у межах адміністративного району може призвести до монополізму у сфері оренди земель сільськогосподарського призначення.

У 2014 р. в країні виробництвом аграрної продукції займалося 59 тис. сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання (включаючи фермерські господарства), які використовували 23,2 млн га сільськогосподарських угідь. Із загальної кількості підприємств близько 15 тис. становлять господарські товариства, приватні, державні та інші підприємства і кооперативи (крім фермерських господарств), з яких 15,8% підприємств мають площу до 100 га, 17,3% – від 100 до 500 га, 11,2% – від 500 до 1000 га, 14,1% – від 1000 до 2000 га, 18,8% – понад 2000 га. Середній розмір господарства – 1169 га сільськогосподарських угідь. Детальний аналіз кількості сільськогосподарських підприємств наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Кількість та динаміка аграрних підприємств за організаційно-правовими формами господарювання, 2010–2014 рр.

Показник	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.	
	од.	% до всього	од.	% до всього	од.	% до всього	од.	% до всього	од.	% до всього
Всього підприємств	57858	100,0	58387	100,0	59059	100,0	57152	100,0	56493	100,0
Господарські товариства	7545	13,1	7428	12,7	7879	13,3	7819	13,7	7769	13,8
Приватні підприємства	4112	7,1	4229	7,2	4326	7,3	4333	7,6	4243	7,5
Виробничі кооперативи	1373	2,4	1262	2,2	1101	1,9	1001	1,7	952	1,6
Фермерські господарства	42932	74,2	43475	74,5	43894	74,3	42101	73,7	41726	73,9
Державні підприємства	371	0,6	360	0,6	354	0,6	345	0,6	322	0,5
Підприємства інших форм господарювання	1525	2,6	1633	2,8	1505	2,6	1553	2,7	1481	2,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11]

Як свідчить аналіз даних табл. 1, кількість аграрних підприємств незначно зменшилася в 2014 р. проти 2010 р. – лише на 2,4 %. У загальній структурі відчутно зменшилася частка виробничих кооперативів – на 30,7 %. Це є наслідком реформи аграрного сектору, зокрема щодо зменшення виробничих кооперативів у галузі, як таких, де процеси реформування виробничих відносин і форм власності ще тривають. Отже, пошук найбільш конкурентоспроможних та ефективних організаційно-правових форм господарювання на селі триває.

Станом на кінець 2014 р. налічувалося 41726 фермерських господарств, у власності та користуванні яких знаходилося 4,3 млн га сільгоспугідь, із них 4,2 млн га ріллі. Середній розмір фермерських наділів у 2014 р. проти 2013 р. збільшився на 0,7 га і становив 103,3 га. Площі земель фермерів розширяються як шляхом укрупнення їхніх господарств, так і оренди земельних часток. Орендовані землі фермерських господарств станом на вказаний період становили 79,9 % від загальної площі землі, що є в них у користуванні.

Проте в сільському господарстві, незважаючи на позитивну динаміку в обсягах пропозиції, залишаються проблемні сфери, що не дозволяють повною мірою використовувати потенціал галузі. Однією із таких сфер є технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва, від кількісних та якісних параметрів якого залежать своєчасність та якість виконання технологічних операцій.

Нинішній технічний стан сільськогосподарських підприємств не відповідає потребам виробництва. Машинно-тракторний парк морально та технічно зношений і забезпечений лише на 60-65 % до технологічної потреби. Водночас, експлуатація застарілої техніки призводить до частих її простоїв через ремонт та наладку. Унаслідок цього подовжуються терміни сезонних польових робіт, порушуються технологічні вимоги вирощування сільськогосподарських культур, що негативно впливає на якість врожаю та збільшує його втрати.

Через технічні несправності та фізичне спрацювання в Україні щорічно не використовується 25-35% тракторів, комбайнів та інших машин, що веде до порушень технологій виробництва продукції та втрат майже третини врожаю. Так, парк наявних комбайнів зношений на 82 %. Як наслідок, щорічні втрати зерна від несвоєчасного збирання зернових і зернобобових сягають від 2,5 до 3,4 млн т. Незадовільний стан технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств України підтверджують дані табл. 2.

Таблиця 2

Наявність технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах

Показники	Рік					2014 р. у % до	
	1991	2011	2012	2013	2014	1991 р.	2013 р.
Трактори	497,3	151,3	147,1	150,1	146,0	29,36	97,27
Зернозбиральні комбайни	105,2	32,8	32,1	32,0	30,0	28,52	93,75
Кукурудзозбиральні комбайни	15,3	2,5	2,3	2,1	2,0	13,07	95,24
Бурякозбиральні машини	19,8	4,2	3,8	3,6	3,0	15,15	83,33
Установки та агрегати для доїння корів	79,2	10,9	10,9	11,2	11,2	14,14	100,00

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11].

Наведені розрахунки в табл. 2 свідчать, що, незважаючи на певну стабілізацію наявної кількості техніки та навіть незначне її збільшення в окремі роки після 2011 р., фактична наявність технічних засобів не відповідає потребі. За інформацією Департаменту інженерно-технічного забезпечення та сільськогосподарського машинобудування Мінагрополітики України, мінімальне науково обґрунтоване щорічне оновлення машинно-тракторного парку до технологічної потреби аграрного сектору оцінюється у 35 млрд грн, у тому числі близько 40 тис. од. тракторів (15 млрд грн) та майже 7 тис. зернозбиральних комбайнів (10,5 млрд грн).

Однак за 2011-2014 рр. сільськогосподарські підприємства України придбали тільки 11720 тракторів (2930 од. у середньому в рік) та 2636 зернозбиральних комбайнів (відповідно 659 од.), що становить 7,3 і 9,4% від потреби. За 2014 р. в сільськогосподарських підприємствах України було оновлено 1,9% тракторів і 1,7% зернозбиральних комбайнів, показники оновлення були ще нижчими і становили відповідно 1,7 і 0,4%.

Через зменшення кількості техніки й недостатнього оновлення парку машин збільшується показник навантаження робіт на одиницю технічних засобів. Порівняно із 1991 р. цей показник зріс по тракторах в 1,75 раза, а по зернозбиральних комбайнах в 2 рази. У 2014 р. на 1000 га посівних площ зернових припадало 4 од. комбайнів по Україні, в т.ч. 6 – по Рівненській області (при цьому для порівняння по комбайнах цей показник становив: у Канаді – 7,6; Італії та Великобританії – 13; Нідерландах – 15; Франції і США – 19; Німеччині – 28); та по тракторах в розрахунку на 1000 га землі в обробітку: в Україні нараховується 8 од. тракторів (у Польщі – 93,3; Німеччині – 87,4; Франції – 68,7; Великобританії – 84,7) [13].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, нині спостерігається поступове нарощення виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах усіх організаційно-правових форм господарювання, особливо у високотоварних сільськогосподарських підприємствах, які вирощують в основному експортоорієнтовані сільськогосподарські культури.

Основною рисою розвитку виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств є процес монополізації виробництва, яке чітко проявляється у зерновиробництві, яєчному та м'ясному птахівництві. Дана ситуація погіршується триваючим процесом концентрації земельних ресурсів, що

унеможливлює розвиток дрібного і середнього бізнесу. Це доводить необхідність розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва, яке дедалі більше стає наукомістким, оскільки в галузь залучаються сучасні технології, відбувається її технічне переозброєння.

Література

1. Могилова М.М. Матеріально-технічне забезпечення аграрної галузі / М.М. Могилова, Я.К. Білоусько, Г.М. Підлісецький // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 61-67.
2. Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. – №2. – С. 10-17.
3. Величко О.В. Ресурсно-технічне забезпечення ефективної виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств / О.В.Величко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4(30). – С. 66-68.
4. Агєєва І.В. Сучасний стан матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств / І.В. Агєєва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2012. – №4(16). – С. 21-26.
5. Єрмаков О.Ю. Ресурсний потенціал сільських територій та особливості його відтворення і використання в аграрній сфері / О.Ю. Єрмаков // Науковий вісник НУБіП України. – 2011. – Вип. 163. – Ч. 3. – С. 133-141.
6. Стефанків О.М. Раціоналізація природокористування в АПК та формування екологічної свідомості населення : монографія / О.М. Стефанків, О.М. Максимович. – Івано-Франківськ : Сімик, 2013. – 180 с.
7. Зацерковний В.І. Аналіз можливості підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва при застосуванні геоінформаційних технологій у задачах управління / В.І. Зацерковний, С.В. Кривоберець // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Технічні науки. – 2014. – № 3. – С. 174-183.
8. Ткачук Л.В. Консолідація земель: ефективне використання та охорона в умовах трансформації земельних відносин : монографія / Л.В. Ткачук. – Львів: ЛНАУ, 2010. – 249 с.
9. Молдаван Л.В. Форми господарювання в аграрному секторі країни в умовах глобалізації / Л.В. Молдаван // Економіка АПК. – 2010. – № 1. – С. 13−15.
10. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – №1. – С. 3−15.
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
12. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.]; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2013. – С. 19.
13. Кравчук В. Окремі аспекти досліджень технічного забезпечення АПК / В. Кравчук // Техніка АПК. – 2008. – № 3/4. – С. 7−11.

References

1. Mohylova, M.M., Bilousko, Ya.K. and Pidlisetskyi, H.M. (2013), “Material and technical support of agrarian sphere”, *Ekonomika APK,* no. 2, pp. 61-67.
2. Sabluk, P.T. (2015),“ The current state and guidelines for further development of the agrarian reform”, *Ekonomika APK,* no. 2, pp. 10-17.
3. Velychko, O.V. (2013), “Resource-technical providing of effective production activity of agricultural enterprises”, *Innovatsiina ekonomika,* no. 4 (30), pp. 66-68.
4. Ahieieva, I.V. (2012), “The current state of the material and technical base of agricultural enterprises”, *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu,* no. 4(16), pp. 21-26.
5. Yermakov, O.Yu. (2012), “Resource potential of rural territories and peculiarities of its reproduction and use in agrarian sphere*”, Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy,* issue 163, part 3, pp. 133-141.
6. Stefankiv, O.M. and Maksymovych, O.M. (2013), *Ratsionalizatsiia pryrodokorystuvannia v APK ta formuvannia ekolohichnoi svidomosti naselennia* [*Rationalization of nature management in the agro-industrial complex and the formation of ecological consciousness of the population*], monograph, Simyk, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 180 p.
7. Zatserkovnyi, V.I. and Kryvoberets, S.V. (2013), “The analysis of the possibility of increase of efficiency of agricultural production at the application of GIS in the tasks of management”, *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia : Tekhnichni nauky,* no. 3, pp. 174-183.
8. Tkachuk, L.V. (2010), *Konsolidatsiia zemel: efektyvne vykorystannia ta okhorona v umovakh transformatsii zemelnykh vidnosyn* [Land consolidation: effective utilization and protection under conditions of transformation of land relations], monograph, LNAU, Lviv, Ukraine, 249 p.
9. Moldavan, L.V. (2010), “Forms of management in the agricultural sector of the country in the context of globalization”, *Ekonomika APK,* no. 1, pp. 13−15.
10. Andriichuk, V.H. (2013), “New types of agroindustrial formations within the framework of the national agrarian development strategy”, *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 3−15.
11. State Statistics Service of Ukraine, available at: http://ukrstat.gov.ua/
12. Borodina, O.M., Heiets, V.M., Hutorov, A.O. et al. (2013), *Ukrainska model ahrarnoho rozvytku ta ii sotsioekonomichna pereoriientatsiia* [Ukrainian model of agricultural development and its socio-economic reorientation], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 19 p.
13. Kravchuk, V. (2008), “Some aspects of research technical provision of AIC”, *Tekhnika APK*, no. 3/4, pp. 7−11.

Рецензент: д.е.н., професор Білоцерківського національного аграрного університету О.М. Варченко

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 338.435:636

Пархомець М.К.,
д.е.н., професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу Тернопільський національний економічний університет

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОЧНО – М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА ТА ФАКТОРИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Parkhomets M.K.,
dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of AIP Ternopil National Economic University

COMPETITIVENESS OF DAIRY AND BEEF CATTLE AND FACTORS OF IT'S FORMATION

Постановка проблеми. Молочне і м'ясне скотарство у більшості сільськогосподарських підприємств Тернопільської області й України загалом упродовж 2000–2015 рр. перебували у важкому кризовому стані. Сучасні вимоги й потреби національної економіки зумовлюють збільшувати дохідність усіх галузей сільськогосподарських підприємств, особливо важливого значення має підвищення прибутковості м'ясного і молочного скотарства, що сприятиме розширеному відтворенню, запровадженню новітніх, ресурсоощадних технологій виробництва конкурентоспроможної продукції. Тому прибутки молочно - м'ясного тваринництва та напрями їх збільшення у підприємствах регіону і країни загалом є надзвичайно актуальною проблемою, що і зумовило вибір теми для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Організаційно-економічні проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, напрямів підвищення їх прибутковості знайшли певне відображення у наукових працях: Т. Дудара [1], М. Маліка [2; 3], П. Пуцентейла [6], О. Ульянченка [9], І. Яціва [10] та багатьох інших вчених [4; 5; 9]. Водночас проблеми конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, особливо галузей молочного і м'ясного скотарства потребують подальшого дослідження, враховуючи регіональні особливості, сучасні потреби й вимоги розширеного виробництва в конкретних умовах.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз досягнутого рівня конкурентоспроможності галузей м'ясного і молочного скотарства у аграрних підприємствах Тернопільської області та обґрунтування основних факторів її підвищення в умовах кризового стану аграрної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінцевою метою ведення молочного і м'ясного скотарства сільськогосподарських підприємств є збільшення обсягу валового доходу і прибутку від виробництва та продажу конкурентоспроможної продукції. Дохід і валовий прибуток будь-якої галузі АПК є головним джерелом використання інвестицій для інноваційного та розширеного розвитку агропромислового виробництва в Україні.

Варто зазначити, що кінцева мета господарювання кожного аграрного підприємства не завжди співпадає з його наявними ресурсними можливостями, залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на фінансовий результат та конкурентоспроможність товаровиробника.

Дослідженнями встановлено [4; 5, с.103-144; 6; 9; 10], що обсяг доходу і прибутку підприємства залежить від чотирьох основних факторів першого рівня співпідпорядкованості: обсягу реалізації продукції, її структури, рівня собівартості та середніх реалізаційних цін. При цьому кожен із названих факторів зазнає впливу інших чинників внутрішнього і зовнішнього економічного середовища.

Дослідження показали, що упродовж 2000-2010 рр. найбільше валового доходу і прибутку забезпечувало молочне скотарство. Упродовж 2011–2014 рр. галузь молочного скотарства за обсягом валового доходу і прибутку в структурі тваринництва опинилась на третьому місці. За цей період прискореними темпами почали розвиватись галузі свинарства і птахівництва.

Галузь молочного скотарства є найголовнішою і трудомісткою складовою тваринництва, відсутність інвестицій обумовила застійні явища у розвитку галузі.

Значення і роль прискореного та розширеного розвитку молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах як регіону, так і країни загалом насамперед полягає у виробництві цінних і незамінних продуктів харчування, забезпеченні населення робочими місцями, виробництві вкрай необхідних органічних добрив та поліпшенні фінансових результатів підприємств АПК.

Водночас розвиток молочного скотарства сільськогосподарських підприємств регіону, як показали дослідження, знаходиться на низькому економічному рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка економічної ефективності виробництва молока у аграрних підприємствах Тернопільської області

Показники	Роки				
	2000	В середньому за:			2014
		2001-2005	2006-2010	2011-2013	
Поголів'я корів, тис. гол.	37,9	25,1	9,4	9,6	10,1
Виробництво молока, тис. т	72,9	62,1	32,4	43,5	52,8
Надій на корову за рік, кг	1493	2474	3569	4806	5469
Вихід телят від корів на 100 маток, гол.	59	70	71	74	72
Витрати кормів на 1 ц молока – всього, ц к. од.	2,13	1,68	1,12	1,04	1,05
у т.ч. концентрованих, ц к. од.	0,17	0,21	0,25	0,34	0,41
Продано молока, тис. ц	487,1	473,3	268,2	399,2	493,8
Повна собівартість 1 ц реалізованого молока, грн	59,73	71,08	152,65	268,07	329,7
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	53,96	77,18	193,15	311,12	374,34
Отримано прибутку (-збитку):					
- на 1 ц реалізованого молока, грн	-5,77	6,10	40,50	43,05	44,64
- на 1 корову, грн	-57,5	115,0	1196,8	1899,4	2282,9
Коефіцієнт дохідності, пункт.	0,90	1,09	1,27	16,1	13,5
Рентабельність галузі, %	-9,7	8,6	26,5	1,16	1,14

Джерело: розраховано на основі [7; 8]

Так, наприклад, в середньому за 2006–2010 рр. і 2011–2013 рр.: поголів'я корів становило відповідно 9,4 та 9,6 тис. гол.; виробництво молока – 33,2 та 43,5 тис. т. Як видно з таблиці 1, у галузі, незважаючи на позитивну динаміку розвитку молочного скотарства, рівень економічних і фінансових показників у більшості підприємств ще не забезпечує розширеного відтворення.

Зазначимо, що у 2012 р. з наявних 955 сільськогосподарських підприємств, тільки 64 (6,7%) займались виробництвом молока. А у 2014 р. кількість підприємств, що виробляли молоко зменшилась до 48 господарств. При цьому там корів утримували малими групами, їм не було створено належних умов годівлі, догляду та утримання, що стало головною причиною низької продуктивності тварин. Для прикладу, у 2014 р. біля 35 % господарств утримували до 49 корів, 23 підприємства (47%) мали надій від корови до 3000 кг [7, с.74, 82]

Залишається низьким один із важливих показників продуктивності молочного стада – вихід телят від корів на 100 маток, що характеризує рівень відтворення стада великої рогатої худоби. Цей показник у сільськогосподарських підприємствах регіону упродовж 2001–2014 рр. знаходився у межах 70-72 телят, тобто 28–30 % корів молочного стада не дали приплоду, що обумовило великі економічні збитки для галузі.

Практика показала, що, використовуючи передовий досвід тваринників, від кожної телиці у 28 – місячному віці й від кожної корови через кожні 300 днів можна отримати по одному теляті. Але цього недостатньо, можна отримувати від 100 корів 110-120 телят в рік. Затримка запліднення корови на день призводить до недоотримання біля 4–5 літрів молока [4, с. 52].

Дослідження показали, що низький рівень продуктивності тварин, як видно з таблиці 2, є основною причиною збитковості молочного скотарства. Тому поліпшення продуктивності молочного стада – стратегічний напрям підвищення дохідності й конкурентоспроможності як молочної галузі, зокрема, так і підприємств, загалом. Це положення підтверджується групуванням сільськогосподарських підприємств за надоєм на корову (табл. 2).

Таблиця 2

Вплив продуктивності корів на дохідність молочного скотарства підприємств Тернопільської області, 2010–2012 рр.

Показники	Групи підприємств за надоєм на корову, кг					
	I – до 2000	II – 2001-3000	III – 3001-4000	IV – 4001-5000	V- 5001 і більше	
					всього	у т. ч. «Україна» Підволочиського р-ну
Кількість підприємств, од.	20	17	7	4	3	1
Середній надій на корову, кг	1509	2426	3567	4350	5632	5934
Поголів'я корів на підприємство, гол.	70	103	183	259	598	350
Матеріально-грошові витрати на корову, грн	1954	2851	3567	4482	5675	5339
Виробнича собівартість 1 ц молока, грн	259,00	235,24	235,81	206,03	201,62	180,04
Повна собівартість 1 ц молока, грн	292,24	254,82	265,22	230,61	214,03	199,62
Ціна реалізації 1 ц молока, грн	259,83	242,62	273,61	283,82	370,04	410,82
Отримано валового доходу, тис. грн.:						
- всього на підприємство	273	608	1793	3198	12463	8540
- на 1 корову	3,9	5,9	9,8	12,3	20,8	24,4
Отримано прибутку(-збитку):						
- на 1 ц реалізованого молока, грн	-32,41	-12,20	8,39	53,21	156,01	211,2
- на 1 корову, тис. грн	-0,5	-0,3	0,3	2,3	8,8	12,5
Коефіцієнт дохідності, пункт.	0,89	0,95	1,03	1,23	1,73	2,06

Джерело: розрахунки автора на основі форми № 50 с-г [8]

Як видно з таблиці 2, з підвищенням продуктивності корів збільшується дохідність й прибутковість підприємств. Порівняно найвищих фінансових результатів досягли підприємства п'ятої групи з середнім надоєм на корову 5632 кг. Там отримано валового доходу і прибутку з розрахунку на 1 корову відповідно 20,8 тис. грн і 8,8 тис. грн, коефіцієнт дохідності молочного скотарства становив 1,73. Проведені дослідження показали, що мінімальний рівень продуктивності корів у аграрних підприємствах, який забезпечує допустимий коефіцієнт дохідності та рівень конкурентоспроможності молочного скотарства має бути у межах 4000–4500 кг молока.

Наведені показники функціонування молочного скотарства свідчать про те, що настав час у кожному сільськогосподарському підприємстві області приділити належну увагу розширеному розвитку даної галузі на інноваційній основі. Саме такий підхід щодо розширеного розвитку молочного скотарства дасть змогу: збільшити робочі місця на селі та обсяги виробництва сировини для переробних підприємств; налагодити виробництво органічних добрив, вкрай необхідних для поліпшення структури ґрунту, відновлення в ньому гумусу і на цій основі підвищення урожайності полів тощо.

Для аналізу динаміки конкурентоспроможності молока в сільськогосподарських підприємствах за районами Тернопільської області провели розрахунок коефіцієнта дохідності шляхом відношення доходу, отриманого від реалізації продукції на 1 грн повних витрат, пов'язаних з її виробництвом і збутом (табл. 3).

Як видно з таблиці 3, у сільськогосподарських підприємствах області виявлено чітку тенденцію зменшення дохідності в молочному скотарстві, тобто зменшення рівня конкурентоспроможності виробництва молока. Так, наприклад, коефіцієнт дохідності молочного скотарства упродовж 2010-2014 рр. в середньому по господарствах області зменшився з 1,34 до 1,14, або на 0,20 пунктів. Наведені показники свідчать про те, що на кожну інвестовану гривню у молочне скотарство було отримано валового прибутку в 2010 р. – 34 коп., а у 2014 р. – 14 коп., або на 20 коп. менше. Варто зазначити, що дохідність виробництва і продажу молока має значну диференціацію за районами, а тим більше за підприємствами. Для прикладу, якщо середній коефіцієнт дохідності на 1 грн. витрат у 2010 р. становив 1,34 пункти, то його найбільше і найменше значення мало такі відповідні параметри 2,32 у підприємствах Бучацького району і 0,73 – Борщівського. Різниця між найбільшою і найменшою величиною становила 1,59 або більше в 3 рази. Аналогічна тенденція спостерігалася в 2011, 2012 і в 2014 роках. Наведені показники суттєвої диференціації коефіцієнта дохідності обумовлені, як видно з таблиці 3, рівнем собівартості 1 ц молока. Це свідчить про нагальну потребу в кожному господарстві регіону здійснити розрахунки нормативної собівартості одиниці продукції, цілеспрямовано управляти витратами, не допускати понаднормативних витрат.

Таблиця 3

Дохідність та собівартість молока у аграрних підприємствах за районами Тернопільської області

Райони	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2014 р.	
	повна собівартість 1 ц проданого молока, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пункт.	повна собівартість 1 ц проданого молока, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пункт.	повна собівартість 1 ц проданого молока, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пункт.	повна собівартість 1 ц проданого молока, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пункт.
Бережанський	242,94	0,89	305,83	0,92	325,75	0,69	361,2	0,94
Борщівський	330,46	0,73	281,73	1,00	424,92	0,49	-	-
Бучацький	127,43	2,32	177,72	1,93	239,15	1,20	373,4	1,09
Гусятинський	188,18	1,07	270,44	1,19	288,58	1,00	387,2	1,03
Заліщицький	282,11	0,99	157,58	1,93	-	-	-	-
Збаразький	204,30	1,19	319,50	0,96	237,51	1,12	346,8	1,15
Зборівський	206,49	1,26	283,54	0,99	250,58	0,99	257,7	1,37
Козівський	206,47	1,32	220,36	1,33	228,25	1,10	243,7	1,43
Кременецький	278,93	0,75	-	-	580,00	0,38	-	-
Лановецький	214,82	1,35	231,12	1,41	218,50	1,24	299,8	1,21
Монастирський	212,88	1,08	180,48	1,45	244,08	0,89	251,2	1,49
Підволочиський	247,40	1,25	265,95	1,16	260,91	1,01	357,3	1,01
Підгаєцький	176,72	1,00	200,00	0,99	135,82	1,09	272,7	1,07
Теребовлянський	248,70	1,08	259,79	1,15	263,81	1,03	321,2	1,08
Тернопільський	207,96	1,23	233,03	1,22	252,31	1,07	295,0	1,16
Чортківський	193,26	1,37	286,59	0,97	235,02	1,15	241,4	1,49
Шумський	-	-	146,22	2,07	254,62	0,99	338,2	1,00
Разом по області	209,49	1,34	254,48	1,22	242,88	1,12	329,7	1,14

Джерело: розраховано на основі ф. № 50 с-г [8, с.33-34]

Висока собівартість 1 ц молока стала головною причиною збитковості даної галузі у підприємствах Борщівського, Бережанського, Кременецького та інших районів.

Слід зазначити, що найбільший вклад у виробництво і продаж молока внесли сільськогосподарські підприємства Бучацького (26,8%), Лановецького (20,8%), Теребовлянського (10,8%), Тернопільського (9,5%) і Підволочиського (9%) районів. Підприємства цих районів продали у 2014 році 76,0% молока від загальнообласного показника.

Водночас, не займаються розвитком молочного скотарства сільськогосподарські підприємства Заліщицького, Кременецького, Борщівського та інших районів.

З метою визначення головних чинників формування конкурентоспроможності молока, провели групування районів Тернопільської області за коефіцієнтом дохідності молочного скотарства за 2012–2014 рр. (табл. 4).

Дослідження показали, що формування конкурентоспроможності молочного скотарства відбувається під впливом наступних факторів: концентрації виробництва; рівня продуктивності корів; повної собівартості 1 ц проданого молока та ціни продажу молока. Це положення, як видно з таблиці 4, підтверджується практичною діяльністю підприємств третьої групи, які мають порівняно найбільший коефіцієнт дохідності (1,22 пункти) молочного скотарства.

Варто зазначити, що з метою об’єктивного і повного відображення можливостей економічної дієздатності виробів і суб’єктів ринкової діяльності, вчені ННЦ ІАЕ пропонують користуватися індексами конкурентоспроможності, які обчислюються шляхом ділення фактичного рівня рентабельності виробництва на розрахункові (нормативні) значення цих показників, які дають можливість порівнювати ці показники за окремими виробами, галузями, підприємствами і періодами часу [3, с. 534].

Вони вважають, якщо величина індексу менше одиниці, можна говорити про відсутність умов виживання в конкурентній боротьбі і необхідність переорієнтації економічної діяльності. Якщо значення індексу рівне одиниці, необхідний пошук нових варіантів розвитку виробництва і ринків збуту. Якщо індекс конкурентоспроможності перевищує одиницю на п’ять і більше позицій, це свідчить про

правильність обраного економічного курсу виробничо – комерційної діяльності [2, с. 18]. Запропонований поділ рівнів індексів конкурентоспроможності характерний для умов сталого аграрного виробництва в регіоні, країні загалом.

Таблиця 4

Конкурентоспроможність продажу молока та фактори її формування у аграрних підприємствах Тернопільської області за 2012–2014 рр.

Показники	Групи підприємств за коефіцієнтом дохідності, пунктів:				По всіх групах
	I - до 1,00	II - 1,01- 1,15	III - 1,16 і більше	У т. ч. Бучацький р-н (2013 р.)	
Кількість районів, один.	11	15	19	1	45
Середній коефіцієнт дохідності, пункт.	0,95	1,08	1,22	1,19	1,14
Поголів'я корів, гол.:					
-на 1 район	182	846	893	1643	704
-на 100 га сільгоспугідь	0,81	2,6	2,9	5,5	2,4
Затрати коштів на корову, тис. грн.	11,8	14,2	12,7	17,5	13,2
Надій на корову, кг	3738	4949	5271	6145	5065
На 100 га сільгоспугідь, ц:					
-вироблено молока	30,3	126,8	153,9	339,1	121,2
-продано молока	26,9	116,7	133,1	314,1	107,6
Товарність продажу молока, %	88,8	92,0	86,5	92,6	88,9
Повна собівартість 1 ц проданого молока, грн	325,44	311,62	278,55	307,70	294,37
Ціна 1 ц проданого молока, грн	309,36	335,84	339,10	365,89	336,26
Отримано прибутку, грн:					
-на 1 ц проданого молока	-16,08	24,22	60,55	58,19	41,89
-на одну корову	-534	1103	2761	3311	1886
Рентабельність молока, %	-4,9	7,8	21,7	18,9	14,2

Джерело: розраховано на основі ф. № 50 с-г [8, с. 33-34]

Враховуючи соціальну потребу виробництва молока і м'яса в умовах посилення інфляції, назріла необхідність розподілу індексів конкурентоспроможності молочно – м'ясного скотарства за такими рівнями:

перша група характеризує низький (збитковий) рівень індекса коефіцієнта (1,00 – 0,95 пунктів); **друга** – найнижчий рівень індекса (0,94 і менше пункт.); **третя** - слабкий рівень індекса (1,01 – 1,09); **четверта** – середній індекс (1,10 – 1,20); **п'ята** група має високий індекс коефіцієнта дохідності (1,21 пункт. і більше).

Варто зауважити, що за діяльністю першої, другої і третьої груп рівнів індексу конкурентоспроможності молочно – м'ясного скотарства у підприємствах необхідно здійснювати належний контроль, надавати державну підтримку розвитку їх економіки, а за необхідності проводити фінансове оздоровлення.

Підприємства із середнім і високим рівнями індексу конкурентоспроможності галузі, маючи сталий рівень розвитку економіки молочно–м'ясного скотарства зможуть самостійно здійснювати виробництво продукції за принципом розширеного відтворення.

Зазначимо, що запропоновані параметри індексів конкурентоспроможності на практиці будуть постійно змінюватися під впливом дії конкретного фактора. Це дає змогу здійснювати вплив на дію вищевказаних формуючих факторів конкурентоспроможності, управління і планування розвитку молочно – м'ясного скотарства на перспективу в необхідному напрямі.

Потужним фактором формування конкурентоспроможності молочного скотарства є рівень собівартості 1 ц молока. З метою визначення впливу концентрації виробництва на рівень собівартості продукції, провели групування районів за чисельністю корів на район: дрібні виробники до 100 корів; середні – 101 – 400 корів; великі – 401 і більше корів (табл. 5).

Таблиця 5

Структура виробничої собівартості 1 ц молока при різній концентрації корів у аграрних підприємствах Тернопільської області в середньому за 2012 – 2014 рр.

Показники	Дрібні підприємства (до 100 корів)			Середні підприємства (101-400 корів)			Великі підприємства (401 і більше корів)				Бучацький район	
	витрати за статтями, грн	частка витрат, %	у т. ч. Бережа-нський р-н, грн	витрати за статтями, грн	частка витрат, %	у т. ч. Збара-зький р-н, грн	витрати за статтями, грн	частка витрат, %	«Іванівське» Теребовлянського р-ну		витрати за статтями, грн	частка витрат, %
									витрати, грн	частка витрат, %		
Кількість районів, один.	14	х	1		х	1	12	х	1			
Виробнича собівартість 1 ц молока - всього	393,2	100	300,3	243,9	100	309,5	265,4	100	285,4	100	282,5	100
у т.ч. прямі матеріальні витрати	317,5	80,7	202,8	191,0	78,3	266,9	178,6	67,3	210,5	73,8	225,8	79,9
з них: - корми	139,5	35,5	132,5	119,1	48,8	156,4	129,5	48,8	133,7	46,8	180,5	63,9
- пальне і мастильні матеріали	30,5	7,8	33,5	12,6	5,2	9,0	20,6	7,8	12,1	4,2	7,6	2,7
- оплата послуг і робіт	93,3	23,7	2,3	30,9	12,7	59,3	4,7	1,8	5,1	1,8	2,5	0,9
-решта матеріальних витрат	54,2	13,8	35,5	28,8	11,8	36,4	23,8	9,0	59,6	20,9	35,1	12,4
Прямі витрати на оплату праці	49,8	12,7	67,8	32,3	13,2	28,6	51,2	19,3	45,0	15,8	14,7	5,2
Інші прямі та загально-виробничі витрати - всього	25,9	6,6	29,7	20,6	8,4	14,2	35,6	13,4	29,9	10,5	42,0	14,8
з них: - амортизація необоротних активів	5,4	1,4	4,3	4,9	2,0	3,5	8,7	3,3	12,2	4,3	34,0	12,0
- відрахування на соціальні заходи	17,9	4,6	24,7	11,9	4,9	10,1	18,5	7,0	16,7	5,9	5,5	1,9
- решта інших прямих та загальновиробничих витрат	2,6	0,6	0,7	3,8	1,5	0,5	8,3	3,1	0,9	0,3	2,5	0,9
Поголів'я корів на район	77	х	122	546	х	983	1292	х	480	х	1918	х
Надій на корову, кг	3272	х	3244	4254	х	4802	4956	х	7160	х	5964	х

Джерело: розраховано на основі даних статистики (ф. № 50 с-г) [8]

Як видно з таблиці 5, по мірі збільшення чисельності корів, собівартість 1 ц молока зменшується, раціональніше використовуються витрати коштів, зростає рівень оплати праці на молочно-товарних фермах.

Водночас у кожній групі підприємств виявлено значну диференціацію коштів за статтями витрат на виробництво одиниці продукції. Так, наприклад, у першій групі з найменшою чисельністю до 100 корів, середня виробнича собівартість 1 ц молока становила 393,2 грн, а у підприємствах Бережанського району – відповідно 300,3 грн, що на 92,9 грн менше при майже однаковій продуктивності корів. Частка витрат на корми в середньому по першій групі підприємств становила 35,5 %, тоді як у господарствах Бережанського району – 44,1 %, що на 8,6 % більше. Прямі витрати на оплату праці у Бережанському районі зайняли 22,6 %, а в середньому по підприємствах першої групи – 12,7 % або майже у два рази менше.

Суттєву диференціацію виявлено також у статтях витрат : на пальне і мастильні матеріали; на оплату послуг і робіт; на решту матеріальних витрат тощо.

Раціональніше використовуються витрати коштів на виробництво продукції у третій групі підприємств із найбільшою концентрацією корів. Там суттєво відрізняється структура витрат у передових підприємствах «Іванівське» Теребовлянського і ТзОВ «Бучачагропромхліб» Бучацького районів, які використовують прогресивну, інноваційну технологію виробництва молока.

Отже, наведені показники переконують, що концентрація виробництва є потужним фактором ефективного використання коштів, зменшення собівартості продукції, поліпшення її якості і на цій основі підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства.

М'ясне скотарство упродовж 2000–2014 рр. знаходилось у глибокій економічній кризі в усіх сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка розвитку економіки м'ясного скотарства сільськогосподарських підприємств Тернопільської області

Показники	Рік					
	2000	2005	2010	2011	2012	2014
Велика рогата худоба на кінець року, тис. гол.	132,4	41,0	26,6	29,4	30,6	28,4
Середня вага однієї тварини, проданої на м'ясо, кг	325	365	482	424	427	443
Середньодобовий приріст маси тварин на вирощуванні й відгодівлі, г	261	435	526	515	543	559
Фактичний термін відгодівлі тварин, діб	1130	770	859	765	731	739
Витрати кормів на 1 ц приросту маси тварин, ц к. од.	24,31	16,04	15,75	15,60	14,20	15,92
у т.ч. концентрованих кормів, ц к. од.	2,46	3,57	3,54	3,78	3,93	4,81
Повна собівартість тварин, проданих на м'ясо, грн/ц	330,4	741,5	1142,9	1436,1	1433,4	1692,0
Отримано доходу від продажу тварин на м'ясо:						
- на 1 ц проданої продукції, грн	190,9	595,0	883,0	1279,2	1306,4	1457,9
- на 1 голову тварин, грн	620,5	2171,6	4256,1	5423,9	5578,3	6458,5
Коефіцієнт дохідності галузі, пунктів	0,58	0,8	0,77	0,89	0,91	0,86
Отримано прибутку (- збитку) від продажу тварин на м'ясо:						
- на 1 ц проданої продукції, грн	-139,5	-146,5	-259,9	-156,9	-127,0	-234,0
- на 1 голову тварин, грн.	-453,3	-534,8	-1252,6	-665,3	-542,2	-1036,6
Рентабельність (- збитковість) галузі, %	-42,2	-19,8	-22,7	-10,9	-8,9	-13,8

Джерело: розраховано на основі [7; 8]

Як видно з таблиці 6, за аналізований період суттєво зменшилось поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні й відгодівлі. Залишається низькою середня вага однієї тварини, проданої на м'ясо переробним підприємствам. Так, за 2012-2014 роки середня вага тварин, проданих на м'ясо становила лише 407-422 кг, що менше від рекомендованої ваги (500-550 кг) на 80-145 кг. При цьому фактичний термін вирощування й відгодівлі молодняка великої рогатої худоби перевищує

рекомендований – на 120-220 діб (4-7 міс.), що суттєво впливає на збільшення додаткових витрат кормів, трудових та інших ресурсів, зростання собівартості продукції та збитковості галузі.

Дослідження показують, що для досягнення рекомендованих параметрів середньої живої маси (500–550 кг) тварин при реалізації на м'ясо й терміну вирощування і відгодівлі (18–20 міс.) необхідно в кожному аграрному підприємстві забезпечити середньодобові прирости маси тварин на рівні 750–900 грамів, як це роблять у передових господарствах. Лише за рекомендованих параметрів буде забезпечено значну економію матеріальних, трудових та ін. витрат, поліпшено економічну ефективність функціонування галузі м’ясного скотарства і підвищено конкурентоспроможність продукції.

Аналізом встановлено, що за 2010-2014 роки спостерігалася чітка тенденція до зниження дохідності та прибутковості м’ясного скотарства сільськогосподарських підприємств області (табл. 7). Так, наприклад, якщо у 2010 році галузь м’ясного скотарства була прибутковою у чотирьох районах, то у 2012 році, як видно з таблиці, лише в одному. Основною причиною такого стану була висока собівартість продукції, яка за аналізований період постійно збільшувалась.

Таблиця 7

Дохідність та собівартість продукції м’ясного скотарства підприємств за районами Тернопільської області

Райони	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2014 р.	
	повна собівартість 1 ц проданого м'яса, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пунктів	повна собівартість 1 ц проданого м'яса, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пунктів	повна собівартість 1 ц проданого м'яса, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пунктів	повна собівартість 1 ц проданого м'яса, грн	коефіцієнт дохідності на 1 грн витрат, пунктів
Бережанський	1659,8	0,48	1980,5	0,57	2283,5	0,49	1819,6	0,86
Борщівський	1695,7	0,57	1494,4	0,87	3484,2	0,35	-	-
Бучацький	1103,2	0,72	1318,2	0,83	1289,7	0,95	2101,3	0,67
Гусятинський	713,9	1,06	710,8	1,03	1338,7	0,99	1172,5	1,03
Заліщицький	1847,6	0,35	1180,0	0,74	-	-	-	-
Збаразький	1188,6	0,65	1435,4	0,89	1389,5	0,91	1511,8	1,03
Зборівський	1091,5	1,01	1327,5	1,04	1525,1	0,92	1418,6	1,06
Козівський	1120,5	0,77	1366,1	0,98	1386,6	0,98	2498,0	0,62
Кременецький	1387,6	0,45	1069,7	1,00	1220,0	0,89	1398,6	1,19
Лановецький	1031,6	0,82	1425,7	0,88	1352,5	0,93	1535,7	0,90
Монастирський	1123,1	0,81	1282,9	0,99	1651,2	0,67	1728,8	0,65
Підволочиський	1150,1	0,85	1478,1	0,91	1504,3	0,86	1681,5	0,87
Підгаєцький	972,8	1,02	1096,8	0,99	1167,4	1,01	1862,2	0,85
Теребовлянський	820,9	0,94	1190,0	1,07	1512,8	0,98	1289,8	1,20
Тернопільський	1252,8	0,77	1625,7	0,82	1477,5	0,87	1866,4	0,78
Чортківський	1857,6	0,43	2425,1	0,53	1560,2	0,82	1604,0	0,76
Шумський	800,0	1,10	1067,0	1,31	1795,8	0,82	2260,9	0,71
Разом по області	1142,9	0,77	1436,1	0,89	1433,4	0,91	1692,0	0,86

Джерело: розраховано на основі ф. № 50 с-г [8]

Водночас, повна собівартість 1 ц реалізованої великої рогатої худоби на м'ясо мала значну диференціацію. Так, наприклад, у 2010 році найменшу собівартість 1 ц продукції (820,86 грн) мали підприємства Теребовлянського району, а найбільшу (1857,64 грн) – Чортківського, різниця становила 2,3 раза. Аналогічна тенденція, як видно з таблиці 7, була в 2011–2014 роках. Так, порівняно найбільшу собівартість 1 ц м’яса великої рогатої худоби (3484,21 грн) мали у 2012 році підприємства Борщівського району, а найменшу собівартість (1289,73 грн/ц) – Бучацького, різниця становила більше 2,7 раза, у 2014 році найбільшою була собівартість 1 ц продукції (2498,0 грн) у Козівському і найменшою (1289,8 грн) – у Теребовлянському.

Зазначимо, що така значна диференціація собівартості продукції м'ясного скотарства свідчить про те, що, з одного боку, у багатьох господарствах не займаються розвитком цієї галузі, а з іншого – є значні резерви щодо підвищення економічної ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби.

У 2014 р. сільськогосподарські підприємства Тернопільської області реалізували великої рогатої худоби на м'ясо 42,0 тис. ц. Найбільший вклад у загальний обсяг продажу тварин на м'ясо внесли сільськогосподарські підприємства Бучацького (20,0 %), Теребовлянського (15,5 %), Лановецького (13,7 %) та Підволочиського (13,5 %) районів.

Вкрай незадовільно поставлена робота щодо розвитку м'ясного скотарства у сільськогосподарських підприємствах Заліщицького, Кременецького, Шумського, Борщівського, Підгаєцького, Бережанського, Монастирського, Гусятинського та інших районів.

Дослідженнями виявлено надзвичайно важливу проблему в галузі – низький рівень цін реалізації великої рогатої худоби на м'ясо, який в кожному районі у 2013 р. обумовив збитковість м'ясного скотарства. Саме із-за низької ціни на живу масу великої рогатої худоби, м'ясне скотарство області отримало збитків: у 2010 р. на суму 8,4 млн грн; у 2011 р. – 4,9 млн грн; у 2012 р. – 4,2 млн грн; у 2013 р. – 20,4 млн грн і у 2014 р. – 9,8 млн грн.

Збитковість галузі м'ясного скотарства спостерігається у більшості сільськогосподарських підприємств не тільки Тернопільської області, а й інших областей України упродовж 2000 – 2014 рр. Наведені показники переконують у тому, що як у Тернопільській, так і в інших областях України необхідно удосконалювати економічний механізм взаємовідносин між товаровиробниками й переробними підприємствами м'ясопродуктового підкомплексу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, формування конкурентоспроможності молочно-м'ясного скотарства відбувається під впливом наступних головних факторів: посилення концентрації виробництва і на цій основі ефективнішого використання наявних ресурсів, жорсткого контролю за дотриманням нормативних витрат на виробництво продукції; підвищення продуктивності тварин відповідно надій від корови в рік до 5000 кг і більше, а середньодобові прирости маси молодняка на відгодівлі на рівні 750-900 г і більше; еквівалентного ціноутворення між партнерами агропромислового виробництва.

Література

1. Дудар Т.Г. Формування і розвиток системи реалізації молока та молокопродуктів / Т.Г. Дудар. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 207 с.
2. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізм : монографія / М.Й. Малік, О.А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
3. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й. Маліка. – К. : ІАЕ, 2000. – 582 с.
4. Пархомець М.К. Доходи галузей тваринництва та шляхи їх збільшення у аграрних підприємствах регіону / М.К. Пархомець, Л.М. Уніят // Вісник ТНЕУ. Науковий журнал № 1 (січень-березень). «Економічна думка», 2014. – С. 49-62.
5. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : монографія / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 256 с.
6. Пуцентейло П.Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монографія / П.Р. Пуцентейло. – Тернопіль: ВПЦ «Економічна думка» ТНЕУ, 2011. – 420 с.
7. Сільське господарство Тернопільської області за 2014 рік: Статистичний збірник за редакцією В.Г. Кирича. – Тернопіль: 2015. – 280 с.
8. Статистичний бюлетень. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в підприємствах Тернопільської області за 2010-2015 рр. (ф. № 50 – с/г) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfo.html
9. Ульянченко О.В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств та стратегічні аспекти її формування: монографія / О.В. Ульянченко, Л.А. Євчук, І.В. Гуторова. – Харків: Віровець А.П. «Апостроф», 2011. – 340 с.
10. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія / І.Б. Яців. – Львів: Український бестселер, 2013. – 427 с.

References

1. Dudar, T.H. (2008), *Formuvannia i rozvytok systemy realizatsii moloka ta molokoproduktiv* [The formation and development of milk and dairy system sale], Ekonomichna dumka, Ternopil, 207 p.
2. Malik, M.I. and Nuzhna, O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist ahrarnykh pidpryiemstv: metodolohiia i mekhanizm* [The competitiveness of agrarian enterprises: methodology and mechanism], monograph, NNTs IAE, Kyiv, Ukraine, 270 p.
3. Malik, M.I. (2000), *Osnovy ahrarnoho pidpryiemnytstva* [Fundamentals of agrarian business], IAE, Kyiv, Ukraine, 582 p.
4. Parkhomets, M.K. and Uniiat, L.M. (2014), "Incomes of stock-raising industries and directions of their increase in agrarian enterprises of the region", *Visnyk TNEU. Naukovyi zhurnal*, no. 1 (sichen-berezen), pp. 49-62.

5. Parkhomets, M.K. and Hudak, V.V. (2014), *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zabezpechennia dokhidnosti silskohospodarskykh pidpryiemstv: teoriia, metodyka, praktyka* [Organizational-economic mechanism of the profitability providing of agricultural enterprises: the theory, methodology, practice], monograph, TNEU, Ternopil, Ukraine, 256 p.
6. Putsenteilo, P.R. (2011), *Konkurentospromozhnist miasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka* [The competitiveness of beef cattle Ukraine: theory and practice], monograph, VPTs «Ekonomichna dumka» TNEU, Ternopil, Ukraine, 420 p.
7. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Silske hospodarstvo Ternopilskoi oblasti za 2014 rik: Statystychnyi zbirnyk* [Agriculture of the Ternopil area for 2014: Statistical Yearbook], Ternopil, Ukraine, 280 p.
8. State Statistics Service of Ukraine (2015), *Statystychnyi biuleten. Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v pidpryiemstvakh Ternopilskoi oblasti za 2010-2015 rr*. [Statistical Bulletin. Basic economic indicators of agricultural goods production in enterprises of Ternopil area for 2010-2015.], available at: http://www.te.ukrstat.gov.ua/statinfo.html (access date April 15, 2016).
9. Ulianchenko, O.V., Yevchuk, L.A. and Hutorova, I.V. (2011), *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpryiemstv ta stratehichni aspekty yii formuvannia* [The competitiveness of agricultural enterprises and strategic aspects of its formation], monograph, Virovets A.P. «Apostrof», Kharkiv, Ukraine, 340 p.
10. Yatsiv, I.B. (2013), *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpryiemstv* [The competitiveness of agricultural enterprises], monograph, Ukrainskyi bestseler, Lviv, Ukraine, 427 p.

УДК 338.242

Мащенко М.А.,
к.е.н., доцент кафедри політичної економії
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ

Mashchenko M.A.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of political economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF REGION BASED ON SWOT-ANALYSIS

Постановка проблеми. Значення економічної безпеки полягає у створенні матеріальної бази для розвитку регіону. Діяльність держави спрямована на захист економічних інтересів різних рівнів соціально-економічної системи регіону. Здійснення пріоритетних завдань забезпечення економічної безпеки регіону нерозривно пов'язане з необхідністю вдосконалення механізму управління процесом забезпечення економічної безпеки регіону. Механізм економічної безпеки представляє собою систему організаційних заходів, економічних і правових реформ з метою запобігання економічних ризиків. Управління економічною безпекою це планування, мотивація, організація, координація діяльності в галузі економічної безпеки, а також контроль і облік її реалізації.

Таким чином, процес управління з метою забезпечення економічної безпеки регіону лежить в двох вимірах: економічна політика, спрямована на реалізацію національних інтересів України та регіональної економічної політики, яка спрямована на забезпечення економічної безпеки регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема економічної безпеки має місце в наукових розробках вчених-економістів Архипова А. [1], Белова А. [2] та ін. Вчені досліджують економічну безпеку на особистісному, громадському та державному рівнях. Необхідним є дослідження економічної безпеки на регіональному рівні з використанням swot-аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та виявлення сильних і слабких сторін економічної безпеки регіону на основі swot-аналізу для забезпечення її управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під національною безпекою розуміють ступінь захищеності інтересів людини та суспільства від внутрішніх та зовнішніх погроз [3]. Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства й держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Для успішного соціально-

економічного розвитку області, підвищення якості і конкурентоспроможності її продукції, покращення інвестиційного клімату треба вміти передбачати труднощі, з якими вона може зіткнутися у майбутньому, і нові можливості, які можуть відкритися для неї [4; 5; 6].

Отже, постає питання визначати тактичні та стратегічні цілі розвитку на основі існуючих проблем та шляхів їх вирішення, пристосовуватися до змін зовнішнього середовища, використовувати інновації та створювати нове інституційне середовище, а отже, – здійснювати стратегічне управління Харківською областю. Одним з основних інструментів стратегічного управління, що оцінюють в комплексі внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на розвиток регіону, є SWOT-аналіз. Складовими SWOT-аналізу є:

1. Внутрішні (ендогенні) фактори розвитку: сильні сторони – внутрішні можливості (навички, потенціал) чи ресурс регіону, що можуть зумовити формування конкурентної переваги; слабкі сторони – види діяльності, ресурси, обставини, які використовуються неефективно або не за призначенням;

2. Зовнішні (екзогенні) фактори розвитку: можливості – шанси, що їх можна використати для досягнення стратегічних цілей (результатів) сталого розвитку міста; загрози – будь-які процеси або явища, що перешкоджають руху в напрямі досягнення стратегічного бачення, місії та цілей розвитку міста.

Результати SWOT-аналізу, проведеного для Харківської області, наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Результати SWOT-аналізу Харківської області

Сильні сторони	**Слабкі сторони**
1. Лідер за рівнем якості життя серед регіонів України 2. Висока якість людського капіталу 3. Міграційна привабливість 4. Стрімкий розвиток сервісного сектору економіки 5. Найбільший науково-освітній комплекс серед регіонів України 6. Розвинений комплекс складних медичних послуг 7. Друге місце після Києва за розвитком галузі ІТ 8. Сприятливі природні умови для розвитку сільського господарства. 9. Сприятлива екологічна ситуація 10. Розвідані поклади природного газу та бурого вугілля 11. Високий потенціал розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики 12. Розвинена переробна промисловість 13. Високий рівень урбанізації 14. Розвинена транспортна інфраструктура 15. Налагодження ефективної системи надання соціальних послуг 16. Наявність найбільшого у Східній Європі оптово-роздрібного торговельного центру 17. Ємний ринок праці	1. Моноцентрична просторова організація міста та області 2. Розрив між обласним центром і іншими адміністративно-територіальними одиницями у розвитку власної дохідної бази бюджетів 3. Високе соціальне навантаження на бюджети всіх рівнів 4. Недостатній рівень самоорганізації населення для вирішення питань утримання та розвитку територій 5. Вищий за середньо український рівень захворюваності населення. 6. Високий рівень розораності земель, незбалансованість природокористування 7. Низька забезпеченість сільських територій питною водою 8. Енергоресурсовитратність ЖКГ та промисловості 9. Високий рівень зносу основних фондів 10. Висока питома вага соціальних виплат в структурі доходів населення
Можливості	**Загрози**
1. Метрополізація регіону 2. Перетворення вищої освіти і науки на повноцінний сектор економіки регіону 3. Освоєння функції «Центру знань» 4. Перетворення сільського господарства та агропереробки на драйвер соціально-економічного розвитку районів 5. Забезпечення енергобезпеки, енергонезалежності 6. Повне використання потенціалу електрогенерації енергетичної системи регіону за рахунок нарощування маневрових потужностей на місцевому паливі 7. Нарощування інвестиційної функції бюджетів 8. Географічна диверсифікація експорту продукції з високою доданою вартістю та входження у нові технологічні ланцюги	1. Стрімкий приток мігрантів із зони проведення АТО, що створюють додаткове навантаження на бюджет, інфраструктуру, ринок праці та житла та потребують масштабних програм реінтеграції 2. Втрата конкурентоспроможності секторів виробництва регіону через нездатність модернізувати виробництво, вчасно перейти на стандарти ЄС. 3. Наростання бідності серед верств населення з низьким рівнем кваліфікації 4. Відтік кращих кадрів ієрархічно з села до Харкова 5. Наростання ризику техногенних аварій через зношеність фондів систем життєзабезпечення регіону

Джерело: авторська розробка

Виходячи з інформації в таблиці 1, можна зробити відповідні висновки, зокрема щодо порівняльних переваг, як це визначено в аналізі переваг і особливостей.

Сильними сторонами конкурентоспроможності Харківської області є:

1. Лідерство в рівні життя між регіонами України. Воно включає в себе дуже високий рівень соціального розвитку та якості людського капіталу в параметрах освіти населення, створену ефективну систему соціальних послуг. Як наслідок – область є привабливою для залучення людей працездатного віку, а також молоді з сусідніх регіонів України.

2. За динамічним зростанням в секторі послуг Харківська область (IT-аутсорсинг і розвиток роздрібної торгівлі, освітніх послуг) є ще одним прикладом як сервіс-орієнтованої економіки регіону. Це підтверджується сильними позиціями підприємств Харкова на внутрішньому і міжнародному ринках. З метою збереження і поліпшення стану регіону повинні скористатися можливостями для міжнародного співробітництва та міжнародного досвіду, створення нового промислового партнерства, альянсів, забезпечуючи більш легкий і дешевий доступ до зовнішніх ресурсів. Харківська область може відновити свої позиції як центр промисловості та прикладних наук у ролі центру для проектування і розробки нових промислових продуктів, особливо в секторі інформаційних технологій і традиційних галузей. Вища освіта, медичний туризм, будівництво і проектування можуть стати затребуваною експортною продукцією.

3. На основі людських, виробничих, транспортних ресурсів і їх здатності створювати навколо регіонального центру процеси метрополізації регіону, зміцнюючи область як одного з опорних центрів в загальноєвропейській системі поліцентричності міських районів в Європі. Це забезпечить нову якість життя і роботи в суспільстві, диверсифікацію та розвиток економіки і підвищення привабливості інвестицій шляхом створення більш різноманітного ринку праці, більш ємний споживчий ринок, концентрація розробки пріоритетних проектів для базової інфраструктури.

4. Енергетичний потенціал у вигляді 40% вітчизняного виробництва природного газу з довгострокового потенціалу для істотного збільшення надлишкових потужностей від вугільної бази, значна сировинна база для розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, особливо в біомасі, раціональне використання енергетичної безпеки і здатність підвищити енергетичну незалежність України і звільнити необхідні кошти для модернізації регіону і національних викликів.

5. Потреба в нових механізмах і сучасного підходу до організації постійної, різнобічної і різноманітної взаємодії влади з широким колом зовнішніх організацій, щоб вирішити проблеми, пов'язані з регіональним розвитком, з одного боку, розвитку і зростання в районах області - з іншого боку. Пріоритети регіональної економічної політики з метою підвищення ефективності управління розвитком слід спрямовувати на задоволеність жителів і інвесторів, підвищення рангу регіону в міжнародному процесі оцінки, прозорості та ефективності наглядових функцій органами виконавчої влади.

6. Збільшення ризику втрати конкурентоспроможності виробничих секторів і зміцнення соціальної навантаженості місцевих бюджетів вимагають значних ресурсів. Одним з ключових чинників, що визначають масштаб цих інвестицій та їх вплив є здатність регіону сприяти розвитку комерційних і некомерційних організацій, органів місцевого самоврядування, міжнародних фінансових інститутів, в діаспорі і тому подібне. Важлива як фінансова участь з їхнього боку, а також нефінансові внески до витрачання пріоритетів місцевих бюджетів, а також підтримки і модернізації заздалегідь встановленої інфраструктури. Тому термінові виклики в залученні недержавних суб'єктів є: перехід від виконавчої відповідальності за «виробництва» суспільних благ до відповідальності за організацію їх "безпеки"; перехід від моно-орієнтованої моделі до поліцентричного розвитку регіону; підвищення прозорості та підзвітності державних органів; підвищення стабільності та передбачуваності регіональної політики шляхом введення якірних проектів і впровадження електронного уряду на всіх рівнях державного управління.

7. Необхідність формування якісно нової системи бюджетного управління і місцевих фінансів, на основі проходження бюджету на розвиток управління проектами, на основі конкретних результатів на певній території і передачі соціально-економічного розвитку регіону на основі формування проекту.

8. Впровадження сталого розвитку продуктивних сил з управління навколишнім середовищем до використання різних механізмів і стимулів і енергетичних тарифів інструментів економії фінансових коштів, особливо в житловому секторі, заходи щодо забезпечення ефективності ресурсів і використання енергії в житловому секторі та промисловості [7].

Виявлені ризики в результаті аналізу вразливостей і загроз:

1. Стратегічний розрив, з одного боку, між реальними межами міста Харкова і Харківської агломерації і, з іншого боку, існуюча структура територіального планування міських районів в регіоні, а також збиток інвестиційної складової місцевих бюджетів підвищують ризик подальшої поляризації зони навколо обласного центру, а також посилити процеси деградації в периферійних частинах регіону в довгостроковій перспективі.

2. У контексті погіршення основних комунальних активів збільшується ризик виникнення виробничих ризиків, пов'язаних з перебоями в подачі електроенергії; критична залежність регіону від імпорту енергоносіїв (імпортованих) призводить до дисбалансу в системі влади.

3. Модель безпеки центру-периферії просторового розвитку регіону за відсутності цілеспрямованих інвестицій у віддалених районах. Далі депопуляція віддалених районів обласного центру.

4. Зниження запасів питної води через погіршення якості поверхневих вод, що може призвести до подальшого погіршення рівня життя в сільській місцевості і загальну привабливість такого життя, що посилює тенденції міграції і депопуляції в сільській місцевості.

5. Наростання ризику техногенних аварій через зношеність фондів систем життєзабезпечення регіону посилюють енергоресурсовитратність ЖКГ та промисловості, знижують інвестиційну привабливість області в короткотерміновій перспективі, в у середньо- і довгостроковій перспективі обмежують область в становленні усіх секторів економіки [8].

Таким чином, подальші кроки по інтеграції конкурентних переваг сучасних викликів і загроз в Харківській області в умовах розвитку інтеграційних процесів визначають вибір пріоритетів для подальшої постановки цілей: розширення та висока спеціалізація збереження унікальних характеристик; придбання нових властивостей метрополітенського регіону і лідерських функцій в забезпеченні конкурентоспроможності та економічної згуртованості в європейській інтеграції вектора України; досягнення сталого розвитку агломерації; модернізація і підвищення доступності основних підсистем інфраструктури і товарів життя; енергетична безпека, енергетична незалежність України.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, необхідним для управління економічною безпекою регіону є проведення swot-аналізу, що дозволяє визначати можливості та погрози для економіки регіону. Розробка та впровадження сценаріїв досягнення економічної безпеки регіонів може мати місце в подальших дослідженнях.

Література

1. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 2007. – № 12. – С. 36–44.

2. Белов А. Национальная безопасность – безопасность личности, общества, государства / А.Белов // Служба безопасности. – 2009. – № 9. – С. 6-7.

3. Большой энциклопедический словарь / под ред. Азрилияна А.Н. ; 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Ин-т нов. эк-ки, 1997. – 867 с.

4. Ермишин П.Г. Основы экономической теории / П.Г. Ермишин. – М. : 2005. – 126 с.

5. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. Т. 1; пер. с англ. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1993. – 414 с.

6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 712 с.

7. Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kharkivoda.gov.ua/documents/2922/104.pdf

8. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

References

1. Arkhipov, A., Gorodetskiy, A. and Mikhaylov, B. (2007), "Economic safety: otsenki, problems, methods provision", *Voprosy ekonomiki*, no. 12, pp. 36-44.

2. Belov, A. (2009), "National security - the security of the individual, society and the state", *Sluzhba bezopasnosti*, no. 9, pp. 6-7.

3. Azriliyan, A.N. (1997), *Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar* [Great encyclopedic dictionary], 2nd edition, corrections and additions, Inst. nov. yek-ri, Moscow, Russia, 867 p.

4. Ermishin, P.G. (2005), *Osnovy ekonomicheskoy teorii* [Fundamentals of economic theory], Moscow, Russia, 126 p.

5. Marshall, A. (1993), *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of economic science], Translated from English, Vol. 1, Izdatelskaya gruppa "Progress", Moscow, Russia, 414 p.

6. Rubinshteyn, S.L. (2002), *Osnovy obschey psikhologii* [Fundamentals of general psychology], Piter, St.-Peterburg, Russia, 712 p.

7. "Sustainable Development Strategy Kharkiv region by 2020", available at: http://kharkivoda.gov.ua/documents/2922/104.pdf (access date March 10, 2016)

8. State Statistics Service of Ukraine, available at: http://ukrstat.gov.ua/ (access date March 10, 2016)

Рецензент : д.е.н. професор кафедри
політичної економії ХНЕУ ім. С. Кузнеця О.Є.Попов

УДК 338.48-6:615.838

Охота В.І.,
к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу та туризму Тернопільського національного економічного університету

ІНВЕСТИЦІЙНО–ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Okhota V.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of international business and tourism department Ternopil National Economic University

INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN TERNOPIL REGION

Постановка проблеми. В даний час розвиток лікувально-оздоровчого туризму є пріоритетним державним завданням, оскільки торкається якісного життєзабезпечення діяльності людини та спрямований на відновлення і розвиток її фізичного і духовного здоров'я. Лікувально-оздоровчий туризм здійснює значний внесок в сталий розвиток суспільства та є одним із стабільно зростаючих джерел поповнення державного бюджету. Лікувально-оздоровчий туризм в світовому масштабі стрімко розвивається. Так, за прогнозом Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), до 2022 р. туризм спільно зі сферою охорони здоров'я стане одним з найбільш пріоритетних напрямків розвитку національних економік.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та практичні аспекти інвестиційного забезпечення інноваційного потенціалу підприємств сфери гостинності висвітлені у працях багатьох науковців, зокрема: Ткаченко А.М. [1], Шаповалової О.М. [2; 3], Борисової О.В. [4], Бунтової Н. [5], Антоненко І.Я. [6], Давидової О. [7], Мендели І.Я. [8], Галямара В.О. [9], Найдюк В.С. [10]. Оскільки Тернопільщина володіє усіма необхідними ресурсами для розвитку лікувально-оздоровчого туризму, проблематика вдосконалення матеріально-технічної бази санаторно–курортних комплексів та впровадження інноваційних напрямків лікування є досить актуальними для регіону.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження інвестиційно-інноваційного потенціалу санаторно-курортної сфери Тернопільщини та пошук шляхів залучення інвестиційних ресурсів в розвиток санаторно-курортних комплексів Тернопільщини на інноваційних засадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теорії і практики лікувально-оздоровчого туризму довело його значну роль в активізації внутрішнього споживання та експорту туристичних послуг. В даний час актуальність розвитку цього виду туризму пов’язане з формуванням здоров'я нації і розвитком людського потенціалу; залученням в господарську діяльність соціокультурних і наукових досягнень суспільства; збереженням і раціональним використанням рекреаційно- ресурсного потенціалу курортних місцевостей; формуванням в суспільстві цінностей, орієнтованих на збереження і примноження ресурсів природного і соціокультурного потенціалу країни.

Санаторно-курортний туризм Тернопільщини визнаний одним із пріоритетних напрямків, проте, не зважаючи на вигідне геополітичне розташування, наявність цінних лікувально-рекреаційних ресурсів та конкурентоспроможну туристичну базу для розвитку практично усіх видів туристичної діяльності, санаторно-курортна сфера регіону перебуває в стані хаотичного, розрізненого та повільного розвитку. До гальмуючих чинників її розвитку слід віднести:

- слабку матеріальну базу багатьох об’єктів курортної інфраструктури;
- недостатнє усвідомлення потенціалу санаторно-курортного туризму, його впливу на регіональну економіку;
- відсутність комплексного лікувально-оздоровчого продукту;
- недостатня увага місцевих та регіональних органів влади до проблем розвитку санаторно-курортної галузі, зокрема при розробці стратегій та програм економічного розвитку;
- низька інвестиційна та ділова активність місцевого бізнесу в туризмі;
- дефіцит кваліфікованих медичних кадрів у сфері туризму та рекреації;
- неефективність рекламних кампаній щодо популяризації туристичного продукту;
- низька ефективність системи просування санаторно-курортних продуктів на ринок.

Ринок лікувально-оздоровчого туризму як економічна система представляє собою сукупність економічних відносин і інститутів, що визначають характер функціонування, взаємодії суб'єктів господарювання, які забезпечують виробництво і реалізацію лікувально-оздоровчих послуг. У

соціальному аспекті функціонування санаторно-курортного комплексу обумовлено потребою людей у відпочинку, лікуванні, курортній реабілітації, відтворенні фізичних, емоційних і інтелектуальних сил. На сьогодні в Тернопільській області налічується 12 спеціалізованих засобів розміщування (0,6% усіх спеціалізованих засобів розміщування в Україні), з них 8 санаторіїв (у т.ч. 5 дитячих), 2 санаторії-профілакторії, 2 бази відпочинку (табл. 1).

Таблиця 1

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади Тернопільщини

	Рік		
	2012	2013	2014
Кількість закладів, од	**15**	**14**	**12**
Санаторії	9	9	8
у тому числі дитячі	5	5	5
Санаторії-профілакторії	3	2	2
Бази та інші заклади відпочинку	3	3	2
У них ліжок (місць), од	**2088**	**2013**	**1713**
у санаторіях	1535	1510	1310
у тому числі дитячих	585	610	610
у санаторіях-профілакторіях	193	143	143
у базах та інших закладах відпочинку	360	360	260
Кількість оздоровлених, осіб	**14189**	**14199**	**13779**
у санаторіях	12064	12033	11737
у тому числі дитячих	4146	4035	4063
у санаторіях-профілакторіях	1010	1051	1050
у базах та інших закладах відпочинку	1115	1115	992

Джерело: [11]

Упродовж 2014 р. у спеціалізованих засобах розміщування Тернопільської області відновили своє здоров'я та відпочивали 13,8 тис. осіб (на 420 осіб, або на 3,0% менше, ніж у 2013 р.), у т.ч. у літній період – 5,2 тис. осіб.

Найбільша питома вага оздоровлених (38,2% від загальної кількості) припала на санаторій "Медобори" (с. Конопківка Теребовлянського району), 15,6% – на санаторій "Барвінок" (с. Мшанець Зборівського району), 13,0% – на санаторій "Веселка" (с. Петриків Тернопільського району). Інвестиційно-інноваційний потенціал санаторно-курортного туризму Тернопільщини представлений в таблиці 2.

Таблиця 2

Інвестиційно-інноваційний потенціал санаторно-курортного туризму Тернопільщини

Санаторно-курортний заклад	**Спеціалізація та методи терапії**
1	2
Бережанський обласний комунальний дитячий гастроентерологічний санаторій «Золота липа» (м. Бережани Бережанського району)	Гастроентерологічний санаторій розгорнуто на 100 ліжок, з них 60 — для гастроенторологічних, 10 — для ендокринологічних, 10 — для нефрологічних, 20 — для частохворіючих дітей із захворюванням верхніх дихальних шляхів. Санаторій функціонує цілорічно. Особливу увагу тут приділяють режиму дня, дієтичному харчуванню, кліматотерапії, геліотерапії, аеротерапії, тобто щоденні прогулянки на свіжому повітрі у лісовій місцевості. У фізіотерапевтичному кабінеті використовуються: електролікування, світлолікування, озокерито – парафінотерапія, киснево – синглетна терапія, масаж, вібромасаж.
Санаторій «Збруч» (смт. Гусятин, Гусятинський район)	Спеціалізація: захворювання органів травлення; захворювання органів опорно-рухової системи; хвороби сечостатевої системи (чоловіків та жінок), нирок та урологічні захворювання; захворювання ендокринної системи та порушення обміну речовин; захворювання шкіри та наслідки опікової хвороби; наслідок хвороб, пов'язаних з дією факторів антропогенного в тому числі радіаційного забруднення. Методи лікування: кліматотерапія; лікувальна фізкультура (кінезотерапія); внутрішнє застосування лікувальних мінеральних вод; бальнеотерапія; гідротерапія (гідропатія); пелоїдо- та тепло терапія; електро- світлотерапія та інші види апаратної (штучної) фізіотерапії; лікувальний масаж. Інші види терапії: фітотерапія, медикаментозна терапія, аромотерапія, лікування бішофітом, загальна кількість ванн - 11, загальна кількість лікувальних басейнів - 1, кількість грязьових кушеток - 14.

продовження табл. 2

1	2
Санаторій «Медобори» (с. Конопківка Теребовлянського району)	Спеціалізація: захворювання опорно - рухового апарату; захворювання периферичної та центральної нервової системи; захворювання кісток, м'язів, зв'язок; захворювання серцево - судинної системи; гінекологічні захворювання запального характеру, безпліддя; захворювання легеневої системи. Методи лікування: бальнеотерапія, пивотерапія (лікування "живим" пивом), іпотерапія (лікувальна верхова їзда). У лікувально-діагностичному відділенні санаторію працюють: лабораторія, кабінети функціональної діагностики, бальнеологічне відділення з натрійхлоридними, сірководневими ваннами, душами, підводним масажем, вертикальною витяжкою, басейном; торфогрязове і озокеритопарафінове відділення, сухі вуглекисні ванни, бювет з натрій-хлоридною водою, фізіотерапевтичні кабінети, кабінети лазерної та магнітотерапії, рефлексо- і психотерапії, мануальної терапії, гінекологічні, кишкові кабінети, зрошення мінеральними водами; стоматологічні і зубопротезні кабінети; апітерапія, спелеотерапія, аромотерапія і фітолікування.
Санаторій «Барвінок» (с. Мщанець Зборівського району)	Спеціалізований офтальмологічний санаторій, вищої категорії, який проводить діагностику, комплексне консервативне та хірургічне лікування широкого діапазону очних захворювань у дітей та дорослих та реабілітацію хворих із захворюванням очей. Також проводиться лікування супутніх захворювань: лікування периферичної нервової системи, захворювань і травм органів опорно-рухового; шлунково-кишкового тракту, верхніх дихальних шляхів. Спеціалізація: захворювання, що потребують консервативної терапії: міопія, гіперметропія, астигматизм; амбліопія, косоокість, порушення бінокулярного зору; катаракта; глаукома; дистрофія, помутніння більма рогівки; дегенерації, дистрофії сітківки і судинні оболонки; атрофії зорового нерва; хронічні судинні захворювання сітківки і зорового нерву; зміни ока при гіпертонічній хворобі, цукровому діабеті; коньюктивіти, блефарити, мейбомеїт; наслідки травм ока, що потребують консервативної терапії. Лікування супутніх захворювань: захворювання опорно-рухового апарату; хвороби нервової систем. Основні методи лікування: склеропластика; кріодеструкція; хірургічне лікування; підбір окулярів і контактних лінз.
Кременецький обласний комунальний дитячий психоневрологічний санаторій (м. Кременець Кременецького району)	Спеціалізація: неврози, невротичні реакції, невротичні стани не різко виражені; початкові стадії патологічного формування особи; неврозоподібні стани; церебрастенічні і астенічні стани; заікання легкої і середньої важкості, недорозвиток мови, логоневрози; енурез; відставання в розумовому розвитку не різко виражене. На базі закладу функціонують кабінети: фізіотерапії (електролікування, світлолікування ультразвуком), масажу (різні види масажу, аромотерапія), лікувальної фізкультури з тренажерами, логопеда, лабораторія, де проводять загальні клінічні обстеження.
Заліщицький обласний комунальний дитячий санаторій (м. Заліщики Заліщицького району)	Оздоровчий заклад спеціалізується на реабілітації, профілактиці, оздоровленню дітей з захворюваннями серцево-судинної, легеневої системи, порушенням осанки, сколіози, захворюваннями периферичної нервової системи. Індивідуальний курс лікування включає: водні процедури (душ Шарко, церкуляторний душ, висхідний), оздоровчі ванни з лікувальними складниками (морська сіль, ромашка, хвоя, підводний душ та масаж, фізіотерапевтичне лікування, кисневі коктейлі, лікувальний масаж та фізкультура, оздоровчі процедури у басейні та сауні.

Джерело: розроблено автором

Проведене дослідження інвестиційно-інноваційного потенціалу ринку лікувально-оздоровчого туризму на Тернопільщині переконує у необхідності розробки маркетингової стратегії розвитку курортних територій, регіональних програм системного розвитку і підтримки рекреаційних підприємств валеологічного типу, підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг. До дієвих напрямків підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортного туризму слід віднести:

1) розробка нової концепції формування санаторно-курортного тур продукту, спрямованої на безмежний розвиток людського потенціалу, орієнтація турпродукту на задоволення комплексу туристичних потреб;

2) визначення складових маркетингової концепції просування санаторно-курортного турпродукту і основ формування брендів підприємств оздоровчо-лікувального туризму;

3) використання національних соціокультурних чинників в процесі виробництва турпродукту лікувально-оздоровчого туризму: етнічні оздоровчі практики, духовні традиції оздоровлення;

4) комплексне використання рекреаційно-ресурсного потенціалу;

5) формування маркетингової унікальності санаторно-курортного турпродукту: використання традиційних оздоровчих практик, релігійних традицій, розробка креативної концепції турпродукту як інноваційної форми інтернет-дистрибуції санаторно-курортного турпродукту;

6) диверсифікація санаторно-курортного турпродукту та його орієнтація на перспективні сегменти попиту;

7) удосконалення інфраструктури, зокрема дотримання сучасних технологічних стандартів організації простору й оформлення інтер'єру, соціокультурний та історичний контексти в дизайні інтер'єру;

8) відповідність інфраструктури концепції підприємства;

9) вдосконалення менеджменту медичного персоналу: оптимізація кадрового складу, розвиток надихаючого лідерства;

10) використання компетенцій персоналу в просуванні турпродукту.

Комплексний підхід до формування сучасного ринку лікувально-оздоровчого туризму в Україні диктує необхідність вдосконалення нормативно - правової бази, яка регулює правовідносини в сфері модернізації санаторно-курортного комплексу регіону, системи оподаткування, вирішення питань власності, системи державного регулювання і підтримки туристської діяльності. Для цього необхідне коригування національної системи сертифікації курортно-оздоровчих послуг та категоризації санаторіїв як засобів розміщення з урахуванням процесів інтеграції України в міжнародний турринок. А також розробка організаційно-правового механізму впровадження міжнародних та національних стандартів туристсько-рекреаційного обслуговування, врегулювання питань землекористування, системних заходів з управління екологічним станом рекреаційних зон, формування реєстрів курортних і екскурсійних об'єктів, природних лікувальних ресурсів, проведення експертних досліджень стану екологічної обстановки на курортних територіях.

Висновки з проведеного дослідження. Отож, для українського ринку все ще актуальні такі проблеми, як бюрократизм, нерозуміння бізнес-процесів, відсутність чітких критеріїв роботи, недосконалість нормативної бази та непрозорість ринку, що в свою чергу призводить до того, що інвестори з цікавістю придивляються до ринку санаторно-курортних послуг України, але вкладати гроші не ризикують. Зокрема, безліч питань викликані реалізацією норм Закону України «Про державно-приватне партнерство», до яких можна віднести:

- неготовність держави до такої співпраці: недосконалість системи управління розвитком державно-приватного партнерства (ДПП), відсутність чіткого розмежування повноважень між органами державної влади, неналежне їх кадрове забезпечення, відсутність ефективного механізму надання державної підтримки в сфері ДПП тощо;
- неготовність приватних партнерів до такої співпраці, що виявляється в низькому рівні довіри до органів державної влади та обізнаності з питань переваг реалізації інвестиційних проектів на принципах державно-приватного партнерства тощо;
- проблеми, що характеризують умови господарської (інвестиційної) діяльності в країні (несприятливий інвестиційний клімат, наявність проблем у відносинах між органами державної влади та приватним сектором при проведенні погоджувальних процедур, захисту прав власності інвесторів, вирішенні господарських спорів тощо).

Тому, активізація інвестиційних процесів в санаторно-курортній сфері Тернопільщини можлива через:

- формування сприятливих умов для ефективної синергетичної взаємодії між органами державної влади, підприємствами туристичної індустрії, освітніми установами, інвесторами, громадськими організаціями та споживачами туристичних послуг шляхом комплексного використання політичних, організаційних, соціально-економічних, правових та інших важелів;
- розвиток міжрегіональної та міжнародної співпраці з провідними світовими та вітчизняними туроператорами ринку медичного туризму;
- реалізацію міжнародних грантових проектів в сфері туризму, рекреації та санаторно-курортного лікування;
- формування сприятливих умов ведення інвестиційно-інноваційної діяльності в галузі лікування та оздоровлення;
- реалізацію маркетингових заходів, спрямованих на формування привабливого іміджу, позиціонування та активне просування санаторно-курортних послуг Тернопільської області на вітчизняному та міжнародному туристичному ринку.

Література

1. Ткаченко А.М. Інвестиційне забезпечення інноваційного потенціалу промислового підприємства [Електронний ресурс] / А.М. Ткаченко, Д.М. Тимошенко. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_119.pdf.

2. Шаповалова О.М. Інноваційна діяльність, як основа підвищення конкурентоспроможності готельного господарства / О.М. Шаповалова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16 (205). – С. 224-228.

3. Шаповалова О.М. Аналіз інноваційної діяльності у сфері послуг на прикладі готельного господарства / О.М. Шаповалова, С.С. Козьякова // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 17. – С. 70-74.

4. Борисова О.В. Перспективи розвитку інноваційної діяльності в індустрії гостинності [Електронний ресурс] / О.В. Борисова. – Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/04april2014/09.pdf.

5. Бунтова Н. Інноваційний шлях розвитку підприємств готельної індустрії України [Електронний ресурс] / Н. Бунтова // Науковий вісник. – 2013. – Вип.12. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik12/fail/Buntova.pdf.

6. Антоненко І.Я. Логістична стратегія як управлінська інновація в індустрії туризму [Електронний ресурс] / І.Я. Антоненко, Г.І. Михайліченко // Вісник Національного унів-ту "Львівська політехніка". – 2011. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13446/1/045_Log%D1%96stichna%20strateg%D1%96ja_281_291_714.pdf

7. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України / О. Давидова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2015. – № 7(172). – С. 65-69.

8. Мендела І.Я. Планування інноваційних стратегій підприємствами готельного бізнесу / І.Я. Мендела // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Випуск 9. – С. 122-129.

9. Галямар В.О. Перспективи розвитку інноваційної діяльності в сфері гостинності на засадах кластерного підходу [Електронний ресурс] / В.О. Галямар. – Режим доступу: http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/Galyamar.pdf.

10. Найдюк В. С. Сутність та передумови інноваційного розвитку підприємств / В.С. Найдюк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 251-263.

11. Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм у області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.te.ukrstat.gov.ua

References

1. Tkachenko, A. and Tymoshenko, D. “Investment maintenance of innovative potential of industrial enterprises”, available at: http://zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_5_119.pdf. (access date March 15, 2016)

2. Shapovalova, O. (2013) “Innovative activity as the basis for increasing the competitiveness of the hotel industry”, *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia,* no. 16 (205), pp. 224-228.

3. Shapovalova, O. and Koziakova, S. (2013), “Analysis of innovation in services in case hotel management”, *Investytsii: praktyka ta dosvid,* no. 17, pp. 70-74.

4. Borysova, O. (2014), “Prospects for innovation in the hospitality industry”, available at: http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/eko/04april2014/09.pdf. (access date March 16, 2016)

5. Buntova, N. (2013). “Innovative development of hotel industry enterprises of Ukraine”, available at: http:// lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik12/fail/Buntova.pdf. (access date March 15, 2016)

6. Antonenko, I. and Mykhailichenko, H. (2011), “Logistic strategy as a management innovation in tourism industry”, available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13446/1/045_Log%D1%96stichna%20str. (access date March 14, 2016)

7. Davydova, O. (2015), “Features of the application of innovation in the tourism industry of Ukraine”, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka,* no. 7 (172), pp. 65-69.

8. Mandela, I. (2013), “Planning strategies for innovative enterprises of hotel business”, *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, issue 9, pp. 122-129.

9. Haliamar, V. (2015), “Prospects for innovation in the field of hospitality on the basis of cluster approach”, available at: http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/Galyamar.pdf. (access date March 14, 2016).

10. Naidiuk, V. (2013), “Essence and preconditions of innovative enterprises”, *Marketynh i menedzhment innovatsii*, no 3, pp. 251-263.

11. “Spa treatment, organized leisure and tourism in the area”, available at: http://te.ukrstat.gov.ua (access date March 15, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету В.Я. Брич

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 330.332

Павлов К.В.,
д.э.н., профессор, заведующий кафедрой экономики и управления
Камский институт гуманитарных и инженерных технологий, Ижевск, Российская Федерация

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМАХ ИНТЕНСИВНОГО ТИПА

Pavlov K.V.,
dr.sc.(econ.), professor, head of the department of economics and management
Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation

INNOVATIVE ECOLOGY AS THE THEORETICAL BASIS OF ECOLOGICAL MODERNIZATION IN ECONOMIC SYSTEMS OF INTENSIVE TYPE

Постановка проблемы. Опыт стран с развитой рыночной экономикой свидетельствует о том, что в последнее время инновации стали основой повышения конкурентоспособности этих стран, а также базовым элементом их общественной структуры. По оценкам, доля инновационно-информационного сектора за последние годы многократно возросла и составляет в развитых государствах 45-65% [7]. Кроме этого, данный сектор стал важнейшей основой, генерирующей современное социально-экономическое развитие, ключевым фактором динамики и роста экономики развитых стран.

Именно наличие развитого инновационно-информационного сектора во многом определяет важнейшее отличие передовых государств от стран третьего мира. Возросшая роль инноваций в жизнедеятельности современного общества способствовала становлению неоэкономики, экономики знаний, инновационной экономики как нового направления современной экономической науки.

Анализ последних исследований и публикаций. Основы теории инновации были заложены в XX веке такими крупными учеными, как Й. Шумпетер, Ф. Бродель, Г. Менш, С. Кузнец, Н. Кондратьев, П. Сорокин и др. В научный оборот понятие «инновация» как новую экономическую категорию ввел Й. Шумпетер, который под инновациями понимал изменения с целью внедрения и использования новых видов потребительских товаров, новых производственных, транспортных средств, рынков и форм организации в промышленности [10]. Очевидно, что в настоящее время знания, информация стали важнейшим элементом производительных сил, производительным ресурсом, по масштабам сопоставимым или даже превосходящим традиционные ресурсы: природные, трудовые, материальные и даже капитальные.

Постановка задачи. В связи с необходимостью модернизации и инновационного развития российской экономики, а также скорейшего решения серьезных природоохранных проблем весьма актуально формирование и развитие научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», которая также еще может являться теоретической основой осуществления модернизации экологической, природоохранной системы, особенно интенсивного типа. Целью статьи является

определить основные направления и сформулировать важнейшие задачи становления новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология».

Изложение основного материала исследования. Инновационный процесс представляет собой совокупность научно-технических, технологических и организационных изменений, происходящих в процессе создания и реализации нововведений, при этом критериальной характеристикой инновационного процесса выступает внедрение новшества в качестве получения конечного результата, реализованного в производстве [9]. Таким образом, инновация – это продукт научно-технического прогресса. Она является результатом творческой деятельности коллектива, направленной на совершенствование существующей системы и имеющей практическую реализацию.

Для инноваций характерны следующие обязательные свойства: научно-техническая новизна; производственная применимость и коммерческая реализуемость. Объектами инноваций могут быть материалы, продукты, технологии, средства производства, люди и межчеловеческие отношения, социальная среда, а также организация и ее подразделения. Учитывая возросшую роль инноваций в жизни современного общества, в последнее время стала интенсивно развиваться теория инновационной экономики.

В рамках научно-учебной дисциплины «Инновационная экономика» содержится описание теоретических основ инновационной экономики и практических подходов к организации инновационной деятельности в рыночных условиях. К наиболее важным аспектам исследования инвестиционной деятельности следует отнести разработку методологических и методических основ анализа инновационной деятельности и определение специфических характеристик инновационного процесса, эффективное применение механизмов государственной социально-экономической политики, в том числе в отношении процессов формирования национальной и региональных инновационных систем, а также разработку методов продвижения различных инноваций на всевозможных рынках.

Большие возможности и перспективы, на наш взгляд, также имеет разработка теоретико-методологических основ научно-учебной дисциплины «Инновационная экология». В рамках этой дисциплины целесообразно рассмотреть вопросы использования инноваций в природоохранной деятельности и в процессе создания условий равновесия с окружающей средой, определения эффективности инновационной деятельности в экологической сфере.

«Инновационная экология» как научно-учебная дисциплина самым тесным образом связана с инновационной экономикой. Более того, в национальной и региональных инновационных системах обязательно должны быть экологические подсистемы. Кроме этого, финансово-экономические методы и механизмы широко используются в системе государственного и муниципального регулирования экологических процессов. Инновационная экология тесно связана также и с такой научно-учебной дисциплиной, как экономика и экология природопользования. Однако инновационная экология существенно отличается от этой научно-учебной дисциплины, так как в ней акцентируется внимание на возможности и перспективы использования НТП и современной системы управления, особенно эффективных инноваций технического, технологического и организационно-управленческого характера в природоохранной, экологической сфере. В практическом аспекте развитие инновационной экологии позволит разработать систему эффективных мер и мероприятий, нацеленных на модернизацию и инновационное развитие экологических систем, особенно природоохранных систем интенсивного типа. Это обусловлено тем обстоятельством, что инновационная экология может стать теоретической основой осуществления экологической модернизации, что крайне актуально в настоящее время для оптимального развития российского общества. Все это определяет самостоятельность инновационной экологии и целесообразность ее выделения в качестве отдельной научно-учебной дисциплины.

В современных условиях инновационный процесс имеет особое значение, т.к. традиционные формы использования хозяйственных ресурсов весьма ограничены, в связи с чем обеспечение роста экономики уже в обозримом будущем в прежнем режиме является весьма проблематичным. Расширенное воспроизводство на основе использования инновационных факторов требует решения сложнейших социально-экономических проблем, таких, как:

– использование интенсивных методов хозяйствования в системе национальной экономики;

– серийное и массовое использование достижений НТП, в том числе в сфере наноиндустрии;

– повышение социально-экономической эффективности системы общественного воспроизводства на основе обеспечения ускорения использования инновационных процессов;

– реализация рыночных методов и принципов хозяйствования на основе действия законов спроса и предложения во всех сферах народнохозяйственного комплекса;

– обострение экологических проблем и усложнение осуществления природоохранной деятельности.

Важнейшей задачей инновационной экологии в обозримом будущем должна стать разработка технологий, позволяющих сделать антропогенный круговорот веществ как можно более замкнутым, тем самым приблизив его в идеале к природному круговороту веществ. Достижение полной

безотходности нереально, так как все это противоречит второму началу термодинамики и поэтому речь идет в основном о создании и использовании малоотходных технологий, под которыми понимается такой способ производства, который обеспечивает максимально эффективное использование сырья и энергии, с минимумом отходов и потерь энергии [16]. При этом одним из важнейших условий малоотходной технологии является рециркуляция, сущность которой заключается в повторном использовании материальных ресурсов, что позволит экономить сырье и энергию и, тем самым, уменьшить образование отходов.

Малоотходная технология основывается на использовании комплекса мероприятий по сокращению до минимума количества вредных отходов и уменьшения их воздействия на окружающую среду. К этим мероприятиям относятся следующие:

- создание принципиально новых производственных процессов, позволяющих исключить или сократить технологические стадии, на которых происходит образование отходов;
- разработка бессточных технологических систем и водооборотных циклов на основе очистки сточных вод;
- создание и выпуск новых видов продукции с учетом требований повторного ее использования;
- разработка систем переработки отходов производства во вторичные материальные ресурсы.

Разработка малоотходных технологий должна осуществляться с учетом региональных особенностей. Учитывая, что около 70% территории России относится к зоне Севера, исключительно актуальна проблема разработки малоотходных технологий в разных сферах горной промышленности (например, в процессе добычи апатито-нефелинового концентрата), в которых бы учитывались социально-экономические и экологические особенности северных регионов страны [19]. Еще одним важнейшим аспектом развития инновационной экологии является разработка и использование интенсивных методов ведения хозяйственной деятельности.

Развитие российской экономики (также как и экономики стран СНГ в целом) до последнего времени преимущественно было связано с использованием экстенсивных факторов (недозагруженными мощностями и незанятой рабочей силой, а также внешней конъюнктурой). Однако ускорение социально-экономического развития, намечаемое на ближайшее десятилетие, не может основываться на весьма ограниченных по своим возможностям экстенсивных факторах. Необходимо использовать качественно новый физический и человеческий капитал, а также результаты благоприятных условий хозяйствования. Чтобы ускорить экономический рост, необходим поиск новых, устойчивых источников развития и активизация процесса интенсификации производства.

Актуальность перехода на интенсивный способ хозяйствования определяется также и тем, что в трудные годы экономического спада проблемам интенсификации не придавалось должного значения. В настоящее время, когда возникли благоприятные предпосылки развития, интенсификация предполагает вовлечение в общественное производство всего имеющегося потенциала страны и все более рационального его использования.

Процесс интенсификации является материальной основой роста эффективности общественного производства. Низкий уровень и незначительные темпы интенсификации производства являются одними из важнейших причин глубокого кризиса, в котором сравнительно недавно оказалась российская экономика. Если вспомнить начало перестройки советского общества, то необходимость реформ тогда обусловливалась потребностью резкого увеличения эффективности общественного производства на основе внедрения наиболее прогрессивных форм научно-технического прогресса (НТП), являющегося, как известно, важнейшим фактором интенсификации, тогда как в действительности темпы НТП были весьма низкими и не соответствовали потребностям практики. Однако, при переходе к рыночным отношениям темпы процесса интенсификации значительно снизились. Иначе говоря, результат получился прямо противоположный: в последнее время, в условиях переходного периода не только не произошло дальнейшего усиления интенсивного характера производства, но и без того невысокий уровень интенсификации существенно снизился. Это обстоятельство со всей очевидностью свидетельствует об увеличении отставания технического уровня предприятий российской экономики от техноосначенности аналогичных предприятий в развитых капиталистических странах, т.е. об увеличении отставания технолого-технического уровня российских предприятий от мирового уровня.

Как известно, в последнее время всё больше внимания уделяется вопросам формирования в России инновационной экономики, что совершенно справедливо, т.к. это позволит уменьшить зависимость уровня и темпов социально-экономического развития страны от получаемых доходов вследствие экспорта сырьевых ресурсов. Важно также и то, что в результате этого улучшится имидж России, которую пока ещё нередко отождествляют с сырьевым придатком капиталистического мира. Таким образом, в целом мировой опыт действительно свидетельствует о том, что рост инвестиций в инновационные сферы экономики способствует ускоренному развитию народнохозяйственного комплекса страны и повышению среднего уровня жизни.

Однако это только в целом, а в каждом конкретном случае вложение инвестиций в инновационные сектора далеко не всегда способствует росту прибыли и доходов – так, в фундаментальной науке известно немало случаев, когда вложение средств не только не окупалось, но и приводило к негативным результатам. Кстати, руководство России в последнее время нередко критикует различные ведомства и организации в связи с тем, что существенные инвестиции в создание нанотехнологий пока ещё не дают ожидаемого результата. В этой связи совершенно справедлива постановка вопроса о том, насколько эффективны те или иные инвестиции и инновации.

Однако, на наш взгляд, в современных условиях этого не достаточно и кроме осуществления социально-экономической оценки эффективности инвестиций и инноваций необходимо осуществлять оценку последствий внедрения инвестиций и инноваций с точки зрения их влияния на усиление процессов интенсификации общественного воспроизводства. В связи с этим нами предлагается выделять инвестиции и инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации. Важно также в общей структуре инвестиций и инноваций выделять удельный вес, долю каждой из этих двух групп. Целесообразность осуществления такого рода классификации инвестиций и инноваций во многом объясняется тем обстоятельством, что в последнее время существенно возросла актуальность использования интенсивных методов хозяйствования. Прежде всего, это связано с демографическим кризисом последних лет – как известно, на 1000 жителей России умерших сейчас приходится в 1,5 раз больше, чем родившихся (приблизительно 15 человек против 10). Поэтому осуществление мероприятий трудосберегающего направления интенсификации представляется весьма своевременным и эффективным.

В других странах могут быть актуальными и иные направления интенсификации. Так, например, в среднеазиатских странах СНГ – Узбекистане, Туркмении, Таджикистане, Киргизии исключительно важным являются водосберегающее направление интенсификации общественного производства. В Японии, где сравнительно немного крупных месторождений природных ресурсов, весьма актуально материалосберегающее направление интенсификации, здесь же в связи с крайне ограниченным характером земельных ресурсов большое значение имеет также землесберегающее направление интенсификации. В большинстве стран мира весьма актуально энерго- и фондосберегающее направления. Более того, даже в разных регионах одной и той же страны актуальными могут быть разные направления интенсификации: на Дальнем Востоке и на Севере России большое значение по-прежнему (т.е. как и во времена социалистической экономики) имеет трудосберегающее направление, в старопромышленных регионах Урала - в Свердловской области, Удмуртской Республике, Челябинской области – крайне актуально фондосберегающее направление интенсификации. В Белгородской области, где на высоком уровне развиты металлургическая и горнодобывающая отрасли промышленности очень эффективно осуществление мероприятий материалосберегающего направления. Таким образом, кроме выделения двух групп инвестиций и инноваций, способствующих интенсификации или экстенсификации, в первой группе целесообразно выделить несколько подгрупп, соответствующих разным направлениям интенсификации – трудо-, фондо-, материалосберегающему и т.д. в соответствии с региональной, отраслевой и структурной спецификой экономики той или иной страны. Напомним, что говоря о процессах экстенсификации и интенсификации, имеются в виду два принципиально различающихся способа достижения производственной цели. При одном происходит количественное увеличение использования ресурса, при втором на единицу выпуска продукции при решении производственной задачи экономится ресурс. Целесообразно определять поэтому интенсификацию производства как реализацию мероприятий, имеющих своим результатом экономию стоимости совокупности применяемых ресурсов. Ресурсосберегающим направлением интенсификации производства является реализация мероприятий, в результате которых экономится ресурс, например, живой труд. Таким образом, предложенный подход понимания процесса интенсификации позволяет говорить и об интенсификации производства, и об интенсификации использования отдельных факторов производства, не отождествляя эти понятия.

Таким образом, если существующую функциональную зависимость между экономическим результатом (обозначим его *Э*) от использования какого-либо ресурса (обозначим *P*) представить в виде

$$Э = f\,(P),$$

то в случае экстенсивного использования ресурса его увеличение приведёт к пропорциональному росту экономического эффекта, тогда как при интенсивном использовании ресурса его увеличение приведёт к большему росту эффекта. Иначе говоря, если имеем два значения ресурса P_1 и P_2, причём

$$P_2 = n \times P_1,$$

где n – коэффициент пропорциональности.

В случае экстенсивного использования ресурса $Э_2 = n \times Э_1$, а в случае интенсивного использования $Э_2 > (n \times Э_1)$. Как можно видеть, интенсивное использование ресурса (труда, фондов,

материалов, воды и пр.) обусловлено ростом ресурсоотдачи (производительности труда, фондоотдачи, материалоотдачи и т.д.), правда в вышеозначенной функциональной зависимости следует учитывать также временной лаг.

Оценить, относится ли тот или иной инвестиционный ресурс к экстенсивному и интенсивному типу также можно на основе использования таких показателей, как капиталоотдача (капиталоёмкость) и фондоотдача (фондоемкость), но не только с их помощью. Для этого, в частности, можно также использовать мультипликатор. В этой связи напомним, что в соответствии с макроэкономическим подходом объём национального дохода страны находится в определённой количественной зависимости от общей суммы инвестиций и эту связь выражает особый коэффициент – мультипликатор, причём увеличение национального дохода равно приращению общей суммы инвестиций, помноженному на мультипликатор (обычно мультипликатор обозначают буквой *К*).

Для количественной оценки экстенсивных и интенсивных инвестиций мультипликатор следует представить в виде суммы двух слагаемых:

$$K = K_{экст} + K_{инт},$$

где $K_{экст}$ – характеризует влияние экстенсивных, а $K_{инт}$ – интенсивных инвестиций на национальный доход. Обычно в реальной хозяйственной практике используют как экстенсивные, так и интенсивные инвестиции, поэтому, как правило, и $\frac{K_{ýêñò}}{\hat{E}}$, и $\frac{K_{èíò}}{\hat{E}}$ больше нуля, но меньше единицы. В маргинальных случаях, когда имеет место использование либо только экстенсивных, либо только интенсивных инвестиций (что соответствует классическому экстенсивному или интенсивному способам общественного воспроизводства), $\frac{K_{ýêñò}}{\hat{E}}$ либо $\frac{K_{èíò}}{\hat{E}}$ соответственно равны 1, тогда как второе соотношение равно 0.

Учитывая, что в соответствии с макроэкономической теорией величина мультипликатора связана с предельной склонностью к потреблению и сбережению, выделение в мультипликаторе двух вышеозначенных слагаемых позволит также количественно оценить влияние экстенсивных и интенсивных инвестиций на показатели предельной склонности к потреблению и сбережению, а, соответственно и определению оптимальных параметров доли потребления и сбережения в национальном доходе, что имеет большое значение при разработке эффективной стратегии социально-экономического развития, т.к. от этого зависит и средний уровень жизни населения, и темпы технического перевооружения экономики.

Целесообразно, на наш взгляд, кроме общего показателя мультипликатора, характеризующего связь объёма национального дохода с общей суммой инвестиций, выделять и так называемые частные показатели мультипликатора в соответствии с различными направлениями интенсификации общественного воспроизводства. Иначе говоря, это означает, что в общем объёме инвестиций следует выделять те, реализация которых приведёт к более интенсивному использованию определённого вида ресурсов-энергетических, материальных, водных, трудовых и т.д., причём в частных показателях мультипликатора также необходимо выделять два слагаемых, т.е.

$$K_{pi} = K_{piэкст} + K_{piинт},$$

где K_{pi} – частный мультипликатор для *i*-го вида ресурсов;

$K_{piэкст}$ – показатель, характеризующий влияние на национальный доход инвестиций, реализующих экстенсивный вариант использования *i*-го вида ресурсов;

$K_{piинт}$ – показатель, характеризующий влияние на национальный доход инвестиций, реализующих интенсивный вариант использования *i*-го вида ресурсов.

Как и в случае общего мультипликатора, для частных показателей мультипликатора величины $\frac{K_{piýêñò}}{\hat{E}_{pi}}$ и $\frac{K_{pièíò}}{\hat{E}_{pi}}$ могут принимать любые значения в интервале от нуля до единицы, причём крайние значения этого интервала (т.е. 0 или 1) они принимают, также как и для общего мультипликатора, лишь в случае исключительно экстенсивного (т.е. когда используются только экстенсивные инвестиции), либо исключительно интенсивного (т.е. когда используются только интенсивные инвестиции) способа воспроизводства. Для смешанного же способа воспроизводства (т.е. когда используются как экстенсивные, так и интенсивные инвестиции – случая, наиболее часто встречающегося в хозяйственной практике) рассмотренные выше соотношения обязательно будут принимать значения больше нуля, но меньше единицы.

Говоря о смешанном способе воспроизводства, следует уточнять, идёт ли речь о преимущественно экстенсивном (т.е. когда преобладают экстенсивные инвестиции) или же о преимущественно интенсивном (т.е. когда преобладают интенсивные инвестиции) способе

воспроизводства. Важно учитывать также то, что говоря об экстенсивном, интенсивном и смешанном типах воспроизводства, всегда следует уточнять, идёт ли речь о воспроизводстве с учётом использования всех ресурсов в целом (и лишь только в этом случае, на наш взгляд, имеет смысл использовать термин «общественное воспроизводство»), либо же речь идёт об экстенсивном, интенсивном и смешанном типах воспроизводства, основанных на использовании лишь определённого вида ресурсов (или же совокупности некоторых, но не всех видов ресурсов). Например, рассматривают же в специальной литературе только воспроизводство населения или воспроизводство основного капитала – всё это подтверждает справедливость предложенного нами подхода.

Таким образом, учитывая, что инвестиционные ресурсы – особый вид ресурсов, которые используются в процессе воспроизводства любого другого вида ресурсов – трудовых, капитальных, материальных, водных, энергетических, природных и т.д., для определения экстенсивных и интенсивных инвестиций наряду с показателями фондоотдачи и капиталоотдачи целесообразно использовать также показатель мультипликатора и его две составляющих. Что касается инноваций, то и здесь, на наш взгляд, целесообразно учитывать те социально-экономические последствия, к которым приводит их внедрение в реальную хозяйственную практику и поэтому, подобно инвестициям, выделять инновации интенсивного или экстенсивного типов в зависимости от того, способствуют ли результаты их внедрения соответственно интенсификации или, наоборот, процессу экстенсификации. Кроме этого, целесообразно выделить несколько групп инноваций, соответствующих разным направлениям интенсификации общественного воспроизводства.

Выделять разные виды и типы инноваций особенно важно в связи с тем обстоятельством, что инновации считаются формой реализации НТП, тогда как сам НТП считается важнейшим фактором интенсификации общественного воспроизводства. Поэтому получается, что инновации вроде как всегда соответствуют процессу интенсификации производства, что, однако, не соответствует действительности – на самом деле инновации могут способствовать как усилению интенсивного характера общественного воспроизводства, так и процессу экстенсификации (например, когда внедряются недостаточно новые инновации или инновации, внедрение которых не способствует экономии какого-либо ресурса).

Выделение инвестиций и инноваций экстенсивного и интенсивного типов важно не только с теоретической, но и с практической точки зрения. Дело в том, что процесс интенсификации является важнейшим условием повышения конкурентоспособности национальной экономики, причём в обозримом будущем роль и значение этого процесса в связи с исчерпанием и усложнением условий добычи и эксплуатации ряда важных природных ресурсов ещё более возрастут. В связи с этим внедрение инвестиций и инноваций интенсивного типа будет способствовать также повышению экономической безопасности страны.

Рассматривая различные формы и направления инвестиций с точки зрения их влияния на процесс интенсификации общественного производства в России, следует отметить, что доля интенсивных инвестиций в общей структуре иностранных инвестиций существенно меньше по сравнению с аналогичным показателем в структуре внутренних инвестиций, что, на наш взгляд, в значительной степени объясняется нежеланием Запада технологически усиливать российскую экономику. Сравнивая прямые и портфельные инвестиции, можно констатировать, что в первом случае возможности реализации интенсивных инвестиций существенно выше, чем во втором.

Как известно, в зависимости от выбранной инвестиционной стратегии субъекта хозяйствования выделяют несколько различных портфелей инвестиций и, в частности, консервативный портфель, когда предполагается инвестирование в малодоходные, но стабильные объекты; доходный портфель, в соответствие с которым инвестиции осуществляются в объекты, гарантированно приносящие высокие доходы и рисковый портфель, формирование которого связано с осуществлением инвестирования в объекты, приносящие наибольший, но не гарантированный доход. Целесообразность выбора конкретного портфеля инвестиций с точки зрения максимального использования имеющихся потенциальных возможностей в отношении внедрения интенсивных инвестиций в значительной мере определяется отраслевой и региональной спецификой, однако можно констатировать, что в будущем в связи с усложнением условий осуществления общественного воспроизводства значение рискового портфеля как предпосылки роста доли интенсивных инвестиций существенно возрастёт. Таким образом, можно видеть, что лишь создание системы эффективных и взаимосвязанных мер и условий хозяйствования на разных уровнях иерархии макро-, мезо- и микроуровне позволит существенно увеличить использование в обозримом будущем в российской экономике интенсивных инноваций и инвестиций, однако наибольшее значение в этой системе всё же имеет использование комплекса мер государственного регулирования развития народнохозяйственного комплекса страны.

Интенсификация общественного производства является одной из важнейших тенденций развития мировой экономики. Особенно эта тенденция проявляется в развитых капиталистических странах. Это объясняется тем обстоятельством, что интенсификация, важнейшим фактором которой является научно-технический прогресс, является обязательным условием и материально-технической основной существенного повышения социально-экономической эффективности и ускорения темпов развития

народно-хозяйственного комплекса страны. Интенсификация производства является также одним из важнейших факторов повышения конкурентоспособности отечественной продукции.

Действительно, в современных условиях именно наукоемкие технологии — роботизация, биотехнология, электронно-вычислительная техника позволяют достигать высоких стандартов, уровня и качества жизни. Достаточно сказать, что Япония, не имеющая сколько-нибудь серьезных запасов природных ресурсов, стала одной из ведущих держав мира благодаря, прежде всего, эффективному использованию научно-технического потенциала, причем далеко не только своего (как известно, Япония является крупнейшим импортером лицензий). То же самое можно сказать и про другую быстроразвивающуюся страну – Южную Корею.

Значение процесса интенсификации в связи со все более возрастающей дефицитностью невоспроизводимых природных ресурсов в обозримой перспективе еще более возрастет. Вместе с тем во многих постсоциалистических странах в последнее время темпы и уровень интенсификации производства все еще недостаточно высоки. Все это справедливо и для стран СНГ, в том числе и для России. И это при том, что в советский период о необходимости всемерной интенсификации говорилось на всех уровнях общественной иерархии, в том числе и на самом высоком.

Цель интенсификации производства – повышение эффективности народного хозяйства [17]. Поэтому весьма важно рассмотреть соотношение категорий «эффективность» и «интенсификация», на которое существует несколько принципиально различающихся точек зрения производства [2; 6; 18; 20]. Таким образом, взаимосвязь интенсификации с эффективностью производства зависит от того, что понимается под последней и каким образом эффективность рассчитывается. Если в приведенном примере при расчете эффекта учитывать все время эксплуатации, то, скорее всего, окажется, что эффективнее процесс интенсификации.

В связи с этим необходимо рассматривать эффективность и интенсификацию как взаимосвязанные, но, безусловно, различные категории. Уже отмечалось, что исследователи, отождествляющие понятия «эффективность» и «интенсификация», как правило, исходят из положения о возможности расширять производство путем увеличения объема используемых ресурсов («поле производства») и путем повышения эффективности их использования. Однако, поскольку необходимо различать эффективность использования отдельных ресурсов и эффективность производства, то отождествление категорий «эффективность» и «интенсификация» неправомерно. Таким образом, если и можно отождествлять в определенном смысле интенсификацию и более эффективное использование ресурсов, то это ни в коей мере не значит, что можно отождествлять интенсификацию производства и его эффективность. Хотя интенсификация производства направлена на повышение эффективности, но этого в определенной мере можно добиться и экстенсивным путем, причем в некоторых случаях мы получим больший эффект, чем при интенсивном варианте развития производства. В качестве примера достаточно привести довольно часто встречающееся явление: руководители предприятий нередко предпочитают эксплуатировать давно освоенную, порой низкопроизводительную технику вместо того, чтобы заботиться о техническом перевооружении производства. Это связано с тем, что для использования нового оборудования нужно переучивать кадры, требуется известный промежуток времени, чтобы выйти на плановую мощность, что приводит порой к ухудшению показателей результативности сравнительно с аналогичными базисными значениями этих показателей.

Следует отметить, что при отождествлении интенсификации и эффективности производства следовало бы признать, что на протяжении большого периода времени развития советской экономики рост эффективности производства был незначительным, так как преобладали экстенсивные методы ведения хозяйства (а по оценкам ряда исследователей преобладали и в последнее время). С этим вряд ли можно согласиться, причем независимо от того, как понимать эффективность — как оценку способа реализации основного экономического закона или как соотношение результата и затрат. Ведь даже во втором случае возможность существенного увеличения ресурса, скажем, капитальных вложений, привело к изменению нормативного коэффициента эффективности, что непосредственно повлияло бы и на саму оценку эффективности (в соответствии с положениями теории эффективности капитальных вложений).

Важно учесть и то, что если под интенсификацией понимать один из возможных способов достижения определенного результата, то в этом случае вопрос о значимости этого результата, необходимости его обществу может быть рассмотрен лишь при исследовании эффективности производства. Например, производство на предприятии может вестись исключительно интенсивными методами (наиболее производительное оборудование, оптимальная организация производства и т. п.), но результатом его может быть морально устаревшая продукция. Признать такое производство эффективным вряд ли можно. Более того, сравнительно с рассмотренным вариантом более эффективным был бы вариант, когда производство велось преимущественно экстенсивными методами, но при этом производилась отвечающая стандартам продукция. В связи с этим не только не следует отождествлять категории «эффективность» и «интенсификация», вполне правомерно определять эффективность самой интенсификации производства, так как возможны случаи, когда

интенсификация неэффективна [1; 3; 11; 12; 17]. Таким образом, при интенсификации производства рост затрат должен вести к повышению эффективности. Исходя из этого, ряд исследователей для объяснения неоправданных затрат пользовались понятиями «рациональной» и «нерациональной», «эффективной» и «неэффективной» интенсификацией производства. Эффективность или неэффективность интенсификации производства ими определялись в зависимости от того, превышал ли суммарный эффект затраченные средства или был меньше их [4].

Следует различать эффективность интенсификации производства, эффективность различных направлений интенсификации (в том числе в зависимости от «объекта», где осуществляется интенсификация). Важно различать также и то, эффективна или нет интенсификация (ее направления) с точки зрения общества, отрасли, региона, предприятия (причем, понятно, что эффективность интенсификации будет определяться взаимодействием всех уровней и элементов экономической системы, так же, как и функционированием каждого элемента). В связи с этим иногда считают, что если под эффективностью понимать рост производительности общественного труда, то в этом случае процесс интенсификации производства в масштабе всего общества совпадает с эффективностью. На это можно возразить следующее. В масштабе всего общества сведение эффективности только к росту производительности общественного труда неправомерно, так как в этом случае не учитывается соответствие результатов производства структуре общественных потребностей. Важно и то, что хотя с точки зрения экономии общественно необходимого рабочего времени интенсификация общественного производства и совпадает с ростом общественной производительности труда, но существует несколько видов экономии, а значит сводить интенсификацию общественного производства только к экономии времени нельзя.

Таким образом, одной из наиболее важных задач является определение эффективности и эффекта интенсификации производства. Исследователи, отождествляющие понятия «эффективность» и «интенсификация» считают, что раз интенсификация эффективна, то нет смысла говорить об эффективности интенсификации, так как при любом подходе любое направление интенсификации производства оказывается эффективным, и в то же время рост эффективности связывается с дальнейшим процессом интенсификации производства. Поскольку все же следует различать эти категории, действие которых не всегда бывает сонаправленным, то определение эффекта и эффективности интенсификации производства вполне целесообразно. Ведь, или степень интенсификации производства на однотипных предприятиях может быть неодинаковой или, если уровень интенсификации приблизительно одинаков на таких предприятиях, но сами предприятия находятся в регионах с неодинаковой степенью трудообеспеченности, различными условиями залегания природных ресурсов и т. д., то и в том, и в другом случаях эффективность интенсификации производства будет разной. Поэтому аналогично тому, как имеет смысл определять эффективность НТП, автоматизации и механизации, специализации и т. п. и рассчитывать эффект от этих мероприятий (хотя эффективны и НТП, и автоматизация, и механизация), можно определять и рассчитывать эффективность и эффект интенсификации производства. Этой проблеме посвящено немало исследований.

Так, Г.Н. Сорокин считает, что интенсификация характеризуется показателями факторов ее развития и величиной эффекта, полученного за их счет, а эффективность — величиной совокупного эффекта, определяемого не только интенсивными, но и экстенсивными факторами. Но фактический эффект, полученный благодаря интенсивным факторам, не всегда характеризует интенсификацию в полной мере [15]. Это в значительной мере связано с тем, что следует различать измеримые и неизмеримые показатели экономического эффекта, так как не все составляющие экономического эффекта, в том числе и эффекта интенсификации производства, на данном этапе развития науки поддаются количественному выражению. Например, в тех случаях, когда техника удовлетворяет новые общественные потребности, для выбора наиболее эффективного варианта не всегда удается ограничиться только показателями приведенных удельных или годовых затрат.

Ряд ученых считает, что совокупный народнохозяйственный эффект интенсификации производства включает в себя экономический и социальный эффект, т. е. нужно говорить о социально-экономическом эффекте интенсификации производства [2]. Он должен проявляться в повышении материального благосостояния членов общества, стирании социально-экономических различий в труде работников, различий между городом и деревней, создании возможностей всестороннего развития всех членов общества и т. д. Эти моменты также весьма сложно количественно учесть при определении эффекта интенсификации производства.

Таким образом, в настоящее время существует несколько принципиально различающихся точек зрения на взаимосвязь категорий «эффективность» и «интенсификация» в зависимости от того, что понимается под ними. На наш взгляд, эти категории имеют ряд общих элементов, но отождествлять их не следует (в противном случае мы получим, что два разных термина отражают одно и то же). Причем вполне правомерно определять эффективность самой интенсификации производства, так как, рассматривая этот процесс, следует отличать вопрос о достижении экономии

ресурса от вопроса, насколько она эффективна, выгодна, оправдана с точки зрения общества, отрасли, региона, предприятия.

Экономическую эффективность интенсификации производства следует определять группой показателей, поскольку лишь несколько показателей способны достаточно объективно учесть всю сложность проблемы. Более того, поскольку различают разные направления интенсификации производства, то для оценки эффективности того или иного направления должны существовать, помимо оценивающих общую эффективность интенсификации производства, такие показатели, которые характеризуют эффективность именно этого направления. Однако следует еще раз отметить то, что лишь сочетание количественных и качественных параметров позволит определить эффективность интенсификации производства.

Одним из наименее изученных теоретических вопросов, связанных с интенсификацией производства, является определение ее социально-экономической эффективности. Это обусловлено тем, что специалисты нередко отождествляют категории интенсификации и эффективности, что, на наш взгляд, неправомерно, так как, несмотря на определенную схожесть, эти категории не являются тождественными. Более того, можно и нужно определять эффективность самого процесса интенсификации. Поэтому необходимо отметить, что одной из наиболее типичных проблемных социально-экономических ситуаций, возникающих в различных отраслях и сферах экономики, является следующая: какой способ решения определенной производственной проблемы избрать - экстенсивный или интенсивный. Например, в социалистическую эпоху, когда на многих предприятиях ощущалась проблема дефицита рабочей силы (кстати, по ряду специальностей, в определенных отраслях дефицит рабочей силы имеет место и в условиях переходного периода), очень часто возникал вопрос: а что эффективнее - привлечение дополнительной рабочей силы (например, из трудоизбыточных регионов) или же внедрение трудосберегающей техники? При переходе к рынку очень часто возникает другой вопрос: насколько оправдано внедрение трудосберегающей техники в условиях роста безработицы? Обобщая, можно выразиться иначе: что эффективнее - экстенсивный или интенсивный способ решения производственной задачи? Поэтому далее рассматривается методический подход к решению этой общей задачи [14].

В настоящее время проблема определения экономической эффективности интенсификации производства и ее различных направлений недостаточно разработана. Несмотря на теоретическую и методическую сложность определения эффективности и эффекта интенсификации производства, отсутствие на данном этапе развития экономической науки общепринятых показателей, достаточно полно и объективно отражающих эффективность интенсификации, все же необходимо попытаться количественно оценить ее.

Решения определенной производственной задачи - выпуска необходимой продукции - можно добиться и экстенсивным, и интенсивным путем. Поэтому экономическую эффективность интенсификации производства и ее различных направлений целесообразно определять на основе сравнения эффективности разных способов решения производственной задачи. Таким образом, в данном случае речь идет о сравнительной эффективности, когда сравниваются два возможных способа – экстенсивный и интенсивный – причем отдается предпочтение тому способу, эффект от которого оказывается большим. Это в определенной мере аналогично определению сравнительной эффективности капитальных вложений. Эффект же каждого способа будет определяться как разница между результатом и затратами.

Как известно, в специальной литературе под эффектом довольно часто понимается какой-то производственный результат, а не разница результата и затрат. Однако как уже отмечалось, существуют несколько значительно различающихся между собой теоретических концепций эффективности – среди них есть и такая, в которой под эффектом понимают разницу между результатом и затратами, а под эффективностью – их отношение. Такое понимание эффекта более правильно, на наш взгляд, отражает смысл этой категории, так как в этом случае учитывается также и тот способ, каким этот результат достигнут (ибо, если затраты превышают результат, то вряд ли вообще можно говорить о получении обществом какого-то экономического эффекта). Важно добавить при этом, что при определении эффекта от внедрения новой техники, совершенствовании организации производства, помимо результата, учитываются и затраты. Поэтому понимание эффекта как разности результата и затрат вполне оправдано, хотя такая трактовка, разумеется, вовсе не исключает в других случаях и иных возможностей толкования категории «эффект». Однако для определения экономической эффективности интенсификации производства наиболее приемлемой оказывается трактовка эффекта как разности результата и затрат.

Поскольку мы пришли к выводу, что экономическая эффективность интенсификации определяется на основе сравнения эффектов от двух возможных способов решения проблемы – экстенсивного и интенсивного, то нам необходимо первоначально определить эффект экстенсификации. Учитывая, что в общем случае под экстенсификацией понимается процесс роста выпуска продукции исключительно за счет количественного увеличения использования ресурсов

(или, используя известную фразу, за счет расширения только «поля производства»), эффект экстенсификации целесообразно определять на основе следующей формулы:

$$Э_э = \sum_{i=1}^{n} K_i \bullet V_i - З \quad , \qquad (1)$$

где $Э_э$ – эффект экстенсификации;

K_i – эффективность использования i-го ресурса;

V_i – объем использования i-го ресурса;

n – количество различных ресурсов;

$З$ – суммарные затраты на привлечение и эксплуатацию ресурсов.

Поэтому, если правая часть данного уравнения положительна, то это означает, что экстенсивный способ решения проблемы экономически эффективен. Однако, для того, чтобы определить, какой процесс эффективнее – экстенсивный или интенсивный, необходимо также определить эффект интенсификации (об этом ниже). Следует отметить, что данная формула определения эффекта экстенсификации в каждом конкретном случае будет трансформироваться с учетом специфики производственной задачи, ибо и сами эти два способа решения проблемы в каждом отдельном случае будут весьма специфичны.

Необходимо теперь предложить метод определения экономического эффекта интенсификации производства. Интенсификация производства – комплексный процесс, включающий как свои составные части мероприятия по НТП, концентрации, специализации, совершенствованию управления и т.д. В связи с этим экономический эффект от мероприятий, направленных на дальнейшую интенсификацию производства после проведения анализа можно определять как сумму эффектов от всех мероприятий, т.е. экономический эффект интенсификации производства $Э_и$ равен

$$Э_и = \sum_{i=1}^{n} Э_i \quad , \qquad (2)$$

где $Э_i$ – эффект от i-го мероприятия по интенсификации производства;

n – число всех мероприятий.

В основе определения экономического эффекта от каждого из этих мероприятий лежит сравнение затрат до и после их реализации.

При определении эффекта от всех мероприятий по интенсификации необходимо рассматривать один и тот же временный интервал. Поскольку результаты интенсификации производства выявляются через определенный период времени, желательно, чтобы при его определении временной промежуток был не менее года. Получаемый эффект измеряется в стоимостных единицах.

Приведем условный пример. Пусть на предприятии в отчетном году эффект от внедрения новой техники составил 184 тыс. руб., от НОТ – 54 тыс. руб. и за счет оргтехмероприятий сэкономлено 52 тыс. руб. Тогда эффект интенсификации производства на этом предприятии будет около 290 тыс. руб. Причем на различных предприятиях в разные периоды будут иметь решающее значение те или иные факторы, которые и нужно учитывать при определении эффекта интенсификации производства. По данным исследований, на предприятиях «Мурманскрыбпром» в 2012 г. эффект интенсификации оказался равным примерно 21 млн. руб.

Однако данный метод определения экономической эффективности интенсификации производства не в полной мере предусматривает эффект от экономии определенного ресурса в условиях ресурсодефицитности. Чтобы более точно учесть эффект ресурсосберегащего направления интенсификации в условиях дефицита данного вида ресурса, необходимо к сумме $Э_и$ приплюсовать эффект от реализации тех мероприятий, при которых экономится этот вид ресурса и, наоборот, вычесть эффект от реализации мероприятий, при которых расходуется ресурс. В этой связи для учета ресурсодефицитности формула определения эффекта интенсификации трансформируется и приобретает следующий вид:

$$Э_{рИ} = \sum_{i=1}^{n} Э_i + Э_{р-} \quad , \qquad (3)$$

где $Э_{ри}$ – эффект ресурсосберегающего направления интенсификации в условиях ресурсодефицитности;

$Э_{рс}$ – суммарный эффект от реализации ресурсосберегающих и ресурсорасходующих мероприятий.

Так, например, в условиях трудодефицитности эффект трудосберегающего направления интенсификации производства в соответствии с изложенным подходом целесообразно определять следующим образом:

$$Э_{mu} = \sum_{i=1}^{n} Э_i + П_p \sum_{i=1}^{n} Э_{ri}, \quad (4)$$

где $Э_{mu}$ – эффект трудосберегающего направления интенсификации;

$П_p$ – средняя производительность труда одного работающего;

$Э_{ri}$ – экономия численности работающих, получаемая вследствие реализации *i*-го мероприятия.

Приведем для наглядности конкретный пример. Скажем, эффект от замены ручного труда механизированным и автоматизированным, достигаемый главным образом за счет экономии заработной платы основных рабочих при росте затрат на содержание оборудования, амортизационных отчислений и капитальных вложений, определяется по формуле:

$$Э = \left[З_1 \cdot \frac{B_1}{B_2} \cdot \frac{P_1 + E_н}{P_2 + E_н} + \frac{(C_1 - C_2) - E_н (K_2 - K_1)}{P_2 + E_н} - З_2 \right] A_2, \quad (5)$$

где $З_1$, $З_2$ – приведенные затраты на единицу базового и нового средства труда, соответственно;

B_1, B_2 – годовые объемы продукции (работы), производимой при использовании единицы базового и нового средства труда (в натуральных величинах);

P_1, P_2 – доли ежегодных отчислений от балансовой стоимости на полное восстановление (реновацию) базового и нового средства труда;

$E_н$ – нормативный коэффициент эффективности капитальных вложений;

$И_1$, $И_2$ – годовые эксплуатационные издержки потребителя (руб.) при использовании им базового и нового средства труда;

K_1, K_2 – соответствующие капитальные вложения потребителя;

A_2 – годовой объем производства новых средств труда в расчетном году (в натуральных единицах).

Но в условиях реального дефицита трудовых ресурсов следует учитывать и то, что достигаемая вследствие этого мероприятия экономия численности $Э_г$, обусловленная высвобождением рабочей силы, позволит уменьшить величину потенциально недополученной продукции на $П_p \cdot Э_г$, где $П_p$ – производительность труда постоянных рабочих, рассчитанная по чистой продукции. Эту величину следует приплюсовать к рассчитанному по прежней формуле экономическому эффекту. Сумма будет характеризовать экономический эффект реализации этого мероприятия трудосберегающего направления интенсификации производства в условиях реального дефицита рабочей силы.

Аналогично следует поступать при определении экономического эффекта каждого мероприятия интенсификации производства. Значит, суммарный экономический эффект трудосберегающего направления интенсификации производства в условиях реального дефицита рабочей силы как раз-таки следует определять по формуле:

$$Э_{mu} = \sum_{i=1}^{n} Э_i + П_p \sum_{i=1}^{n} Э_{ri}.$$

Можно видеть, что может возникнуть ситуация, когда сравниваются два мероприятия трудосберегающего направления интенсификации производства, одно из которых имеет меньший экономический эффект, рассчитанный прежним способом, но большее число высвобожденных рабочих, и в итоге с учетом трудодефицитности экономический эффект от реализации первого мероприятия окажется большим, чем от второго. В случае трудоизбыточности эта формула также «срабатывает», но вместо суммы нужно найти разность, что будет означать меньшую эффективность трудосберегающего направления интенсификации в условиях избытка рабочей силы, чем в условиях трудодефицитности, но это справедливо лишь при прочих равных условиях.

В этой связи добавим, что дефицит или избыток определенного вида ресурса – например, рабочей силы определяется на основе сравнения предложения и спроса на него, т.е. на основе сравнения потребности в нем и реального наличия этого вида ресурса, поэтому понятно, что дефицит или избыток ресурса зависит от многих факторов. Например, в настоящее время, когда цены на многие виды продукции чрезмерно высоки, вроде бы имеет место равновесие между спросом и предложением на многие товары, однако, это вовсе не значит, что удовлетворяются потребности в обладании этими товарами – известно, как много сейчас населения находится за чертой бедности. Иначе говоря, следует различать видимый избыток (дефицит) ресурса и реальный избыток (дефицит).

Данные об экономических эффектах и высвобождении рабочей силы вследствие реализации мероприятий имеются в статистической отчетности предприятий. К мероприятиям трудосберегающего направления интенсификации производства относятся все мероприятия, экономящие живой труд. Например, наиболее важными мероприятиями трудосберегающего

направления интенсификации рыбообрабатывающего производства Северного бассейна являются автоматизация и комплексная механизация производства, внедрение прогрессивной техники и технологии, ввод неустановленного оборудования, аттестации рабочих мест, внедрение бригадной формы организации труда. На разных предприятиях мероприятия, направленные на экономию живого труда, могут существенно различаться.

Таким образом, экономический эффект трудосберегающего направления интенсификации производства в условиях реального дефицита рабочей силы оказывается больше эффекта таких же мероприятий при условии сбалансированности по трудовым ресурсам на величину, равную $\ddot{I}_{\partial} \cdot \sum_{i=1}^{n} \acute{Y}_{ri}$.

Такой подход правомерен, пока эта величина не превысит потенциально-недополученную продукцию, рассчитанную по чистой продукции. Величина $\ddot{I}_{\partial} \cdot \sum_{i=1}^{n} \acute{Y}_{ri}$ – это своего рода «плата» за трудодефицитность.

Сравнивая экономический эффект, получаемый при экстенсивном способе устранения трудодефицитности, с величиной эффекта от реализации мероприятий, направленных на экономию живого труда, можно видеть, что трудосберегающее направление интенсификации рыбообрабатывающего производства региона значительно эффективнее экстенсивного способа решения проблемы. Достаточно сказать, что годовой экономический эффект только от реализации мероприятий НТП на предприятиях холдинга «Севрыба» в 2012 г. составил 32,9 млн. руб. и было условно высвобождено 340 чел. Таким образом, экономический эффект такой важнейшей составляющей трудосберегающего направления интенсификации, как мероприятия НТП, составил 32,9 млн руб. + (15 600 руб. × 340 чел.), т.е. приблизительно 38 млн руб., причем на рыбообрабатывающее производство приходится свыше 26 млн руб., что в 2 раза больше рассчитанного нами экономического эффекта экстенсивного способа устранения трудодефицитности. Если же рассмотренные варианты привести к сопоставимому виду, для чего необходимо разделить эффект экстенсивного пути на число рабочих оргнабора, а эффект интенсивного способа - на количество высвобожденных рабочих и сравнить, то во втором случае полученная величина более чем в 25 раз превысит величину, рассчитанную для экстенсивного варианта.

Следует отметить, что при сравнении экономической эффективности интенсивного пути устранения трудодефицитности в рыбообрабатывающем производстве региона с экстенсивным необходимо учитывать также экономию, получаемую в связи с уменьшением затрат, необходимых для переезда рабочих оргнабора (так как потребность в них при интенсификации производства должна уменьшаться при прочих равных условиях), экономию капитальных вложений в строительство жилых, коммунальных, культурно-бытовых и других объектов, а также возможную экономию, получаемую в связи с уменьшением потерь от порчи рыбного сырья, возникшую из-за простоев по причине нехватки рабочей силы. Поэтому эти виды экономии средств должны входить как слагаемые при определении эффекта трудосберегающего направления интенсификации производства. Однако даже без такого учета эффективность трудосберегающего направления интенсификации значительно выше эффективности экстенсификации.

Хотя нами рассмотрен частный пример, он показывает принципиальную возможность определения экономической эффективности процессов экстенсификации и интенсификации на основе предложенного нами общего подхода и к тому же может служить основой для проведения таких расчетов во многих аналогичных случаях (например, при оценке эффективности ресурсосберегающего направления интенсификации в случае дефицитности уже не трудовых, а других видов ресурсов). Эти расчеты также показывают, что категории «эффективность» и «интенсификация» отнюдь не тождественны, более того, можно и нужно определять эффект и эффективность как экстенсивного, так и интенсивного путей достижения какого-то производственного результата и лишь на основе сравнения этих эффектов можно находить, какой путь эффективнее. Причем в отдельных случаях может оказаться, что эффективнее окажется экстенсивный путь вопреки распространенному мнению, считающему процесс экстенсификации совершенно неэффективным или, по крайней мере, всегда менее эффективным, чем процесс интенсификации. В противном случае совершенно непонятно, каким образом происходил рост эффективности советской экономики, развивающейся, как это сейчас общепризнано, преимущественно экстенсивным путем.

Таким образом, научная новизна предлагаемой нами методики оценки экономической эффективности интенсификации производства заключается в следующем: в методике предлагаются общие формулы определения эффекта экстенсификации (формула 1) и эффекта интенсификации (формула 2), экономическая эффективность интенсификации производства определяется на основе сравнения эффектов экстенсивного и интенсивного способов решения какой-либо производственной

задачи. В методике при определении эффективности интенсификации учитывается также различная степень обеспеченности определенным видом ресурса (формула 3).

Данная методика позволяет определять как эффективность процесса интенсификации производства в целом, так и эффективность различных направлений интенсификации (формулы 3 и 4). Методика апробируется при определении эффективности трудосберегающего направления интенсификации производства на предприятиях рыбопромышленного комплекса Северного бассейна, когда рассматривается весьма актуальная для региона проблема оценки сравнительной эффективности экстенсивного и интенсивного способов решения проблемы обеспеченности трудовыми ресурсами. Оценка эффективности различных вариантов интенсификации производства очень важна не только с теоретической, но и с практической точек зрения, так как позволяет выбрать вариант наиболее высокого уровня конкурентоспособности продукции.

Данная методика позволяет определять эффективность не только трудосберегающего, но и любого другого направления интенсификации – будь то материалосберегающее, фондосберегающее и т.д. Только в этом случае в формулах 1, 3 и 4 необходимо использовать не показатели производительности труда и экономии численности рабочей силы, а, соответственно, фондоотдачи и экономии фондов для фондосберегающего направления интенсификации производства, материалоотдачи и экономии материальных ресурсов для материалосберегающего и т.д. Например, эффект материалосберегающего направления интенсификации в условиях дефицита материальных ресурсов будет определяться следующим образом:

$$Э_{ми} = \sum_{i=1}^{n} Э_i + M_o \cdot \sum_{i=1}^{n} Э_{mi}, \qquad (6)$$

где $Э_{ми}$ – эффект материалосберегающего направления интенсификации;

M_o – средняя материалоотдача;

$Э_{мi}$ – экономия материальных ресурсов, получаемая вследствие реализации *i*-го мероприятия.

Точно так же данная методика позволяет определять эффективность интенсификации не только в условиях дефицита определенного вида ресурсов, но и в условиях их избытка – только в этом случае в формулах 3, 4 и 6 вместо суммы будет разность. Это вполне соответствует здравому смыслу, когда эффективность, например, трудосберегающего направления интенсификации при прочих равных условиях оказывается тем большей, чем выше степень дефицита трудовых ресурсов (все это справедливо и в отношении материлосберегающего, фондосберегающего направления и т.д., только в этом случае учитывается дефицит или избыток соответственно материальных ресурсов, средств и т.д.).

Таким образом, данная методика позволяет определять не только эффективность интенсификации на основе сравнения эффектов экстенсификации и интенсификации, но и эффективность различных направлений интенсификации производства. Более того, на основе данной методики можно определять и сравнительную эффективность между различными направлениями интенсификации, а также и между разными мероприятиями интенсификации.

Выводы из проведенного исследования. В условиях возросшей роли инноваций в жизнедеятельности современного общества, а также в связи с необходимостью модернизации и инновационного развития российской экономики и скорейшего решения серьезных природоохранных проблем, весьма актуально формирование внедрение и развитие научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», которая может являться теоретической основой осуществления модернизации экологической, природоохранной системы, особенно интенсивного типа.

Основы научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» целесообразно, при их разработке, самым тесным образом связать с программой инновационной экономикой. Одной из важнейших проблем, рассматриваемых в рамках инновационной экологии, является проблема исследования экологических подсистем, которые обязательно должны содержаться в национальных и региональных инновационных системах.

Большое значение в рамках научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» имеет исследование финансово-экономических методов и механизмов, которые широко используются в системе государственного и муниципального регулирования экологических инновационных процессов. При разработке основных направлений исследований по программе новой научно-учебной дисциплины важно сформировать оптимальне, экономически эффективные параметры использования технологических процессов и организационных условий, соответствующие экологическим требованиям.

Становление и развитие новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» будет имет большое теоретическое и практическое значение, а применение ее результатов в хозяйственной практике позволит существенно повысить эколого-экономическую эффективность системы общественного воспроизводства.

Литература

1. Бабан-Луценко С.С. Экономическая сущность и показатели интенсификации рыбного хозяйства на внутренних естественных водоемах / С.С. Бабан-Луценко // Известия Государственного научно-исследовательского отдела рыбного хозяйства. – 1971. – Т. 75. – С. 161–164.
2. Баранов А.А. Интенсификация: Экономический и социальный аспект / А.А. Баранов. – М. : Экономика, 1983. – 255 с.
3. Бородин И.А. О сущности и показателях интенсификации сельского хозяйства / И.А. Бородин. – М. : Колос, 1965. – 22 с.
4. Буздалов И.Н. Экономическая эффективность интенсификации сельскохозяйственного производства / И.Н. Буздалов. – М. : Колос, 1966. – 173 с.
5. Еделев Д.А. Инновационные факторы социально-экономического развития российской промышленности / Д.А. Еделев, Е.В. Ляпунцова // Вестник Северо-Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетагурова. – 2014. – № 4. – С. 250–255.
6. Закономерности социалистического расширенного воспроизводства / под ред. А.И. Ноткина. – М. : Наука, 1977. – 403 с.
7. Кацура С.Н. Становление инновационной системы в Украине: национальный и региональный аспекты / С.Н. Кацура. – Донецк: Институт экономики промышленности НАН Украины, 2011. – 504 с.
8. Клочков В.В. Управление развитием «зеленых» технологий: социально-экономические аспекты / В.В. Клочков, С.В. Ратнер. – М. : ИПУ РАН, 2013. – 291 с.
9. Колесников С.И. Экономические основы природопользования / С.И. Колесников. – М. : Дашков и К°, 2011. – 304 с.
10. Ляшенко В.И. Наноэкономика в славянских странах СНГ / Серия: Экономическое славяноведение / В.И. Ляшенко, К.В. Павлов, М.И. Шишкин. – Ижевск: Книгоград, 2011. – 348 с.
11. Маркс К. Капитал. (Книга 3-я). Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Ч. 2 / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т. 25. – Ч. 2. – 551 с.
12. Меркин Р.М. Дискуссионные проблемы теории интенсификации строительного производства / Р.М. Меркин, О.Г. Соловьева // Известия академии наук. Серия Экономическая. –1984. – № 4. – С. 33–40.
13. Павлов К.В. Интенсификация экономики в условиях неопределенности рыночной среды / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2007. – 271 с.
14. Павлов К.В. Патологические процессы в экономике / К.В. Павлов. – М. : Магистр, 2009. – 458 с.
15. Сорокин Г.Н. Интенсификация социалистического воспроизводства / Г.Н. Сорокин // Вопросы экономики. – 1985. – № 3. – С. 3–13.
16. Теория инновационной экономики / под ред. О.С. Белокрыловой. – Ростов н/Д, 2009. – 376 с.
17. Титова Т.Д. Эффективность интенсификации на внутренних водоемах: монография / Т.Д. Титова. – Калининград: Калининградский государственный университет, 1971. – 138 с.
18. Тихонов И.А. Основы интенсивного экономического развития / И.А. Тихонов. – М. : Мысль, 1979. – 198 с.
19. Экономический механизм и особенности инновационной политики на Севере / под науч. ред. В.С. Селина, В.А. Цукермана. – Апатиты: Кольский НЦ РАН, 2012. – 255 с.
20. Эффективность интенсификации производства на основе внедрения достижений науки / под ред. В.П. Лебедева. – М. : Мысль, 1975. – 255 с.

References

1. Baban-Lutsenko, S. (1971), "The economic essence and indicators of intensification of fisheries in inland natural reservoirs", *Bulletin of the State Scientific-Research Department of Fisheries,* Vol. 75, pp. 161-164.
2. Baranov, A.A. (1983), *Intensifikatsiya: Ekonomicheskiy i sotsialnyy aspekt* [Intensification: economic and social aspects], Economy, Moscow, Russia, 255 p.
3. Borodin, I.A. (1965), *O sushchnosti i pokazatelyakh intensifikatsii selskogo khozyaystva* [Essence and indicators of agricultural intensification], Kolos, Moscow, Russia, 22 p.
4. Buzdalov, I. (1966), *Ekonomicheskaya effektivnost intensifikatsii selskokhozyaystvennogo proizvodstva* [Cost-effectiveness of intensification of agricultural production], Kolos, Moscow, Russia, 173 p.
5. Edelev, D.A. and Lyapuntsova, E.V. (2014), "Innovative factors of socio-economic development of the Russian industry", *Bulletin of the North Ossetian State University named after K.L. Khetagurova*, no. 4, pp. 250-255.
6. Notkin, A.I. (1977), *Zakonomernosti sotsialisticheskogo rasshirennogo vosproizvodstva* [Regularities of socialist expanded reproduction], Science, Moscow, Russia, 403 p.
7. Katsura, S. (2011), *Stanovleniye innovatsionnoy sistemy v Ukraine: natsionalnyy i regionalnyy aspekty* [Formation of the innovation system in Ukraine: national and regional aspects], Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine, Donetsk, Ukraine, 504 p.
8. Klotchkov, V.V. and Ratner, S.V. (2013), *Upravleniye razvitiyem «zelenykh» tekhnologiy: sotsialno-ekonomicheskiye aspekty* [Managing the development of "green" technologies: the socio-economic aspects], ICS RAS, Moscow, Russia, 291 p.
9. Kolesnikov, S. (2011), *Ekonomicheskiye osnovy prirodopolzovaniya* [Economic foundations of nature management], Dashkov & Co, Moscow, Russia, 304 p.
10. Lyashenko, V.I., Pavlov, K.V. and Shishkin, M.I. (2011), *Nanoekonomika v slavyanskikh stranakh SNG* [Nanoeconomics in the Slavic countries of the CIS], (Series: Economic Slavic studies), Knigograd, Izhevsk, Russia, 348 p.
11. Marks, K. and Engels, F. *Kapital. (Kniga 3-ya). Protsess kapitalisticheskogo proizvodstva, vzyatyy v tselom* [Capital. Book Three. The process of capitalist production, taken as a whole], Part 2, Soch, 2nd ed., Vol. 25, part 2, 551 p.

12. Merkin, P.M. and Solovyov O.G. (1984), “Controversial problems of the theory of building production intensification”, *Proceedings of the Academy of Sciences. Economic Series*, no. 4, pp. 33-40.
13. Pavlov, K.V. (2007), *Intensifikatsiya ekonomiki v usloviyakh neopredelennosti rynochnoy sredy* [Intensification of the economy in the face of uncertainty of the market environment], Master, Moscow, Russia, 271 p.
14. Pavlov, K.V. (2009), *Patologicheskiye protsessy v ekonomike* [Pathological processes in the economy], Master, Moscow, Russia, 458 p.
15. Sorokin, G.N. (1985), “Intensification of socialist reproduction”, *Economic Issues,* no. 3, pp. 3-13.
16. Belokrylova, O.S. (2009), *Osnovy intensivnogo ekonomicheskogo razvitiya* [The theory of the innovation economy], Rostov n/D, Russia, 376 p.
17. Titova, T.D. (1971), *Effektivnost intensifikatsii na vnutrennikh vodoyemakh* [Efficiency intensification in inland waters], monograph, Kaliningrad State University, Kaliningrad, Russia, 138 p.
18. Tikhonov, I.A. (1979), *Osnovy intensivnogo ekonomicheskogo razvitiya* [Fundamentals of intensive economic development], Thought, Moscow, Russia, 198 p.
19. Selin, V.S. and Zukerman, V.A. (2012), *Ekonomicheskiy mekhanizm i osobennosti innovatsionnoy politiki na Severe* [The economic mechanism and characteristics of innovation policy in the North], Kola Scientific Center, Russian Academy of Sciences, Apatity, Russia, 255 p.
20. Lebedev, V.P. (1975), *Effektivnost intensifikatsii proizvodstva na osnove vnedreniya dostizheniy nauki* [The effectiveness of intensification of production on the basis of the introduction of science], The Idea, Moscow, Russia, 255 p.

УДК 502.17

Дзядикевич Ю.В.,
д.т.н., професор
Гевко Б.Р.,
аспірант,
кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування
Тернопільський національний економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБРЕЖЕННЯ

Dziadykevych Yu.V.,
dr.sc.(techn.), professor
Hevko B.R.,
graduate student,
the department of bio-resource management and nature use
Ternopil National Economic University

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVING

Постановка проблеми. Ресурсозбереження та охорона довкілля – це поняття, що визначають основні напрями економічного та соціального розвитку суспільства. Вони передбачають формування механізмів переходу світової економіки від споживання природних ресурсів до їх відтворення. Одним із напрямів реалізації цього завдання є ресурсозбереження. З огляду на те, дослідження теоретичних і практичних аспектів ресурсозбереження є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблеми ресурсозбереження відображено в роботах таких вітчизняних вчених, як: В.І. Вернадський, Л.В. Канторович, О.А. Веклич, А.Г. Шалімов та інші. Однак на сьогоднішній день учені не прийшли до єдиної думки щодо трактування поняття «ресурсозбереження». Це зумовило необхідність більш глибокого дослідження теоретичних і практичних аспектів, які сприяють вирішенню проблеми ресурсозбереження.

Постановка завдання. Метою роботи є виявлення теоретичних і практичних аспектів, які впливають на ресурсозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим напрямом реалізації концепції стійкого розвитку економіки є ресурсозбереження, що ґрунтується на досягненнях науково-технічного прогресу. Відповідно до стандарту ресурсозбереження – це «діяльність (організаційна, економічна, технічна, наукова, практична, інформаційна), методи, процеси, комплекс організаційно - технічних заходів, що супроводжують всі стадії життєвого циклу об’єктів і спрямованих на раціональне використання та економне витрачання ресурсів» [1]. Отже, ресурсозбереження можна розглядати як діяльність, методи, процеси та комплекс організаційно – технічних заходів. Методи ресурсозбереження мають реалізовуватися через організаційно – технічні заходи, які передбачають

заміну фізично або морально застарілого устаткування, технологій, організаційних проектів, економічних і інших методів менеджменту.

Хоча Держстандартом України запропоновано визначення поняття ресурсозбереження, однак деякі вчені та фахівці пропонують своє трактування цього поняття. Зокрема, автори роботи [2; 3] відзначають, що ресурсозбереження є прогресивним напрямом використання природно – ресурсного потенціалу. Він забезпечує економію природних ресурсів і зростання виробництва продукції, при цьому використовується однакова кількість сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів. На думку авторів робіт [4; 5] ресурсозбереження – це наукова, виробнича, організаційна, комерційна та інформаційна діяльність, яка спрямована на раціональне, комплексне використання та економне споживання всіх видів ресурсів, виходячи з існуючого рівня розвитку техніки і технології при одночасному зниженні техногенного впливу на довкілля.

У деяких літературних джерелах, присвячених проблемі ресурсозбереження, поняття ресурсозбереження трактується як процес неперервного, послідовного і комплексного здійснення організаційних, економічних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення економії і раціонального використання матеріально – сировинних ресурсів у всіх галузях промислового виробництва, яке ґрунтується на тенденціях зміни їх споживчої вартості, визначенні і розвитку найбільш пріоритетних напрямів науково-технічного прогресу [4–6]. Вчені та спеціалісти науково–дослідного економічного інституту Мінекономіки України трактують поняття ресурсозбереження як процес забезпечення росту об'ємів корисних результатів виробництва при відносній стабільності матеріальних затрат [4]. Вони вважають, що ресурсозбереження – це показник, який свідчить про зниження використання ресурсів у виробництві або одержання більшої кількості продукції з одиниці ресурсу.

Узагальнюючи існуючі різні погляди щодо трактування поняття «ресурсозбереження», можна констатувати, що визначення поняття «ресурсозбереження», яке приведене в Держстандарті України, найбільш повно відповідає його суті та охоплює всі варіанти визначень, які запропоновані вченими та спеціалістами. Основними шляхами вирішення проблеми ресурсозбереження та зменшення тиску підприємницькою діяльністю на довкілля є [7] :

- істотне зниження матеріаломісткості виробництва та зменшення витрат сировини на одиницю продукції;
-зниження енергоємності виробництва та витрат енергії на одиницю продукції;
-впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- використання у виробничих процесах вторинної сировини.

Розробляючи стратегію ресурсозбереження, необхідно пам'ятати, що між всіма видами ресурсів існує зв'язок, оскільки економія одного виду ресурсу може призводити до перевитрат іншого.

Ресурсозбереження спрямоване на забезпечення економії та раціональне використання різних видів ресурсів у всіх галузях національного господарства країни, при цьому застосовується досягнення новітньої техніки та технології.

Ресурсозбереження може бути реалізовано в таких напрямах:

1.Удосконалення, розповсюдження та використання ресурсозберігаючих технологій шляхом скорочення витрат природних ресурсів на виробництво одиниці продукції внаслідок покращення організації виробництва.

2.Впровадження активної та ефективної інноваційної політики, яка передбачає заміну застарілих технологій новими, наукоємними, а також радикальні та ефективні нововведення в інформаційні технології управління ресурсами, виробництвом і мережами збуту.

Ресурсозбереження може здійснюватися на різних рівнях національного господарства країни, зокрема:

-на рівні підприємства;
-на міжгалузевому рівні;
- на рівні макроекономіки.

Перехід до ресурсозберігаючого розвитку України сприяє забезпеченню стійкого розвитку як регіонів, так і національної економіки. Це передбачає формування ефективної структури економіки країни при дотриманні балансу інтересів усіх регіонів, а це вимагає розробки і реалізації програм ресурсозбереження для кожного регіону та їх інтеграцію при проведенні державної політики у сфері ресурсозбереження [8].

Ресурсозберігаюча діяльність може охоплювати виконання низки завдань, а саме [9–14]:

- проведення ефективних заходів раціонального використання виробничих ресурсів;
- застосування нової техніки і технологій для досягнення ресурсозберігаючого ефекту;
- досягнення за деякими видами ресурсів негативного приросту ресурсоємності;
- виділення коштів на природоохоронну діяльність;
- заміна первинних матеріалів і ресурсів вторинними;
- створення індустрії переробки відходів виробництва та споживання;
- формування організаційної структури управління ресурсозбереженням із метою управління процесами ресурсозберігаючого розвитку;

- екологічний моніторинг, який охоплює спостереження за станом довкілля, проведення обліку наявності, якості та витрат природних і інших видів ресурсів підприємствами і організаціями;
- контроль за реалізацією процесів ресурсозбереження;
- екологічна освіта та виховання суспільної свідомості, які необхідні для формування культури споживання ресурсів.

Ресурсозбереження є перспективним напрямом економічного розвитку, оскільки при цьому забезпечується збалансованість соціальної, екологічної та економічної складових життєдіяльності суспільства. Для реалізації ресурсозберігаючої діяльності необхідно застосовувати такі основні принципи [15]:

1. Забезпечувати планомірне прогнозоване зростання показників якості життя.
2. Сприяти зростанню соціальної справедливості в суспільстві шляхом підвищення загального добробуту, оскільки ресурсозбереження не означає обмеження прав на достатнє задоволення потреб окремих верств і категорій населення, а також суспільства в цілому.
3. Гарантувати необхідні потреби нинішнім і прийдешнім поколінням на рівні, що відповідає гідній якості життя.
4. Сприяти відновленню природних ресурсів у межах простого і розширеного відтворення.
5. Стимулювати пошук штучних матеріалів як замінників природних ресурсів.
6. Забезпечувати поступове зниження негативного антропотехногенного впливу на довкілля. Виконання зазначених вище принципів свідчать про багатоаспектність ресурсозберігаючої діяльності.

Основними функціями ресурсозбереження в ринковій економіці є [15]:

- економічне прогнозування якості довкілля, яке передбачає його оцінку під впливом конкретної політики ресурсозбереження;
- розроблення стратегії ресурсозберігаючої діяльності та детальних програм із охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів у національногосподарському комплексі країни; планування ресурсозберігаючої діяльності та розроблення різних видів перспективних і поточних планів, які охоплюють планування бюджетів ресурсозберігаючих проектів, визначення джерел їх фінансування;
- екологічна освіта та виховання суспільної свідомості, які необхідні для формування зміни культури споживання ресурсів.

Ресурсозбереження охоплює багато аспектів і складається із різних видів діяльності, зокрема виробничо-технічної, організаційно-економічної, правової, маркетингової, освітньої, науково-дослідної, соціальної та екологічної.

Виробничо-технічна складова охоплює розробку та впровадження ресурсоефективних, мало - та безвідходних технологій і видів продукції, прискорення термінів їх освоєння, послідовну заміну поколінь техніки, технології та матеріалів, тим самим створюючи технічні передумови для реалізації довгострокової стратегії ресурсозбереження.

Організаційно-економічна діяльність із ресурсозбереження передбачає формування господарського механізму для реалізації ресурсозберігаючих процесів, організаційно-економічних умов формування державної політики щодо ресурсозбереження.

Правова складова визначає межі правового поля, у якому виконуються ресурсозберігаючі проекти. Ця складова охоплює сертифікацію, стандартизацію, нормування та правові механізми економічного стимулювання ресурсозбереження.

Освітня (інформаційна) діяльність – це своєчасне інформування суб’єктів господарювання і населення про переваги ресурсозбереження, технологічні і технічні новинки та вигоди від їх застосування, зміни в законодавстві щодо ресурсозбереження, шляхи раціонального використання природних ресурсів у побуті та у промисловості.

Маркетингова (комерційна) складова забезпечує просування ресурсозберігаючих технологій і товарів на ринку, формує у споживача позитивну мотивацію їх придбання, створює імідж «зеленого» товару ресурсозберігаючої продукції.

Науково-дослідна діяльність охоплює такі напрями, як створення наукової бази для розробки та випробовування ресурсозберігаючих матеріалів, технологій, дослідження основних закономірностей ресурсозберігаючих процесів і формування науково-методичних положень ресурсозбереження.

Соціальна складова передбачає вплив ресурсозберігаючих проектів на рівень добробуту населення, стилю його життя, поліпшення умов праці й побуту.

Екологічна діяльність спрямована на екологічні результати ресурсозбереження, внаслідок чого поліпшується якість довкілля, знижується рівень антропотехногенного забруднення, зменшуються обсяги використання природних ресурсів у промисловому виробництві.

Усі складові ресурсозбереження взаємопов’язані і взаємозалежні. Комплексна взаємодія всіх складових забезпечує підвищення соціоекологоекономічної ефективності суспільного виробництва.

При комплексному оцінюванні проектів із ресурсозбереження соціальна складова ефективності значно зростає. Незважаючи на актуальність соціоекологоекономічного обґрунтування, автори робіт [5; 14] зазначають, що на сучасному етапі оцінка ефективності ресурсозберігаючих проектів має

суттєві недоліки, а саме:

1. Не враховані стадії життєвого циклу природних ресурсів, на які поширюються ефекти ресурсозбереження.
2. При обґрунтуванні ефективності ресурсозберігаючих заходів звужено коло реципієнтів ресурсозбереження.
3. Частково врахований вплив заходів заощадження конкретного виду природного ресурсу на збереження інших природних ресурсів.
4. В економічних оцінках ефективності ресурсозбереження не враховані соціальні та економічні результати.
5. Не враховані синергетичні ефекти ресурсозбереження та чинник часу.
6. Не враховані обмеження ресурсопотоку та збереження якості природних ресурсів.

Не приймається до уваги багато стадійність ефектів ресурсозбереження, внаслідок чого зменшується кількість споживачів, які використовують його результати. Це суттєво знижує загальний ефект від ресурсозберігаючої діяльності. Сотні суб'єктів господарювання є реципієнтами ресурсозбереження на кожній стадії життєвого циклу природного ресурсу. Підсумковий ефект ресурсозберігаючих заходів може в декілька разів перевищувати ефект, який має підприємство – виконавець ресурсозберігаючого проекту.

Сучасні методичні підходи щодо оцінки ефективності ресурсозбереження мають суттєвий недолік. Вони не враховують соціальні та екологічні результати. На підставі експертних оцінок соціальні та екологічні ефекти досягають 80–100 % економічного ефекту від прямої економії природних ресурсів [12; 15].

Важливою проблемою при реалізації ресурсозберігаючих заходів є врахування ефектів взаємозв'язків і взаємного впливу господарських явищ і процесів. Це пов'язано з тим, що результати ресурсозбереження на різних стадіях життєвого циклу природного ресурсу та в різних споживачів можуть посилюватися, нейтралізуватися або діяти незалежно один від одного. Повний кінцевий ефект ресурсозбереження може перевищувати суму окремих ефектів, які розраховані за стадіями, споживачами, природними ресурсами та за видами результатів, або бути меншим за сумарний ефект.

Під час проведення оцінки соціоекологоекономічної ефективності ресурсозбереження необхідно враховувати чинник часу, оскільки використання при розрахунках меж одного року не дає на практиці адекватних результатів, тому що високоефективні ресурсозберігаючі заходи потребують довгострокових інвестицій і не відразу дають дохід. Чинник часу впливає на зміну цінності доходів і витрат і може привести до хибних управлінських рішень, внаслідок чого підприємство (галузь) зазнає значних збитків. Поряд із чинником часу, який впливає на ефективність ресурсозберігаючих проектів, необхідно враховувати обмеження ресурсопотоку та збереження якості природних ресурсів у різні пори року. Головну роль у цьому випадку відіграє розмір дисконтної ставки, що використовується при реалізації ресурсозберігаючих заходів і інвестиційних проектів, у яких передбачено, що природні ресурси будуть застосовувати протягом тривалого часу [15].

Проблеми аспектів методичної оцінки еколого-економічної ефективності ресурсозберігаючої діяльності обумовлені комплексністю процесів ресурсозбереження, наявністю складних виробничих взаємозв'язків, технологічних циклів, які вимагають залучення значної кількості видів природних ресурсів і суб'єктів господарювання в процесі виготовлення продукції. Похибка оцінки ефективності ресурсозбереження на мікрорівні може бути у великих межах і негативно впливати на прийняття відповідних управлінських рішень [15].

В українському законодавстві передбачено економічні пільги підприємствам, які впроваджують ресурсозберігаючі технології**,** зокрема в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається [16], що економічне стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання здійснюється шляхом надання пільг при оподаткуванні у випадку раціонального використання природних ресурсів при переході на маловідходні та безвідходні ресурсо- й енергозберігаючі технології, а також підприємства звільняються від оподаткування фондів охорони довкілля.

Висновки з проведеного дослідження. Світовий досвід підтверджує, що раціональне природокористування та ресурсозбереження забезпечуються завдяки впровадженню ефективних економічних механізмів управління природними ресурсами, використанню маловідходних і безвідходних технологій, ефективних систем і засобів контролю за використанням та збереженням ресурсів і захистом довкілля від забруднення.

Література

1. ДСТУ 3051–95. Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 01. 01. 1997 р. – К. : Держстандарт України. – 1996. – 15 с.
2. Шерстюкова К.Ю. Особливості ресурсозбереження в сучасних умовах функціонування підприємств / К.Ю. Шерстюкова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 138–142.

3. Розміщення продуктивних сил України : навч.-метод. посібн. для сам. ост. вивч. дисц. / С.І. Дорогунцов, Ю.І. Пітюренко, Я.Б. Олійник та ін. – К. : КНЕУ. – 2000. – С. 102–104.

4. Апаршина О.І. Методологічні підходи до трактування поняття «ресурсозбереження» / О.І. Апаршина // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – Т.1. – С. 112–120.

5. Скоков С.А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения: дис. канд. экон. наук: 08.08.01 / С.А. Скоков. – Сумы: СумГУ. – 2002. – 190 с.

6. Оксанич О.Е. Економічний механізм ресурсозбереження в промисловості: дис. докт. екон. наук: 08.00.05, НАН України / О.Е. Оксанич. – Львів. – 1994. – 281 с.

7. Грузєва В.Ю. Сучасна політика ресурсозбереження та ефективність її здійснення в Україні [Електронний ресурс] / Грузєва В.Ю., Сумарук Л.В. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69046.doc.htm

8. Гаврилов П.Є. Удосконалення економічного механізму регулювання процесів ресурсозбереження на рівні регіонів / П.Є. Гаврилов // Економічний вісник НГУ. – 2009. – № 3. – С. 97–103.

9. Реймерс Н.Ф. Природопользование: словарь–справочник / Н.Ф. Реймерс. – М. : Мысль, – 1990. – 637 с.

10. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития / Л.Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга. – 2003. – 288 с.

11. Веклич О.А. Теоретико-концептуальные основы "экологической" характеристики ресурсосбережения / О.А. Веклич // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва. – 2000. – Вип. 1. – Суми: СумДУ. – С. 17-25.

12. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку : пер. з анг. / Г. Дейлі. – К. : Інтелсфера. – 2002. – 312 с.

13. Методи оцінки екологічних втрат / Мельник Л.Г., Карінцева О.І., Шапочка М.К., Балацький О.Ф. та. ін. / За ред. д.е.н. Л.Г. Мельника та к.е.н. О.І. Карінцевої. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 288 с.

14. Половникова С.Ю. Ресурсозбереження в розширеному відтворенні трансформаційної економіки України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.01.01 / С.Ю. Половникова, ДДАУ. Дніпропетровськ. – 2003. – 30 с.

15. Мельник Л.Г. Економіка природних ресурсів : навч. посіб / Л.Г. Мельник, І.М. Сотник, О.Ю. Чигрин. – Суми: Університетська книга. – 2010. – 346 с.

16. Закон України «Про охорону навколишнього середовища». – К. : – 1991. – 65 с.

Referenses

1. State Standard of Ukraine (1996), *DSTU 3051–95. Resursozberezhennya. Osnovni polozhennya. Chynnyi vid 01. 01. 1997 r.* [State Standard 3051-95. Resource saving. The main provisions. Valid from 01. 01. 1997], Kyiv Ukraine, 15 p.

2. Sherstiukova, K.Yu. (2013), “Features of maintenance of resources in modern operating of enterprises conditions**”,** *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, issue 1, Vol. 2, pp. 138-142.

3. Dorohuntsov, S.I., Pitiurenko, Yu.I., Oliinyk, Ya.B. et al. (2000*), Rozmishchennia produktyvnykh syl Ukrainy* [Placement of productive forces of Ukraine], tutorial, KNTEU, Kyiv, Ukraine, 364 p.

4. Aparshina, O.I. (2011), “Methodological approaches to the interpretation of the term “saving of resources””, *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*, Vol. 1, pp. 112–120.

5. Skokov, S.A. (2002), “Ecological and economic regulation of the processes of resource saving”, Dissertation for Cand.Sc.(Econ.), SumHY, Sumy, Ukraine, 190 p.

6. Oksanych, O.E. (1994), “Economic mechanism of resource saving in the industry”, Dissertation for Dr.Sc.(Econ.), 08.00.05, NAN Ukrainy, Lviv, Ukraine, 281 p.

7. Gruzeva, V.Yu. and Sumaruk, L.V. (2010), *Suchasna polityka resursozberezhennia ta efektyvnist yii zdiysnennia v Ukraini* [Modern policy of resource saving and effectiveness of its implementation in Ukraine], available at: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69046.doc.htm (access date April 08, 2016).

8. Havrylov, P.Ye. (2009), “Improving the economic mechanism of regulation of resource saving on the regional level”, *Economic Bulletin of the National Mining University***,** no. 3, pp. 97–103.

9. Reymers, N.F. (1990), *Prirodopolzovaniye: slovar–spravochnik* [Nature Management: Dictionary-Directory], Mysl, Moskow, Russia, 637 p.

10. Melnik, L.G. (2003), *Fundamentalnyye osnovy razvitiya* [Fundamental bases of development], Universitetskaya kniga, Sumy, Ukraine, 288 p.

11. Veklych, O.A. (2000), “Theoretical and conceptual foundations of "ecological" characteristics of resource saving”, *Mekhanizm rehuliuvannia ekonomiky, ekonomika pryrodokorystuvannia, ekonomika pidpryiemstva ta orhanizatsiia vyrobnytstva*, issue 1, pp. 17-25.

12. Daly, Herman E. (2002), *Poza zrostanniam. Ekonomichna teoriia staloho rozvytku* [Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development], Translated from English, Intelsfera, Kyiv, Ukraine, 312 p.

13. Melnyk, L.H., Karintseva, O.I., Shapochka, M.K., Balatskyi, O.F. et al. (2004), *Metody otsinky ekolohichnykh vtrat* [Methods for evaluation of environmental losses], VTD „Universytetska knyha”, Sumy, Ukraine, 288 p.

14. Polovnikova, S.Yu. (2003), “Resource saving in the expanded reproduction of transformational economy of Ukraine”, Thesis abstract for Cand. Sc. (Econ.), 08.01.01, Dnipropetrovsk State Agricultural University, Dnipropetrovsk, Ukraine, 16 p.

15. Melnyk, L.H., Sotnyk, I.M. and Chyhryn, O.Iu. (2010), *Ekonomika pryrodnykh resursiv* [Economics of Natural Resources], tutorial, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine, 346 p.

16. *Zakon Ukrainy* “*Pro okhoronu navkolyshnoho seredovyshcha*” (1991), Law of Ukraine "On Environmental Protection", Kyiv, Ukraine, 65 p.

ДЕМОГРАФІЯ, ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 331.43

Кліменко О.М.,
к.е.н, доцент, доцент кафедри
Степаненко В.О.,
к.е.н, доцент, доцент кафедри
кафедра політичної економії
Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ НА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Klimenko O.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of political economy
Stepanenko V.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of political economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL RISKS ON WORKING CAPACITY OF POPULATION IN UKRAINE

***Постановка проблеми*.** В умовах катастрофічних темпів старіння населення України працездатність працюючого населення має визначальну роль у господарській діяльності країни. Підвищення значимості соціальних стандартів у цілому і їхньої екологічної складової, зокрема, практично у всіх країнах змушує нашу державу приділяти серйозну увагу проблемам впливу екологічних ризиків на працездатність населення. З цих позицій обрана тема статті є своєчасною та має перспективи для розгляду з метою прикладних досліджень.

***Аналіз останніх досліджень і публікацій*.** Питання працездатності перебуває на стику наук та є центром досліджень багатьох науковців – соціологів, медиків, екологів та вчених інших спеціальностей та напрямів. Але лише для економіки працездатність є тим, що безпосередньо впливає на господарську діяльність країни, визначає стабільність економіки та її зростання, добробут нації тощо. Тому проблеми, що пов'язані з працездатністю, досліджують багато економістів і в Україні, і за рубежем. Так, вітчизняні вчені Кочин І.В., Полякова Ю.В., Ткачук Т.Н. розглядають в своїх публікаціях питання працездатності з економічної точки зору, зарубіжні науковці Геворич Є.О., Збишевський А.Н. пропонують методи оцінки впливу працездатності на фінансові результати підприємства. Достатньо сучасними та численними є питання екологічної безпеки та екологічних ризиків. При цьому в більшості праць розглядаються в основному питання впливу людини і її господарської діяльності на екологію, менше уваги приділяючи зворотному процесу дії забрудненого довкілля на населення. Наприклад, Гадецька З.М. за допомогою кількісних значень інтегральних оцінок екологічних ризиків ранжує регіони України за рівнем загроз [1]. Але навіть серед багатьох наукових праць стосовно досліджень даної тематики мало уваги приділяється саме екологічним ризикам, що впливають на працездатність.

***Постановка завдання*.** Метою даної статті є визначення необхідності ретельного аналізу впливу екологічних ризиків на працездатність населення України. Основним завданням статті є вивчення впливу екологічних ризиків на працездатність населення. Об'єктом дослідження виступають антропологічні фактори, які є результатом впливу людини на навколишнє середовище в процесі господарської й іншої діяльності. Предмет дослідження – наслідки впливу негативної екології на людство, що загрожує здоров'ю та працездатності населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдання вирішення екологічних проблем в економіці для України не є новим. Ще в світовій Концепції сталого розвитку, до якої досить тривалий час приєднується й наша країна, було поставлено питання екологізації економіки в процесі інтеграції соціальної економіки та екології [7, с. 33-44]. Стратегія еколого-економічного розвитку країни спрямована на вирішення екологічних проблем, що потребує таких довгострокових дій, як: збереження і відновлення природних систем, їх біологічного різноманіття та здатності до саморегуляції як необхідної умови сталого розвитку економіки; розробка заходів щодо запобігання негативних екологічних наслідків у результаті господарської діяльності; розрахунок екологічних збитків від реалізації проектів господарської діяльності; розрахунок екологічної ціни економічних благ з урахуванням життєвого циклу продукту; визначення інвестиційного клімату та інших [5].

Відомо, що економіку стосовно екології можна розглядати із двох альтернативних позицій: негативної та позитивної. Негативний вплив економіки на природу виражається, по-перше, тим, що саме в економіці коріняться сучасні екологічні проблеми й погрози глобальної екологічної кризи внаслідок використання природних ресурсів. По-друге, вторгнення «економічної» людини в природне середовище завдає непоправної шкоди й природі, й людині, призводить до швидкого знищення природи. Це обумовлено значним вилученням природних ресурсів і техногенним забрудненням середовища. По-третє, існування екологічного парадоксу: економічний розвиток суспільства породжує деградацію навколишнього середовища. З одного боку, потрібно зберегти природу, а з іншого боку, людство не може відмовитися від «небезпечних» для природи технологій. Таким чином, економічні втрати, пов’язані із забрудненням навколишнього середовища й виснаженням природних ресурсів, означають фактичне зниження темпів і рівня досягнутого національного доходу. Це основне еколого-економічне протиріччя і є джерелом розвитку виробничих зв’язків природокористування. Сутність його полягає в діалектичній єдності й взаємозв’язку об’єктивних екологічних і економічних потреб суспільства.

Отже, головна проблема сучасного антропогенного впливу полягає в невідповідності безмежних потреб людства й майже безмежних науково-технічних можливостей впливу на природу й обмежені можливості самої природи. Кожний вид господарської діяльності людини у його відношенні до природи становить, як правило, є джерелом великої кількості різних антропологічних факторів.

Антропологічні фактори є результатом впливу людини на навколишнє середовище в процесі господарської й іншої діяльності. Але наочною є й інша сторона – негативна екологія впливає на людство і таким чином виникають загрози здоров’ю та працездатності населення від його ж дій.

Сьогодні багато світових вчених характеризують сучасні відносини людини й природи як антропогенний екоцид – руйнування людьми природного навколишнього середовища, у тому числі й умов власного існування. Так, наприклад, за даними ЮНЕСКО, за історичний період людство вже втратило близько 2 млрд гектарів родючих ґрунтів, перетворивши їх у пустища – а це більше всієї сукупної площі, що використовується сьогодні у світі в сільськогосподарських цілях. Забруднення Світового океану набуло катастрофічних масштабів, а в результаті викиду парникових газів відбувається поступова зміна клімату. До тривожних фактів належить і скорочення площ тропічних лісів, які разом з північною тайгою є легенями планети, оскільки виробляють основну масу кисню, необхідного для життя на Землі. Все це призводить до необоротних змін навколишнього середовища, яке в остаточному підсумку може виявитися непридатним для життя сучасної людини й подальшого розвитку цивілізації.

При цьому, незважаючи на настільки згубні для природи наслідки діяльності людини, якість життя сотень мільйонів людей залишається дуже низькою. Кожний п’ятий житель Землі одержує менше їжі, ніж необхідно для нормальної життєдіяльності. Відчувається нестача безпечної для здоров’я питної води, щорічно мільйони людей умирають від недоїдання й хвороб. На фоні постійного зростання чисельності населення Землі її ресурси виснажуються.

Стосовно України, то до найбільш небезпечних та глобальних ризиків пагубного впливу екології на людину, її здоров’я та працездатність можна віднести: забруднення промисловими відходами землі, особливо водойм, ґрунтів та атмосфери; знищення рослинного й тваринного світу, створення умов, за яких технічний розвиток порушує звичний спосіб життя рослин і тварин, змінює природний баланс довкілля; застосування атомної енергії як у військових, так і в мирних цілях, наземні й підземні ядерні вибухи. Так, найбільше забруднюють навколишнє середовище теплові електростанції, металургійні та хімічні заводи. На частку теплових електростанцій припадає 35 % сумарного забруднення води й 46 % повітря. Вони викидають сполуки сірки, вуглецю й азоту, споживають велику кількість води: для одержання однієї кіловат-години електроенергії теплові електростанції витрачають близько 3 л води (атомні – ще більше: 6–8 л). Стічні води теплових електростанцій забруднені й мають високу температуру, що стає причиною не тільки хімічного забруднення, але й теплового фізичного впливу [7, с. 15-18]. Металургійні підприємства відрізняються високим споживанням ресурсів і більшою кількістю відходів, серед яких пил, оксид вуглецю, сірчистий газ, коксовий газ, фенол, сірководень, бензопірен. Також металургійна промисловість споживає багато води, що забруднюється в процесі виробництва.

Різними видами виробництва характеризується хімічна промисловість. Найнебезпечнішими є виробництво аміаку, кислот, анілінових фарб, фосфорних добрив, хлору, пестицидів, синтетичного каучуку, каустичної соди, ртуті, карбіду кальцію, фтору.

Сильно забруднюють атмосферу автомобілі. Автомобільний транспорт (а у світі налічується більше 700 млн автомобілів) дає 70–90 % забруднень у містах [6]. Якщо врахувати, що в містах живе більшість населення, то стає зрозумілим вирішальне значення автотранспорту щодо безпосереднього впливу на людей. У вихлопних газах автомобілів переважають оксид вуглецю, діоксид азоту, свинець, токсичні вуглеводні. Взаємодія вуглеводнів і оксидів азоту при високій температурі призводить до утворення озону.

Якщо в атмосфері на висоті 25 км високий вміст озону є необхідним для захисту органічного життя від твердого ультрафіолетового випромінювання, то в земної поверхні підвищений вміст озону викликає пригнічення рослинності, подразнення дихальних шляхів і ураження легенів.

Значне забруднення дає целюлозно-паперова промисловість. За обсягом забруднених стоків вона посідає перше місце (більше 15 %). У стічних водах підприємств цієї промисловості налічується більше 500 компонентів. Найбільшу небезпеку становлять сполуки сірки й хлору, розчинена органіка.

Досить значна кількість забруднюючих речовин потрапляє в природне середовище в процесі сільськогосподарської діяльності. Найбільших збитків завдає застосування пестицидів – щорічно у світі їх використовують 4 млн т, але лише один їх відсоток (40 тис. тонн) безпосередньо впливає на шкідників сільськогосподарських культур. Решта потрапляє в ґрунти й водойми, розвіюється вітром. Щорічно у світі трапляється 500 тис. випадків отруєння людей пестицидами. Значне забруднення ґрунтів і, як наслідок, – сільськогосподарських культур, пов'язане з використанням мінеральних добрив. Щорічно у світі їх вноситься на поля 400–500 млн т [6].

Таким чином, в світовому масштабі вплив антропологічного екоциду на людське здоров'я та працездатність є досить вражаючим. Проблема захисту населення від цього пагубного впливу стоїть і перед урядом України.

До екологічних ризиків, що впливають на здоров'я та, як наслідок, працездатність населення, можна віднести ті, що виникають безпосередньо у процесі труда. Якщо провести спрощену класифікацію, то виявляється дві великі групи ризиків. Перша група – це ризики, що виникають в результаті інтенсивної й нетривалої діяльності, або діяльності, що раптово починається. До них, наприклад, можна віднести сезонні види господарства, такі, як промислові, будівельні та інші. І друга група – це ризики, що виникають через господарську діяльність довгострокового характеру й малу інтенсивність. До таких, наприклад, можна віднести працю на заводі з газоподібними й рідкими викидами без необхідних очисних споруджень. Довгострокова праця на такому підприємстві може призвести до повільного отруєння людини та навіть повної втрати працездатності. Якщо ж добавити забруднене антропогенними токсикантами навколишнє середовище, то проблема впливу екологічних ризиків на здоров'я і працездатність здається першочерговою для нашої країни.

В зарубіжній практиці розвинутих економік виробнича діяльність підприємства будь-якої господарської сфери кожного рівня досконало перевірюється на екологічну безпеку як на зовнішньому рівні, так і на внутрішньому. Це означає, що держава перевіряє не тільки, наприклад, якість та сучасність очисних споруджень на підприємстві, охороняючи довкілля, а й аналізує можливість виникнення ризиків для здоров'я співробітників підприємства [2].

Поряд з тим, не можна сказати, що в Україні нічого не робиться для вирішення проблеми забруднення довкілля. Так, у продовження реалізації концепції сталого розвитку в Україні ще у 2010 році було прийнято основний документ в сфері охорони навколишнього середовища – Закон України "Про основні принципи (стратегії) державної екологічної політики до 2020 року". Цей документ спрямовано на адаптацію українських національних екологічних стандартів з європейськими й міжнародними стандартами, зокрема, по інтеграції екологічної політики в секторальну й місцеву політики розвитку [4].

Крім того, обрано пріоритетним збалансований підхід до рішення екологічних, економічних і соціальних проблем, що містить низку механізмів по впровадженню в Україні «зеленої економіки» на основі сталого споживання й виробництва. Основою стійкого виробництва України на основі розвитку «зеленої економіки» стала затверджена урядом України Державна програма розвитку внутрішнього виробництва.

Національна академія наук України постійно приділяє пильну увагу проведенню наукових досліджень із проблем охорони природи й сталого розвитку. В 2010 році Президія НАН України прийняла «Концепцію Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування й збереження навколишнього середовища» (розпорядження Президії НАН України від 3 лютого 2010 року № 31).

Але ці документи свідчать, що в державних масштабах найбільша увага в нашій країні приділяється в основному питанням захисту довкілля від антропогенного впливу. Проблеми екологічних ризиків для людини та їх вплив на здоров'я і працездатність населення поки що

недостатньо розглядаються медиками та зрідка спеціалістами з охорони праці при роботі на «шкідливих» підприємствах.

Висновки з проведеного дослідження. Слід визнати, що велика проблема негативного впливу порушеної екології на працездатність людини в Україні є. І тим більшою вона здається на фоні старіння населення нашої країни, наростаючої необхідності підвищення пенсійного віку тощо. Зрозуміло, що проблеми впливу людини на екологію та екології на людину мають єдине рішення та невід'ємні одна від одної. До того ж, складна політична та економічна атмосфера в Україні, можливо, потребує рішення інших більш термінових питань ніж, наприклад, відстеження застарілих очисних споруд підприємств. Але неможливо відтягувати вирішення проблем антропологічного екоциду, бо зниження працездатності населення тільки збільшить існуючі економічні проблеми. Тому питання, що розглянуто у статті, потребує ретельного аналізу, подальших досліджень та скорішого втілення результативних дій у практику.

Література

1. Гадецька З.М. Оцінка екологічного ризику на території України [Електронний ресурс] / З.М. Гадецька, Н.В. Кузьмич // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". – 2015. – № 12. – С. 46-54. – Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/op=1&z=4679/

2. Демографические процессы, динамика трудовых ресурсов и риски здоровью населения / А.Б. Ревич, Т.Л. Харькова, Е.А. Кваша и др. – М. : ЛЕНАНД, 2015. – 304 с.

3. Державні стандарти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://normativ.info/dstu/dstu.html.

4. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» від 21.12.2010 № 2818-VI. – Режим доступу:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.

5. Іванюта С.П. Екологічна безпека регіонів України [Електронний ресурс] / С.П. Іванюта // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 157-164. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM= PDF/spa_2013_3_23.pdf.

6. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення [Електронний ресурс] / А.Б. Качинський. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book /Kachin/2-7.htm#a1.

7. Кліменко О.М. Інвайронментальна економіка : навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.030501 «Економічна теорія» / О.М. Кліменко, М.А. Мащенко. – Харків: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 240 с.

8. Марфін М.І. Фактори, які впливають на працездатність, безпеку праці, життя та здоров'я робітників при роботі на висоті [Електронний ресурс] / М.І. Марфін, Т.В. Лаврут // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, – 2008. – Вип. 3. – С. 175-178. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2008_3_45.

References

1. Hadetska, Z.M. and Kuzmich, N.V. (2015), "Environmental risk assessment on the territory of Ukraine", *Elektronne naukove fakhove vydannia "Efektyvna ekonomika"*, no. 12, pp. 46-54, available at: http://economy.nauka.com.ua/op=1&z=4679 (access date March 3, 2016).

2. Revich, A.B., Kharkova, T.L., Kvasha, Ye.A. et al. (2015), *Demograficheskiye protsessy, dinamika trudovykh resursov i riski zdorovyu naseleniya* [Demographic processes, dynamics of labour resources and population health risk], LENAND, Moscow, Russia, 304 p.

3. State standards of Ukraine, available at:http://normativ.info/dstu/dstu.html. (access date February 27, 2016).

4. Law of Ukraine "On the Fundamentals (strategy) of the State Environmental Policy for the period till 2020" from 21.12.2010 number 2818-VI, available at: http: //zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17.(access date February 21, 2016).

5. Ivaniuta, S.P. (20132), "Environmental safety of Ukrainian Regions", *Stratehichni priorytety*, no. 3 (28), pp. 157-164, available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=PDF/spa_2013_3_23.pdf. (access date Mach 5, 2016).

6. Kaczynskyi, A.B. "Environmental safety of Ukraine: the systematic analysis of prospects for improvement", available at: http://old.niss.gov.ua/book /Kachin/2-7.htm#a1. (access date March 3, 2016).

7. Klimenko, O.M. and Mashchenko, M.A. (2015), *Invaironmentalna ekonomika* [Environmental economy], textbook for students training for the direction 6.030501 "Economic Theory", Vyd. KhNEU im. S. Kuznetsia, Kharkiv, Ukraine, 240 p.

8. Marfin, N.I. and Lavrut, T.V. (2008), "Factors which influence working abilities, labour safetiness, life and health of workers while working at tall buildings", *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl im. I. Kozheduba*, issue 3, pp. 175-178, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2008_3_45. (access date March 2, 2016).

Рецензент : д.е.н., професор, завідувач кафедри політичної економії ХНЕУ ім. С. Кузнеця О.Є. Попов

УДК 334.716:331.108.43

Бабій О.М.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
Цуркан С.М.,
викладач кафедри,
кафедра економіки підприємства
Одеського національного економічного університету

КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Babii O.M.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of economics of enterprise
Tsurkan S.M.,
lecturer of the department of economics of enterprise
Odessa National Economic University

COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF THE USE OF WORKFORCE AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Постановка проблеми. Однією з функції процесу управління є функція оцінювання результатів діяльності підприємства взагалі та результатів використання персоналу підприємства як одного з головних його ресурсів, зокрема. В сучасних економічних дослідженнях щодо оцінювання персоналу підприємства приділено достатньо уваги, але у більшості випадків автори пропонують проводити оцінювання кожного працівника підприємства за професійно-кваліфікаційним та особистими якостями або оцінювати тільки управлінський персонал підприємства. Здебільшого такі методики оцінки персоналу є досить трудомісткими та містять в собі багато складових. І тільки незначна кількість наукових досліджень присвячена комплексному оцінюванню персоналу, одиничні дослідження пропонують комплексно оцінювати персонал підприємства взагалі за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу. Тому ми пропонуємо власне дослідження щодо розробки та впровадження у застосування на підприємствах такого комплексного оцінювання рівня використання персоналу за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукової літератури показало наявність безлічі методів та методик визначення рівня використання персоналу підприємства. В менеджменті оцінка персоналу безпосередньо пов'язана з визначенням відповідності працівника ті посаді, яку він займає або претендує зайняти та пов'язана з атестацією персоналу. Тобто оцінюються особисті якості працівника або потенційного працівника на тій чи іншій посаді або якоїсь окремої категорії.

Л.В. Балабанова та О.В. Сардак в своєму підручнику надали таке визначення оцінюванню персоналу: "Ділове оцінювання персоналу – це цілеспрямований процес установлення відповідності якісних характеристик персоналу (здібностей, мотивації і властивостей) вимогам посади або робочого місця" [1, с. 276]. Але в подальшій класифікації видів ділового оцінювання "за змістом завдань, які вирішуються за допомогою оцінювання" вони виокремили комплексне оцінювання персоналу [1, с. 280]. Далі за ознакою "За об'єктом оцінювання" вони виокремили групове оцінювання, в тому числі по підприємству взагалі. У підручнику зібрані та проаналізовані майже всі існуючі на сьогодні методи оцінювання персоналу підприємств [1, с. 286-294]. Однак всі описані методи оцінювання персоналу ґрунтуються на оцінюванні майже кожного працівника підприємства, або оцінювання окремих категорій персоналу (наприклад, або спеціалістів, або керівників). Ю. В. Лисенко в своєму дослідженні [2, с. 9] пропонує використовувати для оцінки діяльності управлінського працівника індивідуальний інтегральний показник працівника.

Деякі методики пропонують оцінювати окремо управлінський та виробничий персонал. Так А.В. Степанова в [3] пропонує кваліметричну модель оцінки діяльності персоналу підприємства, яка саме і передбачає комплексну оцінку окремо управлінського, окремо виробничого персоналу. Однак, на нашу думку, суперечливим є питання щодо відповідності цієї моделі принципу універсальності, якому, на думку А. В. Степанової, повинна відповідати комплексна оцінка персоналу підприємства, оскільки має в своєму складі такі чинники робіт, як оцінку рівнів новизни та взаємодії, професіоналізм

та дисциплінованість [3, с. 171-172]. О. М. Рудницька в своєму науковому дослідженні пропонує інтегральний показник для оцінки продуктивності управлінського персоналу [4, с. 8]. Комплексній оцінці трудової діяльності персоналу управління промислових підприємств присвячені роботи А. Г. Нєвалова [5], Д. Є. Мякушкіна [6], Є. М. Фрімана [7].

У статті У. С. Расулової та К. С. Хрипунової [8, с. 33-35], наприклад, наведена мультиплікативна модель оцінки ефективності використання трудових ресурсів виробничого підприємства, в якій у ролі однієї зі складових використаний показник прибутку підприємства. Однак, на нашу думку, у випадку, коли прибуток підприємства буде дорівнювати нулю, модель втрачає сенс, оскільки в такому випадку ефективність використання трудових ресурсів виробничого підприємства за мультиплікативною моделлю (навіть при наявності значень інших показників, які включені у склад моделі) також буде дорівнювати нулю. Таким чином, на наш погляд, всі раніше запропоновані методики або занадто трудомісткі, оскільки охоплюють занадто багато показників, які стосуються особистих якостей працівників, або мають недоліки, або присвячені оцінці тільки окремих груп персоналу.

Є. В. Маслов в своїй роботі [9, с. 223] висловлює точку зору щодо неможливості існування єдиної універсальної комплексної методики оцінки кадрів. Однак, враховуючи думку Є. В. Маслова [9, с. 223], все ж таки, автори вважають, що комплексне оцінювання персоналу всього підприємства можливе за допомогою інтегрального показника визначення рівня використання всього персоналу підприємства, методика розрахунку якого викладена в статті [10]. Автори вважають, що запропонований інтегральний показник може бути в системі показників ефективності діяльності підприємства, може входити до системи показників кадрової та економічної безпеки підприємства, бути одним з показників конкурентоспроможності підприємства, також входити до складу показників контролінгу на підприємстві.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розробці теоретико-методичних та практичних засад комплексного оцінювання персоналу підприємства за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комплексне оцінювання рівня використання персоналу, на нашу думку, повинно проходити такі етапи:

1. Постановка мети оцінювання – визначення рівня використання персоналу підприємства.
2. Обрання методу оцінювання.
3. Визначення періоду, за який буде проводитись оцінювання.
4. Обрання відповідальних осіб та виконавців при проведенні безпосередньо процедури збору, обробки та аналізу фактичних даних щодо рівня використання персоналу.
5. Безпосередньо проведення процедури оцінювання: збір та обробка даних.
6. Розрахунок показника комплексної оцінки персоналу.
7. Проведення порівнювального аналізу отриманих результатів оцінювання рівня використання персоналу по підприємству з аналогічними показниками по інших підприємствах.
8. Трактування отриманих результатів оцінювання та висновки щодо подальших дій з метою покращення рівня використання персоналу підприємства.
9. Прогнозування рівня використання персоналу підприємства на найближче майбутнє.
10. Розробка відповідної подальшої стратегії правління персоналом, виходячи з результатів оцінювання рівня використання персоналу та розробки в рамках стратегії управління персоналом відповідних заходів щодо підвищення рівня використання персоналу у майбутньому.

Методика комплексної оцінки персоналу підприємства нами була представлена у [10]. Склад показників, за допомогою яких ми пропонуємо визначати рівень використання персоналу підприємства представлено на рис. 1.

Щодо розрахунку інтегрального показника рівня використання персоналу промислових підприємств, нами були взяті такі показники (рис. 1):

- співвідношення обсягу реалізованої продукції, робіт, послуг (без ПДВ, акцизу) на одного працівника підприємства в середньому за рік у тис. грн до обсягу реалізованої продукції, робіт, послуг на одного найманого працівника по промисловості в середньому за рік у тис. грн, K_1;
- співвідношення середньомісячної заробітної плати одного працівника підприємства у грн до середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників у промисловості, грн на працівника, K_2;
- співвідношення коефіцієнту використання фонду робочого часу на підприємстві до коефіцієнту використання фонду робочого часу по промисловості, K_3;
- співвідношення фондоозброєності одного працівника підприємства у тис. грн/особу до фондоозброєності одного працівника промисловості у тис. грн/особу, K_4.

Для дослідження ми обрали промислові підприємства, перелік яких представлено в табл. 1. Результати розрахунків інтегральних показників рівня використання персоналу досліджених підприємств за 2004–2014 рр. представлені в табл. 2 та на рис. 2.

Рис. 1. Складові інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства
Джерело розробка авторів

Таблиця 1

Перелік досліджуваних підприємств

№ з/п	Назва підприємства
1.	ПАТ «Одеський завод будівельно-обробних машин»
2.	ПАТ «Одеський завод по випуску ковальсько-пресових автоматів»
3.	ПАТ «Одеське виробниче об`єднання «Холодмаш»
4.	ПАТ «Спецавтоматика»
5.	ПАТ «Одескабель»
6.	ПАТ «Червона гвардія»
7.	ПАТ «Одеський завод поршневих кілець»
8.	ПАТ «Одеський завод радіально-свердлильних верстатів»
9.	ТДВ «Завод Легмаш»
10.	ПАТ «Завод Чорноморполіграфметал»

Джерело: складено авторами

Таблиця 2

Динаміка інтегральних показників використання персоналу підприємств за 2004–2014 рр. (по відношенню до рівнів показників по промисловості України)

№ з/п	Показник	Рік										
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	I_1	0,8431	0,9437	0,8969	1,0385	1,2588	1,2381	1,303	0,8761	2,0856	1,4736	0,5316
2.	I_2	0,668	0,5865	0,5996	0,5838	0,5967	0,3727	0,3245	0,367	0,4277	0,5066	0,6046
3.	I_3	0,6825	0,7295	0,7752	0,6272	0,5375	0,4932	0,4751	0,4426	0,3979	0,4271	0,4433
4.	I_4	0,5332	0,5111	0,5359	0,5816	0,5336	0,3914	0,4801	0,4677	0,4215	0,4107	0,4736
5.	I_5	0,7837	0,7475	0,6884	0,6084	0,6648	0,5175	0,5701	0,6009	0,4912	0,4636	0,529
6.	I_6	0,5675	0,5573	0,6286	0,6264	0,463	0,4378	0,3838	0,3539	0,3508	0,4087	0,5558
7.	I_7	0,7872	0,7244	0,6976	0,7423	0,6246	0,8458	1,7304	1,5021	2,0339	1,853	1,7527

продовження табл. 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
8.	I_8	0,8444	0,7804	0,7453	0,7055	0,6719	0,7184	0,6424	0,5667	0,5111	0,5469	0,5084
9.	I_9	1,739	3,3753	4,9471	4,2428	3,4226	3,1745	2,844	2,5499	2,1613	1,9885	1,727
10.	I_{10}	0,8533	0,7715	0,7736	0,718	0,6903	0,7461	0,6642	0,6384	0,6991	1,0054	0,9718

Джерело розробка авторів

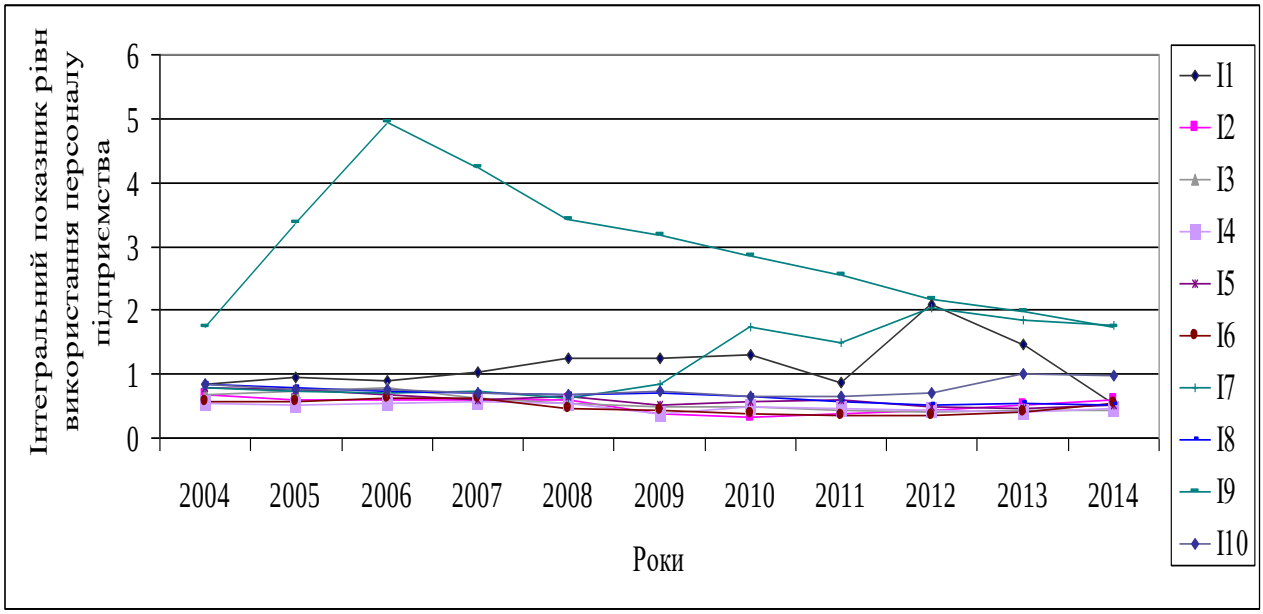

Рис. 2. Динаміка інтегральних показників використання персоналу досліджених підприємств за 2004–2014 рр. (по відношенню до відповідних показників по промисловості України), де I_i – інтегральний показник рівня використання персоналу *i*-го підприємства

Джерело розробка авторів

Безпосередньо процес оцінювання рівня використання персоналу підприємства повинен відбуватися за відповідним наказом власників або керівництва підприємства. Документом, що забезпечує виконання наказу щодо проведення оцінки рівня використання персоналу, на нашу думку, повинно стати положення «Про оцінку персоналу», у якому повинні бути закріплені відповідні предмет оцінки, методи, порядок проведення, права й обов'язки організаторів і учасників процедури оцінки, аналіз і застосування результатів, строки проведення й подання звітів. Без такого положення сама процедура може бути не регулярною та затягуватися на невизначений час.

На наш погляд, оцінка рівня використання персоналу підприємства повинна ґрунтуватися на таких принципах, як: безперервність, наукова обґрунтованість, системність (комплексність), об'єктивність, зрозумілість.

Підприємства, на показниках діяльності яких проведено апробацію результатів дослідження, належать до машинобудівної галузі промисловості України.

В результаті проведеного дослідження були отримані результати: по першому підприємству інтегральний показник використання персоналу приймав максимальне значення 2,0856 у 2012 році, мінімальне – 0,5316 у 2014 р.; по другому підприємству відповідно: максимальне значення – 0,668 у 2004 році, мінімальне – 0,3245 у 2010 р.; по третьому підприємству: максимальне значення – 0,7752 у 2006 році, мінімальне – 0,3979 у 2012 р.; по четвертому підприємству: максимальне значення – 0,5816 у 2007 р., мінімальне – 0,3914 у 2009 р.; по п'ятому підприємству: максимальне значення — 0,7837 у 2004 р., мінімальне – 0,4636 у 2013 р.; по шостому підприємству: максимальне значення – 0,6286 у 2006 р., мінімальне – 0,3508 у 2012 р.; по сьомому підприємству: максимальне значення – 2,0338 у 2012 р., мінімальне – 0,6246 у 2008 р.; по восьмому підприємству: максимальне значення – 0, 8444 у 2004 р., мінімальне – 0,5084 у 2014 р.; по дев'ятому підприємству: максимальне значення – 4,9471 у 2006 р., мінімальне – 1,727 у 2014 р.; по десятому підприємству: максимальне значення – 1,0054 у 2013 р., мінімальне – 0,6384 у 2011 р. Виходячи з отриманих результатів дослідження, можна зробити такі висновки: найвищим значення інтегрального показника використання персоналу підприємств протягом досліджуваного періоду було на підприємстві 9 – 4,9471 у 2006 р.; найменшим на підприємстві 2 – 0,3245 у 2010 р. (рис. 2, табл. 3).

Таблиця 3

Максимальні та мінімальні значення інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства за період 2004–2014 рр.
(по відношенню до показників по промисловості України)

№ підприємства	Мінімальне значення	Рік, в якому значення інтегрального показника рівня використання персоналу *i*-го підприємства було мінімальним	Максимальне значення	Рік, в якому значення інтегрального показника рівня використання персоналу *i*-го підприємства було максимальним
1.	0,5316	2014	2,0856	2012
2.	0,3245	2010	0,668	2004
3.	0,3979	2012	0,7752	2006
4.	0,3914	2009	0,5816	2007
5.	0,4636	2013	0,7837	2004
6.	0,3508	2012	0,6286	2006
7.	0,6246	2008	2,0338	2012
8.	0,5084	2014	0,8444	2004
9.	1,727	2014	4,9471	2006
10	0,6384	2011	1,0054	2013

Джерело: розробка авторів

Упродовж усього періоду з 2004 р. по 2014 рр. за значенням інтегрального показника використання персоналу у четвірці лідерів були підприємства 1, 7, 9, 10. Однак, на підприємстві 1 значне зниження інтегрального показника рівня використання персоналу відбулося у 2011 р., потім після значного підвищення у 2012 р. почалось стрімке його зниження.

На підприємстві 7 з 2008 р., не зважаючи на коливання, інтегральний показник використання персоналу збільшувався до 2012 р., після чого спостерігається тенденція до зниження інтегрального показника рівня використання персоналу.

Не зважаючи на те, що на підприємстві 9 протягом досліджуваного періоду інтегральний показник використання персоналу підприємства був найвищим, починаючи з 2006 р., спостерігається стійка тенденція до його зниження. На підприємстві 10 з 2011 по 2013 р. значення інтегрального показника збільшувалось, але у 2014 р. по відношенню до 2013 р. значення показника незначним чином знизилось.

Упродовж досліджуваного періоду аутсайдерами залишалися підприємства з номерами 2, 3, 4, 5, 6, 8. Але на цих підприємства рівень показника більш-менш залишався стабільним. Це може свідчити про те, що керівництво постійно скорочувало чисельність працівників підприємства та кількість основних засобів у відповідності зі зменшенням попиту на продукцію підприємств та, відповідно, обсягів реалізованої продукції.

При порівнянні показників використання персоналу підприємств з аналогічними показниками по промисловості України виявлено, що значення інтегрального показника використання персоналу підприємств по досліджених підприємствах за період 2004–2014 рр. коливалося у межах від мінімального значення 0,3245 (підприємство 2, 2010 р.) до максимального значення 4,9471 (підприємство 9, 2006 р.).

$$0{,}3245 < I_i < 4{,}9471$$

Однак, як видно з рис. 2, у 2006 р. відбулося значне підвищення рівня інтегрального показника використання персоналу на підприємстві 9. Така ситуація склалась в результаті різкого збільшення вартості основних засобів та, відповідно, різкого збільшення фондоозброєності працівників на підприємстві 9, як результат – відбулось різке зростання коефіцієнту K_{94} (рис. 3) – складового коефіцієнта інтегрального показника, якій показує співвідношення рівня фондоозброєності одного працівника підприємства з рівнем фондоозброєності одного працівника по промисловості України.

З наступного року взагалі інтегральний показник почав стабільно знижуватись (рис. 3). Різке збільшення фондоозброєності на підприємстві 9 пов'язано з дооцінкою у 2005 р. основних засобів.

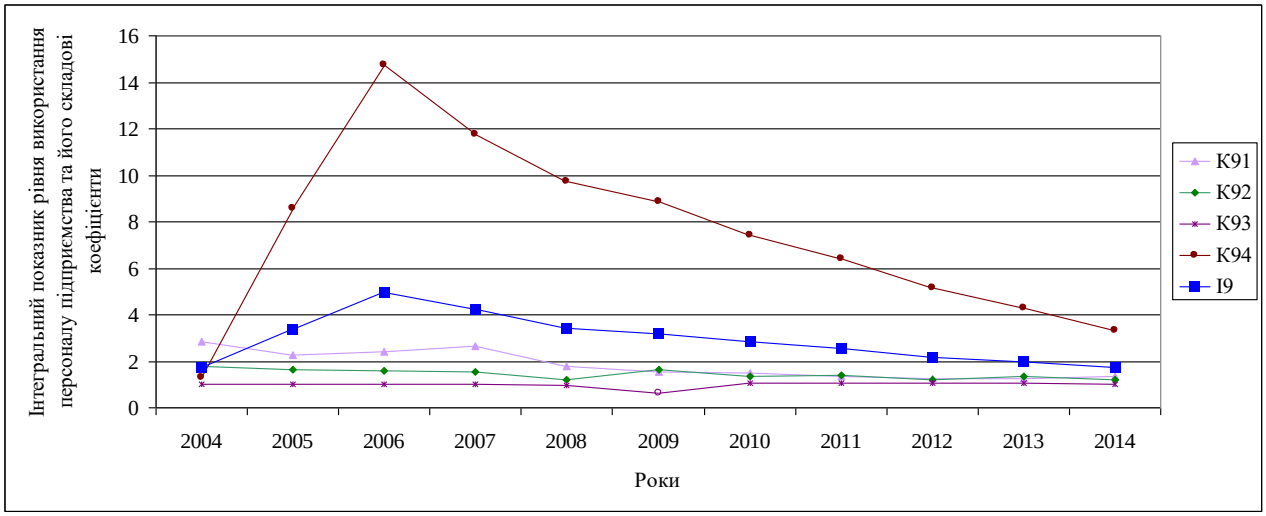

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника рівня використання персоналу та його складових по підприємству 9 за 2004–2014 рр. (по відношенню до відповідних показників по промисловості України), де I_9 – інтегральний показник рівня використання персоналу підприємства 9;K_{9j} – *j*-ий локальний складовий коефіцієнт інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства 9 (див. рис. 1)

Джерело: розробка авторів

В результаті дооцінки вартість основних засобів була збільшена майже у два рази. Такий випадок вказує на те, що при використанні запропонованої методики визначення рівня використання персоналу підприємства інтегральний показник може бути безпідставно завищеним за рахунок збільшення вартості основних засобів в результаті проведеної переоцінки. Як бачимо на рис. 3, стрімке зниження інтегрального показника рівня використання персоналу по підприємству 9 безпосередньо пов'язано зі зниження фондоозброєності, що було обумовлено спочатку різким підвищенням (2004–2006 рр.), потім поступовим зменшенням середньорічної вартості основних засобів (2006–2014 рр.). Таким чином, слід зробити висновок, що за умов відсутності різких коливань середньорічної вартості основних засобів на підприємстві 9 за досліджений період коливання значень інтегрального показника рівня використання персоналу були б не значними.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження встановлено, що при порівнянні показників використання персоналу конкретних підприємств з аналогічними показниками по промисловості України, значення інтегрального показника використання персоналу підприємств по досліджених підприємствах за період 2004–2014 рр. коливалося у межах від мінімального значення 0,3245 (підприємство 2) до максимального значення 4,9471 (підприємство 9).

Таке різке відхилення коефіцієнта, який показує співвідношення рівня фондоозброєності одного працівника підприємства з рівнем фондоозброєності одного працівника по промисловості України склалась в результаті різкого збільшення вартості основних засобів та відповідного зростання фондоозброєності праці робітників на підприємстві 9.

Аналіз результатів проведеного дослідження показує, що при використанні запропонованої методики визначення рівня використання персоналу підприємства, інтегральний показник може бути безпідставно завищеним за рахунок збільшення вартості основних засобів в результаті проведеної переоцінки. За умов відсутності різких коливань середньорічної вартості основних засобів на підприємстві 9 за досліджений період коливання значень інтегрального показника рівня використання персоналу були б не значними.

Таким чином, інтегральний показник визначення рівня використання персоналу підприємств може бути використаним для визначення, у ролі порівняльного показника, тобто за цим показником можливо порівнювати в динаміці рівні використання персоналу на різних підприємствах, навіть на підприємствах різних галузей, та робити висновки щодо позиції окремих підприємств по відношенню до інших у використанні персоналу.

У подальших дослідженнях нами буде розроблено прогноз рівнів інтегральних показників використання персоналу підприємств на найближче майбутнє та рекомендації для досліджених підприємств щодо поліпшення рівня використання персоналу підприємства.

Література

1. Балабанова Л.В. Управління персоналом : підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : Професіонал, 2011. – 468 с.

2. Лисенко Ю.В. Ефективність використання управлінського персоналу машинобудівних підприємств : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Юлія Валеріївна Лисенко. –Запоріжжя, 2008. – 23 с.

3. Степанова А.В. Методический подход к оценке персонала предприятия при проведении его социально ориентированной реструктуризации / А.В. Степанова // Социально-экономические явления и процессы. – 2013. – №1 (047). – С. 169–173.

4. Рудницька О.М. Менеджмент персоналу промислового підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук :спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / Ореста Михайлівна Рудницька. – Львів, 1999. – 20 с.

5. Нєвалов А. Г. Комплексна оцінка трудової діяльності персоналу управління промислових підприємств : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.06.02 «Підприємництво, менеджмент та маркетинг» / Андрій Георгійович Нєвалов. – Дніпропетровськ, 2000.–20 с.

6. Мякушкин Д.Е. Оценка управленческого персонала организации : учебное пособие [Електронний ресурс] / Д. Е. Мякушкин. – Режим доступу: http://www.myakushkin.ru/pdf/An%20estimation%20of%20the%20 administrative%20personnel%202004.pdf.

7. Фріман Є.М. Інтегральна оцінка управлінського персоналу для прийняття кадрових рішень на промисловому підприємстві : автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Євгеній Михайлович Фріман. – Харків., 2008. – 20 с.

8. Расулова У.С. Оцінка ефективності використання трудових ресурсів за комплексною мультиплікативною моделлю / У. С. Расулова, К. С. Хрипунова // Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4, Т. 1. – С. 33–35.

9. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия : учеб. пособ. / Е.В. Маслов ; под ред. П.В. Шапетова.– М. : ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭ и У, 2001. – 312 с.

10. Цуркан С. М. Складові показники інтегральної оцінки рівня використання персоналу промислових підприємств / Світлана Миколаївна Цуркан // Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень : монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. Г. Янкового. – Одеса: Атлант, 2010. – С. 330–347.

References

1. Balabanova, L.V. and Sardak, O.V. (2011), *Upravlinnya personalom* [Personnel Management], textbook, Profesional, Kyiv, Ukraine, 468 p.

2. Lysenko, Yu.V. (2008), "The efficiency of using of managerial staff of machine building enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Classic Private University, Zaporizhzhya, Ukraine, 23 p.

3. Stepanova, A.V. (2013), "Methodical approach to the evaluation of enterprise personnel during its socially oriented restructuring", *Sotsialno-ekonomicheskiye yavleniya i protsessy*, no. 1 (047), pp. 169-173.

4. Rudnytska, O.M. (1999), "Management of industrial enterprise personnel", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.02, Lviv, Ukraine, 20 p.

5. Nievalov, A.H. (2000), "Complex valuation of labor activity of managerial staff of industrial enterprises", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.06.02, National Metallurgical Academy of Ukraine, Dnipropetrovsk, Ukraine, 20 p.

6. Myakushkin, D.E. (2004), *Otsenka upravlencheskogo personala organizatsii* [Valuation of managerial staff of organization], available at: http://myakushkin.ru/pdf/An%20estimation%20of%20the%20 administrative%20personnel%202004.pdf. (access date March 05, 2016).

7. Friman, Ye.M. (2008), "Integral valuation of managerial staff for making staff decisions in industrial enterprise", Thesis abstract of Cand. Sc. (Econ.), 08.00.04, Research Center Industrial Development Problems of NAS Ukraine, Kharkiv, Ukraine, 20 p.

8. Rasulova, U.S. and Khrypunova, K.S. (2009), "Evaluation of the effectiveness of using of human resources with using complex multiplicative model", *Ekonomichni nauky. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu,* no. 4, pp. 33-35.

9. Maslov, E.V. (2001), *Upravlenie personalom predpriyatiya* [Management of personnel of enterprise], INFRA-M Moscow, Russia, NGAE i U, Novosibirsk, Russia, 312 p.

10. Tsurkan, S.M. (2010), *Skladovi pokaznyky intehralnoi otsinky rivnia vykorystannia personalu promyslovykh pidpryiemstv* [Component indicators of integral valuation of level of using industrial enterprises personnel], *Ekonomika pidpryyemstva v umovakh rynkovykh peretvoren'* [Economics of enterprise in terms of market transformations], monograph, Atlant, Odesa, Ukraine, pp. 330-347.

Рецензент: д.е.н., професор Одеського
національного економічного університету О.Г. Янковий

УДК 338.48:379.845

Нагернюк Д.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Naherniuk D.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department
of tourism and hotel and restaurant business
Uman National University of Horticulture

RURAL GREEN TOURISM AS A KIND OF ALTERNATIVE INHABITANTS' EMPLOYMENT

Постановка проблеми. Процеси соціально – економічних трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки України, зумовлюють пошук нових нетрадиційних організаційно – правових форм підприємництва, спрямованих на забезпечення економічного зростання. В умовах загального скорочення зайнятості в аграрному секторі доцільною є переорієнтація, диверсифікація видів діяльності тут як за рахунок виробництва певних товарів, так і продукування суспільних благ і послуг. Альтернативні форми зайнятості надають додаткові можливості для повнішого та результативнішого використання трудових ресурсів домогосподарств, підвищення їх доходів. Йдеться про несільськогосподарську зайнятість.

Як свідчить світова практика одним з досить поширених видів несільськогосподарської зайнятості став сільський туризм, який містить цілий комплекс послуг – від здавання житла в оренду, надання повного чи часткового пансіону до розважальних послуг (катання на конях, баня, мисливство, демонстрування етнічних традицій тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку сільського зеленого туризму присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема В.І. Биркович, Т.М. Булах, В.В. Гаворецького, Ю.В. Зінько, М.Й. Рутинського, Х. Каравеллі, М.М. Костриці, Н.Е. Кудли, В.К. Федорченка та інших. Попри існуючий науковий доробок та зважаючи на актуальність питання щодо розвитку сільського зеленого туризму, виникає необхідність у більш глибокому дослідженні даного виду туризму як альтернативного виду зайнятості сільського населення.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних пропозицій щодо розвитку сільського зеленого туризму як альтернативного виду зайнятості населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значного поширення сільський зелений туризм в Україні набув протягом останніх років, оскільки українське село має дорогоцінну історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, мальовничі ландшафти; наділене багатими лікувально-рекреаційними ресурсами і завдяки цьому члени особистих селянських господарств мають змогу забезпечити себе роботою. За оцінками фахівців Інституту економіки НАН України, з 6,3 млн приватних житлових будинків у сільській місцевості майже мільйон може бути використано на ринку сільського туризму. На сьогодні ж лише декілька сотень сільських садиб використовуються для потреб туризму.

У світовій практиці сільський зелений туризм розглядається як альтернатива традиційному сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. Інвестиція у сільське господарство починає повертатися через півроку – рік, не скоріше. Інвестиція у сільський туризм починає повертатися з початком туристичного сезону, а його тривалість буде залежатиме від того як ми зможемо організувати туристичний потік. До того ж, розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень, як інші види туризму і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій.

В Україні існує три різновиди сучасного сільського зеленого туризму:

- агротуризм – вид сільського зеленого туризму як пізнавального, так і відпочинкового характеру, пов'язаний з використанням майна особистих селянських господарств, або земель сільськогосподарських підприємств, котрі тимчасово не використовуються в аграрній сфері. Цей вид може не мати обмежень в завантаженості на територію і регламентуванні видів розважального відпочинку та передбачає здійснення агротуристичної діяльності під час тимчасового перебування туристів у сільській місцевості;

- відпочинковий (відпочинок на селі) – базою його розвитку є житловий фонд особистих селянських господарств і наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові та інші надбання сільської місцевості;

- екотуризм – науково-пізнавальний вид сільського зеленого туризму, характерний для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків, де передбачено відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовано види розважального відпочинку. Такий вид туризму спрямований на охорону природного й культурного середовища регіонів, котрі відвідуються туристами, і передбачає, що учасниками цих подорожей є люди з високою екологічною свідомістю.

Останнім часом виокремився новий вид сільського туризму – екоагротуризм, що передбачає відпочинок у селян, які займаються вирощуванням сільської продукції із застосуванням екологічних методів. Цей вид поєднує агротуризм з екологічним сільським господарством [1, с. 296].

Головною фігурою в забезпеченні функціонування зазначених видів туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості. Практика показує, що для обслуговування одного туриста на стаціонарному маршруті необхідно мінімально три робочих місця. Цілком імовірно, що розвиток агротуристичного бізнесу і супутніх виробництв призведе до закріплення у сільській місцевості молоді, що сприятиме збереженню сформованої системи розселення і відновленню демографічного потенціалу сільських населених пунктів.

Важливою проблемою розвитку сільського зеленого туризму в Україні є відсутність чітко сформульованої державної політики щодо сільського туризму й системи нормативно-правового забезпечення цього виду туристичної діяльності. Відсутня сприятлива законодавча база для розвитку сільського зеленого туризму, зокрема закон про даний вид туризму. На рівні законів не визначено статус господарів, які приймають на відпочинок туристів та немає термінологічної єдності. В економічній літературі зустрічаються різні назви цього виду туризму (агротуризм, сільський, екологічний, екоагротуризм, зелений та інші), багато авторів ототожнюють різні поняття. Тому вважаємо за доцільне проаналізувати та дати авторське визначення дефініції сільського зеленого туризму.

Варто відмітити, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про туризм» сільський туризм розглядається як самостійний вид туризму, розвиток якого віднесено до одного з основних напрямів державної політики в галузі туризму (ст. 6), який не ототожнюється з «зеленим», а «зелений туризм» – є синонімом екологічного туризму [2]. Водночас у інших нормативних актах, а саме: Законі України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р., Законі України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 р., Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 роки» від 29.04.2002 р., Указі Президента України «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» від 20.12.2000 р., Указі Президента України «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 р.» від 10.08.1999 р. – вживається термін «сільський зелений туризм».

Згідно із ст. 1 проекту Закону України «Про сільський зелений туризм» [3] сільський зелений туризм представляє собою відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму. В даному випадку визначення терміну сільський туризм звужено до відпочинкового, хоча, очевидно, метою такого туризму є не лише відпочинок, але і оздоровлення, пізнання, праця тощо.

Т.М. Булах визначає сільський зелений туризм як вид туризму, що передбачає знайомство з місцевим побутом в агрооселях, вивчення традицій проведення народних свят, фольклорної творчості, організацію подорожі вихідного дня з полюванням, рибальством, турів «народна аптека» зі збиранням лікарських трав, «пасіка» – з качанням меду, «сам собі господар» – з навчанням традиційним народним технологіям виробництва соків, вин, консервування овочів і фруктів, «дари лісів» – консервування ягід і грибів тощо [4, с. 144].

За визначенням В.К. Федорченка та Т.І. Дьорова, сільський зелений туризм представляє собою вид туризму, який дає можливість міським мешканцям активно відпочивати в приватних сільських господарствах, а сільським господарям поліпшити своє фінансове становище [5, с. 95].

В.І. Биркович пропонує наступний зміст цього поняття: сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону [6, с. 139]. Незважаючи на різноманітність у підходах, спільним для більшості авторів є посилання на те, що сільський зелений туризм – це насамперед вид відпочинку, який пов'язаний з виїздом у сільську місцевість.

Складність у визначенні дефініції сільського зеленого туризму породжується тією обставиною, що це багатогранна, міжсекторальна діяльність, яка зародилась і є більш поширеною на урбаністичних територіях. У результаті цього визначаємо сільський зелений туризм, з одного боку, як вид активного відпочинку на сільській території з метою ознайомлення з місцевою культурою,

природою та історією краю, а з іншого – певний різновид підсобної господарської діяльності особистих селянських господарств з використанням свого господарства (садиби), а також надання відпочивальникам (туристам), послуг пов'язаних із рекреаційною та туристичною діяльністю, зокрема, харчування, забезпечення місць для проживання тощо.

Враховуючи зазначені особливості розвитку сільського зеленого туризму, необхідно законодавчо закріпити усталені визначення базових положень і термінів (сільський, аграрний, зелений туризм, зайнятість у сфері сільського туризму, агротуристична оселя), чітко розмежувати поняття підприємницької і підсобної діяльності в сфері сільського туризму, забезпечити закріплення певних пільг та преференцій (сплата податків, оплата комунальних послуг, електроенергія тощо) і встановлення ефективних регуляторів, запровадження яких сприятиме активізації його розвитку.

Сільський туризм сприяє скороченню міграції населення з сіл до міст, що надає державі змогу заощадити значні фінансові і матеріальні ресурси. За підрахунками експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі. Отже, на сьогодні економічні потреби третини (32,8%) населення України, яку складають сільські мешканці, не можуть бути ефективно задоволені без прийняття окремого закону в сфері сільського туризму.

Міжнародний імідж сільського відпочинку поки що неоднозначний. З одного боку, Україна традиційно сприймається як аграрна країна, одна з європейських житниць зі збереженим сільським укладом життя, багатою культурною спадщиною, із мальовничими краєвидами та гостинними господарями. З іншого боку – не приваблює іноземних туристів відносно низький стандарт житла і його недостатня технічна забезпеченість, а також необлаштованість сіл та доволі обмежений вибір дозвілля й можливостей активного відпочинку [7].

Серед інших проблем, які перешкоджають успішному розвитку сільського туризму, є: політико-економічна нестабільність у державі; наявність тіньової сфери діяльності; неефективне податкове регулювання; відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму; неналежна освітня та організаційна підготовка сільських господарів; відсутність маркетингової та рекламної стратегії; низький рівень інфраструктури та комунікацій; невисока привабливість іміджу України в очах іноземних туристів.

Перешкодою на шляху розповсюдження ідеї сільського зеленого туризму є відсутність інформаційно-консультаційного забезпечення селян. Досить часто сільський туризм ототожнюють з високоприбутковим бізнесом. Проте туристичні послуги у сфері сільського зеленого туризму не обов'язково належать до підприємницької діяльності. Стаття 1 Закону України «Про особисте селянське господарство» [8] визначає використання майна садиби, зокрема, для надання послуг у сфері сільського зеленого туризму, як діяльність, що не є підприємницькою.

Така діяльність може здійснюватися без створення юридичної особи в рамках особистого селянського господарства індивідуально або з залученням інших членів родини, які спільно проживають. Ці послуги можуть включати також реалізацію надлишків власної сільськогосподарської продукції, що також не потребує реєстрації як підприємців. Якщо необхідно показати туристам певні місцеві пам'ятки або природні принади округи, то ці послуги (туристичний супровід) потребують спеціальної освіти та дозволу. Крім того, власник садиби не має права одночасно приймати більше ніж 10 гостей, та не можете включати у простір відведений для туристів більше ніж 7 приміщень. В разі виходу за ці рамки діяльність регулюється загальним законодавством про туризм, та підпадає під оподаткування.

Важливими є питання пропагування та просування в Україні самої ідеї сільського зеленого туризму в цілому. Насамперед повинні бути активізовані місцеві органи влади щодо підтримки сільського зеленого туризму, які мають зрозуміти, що зелений туризм – це додаткові гроші й поліпшення інфраструктури району [9, с. 32]. Відповідно вони повинні забезпечувати: розвиток обслуговуючої інфраструктури, забезпечення дорожно-транспортним зв'язком; сприяння ініціативам щодо позначення велосипедних та пішохідних маршрутів, впорядкування пляжних місць; допомога в організації регіональних ярмарок, виставок; проведення навчальних семінарів, тренінгів; допомога з інформаційним забезпеченням (реклама, друкування брошур про туристичний потенціал регіону та його окремих районів, адреси агротуристичних господарств тощо); сертифікація садиб. Реалізація відповідних заходів дасть змогу отримати необхідні знання з сільського зеленого туризму всім тим, хто вже розпочав цю справу або має бажання та можливості її розпочати.

Висновки з проведеного дослідження. Успішно вирішити наведені проблеми, активізувати туристичну діяльність в сільській місцевості та значно збільшити приплив туристів можливо за наявності партнерських стосунків влади, бізнесу та професійних громадських організацій, діяльність яких пов'язана з розвитком сільського туризму, сільськогосподарських дорадчих служб, а також власників агротуристичних садиб та їх добровільних об'єднань у різних сферах – з метою розроблення і впровадження ефективних регуляторів залучення і використання туристичних ресурсів сільської місцевості та створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Розвиток сільського зеленого туризму сприятиме стабілізації економічної ситуації в сільській місцевості, оскільки має всі підстави аби перетворитися на джерело додаткових прибутків для селян, створити нові робочі місця, збільшити надходження від зовнішньоекономічної діяльності, поповнити державний бюджет через сплату податків та надати імпульс для розвитку трудомістких і нетрадиційних сільськогосподарських виробництв або сприяти їх відродженню.

Туризм виступає важливим джерелом робочих місць для сільських громад, особливо для тих, які знаходяться в демо- чи агродепресивних та економічно відсталих районах; вирішує демографічну проблему: молодь залишається на селі завдяки наявності цікавої та перспективної роботи; створює додатковий дохід для членів сільських громад з використанням власних можливостей та ресурсів селянського господарства; підтримує відродження та збереження традиційної культури, мистецтв та ремесел; зберігає екологічний стан та привабливість довкілля через зниження техногенного виробничого впливу на природні ресурси.

Отже, спрямування сільського зеленого туризму позиціонується як стійкий вид туризму, який в змозі сприяти рішенню багатьох комплексних проблем. Розвиток сільського зеленого туризму варто розглядати не як суто комерційну діяльність, а як соціально-економічне явище, яке відроджує село, зберігає його традиційні цінності та сільські громади.

Література

1. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки: монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.]; за ред. д-ра екон.наук О.В. Шубравської; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 496 с.

2. Про туризм: закон України [прийнято Верхов. Радою 17 вересня 1995 р. № 324/95-ВР] [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%805

3. Про сільський зелений туризм [Електронний ресурс] : проект закону України від 20.07.2009. – Режим доступу : http://icp.org.ua/ukr/zakon/akts/2005/08/18/zakon_ukraini_pro_si_206.html

4. Булах Т.М. Сільський туризм як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку села / Т.М. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 143–147.

5. Федорченко В.К. Історія туризму в Україні / В.К. Федорченко, Т.А. Дьорова. – К. : Вища школа, 2002. – 195 с.

6. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України / В.І. Биркович // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 138–143.

7. Голобородько Я. Сільський туризм в Україні: міф чи реальність? [Електронний ресурс] / Ярослав Голобородько // Аграрна газета. – 2015. – 5 трав. – Режим доступу : http://www.agrarnagazeta.com.ua/cilskiy_turizm_v_ukraini_mif.html

8. Про особисте селянське господарство: закон України [прийнято Верхов. Радою 15 травня 2003 р. №742-IV] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15

9. Кудла Н.Е. Роль органів місцевого самоврядування у розвитку агротуристичного руху / Н.Е. Кудла // Економіка АПК. – 2006. – № 2. – С. 30–34.

References

1. Shubravska, O.V., Moldavan, L.V., Paskhaver, B.I. et al. (2012), *Innovatsiini transformatsii ahrarnoho sektora ekonomiky* [Innovative transformations of agrarian sector in economy], NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine, 496 p.

2. *Zakon Ukrainy "Pro turyzm" pryiniatyi 17 veres. 1995 roku № 324/95-VR* [Law of Ukraine "On tourism " from September 17 1995, № 324/95-SC], available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%805 (access date March 2, 2016).

3. *Proekt Zakonu Ukrainy* "*Pro silskyi zelenyi turyzm* " *vid 20 lupn. 2009 roku* [Draft Law "On Rural Green Tourism " of July 20 2009], available at: http://icp.org.ua/ukr/zakon/akts/2005/08/18/zakon_ukraini_pro_si_206.html (access date March 2, 2016).

4. Bulakh, T.M. (2010), "Rural tourism as a perspective field for social-and-economic development of the village", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini,* no. 11, pp. 143–147.

5. Fedorchenko, V.K., and Dorova, T.A. (2002), *Istoriia turyzmu v Ukraini* [History of tourism in Ukraine], Vyshcha shkola, Kyiv, Ukraine, 195 p.

6. Byrkovych, V.I. (2008), "Rural green tourism – priority of the development of the tourism field in Ukraine", *Stratehichni priorytety*, no. 1(6), pp. 138–143

7. Holoborodko, Ya. (2015), "Rural tourism in Ukraine: myth or reality?", *Ahrarna hazeta*, available at: http://agrarnagazeta.com.ua/cilskiy_turizm_v_ukraini_mif.html (access date March 2, 2016).

8. *Zakon Ukrainy* "*Pro osobyste selianske hospodarstvo*" *: pryiniatyi 15 trav. 2003 roku № 742-IV* [Law of Ukraine "On private farming industry" from May 15, 2003, № 742-IV], available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15 (access date March 2, 2016).

9. Kudla, N.E. (2006), "Role of the authorities of local government in the development of agritourism movement", *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 30–34.

Рецензент: д.е.н., професор Уманського національного університету садівництва О.О. Школьний

UDC 331.108.2(045)

Kostunets T.A.,
assistant of department of economic cybernetics and information systems
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON PERSONNEL MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE

Костунець Т.А.,
асистент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Setting the problem. In the complicated structure of each enterprise as the subject of the economy, staff is crucial in the implementation of all functional processes subsequently implemented in quantitative productivity and financial performance. There can venture communicate effectively on the market without a clear and coordinated system of human resources, that is unacceptable neglect or underestimate this important phenomenon the behavior of staff. In view of this, the successful management of organizational processes it is necessary to focus on the importance of a direct impact on staff, which, in turn, requires research and evaluation of an integrated system of factors influence the behavior of staff.

Analysis of the environment is usually the initial stage of a strategic management, because it is the basis for the identifying the mission and goals of enterprise and it is also important for developing the proper strategies of human resources management.

The analysis of recent research and publications. Many domestic and foreign scientists studied factors affecting the enterprise: Yu. Kosmyna [1], R. Safarova [2], Z. Shershnev [3], V. Markov [4], C. Kuznetsova, N. Korolev, A. Lyukshynova, M. Saenko, O. Vikhanskyy, A. Petrov, F. Kotler, William Dill, B. Voldera, L. Dovgan [5], A. Doronin [6], A. Redkva [7], N. Havkalova, S. Nisfoyan [8] and others.

In terms of market economy the problem concerning the depending of modern enterprise upon the external and internal factors has not been studied completely. There is a need to clarify these factors in human resources management in a modern enterprise.

Setting the objective. This article aims at:

- identifying external and internal environmental factors affecting the modern enterprise;
- presenting proposals for improving enterprise human resources management taking into account the impact of external and internal factors.

Writing the article the author studied theoretical works in this field and used theoretical and empirical methods of scientific knowledge.

The main material of research. The successful implementation of tasks in an effective human resources management important study of external and internal factors affecting personnel management, productivity, the full and timely use of reserves growth, improve evidence-based planning and analysis of the efficiency of personnel management and performance work. The successful implementation of strategic objectives in the field of human resources management greatly depends on studying the factors that influence the speed of decision-making and professional growth of each employee.

Formulating or improving the organizational structure are believed insufficient without taking into consideration all of the factors and their interactions which help to create the best scenario for modeling human resources management. For a deep understanding the peculiarities of factors that influence on the human resources management the significance of external and internal environments should be analyzed.

So staff is considered to be a primary, permanent staffing of skilled workers. It is formed and changed with both internal and external factors. The influence of external factors specified in the following parameters of macroeconomic development as the number of active population, its educational level and labor market.

Analysis of the external environment helps to control external factors regarding the enterprise and get such important results as: time for creating an early warning system in cases of possible threats, the time to predict the opportunities, time to make a plan for contingencies and time to develop strategies. It is important

to determine the present status of enterprise, its perspectives for a future and activities the leaders should commit.

Environmental factors are considered to be the factors that are out of a enterprise, because it is as an open system depending on the outside world in respect of supplies of energy resources, customers and staff. The external environment can be viewed in terms of indirect and direct effects. The direct impact has immediate impact on the enterprises activity. These factors include shareholders, suppliers, human resources, institutions and laws of government regulation, consumers, unions and competitors. The indirect factors cannot be so proper but still have a great effect on the functioning of the organization. These factors contain political and socio-cultural changes essential to organize events in other countries, the influence of common interests. The internal factors include: personnel (capacity, structure, size, skills, productivity, labor costs, turnover, needs and interests of workers), production (structure, volume, product range, production rates, the availability of social infrastructure, the location of production, quality control, etc.), finance and accounting (margin, profitability, solvency and financial stability of the enterprise), management organization (the level of management, governance, organizational structure, organizational culture, management style, organization of in-house communications, image and prestige of the firm) [2, p. 195].

The external environment has greatest influence in shaping the behavior of staff, because it covering a number of impacts. During the operation enterprise is faced with different situational factors, forces and institutions, which have a significant impact on the livelihoods of the enterprise, because each entity is an active participant in the market. Regarding the internal environment, it is the direct factors and stimulants within the enterprise. They are characterized by a certain degree of subjectivity influence. The external environment is characteristic for its dynamism and unpredictability. This leads to a number of difficulties, because dynamism and unpredictability does not allow full control of process scenarios and analyze the long term.

The main driving force of each enterprise is seemed to be its development and the sustainable development is based on the raising of organizational effectiveness. To achieve organizational effectiveness manager must have a clear vision of the future goals of enterprise, which are characterized by high variability. In the context of organizational management the impact of external and internal environment for staff behavior are obvious. The main task of a manager is to overcome any imbalance between the internal and external factors of influence. While internal factors may be controlled partially, the external factors are not permanent, that they are unpredictable [1, p. 68].

Factors that are influenced by the entity cause the management quality, timeliness and dedication of management. Effects of environmental factors are very little predictable, almost unregulated by the enterprise and determines the vector of its activity, dominating trends of internal processes [3, p. 48].

The priorities of environmental factors that directly influence the management of human resources behavior are formed with the political climate, the economic situation, integration, globalization, demographic trends, technological and innovative development, and local labor market conditions.

The factors of internal environment of enterprise are no less important in strategic planning of human resources behavior management, but each of the internal factors is somehow characterized in terms of external influences. After all, the importance of all factors regarding to the human recourses behavior management directly or partly are dependent on external factors. In terms of priority the following factors are significant: working conditions, human value orientation, organizational culture, management system, motivational premise, mercantile factor.

The main elements of the internal environment, goal – specific final state or desired result, which is aimed at achieving the efforts of the organization; structure – the number and composition of its departments, levels of management in a single system; job – a job that must be done predetermined way and in a timely manner; technology – accepted the order links between different types of work; people – the staff of the organization; organizational culture – the system of collectively shared values, beliefs, influencing the behavior of individual employees; corporate culture – a set of values prevailing in the ideas, norms and patterns of behavior that determine the content and model of employees regardless of their official position and duties. All observed variables interact with each other and allow for achievement of organizational goals.

The degree of control can be used for dividing the factors into unregulated (controlled), partially-regulated (partially-controlled) and regulated (controlled). The unregulated factors are not depended exclusively on management decisions; these are the factors that characterize the location of the branch, the presence of competitors and others. Partially-regulated factors are often considered to be the factors that have great inertia, which are changed over time and dependent on management decisions. Regulated factors characterize the quality of human recourses management, the level of production and labor, the degree of utilization of resources and so on. These factors form the group of benchmarks [1, p. 72].

Summing up all the factors, we can conclude that external factors include the environment, the system of government and order system of knowledge, human and historical system, while internal factors refer to the activities of enterprise.

The main elements of the internal environment are goal (specific final state or desired result), which is aimed at achieving the efforts of the organization; structure, its composition the number of divisions, levels of

management in a single system; tasks (a job that must be done in a predetermined way and in a timely manner); technology (accepted the order links between different types of work); people (the staff of the organization); organizational culture (the system of collectively shared values, beliefs, influencing the behavior of individual employees); corporate culture (a set of values prevailing in the ideas, norms and patterns of behavior that determine the content and model of employees regardless of their official position and duties). All observed variables interact with each other and help achieving organizational goals. Modern enterprise management should be based partially on factors adapting to changing internal and external environment, as well as a meaningful impact on them. Senior management must now form its own view on the desired direction of certain environmental factors.

Conclusions and further research. Analysis of environmental factors for modern companies is very important because it allows controlling the environment, to develop a system of warning of possible threats to predict the possibility of the enterprise. Analyzing the factors of internal environment of enterprise can identify its strengths and weaknesses, its potential, which will clearly establish an effective system of human resources management.

Further research should be aimed at evaluating the effectiveness of human resources management, taking into consideration the impact of the priority factors of external and internal environment.

Література

1. Космина Ю.М. Аналізування факторів, які впливають на поведінку персоналу підприємства в сучасних ринкових реаліях / Ю.М. Космина // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 778. – С. 67-73.

2. Сафарова Р.В. Вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на управління персоналом промислового підприємства / Р.В. Сафарова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 2-х т. / ПДТУ. – Маріуполь, 2014. – Вип. 1, Т. 1. – С. 194-198.

3. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: навч. посіб. / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська . – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

4. Маркова В.Д. Стратегический менеджмент / В.Д. Маркова, С.А. Кузнецова. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск: Сибирское соглашение, 1999. – 288 с.

5. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : навч . посіб., 2- ге вид / Л.Є. Довгань, Л.П. Артеменко, Ю.В. Каракай. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 440 с.

6. Доронін А.В. Поведінка персоналу виробничої організації. Оцінка, управління, розвиток : монографія / А. В. Доронін; Харк. нац. екон. ун-т. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 320 с.

7. Редьква О.З. Фактори впливу на формування системи управління персоналом машинобудівних підприємств / О.З. Редьква // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – Вип. 2(1). – С. 60-67.

8. Гавкалова Н.Л. Оцінка чинників зовнішнього та внутрішнього середовища при управлінні витратами на утримання і розвиток персоналу/ Н.Л. Гавкалова, С.С. Нісфоян // Национальная академия природоохранного и курортного строительства «Экономика и управление». – 2013. – № 6. – С. 48-53.

References

1. Kosmyna, Yu. (2013), “Analysis of Factors Affecting the Behavior of Personnel in Today’s Market Realities”, *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennya i problemy rozvytku*, no. 778, pp. 67-73.

2. Safarov, R. (2014), “Influence of External and Internal Factors on Personnel Management of Industrial Enterprise”, *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti : zbirnyk naukovykh prats,* Mariupol, issue 1, Vol. 1, pp. 194-198.

3. Shershnev, Z. and Oborska, S. (1999), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management], KNEU, Kyiv, Ukraine, 384 p.

4. Markova, V. and Kuznetsova, S. (1999), *Stratehicheskiy menedzhment* [Strategic Management], INFRA-M, Moskow, Russia, 288 p.

5. Dovgan, L., Artemenko, L. and Karakai, Yu, (2011), *Stratehichne upravlinnia* [Strategic Management], Center of educational literature, Kyiv, Ukraine, 440 p.

6. Doronin, A. (2008), *Povedinka personalu vyrobnychoi orhanizatsii. Otsinka, upravlinnia, rozvytok* [Behavior of personnel of the production organization. Evaluation, management, development], monograph, KhNEU, INZHEK, Khakriv, Ukraine, 320 p.

7. Redkva, O. (2013), “Factors influencing the formation of the personnel management system engineering companies”, *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen,* issue 2 (1), pp. 60-67.

8. Havkalova, N. and Nisfoian, S. (2013), “Evaluation factors external and internal environment while managing costs and keeping staff development”, *Ekonomika i upravleniye,* no. 6, pp. 48-53.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри маркетингу та реклами
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ В.М. Бондаренко

МАРКЕТИНГ І РИНКОВІ ВІДНОСИНИ

УДК 005.921:621

Подольчак Н.Ю.,
д.е.н., професор, зав. каф. адміністративного та фінансового менеджменту
Вішка І.С.,
аспірант* кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національний університет «Львівська політехніка»

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАТРИЦІ ВІДМІННОСТЕЙ

Podolchak N.Yu.,
dr.sc.(econ.), professor, head of the department of administrative and financial management
Vishka I.S.,
graduate student of the department of administrative and financial management
National University Lviv Polytechnic

STRATEGIC DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF PERSONNEL AT ENTREPRENEURIAL STRUCTURES ON THE BASIS OF THE MATRIX OF DIFFERENCES

Постановка проблеми. Стратегічний розвиток – це динамічний процес, тому його поняття потребує постійного дослідження та удосконалення. Тепер працівник стає важелем ефективного виробництва. Ринкові умови, що склались, ставлять акцент на людині та її професійних якостях, що є ключем конкурентоспроможності. Адже управління персоналом – це системний процес, кінцевою ціллю якого є динамічний розвиток та ефективність виробництва. Ми виділяємо ключовим індикатором такого індивідуалізму встановлення рівня розвитку підприємницької структури.

Для удосконалення та розвитку управлінської системи на підприємстві необхідно дослідити існуючі процеси, визначити рівень стандартизації та проаналізувати ефективність прийнятих рішень, оцінити стратегію поведінки та розвитку. На основі цього робити корективи та застосовувати важелі, які, на думку керівництва, можуть вплинути на процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління та розвитку персоналу активно вивчається, у світовій практиці. Першими дослідниками розвитку людського потенціалу на підприємстві були: Ф. Тейлор, Г. Емерсон, А. Файоль, Е. Мейо. Саме їхні ідеї сприяли подальшому розвитку управління кадрами, надали поштовх ширшим дослідженням та сконцентрували увагу на людських ресурсах, як на новому напрямку конкурентоспроможності.

Так, досліджуючи різні аспекти розвитку персоналу, опираючись на досвід закордонних колег, вітчизняні науковці намагались вивчити досліджуване питання та використати ті особливі чинники, які сприятимуть розвитку персоналу у нашій державі (зважаючи на менталітет, традиції, психологію та інші фактори). Дослідниками даної проблеми є: Погорєлова Т.О., Ігнатєва Ю.І. [6], Ващенко Н.В. [1], Збрицька Т.П., Савченко Г.О., Татаревська М.С. [3], Тимченко С.О. [8], Пилат І.М. [5]. У своїх працях автори намагались дослідити один із аспектів своїх досліджень, пояснити ту чи іншу поведінку людини в залежності від ситуації. Ми ж намагатимемось комплексно підійти до цієї проблеми та застосувати

* *Науковий керівник: Подольчак Н.Ю. – д.е.н., професор*

усі напрацювання як комплексний механізм розвитку окремої підприємницької структури, що представляє актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання полягає у пошуку основних стратегічних моделей поведінки суб'єктів підприємництва. Завданням адміністративної системи є вирішення питань, пов'язаних із управлінням персоналом за допомогою відповідної стратегії. Мета статті – застосування оптимальної стратегії розвитку персоналу, враховуючи рівень розвитку підприємства та дослідження впливу такої стратегії на поведінкову реакцію стейкхолдерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринкові відносини стимулюють нарощувати активи, створювати нові робочі місця, удосконалювати та доводити до міжнародних стандартів виробництво продукції. Наше дослідження ґрунтується на розгляді регіону Львівщини з його машинобудівними суб'єктами промисловості. Всі вони, будучи колись у державній власності, сьогодні не мають достатнього фінансування, як наслідок: багато основних засобів розпродано, а виготовлення продукції для потреб власного ринку дуже бюджетне. У січні–червні 2014 року у галузі освоєно 90,1 млн грн капітальних інвестицій (8,1% від загального обсягу інвестицій у промисловість), що відносно січня–червня 2013 року майже на третину більше. На 1 липня 2014 року у машинобудування залучено 106,5 млн дол. іноземного капіталу, що становило майже шосту частину від загальнопромислового обсягу [2, прес-реліз від 26.09.2014 №90]. Львівщину представлено продукцією у вигляді виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництва електричного устаткування, машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів. Опираючись на праці Ващенка Н.В., ключовою ознакою в нашому дослідженні є «трудовий потенціал», що прямо залежний від – «рівня розвитку підприємства» [1]. І саме тут перехрещуватимуться інтереси стейкхолдерів. Стейкхолдери – це суб'єкти господарської діяльності, що зацікавлені та задіяні у виробничому процесі, які впливають на систему і на яких впливає система (таке узагальнене тлумачення запропонував Бредлі Гугінс, директор Бостонського коледжу корпоративного громадянства) [15]. На рівні підприємство-працівник вони є групою базового рівня взаємного впливу. Така група здатна прямо та легітимно впливати на бізнес-процеси. Враховуючи, що працівник є невід'ємною частиною підприємства, залежить від нього та частково може впливати на його діяльність, означає, що відносини між керівництвом та персоналом різних рівнів є зіткненням інтересів зацікавлених осіб, тобто «внутрішніх стейкхолдерів». Нижче наведено розвиток машинобудівних підприємств у світі (табл. 1). За основу взято рівень управління кадрами та основні параметри, що його формують.

Таблиця 1

Дослідження розвитку машинобудівних підприємств в Україні та світі: кадровий аспект станом на 2014 рік

№ з/п	Досліджуваний параметр	Країна дослідження			
		США	Західна Європа	Японія	Україна
1	2	3	4	5	6
1	Частка	40% усіх працюючих у	в середньому 547700	24,5% зайнятих у	23,5%
	працівників у галузі	промисловому виробництві (447600 роб. місць)	працівників зайнято у машинобудівній галузі	промисловості (15400ос.)	
2	Частка машинобудування в промисловості країни за кількістю виготовленої продукції	40%	39%	42%	15%
3	Вік працівників	45,9	20,1% до 30 років; 24,3% репрезентативного віку; 25,1за віком понад 50 років	середній вік працівників 48р (працюють або дуже молоді, або передпенсійного та частіше пенсійного віку)	в середньому 47-50 років
4	Підвищення кваліфікації	1 раз на 3-5 років	1 раз на 3-5 років	1 раз на 3-5 років	1 раз на 5 років

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
5	Соціальна підтримка	Діють профспілки (вирішення проблеми на рівні підприємець-працівник)	Колективна відповідальність за соціальний інцидент, але під контролем держави.	Формується на основі ідеології; пов'язується статус окремої людини і суспільства в цілому.	На стадії формування; потребує гарантування основного мінімуму потреб з боку підприємств та контроль за виконанням з боку держави.
6	Рівень заробітної плати	5204$/міс.	4 118 $/міс.	5833,7 $/міс.	3256,6 грн/ міс. (95,6% від загально-промилового рівня
7	Програма управління кадрами	високо розвинута: програми мотивацій; заохочення до підвищення каліфікації; до інноваційної діяльності за «правилом 15%»	розвинута	високо розвинута	не достатньо розвинута (часто відсутня)
8	Відповідний рівень розвитку підприємств	ринковий рівень розвитку	ринковий та частково середньо-ринковий рівні розвитку	ринковий рівень розвитку	переважно нижче середньо ринкового та середньо-ринкового рівня розвитку

Джерело: узагальнено та сформовано авторами на основі опрацювань [9-14; 4].

У промислово розвинутих країнах частка машинобудування складає від 30% до 50%, тоді як в Україні цей показник сягає лише 15%. Рівень заробітної плати залежить від стажу роботи працівника за трирівневою системою, чим більший стаж, тим вона вища (найбільш характерно для країн Західної Європи).

Нами було розглянуто поведінкові стратегії підприємницьких структур на основі матриці спостережень та запропоновано працівників на підприємствах розділити за віком та зобразити три рівні розвитку підприємства. Для аналізу поведінки підприємства за різних умов розвитку і різного вікового складу пропонується побудувати диференційовані стратегії поведінки за допомогою матриці (рис. 1).

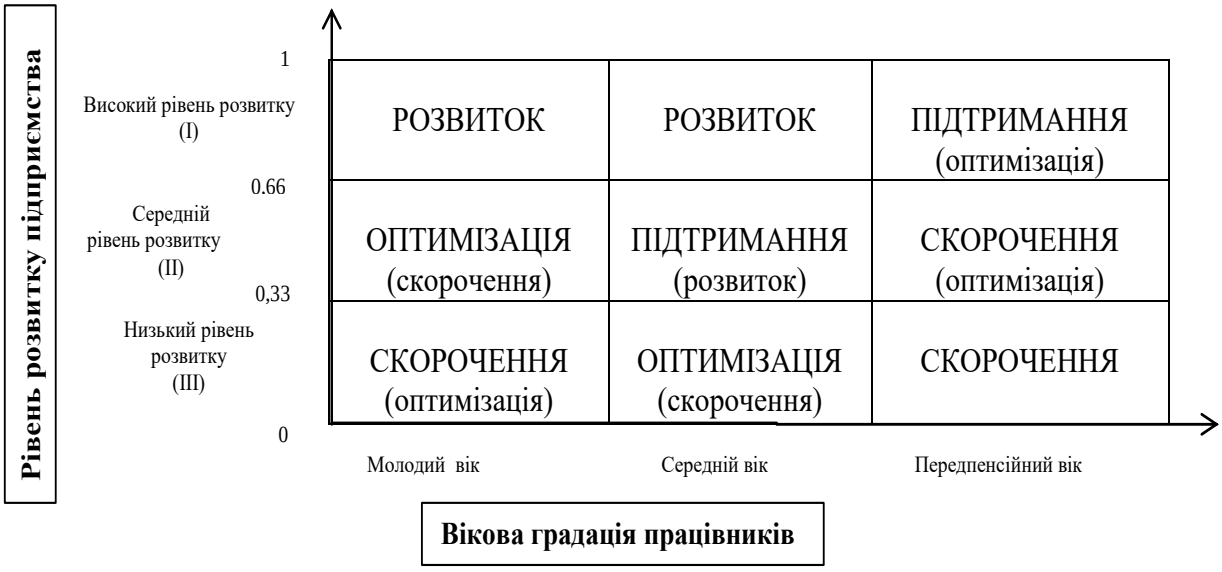

Рис. 1. Матриця стратегій поведінки на основі рівнів розвитку підприємства та вікової градації працівників

Джерело: авторська розробка

Суть запропонованих вище стратегій тлумачиться так (табл. 2):

Таблиця 2

Тлумачення суті основних стратегій впроваджуваних підприємством

Розвиток	– це комплексний, цілеспрямований процес впроваджуваний підприємством у навчанні, підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації, можливому кар'єрному рості з метою забезпечення економічної стабільності та розвитку установи.
Підтримання	– це створення необхідних умов для залучення працівників особливо важливих категорій спеціальностей, стимулювання їх активної діяльності (така підтримка також супроводжується матеріальним заохоченням у вигляді пільг, дотацій, спеціально сформованого соціального пакету, премій, надбавок).
Оптимізація	– це процес вибору найкращого варіанта поведінки підприємства по відношенню до своїх працівників із числа можливих (основна суть полягає у збереженні робочого місця).
Скорочення	– це звільнення певної кількості працівників, штату через зміни, що відбуваються на підприємстві, у організації виробничих процесів чи праці, у зв'язку із його ліквідацією, банкрутством, реорганізацією чи перепрофілюванням (процес припиненням трудових відносин регулюється Кодексом законів про працю України).

Джерело: узагальнено авторами на основі опрацьованих джерел [1 - 8].

Якщо характеризувати рівень розвитку підприємства, то він описується такими чинниками: конкурентоспроможністю, інвестиційною привабливістю, також ресурсним забезпеченням, вигідним географічним положенням, технологіями, застосовуваними в управлінні та виробництві. Збільшення інтенсивності розвитку підприємства вказує і на підвищення рівня кадрового забезпечення. За нашими дослідженнями, при довгостроковій стратегії на кадрову політику певним чином впливають (табл. 3):

Таблиця 3

Показники, що впливають на ефективну діяльність підприємства

Показник	На кого чиниться вплив
Рівень заробітної плати.	Впливають на зацікавленість працівників (та позитивно впливають на результати роботи підприємства)
Премії, надбавки, дотації.	
Підвищення кваліфікації (навичок).	
Кар'єрне зростання.	
Соціальний пакет послуг.	
Кількість працівників.	Впливають на стратегію підприємства
Витрати на навчання (на 1 працівника).	
Рівень освіти працівника (неповна (базова)/вища).	
Розмір премій, надбавок, дотацій, соціального пакету.	

Джерело: сформовано авторами в ході досліджень

Запропонована шкала для матриці стратегій поведінки на рис. 1 умовно зображає рівень розвитку підприємства (від «0» до «1»). Внутрішніми чинниками, які відображають такий розвиток є: фінансове становище підприємства, внутрішньогосподарські процеси, розвиток людського капіталу, діяльність підприємства пов'язана із розвитком маркетингу та оборотності.

Підприємство з високим рівнем розвитку (ринково-орієнтоване) працює з постійним розширенням кола споживачів, інвесторів, клієнтів, постачальників, партнерів, нових працівників та інших суб'єктів ринку. Характеризується динамічним розвитком та економічним зростанням, ставить перед працівниками нові завдання, які супроводжуються постійним адаптуванням до змін та нових умов виробництва. Це розвивається через навчання, перенавчання, обмін досвідом та інші заходи, при цьому вікова градація працівників не становить для підприємства проблеми.

Заходами щодо підтримання стратегії «Розвиток» працівників є:

- внутрішньо фірмові навчання (тренінги, кейси, ділові ігри – для розвитку умінь приймати швидкі рішення, навчити формувати ідеї). Такого типу заняття стосуються конкретних відділів (конструкторських, проектних, логістичних, маркетингових), праця яких пов'язана із креативним мисленням;
- неперервна професійна підготовка, курси, навчальні програми;
- інтерактивний обмін досвідом (для прикладу, між лінійними керівниками та фахівцями ВНЗ, між партнерами по бізнесу з широкою географією);
- підвищення кваліфікації інженерів технологів, керівників і інших працівників усіх вікових категорій;

Для високорозвинених підприємств важливим є розвиток працівника, забезпечення йому кар'єрного зростання (ранжування працівників як доказ його цінності для підприємства за конкретні вміння, знання, відповідальність та вірність); створення резервів працівників (на біржі, у бізнес-школах, у бізнес-інкубаторах). Також використання потенціалу працівників передпенсійного віку на користь підприємства як додатковий ресурс; як вчителі (наставники) для молодих; як ті, що передають досвід, навчають, проводять практичні заняття.

За допомогою матриці побудуємо відповідні моделі поведінки стейкхолдерів (рис. 2).

Стратегії підприємства	Молодий вік 15 – 35 років *	Середній вік 36 – 50 років *	Передпенсійний та пенсійний вік 51 -60 років *
1 РОЗВИТОК (І рівень розвитку)	***З боку працівника:*** - імідж та пізнаваність «лейбу» підприємства впливає на кількість охочих працевлаштуватись; - бажання кар'єрного зростання; - нульовий та початковий рівні лояльності (участь у конфліктних ситуаціях в колективі) ***З боку підприємства стратегії:*** - стратегічне планування набору, комплектування та розподіл кадрів; -тестування, перевірка на лояльність; - навчання, тренінги, курси; - внутрішній маркетинг; - мотивування на довгострокову співпрацю; - організаційна стимулювання молоді; - ранжування; - резерв працівників; - соціальна підтримка	***З боку працівника:*** - імідж та пізнаваність «лейбу» підприємства впливає на кількість охочих працевлаштуватись; - високий рівень лояльності; -бажання кар'єрного просування разом із розвитком підприємства. ***З боку підприємства стратегії:*** - стратегічне планування набору, комплектування та розподіл кадрів; -внутрішній маркетинг; - підвищення кваліфікації; - перенавчання; - розвиток працівників; - мотивування на довгострокову співпрацю; - кар'єрне зростання; - залучення працівників до участі в управлінських процесах; - ранжування; - соціальна підтримка	***З боку працівника:*** - наставництво(навчання молодих, новоприбулих); - передача досвіду; - найвищий рівень лояльності ***З боку підприємства стратегії:*** - оптимізуючи заходи по відношенню до працівників: →наставництво, як мотивація; →обмін досвідом та знаннями; - підвищення кваліфікації; - ранжування; - нагорода за вислугу літ; - соціальна допомога
0,6 ПІДТРИМАННЯ (ІІ рівень розвитку)	***З боку працівника:*** - постійні пошуки та зміни сфер діяльності (початковий рівень лояльності); ***З боку підприємства стратегії:*** - оптимізування структури персоналу; - залучення працівників із випробувальним терміном, або конкретними навичками роботи; - внутрішній маркетинг; - навчання (в основному на підприємстві); - соціальна підтримка; - скорочення на користь досвідчених працівників (лояльність чи компетентність)	***З боку працівника:*** - середній рівень лояльності; - стабільність та розвиток ***З боку підприємства стратегії:*** - внутрішній маркетинг; - найм з досвідом роботи; - підтримання та розвиток працюючого персоналу; -стимулювання до праці вільним часом; - підвищення кваліфікації; - перенавчання; - кар'єрне зростання для керівників, для інших - в межах однієї площини; - ранжування; - соціальна підтримка	***З боку працівника:*** - навчання нових працівників; - кар'єра на піку згасання ***З боку підприємства стратегії:*** - скорочення на користь нових молодих працівників; - оптимізаційні процеси; - підвищення кваліфікації; - перенавчання; - підтримка для вислуги літ; - соціальна підтримка
0,3 СКОРОЧЕННЯ (оптимізація) (ІІІ рівень розвитку)	***З боку працівника:*** - пряма залежність між рівнем лояльності та заробітною платою; - постійне пристосування до змін у зв'язку із кризою; - відсутність здорової конкуренції між працівниками; - низька трудова мобільність: виконання кар'єрних завдань без особливого ентузіазму, за допомогою найпростіших методів і засобів; ***З боку підприємства стратегії:*** - скорочення працівників через кризові фінансові умови, банкрутство, скорочення замовлень, попиту на товар, зменшення виробництва продукції; *Оптимізація:* переведення на неповний робочий день / відпустки за власний рахунок; мінімальна соціальна підтримка; *Вимоги до працівників*: особиста відповідальність працівника; - одинакові знання; - одинакові процеси – різні працівники.	***З боку працівника:*** - пряма залежність між рівнем лояльності та заробітною платою; - відсутність здорової конкуренції між працівниками; - постійне пристосування до змін у зв'язку із кризою; - низька трудова мобільність: виконання кар'єрних завдань без особливого ентузіазму, за допомогою найпростіших методів і засобів; - проблеми вікової трудової активності. ***З боку підприємства стратегії:*** - неповний робочий день / відпустки за власний рахунок; - мінімальна соціальна підтримка; *Оптимізаційні заходи:* - особиста відповідальність працівника; - індивідуальна кваліфікація; - одинакові процеси – різні працівники	***З боку працівника:*** - проблеми вікової трудової активності (іде на спад). - відсутнє бажання працювати, низький потенціал розвитку; - боротьба за збереження робочого місця; - відстоювання та задоволення особистих інтересів. ***З боку підприємства стратегії:*** - нерегулярні виплати з/п, постійна заборгованість перед працівниками; - невідповідність управлінського рівня технічному і технологічному *Оптимізаційні заходи:* - неповний робочий день / відпустки за власний рахунок; - мінімальна соціальна підтримка. *Вимоги до працівників:* - особиста відповідальність працівника; - індивідуальна кваліфікація.
0			

Вікова градація працівників

Рис. 2. Матриця моделей поведінки підприємства по відношенню до своїх працівників на основі стратегій

Джерело: авторська розробка

Всі ці заходи проводяться підприємством як стратегічний розвиток. Статус підприємства формує міцні конкурентоспроможні позиції, високий рівень управління та розвитку персоналу є хорошими мотиваціями до праці і навчання усіх працівників різного віку.

Коли моделі розвитку працівників не діють і вкладання коштів у працівника не приносить самовіддачі, психологи це пояснюють тим, що людина зазвичай керується емоціями, а не логікою. Це означає, що слід проводити заохочення до праці, аналізувати й оцінювати кожного працівника шляхом моніторингу його діяльності, аналізування психології поведінки, сумлінності виконання завдань, оцінити його реакцію на нових працівників, на поставлені завдання, реакцію на підвищення по «службовій драбині», на дотації та премії і т. ін. – та робити висновки щодо корисності працівника для підприємства.

Середній рівень розвитку підприємства. Він характеризується середніми темпами розвитку і, відповідно, середніми обсягами виробництва (враховуючи економіку та організацію виробничої діяльності). На цьому рівні підприємство керується стратегією «Підтримання», згідно якої молоді кадри залучаються виважено, після перевірок та співбесід щодо навичок роботи у сфері працевлаштування. Для підприємства навчати персонал дорого, тому легше взяти провідних фахівців з університетів чи бізнес-шкіл (при цьому трохи завищити їм заробітну плату). Працівники середнього віку зі стажем роботи (з відповідними навичками та кваліфікацією) ціняться вище і частіше наймаються на роботу. Досвідчених працівників передпенсійного та пенсійного віку керівництвом старається підтримувати для передачі досвіду молодим.

За даними статистики у Львівській області, кількість штатних працівників у 2014 році скоротилась на 4 тис. осіб (2,1%) [2]. Це одна із негативних сторін кадрового управління. А частка працівників-пенсіонерів становить в середньому 17,1 % у машинобудуванні. Частка працівників-пенсіонерів складає також майже третину від загальної кількості працівників, і переважає їх кількість саме за віком (рис. 3).

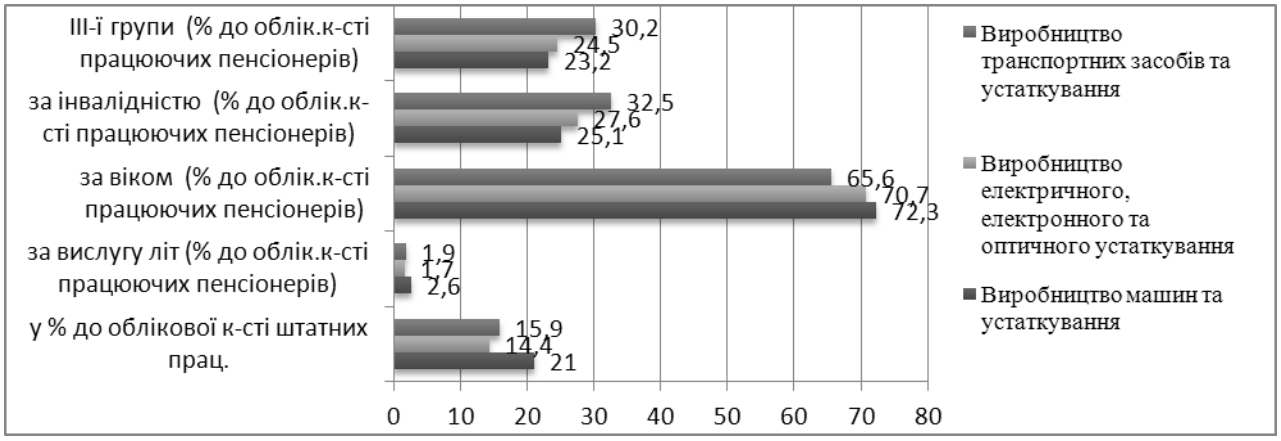

Рис. 3. Кількість працюючих пенсіонерів за видами пенсій на 31.12.2014 р.
Джерело: [2, с. 39-52].

Підприємства ІІ-го рівня розвитку характеризуються середнім показником найму на роботу молодих кадрів (після ВНЗ), пояснюючи це: потребою у їх навчанні тому виду діяльності, на котрий його обирають; недостатньою кваліфікацією; відсутністю документів з ВНЗ про фахову підготовку випускника чи відсутністю робочих місць.

Щодо ситуації на досліджуваних окремих машинобудівних підприємств, то найвища плинність кадрів спостерігалась на «Дрогобицькому машинобудівному заводі», майже 50 %. Більш як на половину скоротилась у «Дрогобицького заводу автомобільних кранів» (0,19) та «Львівського заводу комунального устаткування» (0,15). Працівники не активно працевлаштовуються, мотивуючи це: незадовільною заробітною платою, умовами праці, не відрегульованою трудовою дисципліною (санітарні, етичні, технологічні норми, не бажання розвиватись, поганий мікроклімат між працівниками, коли старі із молодими не приходять до спільної згоди, несумлінне виконання своїх обов'язків, невиконання завдань і т.д.) чи причинами сімейно-побутового характеру. Очолюють плинність кадрів здебільшого молоді люди (віком від 15 до 35 років) через постійні пошуки та зміни сфер діяльності (рис. 4). Працівники середнього віку, коли підприємство застосовує по відношенню до них стратегію підтримання, готові задовольнятись кар'єрним зростанням в межах однієї площини.

З гістограм чітко видно високу плинність кадрів: частка вибулих працівників перевищує прийнятих на роботу.

Однією з умов розвитку персоналу є підвищення його кваліфікації – це спланована, осмислена система безперервного навчання працівників з метою розвитку виробничих процесів, створення

конкурентоспроможної продукції. Західні підприємства роблять такі заходи раз у 3-5 років, тоді як вітчизняні – раз на 5 років. Поодинокі працівники проходять такі навчання за межами підприємства, проте переважна їх більшість покращує свої навички на місцях. Сьогодні за даними «Управління статистики» у Львівській області тенденції до збільшення кількості працівників, що пройшли підвищення кваліфікації не спостерігається, хоча чисельність працівників почала зростати [2].

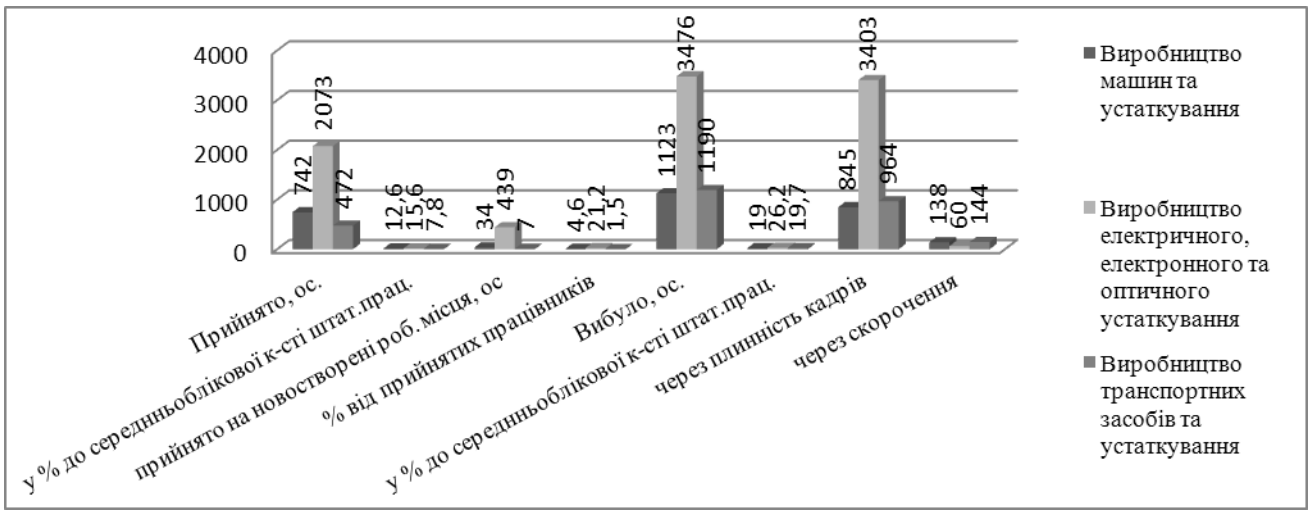

Рис. 4. Рух робочої сили у 2014 р.

Джерело: розробка авторів на основі [2, с. 46].

Низький рівень розвитку підприємства. Це практично регресивний рівень розвитку, за якого підприємство функціонує на рівні виживання, а його прибуток прямує до нуля. Застосовуються схеми тінізації виробництва, потужності використовують не за призначенням. Таким чином, скорочення персоналу є сигналом кризи та поширення деструктивних процесів. Скорочення відбувається по усіх вікових групах, від працівників, які останніми уклали договір про працевлаштування, до пенсіонерів, інколи і тих, яким до пенсії залишається декілька років. Перебуваючи у кризовому стані, підприємство часто упускає вагомі аспекти управління кадрами. Мається на увазі непродумана політика кадрового скорочення через недостатню моніторингову діяльністю. Одним із превентивних заходів підприємство застосовує переведення персоналу на неповний робочий день, чи відправлення у відпустки за власний рахунок на конкретний, або невизначений термін зі збереженням робочого місця в цілях економії. А заробітна плата виплачується нерегулярно, що супроводжується постійною заборгованістю перед працівниками.

Враховуючи статистичні дані, середньомісячна номінальна заробітна плата у Львові за видами промислової діяльності у 2014 році становила в середньому 3159 грн, тоді, як у 2013 – 2872 грн, що на 8,8 % більше, ніж у 2012 році [2].

Середньомісячна заробітна плата за видами машинобудування у Львівській області та в Україні наведена у табл. 4.

Таблиця 4

Середньомісячна заробітна плата за видами машинобудування

Вид машинобудування	Регіон: Львівська область (грн)		Вся Україна, (грн)	
	2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.
виробництво машин та устаткування	2411	2945	3058	3100,5
виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2266	2550	3282	3314
виробництво транспортних засобів та устаткування	3291	3487	3274	3290

Джерело: зведена інформація на основі [2, с. 49].

Попри це, заборгованість із виплатою заробітної плати в регіоні займає 2-ге місце у промисловості. Можливо така ситуація частково пояснює високу плинність кадрів.

Щодо рівня освіти, то кількість працівників із базовою (неповною) вищою освітою становить по машинобудуванні 20,5% у співвідношенні до базової кількості працівників (8452 осіб) на початок 2014 року, а з вищою освітою – 24,7% (від 8452 осіб) [2, с. 47]. Розвиток персоналу практично на нульовому рівні. Працівники зі стажем мають на підприємстві індивідуальну кваліфікацію. Є невідповідність управлінського рівня технічному та технологічному.

Найбільш негативна тенденція із неповною зайнятістю, відпустками без збереження заробітної плати, переведення з економічних причин працівників на неповний робочий день стосується сфери виробництва машин та устаткування.

Висновки з проведеного дослідження. В процесі проведеного дослідження:

- оцінено трудовий капітал Львівської області у сфері машинобудування та для порівняння наведено числову характеристику розвитку працівників у світі;
- розтлумачено поняття «стейкхолдери» на підприємстві;
- перераховано стратегії поведінки підприємства по відношенню до своїх працівників відповідно до рівня його розвитку та охарактеризовано суть запропонованих стратегій;
- обґрунтовано модель поведінки стейкхолдерів, яка випливає із рівня розвитку підприємства, пояснено причини такої поведінки;
- виявлено принципові розбіжності між стейкхолдерами, які називаються «розривом інтересів стейкхолдерів», який на різних рівнях проявляється по-різному, а суть його полягає у незадоволеності суб'єктів дослідження діями по відношенню один до одного.

Метою подальшого дослідження буде визначення та конкретизація поняття «розрив інтересів стейкхолдерів», встановлення причини його виникнення та аналізування тих сфер діяльності, де цей розрив найгостріше проявляється.

Література

1. Ващенко Н.В. Теоретичні аспекти формування та використання трудового потенціалу, 07.06.2012. [Електронний ресурс] / Н.В. Ващенко. – Режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=10461.
2. Головне управління статистики у Львівській області. Статистична звітність. Архів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lv.ukrstat.gov.ua.
3. Збрицька Т.П. Управління розвитком персоналу : навчальний посібник / Т.П. Збрицька, Г.О. Савченко, М.С. Татаревська ; За заг. ред. М.С. Татаревської. – Одеса: Атлант, 2013. – 427 с.
4. Машиностроение Украины: текущие тенденции // Минпром. Информационное агентство [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://minprom.ua/page2/news755.html.
5. Пилат І.М. Лояльність персоналу в умовах мотивації професійної діяльності / І.М. Пилат // Збірник наукових праць К-ПНУ ім. Івана Огієнка. – 2010. – Випуск 10. – С. 601–612.
6. Погорєлова Т.О. Система управління персоналом як основний елемент системи управління підприємством / Т.О. Погорєлова, Ю.І. Ігнатьєва // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 21(994). – С. 127–134.
7. Сміда. Бази даних емітентів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://smida.gov.ua/db/emitent.
8. Тимченко С.О. Сучасний стан розвитку персоналу на машинобудівних підприємствах України / С.О. Тимченко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1 (35). – С. 198–203.
9. Employment characteristics / Machinery and equipment production statistics : Archive. – NACE. – Rev. 1.1. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Machinery_and_ equipment_production_statistics_-_NACE_Rev._1.1.
10. Employed persons by detailed industry and age [Electronic resource]. – Mode of access: www.bls.gov/cps/industry_age.htm.
11. Industrial Machinery Mechanics and Maintenance Workers and Millwrights / Career, Salary and Education Information. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://collegegrad.com/careers/industrial-machinery-mechanics-and-maintenance-workers-and-millwrights.
12. Industrial Machinery Mechanics and Maintenance Workers / Summary [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.bls.gov/ooh/installation-maintenance-and-repair/industrial-machinery-mechanics-and-maintenance-workers.htm.
13. Japanese Managemant Techniques / Reference for Business / Encyclopedia of Business / Rapid Process Mapping [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Int-Jun/ Japanese-Management-Techniques.html.
14. Statistical Handbook of Japan 2014 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/c0117.htm.
15. U.S. Civilian Research and Development Foundation / Кто такие стейкхолдеры? [Electronic resource]. – Mode of access: http: // www.crdf.ru/ focus/stakeholders.html.

References

1. Vashchenko N.V. (2012), "Theoretical aspects of formation and use of labour potential', available at: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=10461. (access date March 17, 2016).
2. Main Department of statistics in Lviv region. Statistical reporting. Archive, available at: www.lv.ukrstat.gov.ua. (access date March 18, 2016).
3. Zbrytska, T.P., Savchenko, O.H. and Tatarevska, M.S. (2013), *Upravlinnia rozvytkom personalu* [Management of development staff], tutorial, Atlant, Odessa, Ukraine, 427 p.
4. "The engineering industry of Ukraine: current trends", the Ministry of industry. News Agency, available at: http://minprom.ua/page2/news755.html. (access date March 18, 2016).
5. Pylat, I.M. (2010), "The loyalty of the staff in terms of motivation of professional activity", *Zbirnyk naukovych prats, K – PNU im. Ivana Ogienka*, issue10, pp. 601–612.

6. Pohorielova, T.O. and Ihnatieva, Yu.I. (2013), “The personnel management system as a core element of enterprise management system”, *Visnyk NTU “KhPI”*, no. 21(994), pp 127–134.
7. Smida. The database of issuers of Ukraine, available at: http://smida.gov.ua/db/emitent. (access date March 17, 2016).
8. Tymchenko, S.O. (2014), “The current state of development of personnel at machine-building enterprises of Ukraine”, *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, no. 1 (35), pp. 198–203.
9. Employment characteristics / Machinery and equipment production statistics: Archive. – NACE. – Rev. 1.1, available at: http://ec.europa.eu/eurostat/ statistics-explained/index.php/Archive:Machinery_and_equipment_production_statistics_-_NACE_Rev._1.1. (access date March 17, 2016).
10. Employed persons by detailed industry and age, available at: http://bls.gov/cps/industry_age.htm. (access date March 18, 2016).
11. Industrial Machinery Mechanics and Maintenance Workers / Summary, available at: http://bls.gov/ooh/installation-maintenance-and-repair/industrial-machinery-mechanics-and-maintenance-workers.htm. (access date March 18, 2016).
12. Industrial Machinery Mechanics and Maintenance Workers and Millwrights / Career, Salary and Education Information, available at: https://collegegrad.com/careers/industrial-machinery-mechanics-and-maintenance-workers-and-millwrights. (access date March 20, 2016).
13. Japanese Managemant Techniques / Reference for Business / Encyclopedia of Business / Rapid Process Mapping, available at: http://referenceforbusiness.com/encyclopedia/Int-Jun/ Japanese-Management-Techniques.html. (access date March 19, 2016).
14. Statistical Handbook of Japan 2014, available at: http://stat.go.jp/english/data/handbook/c0117.htm. (access date March 18, 2016).
15. U.S. Civilian Research and Development Foundation / Who are the stakeholders ?, available at: http://crdf.ru/ focus/stakeholders.html. (access date March 20, 2016).

УДК (334.71+330.837): 658.589

Кравченко Н.В.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами
ДВНЗ “Криворізький національний університет”

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

Kravchenko N.V.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, of organization and management of enterprises
Kryvyi Rih National University

INSTITUTIONAL ENVIRONMEMT OF PRODUCTION SYSTEMS INTELLECTUALIZATION

Постановка проблеми. Стратегічний курс України на розбудову інноваційної моделі розвитку актуалізує питання побудови виробничих структур нового покоління. Основою цього процесу є інтелектуалізація сучасних виробничих систем, зорієнтованої на розвиток інтелектуальної складової персоналу на основі нових знань, які перетворюються на інтелектуальні проекти і втілюються в інноваційні продукти, що дозволяє досягати конкурентних переваг на внутрішньому і зовнішніх ринках. Інтелектуалізація виробничих систем можлива лише у сприятливому інституціональному середовищі, адекватного глобальним технологічним перетворенням. Без урахування стану вже існуючих інститутів та розуміння механізмів змін і формування на їх основі нового інституціонального середовища не можна зрозуміти реальні причини відторгнення інновацій суб’єктами господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування інституціональних умов інтелектуалізації економіки, інтелектуалізації праці, інтелектуалізації соціально – економічних систем, як необхідних складових інноваційної моделі розвитку, стала об’єктом плідних досліджень таких вчених, як В. Вишневський, В. Геєць, О. Грішнова, В. Дементьєв, А. Колот, І. Манцуров, М. Семикіна, Л. Федулова, А. Чухно та ін. Зокрема В. Геєць проаналізував проблеми, які виникають в економічному розвитку за умов відсутності відповідної інституціональної бази [1]. О. Грішнова [2] розкриває методологічні та практичні засади інтелектуалізації праці. В. Дементьєв, В. Вишневський [3] дослідили

вплив інститутів економічної влади і господарського порядку на розвиток інноваційної діяльності в Україні.

Разом з тим, поодинокими є дослідження інтелектуалізації, що стосується підприємств [4], практично відсутні наукові роботи інституціонального забезпечення інтелектуалізації виробничих структур (підприємств) як складних соціально – технічних утворень, які є основою національної інноваційної системи, визначають конкурентні позиції країни у світових рейтингах. Сучасні виробничі системи, в умовах формування постіндустріальної економіки, як ніколи потребують активізації процесів інтелектуалізації, які б знаходили своє відображення в показниках інноваційного розвитку, конкурентоспроможності, зростання рівня і добробуту населення.

Постановка завдання. Розкрити сутність та необхідність процесу інтелектуалізації виробничих систем, дослідити інституціональні умови його забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній теорії під виробничою системою розуміється сукупність елементів і зв'язків між ними, направлених на найефективніше здійснення виробничого процесу. Основні елементи представлені взаємодією двох підсистем: технічної і соціальної. При цьому, технічна включає не тільки машини, верстати, обладнання, всі види технологій і т. п., але й управлінські знання, організаційні структури, методи виробничого планування, розробки робочих місця, технічні прийоми та навички роботи, рівень кваліфікації та підготовки робочої сили, її професійний склад. Інакше кажучи, технічна підсистема представляє собою органічну єдність фізичного і людського капіталу.

Соціальну підсистему формують всі форми морального і матеріального стимулювання праці, стиль управління, соціально – трудові відносини, психологічний клімат, організаційна культура тощо. Особливе місце у соціальній підсистемі займають інформаційні зв'язки, які передують матеріальним, забезпечують інтеграцію елементів системи в єдине ціле і мають, на відміну від матеріальних, прямий і зворотний рух.

Інтелектуалізацію виробничої системи слід розглядати як процес посилення ролі формування і використання інтелектуальних здібностей людини з метою продукування і впроваджування нових ідей чи хоча б забезпечення їх подальшого розвитку. У цьому аспекті дуже важливим є, з одного боку, позитивне сприйняття інновацій, якщо не всіма, то більшістю працюючих (формування команд, рольовий аналіз, методи тренування чутливості тощо), з іншого – створення організаційних структур, направлених на реалізацію або генерування інновацій (автономні танапівавтономні бригади, робочі групи збагачення праці, гуртки контролю якості тощо). Результатом процесу інтелектуалізації є формування інноваційно – активних виробничих систем, під якими розуміється сукупність ресурсів та процесів, які об'єднуються для реалізації механізмів створення, трансферу та комерціалізації інновацій з метою впровадження інноваційно – орієнтованої моделі розвитку і забезпечення конкурентоспроможності.

Для розуміння прикладного значення інтелектуалізації сучасних виробничих систем через функціональну роль знань, компетенцій, інтелекту у генеруванні і реалізації нових ідей проаналізуємо еволюцію виробничих систем, взявши за критерій розвиток елементів творчості і можливості їх відтворення у розширеному масштабі.

Зміни, пов'язані з інтелектуалізацією виробничих систем, формуванням творчої складової у виробничій діяльності відбуваються у період утвердження і розвитку індустріального типу господарювання. Ці зміни не були однорідними, у їх формуванні можна виділяти два етапи: до 50–х років XX ст. виробничі системи розвивалися під впливом традиційних факторів, ефективність визначалася зниженням витрат і зростанням кількості реалізованих товарів і величиною прибутку. Творчість не була суттєвим фактором виробництва. Початок другого етапу можна віднести до 60–х років, коли швидке розповсюдження нових технологій вимагало нових працівників, які б позитивно сприймали інновації, могли їх використовувати і продукувати. Це призвело до розвитку нових форм організації праці, які отримали назву «посттехнократичної революції», «гуманізації праці», «розвиток людських ресурсів фірми» тощо, направлені на подолання відчуження працівників у виробничому процесі, розвиток і реалізацію їх творчого потенціалу.

Необхідність у творчій праці, коли творчість стає не супутником виробничої діяльності, а її необхідним елементом, пов'язана із формуванням постіндустріальної економіки. За умов, коли інформаційна революція народжує нові продукти скоріше, ніж у них встигає виникнути усвідомлена у суспільному масштабі потреба, запорукою успіху у конкурентній боротьбі стає не слідування попиту, а його формування. Це підкреслює роль мобілізації творчого потенціалу працівників у забезпеченні ринкового успіху.

Отже, формування сучасних виробничих систем пов'язано з експансією творчої діяльності і значенням інформації і знань як головного виробничого ресурсу.

Необхідність інтелектуалізації сучасних виробничих систем обумовлена глобалізаційними трансформаціями, які визначили основні риси сучасної економіки та змінили умови забезпечення конкурентоспроможності, капіталізації, високого рівня добробуту. До ключових чинників, які мають бути враховані у діяльності виробничих систем нового покоління, слід віднести наступні: 1) зміни в

ієрархії факторів, які забезпечують конкурентоспроможність сучасних виробничих систем. Нині вартість нематеріальних активів у складі активів компаній розвинутих країн світу становить від 40 до 90 %, а інколи сягає 100 % [5, с. 88]; 2) деструкція приватної власності, яка пов'язана із формуванням власності на інформацію та знання. Це підриває основи економічної влади, яка зосереджується "в процесі осмислення інформації, а не в будь-якій посаді чи в управлінській функції" [6, с. 36]; 3) особливості виробництва додаткової вартості і нагромадження капіталу, які пов'язані з експансією творчої праці та зростанням ролі інтелектуального капіталу у виробничому процесі. Трудова теорія вартості замінюється теорією "вартості, створюваної знаннями". Як підкреслює основоположник цієї теорії Т. Сакайя: "... ми вступаємо в новий етап цивілізації, на якому рушійною силою є цінності, що створюються знаннями" [7]; 4) софтизація. Переважання у виробничих процесах наукової, економічної, технологічної, організаційно-управлінської інформації, що втягується в продуктивне споживання, багато в чому передуючи виробничому процесу, стає рушійною силою інновацій, "персоніфікованим" ресурсом, частиною ноу-хау виробничих систем [8]; 5) зростання ролі інновацій, які, з одного боку, забезпечують конкурентні переваги і заохочують далекоглядні фірми до прояву ініціативи, пошуку нових ідей тощо, а з іншого – потребують змін у змісті і характері праці, формування нової системи цінностей.

Необхідність інтелектуалізації сучасних виробничих систем автоматично не забезпечує їх формування і розвиток де – факто. Це можливо лише за наявності сприятливого інституціонального середовища. Серед науковців відсутнє єдине трактування поняття «інституціональне середовище».За Д. Нортом та Л. Девісом [9], інституціональне середовище — це сукупність основоположних політичних, соціальних та юридичних правил, які створюють базис для виробництва, обміну, розподілу та споживання. Е. ФуруботнтаР. Ріхтер [10] обґрунтовано підкреслюють, що це правила загального характеру, основне призначення яких полягає у зниженні трансакційних витрат. На думку українського вченогоІ.Г. Манцурова, інституціональне середовище – це «сукупність різнорівневих інститутів, що … розглядається як інституційна матриця формальних правил і неформальних обмежень. Рушійні процеси, що відбуваються в інституційній матриці, змінюють її стан завдяки змінам правил гри і параметрів» [11, с. 26]. Проте, при різноманітті визначень підкреслюється структура і функціональне призначення інституціонального середовища, а саме: сукупність інститутів, які накладають певні обмеження на діяльність господарюючих суб'єктів і одночасно стимулюють їх до тих чи інших дій. Основною функцією інституціонального середовища є скорочення трансакційних витрат.

Згідно найбільш повного та загальноприйнятого визначення Д. Норта, інститути – це "правила гри", які складаються як з неформальних,так і формальних правил, а також системи санкцій за їх невиконання. Інституційна структура формується під впливом взаємодії між інститутами та організаціями, коли перші визначають «правила гри», а другі» є «гравцями» [12]. У зв'язку з цим, досліджуючи інституціональне середовище інтелектуалізації виробничих систем, слід акцентувати увагу на наступних положеннях: по-перше, враховувати складну взаємодію формальних і неформальних інститутів; по-друге, в основі вибору системи правил необхідно виходити, на нашу думку, не стільки з природи інститутів, скільки з властивості віддачі (результативності) інститутів, що застосовуються; по – третє, врахувати механізм інституціонального проектування.

Щодо першого положення, тозаслуговують на увагу наукові надбання А.Е. Шастітко, який на основі аналізу праць Д. Норта та інших неоінституціоналістів виділив шість форм взаємозв'язку між формальними і неформальними інститутами [13, с. 97-100; 106]. Слід визнати, що формальні і неформальні інститути можуть співвідноситися як субститути, комплементи, або незалежні правила. У той же час слід розмежовувати властивості і механізм взаємодії формальних і неформальних правил. Коли ми говоримо про взаємозамінності чи взаємодоповнюваності правил, мова йде про їх властивості. Коли ж аналізується спосіб їх взаємного впливу при одночасному використання йдеться про механізм взаємодії. З нашої точки зору, можна виділити наступні типи взаємодії: взаємне посилення (синергетичний ефект); взаємне ослаблення; суперечність один одному; поділ сфер впливу (мирний, або конфліктний). Перераховані типи взаємодії існують і всередині самих формальних і неформальних правил, тобто різні формальні правила також можуть співвідноситися як субститути, комплементи, або бути незалежними один від одного. Те ж стосується і неформальних правил.

Характеризуючи інституціональне середовище інтелектуалізації виробничих систем, значну увагу, на нашу думку, слід акцентувати на класифікації інститутів по їх взаємозв'язку з процесами інтелектуалізації з проекцією на інноваційну активність, по характеру впливу на неї. У ролі критеріїв системи інститутів пропонується прийняти: рівень дії, достатність (обсяг дії), функціональність, час дії (табл.1).

Важливим складником інституціонального середовища є проектування інститутів, яке складається із трьох частин: коректування "старих" правил, уведення нових інституціональних угод у рамках існуючого інституціонального середовища і введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантація економічних інститутів [14, с. 379]. Нехтування принципами інституціонального проектування призводить до інституціональної пастки, тобто спотворену форму інституту, у якій інституційні відносини зумовили вектор розвитку, не сприятливий безпосередній реалізації їхньої сутності.

Таблиця 1

Класифікація інститутів в системі інтелектуалізації виробничих систем

Критерії	Характеристика взаємодії
Рівень взаємодії	Макрорівень. Мезорівень. Мікрорівень. Окремі процеси.
Достатність (обсяг дії)	Достатньо набору правил для інтелектуалізації виробничих систем. Ступінь співпадання (повна, часткова) з вимогами підвищення рівня інтелектуалізації виробничих систем.
Функціональність	Ступінь охоплення інституціональною нормою. Сумісність правил один з одним і з об'єктом впливу (інтелектуалізацією виробничих систем). Ступінь впливу на окремі процеси і напрямки інтелектуалізації. Ефективність досягнення цілей зростання темпів інтелектуалізації.
Час дії	Застарілі інститути, які потребують заміни або оновлення. Застарілі інститути, які є шкідливими і заважають реалізації заходів, пов'язаних з інтелектуалізацією. Хибні інститути, які є гальмом розвитку процесу інтелектуалізації. Інститути, які відповідають необхідним умовам.

Джерело: розробка автора

Інститут як норма, що впорядковує взаємодію суб'єктів на основі узгоджених обмежень у їх діяльності, реалізує свої функції через суб'єкт – організації, установи тощо. Зворотний вплив суб'єктів на об'єкти (наприклад, зміна діючих норм (інститутів)) дає підстави стверджувати про існування інституціонального середовища як сукупності взаємопов'язаних елементів (інститутів та організацій) і механізму їх взаємодії.

Ефективна реалізація принципів інтелектуалізації сучасних виробничих систем потребує від учасників інституціонального середовища нових якостей, зумовлених підвищення рівня їх соціалізації. Суб'єкти інституціонального середовища і їх місце в інтелектуалізації виробничих систем представлені в табл. 2.

Таблиця2

Роль учасників інституціонального середовища інтелектуалізації виробничих систем

Учасники	Основна роль
Державні органи	Формування нормативно – правової бази інноваційної діяльності, визначають інноваційну і соціальну політику, виступають гарантами в інноваційному процесі забезпечення платоспроможного попиту
Інвестори	Інвестування у сучасні високоінтелектуальні проекти, соціалізація інвестиційних проектів (розвиток людського, соціального капіталу, підвищення кваліфікації, оновлення знань); орієнтація на довгострокові цілі
Наукові організації та освіта	Здійснюють науково – дослідну діяльність, виконують замовлення на НДДКР, готують фахівців інноваційного типу, забезпечують інтеграцію освіти й науки.
Працівники	Абсорбція нових знань, технологій, інновацій відповідно до потреб виробництва; поширення інновацій на всі рівні виробничої системи; генерування нових знань, технологій, інновацій.
Менеджери	Впровадження нових моделей організації праці, робочого часу, мотивацій, направлених на розкріпачення творчого потенціалу працівників; кадрова політика.
Споживачі	Формують попит на інновації

Джерело:складено автором на основі [15]

Отже, під інституціональним середовищем інтелектуалізації сучасних виробничих систем необхідно розуміти певним чином упорядковану систему інститутів, організацій (суб'єктів), систему санкцій та інституційне проектування, які забезпечують зниження трансакційних витрат створення, трансферу та комерціалізації інновацій.

Інституціональне середовище впливає на інтелектуалізацію виробничих систем через свої функції: стимулюючу, регулюючу, підтримуючу.

Стимулююча функція направлена на створення сприятливого клімату для інтелектуалізації праці, формування і розвитку людського капіталу та виступає з'єднуючою ланкою між науковою та освітньою сферами, інноваційною діяльністю та виробництвом. Головними інструментами реалізації даної функції є пільгове оподаткування, субсидування, пільгове кредитування, політика прискореної амортизації.

Регулююча функція передбачає сукупність методів впливу на виробничі системи з метою підвищення їх інтересу до створення, освоєння, поширення, реалізацію інновацій. Основними методами слід визнати: фінансування НДДКР, інноваційних проектів; планування та прогнозування (інноваційні програми, пріоритети інноваційної діяльності, прогнози розвитку технологій, нових форм організації, продукції тощо); формування інноваційної інфраструктури.

Підтримуюча функція полягає у створенні сприятливих умов для діяльності інноваційно – активних виробничих систем. Дана функція реалізується шляхом створення сприятливих умов для розвитку страхування інноваційної діяльності; підтримки нових організаційних форм інноваційного підприємництва; бюджетні компенсації зниження рентабельності розробників інноваційного продукту.

Інституціональне середовище України є деструктивним щодо інтелектуалізації національних виробничих систем. У цьому аспекті слід звернути увагу наінституціональні обмеження та інституціональні пастки (неефективний, але стійкий інститут). До інституціональних обмежень (у взаємоузгодженні з комплексом політико-правових, економічних, організаційних, соціально-психологічних, екологічних важелів) слід віднести:

- політична нестабільність, обмеження з боку антимонопольного, податкового, амортизаційного законодавства, недостатня охорона прав інтелектуальної власності; відсутність здорового конкурентного середовища; затяжні адміністративно - бюрократичні процедури;
- слабке фінансово–матеріальне забезпечення, застарілі техніка і технології, низький попит на інтелектуальні новинки,високий ступінь ризикованості і невизначеності при інтелектуально–інноваційному розвитку виробничої системи, орієнтація на короткострокові цілі;
- надмірно централізовані організаційні структури, переважно авторитарний стиль управління, здебільшого вертикальні потоки інформації, застарілі форми організації зайнятості і робочого часу, труднощі міжгалузевих взаємодій і взаємостосунків у ланцюгу «виробництво – персонал – освіта – наука»;
- низько кваліфікований персонал, недосконалий мотиваційний механізм інтелектуалізації праці, складність інтересів учасників процесу інтелектуалізації виробничих систем, відсутність сприятливих умов для розвитку та експансії творчої праці, опір змінам.

Представлені інституціональні обмеження інтелектуалізації виробничих систем не є вичерпаними і можуть бути доповнені у процесі подальших досліджень, що дасть змогу зосередитись на«больових» вузлах інноваційної інертності вітчизняних суб’єктів господарювання.

Інституціональні пасткипороджені, головним чином, загостренням невідповідності та протиборством нових і старих, формальних та неформальних інститутів, що призвело до виникнення низки проблем. До останніх слід віднести: а) загальну слабкість розвитку демократичних і формальних механізмів специфікації та захисту прав власності в т.ч. інтелектуальної, що призводить до нерівності розподілу дивідендів від інтелектуального капіталу та знижують мотивацію до творчої діяльності; б) використання економічної влади як джерела рентного шляху (переважаючий у сучасних умовах) отримання прибутку(на відміну від інноваційно – технологічного); в) низька оплати праці, що призводять до спростування аксіоми людського капіталу про високий рівень кореляції заробітків із рівнем освіти; г) можливість обходу формальних правил як за рахунок недосконалості нормативно-правової бази, так і за рахунок готовності владних структурних органів і суб’єктів господарювання не виконувати її; г) обмеженості застосування формальних інституціональних практик в результаті недосконалості правової бази, інвестиційно–інноваційна модель розвитку де-факто залишається декларацією; д) домінування короткострокових інтересів над довгостроковими у господарюючих суб'єктів.

Формування і розвиток виробничих систем нового покоління на основі інтелектуалізації потребує створення належного інституціонального середовища, яке б формувало продуктивні стимули до експансії творчої праці, нарощування людського та інтелектуального капіталу, до інноваційної діяльності, а також акумулювало надходження до таких систем вільних фінансових коштів. Цього можна досягти, враховуючи складність та ієрархічність інституційної структури, характерними елементами якої є:

1. Комплементарність інститутів. Формальні і неформальні правила настільки пов’язані між собою, що не можна потягти за один ланцюг, не штовхаючи іншого. Ось чому інститути, імпортовані з інших країн і які досягли там своєї мети, можуть її не досягти у країні – імпортера.
2. Неоднорідність складу інститутів, оскільки правила поведінки, що регламентують дії учасників процесу інтелектуалізації, доповнюються правилами контролю і примусу до їх виконання.
3. Різна швидкість зміни рівнів інституційної структури. Найбільш інертними є неформальні правила (звичаї, традиції, цінності) і потребують більш тривалого часу для перетворень.
4. Відмінність інструментів цілеспрямованої дії на різні рівні структури. Так, закон або чергова зміна до закону можуть бути прийняті з використанням адміністративного ресурсу або лобіювання політичних гравців. Якщо новий закон спрямований на те, щоб змінити прийняті раніше неформальні схеми поведінки, то це потребуватиме адміністрування його виконання. Для впливу на соціально – ціннісні орієнтації, культуру, звички тощо використання адміністративних методів є обмеженим (а в

деяких випадках і шкідливим). Знадобиться немало зусиль щодо легітимізації нових правил та забезпечення їх підтримки більш широким соціальним середовищем.

Інституціональне середовище інтелектуалізації виробничих систем об'єктивно потрібно будувати, виходячи з таких орієнтуючих складових: ключова і цілепокладаюча роль творчого пробудження особи, розвиток духовного і творчого початку, який спирається на внутрішній духовний корінь населення; вдосконалення рівня розвитку людського, інтелектуального і соціального капіталу за допомогою соціалізації інвестицій; інтелектуалізація освіти і науки, яка передбачає розвиток креативності, ініціативи; інтеграція науки, освіти, виробництва, бізнесу та суспільства; техніко – технологічне переоснащення діючих виробничих систем та прискорення їх інноваційного розвитку; соціально – екологічна відповідальність.

Висновки з проведеного дослідження. Інтелектуалізація виробничих систем є необхідною умовою створення дієвої вітчизняної інноваційної системи. Ідентифікація проблем інтелектуалізації діяльності виробничих систем дозволила встановити, що головні стимули і перешкоди (пастки) зростання частки інтелекту у функціонуванні виробничих систем зосереджені в інституціональному середовищі.Останнє розглядається як упорядкована система інститутів, організацій (суб'єктів), система санкцій та інституційне проектування, які забезпечують зниження трансакційних витрат створення, трансферу та комерціалізації інновацій. Подальші дослідження можна здійснювати у напрямі удосконалення методології аналізу інституціональних факторів інтелектуалізації виробничих систем, розробки інституціонального механізму взаємодії суб'єктів даного процесу.

Література

1. Геєць В. Інституційні перетворення і суспільний розвиток / В. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 2. – С. 9–36.
2. Грішнова О.А. Інтелектуалізація праці – визначальна ознака постіндустріального суспільства / О.А. Грішнова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Збірник наукових праць. – Маріуполь: Вега-Принт, 2009. – С. 135-139.
3. Дементьєв В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьєв, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5-20.
4. Кісь С.Я. Інтелектуалізація діяльності підприємства:основні визначення і поняття / С.Я. Кісь // Молодий вчений. – 2015. – № 3. – С. 72-76.
5. Боярко І.М. Роль нематеріальних активів у створенні цінності компанії / І.М. Боярко, Я.В. Самусевич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 86–94.
6. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастание сложности в экономике / Дж. Ходжсон // Вопросы экономики. – 2001. – № 8. – С. 32-45.
7. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего / Т. Сакайя // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 337-371.
8. Князевич А.О. Софтизація і сервізація інноваційної інфраструктури країни / А.О. Князевич // Економіка держави. – 2014. – № 4. – С. 23-27.
9. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth / L. Davis, D. North. // The Journal of Economic History. Cambridge University Press. – 1971. – Vol. 31 (01). March. – P. 118–125.
10. Фуруботн Э.Г. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / Э.Г. Фуруботн, Р. Рихтер; пер. с англ. под ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовой. – СПб. : Издат. Дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. – 702 с.
11. Манцуров І.Г. Інституційне планування в системі державного регулювання економіки : монографія / І.Г. Манцуров. – К. : НДЕІ, 2012. – 655 с.
12. Норт Д.С. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д.С. Норт; [пер. с англ. А.Н. Нестеренко]. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.
13. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория : монография / А.Е. Шаститко. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – 591 с.
14. Федотов О.О. Інституційне проектування інноваційних процесів: проблеми та механізм / О.О. Федотов // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2015. – Вип. 1. – С. 379–384.
15. Сіренко Н.М. Інституціональне середовище інноваційного розвитку аграрного сектора / Н.М. Сіренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2011. – Випуск 3. – С. 18-23.

References

1. Heiets, V. (2005), "Institutional changes and social development", *Ukraina: Ekonomika i prognozuvania*, no. 2, pp. 9-36.
2. Hrishnova, O.A. (2009), "Labour intellectualization – a defining characteristic of post-industrial society", *Ukraina: teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti,* pp. 35-139.
3. Dementiev, V.V. and Byshnevskyi, V.P. (2011), "Why Ukraineis notan Innovation State: an Institutional Analysis", *Ukraina: ekonomichna teoria,* no. 3, pp. 5-20.
4. Kis, S.Ya. (2015), "Intellectualization of activity of the enterprise: main definitions and concepts", *Ukraina: molodyi vchenyi*, no. 3, pp. 72-76.
5. Boyarko, I.M. and Samusevych, Ya.V. (2011), "Role of intangible assets in company's value creation", *Ukraina: Aktyalni problem ekonomiky,* no. 3, pp. 86-94.

6. Hodgson, G. (2001), “Social and economic consequences of the progress of knowledge and growing of complexity in the economy”, *Voprosu ekonomiki*, no. 8, pp. 32-45.
7. Sakaya, T. (1999), “Value created by knowledge orhistory of the future”, *Novaya postindustrialnaya volna na Zapade: Antologiya,* Academia, Moscow, Russia, pp. 337-371.
8. Kniazevych, A. (2014), “Softization and servization of the innovation infrastructure of country”, *Ekonomika derzhavy,* no. 4, pp. 23-27.
9. Davis, L. and North, D. (1971), “Institutional change and American economic growth”, *The Journal of Economic History,* Cambridge University Press, Vol. 31 (01), March, pp. 118-125.
10. Furubotn, E.G. and Rikhter, R. (2005), *Instituty i ekonomicheskaya teoriya: dostizheniya novoy institutsional'noy ekonomicheskoy teorii* [Institutions and economics: achievements of new institutional economics], translated from english, ed, V.S. Katkalo, N.P. Drozdovoy, St. Petersburg State University, St.Petersburg, Russia, 702 p.
11. Mantsurov, I.H. (2012), *Instytutsiyne planuvannya v systemi derzhavnoho rehulyuvannya ekonomiky* [Institutional planningin the state regulation of thee conomy], NDEI, Kyiv, Ukraine, 655 p.
12. Nort, D. (1997), *Instituty, institutsionalnyye izmeneniya i funktsionirovaniye ekonomiki* [Institutions, institutional change and economic performance], translated from english A.N. Nesterenko, Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», Moscow, Russia, 180 p.
13. Shastitko, A.E. (2002), *Novaya institutsionalnaya ekonomicheskaya teoriya* [New institutional economic theory], monograph, 3rd ed., revised and enlarged, Ekonomicheskiy fakultet MGU, TEIS, Moscow, Russia, 591 p.
14. Fedotov, O.O. (2015), “Institutional design of innovative processes: problems and mechanism”, *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Seriia V: Ekonomika i pravo,* issue 1, pp. 379-384.
15. Sirenko, N.M. (2011), “The institutional environment of innovative development of agrarian sector”, *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria,* issue 3, pp. 18-23.

Рецензент: д.е.н., професор Криворізького національного університету П.П. Мазурок

УДК 339.17

Шеленко Д.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Жук О.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Баланюк С.І.,
к.е. н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
Імені Василя Стефаника”, м. Івано-Франківськ

РОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА У ТОРГОВЕЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Shelenko D.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and auditing
Zhuk O.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of accounting and auditing
Balaniuk S.I.,
cand.sc.(econ.), lecturer of the department of marketing and management
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

THE ROLE OF ENTERPRISE IN TRADE ACTIVITY

Постановка проблеми. Ефективним фактором, що дає можливість підприємству постійно нарощувати обсяги виробництва, покращувати показники діяльності, забезпечувати виживання у конкурентному середовищі є розвиток торговельної діяльності. Вона забезпечує ефективне ведення бізнесу та одержання прибутку, орієнтуючись на досвід інших підприємств.

Залежно від форми власності й господарювання, власник чи менеджер підприємства спрямовує його діяльність на завоювання і відстоювання місця у ринково-конкурентному середовищі. Цей процес вимагає розробки нових підходів до ведення торговельної діяльності, спрямованої на формування та

забезпечення успішної конкурентної тактики і стратегії підприємницької діяльності. У зв'язку з цим важливого значення набуває необхідність ведення торговельної діяльності у вітчизняних підприємницьких структурах як цілісної, гнучкої, багатофункціональної системи, орієнтованої на задоволення потреб споживачів.

Ринкова економіка потребує вміння працювати по-новому, особливого значення у цих умовах набуває наявність знань, пов'язаних з розробкою концепції, яка має орієнтуватися на оптимізацію фінансових результатів роботи та досягнення стратегічних цілей ведення торговельної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які приділяли увагу питанням ролі підприємств уторговельної діяльності, слід відзначити І. О. Бланка, Л. О. Лігоненка, А. А. Мазаракі, М. Й. Маліка, Н. М. Ушакова, П. М. Федієнка, О. В. Шелестенка та ін. Оскільки підприємства представлені відносно різними виробничими формуваннями, розкриття особливостей ведення торговельної діяльності залишається актуальним і потребує подальшого розвитку та дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка стану та визначення ролі підприємств у торгівельній діяльності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою життєдіяльності людей є виробництво матеріальних благ. Процес їх одержання для задоволення потреб полягає у виробництві, яке має суспільний характер. Основу суспільного виробництва становить єдність продуктивних сил та виробничих відносин. Продуктивні сили об'єднують засоби виробництва й людей, які приводять ці засоби в дію. У процесі виробництва люди вступають у взаємодію з природою, а також у відносини між собою. Зв'язки й відносини, в які вступають люди в процесі виробництва, називають виробничими або економічними [1, с. 11].

Загально прийнято розглядати підприємство як первинну ланку економіки. На рівні підприємств під впливом реформувань створюються передумови й можливості вільного вибору кожним членом підприємства свого майбутнього (щодо форм власності й господарювання).

В сучасних умовах об'єктивною необхідністю є глибше розуміння його внутрішньої сутності. Для з'ясування відповідних організаційних та соціально-економічних характеристик підприємства виникла необхідність детальніше розкрити зміст категорії "підприємство". За основу було взято відомі наукові напрацювання з цього приводу. Зокрема, в радянський період підприємство розглядалося як виробнича ланка будь-якої галузі матеріального виробництва і сфери обслуговування в тій частині, яка виробляє платні послуги [2, с. 238]. С. В. Мочерний вважав підприємство основною ланкою економіки, яка забезпечує виробництво переважної маси товарів і послуг, здійснює науково-дослідну й комерційну діяльність з метою одержання доходу (прибутку) [3, с. 737].

В основному такої ж думки дотримується В. Г. Андрійчук, який визначає підприємство як самостійний суб'єкт господарювання, що має права юридичної особи і проводить свою діяльність з метою одержання прибутку. Одночасно з урахуванням специфіки сільського господарства він звертає увагу на те, що аграрне підприємство є юридичною особою, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої повинна становити не менше 50 % загальної суми виручки [4, с. 47].

В інших джерелах знаходимо визначення підприємства як самостійного господарюючого суб'єкта з правом юридичної особи, який на основі використання трудовим колективом майна виробляє і реалізує продукцію, виконує роботи, надає послуги [5, с. 761–762].

Отже, більшість дослідників виправдано наголошує на тому, що основними сутнісними характеристиками підприємства є його первинне, визначальне місце в системі виробництва й підпорядкованість його виробничо-господарської діяльності одержанню прибутку, без якого воно, як відомо, не зможе функціонувати.

Ефективне функціонування підприємства за умов ринкової економіки можна забезпечити лише шляхом досконалої організації господарювання, яка охоплює сукупність маркетингових і менеджментних складових, у тому числі:

– маркетинг підприємства, під яким розуміється всебічне дослідження власного сегмента ринку, прогнозування випуску та збуту продукції, визначення реальних цін на вироблені товари та послуги, організацію реклами, персонального продажу та стимулювання збуту;

– виробничий менеджмент, або, інакше кажучи, взаємодія з постачальниками, виробництво продукції відповідно до потреб ринку, організація виробничого процесу, забезпечення виконання договірних зобов'язань тощо;

– фінансовий менеджмент, основу якого становить здійснення контролю за бюджетом підприємства;

– менеджмент персоналу, під яким розуміється передусім забезпечення діяльності підприємства оптимальною кількістю кваліфікованих працівників;

– менеджмент обліку та контролю підприємства, організаційну основу якого становить постійний моніторинг за станом ліквідності підприємства, або, що одне й теж, спроможність виконання своїх зобов'язань перед споживачами, постачальниками, бюджетом, банком, податковими інстанціями тощо [6, с. 262–263].

Ще один аспект проблеми забезпечення високопродуктивного розвитку підприємства – необхідність розглядати його з позиції взаємоузгодженої єдності продуктивних сил і виробничих відносин, що базується на веденні торговельноїдіяльності.

Торговельна діяльність вУкраїні на сьогодні є однією з найпоширеніших форм підприємництва. У статутних документах будь-якого підприємства як вид підприємницької діяльності найчастіше зазначається торгівля.

Відповідно до Господарського кодексу господарсько-торговельною є діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання всфері товарного обігу, спрямована нареалізацію продукції виробничо-технічного призначення івиробів економіки, а також допоміжна діяльність, яка забезпечує їх реалізацію шляхом надання відповідних послуг. У Кодексі наведено форми господарсько-торговельної діяльності, які можуть здійснювати суб'єкти господарювання: матеріально-технічне постачання ізбут; енергопостачання; заготівля; оптова торгівля; роздрібна торгівля і громадське харчування; продаж і передача вореннду засобів виробництва; комерційне посередництво в здійсненні торговельної діяльності; інша допоміжна діяльність по забезпеченню реалізації товарів (послуг) у сфері обігу [7].

Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів" від 15 червня 2006 р. № 833 [8] затверджено порядок провадження торговельної діяльності суб'єктами оптової торгівлі, роздрібної торгівлі, закладами ресторанного господарства, та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів, які придбають товари у підприємств, установ та організацій незалежно від організаційно-правової форми власності.

Основним критерієм ефективності торговельної діяльності було і залишається зростання виробництва та підвищення його прибутковості, проте в сучасних ринкових відносинах все активнішу роль серед організаційних факторів мають і питання реалізації продуктів на нових та міжнародних ринках. За рахунок цього та завдяки застосування маркетингових стратегій підприємства на вигідних умовах залучають додаткові матеріальні та фінансові ресурси, які в подальшому спрямовуються на збільшення та диверсифікацію виробництва, поліпшення якості продукції та розширення її асортименту відповідно до потреб ринку. Через відсутність диверсифікаційних процесів економічне становище підприємницьких структур стає вразливішим і в так складному ринковому середовищі.

Суб'єкти, які провадять підприємницьку діяльність, виходячи на споживчий ринок, повинні дотримуватися певних правил, основне з яких є врахування можливостей та побажання покупців, від цього буде залежати більший обсягреалізації товарів і прискорення їх оборотності.

Необхідність досягнення позитивного впливу розвитку торговельної діяльності ставить перед собою вирішення низки завдань:

– залучення інвестицій в інноваційну діяльність підприємницьких структур;

– досягнення єдиних стандартів, рівня та якості товарів;

– стимулювання заходів щодо подолання ресурсовитратного виробництва, удосконалення технологій;

– повне врахування конкурентних переваг;

– орієнтація на споживача та задоволення потреб суспільства.

Основним фактором ефективної торговельної діяльності має бути висока трудова і творча активність працівників на нових засадах, тобто полягає в розвитку підприємницького ставлення їх працівників до роботи, яку вони виконують, постійному самовдосконаленні, освоєнню нових методів господарювання, особливо підприємницької діяльності як з виробництва, так і з реалізації товарів на основі енергоощадливості та раціонального використання ресурсів.

За твердженням М. Й. Маліка та П. М. Федієнка, з розвитком підприємництва все частіше відбувається переміщення трудової активності працівників виробничих підрозділів у сферу реалізації виробленої продукції, що дозволяє останнім особисто відчувати кінцеві результати підприємницької діяльності [9, с. 104].

Реалізувавши товари й отримавши бажаний прибуток, підприємницькі структури досягають своєї мети. Отже, першочерговим завданням є дослідження маркетингових складових, оскільки це забезпечить реалізацію цілей підприємства та стійку конкурентну перевагу на ринку. Тобто маркетингова складова повинна забезпечувати постійну конкурентоспроможність підприємства, економічну та соціальну кон'юнктуру його товару або послуги на ринку завдяки плануванню і проведенню ефективних маркетингових заходів, а також організації стратегічного планування і контролю за поведінкою товару, конкурентів і споживачів на ринку [10, с. 61].

Торговельна діяльність представляє собою економічні відносини, пов'язані з обміном товарів, і конкретні господарські відносини, пов'язані з процесами їх реалізації та виконує дві головні функції:

– як форма товарного обміну здійснює зміну форм вартості. Її виконання пов'язано з процесами безпосередньої купівлі-продажу товарів і включає в себе виконання касових, банківських, облікових та інших схожих операцій, що не збільшують вартість товару;

– як галузь економіки доводить товари від виробника до споживача. Вона представляє собою продовження процесів виробництва в сфері обігу. Для виконання торговельної діяльності підприємства вирішують такі завдання, як транспортування, зберігання товарних запасів, фасування,

сортування, тобто проводять ті операції, які збільшують вартість товарів.

Діяльність торговельних підприємств має низку характерних особливостей:

– асортимент товарів здебільшого залежить від характеру попиту й особливостей контингенту, що обслуговується, його професійного, національного, вікового складу, купівельної спроможності, умов праці та побуту;

– підприємства організаційно та торгово-технологічно досить автономні й самостійні в процесі реалізації товарів, і кожне має свої доходи та витрати, які можна врахувати і зіставити;

– підприємства максимально наближені до споживачів і за розміром порівняно невеликі, що дає можливість швидко реагувати на зміни ринкової ситуації;

– попит на товари та послуги торгових підприємств, з урахуванням профілю діяльності, схильний до значних коливань за порами року, днями тижня і навіть годинами доби;

– поряд з реалізацією товарів підприємства надають великий обсяг додаткових послуг з метою залучення покупців [11, с. 12].

Сутність торговельного підприємства полягає у трьох аспектах: юридичному, господарському та галузевому (рис. 1).

Рис. 1. Торговельне підприємство у трьох аспектах: юридичному, господарському та галузевому

Джерело: [11, с. 42]

Найбільш загальний характер, властивий усім підприємствам незалежно від галузевої приналежності, має юридичний аспект. З правової точки зору торговельне підприємство слід розглядати як юридичну особу. Значення законодавчого оформлення торгового підприємства виявляється в тому, що воно:

– дає змогу певним чином організувати, упорядкувати внутрішні відносини між учасниками (засновниками) підприємства, об'єднати інтереси кожного у загальну мету;

– є найкращим засобом для тривалого об'єднання капіталів, без чого нездійсненна великомасштабна підприємницька діяльність;

– уможливлює обмеження майнового ризику учасників сумою внеску до капіталу конкретного підприємства;

– створює підстави для гнучкого управління капіталом [11, с. 42].

У сучасних умовах господарювання торгівельна діяльність набуває особливого значення й знаходить своє закріплення в європейських країнах.

Основні засади спільної торговельної політики (далі СТП), що базуються на єдиних принципах і є частиною зовнішньополітичної діяльності Союзу, тому підпорядкована принципам і цілям такої діяльності, чітко визначені у ст. 207 Договору про функціонування Європейського Союзу. Де зазначено, що СТП спирається на єдині принципи щодо:

– зміни тарифних ставок;

– укладання тарифних і торговельних угод стосовно торгівлі товарами і послугами;

– торговельних аспектів інтелектуальної власності;

– прямих іноземних інвестицій;

– досягнення уніфікації заходів з лібералізації;

– експортної політики і заходів щодо захисту торгівлі, включаючи ті, що мають ухвалюватися у разі демпінгу й субсидій [12].

Основою функціонування спільного ринку Європейського Союзу виступає політика конкуренції. Саме вона регулює відносини підприємств, створюючи для них рівні конкурентні можливості на території усіх країн-членів Співтовариства шляхом централізованого правового регулювання.

Політика Європейського Союзу у сфері міжнародної торгівлі має три основні взаємопов'язані рівні реалізації: єдиний внутрішній ринок ЄС; єдина зовнішньоторговельна політика ЄС; єдина міжнародна торговельна політика ЄС [13].

Сучасні економічні та соціальні перетворення на підприємствах спрямовані на формування ринкових відносин та підвищення ефективності торговельної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, на основі викладених результатів дослідження можна робити висновок, що в Україні має здійснюватись активна державна політика, створюватись умови сприяння й становлення конкурентного середовищана підприємстві та переходу їх до інноваційного типу розвитку. Для подальшого покращення торговельної діяльності підприємств слід більш детально приділити увагу наступним напрямам: факторам, які впливають на торговельну діяльність підприємств; оцінюванню попиту на продукцію; формуванню стратегії розвитку торгових підприємств.

Література

1. Основи економічної теорії / За ред. В.О. Білика, П.Т. Саблука. – К. : Інститут аграрної економіки, 1999. – 467 с.

2. Большая Советская Энциклопедия: В 30 т. – М. : Сов. энцикл., 1976. – Т. 24. – Кн. 1. – 638 с.

3. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т.2. – К. : Академія, 2001. – 848 с.

4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

5. Большой экономический словарь / Под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.

6. Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підручник / Г.Н. Климко, В.П. Несторенко, Л.О. Каніщенко та ін.; За ред. Г.Н. Климка, В.П. Несторенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк. – Знання, 1997. – 743 с.

7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15

8. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку провадження торговельної діяльності та правил торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів” від 15 червня 2006 р. № 833. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-п

9. Малік М.Й. Аграрна реформа і розвиток підприємництва / М.Й. Малік, П.М. Федієнко. – К. : Інститут аграрної економіки УААН. – 2003. – 271 с.

10. Рожко Н. Формування маркетингового потенціалу підприємства в умовах сучасного ринку / Н. Рожко, О. Бурліцька // Галицький економічний вісник. – 2010. – № 2(27). – С. 60–63.

11. Экономика и организация деятельности торгового предприятия [Текст]: учебное пособие / Г. Г. Иванов [и др.]; подобщ. ред. А.Н. Соломатина. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 295 с.

12. Спільна торговельна політика Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1436010648577/pravo/spilna_torgovelna_politika_yevropeyskogo_soyuzu

13. Старостенко Г.Г. Економіко-правовий аспект розвитку торгівельних відносин України з країнами ЄС [Електронний ресурс] / Г.Г. Старостенко. – Режим доступу : http://uk.xlibx.com/4ekonomika/185898-1-udk-351-3540758-starostenko-profesor-kafedri-ekonomichnoi-teorii-nacionalniy-universitet-dps-ukraini-ekonomik.php

References

1. Bilyk, V.O. and Sabluk, P.T. (1999), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory], Instytut ahrarnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine, 467 p.

2. *Bolshaia Sovetskaia Entsyklopedyia* (1976), [Great Soviet Encyclopedia], Sov. entsykl., Vol. 24, Moscow, Russia, 238 p.

3. *Ekonomichna entsyklopediia* (2001), [Economic Encyclopedia], Vol. 2, Kyiv, Ukraine, 848 p.

4. Andriichuk, V.H. (2002), *Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv* [The economy of agricultural enterprises], KNEU,

Kyiv, Ukraine, 624 p.

5. Azriliyan, A.N. (2002), *Bolshoi эkonomycheskyi slovar* [Large Ekonomicheskie dictionary], Instityt novoy ekonomiki, Moscow, Russia, 1280 p.

6. Klymko, H.N. , Nestorenko, V.P., Kanishchenko, L.O. et al. (1997), *Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyi aspekt* [Foundations of economic theory: political economy dimension], 2nd ed., revised. and reported, Vyshcha shk., Znannia, Kyiv, Ukraine, 743 p.

7. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy* [Business code of Ukraine from 16.01.2003 year. no 436-IV.], available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (access date March 12, 2016).

8. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku provadzhennia torhovelnoi diialnosti ta pravyl torhovelnoho obsluhovuvannia na rynku spozhyvchykh tovariv"* [Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of Trade and rules of trade services in the consumer goods market" from 15.06.2006 year. no 833], available at: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/833-2006-p (access date March 12, 2016).

9. Malik, M.I. and Fediienko, P.M. (2003), *Ahrarna reforma i rozvytok pidpryiemnytstva* [Agrarian reform and business development], Instytut ahrarnoi ekonomiky UAAN, Kyiv, Ukraine, 271 p.

10. Rozhko, N. and Burlitska, O. (2010), "Formation of the marketing potential of the enterprise in today's market conditions", *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2(27), pp. 60-63.

11. Ivanov, H.H. (2000), *Эkonomika i orhanizatsiya deyatelnosti torhovoho predpriyatiya* [Economy and trade organization of enterprise activity], tutorial, INFRA-M, Moskow, Russia, 295 p.

12. "The common trade policy of the European Union", available at: http://pidruchniki.com/1436010648577/pravo/spilna_torgovelna_politika_yevropeyskogo_soyuzu (access date March 12, 2016).

13. Starostenko, H.H. "Economic and legal aspects of trade relations between Ukraine and the EU", available at: http://uk.xlibx.com/4ekonomika/185898-1-udk-351-3540758-starostenko-profesor-kafedri-ekonomichnoi-teorii-nacionalniy-universitet-dps-ukraini-ekonomik.php (access date March 12, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника І.Ф. Баланюк

УДК 336.76

Прімєрова О.К.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Овчинніков А.Ю.,
магістр з фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія»

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЛІКВІДНОСТІ АКЦІЙ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ «ПФТС»

Primierova O.K.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of finance
Ovchynnikov A.Yu.,
master on finance
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

ANALYSIS OF LIQUIDITY DYNAMICS OF SHARES IN CASE OF PFTS STOCK EXCHANGE

Постановка проблеми. Висока ліквідність є однією з найважливіших характеристик фондових ринків, що сприяє зменшенню ризиків інвесторів по управлінню їх портфелями цінних паперів та зниженню витрат на проведення операцій. Відповідно, ліквідність фондового ринку має важливе значення для нормального функціонування будь-якої економіки.

На відміну від країн з розвиненою економікою, у яких фондовий ринок ефективно функціонує та виступає важливим джерелом залучення інвестиційних ресурсів, вітчизняний фондовий ринок залишається нерозвинутим і не виконує свої функції повною мірою. Недостатня ліквідність ринку є однією з ознак його слабкого розвитку та причиною його неефективності. У зв'язку з цим питання, пов'язані з ліквідністю фондового ринку та окремих його сегментів, набувають особливої актуальності та важливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не зважаючи на значну кількість публікацій, присвячених різним аспектам стану фондового ринку України, недостатня увага приділена питанню

вимірювання та забезпечення ліквідності фондового ринку. Визначенню терміну «ліквідність ринку» та показникам, якими вона вимірюєтьсяприсвятили своїпраці таківітчизняні та зарубіжні вчені, якФ. Фернандез [1], А. Сарр, Т. Любек [2], О. Юркевич [4], І. Лук'яненко [6], М. Бейкер, Дж. Штейн [7],І. Нікітушкіна, С. Макарова [8] та інші. При цьому проблеми вимірювання показників, пов'язаних з ліквідністю фондового ринку України на сучасному етапі, залишаються мало дослідженими.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є аналіз динаміки ліквідності акцій, що торгуються на українській біржі «ПФТС».

Виклад основного матеріалу дослідження. Ліквідним вважаєтьсяринок, на якому різниця між цінами купівлі та продажу є достатньо малою, і невеликі угоди можна негайно виконати з мінімальним впливом на ціну[1, с. 9]. Загальноприйнятимипоказникамиліквідності фондових ринків є в'язкість, глибина та час поновлення [2, с. 6]. Дане дослідження зосереджує увагу на критерії в'язкості,що показує, як сильно ціна угод відхиляється від середньої ціни на ринку. Іншими словами, розглядаються загальні витрати, які несе трейдер незалежно від рівня ринкових цін.

Для розрахунку показників «в'язкості» слід розуміти, що такеспред цін на купівлю та продаж. Так, в момент часу *t* для активу є краща заявка на продаж (за ціною *A*) і краща заявка на покупку (за ціною *B*). Тоді рівноважна ринкова ціна активу (що не відбиває в собі витрати недосконалості ринкової торгівлі) буде відповідати середній точці, яка визначається за формулою 1:

$$M = \frac{1}{2} \times (A + B). \quad (1)$$

Однак, інвестор бажає купити (продати) актив негайно, угода відбудеться не за рівноважної ціною, а за запропонованою ціною продажу (купівлі), тобто інвестор має заплатити більше. Здійснення угоди супроводжується додатковими витратами у розмірі $\frac{1}{2} \times S$. Тоді негайна операція в обидві сторони буде супроводжуватися платою, що дорівнює величині спреду $S = (A - B)$. Крім всіх зборів і податків, трейдер повинен заплатити спред як плату для негайного виконання угоди [3, с. 33].

Найдоступнішим показником в'язкості є показник спостережуваного спреду. Цей показник відображає розмір мінімальних трансакційних витрат при укладанні угоди. Спостережуваний спред в абсолютному виразі визначається за формулою 2:

$$S_{quoted,t} = A_t - B_t, \quad (2)$$

де A_t та B_t – найкращі ціни на продаж та купівлю в момент часу *t* відповідно.

Проте, якщо обсяг укладеної угоди перевищує обсяг найкращого котирування, реальний спред відрізнятиметься від того, який спостерігався спочатку [4, с. 95].

Слід зазначити, що використання абсолютних показників можливо для дослідження динаміки ліквідності одного активу. Для порівняльного аналізу рівня ліквідності, двох або більше активів, переважно використовують відносні показники, особливо, якщо ціни двох активів значно відрізняються один від одного. Спостережуваний спред у відносному виразі визначається за формулою 3:

$$S_{quoted_per,t} = \frac{A_t - B_t}{M_t} = \frac{2 \times (A_t - B_t)}{(A_t + B_t)}, \quad (3)$$

де M_t – середня точка, яка визначається за формулою 1.

Базою даного дослідженнябуло обрано біржу, яка має досить тривалий період існування та яка є одним з лідерів по обсягу торгів акціями. Тому аналіз динаміки ліквідності представлений для ринку акцій, що входять до складу індексу Фондової біржі «ПФТС» (ПФТС). Індекс ПФТС відноситься до категорії основних індексів фондового ринку України і включає акції українських емітентів, види економічної діяльності яких відносяться до основних секторів економіки. Таким чином, моніторинг динаміки ліквідності проводиться для сегмента українського ринку акцій, що активно торгуються, є акціями стійких компаній (з високою ринковою капіталізацією) та належать до компаній, що динамічно розвиваються.

Вхідні дані представляють собою величезну базу даних по торгах та по цінах, яка була зібрана з офіційного сайту ПФТС [5]. Зібранні щоденні дані для зручності їх аналізу були, для кожної акції, переведені в місячні дані, як середнє значення по щоденних торгах та цінах, та розбиті по галузях як середня значення акцій, що входять до певної галузі. Задля порівняння ліквідності в різних ситуаціях, які існували на ринку, загальний період дослідження був поділений на 4 етапи: 1 етап – до кризи 2008 р. (01.01.2006 – 01.12.2007 рр.); 2 етап – криза 2008 р. (01.01.2008 – 01.12.2008 рр.); 3 етап – після кризи 2008 р. (01.01.2009 – 01.10.2013 рр.); та 4 етап – сучасна криза (01.11.2013 – 01.02.2015 рр.). Отже, загальний досліджуваний період становить 110 місяців та охоплює 20 акцій з 6 галузей економіки України, таких як: галузь основних матеріалів та ресурсів, електроенергетична галузь (окремо виокремлена галузь нафти та газу), промислова галузь, фінансова галузь та телекомунікаційна галузь.

На рис. 1 представлена динаміка спостережувальногоспреду у відносному виразі, який був розрахований як середнє значення спостережувальних спредів по 20 акціях.

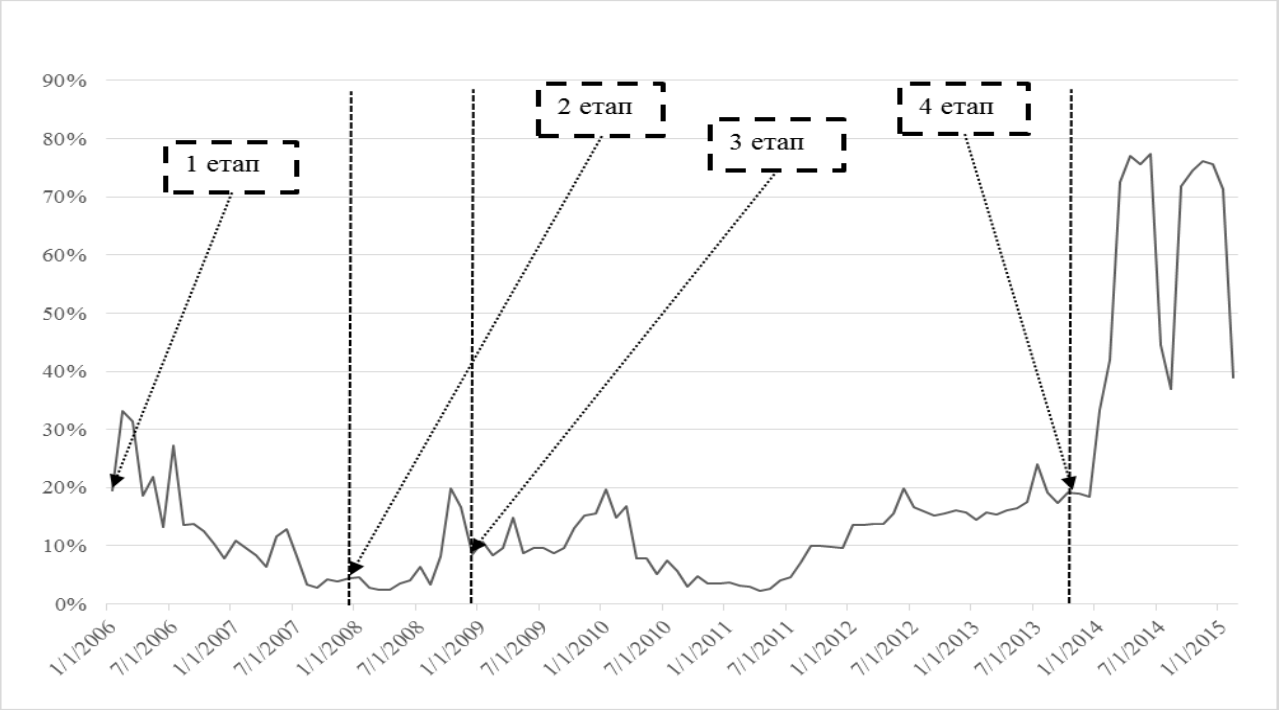

Рис. 1. **Динаміка відносного спреду**, **%**

Джерело: розраховано на основі [5]

Як видно з рис. 1, динаміка спредує різною на різних етапах. Перший етап, докризовий, демонструє зменшення відхилення ціни угоди від середньої ціни на ринку або зниження трансакційних витрат при укладанні угоди та дорівнює 4% на кінець 2007 року проти 33% лютого 2006 року. Під час 2 етапу, кризи 2008 року, спред виріс до 20%. Після кризи, на 3 етапі, в 2009 році спред був в середньому біля 10% до початку 2010 року, де знов виріс до 20%. Це характеризується післякризовим явищем. Наступні півтора року трансакційні витрати постійно зменшувалися та у квітні 2011 року дорівнювали 2% від середньої ціни на ринку. Літом того ж року трансакційні витрати при укладанні угод почали постійно зростати до середини осені 2013 року. В кінці листопада, на 4 етапі, в Україні почалася революція, через 4 місяці анексія АРК Крим, потім АТО на Донбасі та Луганщині, через що спред за наступні півтора роки був дуже волатильним (зростав до 77%, після чого падав до 37%). Іншими словами, це переплата при купівлі акції або недоплата при її продажу. Чим меншим є це відхилення, тим вище буде ліквідність на ринку.

Варто підкреслити, що значні коливання цін на акції є важливим фактором, що впливає на реальні макроекономічні змінні. Ситуація на ринку акцій значною мірою впливає на стратегії компаній, а отже на обсяги виробництва, зайнятість, попит на капітал [6, с. 110]. Значна волатильність ринку впливає на настрої інституційних інвесторів та їх вибір щодо формування інвестиційних портфелів і, тим самим, на пропозицію капіталу на фондовому ринку. Таким чином, наявність значного спреду та, відповідно, значних трансакційних витрат зменшують інвестиційну активність та негативно впливають на соціально-економічний розвиток країни в цілому.

Чимало емпіричних досліджень зарубіжних вчених свідчать про те, що ліквідність акцій впливає на їх дохідність. Так, було доведено, що заходи по збільшенню ліквідності акцій, низький розмір спредів і високий оборот акцій пов'язані з більш низькими майбутніми прибутками в розрізі окремих фірм. Проте, якщо переходити на рівень ринку в цілому, ця залежність виявляється менш очевидною [7, с. 3-4]. Коливання у динаміці спреду, а отже і ліквідності,та у динаміці дохідності акцій, що котируються на ПФТС, відображено на рис. 2.

Як видно з рис. 2, у динаміці спреду та дохідності акцій не виявлено чіткого взаємозв'язку. На дохідність акцій вітчизняних емітентів значний влив має непрозорість ринку та асиметрія інформації про компанії, а також інші фактори, не пов'язані з характеристиками ліквідності. Вважається, що інвестори торгують цінними паперами з двох причин: 1) щоб перебалансувати свій портфель цінних паперів та перерозподілити ризик; 2) щоб заробити на спекуляції, володіючи інсайдерською інформацією. Ці два види торгів – з метою хеджування і з метою спекуляції – при їх високих обсягах породжують різну динаміку дохідності акцій, визначають напрям розвитку ринку [8, с. 88].

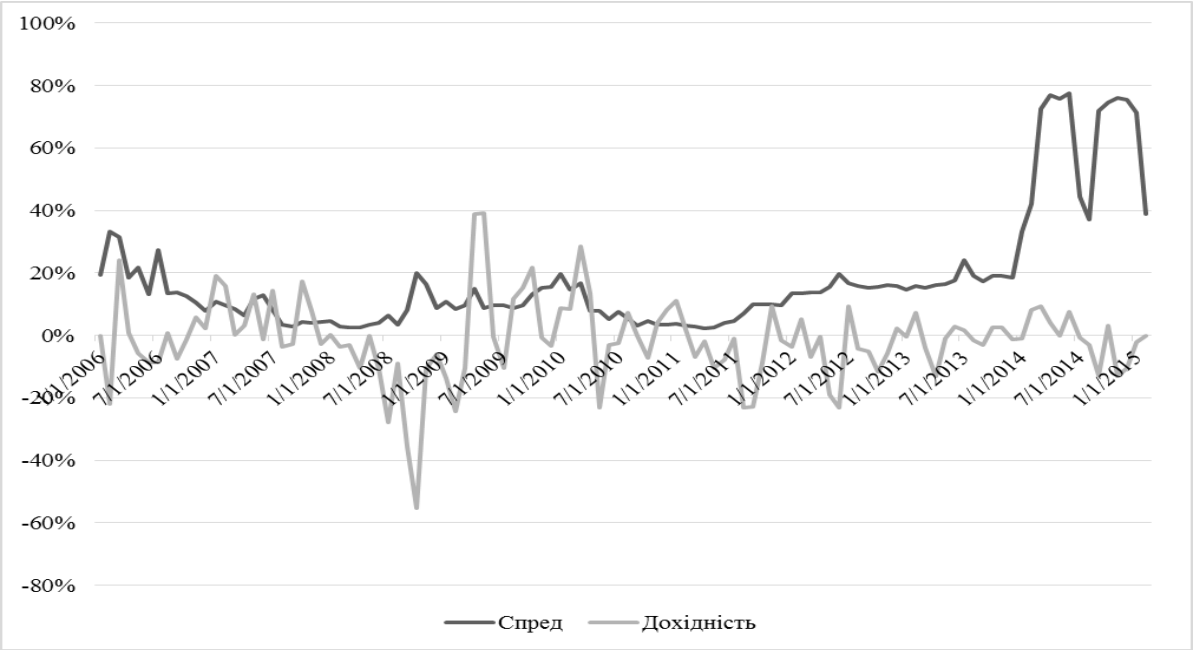

Рис. 2. Динаміка взаємозв'язку відносного спреду з дохідністю, %

Джерело: розраховано на основі [5]

Для кращого зрозуміння динаміки спреду необхідно розглянути її в розрізі окремих галузей. На рис. 3 відображено динаміку спреду у відносних значеннях по досліджуваних акціях, які виокремлені у належні їм галузі.

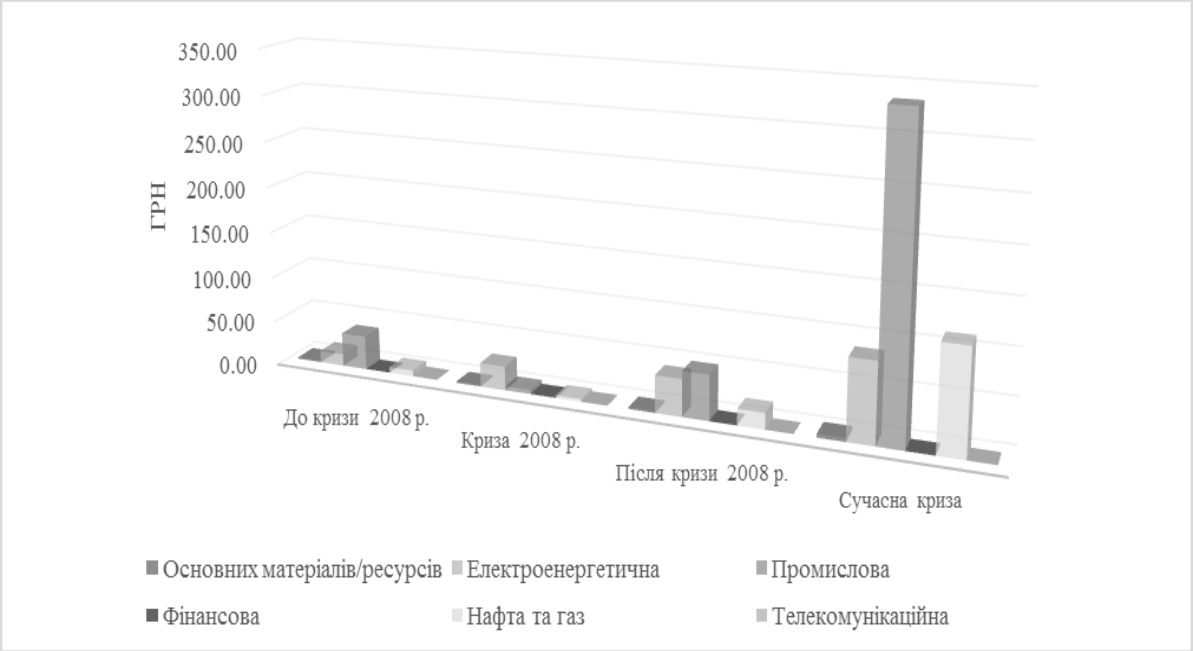

Рис. 3. Динаміка поетапного відносного спреду за галузями, грн.

Джерело: розраховано на основі [5]

Як видно з рис. 3, до початку 2009 року по акціях більшості досліджуваних галузей спред залишався у межах 5-10%. Виключення становлять галузі промисловості зі спредом у 29% та галузь основних матеріалів та ресурсів зі спредом у 17%. Сучасний етап розвитку економіки характеризується значним зменшенням обсягів торгів та, відповідно, збільшенням трансакційних витрат. Обсяги торгів є дуже низькими, що, відповідно, відображається на дуже високомуспреді по всіх галузях (45-60%). Це обумовленонизкою економічних проблем, нестабільністю у фінансовому секторі, зменшенням обсягів реального виробництва та призупиненням розвитку українських підприємств. Також на динаміку ринку акцій впливають і політичні фактори: зміна влади, анексія АРК Крим,

загострення ситуації на сході Україні тощо. На рис. 4 відображено динаміку обсягів торгів акціями компаній різних галузей економік у грошовому вимірі.

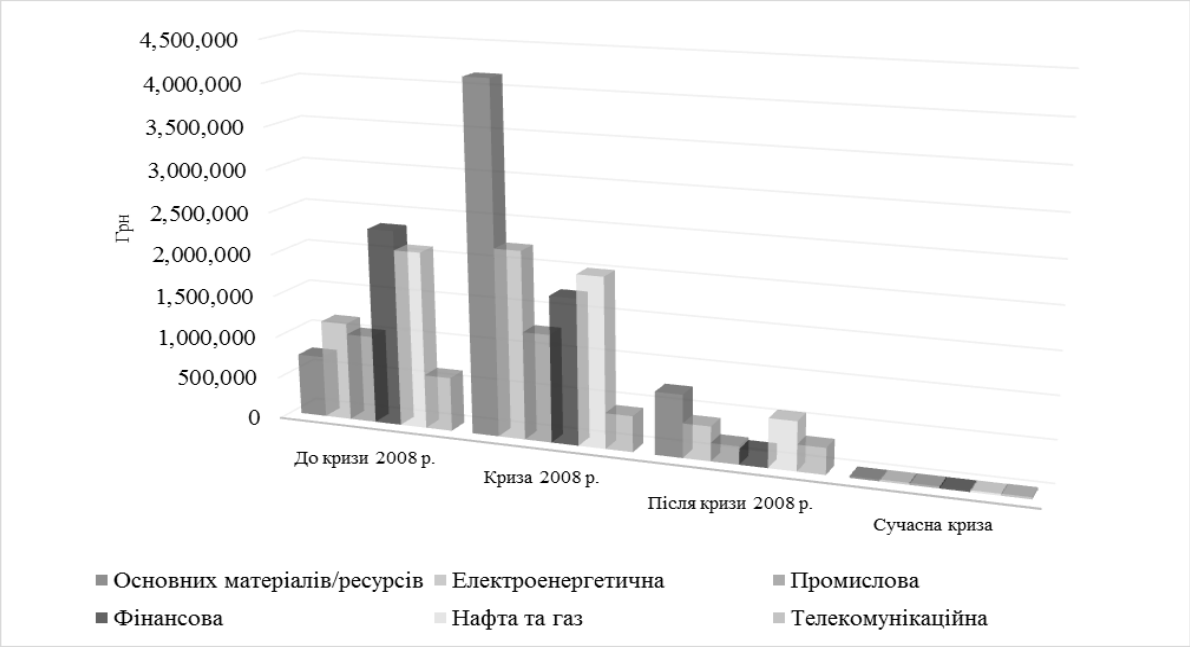

Рис. 4. Динаміка обсягів торгів акціями (середня по галузі), грн.
Джерело: розраховано на основі [5]

Найбільш торгівельними в докризовий етап були галузі нафти та газу та фінансова– це 26% та 29% у структурі досліджуваних галузей відповідно. В кризовий та післякризовий етапи – це була галузь основних матеріалів та ресурсів 35% та 30% відповідно. В умовах сучасної кризивсі досліджувані галузі економіки зазнають зменшення обсягу торгів, а відповідно, збільшення спреду та трансакційних витрат при укладанні угод.

Висновки з проведеного дослідження. Ліквідність на фондовому ринку виражається в кількості укладених угод по даному виду цінних паперів і розкиду цін на них. Якщо угод відбувається недостатньо багато в порівнянні з попередніми аналогічними періодами, а різниця в цінах угод велика, то це свідчить про низьку ліквідність.

В ході дослідження було виявлено, що ринок акцій в Україні характеризується значною волатильністю ринкових показників, низькою торговою активністю та низькою ліквідністю. За період, що аналізувався, спостережувальнийспред демонстрував як ріст, так і падіння. Сучасний період розвитку ринку акцій характеризується значним спредом на рівні 40%. Іншими словами, це переплата при купівлі акції або недоплата при продажу акції. Чим меншим є це відхилення, тим вищою є ліквідність ринку акцій.

На сучасному етапі розвитку економіки кількість торгів на ринку акцій є незначною, порівняно з попередніми етапами, що, відповідно, відображається на дуже високомуспреді по всіх галузях. Збільшення обсягу торгів на фондовому ринку Україні у майбутньомупозитивно вплине на зменшення трансакційних витрат та, відповідно,призведе до збільшення ліквідності всього ринку та його дохідності. Необхідним для цього є підвищення прозорості ринку, захист інвесторів, зниження системних ризиків, інтеграція України в міжнародний фінансовий простір.

Література

1. Fernandez F.A. Liquidity Risk. New Approaches to Measurementand Monitoring / F.A. Fernandez // Security Industry Association Working Paper. –1999. – 14 p.
2. Sarr A. Measuring liquidity infinancial markets / Sarr A., Lubek T. // IMF Working paper. – 2002. – 64 p.
3. VonWyss, R. Measuring and Predicting Liquidity in Stock Market. Dissertation Nr. 2899, [Electronic resource]. – Mode of access: http://www1.unisg.ch /www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/2899/$FILE/dis2899.pdf.
4. Юркевич О.Рівень ліквідності фондового ринку: значення та підходи до визначення / О. Юркевич, А. Шинкаренко // Вісник НБУ. – 2012. – № 4 (194). – С. 94-97.
5. Фондова біржа «ПФТС»: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfts.com
6. Лук'яненко І.Г. Монетарна політика та флуктуації на фондовому ринку України / І.Г. Лук'яненко, Р.Б. Семко // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 4. – С. 110-122.

7. Baker M. Market Liquidityas a Sentiment Indicator / Baker M., Stein J.C. // Journal of Financial Markets, Elsevier. – 2004. – vol. 7(3). – С. 271-299.

8. Структура капитала корпорации: теория и практика : монография, под ред. И.В. Никитушкиной, С.Г. Макаровой. – М. : Экономический ф-т МГУ, 2013. – 125 с.

References

1. Fernandez, F.A. (1999), “Liquidity Risk. New Approaches to Measurement and Monitoring”, *Security Industry Association Working Paper*, pp. 14.

2. Sarr, A. and Lubek, T. (2002), “Measuring liquidity in financial markets”, *IMF Working paper*, pp. 64.

3. VonWyss, R. (2004), “Measuring and Predicting Liquidity in the Stock Market”, *Dissertation Nr. 2899, University of St. Gallen*, available at: http://1.unisg.ch/www/edis.nsf/SysLkpByIdentifier/2899/$FILE/dis2899.pdf (access date April 1, 2016).

4. Yurkevych, O. and Shynkarenko, A. (2012), “The level of stock market liquidity: values and approaches to defining”, *Visnyk NBU*, no. 4 (194), pp. 94-97.

5. PFTS Stock Exchange, available at: http://pfts.com (access date April 1, 2016).

6. Lukianenko, I.H. and Semko, R.B. (2012), “Monetary policy and Ukrainian stock market fluctuations”, *Ekonomika i prohnozuvannia*, no. 4, pp. 110-122.

7. Baker, M. and Stein, J.C. (2004), “Market Liquidity as a Sentiment Indicator”, *Journal of Financial Markets*, *Elsevier,* vol. 7(3), pp. 271-299.

8. Nikitushkina, I.V. and Makarova, S.H. (2013), *Struktura kapitala korporatsii: teoriia i praktika* [The capital structure of the corporation: Theory and Practice], Economics Faculty of Moscow State University, Moscow, Russia, 125 p.

Рецензент: д.е.н., професор Національного університету «Києво-Могилянська академія» І.Г. Лук’яненко

УДК 69.003: 658.157: 330.33.01

Дзюбенко Л.І.,
аспірант[*] кафедри менеджменту в будівництві
Київський національний університет будівництва і архітектури

БАГАТОВЕКТОРНЕ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

Dziubenko L.I.,
graduate student of management in construction
Kiev National University of Construction and Architecture

MULTI-LEVEL EVALUATION OF THE ACTIVITY OF MOBILE BUILDING ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF SYSTEMS OF FUNCTIONAL AND ECONOMIC INDICATORS

Постановка проблеми. Системні перетворення в будівельній сфері сформували нове господарське середовище, що детермінує умови функціонування будівельних організацій, пов'язані з необхідністю вирішення низки складних завдань: від зміни філософії бізнесу до пошуку нових моделей економічної поведінки. Сьогодні будівельні підприємства функціонують у вкрай динамічних, висококонкурентних та малопрогнозованих умовах, що спричиняє необхідність застосування дієвих та ефективних підходів до управління, які б сприяли максимальному симбіозу ситуаційного, системного, динамічного, структурного, процесного, функціонального управління. Йдеться про становлення новітнього інструментарію менеджменту – функціонально-економічної діагностики, що ґрунтується на концепції, відповідно до якої функціонально-економічна діагностика розглядається як процес, який є послідовністю певних завершених етапів оцінювання та ідентифікації ретроспективного, поточного та перспективного стану підприємства з метою формування інформаційної бази для розроблення превентивних, санаційних та реактивних управлінських рішень. В сукупності етапи функціонально-економічної діагностики забезпечують здійснення управлінського впливу з урахуванням бізнес-

[*] *Науковий керівник: Рижакова Г. М. – д.е.н., професор*

індикаторів функціонування інвестиційного будівельного проекту, який через специфіку його організаційно-бюджетної структури презентується і досліджується як мобільна будівельна організація специфічного типу, що за змістом і стадіями функціональної та адміністративної діяльності підпорядкована життєвому циклу будівельного проекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти діагностики різних видів діяльності, сфер, станів, параметрів функціонування підприємств розкрито у працях вітчизняних та іноземних науковців, зокрема таких вчених, як: Е. Альтман, В. Анін, А. Асаул, У. Бівер, І. Бланк, Ю. Брігхем, В. Верба, О. Волошин, В. Геєць, В. Герасимчук, М. Голдер, С. Ілляшенко, Г. Кадиков, Ж. Конан, П. Микитюк, Т. Момот, А. Поддєрьогін, К. Покатаєва, І. Поповиченко, Р. Сайфулін, Л. Соколова, О. Терещенко, О. Тридід, С. Ушацький, В. Федоренко, Н. Чухрай, І. Школа, О. Ястремська та інші.

Відзначаючи наукову й практичну значущість внеску названих учених, необхідно зазначити, що аналіз наявних наукових праць показав глибину і складність проблем функціонально-економічної діагностики підприємств підрядного будівництва, пов'язаних з необхідністю урахування багатьох чинників у процесі формування управлінських рішень, а саме: макроекономічних чинників, техніко-економічних показників інвестиційного будівельного проекту, реалістичності виконання проекту компанією-забудовником, виробничих потужностей підприємств-виконавців, попиту на готову будівельну продукцію, впливу стейкхолдерів на проект, наявних ризиків та ін. Необхідність наукової розробки окреслених проблем з урахуванням специфіки реалізації інвестиційного будівельного проекту обумовлює актуальність даної роботи та її прикладне значення для забезпечення ефективної діяльності вітчизняних будівельних підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є розвиток методико-аналітичного інструментарію функціонально-економічної діагностики інвестиційного будівельного проекту, який в організаційно-структурному та управлінському контексті презентується і досліджується як мобільна будівельна організація специфічного типу, яка за змістом і етапами функціональної та адміністративної діяльності підпорядкована життєвому циклу будівельного проекту.

Визначена мета дослідження обумовила потребу вирішення завдань:

– проаналізувати існуючий контент категоріального апарату діагностики та обґрунтувати її теоретико-методологічний базис;

– удосконалити предметно-процесну сутність та мультиплікативно-факторні взаємозв'язки між основними діагностичними бізнес-індикаторами інвестиційного будівельного проекту у досліджуваному форматі функціонально-економічної діагностики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнення базових положень сучасних управлінських концепцій, які прямо або опосередковано досліджують проблематику діагностики на мікрорівні, дозволяє нам відштовхнутися від тези, яка є беззаперечною в усіх наукових працях [1-8]: діагностика (з грец. *Diagnosis* = *dia+gnosis* =«роз+пізнання») — це визначення об'єктивного стану обраних параметрів у діяльності підприємства щодо відповідності поставленим цілям і завданням, вивчення відхилень від нормального стану об'єкта діагностування, причин цих відхилень, тривалості їх протікання, їх інтерпретація для формування висновків і рекомендацій.

Існуючі концептуальні, теоретико-методологічні та прикладні напрацювання у сфері діагностики характеризуються значною різноманітністю методичного, нормативно-критеріального та ідентифікаційного забезпечення, відсутністю уніфікованості та універсальності у діагностиці ідентичних об'єктів, неврахуванням усіх істотних складових під час реалізації цільової діагностики підприємств як відкритих економічних систем.

Якщо ж йдеться про типологію поняття «діагностика» на рівні діяльності підприємств, то у літературі розглядається: економічна [1, с. 24; 3, с. 51], інформаційна [4, с. 8]; аналітична [6, с. 15], управлінська [2, с. 36], антикризова, консультаційно-дорадча [8, с. 22], фундаментальна [5, с. 11], регулювальна, симптоматична, дослідницька, експрес-діагностика [1, с. 25; 3, с. 57; 7, с. 18] та інші визначення, що свідчить про відсутність єдності та комплексності трактування даної категорії.

З огляду на це, запропоновано концепцію функціонально-економічної діагностики мобільної будівельної організації на засадах обґрунтування структурної декомпозиції типових елементів відкритих економічних систем (суб'єктів, об'єктів, цілей, технології діагностики, бізнес-індикаторів, критеріїв, методів, методик) з метою виконання специфічних діагностичних функцій досягнення цільових орієнтирів впровадження інвестиційного будівельного проекту: параметрів надійності провідного виконавця та середовища втілення проекту в межах послідовної реалізації етапів оцінювання та ідентифікації ретроспективного, поточного та перспективного стану підприємства з метою формування інформаційної бази для розроблення превентивних, санаційних та реактивних управлінських рішень.

Слід зазначити, що діагностика будівельного підприємства, якщо не брати до уваги оцінку фінансового стану з боку контролюючих органів у значній мірі використовується і з метою оцінки суб'єктів будівельної галузі, проявляється у входженні на українські ринки житлового та промислового будівництва великих багатонаціональних корпорацій, укладанням як урядових угод в рамках

державно-приватного партнерства зі світовими компаніями, так і транснаціональних контрактів між приватними компаніями, які прагнуть реалізувати більш глобальні проекти, впровадити більш прогресивні та сучасні технології, охопити більшу частинку ринку тощо. І в таких умовах будівельні компанії, як безпосередні виконавці будівельних робіт, не є самостійними учасниками ринку, вони вступають у партнерські відносини, що реалізуються або за допомогою девелоперських компаній, або через інвестиційні фонди, або через створення мобільних будівельних організацій, учасниками яких є проектні, фінансові, інвестиційні та власне будівельні компанії. Для вирішення аналітичних завдань, що постають у процесі проведення функціонально-економічної діагностики підприємства, пропонуються спеціальні методи, наведені на рис. 1.

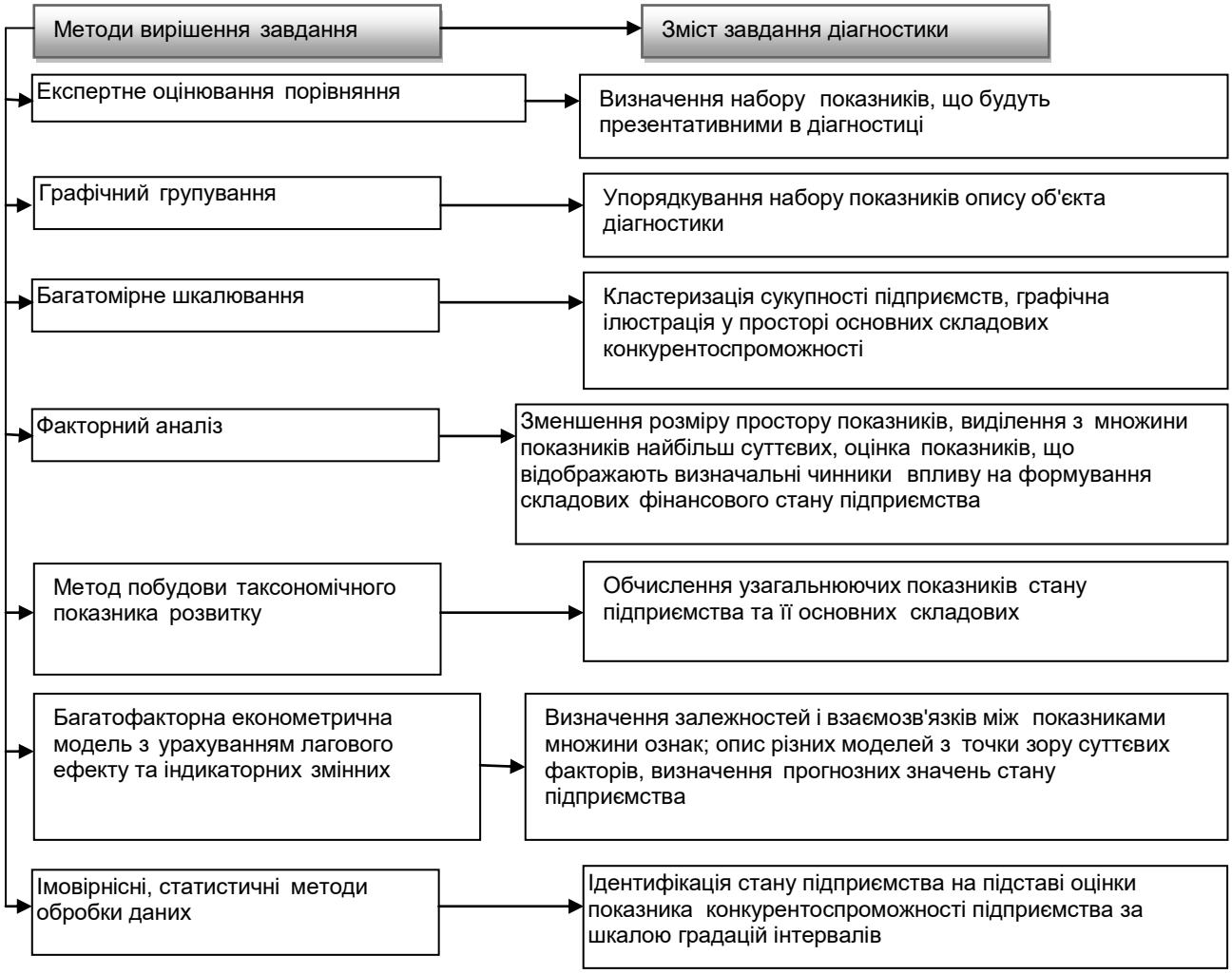

Рис.1. Багатовекторне оцінювання діяльності будівельних організацій на засадах функціонально-економічних індикаторів діагностики

Джерело: складено автором на основі [1; 3; 6; 7; 8]

Використання запропонованого комплексу методів забезпечить наочність і простоту відтворення вихідних даних, дозволить отримати достовірну, об'єктивну й адекватну оцінку показника підприємства на ринку та його змін, що стає аналітичною основою наукового обґрунтування управлінських рішень щодо розробки заходів, спрямованих на укріплення позицій підприємства на ринку. Відтак процес діагностики того чи іншого будівельного підприємства зводиться до оцінки його позицій на ринку у порівнянні з іншими учасниками ринку, що потребує встановлення групи підприємств з аналогічними позиціями на ринку (виділення кластеру підприємств).

В складі запропонованого інструментарію багатовекторного оцінювання діяльності будівельних організацій створена належна *концептуально-формалістична основа* превентивної системної функціонально-економічної діагностики інвестиційного будівельного проекту та подальшого успішного адміністрування проекту, з врахуванням уявлень про інвестиційного будівельного проекту як мобільного підприємства специфічного типу.

В якості зазначеної концептуально-формалістичної основи функціонально-економічної діагностики інвестиційного будівельного проекту багатовекторна модель оцінювання спрямована і спеціально налаштована на вирішення наступних завдань:

a) сформувати нову модель операційної системи функціонування інвестиційного будівельного проекту як мобільної організації з оновленою класифікацією підсистем та новою дистрибуцією завдань всередині підсистем;

b) запропонувати складові «конструктиву» ОСУ (операційної системи управління) мобільного підприємства, що створюється для успішного адміністрування інвестиційного будівельного проекту;

c) запропонувати успішні для вітчизняних реалій варіанти інтеграції фрагментів *ОСУ в єдину інтегровану, тимчасову структуру* у форматі мобільного підприємства;

d) запропонувати інноваційний за змістом та легко формалізований *алгоритм порівняльної оцінки варіантів ОСУ*, один з яких має бути рекомендований до впровадження в передбачуваних умовах зовнішнього оточення та внутрішнього середовища інвестиційного будівельного проекту.

З врахуванням особливостей економічного змісту середовища інвестиційного будівельного проекту та сутності управління інвестиційними процесами впродовж життєвого циклу було запропоновано наступну модель багатовекторного оцінювання діяльності мобільних будівельних організацій на засадах систем функціонально-економічних індикаторів (операційної системи управління), яку можливо класифікувати наступним чином:

– *Будівельно-технологічна підсистема* (замість терміну «переробна підсистема» для індустріальних підприємств в традиційному уявленні);

– *Підсистема ініціації інвестиційного будівельного проекту, планування та діагностики* (замість підсистеми «планування і контролю» в традиційному уявленні);

– *Підсистема адміністрування, координації та забезпечення* – на відміну від традиційного тлумачення – «*забезпечення*» - в новій назві підсистеми враховано завдання адміністрування проектом в рамках тимчасової проектної структури – мобільної будівельної організації разом із завданнями повного ресурсно-інформаційного забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Перспективою подальших досліджень може бути розробка методичного інструментарію розрахунку інтегральних показників, що створюють ознаковий та часовий контури діагностичного простору. Тривалість та зміст функціонування такого інструментарію мають відповідати стадіям життєвого циклу проекту від його започаткування (інвестиційного задуму замовника) - до виходу на розрахункову проектну потужність. За характером поєднання ознак різних методик оцінки та діагностики дану ОСУ мобільної будівельної організації слід означити як адаптивну (гнучку, органічну) оргструктуру, спрямовану на вирішення завдань управління інвестиційним будівельним проектом, перелік і зміст яких регламентовано замовником як ініціюючим суб'єктом інвестиційного процесу.

Література

1. Верба В.А. Управлінське консультування: концепції, організація, розвиток : монографія / В.А. Верба. – К. : КНЕУ, 2011. – 327 с.

2. Волошин О.Ф. Моделі та методи прийняття рішень: навч. посібник / О.Ф. Волошин, С.О. Мащенко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 336 с.

3. Герасимчук В.Г. Розвиток підприємства: діагностика стратегія, ефективність : монографія / В.Г. Герасимчук. – К. : Вища школа, 1995. – 265 с.

4. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком : монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенко. – Суми : ТОВ "Друкарський дім "Папірус", 2011. – 644 с.

5. Микитюк П.П. Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств : монографія / П.П. Микитюк. – Тернопіль : Тернограф, Тернопільський національний економічний університет, 2009. – 304 с.

6. Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики : монографія / В.Л. Осецький. – К. : ІАЕУААН, 2003. – 412 с.

7. Покатаєва К.П. Інвестиційна діяльність підприємств у глобальному середовищі: методичний нструментарій управління : монографія / К.П. Покатаєва; Харк. нац. автомоб.-дор. ун-т. – Х., 2009. – 168 с.

8. Соколова Л.В. Моделювання вибору інвестиційно-привабливого промислового об'єкту / Л.В. Соколова, Т.М. Герман // Економіка : проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. Випуск 249. – В 5 т. – Т. 5. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – С. 1312-1316.

References

1. Verba, V.A. (2011), *Upravlinske konsultuvannia: kontseptsii, orhanisatsiia, rozvytok* [Management consulting: conception, organization, development], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine, 327 p.

2. Voloshyn, O.F. and Maschenko, S.O. (2010), *Modeli ta metody pryiniattia rishen* [Models and methods of decision making], tutorial, Vidavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi unversitet", Kyiv, Ukraine, 336 p.

3. Herasymchuk, V.H. (1995), *Rozvytok pidpryiemstva: diahnostyka, stratehiia, efectyvnist* [Enterprise development: diagnostic strategy, effectiveness], monograph, Vyscha shkola, Kyiv, Ukraine, 265 p.

4. Illiashenko, S.M. (2011), *Problemy i perspektyvy rynkovo-oriientovanoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom* [Problems and prospects of market and oriented management of innovative development], monograph, TOV "Drukarskyi dim "papirus", Sumy, Ukraine, 644 p.

5. Mykytiuk, P.P. (2009), *Analiz invectytsiino-innovatsiinoi diialnosti pidpryiemstv* [Analysis of investment and innovative activity of enterprises], monograph, Ternohraf, Ternopil, Ukraine, 304 p.

6. Ocetskyi, V.L. (2003), *Investytsii ta innovatsii: problemy teorii i praktyky* [Investments and innovations: problems of the theory and practice], monograph, IAE UAAN, Kyiv, Ukraine, 412 p.

7. Pokataieva, K.P. (2009), *Invectytsiina diialnist pidpryiemctv u hlobalnomu sepedovyshchi: metodychnyi inctrumentarii upravlinnia* [The investment activity of enterprises in global environment: methodological tools of management], monograph, Khark. nats. avtomob.-dor. un-t., Kharkiv, Ukraine, 168 p.

8. Sokolova, L.V. and Herman, T.M. (2009), “Modeling the choice of investment andattractive industrial facility”, *Economy: problems of the theory and practices*, *Zbirnyk naukovykh prats*, Iss. 249, in 5 vol., Vol. 5, pp. 1312-1316.

Рецензент: д.е.н., професор Київського національного університету будівництва і архітектури Г.М. Рижакова

ФІНАНСОВО–КРЕДИТНА І ГРОШОВА ПОЛІТИКА

УДК 519.86:336.73

Руська Р.В.,
к.е.н., доцент кафедри,
Алілуйко А.М.,
к.фіз-мат.н., доцент кафедри,
кафедра економіко-математичних методів
Тернопільського національного економічного університету

МОДЕЛЬ ВПЛИВУ ВНЕСКІВ (ВКЛАДІВ) НА КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ В КРЕДИТНІЙ СПІЛЦІ

Ruska R.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of
the department of economics and mathematical methods
Aliluiko A.M.,
cand.sc.(physico-mathematical), assistant professor
of the department of economics and mathematical methods
Ternopil National economic university

MODELS OF CONTRIBUTIONS (DEPOSITS) TO THE CREDIT PORTFOLIO IN THE CREDIT UNION

Постановка проблеми. Успішне функціонування кредитних спілок, як одного з елементів фінансової системи України, зумовлено ефективним управлінням їх фінансами. Основною діяльністю кредитних спілок є надання фінансових послуг населенню через спільне заощадження членами кредитних спілок власних грошових коштів та взаємне кредитування за рахунок цих коштів на взаємовигідній підставі [1].

Одна із складових управління фінансами в кредитній спілці пов'язана із залученням фінансових ресурсів населення на депозитний рахунок (договірна основа) та членській (бездоговірній) основі [2]. Управління внесками (вкладами) дає кредитним спілкам інструментарій для формування оптимальної структури балансу та створення захисту від ризиків, що спричинені значними коливаннями параметрів фінансових ринків. Однак, незважаючи на активне дослідження процесів депозитної та кредитної діяльності кредитних спілок, існує нагальна потреба розв'язання даної проблеми, впливу обсягу залучення внесків на кредитний портфель, в умовах існуючої конкуренції з використанням математичного інструментарію та кількісних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Практичну діяльність кредитних спілок досліджували О. Волкова [2], В. Гончаренко [3], О. Луцишин [4], В. Ковалів [5] та ін.

Проте варто зазначити, що робіт, присвячених моделюванню діяльності кредитних спілок досить мало. Лише в деяких працях українських учених, зокрема, Л. Нагребецької [6], Р. Руської [7], В. Ткачук [8] приділено увагу моделюванню кредитного портфеля, розглянуто балансові та імітаційні моделі кредитної та інвестиційної діяльності кредитних спілок.

Незважаючи на отримані ними наукові результати, є необхідним удосконалення методики впливу обсягу залучення внесків на кредитний портфель.

Постановка завдання. Необхідність оцінки та прогнозування стану на депозитних рахунках дозволить кредитним спілкам підвищити рівень ефективності управління кредитним портфелем та дасть змогу виявити здатність кредитної спілки до сталого функціонування у майбутньому періоді. Отже, вирішення питань, пов'язаних з удосконаленням існуючих та розробкою нових методичних

підходів до аналізу і прогнозування впливу внесків (вкладів) на кредитний портфель, набуває особливого значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі, серед завдань, пов'язаних із стабілізацією економічного розвитку в Україні, важливе місце займають питання формування ринку фінансових послуг. Кредитні спілки є головними учасниками [3]. Посилення конкуренції зумовлює необхідність врахування потреб членів кредитної спілки, розробки і реалізації ефективної депозитної та кредитної політики. Основна ідея управління депозитною та кредитною політикою кредитної спілки полягає у розумінні нерозривної єдності активів, зобов'язань і капіталу кредитної спілки та пріоритетної ролі сукупного портфеля в одержанні високого доходу за прийнятного рівня ризику [5]. Особливої актуальності питання формування депозитної та кредитної політики набувають в умовах наявної економічної нестабільності.

Кредитні спілки залежать від коштів своїх членів, за рахунок вкладів членів спілки на депозитні рахунки фінансується більше 65% активів кредитних спілок, в тому числі близько 70% профінансовано виданих кредитів, близько 21% активів спілок фінансується за рахунок їх капіталу, одним з джерел формування якого є пайові внески [9].

Одним із основних видів фінансових послуг, які надаються кредитною спілкою своїм членам, залучення заощаджень населення на депозитні рахунки [3]. За рахунок внесків (вкладів) на депозитні рахунки фінансуються активи кредитних спілок на 50,3%, та залишаються вагомим джерелом коштів (рис. 1).

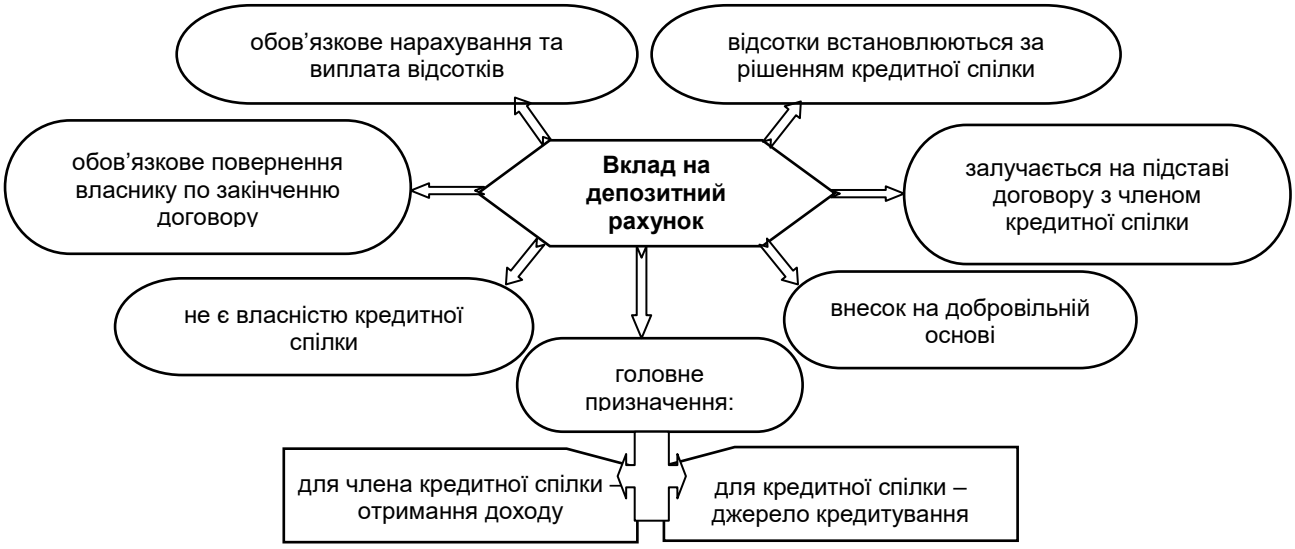

Рис. 1. Економічна характеристика вкладів на депозитні рахунки

Джерело: власна розробка авторів

Аналізуючи вклади на депозитні рахунки (рис. 2), слід зазначити, що середньозважена відсоткова ставка в кредитних спілках значно більша, ніж в банківських установах – 25% проти 12,8%. Крім цього з вкладниками (членами кредитної спілки) укладається договір, в якому встановлюється фіксований розмір відсотків незалежно від дохідності чи збитковості фінансово-господарської діяльності [10]. За даними рис. 2 можна зробити висновок про те, що обсяг вкладів на депозитні рахунки коливається залежно від ринкової кон'юнктури.

Динаміка залучення внесків на депозитні рахунки кредитними спілками (рис.2) свідчить про рівень достатку членів спілки. Саме внески на депозитні рахунки в кредитні спілки є показовими в цьому плані, оскільки їх членами є верстви населення з середнім і низьким рівнем достатку.

Побудуємо прогнозну модель процесу надходження депозитів і залишку за ними, використавши наявну статистичну інформацію. Таким чином, отримаємо наступну економетричну модель по внесках:

а) за період:

$$y_1 = -1{,}3731t^6 + 40{,}372t^5 - 448{,}95t^4 + 2336{,}7t^3 - 5686{,}5t^2 + 5371{,}3t + 988{,}62, \quad (1)$$

$$R^2 = 0{,}966$$

б) на кінець періоду:

$$y_2 = -0{,}9694t^6 + 28{,}865t^5 - 330{,}59t^4 + 1809{,}7t^3 - 4703{,}2t^2 + 4515{,}3t + 1645{,}6, \quad (2)$$

$$R^2 = 0{,}99$$

де: t – час (рік).

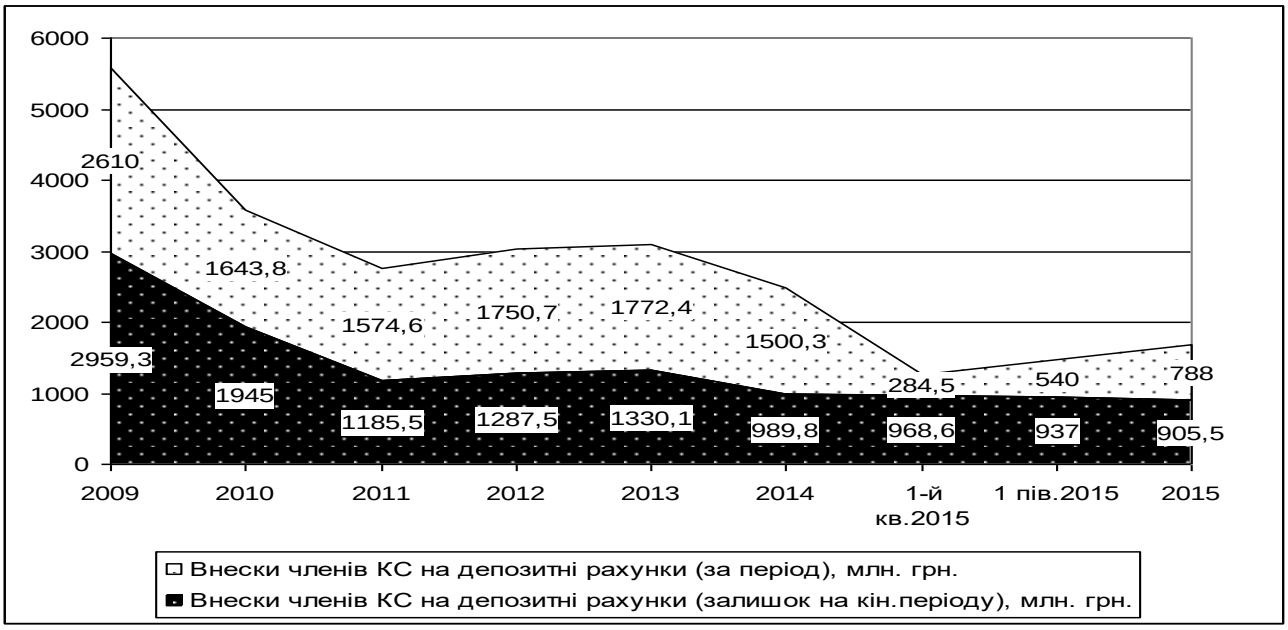

Рис. 2. Динаміка залучення внесків на депозитні рахунки кредитними спілками України
Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Дослідимо ефективність процесу надходження коштів на депозитні рахунки або знайдемо імовірність виплати по депозитах шляхом знаходження площ фігур, які описують відповідні функції.

Так, площа фігури прогнозу надходження коштів на депозитні рахунки:

$$S_1 = \int_{t=1}^{10} \left(-1{,}3731\, t^6 + 40{,}372\, t^5 - 448{,}95\, t^4 + 2336{,}7\, t^3 - 5686{,}5\, t^2 + 5371{,}3\, t + 988{,}62 \right) dt = 10668{,}4 \quad (3)$$

а площа фігури прогнозу залишку:

$$S_2 = \int_{t=1}^{10} \left(-0{,}9694\, t^6 + 28{,}865\, t^5 - 330{,}59\, t^4 + 1809{,}7\, t^3 - 4703{,}2\, t^2 + 4515{,}3\, t + 1645{,}6 \right) dt = 10187{,}36 \quad (4)$$

Тоді коефіцієнт ефективності або імовірності повернення депозитів

$$k_{ef} = \frac{10187{,}4}{10668{,}4} = 0{,}95 \quad (5)$$

Як бачимо, що в середньому 95% депозитних рахунків закривають. Такий факт свідчить про нестабільність роботи кредитних спілок в сучасних умовах.

Кредитні спілки в своїй практиці використовують різні види депозитних рахунків. Депозити розрізняються залежно від терміну (рис. 3), умов внеску та вилучення коштів, сплачених відсотків, можливістю отримання пільг за активними операціями тощо.

Більшість кредитних спілок працює за класичною схемою фінансової установи і орієнтується на залучення депозитів на договірних умовах з подальшим використанням для надання кредитів, або здійснення фінансових інвестицій.

Економічну участь членів кооперативу втілюють членські внески (рис. 4). Вони приймають участь у формуванні капіталу та отримують, за певних умов, відповідний відсоток, є «зв'язуючим ланцюгом між кооперативом та його членами, через них кожен учасник руху отримував відповідну частину доходу, а також відповідав за прорахунки та збитки товариства» [3].

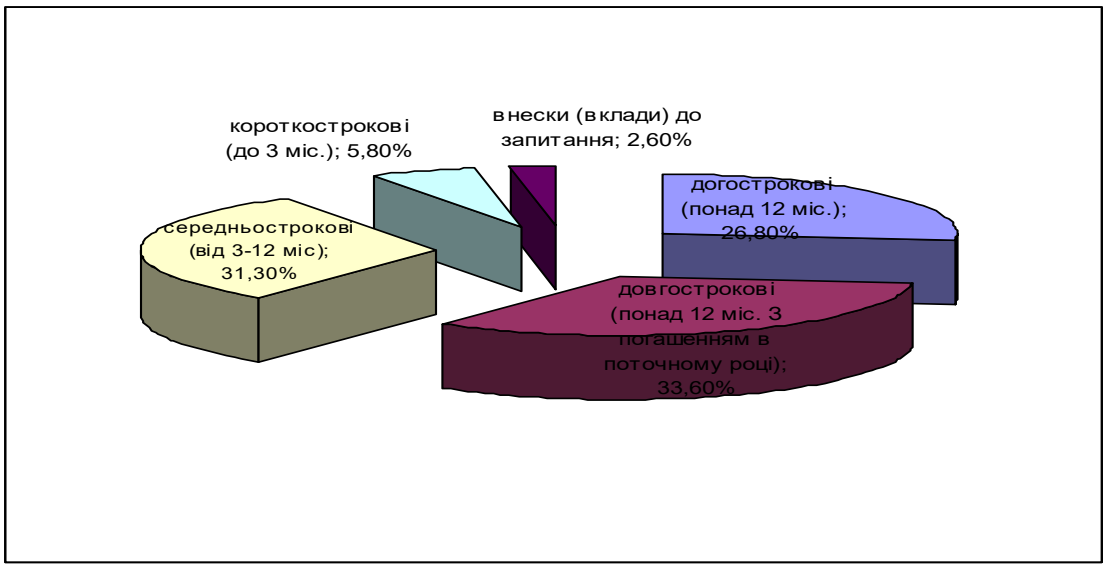

Рис. 3 Структура вкладів на депозитні рахунки

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Рис. 4. Економічна характеристика членських внесків

Джерело: власна розробка авторів

Як бачимо з економічної характеристики, членські внески кредитної спілки трансформуються або в кредити, або у фінансові резерви для забезпечення фінансової стійкості кредитної спілки.

Основним видом діяльності кредитної спілки є надання послуг членам спілки з кредитування та збереження грошових коштів [3]. Специфіка діяльності кредитних спілок у тому, що вони займаються мікрокредитуванням. Залучені кредитними спілками вклади використовуються для виконання операцій, пов'язаних із кредитуванням. Проведемо дослідження структури кредитів, наданих кредитними спілками (рис. 5)

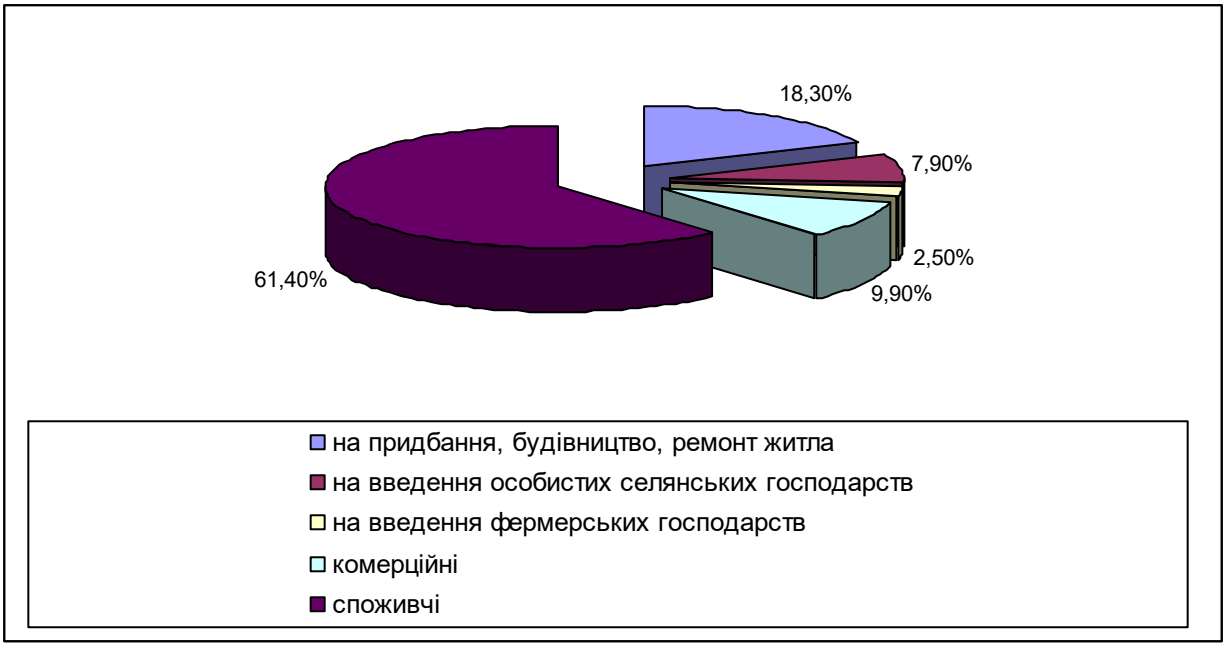

Рис. 5 Структура кредитів за видами

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Найбільшу питому вагу в кредитному портфелі займають споживчі кредити. Друге місце посідають кредити, надані на придбання, будівництво та ремонт житла. Найменшу частку в загальному обсязі виданих кредитів 2,5% має кредитування ведення фермерських господарств. Найбільш ризиковими є комерційні кредити. Діапазон середньозважених відсоткових ставок за кредитами, які надані членам кредитних спілок, досить широкий. Найбільша кількість кредитних спілок надають кредити за середньозваженою ставкою в межах від 40% до 50%[10].

Побудуємо прогнозну модель процесу надання кредитів і заборгованості за ними, використавши наявну статистичну інформацію (рис. 6).

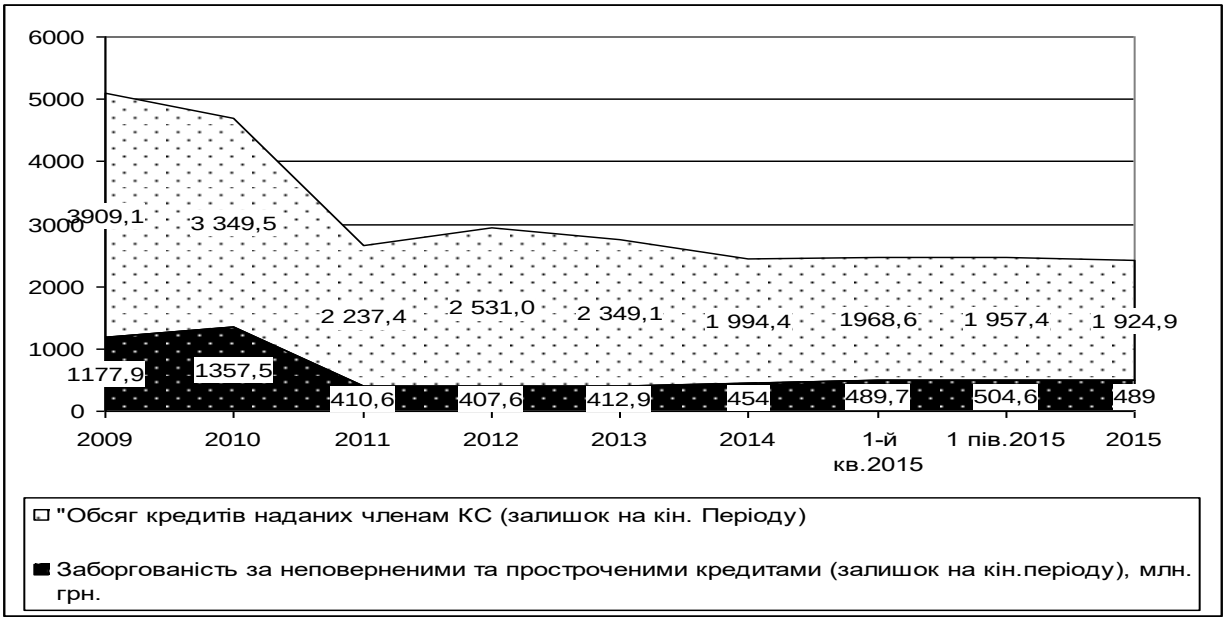

Рис. 6 Динаміка надання кредитів кредитними спілками України і заборгованість за ними

Джерело: розроблено авторами на основі [11]

Таким чином, отримаємо наступну економетричну модель:

а) для наданих кредитів:

$$y_3 = -1{,}5561t^6 + 47{,}155t^5 - 555{,}81t^4 + 3199{,}9t^3 - 9183t^2 + 11476t - 1060{,}7, \quad R^2 = 0{,}96 \tag{6}$$

б) для заборгованості за кредитами:

$$y_4 = -1{,}1646t^6 + 37{,}298t^5 - 470{,}71t^4 + 2948{,}5t^3 - 9402{,}9t^2 + 13682t - 5608{,}5, \quad R^2 = 0{,}97 \tag{7}$$

де: t – час (рік).

Дослідимо ефективність процесу кредитування або знайдемо імовірність повернення кредитів шляхом знаходження площ фігур, які описують відповідні функції.

Так, площа фігури прогнозу надання кредитів становитиме:

$$S_3 = \int_{t=1}^{10} \left(-1{,}5561t^6 + 47{,}155t^5 - 555{,}81t^4 + 3199{,}9t^3 - 9183t^2 + 11476t - 1060{,}\right)dt = 19596{,}9 \tag{8}$$

а площа фігури прогнозу заборгованості буде:

$$S_4 = \int_{t=1}^{10} \left(-1{,}1646t^6 + 37{,}298t^5 - 470{,}71t^4 + 2948{,}5t^3 - 9402{,}9t^2 + 13682t - 5608{,}5\right)dt = 4636{,}8 \tag{9}$$

Тоді коефіцієнт ефективності або імовірності повернення кредитів буде:

$$K_{еф} = \frac{436{,}8}{19596{,}9} = 0{,}24 \tag{10}$$

Як бачимо, що в середньому 24% наданих кредитів повертаються кредитним спілкам. Такий факт негативно впливає на рівень ліквідності кредитної спілки.

Величину $1 - p = 1 - 0{,}24 = 0{,}76$ можна вважати кількісною оцінкою ризику заборгованості за наданими кредитами. Тому при формуванні кредитного портфеля кредитна спілка повинна врахувати всі фактори, які впливають на його формування.

За допомогою економіко-математичного апарату опишемо фінансовий інструментарій, що дозволить отримувати прийнятні результати по уникненню ризиків і забезпеченню дохідності в кредитній спілці.

Позначимо варіанти внесення коштів на депозитні рахунки через $\overline{y_j}\left(j = \overline{1, m}\right)$, види видачі кредитів – $\overline{x_i}\left(i = \overline{1, n}\right)$, відрахування в резервний капітал із залучених членських внесків – $\overline{z_k}\left(k = \overline{1, p}\right)$, де i, j та k відповідно індекси кредитів, депозитів та членських внесків. Врахуємо необхідність створення резервів та визначимо обмеження на ліквідність нерівністю в частках всіх активів.

Оптимізаційну задачу формування стратегії кредитної спілки запишемо таким чином: У ролі цільової функції розглянемо:

а) максимум відсоткового доходу:

$$D = \sum_{i=1}^{m} a_{it_i} x_i r_i - \sum_{j=1}^{n} b_{jt_j} y_j r_j - \sum_{k=1}^{h} v_{kt_k} z_k r_k \to \max; \tag{11}$$

б) мінімум ризику кредитного портфеля:

$$R = \frac{\sum\limits_{t_i \in T_i} \sum\limits_{i=1}^{n} a_{it_i} x_{it_i} u_i}{\sum\limits_{t_i \in T_i} \sum\limits_{i=1}^{m} a_{it_i} x_{it_i}} \to \min, \tag{12}$$

де: $\left(a_{it_i}\right)$ – параметр, який відображає процес надання i-ого виду кредиту в періоді t_i або його відсутність;

$$a_{it_i} = \begin{cases} 1, \text{якщо надано } i\text{-тий вид кредиту в періоді } t_i; \\ 0, \text{якщо не надано } i\text{-тий вид кредиту в періоді } t_i; \end{cases}$$

b_{jt_j} – параметр, який відображає процес *j*-ого виду депозиту в періоді t_j або його відсутність;

$$b_{jt_j} = \begin{cases} 1, \text{якщо залучено } j\text{-тий вид депозиту в періоді } t_j; \\ 0, \text{якщо не залучено } j\text{-тий вид депозиту в періоді } t_j; \end{cases};$$

v_{kt_k} – параметр, який відображає процес *k*-ого виду внеску в періоді t_k або його відсутність;

$$v_{kt_k} = \begin{cases} 1, \text{якщо залучено } k\text{-тий вид внеску в періоді } t_k; \\ 0, \text{якщо не залучено } k\text{-тий вид внеску в періоді } t_k; \end{cases}$$

t_i – період часу для *i*-го виду кредиту $t_i \in T_i$, T_i – множина періодів для *i*-го виду кредиту; t_j – період часу для *j*-го виду депозиту $t_j \in T_j$, T_j – множина періодів для *j*-го виду депозиту; t_k – період часу для *k*-го виду внеску $t_k \in T_k$, T_k – множина періодів для *k*-го виду внеску; u_i – ризик на кредити *i*-го виду.

При виконанні наступних умов:

$$\sum_{i=1}^{n} x_i r_i \le Z + K \tag{13}$$

$$\sum_{i=1}^{n} x_i r_i - \sum_{j=1}^{m} y_j r_j + R - K \le 0 \tag{14}$$

$$l \cdot \sum_{j=1}^{m} y_j r_j \le L \tag{15}$$

$$x_i \ge 0; y_j \ge 0; \tag{16}$$

де: *R* – частка резервного капіталу із залучених членських внесків; K – обсяг кредитного портфеля; Z характеризує максимальний обсяг залучених членських внесків для кредитування; *l* – норматив ліквідності на депозити; L – ліквідні депозити; r_i – місячна ставка відсотка за кредитами *i*-го виду; r_j – помісячна відсоткова ставка плати за депозитами *j*-го виду.

Нерівності (16) є умовами невід'ємності шуканих змінних, що створюють стратегію кредитної спілки; співвідношення (11, 12) є цільовою функцією, вигляд якої визначено конкретною постановкою задачі.

Співвідношення (11)-(16) описують оптимізаційну задачу за критеріями максимізації прибутку та мінімізації ризику неповернення кредитів.

Побудована економіко-математична модель розподілу кредитних ресурсів кредитної спілки дає змогу отримати оптимальну схему процесу кредитування. Весь процес кредитування, розбитий по місяцях, що дозволяє прослідкувати рух коштів, порахувати їх залишки та спрямувати їх на виплату по депозитах, формувати резервний фонд, покривати проблемні та неповернені позики.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене нами дослідження показує, що членські внески та внески (вклади) на депозитні рахунки можна поставити на один рівень. Режими залучення та використання даних внесків показують чітку різницю між ними. Членські внески є власністю спілки та є формою зобов'язань, які мають члени перед кредитною спілкою, і виступають джерелом формування майна і кредитних ресурсів в кредитній спілці. Внески (вклади) на депозитні рахунки залишаються власністю члена спілки і виступає джерелом формування лише кредитних ресурсів.

Знайдені коефіцієнти ефективності для депозитних вкладів та по кредитуванню вказують про нестабільне функціонування кредитних спілок в даних умовах.

Дослідження кредитного та депозитного портфелів кредитних спілок показують багатогранність депозитних та кредитних програм, високу потребу у програмах кредитування, які розраховані на будь-які потреби користувачів.

Зазначимо, що побудована модель дає можливість знаходити оптимальні управлінські рішення щодо розміщення активів кредитної спілки з метою підвищення її рентабельності, а також

досліджувати ситуації, пов'язані з кризами ліквідності. Реалізація даної моделі дасть змогу знайти структури кредитного і депозитного портфелів з метою максимізації загального доходу.

Література

1. Сидоренко О.М. Місце та роль кредитних спілок на фінансовому ринку України / О.М. Сидоренко, О.В. Леонова // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 1(10). – С. 172-174.
2. Волкова О.Г. Проблемні питання розмежування внесків кредитних спілок України / О.Г. Волкова // Экономика и управление. – 2013. – №1. – С. 74-79.
3. Гончаренко О.О. Особливості обліку в небанківських фінансових установах : навч. посібник / О.О. Гончаренко, Г.М. Лютова. – К. : УБСНБУ, 2013. – 561 с.
4. Луцишин О.О. Механізм трансформації заощаджень в інвестиції в процесі реалізації депозитних послуг кредитними спілками / О.О. Луцишин // Світ фінансів. – 2010. – № 3. – С. 117–120.
5. Ковалів В.М. Кредитна кооперація в Україні: історичні аспекти становлення, важливість та сучасний стан функціонування / В.М. Ковалів, І.І. Грубінка // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 12-18.
6. Нагребецька Л.А. Моделі погашення позичок у кредитних спілках / Л.А. Нагребецька // Економіка АПК. – 2001. – № 7. – С. 63-68.
7. Руська Р.В. Модель оптимізації відсоткової ставки за позиками в кредитній спілці / Р.В. Руська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4 [42]. – С. 241-246.
8. Ткачук В.Ю. Ризики кредитної спілки / В.Ю. Ткачук // Проблемы развития финансовой системы Украины в условиях глобализации: Сб. трудов XIII Международной науч.-практ. конф. аспирантов и студентов, (23-26 марта 2011 г., г. Симферополь). – «Центр Стабилизации». – Симферополь: Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2011. – С. 178
9. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює держане регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.nfp.gov.ua/
10. Перелік внутрішніх положень та процедур кредитної спілки від 11.11. 2003 р. № 116 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03.
11. Звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг, за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html

References

1. Sidorenko, O. and Leonowa, O. (2011), "The place and role of credit unions in the financial market of Ukraine", *Visnyk Universitetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy,* no. 1(10). pp. 172-174.
2. Volkova, O. (2013), "Problematic issues of the delimitation of contributions credit unions of Ukraine", *Ekonomika i upravleniye*, no. 1, pp. 74-79.
3. Honcharenko, V. and Liutova, H. (2013), *Osoblyvosti obliku v nebankivskykh finansovykh ustanovakh* [The accounting Features a non-banking financial institutions], tutorial, UBSNBU, Kyiv, Ukraine, 561 p.
4. Lutsyshyn, O. (2010), "Mechanism of transformation of savings into investment in the implementation of deposit services credit unions", *Svit financiv*, no. 3, pp. 117-120.
5. Kovaliv, V. and Hrubinka, I. (2011), "Credit co-operation in Ukraine: historical aspects of becoming, importance and modern state of functioning", *Visnyk Volynskoho institute ekonomiky ta menedzhmentu,* no. 2, pp.12-18.
6. Nahrebetska, L. (2001), "Models repayment of loans from credit unions", *Economika APK*, no. 7, pp. 63-68.
7. Ruska, R. (2013), "Model optimization interest rate on loans to credit union", *Innovatsiina ekonomika*, no. 4 [42], pp. 241-246.
8. Tkachuk, V. (2011), "Risks Credit Union", *Problemy razvitiya finansovoy sistemy Ukraine v usloviyakh globalizatsii* [Problems of development of Ukraine's financial system in the conditions of globalization], *Sb. trudov XIII Mezhdunarodnoy nauch.-prakt. konf. aspirantov i studentov* [Proceedings of the XIII International scientific and practical conference of students and post-graduates] (Simferopol, 23-26 March 2011), "Center of stabilization", Tavricheskiy natsionalnyy universitet im. V.I. Vernadskogo, Simferopol, Ukraine, p. 178.
9. The official website of the National Commission for regulation of state in the area of financial services, available at: http://nfp.gov.ua/ (access date February 22, 2016).
10. The list of internal regulations and procedures of the credit union from 11. 11. 2003 p. no. 116, available at: http:// zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1225-03. (access date February 22, 2016).
11. Report on the activities of the National Commission which performs state regulation in the financial services in 2015, riavailable at: http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html (access date March 02, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного університету В.І. Гринчуцький

УДК 336.77(477)

Кириченко К.В.,
к.е.н., доцент кафедри "Фінанси і кредит"
Херсонський національний технічний університет

ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕПОЗИТНИХ ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Kyrychenko K.V.,
cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of "Finances and Credit"
Kherson National Technical University

ASSESSMENT OF RELATIONSHIPS OF DEPOSIT AND CREDIT TRANSACTIONS WITH CREDIT INSTITUTIONS OF UKRAINE

Постановка проблеми. Важливе місце в структурі джерел ресурсів кредитних установ, основне місце в яких займають комерційні банки, відіграють депозити юридичних осіб різних форм організації і власності, державних установ та фізичних осіб. Від обсягів та стабільності формування депозитної бази в значній мірі залежить стабільність діяльності як окремих кредитних установ, так і кредитних систем в цілому.

В Україні, під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, зокрема, періодичних криз світової економіки, нестабільності, пов'язаної із процесом формування в Україні ринкової економіки та формування громадянського суспільства, зовнішньої агресії спостерігаються періодичні кризи, пов'язані із формуванням депозитної бази кредитних установ та їх кредитної діяльності. Тому дослідження взаємозв'язків депозитної та кредитної діяльності кредитних установ, виявлення факторів, які впливають на динаміку і структуру депозитів та кредитів, визначення кількісних показників цього впливу в умовах трансформаційної економіки України є важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням сутності та організації проведення депозитних та кредитних операцій комерційних банків, їх взаємозв'язку та взаємному впливу приділяється значна увага таких науковців, як О.Ф. Андросова [1], Н.В. Грапко [2], Т.Ф. Григораш [3], І.М. Дугін [4], Н.К. Жукова [5], Н.В. Зражевська [5], О.М. Кравченко [6], Л.В. Кузнєцова [7], А.М. Мороз [8], Н.С. Островська [2], С.С. Пільгуй [3], М.Ф. Пуховкіна [8], М.І. Савлук [8], Д.В. Смолич [9], А.В. Череп [1], Н.М. Чиж [9] та ін. Однак, незважаючи на досягнення провідних вчених, існує потреба поглибленого аналізу особливостей сучасного стану та пошуку шляхів удосконалення системи депозитних і кредитних відносин в Україні.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення тенденцій та взаємозв'язків депозитної і кредитної діяльності кредитних установ в Україні, та виявлення чинників, які впливають на ці процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження. За даними Національного банку України [10], обсяги депозитної та кредитної діяльності кредитних установ в Україні мають загальну тенденцію до зростання (табл. 1 і 2).

Таблиця 1

Депозити резидентів України в кредитних установах за видами валют і термінами погашення, залишки на кінець періоду, млн грн

Пер.	Усього		у тому числі за строками								У націон. валюті		У іноземн. валюті	
			на вимогу		до 1 року		від 1 року до 2 років		більше 2 років					
	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2002	39 467	100	…		…		…		…		27 349	69,3	12 119	30,7
2003	62 480	100	…		…		…		…		42 459	68,0	20 021	32,0
	158,3										155,2		165,2	37,1
2004	84 598	100	…		…		…		…		53 209	62,9	31 389	
	135,4										125,3		156,8	
2005	134 754	100	50 634	37,6	32 922	24,4	51 198	38,0	…		87 769	65,1	46 985	34,9
	159,3										165,0		149,7	

продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2006	185 917	100	62 557	33,6	42 762	23,0	80 598	43,4	…		115 102	61,9	70 814	38,1
	138,0		123,5		129,9		157,4				131,1		150,7	
2007	283 875	100	93 404	32,9	60 618	21,4	106 222	37,4	23 630	8,3	192 298	67,7	91 577	32,3
	152,7		149,3		141,8		131,8				167,1		129,3	
2008	359 740	100	107 589	29,9	92 912	25,8	122 344	34,0	36 897	10,3	201 835	56,1	157 905	43,9
	126,7		115,2		150,8		115,2		156,1		105,0		172,4	
2009	334 953	100	119 793	35,8	135 357	40,4	60 425	18,0	19 378	5,8	173 091	51,7	161 862	48,3
	93,1		111,3		145,7		49,4		52,5		85,8		102,5	
2010	416 650	100	152 477	36,6	133 499	32,0	106 718	25,6	23 956	5,7	239 302	57,4	177 348	42,6
	124,4		127,3		98,6		176,6		123,6		138,3		109,6	
2011	491 756	100	174 959	35,6	153 983	31,3	132 907	27,0	29 907	6,1	280 440	57,0	211 316	43,0
	118,0		114,7		115,3		124,5		124,8		117,2		119,2	
2012	572 342	100	185 314	32,4	187 948	32,8	163 861	28,6	35 219	6,2	320 268	56,0	252 074	44,0
	116,4		105,9		122,1		123,3		117,8		114,2		119,3	
2013	669 974	100	205 565	30,7	188 831	28,2	249 362	37,2	26 216	3,9	421 754	63,0	248 220	37,0
	117,1		110,9		100,5		152,2		74,4		131,7		98,5	
2014	675 093	100	250 153	37,1	210 442	31,2	186 535	27,6	27 963	4,1	365 454	54,1	309 638	45,9
	100,8		121,7		111,4		74,8		106,7		86,7		124,7	
2015	716 728	100	305 383	42,6	271 454	37,9	120 055	16,8	19 836	2,8	391 911	54,7	324 817	45,3
	106,2		122,1		129,0		64,4		70,9		107,2		104,9	
Лютий 2016	755 282	100	317 138	42,0	287 566	38,1	129 057	17,1	21 521	2,8	389 170	51,5	366 111	48,5
	105,4		103,8		105,9		107,5		108,5		99,3		112,7	

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [10]

Зокрема, загальна сума депозитів у кредитних установах України за період із 2002 року по лютий 2016 року збільшилась у 19,1 раза із 39467 млн грн до 755282 млн грн. Аналіз таблиці 1 показує, що тільки у 2009 році, тобто із початком світової фінансової кризи сума депозитів в кредитних установах України знизилася до 93,1% рівня 2008 року. В усі інші роки, незважаючи на періодичну політичну та економічну нестабільність, депозитна база кредитних установ зростала, хоч і з різною динамікою. Зокрема найвищий рівень зростання депозитів спостерігався у 2005 році, коли зростання порівняно із 2004 роком склало 159,3%. У 2007 році порівняно із 2006 роком зростання склало 152,7%, у 2008 порівняно із 2007 роком – 126,7%. Навіть у 2014 році, незважаючи на анексію Криму та воєнними діями на Донбасі, спостерігалося хоч і не значне зростання депозитної бази кредитних установ в Україні.

Водночас, аналіз таблиці показує, що структура депозитів за термінами більш чутлива до внутрішніх і зовнішніх ризиків. Зокрема, у 2009 році порівняно із 2008 роком, тобто, із початком світової фінансової кризи, різко зменшилася як сума, так і питома вага строкових депозитів від 1 до 2 років, відповідно із 122 344 млн грн, або 34,0% до 60 425 млн грн, або 18,0%, та депозитів на термін більше 2 років відповідно із 36 897 млн грн, або 10,3%, до 19 378 млн грн, або 5,8%. Водночас за цей же період при зниженні загальної суми депозитів, як в абсолютних, так і у відносних показниках зросли депозити до запитання, відповідно із 107 589 млн грн, або 29,9% до 119 793 млн грн, або 35,8%, та депозити на термін до 1 року із 92 912 млн грн, або 25,8%, до 135 357млн грн, або 40,4%. Аналогічна ситуація відбувалась і у 2013–2015 роках, коли вкладники під впливом зростання ризиків змінювали структуру депозитів, віддаючи перевагу короткостроковим депозитам та депозитам до запитання.

Аналіз депозитів за видами валют показує, що в основному вклади в кредитні установи проводилися в національній валюті, питома вага яких була більше 50%, однак, незважаючи на такий факт, слід зауважити, що питома вага депозитів в національній валюті неухильно знижувалась при зростанні депозитів у іноземній валюті. Така динаміка свідчить про зростання доларизації економіки України, що є негативним фактором.

Високими темпами відбувалось і зростання обсягів кредитів, виданих кредитними установами України. Зокрема, за досліджуваний період, тобто, із 2002 до початку 2016 року загальна сума виданих кредитів кредитними установами зросла у 24,7 раза, із 42 228 млн грн до 1 045 122 млн грн Найбільше зростання обсягів кредитів на 174,1%, спостерігалось у 2007 та 2008 роках порівняно,

відповідно, із 2006 та 2007 роками. У 2006 році порівняно із 2005 роком обсяги виданих кредитів кредитними установами України зросли на 171,0%.

Таблиця 2

Кредити надані резидентам кредитними установами України за строками погашення та видами валют, залишки коштів на кінець періоду, млн грн

Період	Усього		у тому числі за строками						У націон. валюті		У іноземній валюті	
			до 1 року		від 1 року до 5 років		більше 5 років					
	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага	Сума	Пит. вага
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
2002	42 228	100	30 357	71,9	11 871	28,1	…		24 656	58,4	17 571	41,6
2003	67 892	100	37 312	55,0	30 580	45,0	…		39 620	58,4	28 272	41,6
	160,1		122,9		257,6				160,7		160,9	
2004	88 615	100	40 590	45,8	48 025	54,2	…		51 243	57,8	37 371	42,2
	130,5		108,8		157,0				129,3		132,2	
2005	143 423	100	54 823	38,2	88 601	61,8	…		81 279	56,7	62 144	43,3
	161,8		135,1		184,5				158,6		166,3	
2006	245 230	100	86 197	35,1	159 033	64,9	…		123 787	50,5	121 443	49,5
	171,0		157,2		179,5				152,3		195,4	
2007	426 867	100	131 505	30,8	181 311	42,5	114 052	26,7	213 802	50,0	213 065	50,0
	174,1		152,6		114,0				172,7		175,4	
2008	734 022	100	222 033	30,2	278 581	38,0	233 408	31,8	300 220	40,9	433 801	59,1
	174,1		168,8		153,6		204,7		140,4		203,6	
2009	723 295	100	230 974	31,9	266 699	36,9	225 623	31,2	355 521	49,2	367 774	50,8
	98,5		104,0		95,7		96,7		118,4		84,8	
2010	732 823	100	242 772	33,1	275 605	37,6	214 446	29,3	395 504	54,0	337 319	46,0
	101,3		105,1		103,3		95,0		111,2		91,7	
2011	801 809	100	297 422	37,1	301 002	37,5	203 385	25,4	478 596	59,7	323 213	40,3
	109,4		122,5		109,2		94,8		121,0		95,8	
2012	815 142	100	344 237	42,2	294 511	36,1	176 394	21,7	515 580	63,3	299 562	36,7
	101,7		115,7		97,8		86,7		107,7		92,7	
2013	910 782	100	426 082	46,8	310 739	34,1	173 961	19,1	602 776	66,2	308 006	33,8
	111,7		123,8		105,5		98,6		116,9		102,8	
2014	1 020 667	100	413 045	40,5	390 343	38,2	217 280	21,3	547 987	53,7	472 680	46,3
	104,0		96,9		125,6		124,9		90,0		153,5	
2015	981 627	100	437 977	44,6	329 593	33,6	214 057	21,8	433 826	44,2	547 802	55,8
	96,2		106,0		84,4		98,5		79,2		115,9	
Лютий 2016	1 045 122	100	470 261	45,0	349 597	33,5	225 265	21,6	435 907	41,7	609 215	58,3
	106,5		107,4		106,1		105,2		100,5		111,2	

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [10]

Спад кредитної діяльності кредитних установ спостерігався тільки у 2015 році, коли обсяги виданих кредитів скоротилися до 96,2% рівня 2014 року. Звертає на себе увагу негативна динаміка кредитів на термін більше 5 роки, що свідчить про зниження інвестиційної складової в структурі виданих кредитів, а також висока питома вага кредитів видана в іноземні валюті. Цей показник засвідчує високі ризики, на які наражаються суб'єкти економічних відносин в Україні, які пов'язані із кредитами в іноземній валюті.

Порівнюючи показники загальної суми залучених депозитів та виданих кредитів кредитними установами України, слід звернути увагу на те, що як загальні обсяги, так і темпи зростання залучених депозитів були значно нижчими, ніж загальні обсяги і темпи зростання кредитів. Зокрема, як відмічалось раніше, при зростанні загальної суми депозитів за досліджуваний період у 19,1 рази, із 39467 млн грн у 2002 році до 755282 млн грн на початку 2016 року, загальна сума кредитів за цей же

період зросла у 24,7 рази, із 42 228 млн грн у 2002 році до 1 045 122 млн грн на початок 2016 року. При цьому обсяги виданих кредитів в окремі періоди більше ніж у два рази перевищували обсяги залучених депозитів, зокрема, у 2009 році це перевищення складало 215,9% (723 295/334 953×100=215,9%), а у 2008 році – 204,0% (734 022/359 740×100=204,0%). Рисунок 1 наочно демонструє вказану динаміку.

Рис. 1. Динаміка зростання загальної суми депозитів і кредитів кредитних установ України за 2002-2016 роки

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [10]

При аналізі суми депозитів і кредитів відповідно за термінами залучення і надання, в першу чергу, звертають на себе увагу значні обсяги кредитів на термін більше 5 років, питома вага яких коливалась від 19,1% у 2013 році до 31,8% у 2008 році, в той час як питома вага депозитів на термін більше 2 років в загальній структурі депозитів в різні роки складала максимум 10,3% у 2008 році.

Значне перевищення наданих кредитів над залученими депозитами як в абсолютній величині, так і у відносних показниках спостерігалось і по інших, тотожних строках. Зокрема, у 2008 році сума залучених депозитів на термін до одного року складала 92 912 млн грн, в той час як сума виданих кредитів на цей же термін дорівнювала 222 033 млн грн, тобто перевищення складало майже 239%.

Таким чином, можна констатувати, що ресурсне забезпечення кредитних установ в Україні за рахунок залучених депозитів тільки частково покривало обсяги виданих кредитів по кредитних установах України. Покриття існуючого розриву відбувалося в основному за рахунок запозичених ресурсів на зовнішніх і внутрішньому ринках та за рахунок кредитних ресурсів Національного банку України.

Показовим є аналіз взаємозв'язку депозитно-кредитних операцій кредитних установ в Україні в розрізі окремих територій (табл. 3).

Таблиця 3

Регіональні показники депозитних та кредитних операцій кредитних установ України по регіонах, за лютий місяць 2016 року

Регіон	Наявне населення, тис. осіб	Сума депозитів залучених банківськими установами, млн. грн.	Сума залучених депозитів на одну особу, тис. грн.	Сума кредитів виданих банківськими установами, млн. грн.	Сума виданих кредитів на одну особу, тис. грн.
1	2	3	4	5	6
Україна	42760,5	755282	63,6	1 045 122	88,0
Вінницька	1602,2	11767	28,8	6 139	15,0
Волинська	1042,7	7562	32,0	6 022	25,5
Дніпропетровська	3254,9	64306	62,5	198 202	192,6
Донецька[2]	4265,1	25314	42,9	28 482	48,3
Житомирська	1247,5	8016	31,8	4 476	17,8
Закарпатська	1259,2	6402	19,3	5 856	17,6
Запорізька	1753,6	25889	48,3	20 132	37,4
Івано-Франківська	1382,3	9001	28,9	4 511	14,5
Київська та м. Київ	4638,8	377698	197,9	598 777	313,7
Кіровоградська	973,1	7635	27,7	4 254	15,4

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
Луганська[2]	2205,4	5303	22,0	6 856	28,4
Львівська	2534,2	34899	44,8	20 554	26,4
Миколаївська	1158,2	10500	29,9	18 130	51,7
Одеська	2390,3	42038	42,3	44 662	47,1
Полтавська	1438,9	17121	35,2	7 469	15,3
Рівненська	1161,8	6525	24,6	3 651	13,8
Сумська	1113,3	9091	28,8	4 768	15,1
Тернопільська	1065,7	6804	32,7	4 144	19,9
Харківська	2718,6	38265	44,9	33 277	39,1
Херсонська	1062,4	7682	27,5	6 318	22,6
Хмельницька	1294,4	9518	33,4	5 472	19,2
Черкаська	1243,0	11034	27,7	7 087	17,8
Чернівецька	909,9	5623	17,1	2 958	9,0
Чернігівська	1045,0	7279	28,8	2 806	11,1

Джерело: розраховано автором за даними Національного банку України [10] та Державної служби статистики України [11]

Аналіз таблиці показує, що станом на початок 2016 року, при загальному перевищенні обсягів виданих кредитів над залученими депозитами на 138% (1045122/755282×100=138%), основна маса областей є донорами по формуванню ресурсної бази комерційних банків, тобто, за якими сума залучених депозитів перевищує суму виданих кредитів. До регіонів, які є переважними споживачами залучених ресурсів відносяться промислово розвинені регіони: в основному це місто Київ та Київська область, де при 377698 млн грн залучених депозитів, сума виданих кредитів складала 598 777 млн грн, тобто, перевищення складало 158,5%; Дніпропетровська область, де при 64306 млн грн залучених депозитів, сума виданих кредитів складала 198 202 млн грн; Донецька, Луганська, Миколаївська та Одеська області, де також сума виданих кредитів перевищувала суму залучених депозитів. Таким чином, при загальному перевищенні в Україні суми виданих кредитів над загальною сумою залучених депозитів, по шести областях спостерігається зворотна ситуація.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки.

1. За період із 2002 року до початку 2016 року в кредитних установах України обсяги залучених депозитів були значно нижчими порівняно із обсягами виданих кредитів, що дає підставу стверджувати про значні обсяги запозичених кредитних ресурсів на зовнішніх та внутрішніх ринках, особливо що стосується так званих «довгих грошей» на термін більше 5 років.
2. Структура залучених депозитів за термінами показує, що під впливом внутрішніх і зовнішніх ризиків суб'єкти економічних відносин віддають перевагу короткостроковим депозитам до одного року та депозитам до запитання.
3. Спостерігається негативна динаміка зростання обсягів залучених депозитів в іноземній валюті, що свідчить, в тому числі, і про зростання доларизації економіки України. Крім того, висока питома вага виданих кредитів в іноземній валюті сприяє зростанню ризиків суб'єктів економічних відносин, пов'язаних із коливанням валютного курсу.
4. Незважаючи на перевищення в цілому по Україні суми виданих кредитів над загальною сумою залучених депозитів, вісімнадцять регіонів, по яких обсяги залучених депозитів перевищують обсяги виданих кредитів, є донорами кредитних ресурсів для інших 6 регіонів, по яких навпаки, обсяги виданих кредитів перевищують суми залучених депозитів.

Подальші дослідження по цій темі потрібно спрямувати на виявлення факторів, які впливають на зростання доларизації економіки України, зниження обсягів довгострокових кредитів та розробки пропозицій щодо формування в Україні ресурсів для «довгих» кредитів.

Література

1. Череп А.В. Банківські операції : навч. посібник / А.В. Череп, О.Ф. Андросова. – К. : Кондор, 2008. – 410 с.
2. Островська Н.С. Аналіз стану та динаміки кредитування в Україні (2011–2013 рр.) / Н.С. Островська, Н. В. Грапко // Економічний часопис - XXI. – 2014. – № 9-10(2). – С. 15-18.
3. Григораш Т.Ф. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Т.Ф. Григораш, С.С. Пільгуй // Економічний простір. – 2012. – № 62. – С. 119–124. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2012_ 62/statti/17.pdf.

4. Дугін І.М. Врахування чинників зовнішнього середовища в процесі управління кредитним портфелем комерційного банку / І.М. Дугін // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 6. – С. 32–36.

5. Жукова Н.К. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні [Електронний ресурс] / Н.К. Жукова, Н. В. Зражевська // Економічний часопис - XXI. – 2011. – № 5–6. – С. 54–57. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/ portal/soc_gum/ech/2011_5-6/2011_5_6/54_57.pdf.

6. Кравченко О.М. Мотиваційні механізми залучення банками коштів населення / О.М. Кравченко // Статистика України. – 2010. – № 1. – С. 108-115.

7. Кузнєцова Л.В. Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні розвитку реального сектору економіки України / Л.В. Кузнєцова // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 107–115.

8. Банківські операції (підручник, 2-ге видання, виправлене і доповнене) / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. (за ред. д.е.н., професора А.М. Мороза). – К. : КНЕУ, 2002. – 476 с.

9. Чиж Н.М. Сучасний стан банківського кредитування в Україні [Електронний ресурс] / Н.М. Чиж, Д.В. Смолич // Економічний форум. – 2011. – № 2. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ekfor/2011_2/63.pdf.

10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id= 27843415&cat_id=44578#1.

11. Офіційний сайт Державної служби статистки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/.

References

1. Cherep, A.V. and Androsova, O.F. (2008), *Bankivski operatsii* [Bank operations], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine.

2. Ostrovska, N. S. and Hrapko, N. V. (2014), Condition and dynamics of lending analysis in Ukraine (2011-2013), *Ekonomicnyi Casopys-XXI,* no. 9-10(2), pp. 15-18,

3. Hryhorash, T.F. and Pilhui, S.S. (2012), “Bank lending in Ukraine: current state, the main problems and solutions”, *Ekonomichnyi prostir,* no. 62, pp. 119-124, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2012_62/statti/17.pdf (access date March 19, 2016).

4. Duhin, I.M. (2008), “Consideration of environmental factors in the management of the credit portfolio of commercial banks”, *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 6, pp. 32-36.

5. Zhukova, N.K. and Zrazhevska, N.V. (2011), “Current state of the market of bank loans in Ukraine”, *Ekonomicnyi Casopys-XXI,* no. 5-6, pp. 54-57, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ech/ 2011_5-6/2011_5_6/54_57.pdf. (access date March 19, 2016)

6. Kravchenko, O.M. (2010), “Motivational mechanism for banks to attract funds of individuals”, *Statystyka Ukrainy*, no. 1, pp. 108-115.

7. Kuznetsova, L.V. (2008), “Role of bank lending in the financial support of the real sector of Ukraine’s economy”, *Ekonomichnyi prostir*, no. 20/1, pp. 107-115.

8. Moroz, A.M., Savluk, M.I., Pukhovkina, M.F. et al. (2002), *Bankivski operatsii* [Bank operations], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Chyzh, N.M. and Smolych, D.V. (2011), “Current status of bank lending in Ukraine”, *Economichnyi Forum,* no. 2, available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ekfor/2011_2/63.pdf. (access date April 10, 2016)

10. The National Bank of Ukraine, Materials of official web-server, available at: http://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id= 445 78#1. (access date April 12, 2016)

11. The State Statistics Service of Ukraine, Materials of official web-server, available at: http://ukrstat.gov.ua/. (access date April 15, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Херсонського національного технічного університету М.А. Коваленко

УДК 336.717.3

Маринчак Л.Р.,
к.е.н., доцент кафедри фінансів
Клим'юк Т.Я.,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Marynchak L.R.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of finance
Klymiuk T.Ya.,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

VECTORS OF DEVELOPMENT OF DEPOSIT POLYCY OF DOMESTIC BANKS IN THE CONTEXT OF THEIR ADAPTATION TO MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC UNCERTAINTY

Постановка проблеми. Для ефективного розвитку національної економіки України в сучасних умовах особливо актуальним є питання максимально можливого залучення ресурсів у банківську систему та їх ефективний перерозподіл. У контексті останніх подій вітчизняні банки як ніколи відчувають гостру потребу в фінансових ресурсах, нових методах і механізмах їх залучення на депозити для забезпечення стабілізації процесу формування ресурсної бази, які б гарантували максимальний ефект від їх подальшого розміщення у процесі досягнення банком поставлених завдань.

Наявний механізм організації депозитної діяльності банку повинен базуватися на застосуванні антикризового банківського менеджменту та враховувати вірогідність негативних результатів через появу нових кризових явищ в Україні. Тому постає необхідність розробки такої депозитної політики, котра б враховувала фактори економічної та фінансової невизначеності та орієнтувалася на економічні, соціальні, політичні, демографічні цілі як складові управління банківською системою, орієнтовані на досягнення високого рівня розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розробки та реалізації ефективної депозитної політики вітчизняними банками присвячено значну кількість наукових праць таких українських вчених, як А. Мороза, М. Савлука, Т. Смовженко, О. Васюренка, О. Дзюблюка, Н. Кожель, А. Вожжова, С. Вожжова, Г. Панасенко. Актуальними є дослідження депозитної діяльності банків у кризовий і посткризовий періоди Л. Примостки, Ж. Довгань, О. Дмитрієвої, І. Івасіва, В. Коваленко, В. Шевалдіної.

Аналіз наукового доробку вчених у цій галузі дає підстави стверджувати, що внаслідок появи нових факторів впливу на ринок банківських послуг, змін у законодавчій базі, фінансової та політичної нестабільності в державі значна кількість питань досі потребує ґрунтовної оцінки та об'єктивного аналізу. До таких, зокрема, належить і проблема адаптації депозитної політики банку до сучасних умов економічної невизначеності.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є вивчення впливу факторів економічної невизначеності на депозитну діяльність банку та адаптація до них депозитної стратегії в контексті мінімізації можливих ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для сучасної вітчизняної банківської системи характерним є перехід на якісно новий етап розвитку, зумовлений конкуренцією кредитних організацій і необхідністю збереження та посилення ринкових позицій, що торкаються усіх без винятку сфер діяльності банків. На наш погляд, збільшення обсягів здійснюваних операцій і підвищення рентабельності банківської діяльності вимагають від кредитних організацій підвищення якості управління депозитними ресурсами і перегляду підходів, покладених в основу формування депозитної політики, яка повинна враховувати нові економічні умови, зокрема зростаючу економічну невизначеність.

Існування невизначеності та ризику є невід'ємною компонентою економічної свободи і підприємництва, і, разом з цим, фактором руху економічної системи. Нестійкість і альтернативний

характер розвитку трансформаційних процесів економіки обумовлюють зростання невизначеності, а отже, і ризику – як показника, що характеризує невизначеність.

Розглядаючи депозитну діяльність банку як складний процес, а банківську установу – як елемент фінансової системи країни, ми вважаємо доцільним розглядати фактор невизначеності як визначальний чинник результативності у формуванні підходів до розробки та реалізації депозитної політики.

Встановлюючи критерії економічної невизначеності для депозитної діяльності банківської установи, на наш погляд, необхідним є більш ґрунтовне окреслення даної проблематики у сфері сучасного банкінгу.

За своєю сутністю, економічну невизначеність ми можемо охарактеризувати як певну альтернативність економічних умов функціонування суб'єкта господарювання, що у кінцевому підсумку передбачає кілька можливих варіантів результату. Так, врахувавши певну альтернативність умов при формуванні стратегії діяльності, суб'єкт господарської діяльності отримає більш чіткий тактичний план, а це, у свою чергу, дозволить врахувати як оптимістичний, так і песимістичний сценарій кінцевого результату.

Разом із цим, невизначеність виражається в неоднозначності протікання реальних економічних процесів, в багатозначності перетворення можливостей у дійсність, в існуванні безлічі станів, у яких розглянутий в динаміці об'єкт може знаходитися в майбутній момент часу [1]. Тобто, необхідність діяти в умовах, які не можуть бути однозначно визначені, надають господарській діяльності ризиковий характер.

Причини появи невизначеності в економічних процесах зводяться до наступних [2]:

1) економічні процеси відрізняються зростаючою комплексністю і динамічністю, тобто є результатом взаємодії великої кількості різнорідних елементів, які, в свою чергу, схильні до різних кількісних і якісних змін;

2) об'єкти управління є соціально-економічними системами, властивості яких істотно залежать від поведінки діючих в них індивідів, результат дії котрих неможливо точно передбачити ;

3) значною мірою невизначеність економічних процесів викликана дією науково-технічного прогресу, змінами в структурі споживчого попиту, а також впливом природно-кліматичних і соціокультурних умов на процеси виробництва та відтворення.

На сьогодні серед дослідників окреслені проблеми ризику та невизначеності у діяльності усіх без винятку суб'єктів господарювання є взаємозумовленими факторами. Як зазначає Р. М. Качалов [3, с. 101], невизначеність – об'єктивна форма існування ризику. Г. Цельмер [4, с. 94] підкреслює, що невизначеність, будучи об'єктивною формою існування навколишнього світу, обумовлена, з одного боку, об'єктивним існуванням випадковості як форми прояву необхідності, а з іншого – неповнотою кожного акту відображення реальних явищ в людській свідомості. Причому неповнота відображення принципово непереборна через загальний зв'язок усіх об'єктів реального світу і нескінченності їх розвитку.

Виражається невизначеність в неоднозначності протікання реальних економічних процесів, в різноманітті перетворення можливостей у дійсність, в існуванні безлічі (як правило, нескінченного числа) станів, у яких об'єкт, що розглядається в динаміці, може знаходитися в майбутній момент часу.

В.В. Черкасов [5, с. 82] невизначеність трактує як постійну мінливість умов, швидку і гнучку переорієнтацію виробництва, дії конкурентів, зміну ринку і т. п. Невизначеність він називає найбільш характерною причиною ризику в управлінській діяльності. Кожному менеджеру, підприємцю, бізнесмену вчений рекомендує завжди пам'ятати і максимально враховувати, що, починаючи свою діяльність, а значить, вступаючи в ринкові відносини, будь-який суб'єкт господарювання обов'язково буде мати справу з невизначеністю і, як наслідок цього, підлягати протягом усього періоду діяльності впливу тих видів ризиків, які притаманні економіці, а також за даним напрямком діяльності як всередині організації, так і поза нею.

Специфіка банківської діяльності полягає в тому, що вона здійснюється в умовах постійної невизначеності, що залежить від багатьох факторів, вплив яких важко або неможливо спрогнозувати чи передбачити. Рішення, що приймаються в умовах невизначеності, генерують банківські ризики, які, в свою чергу, можуть призвести до виникнення небажаних наслідків. Банківський бізнес характеризується більш високим рівнем ризикованості порівняно з іншими видами діяльності та супроводжується численними ризиками, які виникають при здійсненні як активних, так і пасивних операцій.

Проте відзначимо, що для сучасного етапу розвитку економічного, політичного і соціального життя суспільства характерна наявність ризику як невід'ємного елементу, що чинить вплив на всі напрямки і сфери діяльності та викликає фундаментальні соціально-економічні зміни.

Серед ризиків, існуючих в рамках ринкового господарства, банківські є більшою мірою соціально відповідальними, позаяк банки виступають сполучною ланкою в економіці, без дієвого функціонування якої неможливе підтримання безперервності процесу суспільного відтворення. У зв'язку з цим, банківські кризи спричиняють численні фінансові втрати учасників, пов'язаних грошово-кредитними зобов'язаннями.

Визначаючи комплексні підходи до врахування економічної невизначеності у депозитній діяльності комерційного банку, доцільно виділити основні аспекти окресленої проблеми на рівні стратегії банку. Так, процес стратегічного управління банківською діяльністю включає в себе такі основні етапи, як стратегічний аналіз, розробка стратегії, реалізація стратегії.

Дослідники відзначають, що при формуванні стратегії потрібно використовувати принципи, які можна розглядати як критерії потенційно ефективної стратегії, а саме [6]:

1. Майбутня невизначеність, або врахування змін в зовнішньому середовищі: сучасна банківська стратегія повинна підтримувати тісний взаємозв'язок між банком і зовнішнім середовищем та бути здатною перетворювати зміни зовнішнього оточення банку в його стратегічні і тактичні конкурентні переваги.

2. Гнучка адекватність, або альтернативність та багатоваріантність: стратегічні зміни повинні бути адекватні змінам зовнішнім. Крім того, банки повинні мати декілька варіантів стратегій, щоб мати можливість вчасно зреагувати на несподівані зміни.

3. Специфічність стратегії: обумовлюється специфікою діяльності банківських установ та різницею в їх стратегічній поведінці.

4. Ситуаційність стратегії: ефективна стратегія завжди інтегрує характерні особливості саме даної конкретної ситуації в ключові фактори майбутнього (стратегічного) успіху конкретного банку.

5. Унікальність стратегії: для досягнення майбутнього бізнес-успіху в стратегію банку повинні бути закладені окремі сильні моменти, які в реальній практиці ведення бізнесу вигідно відрізнятимуть його від усіх головних конкурентів.

Розширюючи принципи формування депозитної стратегії, ми зосереджуємо увагу на врахуванні економічної невизначеності як базису, що є результуючим фактором (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи депозитної стратегії банку із врахуванням фактора економічної невизначеності

Принцип депозитної стратегії	Характеристика принципу	Врахування фактора економічної невизначеності
Перспективність	Спрямованість на довгострокову перспективу, тому наслідки прийнятих стратегічних рішень характеризуються пріоритетністю для банку на протязі тривалого часу.	З метою мінімізації ризиків важливо вчасно і швидко враховувати майбутні тенденції макроекономічних змін та можливі зміни у взаємовідносинах із вкладниками (позитивні і негативні)
Стійкість	Необхідність послідовного дотримання депозитної стратегії та підпорядкованість своїх тактичних дій стратегічним пріоритетам.	Готовність банку до здійснення коригувальних змін у депозитній стратегії відповідно до нових умов, проте в межах узгодженої концепції розвитку банку.
Можливість реалізації	Важливість урахування реальних можливостей банку у досягненні поставлених довгострокових цілей і визначенні депозитної стратегії	Невизначеність проявляється обмеженістю альтернативності стратегічних цілей. Важливим є врахування не лише пріоритетів, а й можливості реалізації депозитної стратегії в умовах генерації банківських ризиків.
Поетапність	Послідовність впровадження депозитної стратегії: вирішення довгострокових цілей відбувається через реалізацію середньо- і короткострокових завдань. Поставлених цілей можна досягти тільки завдяки послідовній роботі та постійному контролі за реалізацією стратегії.	Вплив невизначеності на реалізацію кожного етапу полягає у тому, що існує конфліктність коротко-, середньо- та довгострокових цілей, і, як наслідок, може виникнути проблема неузгодженості та взаємозаперечення сформульованих завдань.
Комплексність	Створення системи збору та аналізу необхідної інформації дозволяє своєчасно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища. Для розробки ефективної депозитної стратегії необхідно врахувати велику кількість чинників.	Необхідність зосередження уваги на вивченні факторів впливу зовнішнього середовища при одночасному контролі внутрішніх процесів. При цьому важливим є врахування компетентності трудового колективу і загальної здатності команди до взаємодії для забезпечення злагодженої роботи у реалізації депозитної стратегії.
Пріоритетність	Довгострокова стратегічна лінія є пріоритетною і визначальною щодо всієї подальшої роботи. Обрана стратегія розвитку депозитної діяльності та методи її реалізації є основою для побудови всіх оперативних планів депозитної діяльності банківської установи.	Через невизначеність можлива затримка у прийнятті управлінських рішень та перевага поточних інтересів банку над стратегічними. У такій ситуації фактор пріоритетності є вирішальним.

Джерело: складено авторами на основі [7; 8]

На основі результатів проведеного аналізу певних чинників, що можуть спричинити суттєвий вплив на реалізацію стратегічних рішень, керівництво банку може обрати одну із стратегій на ринку [6]:

1) консервативна стратегія – надання існуючих послуг існуючим клієнтам;

2) дезінвестиційна стратегія – скорочення або припинення надання даної послуги на даному сегменті ринку;

3) стратегія проникнення – робота в освоєному сегменті ринку щодо просування існуючих банківських продуктів новим споживачам;

4) стратегія розвитку – передбачає продаж раніше розроблених послуг на новому сегменті ринку;

5) інноваційна стратегія – пропозиція якісно нових або модифікованих послуг на існуючих сегментах ринку;

6) стратегія диверсифікації – пропозиція нових послуг на нових ринках.

Поряд із розробкою і реалізацією депозитної стратегії, розвиток банку неможливо забезпечити без детально відпрацьованої та економічно обґрунтованої депозитної політики, що враховує особливості діяльності самої кредитної організації та її клієнтів, вибрані пріоритети подальшого зростання і поліпшення якісних показників діяльності банку, соціально-економічні умови, в яких здійснюється банківська діяльність.

Усвідомлення негативних наслідків фінансової кризи, яка хопила банківську систему України з 2014 року, вимагає суттєвих змін у роботі банків по залученню коштів та проведення більш продуманої політики щодо їх розміщення. Для цього необхідно врахувати фактори невизначеності, котрі впливають на розвиток політичної та економічної ситуації, а відтак, і на депозитну політику банківських установ [9, с. 43]:

1) відсутність реальних економічних і, що найголовніше, політичних передумов для стабілізації та пожвавлення економіки;

2) подальше зростання інфляційних очікувань;

3) скорочення реальних доходів населення і подальша процентна диференціація співвідношення «бідні / багаті»;

4) відсутність розуміння того, що небезпечна не сама по собі девальвація, а непрогнозована девальвація;

5) зменшення ресурсної бази банківської системи в умовах скорочення реальних доходів населення, кризи довіри до фінансових інститутів, чим суттєво обмежуються можливості покриття потреб реального сектора економіки в запозиченнях за рахунок внутрішніх джерел.

У таблиці 2 наведено основні проблеми банків у сфері реалізації ними депозитної політики та можливі шляхи їх подолання.

Таблиця 2

Сучасні проблеми в сфері депозитної політики та шляхи їх вирішення

Проблема	Шляхи вирішення
Забезпечення збереженості вкладів	Страхування вкладів; підвищення фінансової стійкості та ліквідності діяльності банку
Обмеженість у формуванні ресурсної бази	Залучення нових клієнтів; активізація депозитної політики; аналіз середовища, ринку заощаджень, місця і ролі банку на цьому ринку
Конкуренція в банківський сфері	Підвищення привабливості вкладів, застосування нових технологій; підвищення якості обслуговування; зміцнення іміджу банку; грамотна рекламна політика
Нестабільність у банківській сфері під час кризи і посткризовий період	Взаємозв'язок депозитних, кредитних та інших операцій банку для підтримки його стабільності, надійності та фінансової стійкості; диверсифікація ресурсів банку з метою мінімізації ризику; сегментування депозитного портфеля
Недоліки в організації депозитного процесу, відсутність науково-обґрунтованої концепції проведення депозитної політики	Створення відповідного структурного підрозділу, залучення кваліфікованих фахівців і навчання співробітників

Джерело: складено авторами на основі [10]

Характеризуючи означені проблеми депозитної політики сучасних банківських установ, можна сформулювати загальну проблему невизначеності депозитної політики: на депозитну діяльність будь-якої банківської установи впливають зовнішні та внутрішні фактори невизначеності, що враховується при розробці та реалізації депозитної стратегії та депозитної політики (рис. 1).

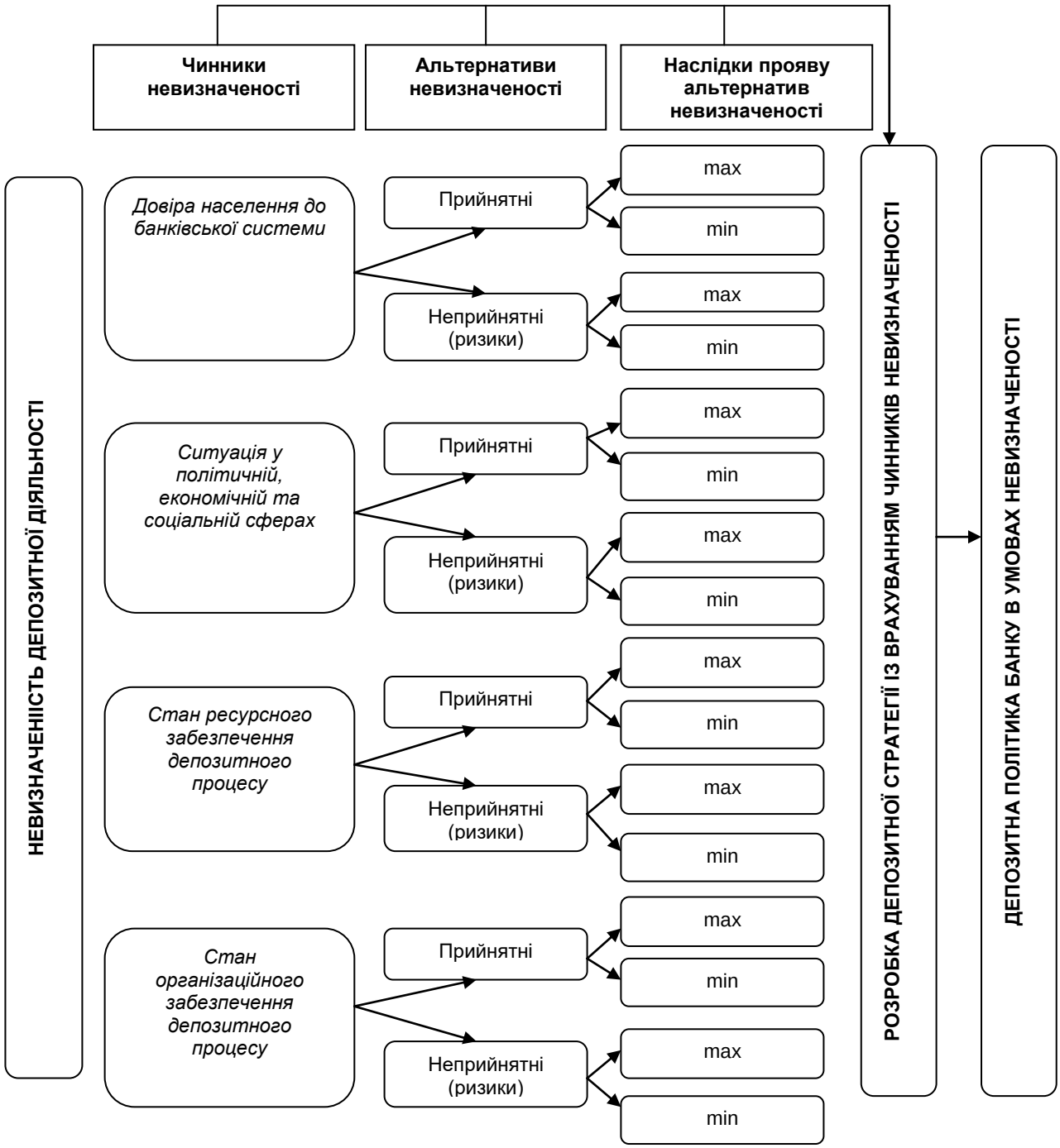

Рис. 1. Врахування чинників невизначеності у розробці депозитної політики банку
Джерело: побудовано авторами

Реальним підтвердженням впливу розглянутих факторів невизначеності на депозитну діяльність українських банків є статистичні дані результатів досліджень. Зокрема, за даними НБУ [11], на 1.09.2014 року загальний обсяг депозитів становив 680,0 млрд грн, з них депозити фізичних осіб – 433,9 млрд грн (63%) і 246,1 млрд грн (37%) – депозити юридичних осіб. Всього за рік – з 1 жовтня 2013 року по 1 жовтня 2014 року – депозити громадян в банках скоротилися з 422,5 гривень до 312,7 млрд гривень, або на 109 млрд гривень. Така статистика є наслідком політичних потрясінь, що підірвали довіру населення до банківської системи. Проте на 01.12.2015 року загальний обсяг депозитів в Україні становив 695,6 млрд грн, з яких 394,9 млрд грн (57%) – депозити населення. Ці дані свідчать про поступове зростання обсягу вкладень у вітчизняні банки внаслідок застосування ними антикризового менеджменту, незважаючи на зростаючу кількість збанкрутілих банківських установ.

Із початком девальваційних процесів деяким банкам вдавалося утримувати клієнтів і навіть залучати нових. До таких банків слід віднести ПАТ «ПриватБанк», АТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укрексімбанк», котрі за часткою депозитів в загальній структурі депозитного портфеля займають лідируючі позиції: 34,3%, 12,0% та 6,3% відповідно [11].

Розглядаючи стратегію банківських установ України, можна відзначити, що у досягненні успіху в умовах посилення кризових явищ велику роль відіграє саме врахування зовнішніх та внутрішніх факторів невизначеності.

Зокрема, для реалізації депозитної стратегії окремі банківські установи передбачили і впровадили наступні заходи:

1. Модернізацію каналів продажів депозитних продуктів в умовах конкуренції на ринку банківських послуг («Ощадбанк») [12];
2. Розширення асортименту банківських послуг відповідно до змінних потреб клієнтів банківської установи («Приватбанк») [13];
3. Максимальне врахування депозитних ризиків при реалізації депозитної політики банківської установи, зокрема посилення інформаційної та фінансової безпеки банківської установи («Укрексімбанк») [14].

Отже, на наш погляд, найбільш ефективною та дієвою на практиці є депозитна політика, котра розроблена на основі стратегії врахування чинників невизначеності, і що найбільш оптимально – врахуванні цілої низки депозитних ризиків.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, позаяк існування невизначеності та ризику є невід'ємною компонентою економічної свободи і підприємництва, а специфіка банківської діяльності в Україні на сучасному етапі відзначається тим, що вона здійснюється в умовах постійної економічної невизначеності, організація управління та контролю в процесі реалізації депозитної політики банками неухильно обумовлює необхідність врахування відповідних чинників у депозитній стратегії. Тому характеристику основних принципів депозитної стратегії банківських установ було доповнено можливим впливом різних факторів, що виникають в умовах економічної невизначеності, та рекомендовано їх обов'язкове врахування, що дозволить банкам обрати правильну стратегію поведінки на ринку і запровадити відповідні заходи впливу щодо мінімізації можливих депозитних ризиків.

Література

1. Коваленко В.В. Управління фінансовими ресурсами банку: сутність та принципи / В.В. Коваленко / Вісник Дніпропетровського університету. – Випуск 6/3. – 2012. – №10/1. – Том 20. – С. 67–72. – (Економічні науки).
2. Колпаков В.М. Теория и практика принятия управленческих решений : учеб. пособ. / В.М. Колпаков. – К.: МАУП, 2004. – 504 с.
3. Качалов Р. М. Управление экономическим риском. Теоретические основы и приложения / Р.М. Качалов. – СПб : Нестор-История, 2012. – 248 с.
4. Цельмер Г. Учет риска при принятии управленческих решений / Г. Цельмер // Проблемы МСНТИ. – 1980. № 3. – С. 94–105.
5. Черкасов В. В. Проблемы риска в управленческой деятельности : моногр. / В. В. Черкасов. – М. : Рефл-бук, 1999. – 288 с.
6. Крухмаль О. В. Депозитна стратегія як фактор підвищення конкурентоспроможності банків в умовах фінансової кризи [Електронний ресурс] / О. В. Крухмаль, Н. Г. Євченко, О. В. Мірошниченко. – Режим доступу: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Miroshnichenko_004.pdf.
7. Кешикова Н. В. Стратегическое управление банковской деятельностью: этапы, принципы, методы. [Електронний ресурс] / Н. В. Кешикова. – Режим доступа : http://oaji.net/articles/245-1394267487.pdf.
8. Маринчак Л. Р. Депозитна діяльність банків України: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук : 05.06.15/ Л. Р. Маринчак. – Тернопіль, 2015. – С. 7.
9. Васильева А. С. Особенности депозитной политики коммерческого банка в современных условиях / А.С. Васильева // Финансы и кредит. – 2011. – № 40. – С. 42-52.
10. Меркулова Н. С. Особенности реализации депозитной политики коммерческого банка в современных условиях [Електронний ресурс] / Н.С. Меркулова, С.Г. Некрасова – Режим доступу : http://fincred.rossiaforum.com/t29-topic.
11. Аналітичний огляд банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://bankografo.com.
12. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». Депозити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://deposit-oschadnybank.crm.ua/depositable.
13. Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк». Депозити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://privatbank.ua/ua/depozit/.
14. Офіційний сайт ПАТ «Укрексімбанк». Депозити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.eximb.com/ukr/personal/deposits/.

References

1. Kovalenko, V.V. (2012), "Financial management of the bank: the nature and principles", *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, vol. 6/3, no. 10/1, pp. 67–72.
2. Kolpakov, V.M. (2004), *Teoriya i praktika prinyatiya upravlencheskikh resheniy* [Theory and practice of management decision-making], MAUP, Kyiv, Ukraine, 504 p.

3. Kachalov, R.M. (2012), *Upravleniye ekonomicheskim riskom. Teoreticheskiye osnovy i prilozheniya* [Management of economic risk. Theoretical Foundations and Applications], Nestor-Istoriya, SPb, Russia, 248 p.
4. Tsel'mer, G. (1980), "Accounting for risk management decisions", *Problemy MSNTI*, no. 3, pp. 94–105.
5. Cherkasov, V.V. (1999), *Problemy riska v upravlencheskoy deyatel'nosti* [Risk of problems in management], Refl-buk, Moscow, Russia, 288 p.
6. Krukhmal, O.V., Yevchenko, N.H. and Miroshnychenko, O.V. "Deposit strategy as a factor in improving the competitiveness of banks in the financial crisis", available at: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_BS/Miroshnichenko_004.pdf. (access date February 12, 2016).
7. Keshikova, N.V. "Strategic management of banking activity: steps, principles, methods", available at: http://oaji.net/articles/245-1394267487.pdf. (access date February 11, 2016).
8. Marynchak, L.R. (2015), "Deposit activity of banks Ukraine: Current State, Problems and Prospects of Development", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.08, Ternopil, Ukraine.
9. Vasilyeva, A.S. (2011), "Features of the deposit policy of commercial bank in modern conditions", *Finansy i kredit*, no. 40, pp. 42-52.
10. Merkulova, N.S. and Nekrasova, S.G. "Features of the deposit policy of commercial banks in modern conditions", available at: http://fincred.rossiaforum.com/t29-topic. (access date February 11, 2016).
11. Analytical review of banks Ukraine, available at: http://bankografo.com. (access date February 12, 2016).
12. Official site of JSC "Oschadbank" Deposit, available at: http://deposit-oschadnybank.crm.ua/depositable. (access date February 12, 2016).
13. Official site of PJSC CB "PrivatBank". Deposit, available at: https://privatbank.ua/ua/depozit/. ((access date February 12, 2016).
14. Official site of JSC "Ukreximbank". Deposit, available at: https://eximb.com/ukr/personal/deposits/. (access date February 12, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 336.77:334.72

Сидор Г.В.,
к.е.н., старший викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВІВ

Sydor H.V.,
cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of fundamental and of special disciplines of Chortkivskyi Institute of Entrepreneurship and Business Ternopil National Economic University

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL CREDIT COOPERATIVES

Постановка проблеми. З метою уникнення ризиків банки забезпечують надання кредитів тим підприємствам, які мають високу рентабельність і стійке фінансове становище, платоспроможність яких не викликає сумнівів і вони мають шанси для подальшого розвитку. Відповідно сільським територіям, на котрих не розташовані великі і середні кредитоспроможні підприємства, важко залучити фінансові ресурси на економічний розвиток.

Діючі банківські організації не мають у сільській місцевості доволі розвиненої мережі філій. Крім того, процедура оформлення банківських кредитів дуже громіздка, складна, тривала і вимагає наявності заставного майна, якого сільські позичальники найчастіше не мають. Зазначені недоліки здатна усунути сільськогосподарська кредитна кооперація, оскільки кредитні кооперативи, на відміну від вітчизняних банків, націлені на надання послуг своїм членам на взаємовигідній основі. Створення сільських кредитних кооперативів є практичною відповіддю представників малих форм господарювання в аграрному секторі на їх зростаючу потребу у фінансових послугах.

У зв'язку з цим найбільш прийнятним способом вирішення цієї проблеми є формування і подальше зміцнення незалежного джерела фінансування у вигляді сільської кредитної кооперації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями кредитного забезпечення підприємств, зокрема сільськогосподарських, займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: І. Бурачек [2, с. 31–37], В. Гончаренко [3], Б. Дадашев [4], В. Зіновчук [5-6], Р. Іванух [7], А. Кудінов [8], М. Малік [9], Н. Попов [10], О. Чаянов [11] та ін. У їхньому доробку знайшли відображення основні аспекти вирішення проблеми поліпшення кредитного забезпечення підприємств, у тому числі сільськогосподарських. Однак, попри велику кількість наукових праць, ще не повністю досліджені питання формування дієвої системи сільськогосподарської кредитної кооперації. Дослідження проблеми та вивчення питань формування системи сільськогосподарської кредитної кооперації сьогодні набуває особливої актуальності. Саме це зумовило пошук шляхів вирішення цієї проблеми та вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Обґрунтувати напрями модернізації системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства в сучасних умовах. Виробити пропозиції щодо побудови трьохрівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації. Розглянути значення розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації як альтернативного кредитора для сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарські кредитні кооперативи сьогодні виконують важливу функцію щодо забезпечення доступності фінансових послуг на селі. Вони акумулюють вільні грошові кошти сільських жителів і спрямовують їх на розширення і розвиток господарств членів кооперативу – створення нових робочих місць, розширення землекористування, розвиток малого бізнесу та сфери послуг на селі. На відміну від комерційних фінансових організацій, сільськогосподарські кредитні кооперативи не тільки задовольняють потреби своїх членів у фінансових послугах, а й підвищують їх рівень добробуту за допомогою розподілу отриманого прибутку між членами кооперативу залежно від обсягу наданих ним послуг. Відповідно, сільськогосподарські кредитні кооперативи є важливим інститутом сталого розвитку сільської місцевості, підвищення економічної активності та рівня людського капіталу на селі.

Згідно Закону України "Про кредитні спілки", кредитна спілка – це неприбуткова організація, заснована фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [1].

Сільськогосподарська кредитна кооперація дає можливість фінансово підтримувати членів кооперативу, оскільки має важливі переваги порівняно з банківськими структурами: мінімальну відсоткову ставку, просту систему застави, гнучку систему відстрочення повернення кредиту, стимулювання діяльності шляхом надання податкових пільг, а також виділення їм коштів з обласних та місцевих бюджетів для формування пільгового кредитування [3, с. 38].

Розвиток кредитної кооперації сьогодні відбувається уповільненими темпами. Однією з причин, яка стримує поширення кредитної кооперації, є відсутність чіткої та якісної законодавчої бази, що регулює діяльність кредитних кооперативів різних рівнів.

Максимальне наближення до клієнтів та порівняно низькі витрати із кредитного обслуговування є перевагами такої організації. Розвиток цього кредитування передбачає виникнення кооперативних банків, де власниками повинні бути ті особи, які користуються їхніми послугами. Такі організації повинні поділятися на три рівні і створюватися за принципом територіальності та демократизації управління:

– перший рівень – створення місцевих кооперативних банків. На цьому етапі відбуватиметься формування правової бази їхньої діяльності. Місцеві кооперативні банки формуватимуть обсяги замовлень на кредитні ресурси від товаровиробників, згідно з якими банки складатимуть зведений план кредитування аграрних товаровиробників, визначатимуть цілі отримання цих ресурсів й ефективне їх використання, строки надання й повернення кредитів, підготовка й перепідготовка кадрів для роботи в таких установах, тобто такі установи будуть сполучною ланкою із виробниками сільськогосподарської продукції. Незважаючи на те, що сільськогосподарський кооператив є некомерційною організацією, банк отримає певну вигоду – розширить вплив на ринку кредитування за рахунок отримання членства, збільшення кількості учасників кредитного ринку і упевненість у довгостроковій платоспроможності клієнта.

Перший рівень кредитної кооперації повинен бути фундаментом усієї системи, на якому буде будуватися діяльність регіональних і національних ланок. Саме з цього рівня доцільно починати створення системи сільської кредитної кооперації;

– другий рівень – регіональні кооперативні банки, які забезпечать перерозподіл коштів між місцевими кредитними кооперативами, де підтримка першого рівня додатковими послугами буде однією з визначальних їхніх функцій. Сюди належатиме розробка нових фінансових продуктів, підтримка ліквідності, забезпечення розрахункових, валютних та інвестиційних операцій тощо. Сільськогосподарська кредитна кооперація дає можливість фінансово підтримувати членів кооперативу, завдяки важливим перевагам порівняно з банківськими структурами: мінімальну

відсоткову ставку, просту систему застави, гнучку систему відтермінування повернення кредиту, стимулювання діяльності шляхом надання пільг і підтримки з державного і місцевого бюджетів.

– третій рівень – центральні кооперативні банки, взаємопоєднання двох нижчих рівнів є їхньою основною функцією та логічно завершує побудову кооперативної фінансової системи аграрного сектору економіки України. Оптимальним вирішенням проблеми кредитування аграрної галузі є саме створення такого центрального банку на чолі запропонованої системи кооперативного кредитування сільськогосподарського виробництва [4, с. 50].

Створенню запропонованої кредитної кооперації перешкоджають певні недоліки законодавства, зокрема розмір мінімального статутного фонду, кількість учасників кооперативного банку, підприємницький механізм розподілу коштів.

В майбутньому з розвитком і розширенням своєї діяльності кредитні кооперативи стануть підґрунтям створення кооперативних банків, коштами яких користуватимуться. Мережу кооперативних банків та філії спеціалізованого аграрного банку доцільно б було з часом сформувати в єдину систему кредитного обслуговування підприємств аграрної галузі.

Практика діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів у регіонах, де сформувалась і функціонує регіональна система сільськогосподарської кредитної кооперації, показує кращі результати порівняно з кооперативами, які здійснюють свою діяльність поза системою.

Нами запропонована трирівнева система сільськогосподарської кредитної кооперації, що представляє собою об'єднання сільськогосподарських кредитних кооперативів першого та другого рівнів, метою яких є створення фондів фінансової взаємодопомоги, гарантій і резервів, що дозволяють найбільш повно задовольняти потреби пайовиків і підвищувати рівень зворотності позикових коштів.

На рис. 1. представлена модель сільськогосподарської кредитної кооперації.

Діяльність сільськогосподарських кредитних кооперативів другого і третього рівнів мають ґрунтуватися на тих самих принципах, що і кооперативи першого рівня. Необхідно зазначити, що кожна ланка системи вирішує певне коло завдань, властивих даному рівню.

Перший рівень сільськогосподарської кредитної кооперації представлений локальними сільськогосподарськими кредитними кооперативами (районні) і їх кооперативними ділянками (філії, представництва).

Основним завданням сільськогосподарських кредитних кооперативів цього рівня є задоволення фінансових та інших потреб сільськогосподарських товаровиробників і жителів села.

У своїй діяльності вони прагнуть збільшити масштаб обслуговування сільського населення та сільськогосподарських товаровиробників, наблизити і удосконалювати послуги, що надають своїм членам.

Сільськогосподарські кредитні кооперативи першого рівня здатні вирішувати такі завдання: оцінка кредитоспроможності позичальників, видача позичок, спостереження за цільовим їх використанням, забезпечення повернення позик.

У більшості випадків ресурси сільськогосподарських кредитних кооператив першого рівня обмежені, тому для поповнення вони звертаються за позиками в регіональні кооперативи або за кредитами в кредитні організації, фонди та інші фінансові організації.

Розглянемо функціональні відносини суб'єктів сільськогосподарської кредитної кооперації [6, с. 198].

Локальний рівень (сільськогосподарські кредитні кооперативи – першого рівня):

– управління позиками членів;

– управління портфелем позик;

– управління власними коштами та зовнішніми запозиченнями;

– інформаційне і консалтингове обслуговування пайовиків;

– моніторинг діяльності пайовиків;

– робота зі збільшення членської бази (залучення додаткової кількості членів кредитних кооперативів) та розширення мережі кооперативних філій (представництв) сільськогосподарських кредитних кооперативів у сільських населених пунктах для ширшого охоплення діяльності.

Регіональний рівень (сільськогосподарські кредитні кооперативи другого рівня):

– створення фондів фінансової взаємодопомоги і гарантій;

– підтримання ліквідності сільськогосподарських кредитних кооперативів;

– забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських кредитних кооперативів;

– надання фінансових резервів сільськогосподарським кредитним кооперативам першого рівня;

– перерозподіл тимчасово вільних грошових коштів сільськогосподарським кредитним кооперативам першого рівня в межах регіону;

– зберігання тимчасово вільних грошових коштів сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня;

– забезпечення зобов'язань сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня (гарантія, порука і застава);

– моніторинг діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня;

– участь у реалізації цільових програм;

– робота зі збільшення мережі сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня в сільських населених пунктах.

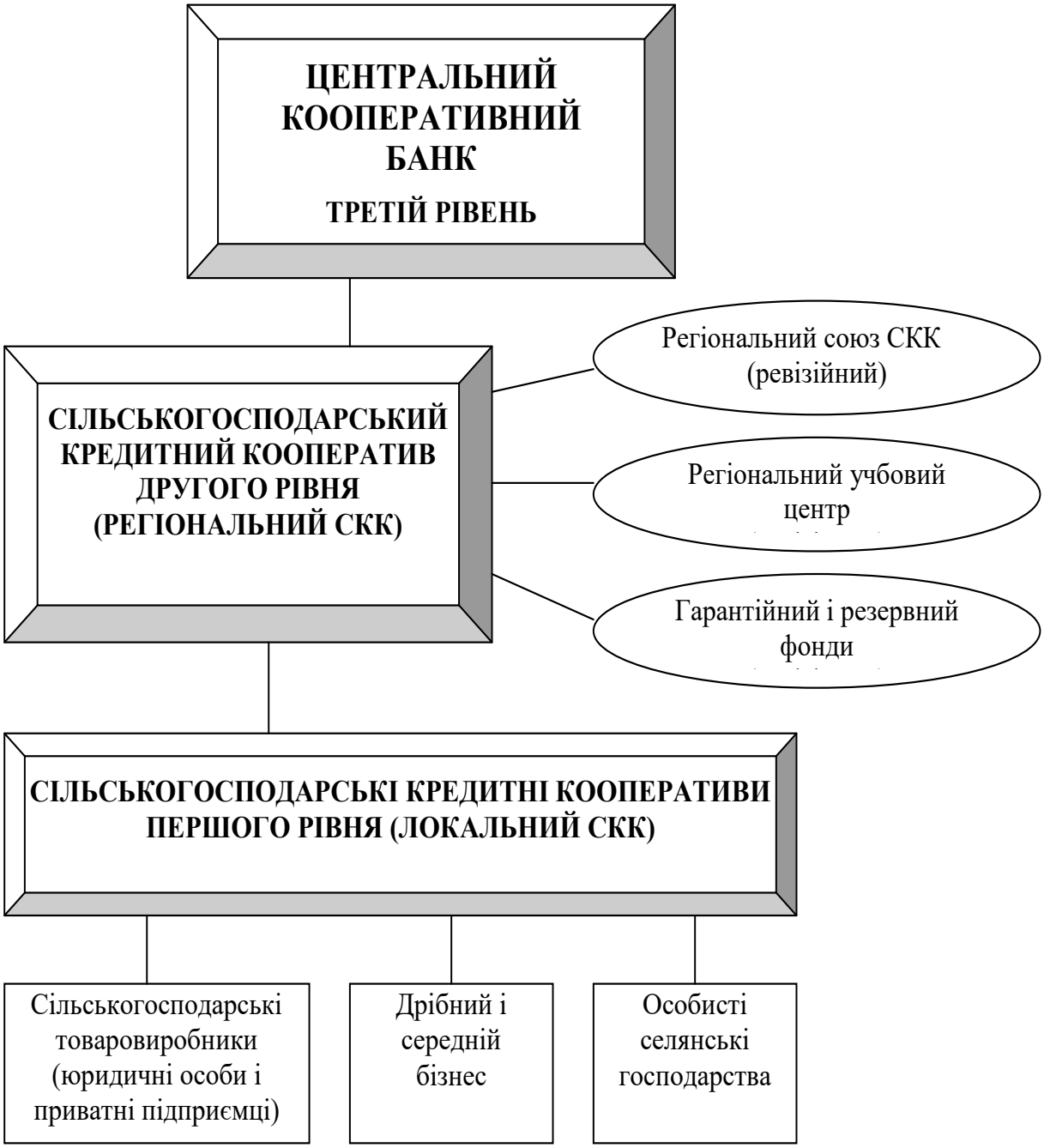

Рис. 1. Модель сільськогосподарської кредитної кооперації

Джерело: розробка автора

Регіональний навчальний центр:

– навчання виконавчих директорів, голів, кредитних фахівців, бухгалтерів сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня;

– консультування;

– проведення нарад з керівниками та спеціалістами сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня з питань розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації.

Регіональний союз кредитної кооперації:

– контроль за операціями кредитних кооперативів;

– координація роботи первинних сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня, представлення їх інтересів у взаємодії з органами законодавчої та виконавчої влади, а також місцевого самоврядування;

– впровадження стандартів і нормативів, що регулюють діяльність кредитних кооперативів;
– надання консультаційних та інформаційних послуг;
– проведення ревізій їх фінансово-господарської діяльності;
– аналіз фінансово-господарської діяльності, надання рекомендацій та надання сприяння у їх реалізації;
– проведення маркетингових досліджень;
– оцінка вартості майна та підприємств як майнових комплексів.

Другий рівень системи представлений регіональним сільськогосподарським кредитним кооперативом, регіональним союзом сільськогосподарського кредитного кооперативу, членами яких є сільськогосподарські кредитні кооперативи першого рівня. У другий рівень також входить регіональний навчальний центр, який, як правило, формується при регіональному кредитному кооперативі як його структурний підрозділ.

Основними функціями суб'єктів другого рівня системи сільськогосподарської кредитної кооперації є захист інтересів сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня, фінансова допомога, навчання його менеджменту, інформаційно-консультаційна допомога, надання гарантій, поручительства і застави, а також взаємодія з вищою ланкою системи та органами законодавчої та виконавчої влади і т.д.

Доцільно тимчасово вільний залишок фонду фінансової взаємодопомоги сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня передавати у фонд фінансової взаємодопомоги сільськогосподарського кредитного кооперативу другого рівня на основі договору позики, що дозволить перерозподіляти грошові кошти між кооперативами в середині системи.

Такий механізм взаємовідносин між сільськогосподарськими кредитними кооперативами є законодавчо дозволений і вигідний для всіх учасників регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, оскільки дозволяє задовольняти потреби сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня в розміщенні вільних фінансових ресурсів, а в кінцевому підсумку найбільш повно задовольняти потреби пайовиків.

Пропонуємо для вдосконалення механізму взаємовідносин кредитних кооперативів першого та другого рівнів грошові кошти резервних фондів сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня передавати в розпорядження сільськогосподарських кредитних кооперативів другого рівня, але на умовах негайного повернення сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня в разі потреби. Це дозволить захистити від знецінення кошти резервних фондів сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня і отримати дохід (відсоток).

Розглянуті вище резерви підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів можливо задіяти тільки у разі наявності регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, тому в регіонах, де ще не створені такі системи, необхідно вжити заходи з їх створення та розвитку [11, с. 235].

Поповнення сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня фінансовими ресурсами проводиться сільськогосподарськими кредитними кооперативами другого рівня за рахунок фінансових коштів, які він формує, як правило, не за рахунок коштів кооперативів першого рівня, а за рахунок взаємодії з банками, фондами та іншими фінансовими організаціями, а також співпраці з державними органами та залучення бюджетних коштів.

Другий рівень системи сільськогосподарської кредитної кооперації за рахунок створення гарантійних і резервних фондів, надання фінансово-правової підтримки виступає гарантом ефективної діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня.

Діяльність сільськогосподарських кредитних кооперативів та їх спілок всіх наступних рівнів системи сільськогосподарської кредитної кооперації буде спрямована на підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня та якості обслуговування кінцевих позичальників.

Сільськогосподарський кредитний кооператив як першого, так і другого рівня окремо не в змозі відстояти свої інтереси в умовах ринку, конкуренції з банками та іншими фінансовими інститутами. Тільки об'єднання зусиль допоможе вирішувати всі ці проблеми, лише багаторівнева система дозволить кожному окремому кооперативу вирішувати свої внутрішні проблеми і досягати оптимальних результатів.

Отже, для сільськогосподарських кредитних кооперативів другого рівня, як і для сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня, потрібна підтримка, яку якраз і надає третій рівень, який формується регіональними сільськогосподарськими кредитними кооперативами, що делегують низку повноважень шляхом створення кредитної установи, котра об'єднає в собі дрібні кредитні кооперативи і буде здатна управляти вільними коштами кредитних кооперативів другого рівня, а також вести зовнішні операції з коштами кооперативної системи.

Таким чином, на третьому рівні здійснюється моніторинг за діяльністю регіональних сільськогосподарських кредитних кооперативів, навчання фахівців регіональних

сільськогосподарських кредитних кооперативів і виконуються представницькі функції на міжнародному рівні.

Як вже було зазначено, в регіональній системі сільськогосподарської кредитної кооперації позики кінцевим позичальникам у сільськогосподарських кредитних кооперативах першого рівня можуть надаватися як власними силами, так і за участю в цій схемі кооперативу другого рівня.

При отриманні позик від регіонального сільськогосподарського кредитного кооперативу, як і при отриманні кредитів банків, потрібне забезпечення виконання зобов'язань за позиками (кредитам).

Для вирішення цього завдання сільськогосподарськими кредитними кооперативами першого рівня, які є членами сільськогосподарських кредитних кооперативів другого рівня, можуть використати внутрішній потенціал регіональної системи сільськогосподарської кредитної кооперації, який полягає у використанні можливостей отримання поручительства (застави) з боку інших сільськогосподарських кредитних кооперативів першого рівня, які також є членами кредитної кооперативної системи.

Висновки з проведеного дослідження. З одержаних результатів і проведеного дослідження випливає, що створення широкої мережі сільськогосподарських кредитних кооперативів повинно істотно зменшити роль тіньового фінансового ринку, забезпечити необхідними фінансовими ресурсами сільськогосподарських товаровиробників, збільшити ділову активність сільського населення і, відповідно, виробництво внутрішнього валового продукту.

Проведене дослідження дало змогу зробити такі висновки: по-перше, кредитна кооперація орієнтована на пайовиків з більш низьким рівнем доходу; по-друге, кредитні кооперативи висувають значно нижчі вимоги до заставного забезпечення позик за рахунок реалізації принципу колективної відповідальності пайовиків; по-третє, система кредитної кооперації вирішує проблему доступності фінансових послуг дрібним фермерам і селянським господарствам в кожному населеному пункті, адже кооператив знаходиться в безпосередній близькості від місця проживання та економічної діяльності своїх членів і видає позики з використанням більш простих і зрозумілих процедур у порівнянні з банком.

Література

1. Про кредитні спілки: Закон України [№ 2908-III від 20.12.2001 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14

2. Бурачек І.В. Розвиток виробничої кооперації в сільському господарстві України / І.В. Бурачек // Економіка АПК. – 2005. – № 1. – С. 31–37.

3. Гончаренко В.В. Кредитні спілки у сільськогосподарському виробництві / В.В. Гончаренко // Економіка України. –2000. – № 6. – С. 36–42.

4. Дадашев Б.А. Сучасний стан і перспективи розвитку кредитних спілок в Україні / Б.А. Дадашев, В.В. Обливанцов // Економіка АПК. – 2012. – № 6. – С. 49–55.

5. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В.В. Зіновчук. – К. : Логос, 1996. – 224 с.

6. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу / В.В. Зіновчук . – Логос, 1999. – 254 с.

7. Іванух Р.А. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р.А. Іванух, О.О. Жовтанецька // Економіка АПК. – 2001. – № 12. – С. 25–32.

8. Кудінов А.С. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : спец : 08.00.08. "Гроші, фінанси і кредит" / А.С. Кудінов. – К. : ННЦ "Інститут аграрної економіки" Української академії аграрних наук, 2007. – 18 с.

9. Малік М.Й. Науково-методичне забезпечення розвитку кооперації в аграрній сфері економіки / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2010. – № 12. – С. 103–108.

10. Попов Н.И. Теория кооперации / Н.И. Попов. – М. : Центросоюз, 1929. – 150 с.

11. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации / А.В. Чаянов. – М. : Наука, 1991. – 456 с.

References

1. On credit unions: the Law of Ukraine from 20.12.2001, no. 2908-III, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2908-14 (access date February 09, 2016).

2. Burachek, I.V. (2005), "The development of industrial cooperation in agriculture Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 1, pp. 31–37.

3. Honcharenko, V.V. (2000), "Credit unions in agriculture", *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 36–42.

4. Dadashev, B.A. and Oblyvantsov, V.V. (2012), "The current state and prospects of development of credit unions in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 49–55.

5. Zinovchuk, V.V. (1996), *Kooperatyvna ideia v silskomu hospodarstvi Ukrainy i SShA* [The cooperative idea in agriculture Ukraine and the US], Lohos, Kyiv, Ukraine, 224 p.

6. Zinovchuk, V.V. (1999), *Orhanizatsiini osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu* [Agricultural cooperative organizational framework], Lohos, Kyiv, Ukraine, 254 p.

7. Ivanukh, R.A. and Zhovtanetska, O.O. (2001), "Development of agricultural cooperation in the transition to a market economy", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 25–32.

8. Kudinov, A.S. (2007), "Loan servicing of agricultural cooperatives", Thesis abstract for Cand. Sc. (Economic), 08.00.08, Kyiv, Ukraine.

9. Malik, M.Y. (2010), "Scientific and methodological support of development of cooperation in agriculture economy", *Ekonomika APK*, no. 12, pp. 103–108.
10. Popov, N.I. (1929), *Teoriya kooperatsii* [Theory of cooperation], Tsentrosoyuz, Moscow, Russia, 150 p.
11. Chayanov, A.V. (1991), *Osnovnyye idei i formy organizatsii selskokhozyaystvennoy kooperatsii* [Main ideas and forms of organization of agricultural cooperatives], Nauka, Moscow, Russia, 456 p.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло

УДК 658.11(100)

Жихарцева О.О.,
здобувач кафедри економічної теорії
Львівська комерційна академія

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП

Zhykhartseva O.O.,
candidate for a degree of the department of economic theory
Lviv Commercial Academy

FOREIGN EXPERIENCE OF ACTIVITY OF FINANCIALLY INDUSTRIAL GROUPS

Постановка проблеми. Проблеми формування та функціонування фінансово-промислових груп (ФПГ) в Україні привертають все більшу увагу вчених економістів, засобів масової інформації та громадськості, адже процес переходу до ринкових відносин в багатьох країнах вказує на ефективність підприємницької діяльності, що переважно обумовлено використанням різних форм господарської співпраці та збільшенням організаційно-виробничих структур суб'єктів, що господарюють, за рахунок участі в статутному капіталі, придбанні акцій інших організацій та підписанні відповідних договорів між організаціями. За своєю структурою вони є інтегрованими фінансовими, промисловими та бізнес структурами. Створення ФПГ засвідчує те, що така структура допомагає найлегшим чином подолати кризові явища, оскільки окремо створені фінансові інститути та промислові підприємства є більш уразливими на ринку.

Як наслідок зазначеного вище, зростає актуальність вивчення та використання зарубіжного досвіду створення та функціонування ФПГ для вдосконалення та ефективного функціонування вже існуючих вітчизняних ФПГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, які стосуються зарубіжного досвіду діяльності фінансово – промислових груп досліджували такі вчені, як: І.В. Алєксєєв, М.К. Колісник, А.С. Мороз, О. Борик, М. Вінницький, О. Різенко, М. К. Галянтич, Н.М. Процун та ін.

Однак у більшості наукових досліджень недостатньо уваги приділено саме використанню зарубіжного досвіду функціонування ФПГ для ефективного функціонування вже існуючих вітчизняних ФПГ. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення зарубіжного досвіду діяльності ФПГ та обґрунтування доцільності та важливості його використання в умовах вітчизняної системи господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. За особливостями організації, розмірами, структурою, спеціалізацією, джерелами фінансування, рівнем втручання держави в економічну сферу виділяються різні моделі ФПГ, а саме:

1. Англо-американська модель. В ній ключова роль належить великим компаніям, акції яких котируються на найбільших світових біржах і на діяльність яких держава впливає опосередковано – виключно через суди.

2. Континентальна європейська модель, у якій домінують середні та великі компанії, контрольний пакет акцій яких належить крупним інвесторам (наприклад, аристократичним сім'ям як у Франції). Фінансується банківською системою. Держава сприяє розвитку стратегічних секторів (аерокосмічна галузь, енергетика, металургія).

3. Синтез двох попередніх моделей – Канада, країни Південної Америки, Скандинавії, Іспанія. У цих країнах переважають відносно малі за світовими масштабами та середні компанії, які є в

основному власністю підприємців-засновників. Основне джерело фінансування – банки, які обмежуються кредитними функціями і не беруть активної участі в управлінні [3].

Слід зазначити і те, що за час розвитку господарських відносин фінансово-промислові групи зазнали значних змін і навіть сучасні ФПГ в різних регіонах мають відмінності. Це залежить від розвитку регіону, держав та підприємств, що входять до складу інтеграційного угрупування та розвитку корпоративних відносин.

Наприклад, у США поєднання банківських, промислових та комерційних компаній і корпорацій здійснювалось насамперед через наявність зв'язків у сфері фінансів. У першій половині XX століття за рахунок концентрації капіталу сімейним (Моргани, Рокфелери, Дюпони, Меллони і т.п.) та регіональним (Чикагська, Клівлендська, Каліфорнійська та ін.) фінансовим групам вдалось сконцентрувати значні пакети акцій та об'єднати промислові та комерційні компанії різних профілів діяльності з подальшим переплетенням їх зв'язків за рахунок не тільки акціонерних, але й особистих, сімейних, альянсних та інших відносин. При цьому сплетіння банківських та нефінансових структур призводило до розширення послуг банків і підвищення надійності вкладення капіталу [2].

Отже, у США мають місце об'єднання навколо певного ядра (банківського, торговельного або промислового), що визначають промислово-фінансову політику країни в цілому, та практично контролюють розвиток важливих галузей господарства.

Водночас варто відзначити і наявність нових тенденцій, а саме: злиття об'єднань у більш великі коаліції, тобто об'єднання національного масштабу. До них відносяться каліфорнійська (західна), ньюйоркська (східна) та частково північна (промислова).

У Німеччині прикладом такої форми інтеграції є фінансово-промислові об'єднання, центрами створення яких, як правило, є великі банки. На основі акціонерних, фінансових, а також ділових зв'язків виникає міжгалузева інтеграція промислових концернів з фінансовими інститутами у стійкі горизонтальні промислово-фінансові об'єднання. При цьому банки беруть участь не тільки у фінансуванні інвестиційних проектів, але і в управлінні підприємствами.

Наприклад, навколо Deutsche Bank AG групуються такі відомі промислові концерни, як Bosch, Siemens, а навколо Dresdner Bank AG – Hochst, Grunding, Krupp. Своєю чергою, навколо порівняно стійкого центра – концерну групується багато великих, середніх та малих фірм. В середньому головні холдингові групи володіють акціями та контролюють діяльність близько 150 компаній.

Фінансово-промислові групи у Німеччині є гнучкими утвореннями, маневреність яких забезпечується банком, і під дією яких відбувається поглинання або злиття окремих компаній та утворення великих ФПГ [1].

В країні три національні групи контролюють більше половини промисловості, транспорту, кредитно-страхової сфери, торгівлі, сфери послуг тощо. Найбільш потужною серед них є група, що об'єднується навколо «Дойч Банку». Це концерни «Сіменс», «Бош», «Даймлер Бенц», «Тіссен», ФЕБА, РВЗ та багато інших. Друга за потужністю група сконцентрована навколо «Дрезден банку». До неї відносяться такі відомі концерни, як «Хест», «Грюндіг», «Крупп» та інші. Ця група має тісні зв'язки з регіональними, насамперед з баварською (з банком «Баріше Хіпотекен унд Вексель банк» «Дрезден банк» пов'язаний особистою унією), та іноземними (Франція, Бельгія, Голландія, США тощо) групами. І третя фінансова – промислова група, яка базується навколо «Комерц банку». Вона спеціалізується у торгівлі та сфері послуг.

Водночас зазначимо, що значна частина економіки Німеччини контролюється регіональними фінансово-промисловими групами, які досить тісно пов'язані з урядами земель, котрі мають значну автономію від федерального уряду та законодавства, а також співпрацюють з ними в напрямках розвитку регіональної економіки.

Отже, у німецькій моделі в формуванні групи присутнє домінування в акціонерній власності фінансових установ – комерційних банків та безпосередня співпраця з державними структурами у розвитку промислового потенціалу країни, в той час як для американської моделі (на основі англосаксонського права) характерним є домінування промислового капіталу над фінансовим.

У Франції первинне формування груп здійснювалось шляхом об'єднання сімейного та індивідуального капіталу. Як зазначає О.Я. Борик [2], саме сімейні унії та зв'язки поряд з системами угод про ринки збуту та поставок, кредитно - фінансових та інвестиційно - гарантних відносин, виробничо-технологічного та науково-дослідного співробітництва при безумовній спрямованій підтримці владними структурами дозволили сформувати ядро промислово - фінансових груп.

Наприклад, державні фінансово-промислові групи у Франції базуються на таких потужних концернах та компаніях, як: «Електрісіте де Франс», «Газ де Франс», «Алькотель», «Рено», «Юзінор-Сасілор», «Ельф-Акітен» та інші.

Варто зазначити, що державні компанії і концерни в країні діють в галузях, пов'язаних з важкою індустрією, а саме: в хімічній – «Рон-Пуленк», в металургійній загального профілю – «Юзіно-Сасілор», у спеціалізованій на алюмінії – «Пашине», на цинку, нікелю та свинцю – «Іметаль».

Водночас поряд з державними корпораціями успішно діють і мають державну підтримку також і приватні компанії та концерни. Наприклад, в автомобілебудуванні з державною корпорацією «Рено» успішно конкурує приватна корпорація «Пежо».

Отже, як бачимо з проведеного дослідження, французький досвід поєднує як державну, так і недержавну форми власності, а також різні системи управління та розвитку.

В Італії фінансово – промислові групи контролюють відносно невеликий економічний простір. ФПГ в даній країні здійснюють свою діяльність насамперед в автомобільній, хімічній та машинобудівній промисловості та у приладобудуванні.

Ядром ФПГ, як правило, служить банківсько-фінансовий або державний холдинг. Що стосується державних холдингів, то вони формувались при підтримці державної фінансово-кредитної системи. Так, п'ять банків, які повністю належать державі (Неаполітанський, Сіцілійський, Італійський, «Монте дєй Пскі ді Сіена» і «Інстітуто банкарью сан Піоло ді Торіна») та три банки, контрольний пакет яких належить державному концерну – інституту промислової реконструкції ІРІ (Римський, Італійський кредит і Комерційний банк), практично контролюють основні фінансові потоки у країні.

Для України особливий інтерес у розбудові економіки за допомогою ФПГ має досвід Японії. В країні здійснювалась значна підтримка галузей, які належали до пріоритетних, а для стимулювання їхнього розвитку приймались відповідні закони щодо видобутку газу і нафти, атомної енергетики, вугледобувної, авіаційної, машинобудівної, металургійної, текстильної промисловості та інших галузей [5]. У випадку участі підприємств приватного капіталу у державних програмах вони користувались значною дотаційною підтримкою, до них застосовувалось особливе (пільгове) оподаткування.

В Японії шляхом злиття промислових підприємств, холдингових компаній, банків і торгівельних структур створені такі потужні структури, як „Міцуї", „Сумітомо", „Міцубісі" та інші сформували потужні ПФГ. Такі ж конгломерати існують і в Південній Кореї, а саме: „Самсунг", „Хенде", „Деу" та інші.

В сучасній економіці Японії є 2 види об'єднань:

– кейрецу (форма співпраці між банками та компаніями в Японії, яка об'єднує їх зусилля та, таким чином, призводить до економічного прогресу, японський вид вертикального концерну);

– сюдани (універсальна фінансово-промислова група, де керівництво відбувається на основі циркулярного холдингу) [6; 8].

Кейрецу є об'єднанням 20-30 компаній різних за галузевою приналежністю. Вони організовані за принципом змішаного холдингу, навколо банку, страхової, торгової або промислової компанії і орієнтуються на виробництво (вертикально інтегровані) або фінансовий бізнес (горизонтально інтегровані), або на маркетинг. Головну роль в інтегруванні, фінансуванні та моніторингу ФПГ виконують фінансові інститути, а всі зовнішні комерційні зв'язки централізує торгова компанія. Головна фірма контролює фінансову діяльність своїх дочірніх підприємств – підрядників, а підрядники контролюють наступний рівень організації об'єднання – субпідрядників [6].

Як зазначає Н.М. Процун [6], практично більшість японських корпорацій, кредитно-фінансових та страхових компаній і установ, торгових домів та фірм об'єднані в промислово-фінансові групи – «седани», а сім з них реально контролюють економічну ситуацію у більшості галузей економіки країни. Три з них створені навколо таких промислових корпорацій, як «Міцуі», «Сумімото» і «Міцубісі», а інші чотири - навколо банків «Ніхон когйо гінко», «Фудзі» (група «Фуко»), «Санва» і «Дайті-Кангйо».

«Хітачі-Ніссан» серед них є самостійною промисловою групою і має статус юридичної особи, на відміну від решти груп.

Отже, досвід Японії свідчить про перспективність розвитку великих промислово-фінансових об'єднань, для регулювання діяльності яких держава застосовує сукупність заходів прямого і непрямого характеру.

Досвід країн Західної Європи та США, свідчить про те, що ФПГ, як складне багатофакторне комплексне утворення, при вдало прийнятому законодавстві, можуть бути ефективно використані для формування нових виробничо-фінансових відносин і розвитку всього ринкового господарства, особливо на фондовому, інвестиційному та кредитному ринках.

Суттєвим аспектом діяльності ФПГ за кордоном є їхнє регулювання з боку держави.

Також світовий досвід свідчить про відсутність єдиної моделі корпоративної побудови та управління ФПГ. Відмінності у складі та структурі кожної конкретної групи значною мірою зумовлені конкретно-історичними обставинами і визначаються індивідуально з урахуванням стану виробництва та ринку, специфікою законодавчого регулювання, ролі фінансових організацій щодо питань корпоративної власності та управління. Створення великих корпорацій дозволяється у будь-якій організаційно-правовій формі об'єднання підприємств. Незалежно від наявності статусу юридичної особи (за загальними правилами ФПГ не мають статусу юридичної особи) об'єднання промислово-фінансового типу володіють правосуб'єктністю, адже їх діяльність регулюють окремі правові норми, наприклад, щодо введення консолідованого податкового та бухгалтерського обліку, на них покладається виконання певних завдань. Великі ФПГ є інструментом державного регулювання економіки, вони стимулюються різними заходами, наданням державних пільг.

В сучасних умовах створення ФПГ відбувається основними чотирма напрямами [4; 7]:

– По-перше, це кредитні зв'язки, при яких створюються пільгові умови кредитування для учасників групи. Наприклад, англійські компанії традиційно мають справу з кількома провідними банками. В Німеччині і Франції всі великі компанії пов'язані з одним провідним банком. В Італії мала

компанія має справу з 20–30 банками, а велика – 40–50. Різнобічною є залежність промисловості від банків. У Німеччині банкам належать великі пакети акцій. Ця залежність є наслідком допомоги, що надавалася банками в минулому. А через скрутне становище компаній відбувається все більше проникнення банків у їхні справи, посилюються зв'язки банків з промисловістю, зростає їх взаємна зацікавленість у підвищенні прибутку.

– Другим напрямом створення ФПГ є володіння акціями і система участі. Широкого використання набула система взаємної участі в капіталі через придбання цінних паперів компаній.

– Третім напрямом фінансово-промислової інтеграції є особиста унія. Це знаходить свій прояв у розвиненій мережі директоратів, що переплітаються, в особистій унії власників і менеджерів банків та великих концернів, яка посилює єдність інтересів і координує дії обох сторін у системі фінансового капіталу. Наприклад, до складу наглядової ради німецького «Дойче Банку» входять керівники концернів «Сіменс», «Бош» та ін. Зі свого боку, банки створюють комісії, ради та інші органи при правліннях. Так, у Великобританії до 20% компаній у своїх правліннях мають представників банків. Це забезпечує банки необхідною інформацією про стан промисловості.

– Четвертим напрямом створення ФПГ є певна організація розрахункових операцій і ведення поточних рахунків. У галузі розрахунків та інших форм банківського обслуговування відбуваються значні зміни. Великі компанії мають 1–2 головні банки, через які здійснюють основну лінію розрахунків і операцій. Підприємствам банки пропонують нові послуги – від розрахунку заробітної плати до повного фінансово-розрахункового обслуговування, зокрема, бухгалтерський облік операцій, складання звітності тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналіз досліджень діяльності ФПГ в різних країнах показав важливість вивчення та використання зарубіжного досвіду створення та функціонування ФПГ в умовах вітчизняної системи господарювання для раціонального використання промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Виходячи з вищенаведеного, можна зробити висновок стосовно того, що для створення нових ФПГ та ефективного функціонування вже існуючих з врахуванням зарубіжного досвіду потрібно:

– розробити механізми та економічні важелі впливу на ті фактори, які забезпечують ефективне управління ФПГ;

– доцільно передбачити систему фіскальних та кредитних пільг;

– розробити основні засади та основи формування моделі функціонування цільових ФПГ на зразок аналогічних фінансово - промислових об'єднань Європейського взірця.

Всі вище наведені заходи будуть сприяти підвищенню ефективності функціонування вітчизняних фінансово-промислових груп та раціональному використанню промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Література

1. Алєксєєв І.В. Управління ресурсним забезпеченням промислово-фінансових груп : монографія / І.В. Алєксєєв, М.К. Колісник, А.С. Мороз. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – 132 с.

2. Борик О. Особливості формування промислово-фінансових груп в умовах країн ЄС та СНД та використання зарубіжного досвіду для України / О. Борик // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2009. – №1(2). – С. 87–92.

3. Вінницький М. Камо грядеш, Україно? [Електронний ресурс] / М. Вінницький, О. Різенко // Києво-Могилянська бізнес-студія. – 2006. – № 16. – С. 112–116. – Режим доступу : http://www.management.com.ua/strategy/str140.html

4. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У 3 т.: Т. 3 / С.В. Мочерний. – К. : Вид. «Академія». – 2002. – 952 с.

5. Галянтич М.К. Правові проблеми створення та діяльності промислово-фінансових груп в Україні: монографія / М.К. Галянтич. – К. : НДІ приватного права і підприємництва. – 2005. – 118 с.

6. Процун Н.М. Зарубіжний досвід функціонування фінансово-промислових груп і можливості його імплементації в Україні / Н.М. Процун // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і Управління. – 2012. – Т. 25 (64) . – № 1. – С. 154-162.

7. Челомбітько Т.В. Розвиток фінансово-промислових груп у національній економіці / Т.В. Челомбітько // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 40–43.

8. Юрій С. Фінансово-промислові групи у функціонуванні економічних систем / С. Юрій, В. Лещук // Світ фінансів. – 2012. – № 2. – С. 7-16.

References

1. Alieksieiev, I.V., Kolisnyk, M.K. and Moroz, A.S. (2007), *Upravlinnia resursnum zabezpechenniam FPG* [Management the resource providing of FPG], textbook, Publishing house of the National university "Lviv politekhnika", Lviv, Ukraine, 132 p.

2. Boryk, O. (2009), «Features forming of FPG in the conditions of countries of ES and CIS and use of foreign experience for Ukraine», *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzava,* no. 1(2), pp. 87–92

3. Vinnytskyi, M. and Rizenko, O. (2013), "Where go Ukraine ?", *Kyievo-mohulianska biznes-studiia*, no. 16, pp. 112-116, available at: http://www.management.com.ua/strategy/str140.html (access date April 08, 2016).

4. Mocherniy, S. (2002), *Economichna entsyklopediia* [Economic encyclopaedia], textbook, Academy, Kiev, Ukraine, 952 p.
5. Haliantych, M. (2005), *Pravovi problemy stvorennia ta diialnosti FPG v Ukraini* [Legal problems of creation and activity of FPG are in Ukraine], textbook, NDI of private right and enterprise, Kiev, Ukraine, 118 p.
6. Protsun, N. (2012), "Foreign experience of functioning financially industrial groups and possibility of his implementacii in Ukraine", *Vcheni zapusku Tavriiskoho natsionalnoho universutetu*, no. 1, pp. 154–162.
7. Chelombitko, T.V. (2012), "Development financially industrial groups in a national economy", *Problemy economicy*, no. 4, pp. 40–43.
8. Yurii, S. and Leschuk, V. (2012), "FPG is groups in functioning of the economic systems", *Svit finansiv*, no. 2, pp. 7-16.

Рецензент: д.е.н., професор Львівської комерційної академії Г.І. Башнянин

УДК 631.115.1:338.43.02

Стефанюк У.Ф.,
асистент*
Львівський національний аграрний університет

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Stefaniuk U.F.,
assistant
Lviv National Agrarian University

STATE SUPPORT OF FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL OF FARMER ECONOMIES

Постановка проблеми. Фермерські господарства у нашій країні є однією з категорій сільськогосподарських підприємств, яка займає позиції важливого виробника аграрної продукції. Розвиток фермерства слід розглядати як прогресивну форму підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства. Зростання кількості й розширення діяльності фермерських господарств сприяє відтворенню села, збереженню традицій і культури українського народу, створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, відіграє важливу роль у розв'язанні соціальних проблем села [3, с. 12].

Разом з тим позиції, які сьогодні займають фермерські господарства в системі аграрного виробництва нашої країни, не можна вважати задовільними з точки зору сподівань, які на них покладаються. Частка виробленої ними продукції в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становила в Україні у 2014 році всього 7,6%. Слабко виражена тенденція до підвищення цього показника сформувалася в основному за рахунок розширення діяльності великих за розмірами фермерських господарств. Переважна ж їх більшість характеризується доволі слабким ресурсним потенціалом, що є основною причиною невисокого рівня технологічної й економічної ефективності їх функціонування. Окремі з них повністю припиняють діяльність, унаслідок чого склалася тенденція до зменшення загальної кількості фермерських господарств як в Україні загалом, так і в більшості регіонів.

Зважаючи на ці обставини, подальший розвиток фермерства в Україні науковці і практики пов'язують із серйозною його підтримкою з боку держави. Однак глибока фінансово-економічна криза в нашій країні вимагає відмовитися від популістських лозунгів, а механізм надання такої підтримки потребує додаткового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку фермерських господарств, формування і використання їх ресурсного потенціалу присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних учених. Варто виділити доробок В. Горьового, В. Збарського, Л. Гнатишин, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, Т. Яворської, М. Шульського та інших авторів. Науковцями обґрунтовані ключові засади розвитку фермерських господарств. У багатьох публікаціях

* *Науковий керівник: Яців І.Б. – д.е.н., в. о. професора*

наголошується на важливості їх державної підтримки, розглядаються критерії такої підтримки [2, с. 36; 4, с. 5; 8, с. 47; 11, с. 253 та ін.].

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених цій проблемі, питання державної підтримки фермерських господарств залишаються неврегульованими. Це вимагає формування нових підходів до її надання, які повнішою мірою враховували б сучасний стан економіки країни та потенціал фермерських господарств.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження впливу державної підтримки на формування ресурсного потенціалу фермерських господарств та обґрунтувати можливості удосконалення механізму її втілення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституційною базою для становлення фермерства в Україні став розвиток демократичних процесів, орієнтація більшої частини населення на західноєвропейські цінності. Розглядаючи перспективи фермерських господарств, сподівалися на повторення досвіду економічно розвинених країн, у яких вони становлять основу доволі успішної системи аграрного виробництва. Та бурхливий розвиток цієї форми господарювання спостерігався буквально кілька років. Уже в середині 90-х років минулого століття він різко сповільнився і стали очевидними основні проблеми невеликих приватних сільськогосподарських товаровиробників. В основному вони пов'язані з ресурсною неспроможністю переважної більшості фермерських господарств ставити перед собою й вирішувати серйозні завдання.

Усереднені показники ресурсного забезпечення фермерських господарств Львівської області наведені в табл. 1. Їх динаміка суттєво не відрізняється від динаміки аналогічних показників в Україні загалом.

Таблиця 1

Чисельність та ресурсний потенціал фермерських господарств Львівської області*

Показник	2005 р.	2010 р.	2014 р.	2014 р. до 2005 р., %
Кількість фермерських господарств, одиниць	1194	956	1028	86,1
Площа закріплених сільськогосподарських угідь, га	54113	52066	51012	94,3
у тому числі ріллі	47421	47450	47367	99,9
Рівень розораності сільськогосподарських угідь, %	87,6	91,1	92,9	+5,3 п.п.
Чисельність працівників у фермерських господарствах	4552	2392	2430	53,4
Кількість у фермерських господарствах: тракторів	1069	619	941	88,0
причепів та напівпричепів	558	322	523	93,7
зернозбиральних комбайнів	361	236	256	70,9
сівалок	412	238	310	75,2
Припадає на одне фермерське господарство: сільськогосподарських угідь, га	45,3	54,5	49,6	109,5
у тому числі ріллі	39,7	49,6	46,1	116,1
працівників	3,8	2,5	2,4	63,2
тракторів	0,90	0,65	0,91	101,1
Припадає на 1000 га ріллі: тракторів	25,5	13,0	19,9	78,0
зернозбиральних комбайнів	7,6	5,0	5,4	56,3
сівалок	8,7	5,0	6,5	74,7

Джерело: розраховано на основі даних Львівського обласного управління статистики [9]

Кількісно фермерські господарства протягом останнього десятиліття були найчисельнішою формою діючих сільськогосподарських підприємств у Львівській області. Темпи скорочення їх чисельності були дещо нижчими від темпів скорочення загальної чисельності суб'єктів підприємницької діяльності галузі, адже якщо у 2014 порівняно з 2005 роком кількість фермерських господарств зменшилася на 13,9%, то аграрних підприємств – на 17,0%. Отже, проблеми, з якими стикаються фермерські господарства, характерні й для інших категорій сільськогосподарських товаровиробників.

Зі зменшенням кількості фермерських господарств скоротилася й площа використовуваних ними угідь, однак дещо нижчими темпами. Однак площа угідь з розрахунку на одне господарство протягом досліджуваного періоду збільшилася на 9,5%, а ріллі – на 16,1%. Та за розмірами землекористування (у середньому близько 50 га сільгоспугідь) фермерські господарства відносяться

до невеликих підприємств. Для порівняння, у 2014 році середня площа сільськогосподарських угідь на одне аграрне підприємство області становила 340 га. Привертає увагу високий рівень розораності сільськогосподарських угідь, що використовуються фермерськими господарствами. Переважна більшість цих господарств віддають перевагу виробництву продукції рослинництва.

Невеликі розміри землекористування змушують підвищувати рівень фондозабезпечення фермерських господарств. Це означає, що з розрахунку на одиницю площі використовуваних угідь їм потрібно більше одиниць техніки і, як наслідок, капітальних вкладень, аніж великим підприємствам. Забезпеченість фермерських господарств технікою загалом є невисокою. Не кожне фермерське господарство Львівської області має власний трактор, без якого важко уявити сучасного агровиробника.

Важливим елементом ресурсного потенціалу фермерських господарств є трудові ресурси. Чисельність працівників у фермерських господарствах Львівської області протягом останніх років помітно зменшилася. З розрахунку на одне господарство у 2014 році порівняно з 2005 роком вона скоротилася на третину і становила на кінець досліджуваного періоду всього 2,4 особи. Попри те, обсяг виробництва валової продукції фермерськими господарствами області протягом останніх років збільшувався, а це означає, що ефективність використання ресурсного потенціалу підвищувалася. Однак рівень цієї ефективності відзначається високою варіацією. У невеликих за розмірами господарствах він доволі низький, нерідко вони є збитковими.

Перспективи зміцнення ресурсного забезпечення фермерських господарств залежить від їх фінансового стану. Певну роль в його поліпшенні відіграє державна підтримка. Основним нормативним актом у цій сфері є Закон України "Про фермерське господарство", стаття 9 якого визначає, що новоствореним фермерським господарствам у період становлення (перші три роки після його створення, а у трудонедостатніх населених пунктах – п'ять років), фермерським господарствам з відокремленими садибами та іншим фермерським господарствам надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств [7]. Останній є бюджетною установою, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств.

Кабінет Міністрів України щорічно в проекті Державного бюджету України повинен передбачати кошти на підтримку фермерських господарств. Аналогічно органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні передбачати кошти на підтримку фермерських господарств у проектах місцевих бюджетів.

Державна підтримка передбачає формування програм, в яких визначається механізм їх реалізації. Їх затверджує Кабінет Міністрів України в установленому законом порядку. Основними видами фінансової державної підтримки є: часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктами малого і середнього підприємництва; часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; надання позик на придбання і впровадження нових технологій; компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами; фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки [6].

Значимість державної фінансової підтримки фермерських господарств Львівської області та окремих її складових ілюструють дані табл. 2. Загальний обсяг такої підтримки зріс із 5,1 млн грн у 2011 році до 24,1 млн грн у 2014 році, тобто в 4,7 раза протягом доволі короткого періоду. У 2014 році з розрахунку на одне фермерське господарство припадало 23,4 тис. грн такої підтримки, а з розрахунку на 1 га використовуваних угідь – 4782 грн.

Попри помітне зростання в динаміці обсяг фінансової державної підтримки фермерських господарств у 2014 році становив усього 4,7% від отриманої ними виручки від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг. Отже, сьогодні її роль у формуванні фінансового стану фермерських господарств не надто велика. Практично половина від загального обсягу коштів державної підтримки сформована за рахунок пільг зі сплати податку на додану вартість. Більшість із них припадала на кошти для розвитку тваринництва, що відповідало діючим в країні програмам державної підтримки сільгоспвиробників. На підтримку за рахунок податку на додану вартість могли претендувати практично всі фермерські господарства, які виробляли й реалізовували відповідну продукцію. Натомість лише окремі господарства могли розраховувати на кошти за рахунок цільових програм.

Невеликим є обсяг державної підтримки, безпосередньо прив'язаної до формування матеріально-технічної бази новостворюваних фермерських господарств. Передбачено, що фінансова підтримка на безповоротній основі надається для компенсації витрат, пов'язаних з придбанням першого трактора, комбайна, вантажного автомобіля, за умови їх подальшої експлуатації фермерським господарством не менш як три роки з моменту державної реєстрації. Ця підтримка

надається фермерському господарству протягом одного бюджетного року в розмірі 30 відсотків, але не більш як 150 тис. грн за одиницю техніки. У разі недотримання умови щодо строку експлуатації вказаної техніки, фермер повинен повернути суму одержаної компенсації. Слід зазначити, що контролюючими органами були виявлені зловживання з боку деяких недобросовісних фермерів, які вдавались до спекуляції, використовуючи зазначену компенсацію. Таким чином, державою були вжиті заходи, спрямовані на забезпечення цільового використання бюджетних коштів та уникнення зловживань з боку їх одержувачів [10].

Таблиця 2

Державна підтримка фермерських господарств Львівської області, тис. грн

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. до 2011 р., разів
Отримано коштів державної підтримки, усього	5096,0	13441,0	30539,3	24072,6	4,72
Те ж з розрахунку на 100 грн виручки від реалізації с.-г. продукції та послуг	1,5	3,0	6,2	4,7	3,13
Отримано коштів підтримки: за рахунок бюджетних дотацій	3155,6	4366,1	11995,5	12871,1	4,08
з них: для підтримки виробництва продукції рослинництва	327,7	367,2	421,7	993,5	3,03
для розвитку тваринництва	1959,4	3698,9	11246,1	10818,2	5,52
за іншими видами (напрямками) державної підтримки	868,5	299,9	327,7	1059,5	1,22
за рахунок податку на додану вартість	1940,4	9074,9	18543,8	11201,5	5,77
з них: для підтримки виробництва продукції рослинництва	1004,2	2387,0	5624,0	3220,5	3,21
для розвитку тваринництва	936,2	6687,9	12919,7	7980,9	8,53

Джерело: розраховано на основі даних Львівського обласного управління статистики [9]

Основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються для підтримки фермерських господарств, є недосконалість механізмів їх отримання і розподілу, порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Часта зміна порядків та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізніле затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом року негативно впливають на поінформованість фермерів у можливості одержання державної підтримки та здатність її освоїти.

Досить складною є процедура подання документів на розгляд районних конкурсних комісій для одержання фінансової підтримки на безповоротній основі. Для одержувачів таких коштів встановлюють додаткові обмеження, у тому числі щодо наявної заборгованості перед бюджетами всіх рівнів і позабюджетними фондами. Збільшується кількість перевірок використання бюджетної підтримки. Попри те підвідомчі Мінагрополітики управління та служби не забезпечують контроль за дотриманням чинного законодавства у частині повернення заборгованості за державними коштами, наданими на поворотній основі, чим значно зменшують ефективність їх використання. Також встановлено факти, коли державна допомога надавалася без необхідних підстав на її отримання [5]. Прагнення підвищити фінансову дисципліну при використанні бюджетних коштів шляхом ускладнення порядку надання фінансової підтримки часом призводить до втрати інтересу фермерських господарств до такої допомоги.

Погоджуємося з О.В. Алейніковою, що “необхідно законодавчо закріпити зобов’язання держави, у тому числі й у разі затримки при розрахунках” [1, с. 116]. Йдеться про закріплення положення, яке передбачає компенсацію державними органами втрат господарств через затримки відповідних дотацій та субсидій. Як мінімум, мова повинна йти про індексацію затриманих коштів.

Оскільки одержати фінансову підтримку фермерські господарства можуть тільки на конкурсній основі, для організації роботи, пов’язаної з проведенням конкурсу, Український державний фонд підтримки фермерських господарств та його регіональні відділення утворюють відповідно конкурсну та регіональні комісії щодо визначення переліку фермерських господарств, які претендують на її одержання. Регіональні комісії керуються критеріями відбору учасників та визначення переможців конкурсу. Вважаємо, критерії ефективного освоєння відповідних коштів слід тісніше прив’язувати до змін у ресурсному потенціалі господарств, які претендують на допомогу. Значимість таких змін повинна бути відображена у бізнес-плані господарства, який подається в пакеті конкурсних документів. Представлений інвестиційно-інноваційний проект має відображати очікуваний результат від виділення бюджетних коштів. Пов’язаним зі зміцненням трудового потенціалу фермерських господарств і соціально значимим є критерій створення додаткових робочих місць.

Державна підтримка не повинна зводитися лише до фінансової. Чинними нормативними документами передбачена й інформаційна та консультаційна підтримка малого і середнього підприємництва в Україні, у тому числі фермерських господарств. Йдеться про виділення коштів для розвитку таких елементів інфраструктури, як дорадчих служб. Ці служби повинні орієнтуватися на обслуговування не тільки фермерських господарств, а й інших агровиробників, які мають потребу у відповідних послугах. Видатки на започаткування й підтримку діяльності дорадчих служб є відносно невеликими, однак за належного технічного, кадрового й організаційного забезпечення вони здатні принести відчутний ефект, який стосуватиметься значної кількості суб'єктів господарювання. Елементом консалтингової підтримки фермерських господарств слід вважати організаційну допомогу зі створення обслуговуючих кооперативів. Розвиток кооперації є одним із основних шляхів вирішення проблем ресурсного забезпечення фермерських господарств, а тому повинен враховуватися при розподілі державної підтримки аграрного сектора. Виділення коштів на розвиток дорадчих служб і фермерської кооперації слід здійснювати насамперед через місцеві бюджети, що дозволить ефективніше контролювати їх освоєння.

Варто звернути увагу на задекларовану підтримку з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу. У цьому плані перспективним є виділення коштів для здобуття фаху у вищих навчальних закладах аграрного профілю членів фермерських господарств. Відповідну програму слід розглядати як спрямовану на розвиток трудового потенціалу фермерських господарств.

Висновки з проведеного дослідження. Фінансова підтримка фермерських господарств є важливим інструментом політики аграрного протекціонізму, що використовується у світовій практиці. Серед них доволі поширеною є підтримка виробництва окремих видів продукції. Однак в Україні надання такої не може бути обмеженим лише фермерськими господарствами, на неї претендуватимуть й інші категорії сільськогосподарських підприємств. Цільовий характер державної підтримки фермерських господарств буде забезпечений, якщо метою її надання розглядати зміцнення ресурсного потенціалу фермерських господарств. Перевагу в конкурсному відборі слід надавати фермерам, котрі обґрунтують високу ефективність і значимість реалізації інвестиційного проекту, в рамках якого будуть задіяні бюджетні кошти.

Окрім адресної допомоги окремим фермерським господарствам у формуванні їх ресурсного потенціалу доцільно передбачити виділення коштів на формування інфраструктури з обслуговування малих агровиробників та підготовку кадрів для фермерських господарств. Найбільш доцільним є надання відповідної підтримки через виділення коштів у місцевих бюджетах.

Запорукою ефективності державної підтримки фермерських господарств є не лише збільшення розмірів бюджетного фінансування, а й забезпечення чіткого і зрозумілого порядку використання таких коштів. Мета їх спрямування – зміцнення матеріально-технічної бази фермерського господарства, розвиток його трудового потенціалу у вигляді підготовки кваліфікованих кадрів.

Література

1. Алейнікова О. В. Активізація фінансово-кредитної політики держави щодо агро продовольчої сфери / О. В. Алейнікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – №2. – С.115-118.
2. Гнатишин Л. Загальні тенденції розвитку та перспективи фермерських господарств Карпатського регіону / Л. Гнатишин, О. Прокопишин // Аграрна економіка. – 2014. – Т. 7, № 3-4. – С. 29-36.
3. Горьовий В.П. Менеджмент фермерських господарств : навч. посіб. / За ред. В.П. Горьового – К. : Центр учбової літератури, 2014. – 366 с.
4. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2010. – №9. – С. 3–12.
5. Про результати аналізу використання коштів державного бюджету України, виділених на державну підтримки АПК [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – Режим доступу: http://www.acrada.gov.ua/control/main/uk/publisch/anticle/16520005.
6. Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17
7. Про фермерське господарство : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973-15.
8. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / [за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка]. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 218 с.
9. Фермерські господарства Львівщини : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області, Львів, 2014. – 113 с.
10. Швець Р.П. Проблемні питання здійснення державної фінансової підтримки фермерських господарств [Електронний ресурс] / Р. П. Швець. – Режим доступу: http://old.minjust.gov.ua/11920
11. Яворська Т.І. Державна підтримка фермерських господарств: сучасні реалії / Т.І. Яворська // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – №4. – С. 250–254.

References

1. Aleinikova, O.V. (2011), "Activation of the financial and credit policyon agro food sector", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 2, pp. 115-118.
2. Hnatyshyn, L. (2014), "General trends and prospects farm Carpathian Region", *Agricultural Economics,* vol. 7, pp. 29-36.
3. Horovii, V.P. (2014), *Menedzhment fermerskykh hospodarstv* [Farm management], tutorial, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Mesel-Veseliak, V.Ya. (2010), "Organizational-economic conditions of agricultural production in Ukraine", *Ekonomika APK,* no. 9. pp. 3-12.
5. Accounting Chamber of Ukraine, "About the results of the analysis state budget funds use of Ukraine allocated for the state support of the APC", available at: http://acrada.gov.ua/control/main/uk/publisch/anticle/16520005. (access date February 15, 2016).
6. The Law of Ukraine "On the development and state support of small and medium business in Ukraine", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4618-17 (access date February 15, 2016).
7. Law of Ukraine "On the farm", available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=973-15. (access date February 15, 2016).
8. Lupenko, Yu.O. and Mesel-Veseliak, V.Ya. (2012), "The strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period 2020", NSC "IAE", Kyiv, Ukraine.
9. Main Department of Statistics in the Lviv region (2014), "Farms of Lviv region", stat. collection, Lviv, Ukraine.
10. Shvets, R.P. "Problematic issues of state financial support to farmers", available at: http://old.minjust.gov.ua/11920 (access date February 13, 2016).
11. Yavorska, T.I. (2013), "State support to farmers: the modern reality", *Proceedings of the Tauride Agrotechnological State University (economic sciences)*, no. 4. pp. 250-254.

Рецензент: д.е.н., в. о. професора Львівського національного аграрного університету І.Б. Яців

УДК 368.021.28:338.432

Краківський Ю.С.,
аспірант*
ННЦ «Інститут аграрної економіки»

СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Krakivskyi Yu.S.,
graduate student
NSC "Institute of Agrarian Economy"

THE CURRENT STATE OF INSURANCE COVERAGE OF SUBJECTS IN THE AGRARIAN SPHERE

Постановка проблеми. З 2006 року статистика випадків повеней, сильних злив з грозами, випадання граду і шквальних поривів вітру, аномальної засухи значно зросла, що призвело до збільшення економічних збитків через загибель сільськогосподарських культур. Також значно виросли ризики в тваринництві, з'явилися нові штами вірусних хвороб, які суттєво впливають на нормальне функціонування агропромислового комплексу та ставлять під загрозу продовольчу безпеку цілих регіонів. Страхове покриття ризиків в аграрній сфері недостатнє. Потребує розвитку методологічна база із розробки нових видів страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо функціонування страхових послуг в аграрній сфері розглядали у своїх працях наступні вчені: Александрова М.М. [1], Гудзь О.Є. [2], Дем'яненко М.Я. [3], Залетов О.М [4], Навроцький С.А. [7], Остапенко А.М. [8] та інші. Проте у більшості наукових джерел авторами приділяється увага виключно проблемам державної підтримки страхових послуг для аграріїв, створення державної страхової компанії. Недостатньої уваги приділено поточному аналізу сучасного стану ринку, результатам діяльності Аграрного страхового пулу.

* *Науковий керівник: Гудзь О.Є.- д.е.н., професор*

Постановка завдання. В даній статті ставиться за мету провести комплексний аналіз сучасного стану ринку страхування в аграрній сфері. Серед основних завдань – це встановлення основних тенденцій розвитку, виявлення невирішених проблем та обґрунтування перспектив розвитку. Об'єктом дослідження є сільське господарство в цілому, а предметом - страхові послуги в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. За період незалежності України було розроблено чимало страхових механізмів для аграрного сектору економіки. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2002 р. № 1000 пробували ввести обов'язкове страхування врожаїв, хоча обов'язковості досягнуто не було, відтак дану постанову в 2010 року скасували. З 2005 року в бюджеті планували державну субсидію для відшкодування 50% вартості страхування, а сьогодні використовується страхування при форвардних закупівлях Аграрного фонду України. Через таке об'єднання страховиків, як «Аграрний страховий Пул» та додаткове ліцензування вводяться нові механізми контролю за ринком страхування сільськогосподарської продукції. Проте на сьогодні точно прорахувати обсяги, динаміку специфічного ринку аграрного страхування досить важко через особливість звітності.

В даний час страховики звітують по страхуванню культур та тварин, окрім страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою, в узагальненій графі «страхування майна», без деталізованого обліку. При цьому слід відмітити, що вивчення питання стану страхового забезпечення в аграрній сфері дозволить забезпечити можливості розвитку агропромислового сектора.

Сільське господарство в Україні займає стратегічний напрям. Частка аграрного виробництва становить 16% ВВП країни. Показники врожайності постійно зростають.

Для стабільного розвитку аграрної сфери страховики пропонують типові та специфічні страхові послуги (табл. 1).

Таблиця 1

Страхові послуги для суб'єктів аграрної сфери

Типові страхові послуги	Обов'язкове особисте страхування працівників відомчої та сільської пожежної охорони і членів добровільних пожежних дружин (команд)
	Обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті
	Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів
	Обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки
	Страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів
	Добровільне страхування на випадок перерв у виробництві
	Добровільне страхування майна
	Добровільне страхування наземного транспорту (крім залізничного)
	Медичне страхування
Специфічні страхові послуги	Добровільне страхування врожаю та с/г тварин
	Добровільне страхування сільськогосподарської продукції
	Обов'язкове страхування тварин згідно з переліком тварин, встановленими Кабінетом Міністрів України
	Добровільне страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів

Джерело: розробка автора [5]

Звісно, коли проводиться аналіз ринку аграрного страхування, то беруться до уваги саме специфічні страхові послуги, як основний інструмент управління ризиками з метою зменшення негативного впливу природних ризиків, захворюваності тварин тощо. При цьому слід відмітити, що витрати на страхування заставної техніки (майна) можуть також мати суттєвий бюджет.

Встановлено, що агрострахування має такі переваги:

– спрямовує допомогу до сільгосптоваровиробників ефективніше, ніж альтернативні види державної підтримки;

– дозволяє проводити експорт продукції відповідно до міжнародних торгових угод;

– сприяє довірі кредиторів, що дає змогу господарствам залучати більші кредитні ресурси на вигідніших умовах.

Водночас агрострахування в нашій державі поки що не можна вважати розвиненим, так як ним займається менше 10 компаній із 374.

На сьогодні систематизацією даних по аграрному страхуванню в основному займається Міжнародна фінансова корпорація та ТОВ «Агроіншуренс інтернешнл».

Як видно із таблиці 2, страховим захистом покрито лише 2,9% усіх сільськогосподарських угідь.

Таблиця 2

Розрахунок рівня страхування культур у 2015 році

Засіяна площа, тис. га	Застрахована площа, тис. га	Рівень страхування, %
23 802	689,2	2,9%

Джерело: побудовано автором за [11]

Страхування майна як застави також суттєво не впливає на загальні показники розвитку сільськогосподарського сегменту страхового ринку. Низькі обсяги страхування застав пов'язані з тим, що як посіви культур, так і сільськогосподарські тварини не розглядаються банками як основна застава для забезпечення виконання зобов'язань сільськогосподарськими товаровиробниками-позичальниками [7].

На сьогодні достовірну зведену інформацію по страхуванню тварин в Україні зібрати просто неможливо, тобто дані є неповними і не репрезентативними. Відповідно до даних, отриманих компанією IFC, за результатами 2009 року сума премій по страхуванню сільгосптварин склала – 2 100 тис. грн. Усього було застраховано 77,5 тис. голів сільськогосподарських тварин. Якщо врахувати, що згідно статистичних даних у 2009 році поголів'я ВРХ (корів) в Україні становило 2 856,3 тис. голів, то частка страхування тварин складає 2,7%. Рівень виплат оцінюється на рівні 10% [10].

Загалом у 2015 році страховики змогли зібрати 77,7 млн грн на аграрному страхуванню, причому за цей рік в Україні страховики уклали угод на 3,969 млн гривень по усіх напрямках, що становить 2,0% у відношенні до ВВП. Таким чином, поточна частка ринку аграрного страхування становить близько 0,6% від загального показника валових страхових платежів. Водночас система аграрного страхування в рослинництві щороку здатна акумулювати в собі близько 4 млрд грн, у тваринництві ще 0,5 млрд грн.

У таблиці 3 представлені дані по страховиках за 2015 рік.

Таблиця 3

Показники роботи страховиків зі страхування сільськогосподарських культур у 2015 році

Назва компанії	Частка застрахованої площі	сума премій, млн грн	сума виплат, млн грн	Рівень виплат, %
PZU Україна	20,10%	16,24	0,9	1%
Інго Україна	29,10%	13,21	3,9	34%
Фініст	14,60%	21,60	0,4	0%
АХА страхування	16,70%	9,71	0,09	6%
ТЕКОМ	9,80%	4,51	0,06	86%
Брокбізнес	1,40%	1,63	3,0	46%
АСКА	1,40%	5,44	0,6	4%
УАСК	2,00%	4,58	4,0	1%
інші	4,90%	0,78		-
ЗАГАЛОМ	100%	77,7	10,0	12,9%

Джерело: побудовано автором з використанням [11]

Як видно із таблиці 3, найбільшу частку на ринку страхування культур займає «Інго Україна» та компанія «PZU Україна». Можна відмітити досить низький рівень страхування у СК «УАСК», яка у минулі роки займала лідируючі позиції у даному сегменті.

Як видно із таблиці 4, найбільші виплати припали на Хмельницьку область.

Таблиця 4

Страхові виплати по сільськогосподарських культурах у 2015 році в розрізі окремих областей

№п/п	Область	Сума виплат, млн грн
1	Житомирська	0,82
2	Вінницька	0,82
3	Одеська	0,58
4	Хмельницька	7,0

Джерело: [11]

У 2013 році внесено новий вид страхування в Закон України «Про страхування» – страхування сільськогосподарської продукції, а Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг прийняла розпорядження, яким надала характеристику даному виду добровільного

страхування: страхування сільськогосподарської продукції - вид страхування, за яким предметом договору страхування є майнові інтереси, що не суперечать закону, пов'язані з відшкодуванням збитків, понесених страхувальником або іншою особою, визначеною страхувальником у договорі страхування, при вирощуванні, збиранні врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень, вирощуванні (розведенні), відгодівлі (утриманні) сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, бджолосімей та хутрових звірів, вирощуванні, розведенні, вилову (добуванні) риби та інших водних живих ресурсів, іншої тваринницької продукції.

Даний вид страхування передбачає обов'язок страховика за встановлену договором страхування плату (страховий внесок, страховий платіж, страхову премію) здійснити виплату страхового відшкодування відповідно до умов договору страхування шляхом відшкодування страхувальнику або іншій особі, визначеній страхувальником у договорі страхування (вигодонабувачу), збитку, понесеного ними у зв'язку з пошкодженням, загибеллю (втратою) посівів (посадок), загибеллю (втратою), вимушеним забоєм (знищенням), травматичним пошкодженням або захворюванням сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей, риби та інших водних живих ресурсів, недобором (недоотриманням) тваринницької продукції, продукції бджільництва, загибеллю (недобором, недоотриманням) урожаю внаслідок настання подій, які передбачені договором страхування.

Умови добровільного страхування сільськогосподарської продукції можуть передбачати страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ [12].

Однією із нових послуг для суб'єктів аграрної сфери є страхування відповідальності суб'єкта господарювання при використанні пестицидів та ядохімікатів. В Законі України «Про страхування» передбачено обов'язкове страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів, зокрема затвердження відповідних порядку та правил. Запровадження даного обов'язкового страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей під час зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів проводиться з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу та майну внаслідок зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів, необережного їх застосування при проведенні агроробіт, їх негативного впливу на третіх осіб, що можуть випадково перебувати в зоні ураження. Адже, на жаль неконтрольоване за останні роки застосування цих речовин призвело до розповсюдження хвороб, зокрема онкологічного напряму, сердцево – судинних, органів дихання тощо. Тому необхідний механізм, який би гарантував компенсацію таких збитків, забезпечував повернення коштів тим, у кого постраждало насамперед здоров'я відсутній. На сьогодні відсутня постанова Кабінету Міністрів, яка б врегулювала питання, пов'язані із запровадженням цього виду обов'язкового страхування. Так, у 2012 році Державна служба України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва відмовила у реалізації даного регуляторного акту.

Проте аграрії можуть досить ефективно використовувати добровільну форму страхування своєї відповідальності. Разом з тим, запропонована обов'язкова форма страхування не передбачає виплати при нанесенні шкоди майну третіх осіб. А саме з такими ризиками найчастіше зіштовхуються. Непоодинокими є випадки отруєння ядохімікатами тварин, сімей бджіл, або навіть знищення сільськогосподарських культур.

У 2013 році мешканці всіх сіл Тиврівського району Вінницької області, які займались бджолярством, побачили негативний вплив отрутохімікатів на власні очі: на пасіках масово загинули бджоли. Причину масової смерті бджіл встановили фахівці Вінницької обласної державної лабораторії ветеринарної медицини. Провівши хімічно-токсикологічне дослідження, експерти встановили, що бджоли в усьому районі вимерли через перевищення допустимих норм застосування групи інсектицидів для захисту рослин. По факту отруєння бджіл було порушено кримінальну справу за ст. 247 ККУ – "порушення законодавства про захист рослин" [13].

Страховими ризиками, на випадок яких проводиться страхування, та з настанням яких викає цивільно-правова відповідальність страхувальника, є подія, що призвела до шкоди довкіллю або здоров'ю людей чи їх майну, пов'язана з зберіганням та застосування пестицидів і агрохімікатів.

Страховим випадком є подія, що сталася під час зберігання та/або застосування пестицидів і агрохімікатів, внаслідок якої заподіяна шкода довкіллю або здоров'ю людей чи їх майну та виникла цивільно-правова відповідальність страхувальника щодо відшкодування зазначеної шкоди.

Випадок визнається страховим за наявності наступних ознак:

- подія, що призвела до завдання шкоди довкіллю, здоров'ю чи майну людей сталася в період дії договору страхування;
- наявний та встановлений причинно-наслідковий зв'язок між завданням шкоди та діяльністю страхувальника зі зберігання та/або застосування пестицидів та агрохімікатів;
- наявна вина страхувальника в заподіянні такої шкоди, яка встановлена у передбаченому законодавством порядку.

У разі настання події, що має ознаки страхового випадку, страхувальник повинен протягом двох робочих днів з дати події або з дати отримання інформації про її настання письмово повідомити страховика про подію, її характер, попередньо встановлені причини, розмір шкоди та вжиті заходи щодо зменшення збитків, а страховик здійснити страхову виплату.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна стверджувати, що ринок страхових послуг в аграрній сфері розвивається, хоча займає досить незначну частку. Досить проблемним залишається питання отримання достовірної інформації по аграрному страхуванню, яке може бути вирішене шляхом запровадження змін до діючої системи звітування страховиків.

Складність при укладанні договорів страхування з суб'єктами аграрної сфери та значна сума відповідальності по них значно обмежила кількість страховиків, які пропонують такі послуги.

Як показує аналіз виплат за 2015 рік страховики не мали значних випадків, та дану ситуацію можна охарактеризувати сприятливими погодними умовами та незначною площею страхування.

Перспективними є подальші дослідження результатів роботи членів Аграрного страхового пулу, обґрунтування нових видів страхування для аграрного сектору.

Література

1. Александрова М.М. Зарубіжний досвід формування та розвитку страхування врожаю / М.М. Александрова // Міжнародний збірник наукових праць. – № 2 (20). – 2011. – С. 51–53.

2. Гудзь О.Є. Страхування агроризиків та напрямки розвитку агрострахування / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 8. – С. 15–19.

3. Дем'яненко М.Д. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку / М. Дем'яненко // Матеріали дев'ятого щорічного засідання Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників, Київ, 26-27 квітня 2007 р. – ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2007. – С. 15–20.

4. Залетов О.М. Проблеми і перспективи розвитку аграрного страхування в Україні / О.М. Залетов // Фінансові послуги. – 2012. – № 4. – С. 27–29.

5. Краківський Ю.С. Особливості системи страхових послуг для суб'єктів аграрної сфери / Ю.С. Краківський // Вісник Одеського національного університету. – Том. 18. – Випуск 3. – 2013. – С. 56-57.

6. Марценюк-Розарьонова О.В. Державна підтримка у страхуванні сільськогосподарських товаровиробників / О.В. Марценюк-Розарьонова // Економіка АПК. – 2010. – №10. – С. 15–17.

7. Навроцький С.А. Стан та тенденції розвитку сільськогосподарського страхування / С.А. Навроцький // Наука та економіка. Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. Випуск 1 (25). – 2012. – С. 63-64.

8. Остапенко А.М. Удосконалення національної системи страхування фермерів з урахуванням національного досвіду / А. Остапенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 5. – С. 19-30.

9. Підсумки діяльності роботи ОС «Аграрний страховий пул» за 2013-2014 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uaip.com.ua.

10. Ринок агрострахування в Україні в 2009 році. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/06f0e9804b7e60198493b56eac26e1c2/2009_AgIns_Market_Survey.pdf?MOD=AJPERES&attachment=true&id=1338893791622

11. Ринок агрострахування України Фокус на 2014-2016 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com/news/16/04/08/33709,

12. Розпорядження Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про внесення змін до Характеристики та класифікаційних ознак видів добровільного страхування" № 2070 від 02.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1231-13.

13. Шмигельська Олена. Екологічне страхування: захищає природу, підприємства та людей / Олена Шмигельська // Вінницька газета. – 28 березня 2014 рік. – № 25. – С. 8.

References

1. Aleksandrova, M.M. (2011), "Foreign experience of formation and development of crop insurance", *International collection of scientific papers*, no. 2 (20), pp. 51–53.

2. Hudz, O.Ye. (2006), "Insurance risks and directions of development of agricultural insurance", *Ekonomika APK*, no 8, pp. 15-19.

3. Demianenko, M.D. (2007), "Financial problems of formation and development of agricultural market", *Proceedings of the ninth annual meeting of the Congress of Scientists agricultural economists*, Kyiv, 26-27 April 2007, NNTs "Instytut ahrarnoi ekonomiky", pp. 15–20.

4. Zaletov, O.M. (2012), "Problems and prospects of development of agricultural insurance in Ukraine", *Financial services*, no.4, pp. 27–29.

5. Krakivskyi, Yu.S. (2013), "Features of insurance services for the subjects of agrarian sphere", *Bulletin of the Odessa National University*, Vol.18, Issue 3, pp. 56-57.

6. Martseniuk-Rozaronova, O.V. (2010), "State support in insurance agricultural producers", *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 15–17.

7. Navrotskyi S.A. (2012), "Status and trends of development of agricultural insurance", *Science and Economics. Scientific-theoretical magazine Khmelnitsky University of Economics*, Issue 1 (25), pp. 63-64.

8. Ostapenko, A.M. (2013), "Improving the national insurance system of farmers on the basis of national experience", *Ekonomika: realii chasu,* no. 5, pp.19-30.

9. "Results of the work "Agricultural insurance pool" for 2013- 2014 years, avaliable at: http://uaip.com.ua. (access date November 12, 2015).

10. "Ukraine Agri-Insurance Market in 2009. Analytic note", avaliable http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/06f0e9804b7e60198493b56eac26e1c2/2009_AgIns_Market_Survey.pdf?MOD=AJPERES&attachment=true&id=1338893791622 (access date November 12, 2015).

11. "The market of agricultural insurance of Ukraine Focus on 2014-2016 years", available at: http://forinsurer.com/news/16/04/08/33709, (access date April 15, 2016).

12. Order of the National Commission on Financial Markets Regulation (2013), "On Amendments to the Specifications and classifications types of voluntary insurance", no. 2070 from 02.07.2013, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1231-13, (access date November 12, 2015).

13. Shmyhelska, Olena (2014), "Environmental insurance: protecting nature, enterprises and people", *Vinnytsia newspaper*, no. 25, pp. 8.

Рецензент: д.е.н., професор кафедри маркетингу та реклами
Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ В.М. Бондаренко

СТАТИСТИКА, ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 658.511

Пуцентейло П.Р.,
д.е.н., професор
Гуменюк О.О.,
к.е.н., доцент
Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Putsenteilo P.R.,
dr.sc.(econ.), professor
Humeniuk O.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof.
Ternopil National Economic University

STRATEGIC ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Постановка проблеми. У сучасних умовах підприємства у своєму розвитку зазнають циклічних коливань. Внаслідок впливу економічних чинників зовнішнього середовища, обмеженості ресурсів підприємству доводиться орієнтуватися тільки на власний потенціал. Тому необхідно ефективно розподіляти та споживати ресурси, виявляти приховані резерви і можливості. Наявність у достатній кількості ресурсів формує ресурсний потенціал, створює пріоритет, що і відрізняє його від інших суб'єктів господарювання. У той же час, ефективне використання ресурсного потенціалу сприяє підвищенню результатів виробничо-фінансової діяльності та конкурентоспроможності підприємства не тільки на поточний період часу, але і у перспективі.

Сьогодні все більш актуальним є стратегічний аналіз потенціалу підприємства, спрямований на дослідження і встановлення впливу чинників зовнішнього середовища підприємства на досягнення поставлених економічних результатів і визначення потенційних можливостей суб'єкта господарювання в процесі досягнення власних цілей. Ефективність його проведення багато в чому зумовлюється методикою і послідовністю відповідних аналітичних процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При проведенні стратегічного аналізу необхідно розглянути різні наукові концепції, найбільш значущі з яких пов'язані з іменами таких відомих фахівців в царині стратегічного менеджменту, як І. Ансофф, П. Друкер і М. Портер. У своїх працях вони описують принципові приклади стратегій, спрямовані на забезпечення виживання підприємства у довгостроковій перспективі, що допоможе краще зрозуміти обрану стратегію. Змістом цих концепцій є конкурентні стратегії, раціональне використання ресурсів, організаційні аспекти управління, маркетингові аспекти і стратегія функціонування структурних підрозділів. При розробці стратегії для конкретного підприємства розглянуті концепції надають цінну інформацію для дискусій і використовуються для оцінки кожної обраної позиції.

Ідеї класиків покладені в основу сучасного бачення стратегічного аналізу як самостійного напрямку аналітичних досліджень, розробленню теоретико-прикладних аспектів забезпечення стратегічного управління. Це свідчить про відсутність глибоких і комплексних рекомендацій щодо формування цілісної системи раціонального стратегічного вибору на основі обґрунтованих альтернатив. Лише окремі теоретико-методологічні аспекти стратегічного аналізу висвітлені в наукових працях М.І. Баканова, С.М. Жукевич, М.І. Ковальчука, І.Д. Лазаришиної, Є.В. Мниха, С.З. Мошенського, О.В. Олійник, І.Д. Фаріона, А.Д. Шеремета, С.І. Шкарабана та ін.

Однак вивчення наукових праць з цієї проблеми дало змогу зробити висновок про те, що принципово важливі питання стратегічного аналізу, зокрема його ролі в управлінні підприємницькою діяльністю потребують удосконалення й адаптації до сучасних умов господарювання. Таким чином, реальний сектор української економіки потребує розробки теорії та методології для впровадження стратегічного аналізу в практику управління діяльністю підприємств.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичний огляд і практична реалізація стратегічного аналізу як ключового елемента стратегічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для уникнення або зменшення негативного впливу ринкового середовища й отримання максимальних можливостей підприємству доцільно застосувати такий інструмент управління, як стратегічний аналіз. Стратегічний аналіз зародився в кінці 60-х років XX ст. і спочатку застосовувався для оцінки і планування напрямків діяльності диверсифікованих компаній. Одним з засновників стратегічного аналізу є І. Ансофф, який запропонував методику вибору портфельних стратегій. Пізніше інструментарій стратегічного аналізу був доповнений методами коротко- і довгострокового прогнозування, аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища підприємств, вибору стратегій їх розвитку.

1. Теоретичні аспекти стратегічного аналізу

За допомогою стратегічного аналізу готується комплексний стратегічний план розвитку підприємства, здійснюється науково обґрунтована, всебічна і своєчасна підтримка прийняття стратегічних управлінських рішень [1]. О.В. Олійник стверджує, що на початку XX ст. у вітчизняних публікаціях з'являється поняття "стратегічний аналіз", виокремлення якого обґрунтовується необхідністю аналітичного забезпечення системи стратегічного управління, мінімізації негативного впливу зовнішнього середовища на діяльність окремого суб'єкта господарювання. Особливості цільового спрямування, широта інформаційної бази, використання принципово інших способів та прийомів поряд з традиційними, необхідність залучення (поєднання) різноманітних аналітичних методик та видів економічного аналізу робить закономірним виділення стратегічного аналізу як окремого напряму [2, с. 311-312].

Сучасні вчені по-різному трактують визначення стратегічного аналізу. З.І. Галушка та І.Ф. Комарницький вважають, що стратегічний аналіз проводиться з метою визначення стратегії розвитку підприємства та ґрунтується на дослідженні внутрішнього та зовнішнього середовища [3, с. 98]. Т.В. Головко стверджує, що стратегічний аналіз є початковим етапом розробки стратегії діяльності підприємства, яка ґрунтується на дослідженні та оцінюванні внутрішнього та зовнішнього середовища, в якому знаходиться підприємство [4, с. 8-10]. М.І. Ковальчук зазначає, що стратегічний аналіз – це сукупність способів вивчення досягнутого рівня й стану господарської діяльності, а також її варіантів на основі даних обліку, звітності, нормативних даних з метою визначення ефективніших варіантів стратегії ведення господарства [5, с. 17]. На думку І.В. Зенкіної, «стратегічний аналіз – це системне дослідження і оцінка чинників зовнішнього бізнес-середовища, економічного потенціалу та стратегії розвитку підприємства з метою визначення його поточної ринкової позиції, виявлення перспективних шляхів розвитку і обґрунтування оперативно-тактичних управлінських рішень по досягненню стратегічних цілей компанії в умовах високої невизначеності і динаміки ринкового середовища» [6, с. 240]. Е.А. Щекотихина трактує стратегічний аналіз як «системний і комплексний процес дослідження різних сфер функціонування суб'єктів господарювання з метою оцінки їх соціально-економічної ефективності і вироблення належних релевантних стратегічних рішень, що підвищують конкурентоспроможність підприємства» [7, с. 9]. Е.В. Меркулова під стратегічним аналізом розуміє «збір, оцінку та інтерпретацію даних про стан і внутрішні можливості підприємства, а також про показники і тенденції зовнішнього середовища» [8, с. 114]. С.В. Романова вважає, що «стратегічний аналіз передбачає оцінку гіпотетичних і реальних ситуацій при управлінні різноманітними економічними процесами в умовах впливу чинників зовнішнього оточення на базі використання інструментів аналітичного інжинірингу та методів багатофакторного і багатоваріантного аналізу, що дозволяють змоделювати і оцінити різні варіанти майбутнього розвитку з урахуванням, як впливу зовнішньої середовища, так і можливості гнучкого реагування» [9, с. 229]. В цілому, цілі стратегічного аналізу мають забезпечуватись за рахунок наступних чинників: високого професіоналізму і мистецтва управлінців; тісного зв'язку організації з зовнішнім середовищем; включення всіх працівників до реалізації стратегічних цілей і завдань підприємства [1]. Стратегічний аналіз – це комплексне дослідження позитивних і негативних факторів, які можуть вплинути на економічний стан підприємства у перспективі, а також шляхів досягнення стратегічних цілей підприємства [10, с. 17].

На думку О.І. Ковтун, для забезпечення повного і правильного стратегічного бачення підприємницької організації, а відтак повноти, якості та ефективності стратегічного аналізу її внутрішнього середовища, набула поширення категорія "стратегічний потенціал підприємства" – система взаємопов'язаних елементів, що виконують різні функції у забезпеченні випуску продукції, конкурентної переваги на ринку і в галузі та досягненні інших стратегічних цілей підприємства; сукупність ресурсів і мобілізаційних можливостей, що визначають очікувані характеристики розвитку підприємства за тих чи інших змін навколишнього середовища [11, с. 90].

І. Ансофф поняття стратегічного аналізу та процес формування стратегії підприємства розглядає як єдине ціле [12]. А. Томпсон і А. Стрикленд вважають, що стратегічний аналіз є основою здійснення правильного стратегічного вибору на основі обґрунтованих альтернатив та критеріїв вибору [13]. Стратегічний аналіз необхідно розглядати як аналіз складної і динамічної сукупності

факторів, які в узагальненому вигляді можна поділити на внутрішні основні і другорядні, зовнішні загальні, зовнішні безпосередні фактори, що в комплексній єдності здійснюють вплив на ефективність діяльності підприємства [14, с. 47]. І.С. Левик зазначає, що поняття стратегічного аналізу слід розглядати як безперервний процес дослідження об'єкта (системи), результатом виконання якого є формування інформаційно-аналітичної бази для прийняття управлінських рішень, спрямованих на досягнення стратегічних цілей, формування конкурентних переваг та зростання вартості господарських одиниць. Такий аналіз передбачає вчасне коригування обраної стратегії з метою швидкого реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, що є однією із основних умов ефективного функціонування підприємства та його конкурентоспроможності. Стратегічний аналіз має подвійне спрямування: в майбутнє (чого ми хочемо досягти – формування стратегічних цілей) та з майбутнього до сучасного (що ми маємо зробити сьогодні, щоб отримати бажаний результат у майбутньому) [15].

Поява стратегічного аналізу обумовлена зростанням ролі стратегії у розвитку бізнесу. Оскільки стратегія тісно пов'язана із зовнішніми умовами, в яких підприємство здійснює свою господарську діяльність, то стратегічний аналіз перш за все покликаний дослідити зовнішні умови як чинники, що впливають на стратегічні цілі підприємства, що не концентрують особливу увагу на певних традиційних завданнях економічного аналізу. Для побудови системи стратегічного управління підприємствами у ролі основного джерела інформації для такої системи пропонується використовувати стратегічний аналіз. Так, Л.О. Мармуль вважає, що нині для сільськогосподарських підприємств найважливішим етапом процесу стратегічного управління є стратегічний аналіз, що дозволяє зібрати, оцінити й систематизувати інформацію, необхідну для прийняття стратегічних рішень [16, с. 152]. На думку М. Богатирьова, стратегічне управління для аграрних підприємств є надзвичайно важливим і має здійснюватися шляхом проведення стратегічного аналізу, розробки стратегії та заходів щодо її реалізації, використовуючи принципи комплексності, пріоритетності, поетапності [17]. Схожої позиції також дотримуються В.М. Колесник та С.М. Божко, на думку яких розробка бізнес-стратегій для сільськогосподарських товаровиробників ґрунтується на детальних результатах стратегічного аналізу їх діяльності [18].

Окремі автори зводять стратегічний аналіз до оцінки розвитку підприємства з урахуванням стратегії його функціонування. Інші вважають, що стратегічний аналіз – це дослідження потенціалу підприємства (його внутрішніх можливостей) і чинників зовнішнього середовища, важливих для розробки стратегії розвитку. Треті пропонують розглядати стратегічний аналіз як самостійну наукову дисципліну, що має предметом дослідження стратегічні альтернативи, спираються на діалектико-матеріалістичний підхід у пізнанні дійсності і з практичної точки зору забезпечують підтримку стратегічного менеджменту на всіх етапах управлінського циклу.

Отже, стратегічний аналіз – це процес дослідження виробничо-господарської діяльності підприємства і умов її здійснення в довгостроковій перспективі, засіб перетворення даних, отриманих в результаті аналізу середовища, в базу даних для прийняття стратегічних рішень. Його метою є оцінка найбільш значущих впливів на поточний і майбутній стан підприємства. Стратегічний аналіз спрямований на визначення стану господарської діяльності підприємства в конкретний період часу. У ході виконання стратегічного аналізу визначається оцінка реалістичності стратегічних цілей.

2. Розробка і впровадження основних етапів стратегічного аналізу підприємства

Як зазначає Р.Ф. Бруханський, при побудові системи стратегічного управління підприємств слід використовувати інтегрований підхід, який дозволить поєднати облікову стратегічно орієнтовану інформаційну систему та систему стратегічного аналізу. Стратегічний аналіз має «заповнити» ті прогалини в інформаційному забезпеченні стратегічного управління, що залишатиме за собою система бухгалтерського обліку, якій має належати пріоритетна роль. Для побудови стратегічно орієнтованої системи обліку слід внести зміни до структури предмета та елементів методології традиційної облікової системи з врахуванням впливу цих змін загалом на процес її функціонування як елемента системи управління підприємством [19, с. 47-48].

Основними складовими частинами стратегічного аналізу є: функціонально-вартісний аналіз; аналіз стратегічного позиціонування; аналіз чинників, що визначають витрати. Перераховані складові, як правило, реалізуються підприємством у чітко визначеній сукупності і ґрунтуються на структурі ланцюжка утворення споживчої вартості. Стратегічний аналіз – це загальне дослідження всіх позитивних і негативних чинників суб'єкта господарювання, які в майбутньому зможуть вплинути на його економічне становище. Стратегічний аналіз покликаний перетворити всю наявну економічну інформацію та інформацію неекономічного характеру в прийнятну для прийняття стратегічного рішення. Ефективність і обґрунтованість стратегічних рішень, прийнятих підприємством, багато в чому залежить від якості інформації, яка є базою для прийняття управлінських рішень. Оптимальну інформаційну базу можливо отримати з результатів проведеного стратегічного аналізу діяльності. Стратегічний аналіз як ключовий аналітичний елемент стратегічного управління, дає змогу частково знизити невизначеність при прийнятті стратегічних рішень і обґрунтувати вибір стратегій

підприємства, адекватних ринковим умовам, що безпосередньо пов'язано з конкурентоспроможністю фірми. Обробка отриманих даних, узагальнення фактів з їх подальшою систематизацією та висновками, на основі яких буде здійснено пошук резервів, – це основні завдання стратегічного аналізу, який в перспективі забезпечить обґрунтованість прийнятих управлінських рішень, підвищить їх ефективність. Це і дасть можливість оцінити внутрішні і зовнішні чинники у навколишньому оточенні. Завдяки стратегічному аналізу підприємство розробляє стратегічний план.

Розробка стратегічного плану передбачає послідовні етапи дослідження й аналіз зовнішнього і внутрішнього оточення, подальше сценарне прогнозування можливих ситуацій. Одним з переваг стратегічного планування є поглиблене дослідження середовища підприємства, в якому воно здійснює свою діяльність. Метод стратегічного аналізу дає змогу вивчити поведінку і становище на ринку фірм конкурентів, досліджувати та виявити потреби і переваги клієнтів, діагностувати реальний стан компанії, оцінюючи ситуацію, і передбачає можливі зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, які безпосередньо здійснюють вплив на стратегічний розвиток підприємства і дозволяють зміцнити подальше становище на конкурентному ринку.

О.А. Зоріна вказує на те, що у процесі стратегічного аналізу повинні бути оцінені різні варіанти стратегії підприємства. Для того, щоб вибрати з них той або інший, розробники порівнюють, якою мірою кожний з них здатний забезпечити досягнення цілей підприємства. Оптимальний варіант стратегії повинен забезпечити найкраще співвідношення між сильними і слабкими сторонами підприємства, можливостями й загрозами зовнішнього середовища. Ефективність стратегії коливається між стратегічним планом та реальною перспективою підприємства, тому вбачаємо за необхідне називати стратегічний аналіз аналізом стратегічної перспективи [20, с. 312].

Як зазначає І.М. Богатая, однією із проблем побудови обліково-аналітичної системи підприємства є необхідність формування інформації за різними рівнями деталізації та зрізами представлення, що дозволить проводити стратегічний аналіз у розрізі різних сегментів [21, с. 15]. Відповідно важливе значення має можливість ведення стратегічного аналізу в розрізі бізнес-одиниць. І.С. Левик вважає, що стратегічний аналіз не можна розглядати як спосіб чи метод, оскільки йому притаманний значний перелік інструментарію, який включає методи, моделі, способи, прийоми тощо. Його слід виділяти як самостійний напрям дослідження, як окрему систему, оскільки його елементи присутні на всіх етапах стратегічного управління: від визначення стратегічних цілей до реалізації стратегії та оцінки її ефективності. Тому пропонується доповнити існуючі підходи до трактування стратегічного аналізу такими підходами: 1) аналіз можливих змін у середовищі функціонування з метою управління ними та визначення варіантів перетворення загроз на можливості; 2) аналіз ефективності стратегії, яка реалізується на підприємстві зараз та можливості її модифікації чи заміни з метою прискорення досягнення стратегічних цілей [15].

Під час проведення стратегічного аналізу визначають:

– місію компанії;
– стратегічні цілі;
– проведення зовнішнього аудиту;
– стратегічний потенціал (сильні і слабкі сторони підприємства);
– стратегічний клімат зовнішнього середовища (можливості і загрози);
– стратегічну позицію підприємства;
– тактичні кроки для вирішення цілей підприємства;
– конкурентну перевагу.

З'ясування стратегії підприємства розпочинається з розгляду таких питань:

– оцінки вихідної стратегічної ситуації;
– визначення цільової стратегічної ситуації в майбутньому;
– визначення позицій, що складають базову стратегічну орієнтацію, спрямовану на реалізацію майбутньої політики для досягнення цілей;
– реалізація стратегії шляхом використання моделей стратегічного аналізу.

Стратегічний аналіз є складовою стратегічного управління і має здійснюватися на кожному його етапі.

Серед моделей стратегічного аналізу широке практичне застосування отримали:

– матриця «BCG» (Boston Consulting Group);
– матриця «GE / McKinsey» (General Electric / McKinsey);
– модель «McKinsey / 7S»;
– матриця «Shell / DPM» (Shell / Direct Policy Matrix);
– матриця «Hofer / Schendel»;
– матриця «ADL / LC» (Arthur D. Little / Life Cycle);
– матриця зростання A.T. Kearney;
– модель ABCD.
– модель SPACE;
– модель трьох ціннісних критеріїв М. Трейсі і Ф. Вірсема;

– метод аналізу LOTS;
– GAP – аналіз;
– STEP – аналіз;
– SWOT-аналіз;

Розробка моделі стратегічного аналізу базується на таких елементах: навколишнє середовище, цінності та принципи підприємства, бачення і стратегічний горизонт розвитку, власники, ринок збуту, ресурси, конкуренти, керівництво (менеджмент) і підприємство. При цьому особливе значення мають взаємозв'язки між цими елементами, оскільки вони використовуються для аналізу. Перевірка стратегії передбачає визначення:

– цінностей, що покладені в основу бізнесу;
– типу реалізованого бачення і місії підприємства;
– критеріїв стратегічного і оперативного планування;
– характеристики середовища, що лежать в основі стратегії;
– існуючих і нових стратегічних сфер діяльності підприємства;
– доцільності пропозиції існуючих і нових видів продукції;
– вимог, що лежать в основі розробки нових видів продукції;
– існуючих і нових груп клієнтів, які потребують обслуговування;
– критеріїв, що використовуються для аналізу нових ринків;
– чинників, пріоритетних для клієнтів (ціни, якість, сервіс);
– чинників, що становлять конкурентну перевагу;
– очікувань власників.

Як зазначає Л.О. Мармуль, проведення стратегічного аналізу дозволяє створити основу побудови стратегічного управління підприємством шляхом інформаційного забезпечення процесів формулювання місії аграрних підприємств, цілей, розробки й реалізації стратегій. На етапі стратегічного планування значення стратегічного аналізу виражається в: аналітичному обґрунтуванні цілей підприємства на предмет досяжності, черговості, прийнятності та інших вимог до цілей, аналітичній підтримці процесу вироблення стратегії; оцінюванні початкового стану зовнішнього середовища й початкового стану підприємства на здатність досягнення цілей; прогнозування майбутнього стану підприємства й майбутнього стану зовнішнього середовища; розробці альтернативних стратегій; ранжуванні варіантів і виборі оптимальної стратегії. Стратегічний аналіз є першим етапом процесу стратегічного управління: ще до формулювання місії й цілей аграрних підприємств необхідно чітко представляти можливості власного бізнесу й загрози зовнішнього оточення. На етапі стратегічного контролю необхідне постійне проведення стратегічного аналізу з метою: своєчасного відсікання нездійсненних стратегій; підтримки процесу розробки нових, більш конкурентоспроможних стратегій; забезпечення постійної відповідності реалізованої стратегії із цілями підприємства. На етапі реалізації стратегії необхідно простежувати ситуації, які можуть впливати на розроблену стратегію: зміну потенціалу підприємства (знижується, підвищується, які саме фактори, вузькі місця, визначення стримуючих і сприятливих факторів); зміну зовнішнього середовища (можливості, загрози, тенденції); зміну цілей підприємства, які можуть вплинути на розроблену стратегію, її необхідно буде терміново коригувати або розробляти нову; досягнення певних (заздалегідь запланованих) показників, які можуть призвести до зміни стратегії; фіксування співвідношення впроваджуваних стратегій і цілей, що досягаються [16, с. 155].

Стратегічний аналіз потенціалу підприємства повинен включати наступні етапи (рис. 1).

Етап 1. Постановка цілей і завдань стратегічного аналізу потенціалу. Здійснюється виявлення й обґрунтування формулювання визначення основних цілей і завдань стратегічного аналізу.

Етап 2. Розробка плану проведення стратегічного аналізу потенціалу. Передбачає складання плану дій, спрямованих на реалізацію стратегічного аналізу потенціалу, встановлюються терміни його проведення.

Етап 3. Визначення концептуальних напрямків дослідження, котре полягає у виділенні напрямків, що вимагають детального вивчення і мають істотне значення у формуванні потенціалу підприємства.

Етап 4. Збір інформації та її опрацювання. Результати роботи багато в чому залежать від достовірності, обсягу, якості, своєчасності отриманої інформації. Для того, щоб охопити всі поставлені завдання, інформаційну базу необхідно формувати як на підставі економічних даних, так і технічних, технологічних тощо.

Етап 5. Формування методичного інструментарію дослідження потенціалу підприємства, що передбачає розробку збалансованої системи критеріїв.

Етап 6. Проведення аналітичних розрахунків та їх оцінка згідно встановлених критеріїв ефективності використання.

Етап 7. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища і його вплив на потенціал підприємства. Здійснюється діагностика зовнішнього середовища, який дозволяє вивчити кон'юнктуру ринку, інфляційні процеси, провести моніторинг показників підприємств-конкурентів, маркетингові дослідження.

Рис. 1. Етапи стратегічного аналізу потенціалу підприємства
Джерело: розроблено авторами

Етап 8. Виявлення можливостей підвищення потенціалу підприємства і їх імплементація у виробничо-господарську діяльність.

Етап 9. Узагальнення результатів аналізу та розробка заходів щодо підвищення ефективності використання потенціалу та його зростання в перспективі. Здійснюється узагальнення результатів, отриманих у ході аналізу як зовнішнього середовища, так і поточного стану потенціалу підприємства.

Етап 10. Прогноз потенціалу підприємства. Відбувається прогнозування стану потенціалу з урахуванням реалізації можливостей зростання і мінімізації ризиків зниження.

Етап 11. Коригування стратегії розвитку підприємства з урахуванням розроблених заходів. Етап передбачає на основі отриманих результатів стратегічного аналізу розробку і прийняття обґрунтованого управлінського рішення, що коректує стратегію розвитку підприємства.

Етап 12. Контроль за виконанням розроблених заходів і реалізацією стратегії. На цьому етапі здійснюється контроль за реалізацією управлінського рішення. На даному етапі необхідно оцінити виконання показників плану, здійснювати моніторинг конкурентного середовища, аналізувати вплив інфляційних процесів на стан потенціалу підприємства, після чого виявляти відхилення від наміченого напрямку розвитку. При виявленні відхилення фактичних показників від показників прогнозного потенціалу необхідно з'ясувати їх причини і в разі потреби провести коригування управлінського рішення. Також слід проаналізувати досягнуті результати діяльності підприємства. Оцінити ефективність прийнятих управлінських рішень, відсоток виконання перспективного плану, рівень реалізації стратегії.

3. Практична реалізація стратегії розвитку

Стратегічний аналіз дає можливість вибрати напрямок подальшого розвитку підприємства. Без певної стратегії у підприємства не буде обґрунтованого плану його подальшої діяльності і наміченої програми досягнення бажаного ефекту. Стратегічний аналіз – початковий етап вибору стратегії

подальшого функціонування підприємства, що базується на вивченні й оцінці внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства і дає можливість побачити:

– позицію підприємства на ринку;

– напрямок і програму розвитку підприємства на перспективу.

Стратегічний аналіз покликаний допомогти підприємству втілити його заплановану стратегію подальшого розвитку. Стратегія підприємства включає в себе такі взаємопов'язані компоненти:

– виявлення сфери функціонування підприємства з урахуванням намічених стратегічних напрямків;

– вироблення стратегічних цілей і завдань для їх досягнення;

– аналіз стратегічного плану, методів реалізації, зміна його в разі потреби;

– реалізація плану стратегії;

– оцінка результатів діяльності підприємства.

Стратегічний аналіз зовнішнього середовища дасть можливість власнику підприємства визначити сферу його функціонування, види послуг (продукції), що користуються попитом у клієнта, тобто визначити початкове стратегічне завдання. Стратегічний аналіз виступає інструментом реалізації завдання, який дає можливість власнику підприємства вибрати стратегію подальшого розвитку для досягнення передбачуваних цілей. Місце і роль стратегічного аналізу в системі управління підприємством визначені перевагами, які дають змогу:

– формувати інформаційну базу, необхідну для прийняття стратегічних рішень з урахуванням оцінки внутрішнього і зовнішнього середовища;

– враховувати вплив змін, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищі, на результати діяльності підприємства;

– вносити певні корективи в загальну стратегію розвитку підприємства;

– прогнозувати необхідний рівень потенціалу підприємства з урахуванням дії чинників зовнішнього середовища, що дасть можливість досягти стратегічної мети.

Вище зазначене дало змогу розробити стратегію конкурентоспроможного розвитку підприємств м'ясного скотарства: місія, бачення, ціль, стратегічні можливості, конкурентні переваги у розрізі складових компонентів галузі, що забезпечить її ефективний розвиток і дасть можливість сформувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, етапи реалізації і типи стратегій (табл. 1).

Таблиця 1

Стратегія розвитку підприємств м'ясного скотарства України

Основні категорії	Зміст понять	Рівні м'ясного скотарства		
		Племінне скотарство	Виробництво яловичини	М'ясопереробна промисловість
1	2	3	4	5
Мета	Основна ціль	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби на основі високо-продуктивних племінних порід для повного забезпечення товарних господарств.		Забезпечення потреб населення країни і підприємств харчової промисловості вітчизняною яловичиною з метою підтримки продовольчої безпеки України.
Бачення	Бажаний стан галузі	Розвиток вітчизняної племінної справи і впровадження високо-продуктивних племінних порід і ліній. Стабілізація об'ємів виробництва і підвищення рівня конкурентоспроможності українських м'ясних порід.	Збільшення поголів'я великої рогатої худоби вітчизняних порід адаптованих до місцевих умов вирощування.	Збільшення частки споживання яловичини вітчизняного виробництва і підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясної продукції.
Ціль	Загальне формулювання цілі	Забезпечення потреби господарств України з вирощування і відгодівлі у племінних тваринах м'ясних порід високої якості. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних м'ясних порід і поступове витіснення з ринку порід зарубіжної селекції.	Підвищення рентабельності вирощування і відгодівлі великої рогатої худоби. Забезпечення потреб м'ясопереробних підприємств України яловичиною у повному обсязі.	Забезпечення умов ефективного і конкурентоспроможного функціонування м'ясопереробного виробництва і стабілізація соціально-економічного стану сільських територій.

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Страте-гічні можли-вості	Ресурси, діяльність і процеси	Розробка раціональної організаційної структури управління у племінному скотарстві. Державна підтримка вітчизняної селекції племінної худоби.; створення нових порід і ліній за новітніми якісними параметрами.	Більше 3 тис. госпо-дарств займаються вирощуванням великої рогатої худоби (усіх форм власності). Високий потенціал продуктивності тварин м'ясного напряму. Використання ресурсозберігаючих технологій. Ефективне використання кормів під час відгодівлі тварин.	Наявність в Україні більше 300 м'ясопереробних підприємств. Забезпечення високого виходу м'яса, шкур і побічної продукції під час переробки великої рогатої худоби. Розробка цінової політики на яловичину і м'ясну продукцію.
Конку-рентні переваги	Базові цінності	При вирощуванні великої рогатої худоби використовуються тварини отримані від вітчизняних районованих м'ясних порід відповідно до приро-дно-кліматичних зон України. Ціна вітчизняних м'ясних порід істотно нижча від зарубіжних. Тваринам вітчизняних м'ясних порід властиво: висока інтенсивність росту, висока кінцева жива маса, хороша оплата кормів; досконалі відтворні якості; висока молочність корів; можливість давати яловичину з оптимальним співвідношенням жиру і білка; стійкість тварин до захворювань та екстремальних умов зовнішнього середовища.	Високий потенціал можливого зростання чисельності поголів'я м'ясного контингенту і ефективності його вирощування у порівнян-ні з іншими країнами (наявність племінної бази, розвинене землеробство, відходи харчової промисловості тощо).	М'ясопереробні підприємства забезпечують зайнятість населення, формують соціально-економічну інфраструктуру населених пунктів. Наявність сировинних зон і резервів зростання підвищення ефективності і конкурентоспроможності м'ясного скотарства в країні.

Джерело: авторська розробка

Отже, ефективне стратегічне управління є неможливим без стратегічного аналізу. Це твердження засноване на тому, що стратегія управління підприємством вимагає певних знань про стратегічну позицію підприємства на ринку і про специфіку реалізації його стратегії. Стратегічний аналіз допомагає обрати напрям, в якому підприємство буде розвиватися. Без стратегії у підприємства немає обґрунтованого плану діяльності й єдиної програми досягнення бажаних результатів. Стратегічний аналіз є початковим етапом розробки стратегії діяльності підприємства, яка грунтується на дослідженні та оцінці внутрішнього і зовнішнього середовища, в яких функціонує підприємство. Саме стратегічний аналіз може допомогти підприємству реалізувати його стратегічне бачення.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічний аналіз в сучасних умовах є ефективним інструментом конкурентної боротьби. Використовуючи низку методів, можна грамотно визначити пріоритети підприємства, здійснити аналіз кон'юнктури ринку, зміцнити позиції його на ринку. Метод стратегічного аналізу дає змогу підприємству певний час перебувати в безпечному становищі нестабільного ринку. Ця методика дослідження припускає наявність ефективного, недорогого і доступного способу оцінки стану діяльності підприємства в управлінській системі. Стратегічний аналіз це управлінська діяльність, пов'язана з постановкою і реалізацією довгострокових цілей, підтримкою ефективних взаємовідносин підприємства з його оточенням при відповідності поставлених цілей внутрішнім можливостям.

Стратегічний аналіз – це спосіб вивчення й адаптації інформаційних потоків, отриманих в ході аналізу зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства, до реалізації стратегічних цілей підприємства. Ефект від стратегічного управління підприємством не буде досягнутий без якісного стратегічного аналізу. Підтвердженням даного факту є те, що управлінська стратегія потребує інформації про стратегічне становище підприємства на ринку і специфіці реалізації обраної стратегії.

У рамках стратегічного управління конкурентоспроможним розвитком м'ясного скотарства слід

застосовувати відповідний інструментарій у розрізі складових компонентів галузі, що забезпечуватиме її розвиток і дасть можливість формувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, типи стратегій і етапи реалізації. Такий підхід дав змогу виокремити найбільш привабливі типи стратегій для конкурентоспроможного розвитку м'ясного скотарства у сучасних ринкових умовах, зокрема: захист перебування на ринку, фокусування на продукті, стратегію розвитку через диференціацію продукції, стратегію інтеграційного зростання.

Література

1. Трухан О.Л. Стратегічний аналіз у системі управління підприємствами [Електронний ресурс] / О.Л. Трухан // Вісник ЖДТУ (Економічні науки). – 2009. – № 1 (47) – Режим доступу: https://ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_47/27.pdf

2. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін : монографія / О.В. Олійник. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 653 с.

3. Галушка З.І. Стратегічний менеджмент: / З.І. Галушка, І.Ф. Комарницький. – Чернівці, 2006. – 247 с.

4. Головко Т.В. Стратегічний аналіз / Т.В. Головко, С.В. Сагова ; За ред. М.В. Кужельного. – К. : КНЕУ, 2002. – 198 с.

5. Ковальчук М.І. Стратегічний аналіз у сільському господарстві / М.І. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 259 с.

6. Зенкина И.В. Основные атрибуты реализации системного подхода в стратегическом анализе хозяйствующего субъекта / И.В. Зенкина // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). – 2009. – № 29. – С. 239-245.

7. Щекотихина Е.А. Стратегический анализ конкурентов организации / Е.А. Щекотихина // Интернет-журнал «Науковедение». – 2012. – №4. – Режим доступу: http://naukovedenie.ru/PDF/100ergsu412.pdf.

8. Меркулова Е.В. Инструменты стратегического управления предприятием / Е.В. Меркулова // Современные проблемы науки и образования. – 2006. – № 4. – С. 114-116.

9. Романова С.В. Стандартизация системы показателей стратегического анализа / С.В. Романова // Проблемы современной экономики. – 2012. – № 7. – С. 228-233.

10. Гордієнко П.Л. Стратегічний аналіз : навчальний посібник / П.Л. Гордієнко, Л.Г. Дідковська, Н.В. Яшкіна. – К.: Алерта, 2008. – 478 с.

11. Ковтун О.І. Стратегія підприємства : навч. посібник / О.І. Ковтун. – Львів: Новий світ – 2000, 2007. – 324 с.

12. Ансофф И. Стратегическое управление [Текст] / И. Ансофф ; пер. с англ. под ред. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.

13. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Ис кусство разработки и реализации стратегии [Текст] / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд ; Пер. с англ. под. ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

14. Дьолог Т.І. Стратегічний аналіз середовища підприємства / Т.І. Дьолог // Інвестиції: практика та досвід. – 2013 – № 15. – С. 46-48.

15. Левик І.С. Суть стратегічного аналізу та його значення для управління підприємством [Електронний ресурс] / І.С. Левик. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2742/1/19.pdf

16. Мармуль Л. О. Роль стратегічного аналізу в управлінні виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств / Л.О. Мармуль // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – Вип. 2, т. 1. – С. 152–156.

17. Богатырев М. Использование методик стратегического менеджмента в сфере сельского хозяйства [Электронный ресурс] / Максим Богатырев. – Режим доступа : http://acualicio.us/ispolzovanie-metodik-strategicheskogomenedzhmenta-v-sfere-selskogo-hozyaystva.

18. Колесник В.М. Розробка стратегій розвитку аграрних підприємств [Електронний ресурс] / В.М. Колесник, С.М. Божко // Ефективна економіка. – 2009. – Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=49.

19. Бруханський Р.Ф. Облік і аналіз у системі стратегічного менеджменту аграрного підприємництва [Текст] : монографія / Р.Ф. Бруханський. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 384 с.

20. Зоріна О.А. Аналітичний погляд щодо сутності стратегічного аналізу в діяльності акціонерних товариств / О.А. Зоріна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 5, Т. 2. – С. 309-313.

21. Богатая И.Н. Стратегический учет как перспективное направление развития бухгалтерского учета / И.Н. Богатая, Л.О. Ивашиненко // Учет и статистика. – 2008. – № 2 (12). – С. 13–19.

References

1. Trukhan, O.L. (2009), "Strategic Analysis of Enterprise Management System", *Visnyk ZhDTU (Ekonomichni nauky)*, no. 1 (47), available at: https://ztu.edu.ua/ua/science/publishing/visnik/econom/1_47/27.pdf (access date April 08, 2016).

2. Oliinyk, O.V. (2008), *Rozvytok ekonomichnoho analizu v umovakh instytutsiinykh zmin* [The development of economic analysis in terms of institutional change], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine, 653 p.

3. Halushka, Z.I. and Komarnytskyi, I.F. (2006), *Stratehichnyi menedzhment* [Strategic management], Chernivtsi, Ukraine, 247 p.

4. Holovko, T.V., Sahova, S.V. and Kuzhelnyi, M.V. (2002), *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine, 198 p.

5. Kovalchuk, M.I. (2003), *Stratehichnyi analiz u silskomu hospodarstvi* [Strategic analysis in agriculture], KNEU, Kyiv, Ukraine, 259 p.

6. Zenkina, I.V. (2009), "Key attributes of the implementation of a systematic approach in the strategic analysis of the economic entity", *Vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, no. 29, pp. 239-245.

7. Shchekotikhina, Ye.A. (2012), "Strategic analysis of the competition organization", *Internet-zhurnal «Naukovedeniye»*, available at: http://naukovedenie.ru/PDF/100ergsu412.pdf. (access date April 08, 2016).
8. Merkulova, Ye.V. (2006), "Tools of strategic management of enterprise", *Sovremennyye problemy nauki i obrazovaniya*, no. 4, pp. 114-116.
9. Romanova, S.V. (2012), "Standardization scorecards strategic", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 7, pp. 228-233.
10. Hordiienko, P.L., Didkovska, L.H. and Yashkina, N.V. (2008), *Stratehichnyi analiz* [Strategic analysis], Alerta, Kyiv, Ukraine, 478 p.
11. Kovtun, O.I. (2007), *Stratehiia pidpryiemstva* [Business Strategy], Novyi svit – 2000, Lviv, Ukraine, 324 p.
12. Ansoff, I. (1989), *Strategicheskoye upravleniye* [Strategic Management], Ekonomika, Moscow, Russia, 519 p.
13. Tompson, A.A. and Striklend, A.Dzh. (1998), *Strategicheskiy menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii* [Strategic Management. Art of developing and implementing strategies], Banki i birzhi, YUNITI, Moscow, Russia, 576 p.
14. Doloh, T.I. (2013), "Strategic analysis of the enterprise environment", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 15, pp. 46-48.
15. Levyk, I.S. "The essence of strategic analysis and its significance for business management available at: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2742/1/19.pdf (access date April 08, 2016).
16. Marmul, L.O. (2011), "The role of strategic analysis in the management of production activities of agricultural enterprises", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2, v. 1, pp. 152–156.
17. Bogatyrev, M. "The use of strategic management in agriculture", available at: http://acualicio.us/ispolzovanie-metodik-strategicheskogomenedzhmenta-v-sfere-selskogo-hozyaystva (access date April 08, 2016).
18. Kolesnyk, V.M. and Bozhko, S.M. (2009), "Development strategies of agricultural enterprises", *Efektyvna ekonomika*, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=49 (access date April 08, 2016).
19. Brukhanskyi, R.F. (2014), *Oblik i analiz u systemi stratehichnoho menedzhmentu ahrarnoho pidpryiemnytstva* [Accounting and analysis of the strategic management of the agricultural business], TNEU, Ternopil, Ukraine, 384 p.
20. Zorina, O.A. (2011), "Analytical view of the nature of the strategic analysis of joint stock companies", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 5, vol. 2, pp. 309-313.
21. Bohataia, I.N. and Ivashinenko, L.O. (2008), "Strategic account as a perspective direction of development of accounting", *Uchet i statistika*, no. 2 (12), pp. 13–19.

УДК 336:330.631

Крюкова І.О.,
д.е.н., доцент,
завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
Одеський державний аграрний університет

АУДИТ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Kryukova I.O.,
dr.sc.(econ.), assoc. prof.,
head of the department of accounting and auditing
Odessa State Agrarian University

AUDIT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A TOOL TO ENSURE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF RURAL AREAS

Постановка проблеми. Трансформаційні зрушення, які супроводжують розвиток системи ринкових відносин у сфері вітчизняного аграрного виробництва за останні роки, характеризуються наявністю когнітивних дисонансів, які передусім стосуються розвитку сільських територій. Набуття України статусу провідного експортера на європейському рівні та стратегічно визнана пріоритетність аграрного сектору супроводжуються загостренням складних проблем загального зниження рівня добробуту сільського населення, відтоку інтелектуального капіталу з сільської місцевості та занепадом соціальної інфраструктури села. Першопричиною загострення соціальних ризиків розвитку сільських територій є економічна площина, незадовільний стан індикаторів якої формує цілий комплекс загроз ефективному функціонуванню аграрного виробництва та її соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-практичній проблематиці забезпечення сталого розвитку сільських територій приділена значна увага з боку відомих вчених, провідний вклад з яких зробили: В.В. Борщевський [1], Т.Г. Васильців [2], В.М. Геєць, І.Ю. Гришова [5], Л.В. Забуранна [7], М.Й. Малік, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук [12], В.М. Трегобчук, А.М. Третяк [14], В.В. Юрчишин [17] та інші. Разом з тим, реалізація євроінтеграційної моделі розвитку вітчизняного аграрного сектору висуває нові вимоги не тільки до діяльності аграрних формувань, але й сукупність соціальних стандартів і нормативів якості життя для сільського населення. В сьогоднішніх умовах вкрай обмежених фінансових можливостей держави щодо фінансового забезпечення сталого розвитку сільських територій частину функцій їх відродження має брати на себе соціально відповідальний аграрний бізнес. Такі системні трансформації об'єктивно потребують глибокого опрацювання теоретичного, методичного і практичного базису оцінки можливостей і результатів діяльності соціально-орієнтованих бізнес-структур. Питанням аудиту соціальної відповідальності присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких слід відмітити: Т.М. Гнатьєву [3], Л.І. Голинач [4], О.О. Охріменко [9], Г.Ф. Хорунжого [15], П. Шлендера, А. Шулуса [16], А. Куре, Р. Ватье, Ж. Ігаленс, Дж. Акерлофа та інших. Аспекти соціального аудиту вченими розглядались з ґрунтовних системних позицій, однак практично відсутні праці, які досліджують зв'язок аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу із соціально-економічною безпекою сільських територій, що актуалізує обрану наукову проблему та вимагає проведення подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка методичних положень щодо імплементації аудиту соціальної відповідальності у практичну діяльність аграрних формувань в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі питання розвитку сільських територій досліджується, переважно, через призму таких понять, як «соціально-економічний розвиток сільських територій», «організаційно-економічний розвиток сільських територій», «стратегія розвитку сільських територій». Поряд з цим, критична ситуація, яка склалась у сфері соціального забезпечення населення сільської місцевості, демографічні характеристики розвитку села та їх економічна площина вже сьогодні об’єктивно вимагають дослідження системи існуючих ризиків і загроз у системі соціально-економічної безпеки сільських територій. Соціально-економічну безпеку вчені досліджують на національному, регіональному галузевому рівні, рівні окремого суб’єкта господарювання.

Стратегічними напрямами розвитку сільських територій в сучасних умовах Юрчишин В.В. об’єктивно називає «…невідкладне припинення системної деградації села з метою збереження та відродження сільських територій» [17, с.7]. Глибоке розуміння існуючих проблем та беззаперечна актуальність реалізації обґрунтованої політики сталого розвитку сфери вітчизняного сільськогосподарського виробництва, що нерозривно пов’язано із проблемами села, формують передумови виникнення нових методичних підходів до дослідження проблеми забезпечення належного рівня соціально-економічної безпеки сільських територій.

У відповідності з Законом України «Про основи національної безпеки України» основними її елементами є: економічна безпека, демографічна безпека, екологічна, продовольча безпека, інформаційна безпека, політична [11]. Сутність соціально-економічної безпеки науковці найчастіше трактують на рівні окремого підприємства та включають у її склад фінансову складову, кадрову, техніко-технологічну, інформаційну політико-правову, екологічну та силову складові [2, с. 62; 2, с. 60].

Вирішення завдань забезпечення сталого розвитку сільських територій в контексті реалізації Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року відбувається через опрацювання механізмів забезпечення демографічної безпеки, екологічної, економічної та продовольчої безпеки сільської місцевості України [6]. Разом з тим, в Концепції відсутнє поняття «соціально-економічна безпека» та критерії вимірювання її рівня.

Соціальна безпека в макроекономічному аспекті трактується як захист життєво важливих інтересів суспільства, особи і сім’ї від зовнішніх і внутрішніх загроз [12, с. 52]. Основними її об’єктами виступають соціальні інститути, групи, спільноти, індивіди [14, с. 121]. Каркас для їх успішної імплементації і втілення, і функціонування в межах цієї системи формують умови економічного середовища [5, с. 130].

Соціально-економічну безпеку розвитку сільських територій доцільно розглядати як здатність протидіяти реальним та потенційним ризикам і загрозам їх сталого розвитку, при якому формуються сприятливі умови для підвищення рівня добробуту населення села та досягнення стратегічних цілей і завдань існування сільських територій. Це стан захищеності соціально-економічних інтересів суб’єктів сільських територій, в першу чергу, сільського населення.

Структурний поділ складових соціально-економічної безпеки сільських територій доцільно провести в розрізі її домінантних блоків: соціального та економічного. До складу соціальної безпеки сільських територій необхідно віднести такі складові:

- безпека духовного, соціального та фізичного розвитку особистості і сільського населення території;
- безпека розвитку соціальної інфраструктури сільської території та стан її відповідності

потребам населення даної місцевості;

- демографічна безпека
- інтелектуальна безпека;
- безпека демократичних інститутів управління розвитком сільських територій та їх суб'єктів.

З точки зору наявності економічного блоку у складі соціально-економічної безпеки розвитку сільських територій слід виділити наступні елементи:

- безпека зайнятості сільського населення;
- продовольча безпека сільського поселення;
- виробнича безпека суб'єктів аграрного бізнесу даної сільської місцевості;
- інвестиційна безпека сільської території;
- фінансова безпека території;
- безпека розвитку соціально-відповідального аграрного бізнесу.

В умовах традиційно недостатнього рівня фінансування розвитку сільських територій України сукупність функцій щодо підвищення рівня соціально-економічної безпеки села має брати на себе соціально-відповідальний аграрний бізнес. Світова практика аргументовано свідчить, що в сучасних умовах соціально-відповідальний бізнес формує не тільки прозору сферу відносин із сукупністю суспільних груп, але й приймає активну участь у механізмі фінансового забезпечення реалізації цільових програм розвитку галузей, суб'єктів господарювання, територій. Провідні вітчизняні науковці поділяють таку думку і наголошують, що активізація підприємництва на селі має сформувати сприятливі засади розв'язання проблем села і розвитку сільських територій [9, с. 62; 3, с. 153].

Основними напрямами реалізації програм соціальної відповідальності вітчизняного аграрного підприємництва можуть стати: відродження та подальша розбудова соціальної інфраструктури села; формування та нарощування вартості інтелектуального капіталу сільських територій; вирішення екологічних проблем села; підвищення рівня соціально-економічного добробуту його мешканців та покращення якості життя населення сільських територій.

Оцінка можливостей реалізації вказаних соціально-відповідальних програм та здійснення моніторингу їх результативності неможливо без використання сучасних технологій аудиту соціальної відповідальності бізнес-структур.

Специфіка сфери і предмету аудиту соціальної відповідальності бізнесу у призмі забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій зумовлює його відмінність від ортодоксального методичного підходу, що визначає мету і завдання аудиту в класичному розумінні.

Головною метою аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу в такому конкретному випадку є повне, достовірне та доречне інформаційно-аналітичне забезпечення процедури оцінки можливостей бізнес-структур щодо підвищення рівня соціально-економічної безпеки розвитку сільських територій.

Голинач Л.І. предметом аудиту соціальної відповідальності вбачає соціально-економічні відносини на підприємстві та відносини підприємства із суспільством (споживачами, бізнес-партнерами, акціонерами, громадськістю, державою). Об'єктом соціального аудиту на підприємстві виступають факти господарської діяльності підприємства, виражені у комплексі техніко-економічних показників, що свідчать про соціально відповідальну чи безвідповідальну поведінку бізнесу [4, с. 114]

Предмет аудиту соціальної відповідальності в аграрних формуваннях із врахуванням сучасної специфіки розвитку доцільно розширити за рахунок системи соціально-економічних відносин, які формуються на рівні бізнес-суб'єктів та громад певних сільських територій. При цьому одним з головних напрямків аудиту соціальної відповідальності має стати оцінка можливостей підприємців щодо забезпечення програм і проектів відродження сільських територій.

Доповнюючи склад об'єктів аудиту соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів, доцільним є розширення їх меж та включення сукупності організаційних і управлінських процесів, які входять до системи управління соціально-орієнтованим аграрним бізнесом. Методичний базис аудиту таких процесів становить система показників, які визначають рівень соціальної активності аграрних підприємницьких структур як в межах діяльності суб'єкта господарювання, так і у системі індикаторів стану розвитку сільських територій.

Враховуючи розробки Комісії ООН зі сталого розвитку, стратегічною функцією індикаторів сталого розвитку сільських територій є інформаційне забезпечення суспільства щодо існуючих загроз у даній сфері, формування інформаційно-аналітичного підґрунтя для розробки рішень відносно їх усунення та досягнення стандартів якості життя сільського населення.

Сукупність індикаторів сталого розвитку, за пропозиціями міжнародних та міжурядових організацій, поділяють на чотири групи: 1) індикатори сталого соціального розвитку; 2) індикатори економічного розвитку; 3) екологічні індикатори; 4) інституційні індикатори [13, с. 106].

В.В. Борщевський оцінку рівня розвитку сільських територій дає в розрізі таких основних складових: в контексті продовольчої безпеки регіону (території); потенціал розвитку сільської території; стратегічні можливості подальшого розвитку сільських територій [1, с. 112].

Ознайомлення з методичними підходами різних вчених щодо оцінки рівня соціально-

економічного розвитку та безпеки сільських територій дозволили виділити ключові показники, до яких слід віднести: валовий регіональний продукт на душу населення; інвестиції в основний капітал; обсяг продовольства на душу населення; частка імпорту продовольчих товарів у структурі споживання; відсоток населення з доходами, які нижче прожиткового мінімуму; рівень зайнятості та безробіття; рівень доходів домогосподарств; охоплення сільських дітей дошкільними та шкільними закладами [7; 15, с. 66; 16, с. 409].

Виходячи з методичного базису оцінки рівня соціально-економічної безпеки сільських територій, до сукупності показників, за якими має проводитись аудит соціальної відповідальності бізнес-суб'єктів аграрної сфери, слід включити наступні: (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії та індикатори аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій

Базові критерії соціальної відповідальності компанії	Критерії соціально відповідального аграрного бізнесу	Індикатори аудиту соціальної відповідальності бізнесу
економічні	виробництво якісної та безпечної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, рівень оплати праці персоналу, відповідність нормам і стандартам якості продукції, ефект від підприємницької діяльності	Витрати на впровадження екоінноваційних технологій; наявність та розмір заборгованості підприємства по заробітній платі; середній рівень заробітної плати; частка працівників, середньорічна заробітна плата яких менша за прожитковий мінімум; коефіцієнт плинності кадрів; розмір та частка прибутку, спрямованого на фінансування соціальних проектів
соціальні	Реалізація програм соціального захисту персоналу, морального стимулювання працівників, система відносин з територіальними громадами та органами управління, соціальний ефект бізнесу	Розмір витрат на соціальний захист персоналу; частка витрат на соціальні заходи у структурі витрат, річний обсяг витрат підприємства на охорону праці, річний обсяг витрат на соціальні заходи, обсяг соціальних інвестицій всього та одну особу
юридичні	Прозорість у сплаті податків, дотримання умов чинного законодавства, дотримання умов господарських договорів	Наявність заборгованості за виплатами працівникам; наявність порушених договорів
етичні	Реалізація благодійних і спонсорських проектів, формування позитивного іміджу підприємства	Обсяг витрат на програми соціального розвитку території
екологічні	Рівень безпеки сільської території для здоров'я людей	Річний обсяг витрат на охорону та покращення навколишнього середовища

Джерело: авторська розробка

З огляду на специфіку здійснення аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань в розрізі ключових критеріїв і системи індикаторів, значна увага при його проведенні приділяється аудиту витрат підприємства на проведення заходів соціальної спрямованості. Основним нормативним актом, який регламентує відображення в обліку таких витрат, є П(С)БО 16 «Витрати». Він регламентує віднесення витрат, пов'язаних із соціальною відповідальністю сільськогосподарського підприємства на собівартість виробленої продукції та стосується, перш за все, витрат на оплату праці персоналу, охорону праці та навколишнього середовища, розміру та обсягів корпоративних витрат аграрної бізнес-структури, витрат на здійснення аудиту та надання інших послуг [10].

Кукоба В.П., досліджуючи аспекти аудиту корпоративної соціальної відповідальності, наголошує на необхідності внесення відповідні уточнення у діючий План рахунків бухгалтерського обліку з метою більш повного віддзеркалення інформації щодо соціальних виплат працівникам, а також у методику аудиту підприємства. На це ж саме слід звернути увагу при аудиті адміністративних витрат, де доцільно виокремлювати ще і витрати на організаційно-розпорядче та правове забезпечення реалізації соціальних заходів підприємства [8].

Слушною є також деталізація субрахунку 443 «Прибуток, використаний у звітному періоді», на якому доцільно обліковувати витрати, пов'язані із реалізацією аграрним підприємством соціальних програм розвитку сільських територій на окремі субрахунки (рахунки третього порядку), на яких будуть відображатись витрати за об'єктами конкретних соціальних проектів. Така деталізація дозволить надати необхідний обсяг інформації при здійсненні аудиту соціальної відповідальності суб'єктів аграрного бізнесу та дані про джерела фінансування розвитку сільських територій.

Методичний базис аудиту соціальної відповідальності аграрних формувань має об'єктивно доповнюватись рівневими контурами, які безпосередньо, конкретизують предмет такого аудиту, спектр його об'єктів та систему індикаторів аудиторської перевірки. З класичних методичних підходів корпоративної соціальної відповідальності вважаємо доцільним розмежувати чотири рівні аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу.

Перший рівень (базовий) – аудит рівня відповідності бізнес-структури діючим стандартами нормативно-правового поля (як з боку зовнішнього середовища, так і боку галузевого та внутрішньофірмового нормативно-правового поля).

Другий рівень (внутрішньофірмовий) – аудит рівня відповідальності аграрного підприємства перед власним персоналом.

Третій рівень (партнерський) – аудит рівня відповідальності аграрного формування перед постачальниками, клієнтами, покупцями тощо.

Четвертий рівень (суспільний або громадський) – аудит рівня відповідальності аграрного бізнес-суб'єкту перед населенням сільської території, де розташоване і діє дане агроформування, відповідальність перед суспільними громадами та суспільством в цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аудит соціальної відповідальності аграрних формувань здійснюється на найвищому рівні суспільного сприйняття бізнесу та бізнесової поведінки господарюючих в аграрній сфері суб'єктів. Вирішення стратегічного завдання забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій неможливо без підвищення рівня соціальної відповідальності на всіх рівнях суспільної діяльності підприємницьких суб'єктів. Аудит при цьому виконує найважливішу функцію інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу рівня безпеки сільських територій, популяризації соціальних програм розвитку села та зміни кардинальної парадигми сприйняття сільських територій виключно як об'єкту державного і місцевого фінансового забезпечення.

Рівнева деталізація соціальної відповідальності аграрного бізнесу вимагає подальшого опрацювання стандартів соціальної відповідальності підприємництва, нормативних параметрів соціально-економічної безпеки розвитку сільських територій, індикаторів аудиту в розрізі кожного рівня проведення аудиторських перевірок. Все це постає предметом подальших наукових досліджень і розробок у спектрі обраної науково-практичної проблематики.

Література

1. Борщевський В.В. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : монографія / В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
2. Васильців Т.Г. Розвиток сільських територій як стратегічний пріоритет зміцнення економічної безпеки держави / Т.Г. Васильців, В.В. Бойко // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 2(35). – С. 58-64.
3. Гнатьєва Т.М. Вплив соціальної відповідальності бізнесу на конкурентоздатність підприємств аграрного сектору / Т.М. Гнатьєва, О.В. Ніколюк // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2014. – № 4(76). – С. 151-158.
4. Голінач Л.І. Сутність соціального аудиту в процесі утвердження соціальної відповідальності бізнесу / Л.І. Голінач // Економічний аналіз. – 2014. – № 2. – С. 113-118.
5. Гришова І.Ю. Пріоритетні напрями реструктуризації як метод підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств / І.Ю. Гришова, О.В. Митяй // Економічний простір: Збірник наукових праць. – 2015.– №100. – С. 125-136.
6. Державна цільова програма сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 3.04.2010р. № 121-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80
7. Забуранна Л.В. Методичні підходи до моніторингу стану соціально-економічного розвитку сільських територій [Електронний ресурс] / Л.В. Забуранна, О.О. Корнійчук // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua.
8. Кукоба В.П. Корпоративна соціальна відповідальність підприємства: аспекти сучасного обліку та аудиту витрат [Електронний ресурс] / В.П. Кукоба // Ефективна економіка. – 2012. – № 8. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1312
9. Охріменко О.О. Соціальна відповідальність: навч. посіб. / О.О. Охріменко, Т.В. Іванова. – К. : «Київський політехнічний інститут». – 2015. –180 с.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.99 N 318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.
11. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 зі змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15
12. Саблук П.Т. Наукові (економічні) центри розвитку сільських територій в управлінні аграрною економікою / П.Т. Саблук, Л.І. Курило // Економіка АПК. – 2014. – № 5. – С. 51-56.
13. Садовенко А.П. Сталий розвиток суспільства : навч. посіб. / А.П. Садовенко, Л.Ц. Масловська, В.І. Середа. – К. : Акад. муніципального упр., 2011. – С. 101–118.
14. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. – К. : ЦЗРУ, 2003. – 337 с.
15. Хоружий Г.Ф. Моральний вимір економіки: соціальна відповідальність бізнесу та економічна

ефективність : монографія / Г.Ф. Хоружий. – К. : УБС НБУ, 2009. – 255 с.

16. Шулус А.А. Социальный аудит / А.А. Шулус. – М. «Академический проект», 2008. – 620 с.

17. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 3(125). – С. 3-10.

References

1. Borschevskyi, V. (2012), *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy* [Development of rural territories in the system of Euro-integration priorities of Ukraine], monograph, Lviv, Ukraine, 216 p.

2. Vasyltsiv, T.H. and Boiko, V.V. (2015), “Development of rural areas as a strategic priority of strengthening the economic security of the state”, *Stratehichni priorytety*, no. 2(35), pp. 58-64.

3. Hnatyeva, T. and Nikoliuk, O. (2014), “The Impact of social responsibility on the competitiveness of agricultural enterprises”, *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 4(76), pp. 151-158.

4. Holinach, L. (2014), “The Essence of social audit in the approval process of social responsibility of business”, *Ekonomichnyi analiz,* no. 2, pp. 113-118.

5. Grishova, I. and Mytiai, O. (2015), “Priority directions of restructuring as a method of improving the competitiveness of agricultural enterprises”, *Ekonomichnyi prostir: Zbirnyk naukovykh prats*, no. 100, p. 125-136.

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), “The state target program for sustainable rural development for the period till 2020”, Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 3.04.2010, N. 121-р. available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80 (access date February 12, 2016).

7. Zaburanna, L.V. and Korniichuk, O.O. (2015), “Methodical approaches to monitoring the status of socio-ekonomichnogo rural development”, *Efektyvna ekonomika*, no. 10, available at: http://economy.nayka.com.ua. (access date February 12, 2016).

8. Kukoba, V. (2012), “Korporativna social responsibility of the enterprise: aspects of modern accounting and auditing costs”, *Efektyvna ekonomika*, no. 8, available at: http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1312 (access date February 12, 2016).

9. Okhrimenko, A. and Ivanova, T. (2015), *Sotsialna vidpovidalnist* [Social responsibility], Kyivskyi politekhnichnyi instytut, tutorial, Kyiv, Ukraine, 180 p.

10. Ministry of Finance of Ukraine (1999), National standard accounting 16 "Expenses": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 31.12.99 N 318. available at: http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16. (access date February 10, 2016).

11. Law of Ukraine (2003), “On the basics of national security of Ukraine”, Law of Ukraine from 19.06.2003 with changes and additions, available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (access date February 10, 2016)..

12. Sabluk, P. and Kurylo, L. (2014), “Scientific (economic) development centres of the rural areas in the management of agrarian economy”, *Ekonomika APK,* no. 5, pp. 51-56.

13. Sadovenko, A., Maslovska, T. and Sereda, V. (2011), *Stalyi rozvytok suspilstva* [Sustainable Development of Society], tutorial, Akad. munitsypalnoho upr., Kyiv, Ukraine, pp. 101-118.

14. Tretyak, A. and Druhak, V. (2003), *Naukovi osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia* [Scientific basis of the Economics of land use and land management], TsZRU, Kyiv, Ukraine, 337 p.

15. Khoruzhyi, H.F. (2009), *Moralnyi vymir ekonomiky: sotsialna vidpovidalnist biznesu ta ekonomichna efektyvnist* [The Moral dimension of Economics: the social liability of business and economic efficiency], monograph, UBS NBU, Kyiv, Ukraine, 255 p.

16. Shulus, A. (2008), *Sotsialnyy audit* [Social audit], Akademicheskiy proyekt, Moscow, Russia, 620 p.

17. Yurchyshyn, V. (2005), “Rural areas as a backbone factor of development of agrarian sector of economy”, *Ekonomika APK,* no. 3 (125), pp. 3-10.

УДК 657.1:658.14

Попова В.Д.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту і економічного аналізу
Буковинський державний фінансово-економічний університет

ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Popova V.D.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of accounting, audit and economic analysis department
Bukovyna State University of Finance and Economics

ANALYSIS PROBLEMS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Постановка проблеми. Традиційні підходи до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства містять низку недоліків, що вимагає перегляду узвичаєних засад в організації та методиці проведення аналітичної роботи на підприємстві. Передусім підходи до аналізу об'єктів управління повинні враховувати сучасні тенденції розвитку господарських та управлінських процесів. А підготовка інформаційної бази для проведення аналізу повинна включати дії, спрямовані на усунення методологічних парадоксів у формуванні масиву даних, які спричиняють розрив між фактичним та реальним їх значенням.

В переважній більшості випадків, для аналізу фінансово-господарської діяльності, обчислюється система показників аналізу фінансового стану на основі даних фінансової звітності підприємства. Результати проведеного аналізу носять загальний характер та не дозволяють вирішити окремо взятої управлінської проблеми, зважаючи на необхідність врахування низки додаткових чинників, що не характеризуються фінансовою інформацією. Крім цього, більшість показників фінансової звітності є маніпулятивними (існують розбіжності між обліковим та економічним змістом категорій) та відображають явище, об'єкти або ж процеси тільки на певну дату. Значна кількість аналітичних показників із різними нормативними значеннями та тенденціями змін ускладнює вибір варіанту вирішення управлінської проблеми із множини можливих.

Наразі мову слід вести про ідентифікацію системи аналітичних показників, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства на певному етапі його розвитку, показників, які дають змогу вирішити конкретну управлінську проблему, показників, що відображають перспективний фінансовий стан підприємства та орієнтовані на оцінку виконання стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації і методики проведення аналізу фінансово-господарської діяльності, її окремих аспектів є надзвичайно важливими в умовах необхідності обґрунтування вибору, прийнятого до застосування управлінського рішення. Дослідження проблем сучасних методик аналізу господарської діяльності, спрямованих на оцінку результатів управлінської діяльності за певною моделлю відображені в працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як І.Д. Білоус [8], Л.Н. Булгакова [1], О.А. Лаговська [3], В.В. Лук'янова [4], Л.М. Малярець [5], О.О. Осадча [6], А.Ю. Перетятько [7], І.Ф. Полєщук [8], Ф. Серковіч [10], Т. Хіндл [9], А.В. Штереверя [5], О.Г. Янковий [2]. Проте, в умовах динамічності умов господарювання та управлінських процесів масштаби застосування аналітичних процедур, індивідуальність підходів постійно зростають, що зумовлює появу нових проблем в аналітичному забезпеченні процесу управління.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблем та напрямів удосконалення методичних підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства в контексті формування якісного аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітність підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства свідчить про відсутність єдино правильних вимог до організації та проведення аналітичної роботи. Малярець Л.М. та А.В. Штереверя на основі проведених досліджень щодо визначення теоретико-методичних підходів до формування системи показників оцінки діяльності підприємств вважають за доцільне дотримуватися наступних вимог: адекватність системи показників завданням дослідження; можливість чіткого визначення алгоритмів розрахунку показників діяльності, що забезпечує тотожність розуміння їх економічної сутності та тлумачення фахівцями-експертами; охоплення показниками найважливіших характеристик системи підприємства; наявність інформаційного забезпечення для кількісного визначення показників, проведення

динамічного та порівняльного аналізу в рамках системи підприємства; оптимальна чисельність показників; можливість чіткого визначення реперних значень показників, тобто фазових змін величин ознак діяльності підприємства [5, с. 39].

Дотримання вказаних вимог, апріорі, дозволяє досягти позитивних результатів в оцінці результатів функціонування підприємства у соціально-економічному середовищі. Проте, проблеми аналізу не обмежуються тільки адекватністю системи показників чи оптимальною їх чисельністю. Набагато важливішим є формування достовірної інформаційної бази для проведення аналізу різноманітних аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства.

На сьогоднішній день бухгалтерський облік залишається основним продуцентом інформації для проведення аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства. Проте, слід відмітити, що система бухгалтерського обліку не здатна повною мірою забезпечити релевантними даними аналітичне забезпечення системи управління. В такому контексті порушеної проблеми дослідження потребують напрями удосконалення бухгалтерського обліку з метою підвищення якості облікової інформації при застосуванні її як джерела даних в ході аналізу фінансово-господарської діяльності.

Осадча О.О. зазначає, що інформативність облікової звітності на даний час потребує удосконалення на засадах: розширення інформативності даних (як за одиницями виміру, так і за змістовним їх наповненням); уніфікованості показників (у першу чергу, показників доходів і витрат), надання суб'єкту більшої самостійності щодо формування звітних даних залежно від реальних потреб управління [6, с. 258-259]. Наведені автором пропозиції не витримують критики, адже формування фінансової звітності підприємства базується на методологічній основі бухгалтерського обліку, яка призводить до розриву між обліковою та економічною сутністю об'єктів та явищ. Іншими словами, вартісне вираження облікового об'єкта, що знайшло своє відображення у звітності може не відповідати його фактичному економічному змісту. Найкраще дану ситуацію можна представити за допомогою показника прибутку. Розрахований позитивний показник фінансових результатів ще не свідчить про наявність вільних коштів, наприклад, для погашення зобов'язань. Адже визнана сума доходів в бухгалтерському обліку лишень частково на звітну дату може бути монетаризована, інша частина – це дебіторська заборгованість. Зважаючи на методологічні особливості формування показників фінансової звітності, нівелюються й пропозиції щодо підвищення аналітичності показників звітності в якості підвищення корисності облікових даних для застосування аналітичних процедур.

Таким чином, в ході проведення аналізу, для прикладу, рентабельності фінансово-господарської діяльності підприємства можлива ситуація неправильної інтерпретації отриманих результатів, і як результат, ризик не оптимального прийняття управлінського рішення. Нівелювання впливу методології обліку на результати аналізу може забезпечуватися шляхом використання не облікових, а модифікованих показників, що обчислені на основі облікової інформації. Такими показниками для оцінки результатів господарської діяльності та вартості підприємства можуть бути: економічна додана вартість (визначається як операційний прибуток після оподаткування за вирахуванням вартості капіталу); економічний прибуток (різниця між величиною грошових надходжень та сумою витрачених грошових коштів, за винятком надходжень від залучення позикових коштів); додана вартість грошового потоку (майбутня грошова доходність акцій) тощо. Хоча даним показникам притаманна низка недоліків, однак вони дають можливість більш точно в порівнянні з обліковим прибутком оцінити результати діяльності та вартість підприємства.

Лаговська О.А. розглядає процедури підготовки модифікованих показників ще й в ролі інструменту контролю: «трансформація показників фінансової звітності при її адаптуванні для використання як джерела даних в ході застосування аналітичних процедур нівелює ризики, що пов'язані із навмисним викривленням інформації» [3, с. 391].

На даному етапі розвитку вітчизняної економіки систему бухгалтерського обліку таки слід розглядати у ролі основного інформаційного джерела при проведенні аналізу господарської діяльності, проте аналітикам при оцінці релевантності показників слід звертати увагу на методологічні та методичні особливості їх формування.

Малярець Л.М. та А.В. Штереверя визначають, що необхідність удосконалення методичних підходів до оцінки діяльності підприємства обумовлена зміною не тільки сфер діяльності підприємства, а й зміною внутрішніх й зовнішніх умов його функціонування. Наразі підприємство слід розглядати як сектор економіки нашої країни і як цілісну окрему економічну систему, яка складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів [5, с. 22]. Наведене дослідниками твердження слід трактувати через призму необхідності узгодження методики аналізу із цілями управління, що може передбачати формування додаткової інформаційної системи для забезпечення аналітичного процесу даними.

Так, А.Ю. Перетятько вбачає ефективне виконання функцій аналізу за умови його впливу на обґрунтування оптимальних управлінських рішень як функції регулювання, так і інших основних функцій управління, оскільки аналіз фінансово-господарської діяльності допомагає встановити і оцінити вплив позитивних факторів на прийняття рішень [7, с. 19-20].

Приділення підвищеної уваги значенню аналізу як функції управління та якісному формуванню його інформаційної бази забезпечується в ході застосування аналітичних процедур при прийнятті

стратегічних управлінських рішень.

Цілком логічним буде твердження про те, що аналіз (результати від застосування аналітичних процедур; формування аналітичного забезпечення) – це вимога управлінського процесу, засіб вибору варіанту управлінського рішення із множини альтернатив та необхідність оцінки досягнення стратегічних цілей.

Зміни та удосконалення методик аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства продиктовані необхідністю формування якісного аналітичного забезпечення процесу стратегічного управління, досягнення параметрів обраних стратегій. Результати аналізу повинні бути спрямовані на оцінювання не тільки фінансового стану підприємства за ретроспективними даними, але й на визначення перспективних показників фінансово-господарської діяльності та позиції підприємства в конкурентному зовнішньому середовищі.

Аналіз став необхідним для орієнтації науково-технічної, виробничої та збутової діяльності підприємства на облік ринкового попиту і вимог споживачів, адже діяльність підприємства та організація виробництва, зокрема, повинні бути планомірними, основані на точних даних та розрахунках. Виробникові необхідно заздалегідь визначити можливості ринку, при цьому він не може обмежитися дослідженнями та розробками сьогоднішнього дня, виробник мусить зорієнтувати дослідження в найперспективніших напрямках розвитку науки і техніки та пропонувати споживачам найбільш перспективніші види продукції. Тому аналіз – це діяльність, зорієнтована, перш за все, на перспективу [8].

Поряд із традиційними методиками аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, в системі стратегічного управління, які переважно ґрунтуються тільки на його фінансових показниках, з'являються нові ринкові концепції, які оперують сучасними поняттями, прийомами, методами й моделями аналізу фінансово-економічного стану. До таких методів відносяться: стратегічний дью-дільідженс [9], діагностичний бенчмаркинг [10], нечітко-множинний метод [4] та метод економічних нормалей [1].

Наведені моделі аналізу фінансово-економічного стану в своїй основі оперують фінансовими та нефінансовими даними, отриманими із внутрішнього та зовнішнього соціально-економічного середовищ. Основними цілями їх застосування є можливість оцінки взаємозв'язків між поточним та перспективним станом в ході досягнення конкурентних переваг розвитку.

В табл. 1 наведена характеристика сучасних моделей аналізу господарської діяльності.

Таблиця 1

Характеристика сучасних моделей аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства

Модель (метод) аналізу	Характеристика
Стратегічний дью-дільідженс	Всебічна та досконала перевірка компанії, її операцій та документів, яка здійснюється покупцями/інвесторами та їхніми радниками до безпосередньої купівлі компанії або її частки; Стратегічний аналіз потенційної цілі поглинання для корпорації чи фонду прямих інвестицій; Ретельна діагностика, що необхідна підприємству для дослідження усіх аспектів господарсько-фінансового стану підприємства, після чого виявляються шляхи отримання коштів для реалізації інвестиційних проектів
Діагностичний бенчмаркінг	Адаптація досвіду та кращої практики для удосконалення діяльності підприємства, визначення його стратегій і перспектив подальшого розвитку. Конкурентний бенчмаркінг передбачає порівняння параметрів і характеристик діяльності підприємств у динаміці. Під час бенчмаркінгового аналізу виявляють глибинні причини успіху конкурентів та конкретні методи, які вони застосовують
Нечітко-множинний метод	Застосування нечітко-множинного методу діагностики допомагає експертним способом трансформувати мову слів у мову кількісних оцінок для оцінювання фінансово-економічного стану підприємства
Метод економічних нормалей	реалізується завдяки використанню «золотого правила економіки» і «золотого правила бізнесу», а також інших економічних нормалей, які враховують зміни собівартості продукції, темпи зростання продуктивності праці, інше

Джерело: [1; 4; 5; 9; 10]

Дью-дільідженс – це процедура всебічного аналізу й перевірки правових, податкових, фінансових та інших аспектів діяльності компанії, яка використовується для прийняття рішень щодо здійснення консультування, докорінних перетворень підприємств, проведення операцій типу «злиття-поглинання» і винесення рішень про допуск цінних паперів до котирування на біржі.

Діагностичний бенчмаркінг, головним чином, передбачає вивчення схожих і однакових бізнес-процесів на прикладі інших успішних підприємств для проведення їх порівняння зі своєю діяльністю, а також виявлення слабких місць, визначення факторів успіху за параметрами: репутація підприємства, технології виробництва, якість товарів, ціна продукції, нові продукти, канали збуту товарів, віддаленість від джерел сировини. Діагностичний бенчмаркінг здійснюється відповідно до таких етапів: визначення функціональних сфер діагностики фірми; відбір факторів, змінних діагностики; визначення

лідерів галузі за відібраними факторами; оцінка значень показників їх діяльності; порівняння показників з власними даними; розробка програм щодо покращення діяльності [10].

Нечітко-множинна модель є більш ефективною, оскільки застосування нечітких множин для аналізу міри можливого ризику банкрутства дозволяє враховувати невизначеність економічних систем, неоднорідність даних, використовувати в процесі роботи як кількісні, так і якісні показники. Таким чином, застосування апарату нечітких множин дозволяє провести більш комплексну та точну оцінку стану підприємства.

Реалізація методу економічних нормалей передбачає застосування «золотих правил» економіки і бізнесу, які базуються на швидкіших темпах зростання прибутку, порівняно із темпами обсягів реалізації, власного капіталу та активів [2, с. 191].

Перевагами наведених методичних підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства є: спрямованість аналітичної роботи на вирішення управлінської проблеми; орієнтація на оцінку перспективного становища підприємства; нестандартний підхід до вибору аналітичних показників; можливість оперування при наданні висновків за результатами проведеного аналізу та їх обґрунтуванні як числовими, так і нечисловими даними тощо.

За сучасних умов господарювання аналітична робота на підприємстві повинна базуватися, в першу чергу, на необхідності задоволення інформаційних потреб стратегічного управління. Наведені методи аналізу фінансово-економічного стану слід розглядати як інформаційно-аналітичні моделі, в яких традиційні підходи до аналізу фінансово-господарської діяльності є окремим базисним елементом. За таких умов можна стверджувати про формування обліково-аналітичної системи в інформаційному забезпеченні прийняття стратегічних управлінських рішень.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, застосування аналітичних процедур щодо оцінювання фінансового стану та позицій підприємства в зовнішньому соціально-економічному середовищі – це складний процес, що потребує вжиття комплексу заходів, спрямованих на оптимальний вибір методики розрахунку аналітичних показників, підготовку якісної інформаційної бази, підбір ефективних форм представлення результатів аналітичної роботи.

Основними проблемами аналізу фінансово-господарської діяльності є відсутність взаємозв'язків між методичними підходами до аналізу сфер діяльності та напрямами вирішення управлінських проблем; слабка орієнтація методик аналізу на передбачення перспективного стану фінансово-господарської діяльності підприємства; вплив на результати аналізу методологічних засад формування облікової інформації тощо. Першочергові заходи по удосконаленню методичних підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності слід вбачати у врахуванні методологічних особливостей формування показників в системі бухгалтерського обліку при побудові інформаційної бази аналізу; активне застосування модифікованих показників, які нівелюють вплив облікової політики на інформаційне забезпечення процесу застосування аналітичних процедур шляхом наближення значень об'єктів та явищ до їх економічного змісту; орієнтація аналітичної роботи на використання сучасних аналітичних моделей стратегічного спрямування, що дозволяє комплексно оцінити поточний та перспективний стан розвитку підприємства.

Література

1. Булгакова Л.Н. Операционный леверидж. Золотое правило экономики. Теория и практика [Електронний ресурс] / Л.Н. Булгакова. – Режим доступа: http://dis.ru/library/detail.php?ID=22449
2. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О.Г. Янкового. – Одеса: Атлант, 2013. – 470 с.
3. Лаговська О.А. Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія : монографія / О.А. Лаговська. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 676 с.
4. Лук'янова В.В. Діагностика ризику діяльності підприємства : [монографія] / В.В. Лук'янова. – Хмельницький: ПП Ковальський В.В. – 2007. – С. 190-202.
5. Малярець Л.М. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства. Наукове видання / Л.М. Малярець, А.В. Штереверя. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 188 с.
6. Осадча О.О. Обліково-інформаційне забезпечення господарської діяльності: функціонально-методичні підходи на сучасному етапі економічних трансформацій / О.О. Осадча // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2015. – Вип. 2 (32). – С. 251-260.
7. Перетятько А.Ю. Сучасні підходи до оцінки фінансово-господарської діяльності як основи ефективного управління підприємством / А.Ю. Перетятько // Економіка, фінанси, право. – 2006. – №11. – С. 19-22.
8. Полєщук І.Ф. Аналіз фінансово-господарської діяльності як основи ефективного функціонування підприємства [Електронний ресурс] / І.Ф. Полєщук, І.Д. Білоус. – Режим доступу: http://intkonf.org /kpedn-poleschuk-if-bilous-i-d-analiz-finansovo-gospodarskoyi-diyalnosti-yak-osnova-efektivnogo-funktsionuvannya-pidpriemstva/
9. Hindle T. Pocket finance / Tim Hindle. – London: Profile Books Ltd, 2002. – P. 76-77.
10. Sercovich F. Policy benchmarking in the developing countries and the economies in transition: principles and practice: [report] / F. Sercovich. – UNIDO, January, 2003. – P. 372-391.

References

1. Bulhakova, L.N. (2001), "Operating leverage. The golden rule of economics. Theory and practice", available

at: http://dis.ru/library/detail.php?ID=22449 (access date April 12, 2016).

2. Yankovyi, O.H. (2013), *Konkurentospromozhnist pidpryiemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia* [Competitiveness of the enterprise: assessment of the level and directions for increasing], monograph, Atlant, Odesa, Ukraine.

3. Lahovska, O.A. (2012), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia vartisno-oriientovanoho upravlinnia: teoriia ta metodolohiia* [Accounting and analytical support value-based management: Theory and Methodology], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

4. Lukyanova, V.V. (2007), *Diahnostyka ryzyku diialnosti pidpryiemstva* [Diagnostics of risk *in of the* enterprise activity], PP Kovalskyi, Khmelnytskyi, Ukraine.

5. Maliarets, L.M. and Shtereveria, A.V. (2008), *Zbalansovana systema pokaznykiv v otsintsi diialnosti pidpryiemstva* [The Balanced Scorecard in enterprise activities evaluation], scientific report, KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

6. Osadcha, O.O. (2015), "Accounting and information support business activities: functional and methodical approach at the present stage of economic transformation", *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu*, iss. 2 (32), pp. 251-260.

7. Peretiatko, A.Iu. (2006), "Current approaches to assessing the financial and economic activity as the basis of effective management", *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 11, pp. 19-22.

8. Polieshchuk, I.F. and Bilous, I.D. (2014), "Analysis of financial and economic activity as the basis of the effective operation of the business", available at: http://intkonf.org/kpedn-poleschuk-if-bilous-i-d-analiz-finansovo-gospodarskoyi-diyalnosti-yak-osnova-efektivnogo-funktsionuvannya-pidpriemstva/ (access date April 12, 2016).

9. Hindle, T. (2002), Pocket finance, Profile Books Ltd, London, United Kingdom, pp. 76-77.

10. Sercovich, F. (2003), "Policy benchmarking in the developing countries and the economies in transition: principles and practice", UNIDO, January, pp. 372-391.

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського державного технологічного університету І.В. Жиглей

УДК 657.1:658

Кузь В.І.,
к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту і економічного аналізу
Буковинський державний фінансово-економічний університет

КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ

Kuz V.I.,
cand.sc.(econ.), assistant professor of accounting, audit and economic analysis department
Bukovyna State University of Finance and Economics

CONCEPT OF STRATEGIC ACCOUNTING

Постановка проблеми. Важливим аспектом в управлінні фінансово-господарською діяльністю підприємства є орієнтація на досягнення стратегічних цілей. Використання елементів стратегічного управління в управлінських процесах на підприємстві покликане забезпечити досягнення або ж збереження конкурентних переваг функціонування підприємства, підвищення прибутковості його діяльності, а також виконання інших визначених стратегічних завдань розвитку. Прийняття ефективних управлінських рішень, орієнтованих на досягнення стратегічних цілей, зумовлює розширення меж інформаційної системи підприємства, що передбачає оцінку та врахування тенденцій розвитку зовнішнього середовища. Реалізація функцій стратегічного управління потребує формування якісно нової інформаційної бази, відходу від розгляду системи бухгалтерського обліку як єдиного джерела інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень. Удосконалення інформаційної системи управління слід розглядати в контексті еволюційного розвитку бухгалтерського обліку, що на даному етапі вимагає ідентифікації підсистеми стратегічного обліку, визначення концептуальних підходів до її функціонування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання концептуальних підходів до розвитку бухгалтерського обліку, виокремлення в них положень щодо формування інформаційного забезпечення стратегічного управління є дуже важливими та знаходяться в центрі уваги таких багатьох вчених, як: Т.В. Бочуля [1], С.Ф. Голов [2], Т.В. Давидюк [3], М. Добія [4], В.М. Жук [5], С.А. Кузнєцова [7], В.А. Кулик [8], С.Ф. Легенчук [9], Н.М. Малюга [10; 11], Л.М. Малярець [12], В. Моссаковський [13], А.А. Пилипенко [14], М.С. Пушкар [15], А.В. Шайкан [16], І.Й. Яремко [17]. У

своїх дослідженнях вчені декларують власне бачення на розвиток бухгалтерського обліку, проте спільною позицією є констатація факту необхідності побудови інформаційного забезпечення системи управління, яке б враховувало тенденції розвитку економічних відносин, давало змогу оцінити напрями перспективного розвитку підприємства та ідентифікувати нетрадиційні об'єкти обліку. Так, Г.Г. Кірейцев зазначає, що «розвиток практики бухгалтерського обліку відбувається під прямим впливом економічних відносин, залежить від рівня їх розвитку, включаючи розвиток внутрішньосистемних соціально-економічних відносин. Його метою стає спрямування дії суб'єктів господарювання, забезпечення ефективності управління поточною і майбутньою господарською діяльністю, створення умов для прийняття обґрунтованих рішень, контролю за їх виконанням, для оцінки ретроспективної і поточної діяльності та спрямування майбутніх господарських рішень» [6, с. 39]. Кулик В.А. акцентує увагу на тому, що в умовах ускладнення господарських процесів удосконалення потребує методологія бухгалтерського обліку: «для відображення в інформаційній системі підприємства нових видів господарської діяльності, «нових» і «старих» об'єктів обліку необхідним є використання оновленої методології бухгалтерського обліку, оновлення існуючих облікових процедур і формування нових. Заснований на принципах п'ятсотрічної давності, облік суперечить новій економіці. Маючи в своєму розпорядженні систему для опису матеріальних і фінансових активів, нинішня бухгалтерія майже безсила у справі відображення активів невідчутного характеру» [8, с. 166].

Отже, питання концептуальних підходів до розвитку бухгалтерського обліку, формування їх до облікових систем і підсистем залишаються та залишатимуться актуальними, зважаючи на відсутність вирішення проблем інформаційного забезпечення стратегічного управління, динамізм господарських процесів, що породжує появу нових об'єктів обліку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення змістовного наповнення концепції стратегічного обліку з метою підвищення релевантності інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беззаперечним фактом успішного провадження фінансово-господарської діяльності є необхідність орієнтації системи управління на досягнення стратегічних цілей розвитку. Ефективність прийняття стратегічних управлінських рішень залежить від функціонування в межах підприємства інформаційної системи, здатної забезпечити управлінський персонал релевантними даними не тільки із внутрішнього, але й із зовнішнього соціально-економічного середовища. Вирішення даної проблеми неможливо забезпечити тільки шляхом удосконалення традиційної системи бухгалтерського обліку, використовуючи притаманний їй методологічний інструментарій. Мова повинна йти про ідентифікацію якісно нової підсистеми, спрямованої на конструктивне вирішення проблем інформаційного забезпечення системи стратегічного управління. А саме, про ідентифікацію стратегічного обліку як облікової системи, здатної синтезувати методологічний інструментарій управління та бухгалтерського обліку в цілях формування інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень.

Шайкан А.В. зазначає, що «на сучасному підприємстві, яке бажає досягти успіхів у бізнесі, загальна система обліку повинна мати стратегічну орієнтацію. У цьому разі інформація, що надається системою обліку, буде сприяти процесу розробки та реалізації ділової стратегії підприємства, а інструменти бухгалтерського обліку, як класичні, так і запозичені з менеджменту, будуть органічно вписані в процес стратегічного управління» [16, с. 48]. Система бухгалтерського обліку без ідентифікації в ній підсистеми стратегічного обліку характеризується обмеженою здатністю задовольнити інформаційні потреби стратегічного управління, хоча цілком відкидати стратегічну орієнтацію даного виду інформаційної системи не слід: «хоча система бухгалтерського обліку не надає інформації про майбутнє, вона створює адекватні передумови у вигляді бухгалтерської звітності для аналізу минулих результатів господарської діяльності підприємства, яка має прогнозну здатність і використовується користувачами для прийняття рішень щодо здійснення інвестицій» [9, с. 258].

Функціонування підсистеми стратегічного обліку повинно забезпечуватися внутрішніми взаємозв'язками між складовими інформаційної системи та інформаційними потребами системи стратегічного управління. Саме дані взаємозв'язки повинні формувати основу концепції стратегічного обліку. Стратегічний облік – це нова сфера, межі якої ще не визначені. Це дає можливість збагатити його більшою кількістю концепцій та моделей й врешті-решт забезпечити більш якісне прийняття стратегічних рішень [14, с. 34].

В цілях ідентифікації можливих концептуальних підходів до побудови підсистеми стратегічного обліку дослідження потребують новітні концепції бухгалтерського обліку, їх змістове навантаження. Давидюк Т.В. зазначає, що сучасні концепції бухгалтерського обліку є результатом розвитку основоположних та мега-концепцій бухгалтерського обліку: стратегічна, соціальна, етична, справедливої вартості, утворююча, ринково-орієнтованої звітності, інституційна [3, с. 21]. Дослідниця виділяє наступні концепції бухгалтерського обліку:

1) мега-концепції бухгалтерського обліку: англо-американська, континентальна, південноамериканська;

2) основоположні концепції бухгалтерського обліку: статична, динамічна, каталактична,

макроекономічна, мікроекономічна;

3) сучасні концепції бухгалтерського обліку: стратегічна, соціальна, етична, справедливої вартості, утворююча концепція, ринково орієнтованої звітності, інституційна [3, с. 21].

Кузнєцова С.А. узагальнює існуючі концепції облікових систем, виділивши 3 основні: 1) прогнозного (стратегічного) обліку; 2) інтегрованої системи обліку; 3) електронного обліку [7].

Отже, розробка концепції інформаційного забезпечення стратегічного управління шляхом ідентифікації в системі бухгалтерського обліку підсистеми стратегічного обліку є однією з головних вимог досягнення підприємством конкурентних переваг та забезпечення його сталого розвитку.

Ідентифікацію концепції стратегічного обліку слід здійснювати в рамках дослідження концептуальних підходів до розвитку бухгалтерського обліку, виходячи із тверджень, що стратегічне управління є підсистемою системи управління, а стратегічний облік – підсистема системи бухгалтерського обліку, не порушуючи, таким чином, цілісності у формуванні інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Моссаковський В.Б. пропонує проект концепції побудови бухгалтерського обліку в Україні, в якому виділяє 5 напрямків: 1) методологічні засади побудови обліку в Україні; 2) організаційні заходи; 3) побудова управлінського обліку; 4) побудова аудиторської діяльності; 5) підвищення рівня кваліфікації спеціалістів з бухгалтерського обліку [13].

Концепцію розвитку бухгалтерського обліку С.Ф. Голов розглядає на таких передумовах: перегляд теоретичних основ бухгалтерського обліку, диференціація вимог до фінансової звітності, реуніфікація обліку та звітності, безперервна професійна освіта, активна позиція бухгалтерської спільноти, формування сучасної парадигми обліку та звітності [2].

Пушкар М.С. пропонує до концепції бухгалтерського обліку наступні положення: характеристики облікової інформації (види обліку, якісні характеристики інформації, користувачі); структура та зміст концепції (визначення обліку як системи, парадигма обліку, категорії обліку, методологічні рівні побудови, об'єкти, суб'єкти обліку, облікова політика держави); прийняття умовностей бухгалтерського обліку (історичність, періодичність, консерватизм, вимірники та інше); елементи фінансової звітності; процедури обліку [15, с. 114].

Концепція розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки В.М. Жука: 1) ґрунтується на фундаментальних основах теорії бухгалтерського обліку, які знайшли подальший розвиток через означений ним вплив сучасних економічних теорій, фізіократичної доктрини та концепції сталого розвитку; 2) враховує тенденції розвитку стандартизації обліку; 3) визначає роль вітчизняної бухгалтерської науки й практики в питаннях конвергенції та адаптування МСФЗ; 4) відповідає чинним в Україні вимогам до такого рівня документів [5].

Малюга Н.М. до складових концепції розвитку бухгалтерського обліку відносить: удосконалення національної системи бухгалтерського обліку, що полягає у приведенні її у відповідність до вимог ринкової економіки з урахуванням стану світових фінансових ринків; оновлення нормативної бази бухгалтерського обліку через розробку методичних вказівок з питань організації та звітності; удосконалення методології бухгалтерського обліку; становлення бухгалтерської професії через створення інституту професійних бухгалтерів України; підвищення кваліфікації бухгалтерських кадрів [10, с. 22-23].

Ідентифікація підсистеми стратегічного обліку та формування концептуальних підходів до її функціонування відповідає тенденціям та закономірностям розвитку бухгалтерського обліку як інформаційного забезпечення системи управління всіх рівнів. Диференціація вимог до фінансової звітності, реуніфікація обліку та звітності, врахування вимог управлінських концепцій, організаційні заходи, удосконалення методологічної бази бухгалтерського обліку та підвищення якості професійної освіти є атрибутами орієнтації традиційної системи бухгалтерського обліку на підвищення рівня задоволення інформаційних потреб системи управління підприємством.

При формуванні концепції стратегічного обліку важливо врахувати всі статичні та потенційно можливі взаємозв'язки між складовими інформаційної системи підприємства та рівнями системи управління ним.

Вихідним положенням концепції стратегічного обліку як джерела інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень є необхідність обрання, затвердження та реалізації певної стратегії. Без чітких орієнтирів розвитку підприємства оброблення та систематизація масиву даних є необґрунтованим процесом з точки зору затрат ресурсів та релевантності підготовленої інформації. Отже, в основі стратегічного обліку лежить взаємозв'язок «модель стратегічного управління – об'єкти стратегічного обліку – стратегічне рішення».

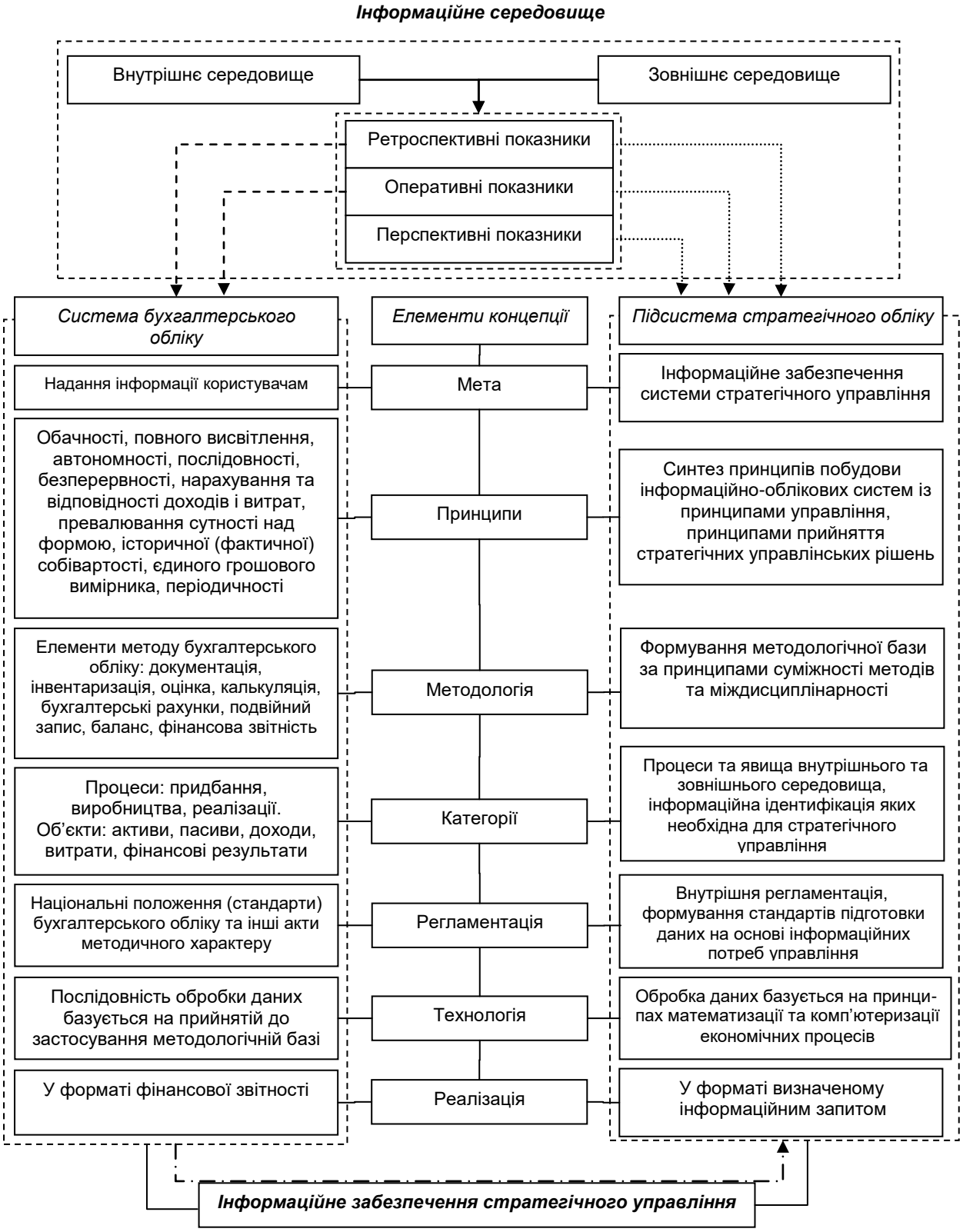

Рис. 1. Характеристика та структура концепції стратегічного обліку

Джерело: розробка автора

Одним із варіантів оцінки перспективного становища підприємства є акцентування уваги на управлінні об'єктами, які визначають переваги та загрози фінансово-господарської діяльності підприємства. Саме дані об'єкти у різних модифікаціях можуть стати об'єктами стратегічного обліку. Малюга Н.М. стверджує: «певний спосіб відображення фінансових і облікових проблем підприємства можливий завдяки стратегічному обліку, який фокусується на певних ключових елементах діяльності підприємства, що дає можливість створювати економічні цінності та називається «С-циклом» [11, с. 368]. Модель «С-цикл» концентрується на чотирьох основних елементах стратегічного обліку: зобов'язаннях, потенційних можливостях (потенціалі), витрат і контролі». Слід відмітити, що застосування моделі «С-цикл» потребує деталізації та аналітичного розкриття складових зобов'язань, потенціалу, витрат та контрольних процедур. Таким чином, здійснюватиметься відбір показників щодо яких застосовуватимуться управлінські дії, а отже й акумулювання ретроспективної, оперативної та перспективної інформації в підсистемі стратегічного обліку.

Ефективним варіантом реалізації функцій стратегічного управління є використання збалансованої системи показників. Її основним призначенням є забезпечення функцій збору, систематизації й аналізу інформації, що є необхідною для ухвалення стратегічних управлінських рішень та посилення стратегії бізнесу, її формалізації, проведення й доведення до кожного співробітника підприємства, забезпечення моніторингу й зворотного зв'язку з метою відстеження й генерації організаційних ініціатив усередині структурних підрозділів [12]. Система збалансованих показників як управлінська модель чи система оцінки стратегічного розвитку підприємства визначає мету функціонування підсистеми стратегічного обліку, а саме формування масиву даних про фінансове та нефінансове оточення підприємства.

Слушним є припущення І.Й. Яремка, що в теперішніх умовах появи нових управлінських інформаційних систем (BSC та прирівняні до неї системи збалансованих показників, управлінський облік у його широкому розумінні, стратегічний облік тощо), традиційна система бухгалтерського обліку (сформульована на канонічних засадах подвійної бухгалтерії теорія обліку) буде поглинута іншою, на перший погляд прогресивнішою, інформаційнішою системою. Попри те, ці інформаційні системи вимушено (за своїми основоположними і методологічними засадами) ґрунтуються на надмірній кількості неформалізованих (експертних) індикаторів та показників, підтвердити які методично незалежними організаціями (аудит) неможливо [17, с. 250].

Саме використання експертних оцінок, індивідуальних підходів, специфічних методик та методик оцінки явищ і процесів, що становлять комерційну таємницю забезпечує інертність щодо повноцінної інтеграції складових інформаційної системи.

Бухгалтерський облік характеризується чітко визначеною метою, яка сформована відповідно до його концептуальної основи. Досягнення ж цілей стратегічного обліку забезпечується формуванням якісного інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління. Сукупність об'єктів та процесів, що охоплюються підсистемою стратегічного обліку визначається масштабами управлінський дій перспективного спрямування.

Формування концептуальної структури стратегічного обліку в частині принципів, методології, категорій та регламентації забезпечується через поєднання елементів концептуальних основ бухгалтерського обліку менеджменту, інформатики, психології тощо.

Практична реалізація функцій стратегічного управління дає підстави стверджувати про необхідність ідентифікації, обробки та реалізації інформації в підсистемі стратегічного обліку згідно принципів відповідальності, правової відповідності, аналогічності, системності, цілісності, адаптації, індивідуальності, гомоморфізму, конфіденційності та послідовності. Дані принципи визначають не тільки безпосередню приналежність стратегічного обліку як інформаційного забезпечення до підсистеми стратегічного управління, але й забезпечують акумулювання на правових засадах даних із зовнішнього середовища і характеризують ефективні та оптимальні способи оброблення даних.

Виконання суміжних завдань бухгалтерського обліку і менеджменту через функціонування підсистеми стратегічного обліку може бути забезпечене шляхом використання основних інструментів математизації та комп'ютеризації економічних процесів, зокрема моделювання. Застосування різних видів моделювання у побудові облікової системи суб'єкта господарювання дозволяє підвищити оперативність обробки облікової інформації та проаналізувати альтернативні варіанти відносно результатів функціонування підсистеми стратегічного обліку, відповідно до поставлених перед нею завдань.

Зважаючи на масштабність інформаційного забезпечення, його фінансовий та нефінансовий зміст, походження із внутрішнього та зовнішнього середовища, необхідність застосування комп'ютерних технологій передбачає, що процес прийняття стратегічних рішень доцільно розглядати в рамках побудови експертних систем відповідно до конкретно визначених стратегічних цілей.

Експертна система є представленням на базі комп'ютерної програми оптимізаційного алгоритму прийняття управлінських рішень, який базується на знаннях та аналітичних відомостях, на основі чого експертна система здатна робити логічні висновки, цим самим забезпечуючи вирішення специфічних завдань, важливими серед яких для стратегічного управління є консультування, діагностика,

тестування, проектування тощо.

Складність методології підсистеми стратегічного обліку визначена особливостями ідентифікації в ній облікових об'єктів, але передусім необхідністю виконання завдань стратегічного управління, що потребує індивідуальних підходів до формування інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень.

Об'єкти стратегічного обліку ідентифікуються в рамках визначення необхідного масиву фінансової та нефінансової інформації із внутрішнього і зовнішнього середовища з метою забезпечення процесу прийняття стратегічних рішень, аналізу досягнення стратегічних цілей, їх коригування. Така інформація в межах побудови системи стратегічного управління характеризує бізнес-процеси, нівелює господарську та фінансово-економічну невизначеність, формує ситуаційні блоки і усуває фінансові та економічні проблеми господарської діяльності.

Під об'єктами стратегічного обліку також слід розуміти об'єкти підсистеми фінансового обліку підприємства (інформація за якісними та кількісними параметрами, що становить інформаційне забезпечення прийняття стратегічних рішень), сильні та слабкі сторони господарської діяльності підприємства та його конкурентів, об'єкти фінансового обліку інших суб'єктів господарювання (діяльність яких входить до сфери, що окреслена визначеною стратегією підприємства), показники зовнішнього суспільно-економічного середовища з приналежністю до визначеної підприємством стратегії.

М. Добія наводить порядок формування концептуальної структури фінансового обліку: фундаментальні закони природи → категорії капіталу, праці, активів та вартості → основні принципи фінансового обліку → стандарти окремих (детальних) рішень [4]. У випадку стратегічного обліку, його концептуальна структура базується на цілях стратегічного розвитку; на інформації про об'єкти із внутрішнього та зовнішнього соціально-економічного середовища, фінансового і нефінансового характеру; на необхідності її оброблення згідно принципів бухгалтерського обліку, менеджменту та принципів застосування математичних та комп'ютерних методів обробки інформації; на внутрішніх стандартах прийняття стратегічних управлінських рішень та на правилах формування відповідного інформаційного забезпечення.

Кінцевим етапом функціонування підсистеми стратегічного обліку є надання управлінському персоналу даних, що відповідають їхньому інформаційному запиту. Бочуля Т.В. стверджує, що концепція як сформована й аргументована точка зору розробляється, виходячи з різних граней загальної проблеми – адаптувати облікову звітність до вимог зовнішнього економічного середовища, яке змінюється під впливом складних процесів глобалізації, інформатизації та інтелектуалізації [1, с. 60]. Інформаційне підкріплення процесу стратегічного управління не можливе в ході використання тільки даних системи бухгалтерського обліку в традиційному розумінні. На часі слід вести мову про формування концептуальних підходів до підсистем бухгалтерського обліку з подальшою їх інтеграцією в цілісну інформаційну систему.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запропоновані концептуальні підходи до формування інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень шляхом ідентифікації підсистеми стратегічного обліку дозволяють раціоналізувати процес стратегічного управління. Базовими ознаками концепції стратегічного обліку є поєднання принципів та методологічного інструментарію бухгалтерського обліку, менеджменту, інформатики в цілях підготовки релевантних даних відповідно до управлінських інформаційних запитів.

Цінність облікового продукту, що формується в ході ведення стратегічного обліку полягає в інформаційному забезпеченні обраної моделі стратегічного управління. Зважаючи на значну кількість стратегічних пріоритетів, стратегій розвитку, їх альтернативність у виборі моделі управління, подальші дослідження слід спрямувати на конкретизацію сукупності облікових процедур стратегічного обліку, а саме на ідентифікацію організаційно-методичних аспектів підготовки інформації для задекларованої цільової програми розвитку підприємства.

Література

1. Бочуля Т.В. Інноватиний розвиток обліково-аналітичного забезпечення управління підприємством : монографія / Т.В. Бочуля. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2015. – 404 с.
2. Голов С.Ф. Ретроспективний погляд на реформування бухгалтерського обліку в Україні. Антиміфологія / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – №2. – С. 3-13.
3. Давидюк Т.В. Зміна концепції бухгалтерського обліку під впливом дії постіндустріальної економіки / Т.В. Давидюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2010. – № 2 (52). – С. 20-22.
4. Добия М. Является ли бухгалтерский учет научной дисциплиной? / М. Добия // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2010. – №1 (55). – С. 76-81.
5. Жук В.М. Наукове забезпечення обліку в системі управління аграрним сектором економіки: теорія і практика: Наукова доповідь / В.М. Жук. – К. : Інститут аграрної економіки, 2008. – 90 с.
6. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, між предметні зв'язки : монографія / Г.Г. Кірейцев. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 236 с.
7. Кузнєцова С.А. Оцінка концептуальних підходів до реформування облікової системи в Україні / С.А. Кузнєцова // Економіка і регіон. – 2007. – № 2.– С. 109-111.
8. Кулик В.А. Трансформація мети бухгалтерського обліку в умовах глобалізації та інформатизації

економіки / В.А. Кулик // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – №5 (61). – С. 161-168.

9. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія / С.Ф. Легенчук. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 336 с.

10. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.

11. Малюга Н.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку : монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ПП «Рута», 2005. – 388 с.

12. Малярець Л.М. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства. Наукове видання / Л.М. Малярець, А.В. Штереверя. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 188 с.

13. Моссаковський В.Б. Концепція побудови бухгалтерського обліку в Україні / В.Б. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2007. – №10. – С. 18-25.

14. Пилипенко А.А. Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства. Наукове видання / А.А. Пилипенко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2007. – 276 с.

15. Пушкар М.С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Економічна думка. – 1999. – 424 с.

16. Шайкан А.В. Розвиток бухгалтерського обліку як інструментарію стратегічного управління підприємством у конкурентному середовищі / А.В. Шайкан // Науково-практичне видання. Незалежний аудитор. – 2012. – №1 (III). – С. 38-49.

17. Яремко І.Й. Концепції і парадигми бухгалтерського обліку як система наукових основ теорії / І.Й. Яремко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691. – С. 246-252.

References

1. Bochulia, T.V. (2015), *Innovatyvnyi rozvytok oblikovo-analitychnoho zabezpechennia upravlinnia pidpryiemstvom* [Innovative development of accounting and analytical support for business management], monograph, VD «INZhEK», Kharkiv, Ukraine.

2. Holov, S.F. (2006), "A retrospective view on accounting reform in Ukraine. Antaeus Mythology", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 2, pp. 3-13.

3. Davydiuk, T.V. (2010), "Changing concepts of accounting under the influence of post-industrial economy", *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu*, no. 2(52), pp. 20-22.

4. Dobiya, M. (2010), "Is accounting a scientific discipline?", *Visnyk ZhDTU. Ekonomichni nauki*, no. 1(55), pp. 76-81.

5. Zhuk, V.M. (2008), *Naukove zabezpechennia obliku v systemi upravlinnia ahrarnym sektorom ekonomiky: teoriia i praktyka* [Scientific support account in the management of the agricultural sector: Theory and Practice], scientific report, Instytut ahrarnoi ekonomiky, Kyiv, Ukraine.

6. Kireitsev, H.H. (2007), *Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizh predmetni zviazky* [Development of Accounting: Theory, profession, interdisciplinary communication], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

7. Kuznietsova, S.A. (2007), "Evaluation of conceptual approaches to reform the accounting system in Ukraine", *Ekonomika i rehion*, no. 2, pp. 109-111.

8. Kulyk, V.A. (2013), "Transforming the purpose of accounting in the context of globalization and informatization of the economy", *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 5 (61), pp. 161-168.

9. Lehenchuk, S.F. (2012), *Bukhhalterske teoretychne znannia: vid teorii do metateorii* [Accounting theoretical knowledge from theory to metatheory], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

10. Maliuha, N.M. (2005), *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: teoriia i metodolohiia, perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: theory and methodology development prospects], monograph, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.

11. Maliuha, N.M. (2005), *Rozvytok teorii bukhhalterskoho obliku* [The development of accounting theory], monograph, PP «Ruta», Zhytomyr, Ukraine.

12. Maliarets, L.M. and Shtereveria, A.V. (2008), *Zbalansovana systema pokaznykiv v otsintsi diialnosti pidpryiemstva* [The Balanced Scorecard in enterprise activities evaluation], scientific report, KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

13. Mossakovskyi, V.B. (2007), "The concept of accounting in Ukraine", *Bukhhalterskyi oblik i audit*, no. 10, pp. 18-25.

14. Pylypenko, A.A. (2007), *Orhanizatsiia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva* [Organization of accounting and analytical providing for strategic development of the enterprise], scientific report, KhNEU, Kharkiv, Ukraine.

15. Pushkar, M.S. (1999), *Tendentsii ta zakonomirnosti rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini (teoretyko-metodolohichni aspekty)* [Trends and patterns of development of accounting in Ukraine (theoretical and methodological aspects)], monograph, Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

16. Shaikan, A.V. (2012), "The development of accounting as a tool of strategic management in a competitive environment", *Naukovo-praktychne vydannia. Nezalezhnyi audytor*, no. 1 (III), pp. 38-49.

17. Yaremko, I.I. (2010), "Concept and paradigm of accounting as a system of scientific theory basics", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 691, pp. 246-252.

Рецензент: д.е.н., професор Житомирського державного технологічного університету І.В. Жиглей

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ
ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

УДК 334.012.23

Стельмащук А.М.,
д.е.н., професор
ПВНЗ Хмельницький економічний університет
Стельмащук Ю.А.,
к.е.н., науковий співробітник
ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»

РОЗВИТОК МЕРЕЖЕВИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЯК СЕРВІСНИЙ ЗАХІД ЗРОСТАННЯ МАСШТАБІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Stelmashchuk A.M.,
dr.sc.(econ.), professor
PIHE "Khmelnytskyi Economical University"
Stelmashchuk Yu.A.,
cand.sc.(econ.), research fellow
PE "Institute of Economics, Technology and Entrepreneurship"

DEVELOPMENT OF NETWORK ECONOMIC SYSTEMS AS A SERVICE MEASURE FOR INCREASING DIMENSIONS OF PRODUCTION EFFICIENCY

Постановка проблеми. У процесі трансформації світової економіки, її структури відбувається перерозподіл основних ресурсів та інформаційних потоків від традиційних галузей матеріального виробництва до сфери послуг. Вже на початку двадцять першого сторіччя чітко визначилися риси розвитку глобальних інформаційних і комунікаційних технологій, які стають домінуючими ознаками формування нового глобального електронного середовища для економічної діяльності, створення такого нового явища в світовій економіці як «мережева економіка». Остання виступає як новий ринок, представляючи систему нових економічних відносин в принципово новому просторі. Розвиток мережевої економіки збігається з періодом становлення постіндустріальної економіки, є її наслідком і основою.

Мережева організація економічної діяльності сприяє кожному її учаснику мати рівноправні прямі стосунки з іншими учасниками. Мережеві взаємовідносини характеризуються незалежністю від просторово-часових обмежень та витрат і спираються перш за все на досягнення ІКТ-технологій.

Сформована інноваційна мережа має набір конкурентних переваг, який розповсюджується на її учасників: високий ступінь організації і скоординованості інформаційного потоку та інноваційного процесу; посилення їх ключових компетенцій; раціональне використання спільних ресурсів (матеріальних і нематеріальних).

Особливе місце в рамках мережі посідає науково-технічна співпраця між її учасниками (обмін технічною інформацією і документацією, спільні НДР, маркетингові дослідження). Додатковою, не менш важливою, формою є передача виробничого досвіду, знань на рівні контактів співробітників. Для інноваційних та науково-інноваційних мереж характерна скоординована діяльність її учасників щодо вибору напрямів досліджень, що забезпечує економію часу, а отже, конкурентну перевагу.

Таким чином, мережева економіка – це нове поняття в структурі економіки України, тому актуальність даної публікації обумовлена, з одного боку, великою зацікавленістю до теми в сучасних умовах, з іншого боку, її недостатньою розробленістю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями ролі і проблем розвитку «мережевої економіки» займалися такі іноземні вчені, як Н. Абдикеєв, Б. Бреммер, А. Воронін,

О. Дюсуше, Н. Іванова, М. Кастельс, А. Ламанов, Р. Ліпсей, Т. Меррінер, Б. Мільнер, Р. Патюрель, Д. Реут, П. Ромер, А. Шлейфера та інші. У вітчизняній науці дана проблема розглянута та проаналізована в наукових публікаціях Т. Носова, Д. Русака, І. Бесєдіна, В. Андрусіва, І. Жиляєва, О. Шнипка.

Аналіз опублікованих результатів досліджень підтверджує доцільність продовження вивчення поставленої проблеми, оскільки у аналізованих роботах проблематика теорії і впровадження мережевої економіки, а також обґрунтування перспективи її розвитку в Україні не розглядається на належному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування сутності, структури, ефективності і перспективи розвитку мережевих економічних систем як основи забезпечення зростання масштабів ефективності виробництва.

***Виклад основного матеріалу дослідження*.** Літературний огляд еволюції економічних теорій розвитку суспільства засвідчує, що теорія постіндустріального суспільства, яка була запропонована в кінці 60-х років американськими та європейськими дослідниками, стала єдиною концепцією XX століття, що осмислювала масштабні зміни західного суспільства та підтверджена історичною практикою [1; 7; 8; 9; 10; 16; 18; 24]. Прихильники теорії постіндустріального суспільства прагнули підкреслити, що запорукою сучасного суспільного прогресу служить швидкий технологічний розвиток, заснований на перетворенні науки в безпосередню продуктивну силу, а мірою такого прогресу виступає становлення всебічно розвиненої особистості та розширення творчих можливостей людини. Встановлено, що потенціал розвитку цього суспільства у всезростаючій мірі супроводжувався зростаючими масштабами інформації і знань, а з появою сектора послуг змінюється структура зайнятості, формується клас інтелектуальної робітників - «білі комірці».

Важливо відзначити, що постіндустріальна теорія не відзначається єдністю поглядів щодо визначення напрямку розвитку суспільства. Можна згрупувати теорії постіндустріальної економіки за специфічними предметами дослідження [6; 7; 16; 21; 26]:

- теорії постекономіки (теорія «гіперреальності» Ж. Бодріяра, яка заснована на симулякрах;
- теорія креатосфери; економіка солідарності;
- теорії знаннєінтенсивної економіки, де інформація та знання стають головним виробничим ресурсом (інформаційна економіка, інноваційна економіка, економіка знань, нова економіка)
- технологічні теорії, предметом дослідження яких стали зміни у виробничих відносинах під впливом інтернет-технологій (*цифрова економіка «Digital Economy», цифрова економіка «The Emerging Digital Economy», е-кономіка («E-conomy»), економіка уваги*);
- мережева економіка *(«Network Economy» Kevin Kelly або «Networked Economy» Status Report on European Telework*).

В кінці XX ст. категорію постіндустріального суспільства замінює поняття «інформаційне суспільство» через те, що в галузях економіки починає переважати виробництво і розподіл знання, з'являється інформаційна економіка.

Одним з етапів розвитку теорії інформаційної економіки є поява концепції «інформаціональної економіки» М. Кастельса [12].

За Кастельсом інформаціоналізм проявляється в ролі знання як фундаментального джерела продуктивності та влади, але не зважаючи на це, в новій економіці домінують усталені економічні відносини (принципи ринкової економіки, домінування приватної власності), що і є основою «інформаціонального капіталізму». Отже, сучасна економіка є інформаціональною та глобальною, тому що основні види економічної діяльності, такі як виробництво, споживання та циркуляція товарів і послуг, а також їх складові (капітал, праця, сировина, управління, інформація, технології, ринки), організуються у глобальному масштабі, безпосередньо або з використанням розгалуженої мережі, що об'єднує економічних агентів [2; 4; 5; 11; 12].

М. Кастельс розвиває інформаційно-технологічну парадигму формування суспільства, для якого характерним є використання інформації як «сировини», для удосконалення технологій, зростання складностей суспільної та господарської взаємодій, що відповідає мережевій логіці [12].

Слід зазначити, що теорія інформаційної та мережевої економіки розвивались як окремі аспекти постіндустріального укладу, що ставить перепони на всебічному дослідженні сучасного суспільного устрою. В економіці мережевий підхід не утворив сталої термінології. Існують різні варіанти трактування категорії «мережева економіка». Підходи науковців до визначення сутності мережевої економіки можна звести до трьох напрямів [3; 13; 15; 19]:

− форма господарської діяльності в економіці горизонтальних зв'язків;
− економіка, що ґрунтується на використанні інформаційних технологій;
− економіка, пов'язана з виробництвом і розподілом мережевих благ.

Мережева система організована як багаторівнева просторова структура взаємин в Інтернеті, в телекомунікаційних мережах та інших мережевих структурах між економічними агентами, що включає індустрію створення нових інформаційних технологій і інформаційних продуктів, телекомунікаційні і провайдерські послуги, електронний бізнес, електронні ринки, електронні біржі, телебанкинг,

телероботу, структура, що розвивається відповідно до своїх специфічних цілей і критеріїв ефективності.

М. Кастельс звернув увагу на розвиток мережевого підприємництва та нові форми організації виробництва, які розвиваються на основі горизонтальних зв'язків між суб'єктами господарювання. Така гнучкість є основою мережевої логіки, яка дає змогу структурувати неструктуроване та стає рушійною силою інноваційної діяльності, бо за своєю суттю інновації мають мережеву природу [12].

В процесі вивчення проблеми мережевої економіки виявлено, що основний закон мереж відомий як закон зростаючої віддачі. Але на відміну від індустріальної економіки, де зростання віддачі є результатом титанічних зусиль окремих компаній і їм же дістаються всі вигоди від цього, мережеве збільшення віддачі створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма.

Мережева економіка характеризується як діяльність, що здійснюється за допомогою електронних мереж. Основа мережевої економіки – мережеві організації. Також середовище, в якому будь-яка компанія чи індивід, що знаходиться в будь-якому пункті економічної системи, можуть контактувати легко і з мінімальними витратами з будь-якою іншою компанією чи індивідом з приводу спільної праці, торгівлі, обміну ідеями або ноу-хау, або ж просто заради задоволення [3; 7].

У деяких наукових колах побутує думка, що в економіці синонімами поняття «мережі» є «стратегічні альянси», «скупчення», «спільні підприємства», «промислові райони» тощо [3; 7; 15; 17].

М. Кастельс в своїй роботі «Становлення суспільства мережевих структур» розглядає соціальну структуру в глобальному масштабі як мережеве суспільство. Мережа, за його переконанням, – це комплекс взаємопов'язаних вузлів. Конкретний зміст кожного вузла залежить від характеру тієї мережевої структури, про яку йде мова. М. Кастельс виділяє різні види мереж, як-от: мережа глобальних фінансових потоків, мережа засобів масової інформації тощо. Розширюючи свої погляди, вчений формулює специфічний закон мережевих структур, згідно якого відстань (або інтенсивність і частота взаємодії) між двома точками (або соціальними станами) коротша, коли вони обоє виступають як вузли в тій чи іншій структурі, ніж тоді, коли вони не належать до однієї і тієї ж мережі [12].

До основних процесів формування «мережевої економіки» відносять чотири основні процеси, які визначають формування і розширення масштабів мережевої економіки:

1) базовою умовою існування networked economy є розвиток й розповсюдження Інтернет-технологій, оскільки мережева економіка може існувати тільки в інформаційно-комунікативному середовищі, створюваним глобальною мережею Інтернет;

2) привабливість і ефективність мережевої економіки залежить від наявності в ній критичної маси економічних агентів і відповідної інфраструктури, яка робить можливою їх діяльність;

3) нові можливості глобальних комунікацій між людьми дають їм нові інструменти для реорганізації форм їх спільної діяльності;

4) різні види економічної інфраструктури стають ефективнішими, коли починають користуватися можливостями Інтернет – технологій.

Таким чином, мережева економіка – це якісно нова форма економічного порядку, яка починає витісняти ієрархічні та ринкові форми з обслуговування економічних стосунків у суспільстві.

Перевагами використання сегменту «мережевої економіки» можна назвати наступне [9; 23; 27]:

1. Використовувати Web досить просто. Покупцям слід лише освоїти програму для перегляду, і вони відразу дістають доступ до засобів електронної торгівлі.

2. Зменшення часу на доставку товару споживачеві – одна з необхідних умов ведення успішної торгівлі.

3. Необмежене зростання кількості потенційних замовників. При використання Інтернету можна розширити ринок збуту за рахунок зарубіжних покупців.

4. Інформацію про товар можна представляти в Інтернеті у різному вигляді. Web дозволяє передавати не лише текст, графіку, а відео і голос.

5. Мінімізація витрат на персонал і оренду приміщень.

Теоретичні дослідження і передова практика підтверджують, що перехід до мережевої структури, як правило, відбувається поступово, тобто традиційна ієрархія повинна послідовно заміщатися на більш плоскі структури прямого співробітництва, в яких поступово витісняються бюрократичні відносини.

Окремі дослідники [19; 22; 26] притримуються думки, що операцію формування мережевої структури не можна представити у вигляді послідовно здійснюваних етапів, оскільки це ітеративний і безперервний у часі процес. Перехід до мережевої організації вимагає тривимірного підходу, який припускає використання наступних дій, що координуються: переосмислення концепції фірми з відповідними корективами стратегічних пріоритетів, реінжиніринг механізму її функціонування і структурна перебудова. Тільки в зоні перетинання трьох полів можна шукати рішення, що забезпечують ефективність підприємства і, отже, його конкуренто- і життєздатність.

Еволюція будь-якої організаційної структури починається зі стратегічного рішення. Необхідно переосмислити організаційну структуру з погляду ефективності її стратегічних пріоритетів, компонентів і процесів. Потім, в ув'язуванні з проведеним аналізом, приймаються рішення, що стосуються проектування. В останню чергу установа займається реінжинірингом робочих процедур

(бізнес-процесів) в різних напрямах діяльності. Реінжиніринг бізнес-процесів вимагає відповідної адаптації структур підприємства.

Реалізація зазначених процедур [13-16] в подальшому повинна спрямовуватись на формування мережі як об'єднання не тільки «технологічних» її можливостей по створенню конкурентоздатної продукції, але і як інструмента збору й аналізу передового досвіду, наукових знань для точного відстеження тенденцій науково-технічного розвитку в предметній галузі.

Процес одержання чи реалізація потенціалу від об'єднання суб'єктів господарювання у мережу через їх результати можна розділити на дві групи.

Перша група – переслідування якісно нових цілей, властивих для (віртуальних) об'єднань в рамках формування інтелектуальних ресурсів у вигляді нових знань як для виробництва основного продукту діяльності (у предметній галузі), так і в сфері менеджменту компанії.

Друга група представляє традиційні цілі асоціацій й інших організаційних форм взаємодії в об'єднанні суб'єктів господарювання з подальшим отриманням матеріального результату, як розробка і маркетинг нових видів продуктів, що задовольнять споживача.

Класичні проблеми конструювання структур підприємства пов'язані зі спеціалізацією. У багатьох роботах 60-х – початку 70-х років XX ст. ця тема була достатньо досліджена, що дозволило створити формалізовану модель поетапного стратегічного розвитку фірми. Однак, сучасні корпорації, будучи мережевими структурами, реалізують мережевий підхід і за рамками компанії, наприклад, вибудовуючи мережеву взаємодію з незалежними посередниками, споживачами і навіть з державою.

В будь-якому випадку, становлення вітчизняного підприємництва багато в чому унікально і сильно відрізняється від становлення бізнесу як у розвинутих, так і в постсоціалістичних державах. Аналіз сучасних представників великого бізнесу України дозволяє віднести корпорації до двох типів, що знаходяться у взаємозв'язку.

Вітчизняні корпорації першого типу самостійно пройшли етап первісного нагромадження капіталу, зуміли вистояти в умовах фінансової кризи, конкурентної боротьби, істотного скорочення норм прибутку і набули необхідну для успішної роботи мобільність і гнучкість.

Компанії другого типу утворилися порівняно недавно в умовах більш жорстких, ніж їхні попередники – з одного боку, однак з широкими можливостями використання здобутків інфокомунікаційної сфери для організації та побудови мережевого типу бізнесу на їх основі – з іншого. Варто відзначити, що особливістю компаній другого типу є те, що деякі з них функціонують у ролі афілійованих структур західних корпорацій (банківська сфера, мобільний зв'язок тощо).

Дані чинники багато в чому визначили особливості появи мережевої організації бізнесу сучасних підприємств, для яких характерно:

- розширення присутності у віртуальному просторі, що забезпечує досягнення глобальних конкурентних переваг бізнесу;
- мала кількість ієрархічних рівнів завдяки переходу від великої централізованої організації до учасників із гнучкими спеціалізованими формами праці.

Загальна характеристика мережевих взаємовідносин полягає в якісних змінах у обміні інформацією між людьми, можливостях їх взаємодії, спричинених проникненням в їх життя технологій з Інтернету. Мережева структура є новою моделлю перерозподілу інтелектуальних і виробничих ресурсів, що дозволяє її суб'єктам мінімізувати часові та матеріальні витрати на адаптацію до умов ринку. За умов, коли ресурси високотехнологічних підприємств обмежені і не відповідають вимогам конкурентної боротьби, саме їх реорганізація за мережевим принципом дозволяє перерозподілити ризики і скоротити часові та фінансові витрати на розробку і впровадження інновацій.

Серед найбільш помітних точок зору на природу мережевих утворень слід відзначити ресурсну теорію, у відповідності з якою прагнення економічної структури до відкритої моделі є природним, оскільки первинний дефіцит невідновлювальних ресурсів і пошук економічними суб'єктами додаткових компетенцій в умовах конкурентної боротьби підштовхуватиме їх до освоєння ресурсів довкілля, а після використання всього переліку – до пошуку додаткових ресурсів у середині економічної системи.

Аналіз мережевих концепцій дає підстави зауважити, що: по-перше, явище синергетичного ефекту було помічене досить давно і його природа трактувалася по-різному; по-друге, широко визнаним є той факт, що утворення мереж у певній сфері людської діяльності має відносно швидкий і відчутний позитивний ефект, а з часом змінює саму якість простору.

Оскільки точок зору на природу явища мережевої організації досить багато, існуючі концепції можна поєднати у декілька груп на основі їхньої спільної природи:

1) група концепцій, які розглядають явище мережевої організації економічної діяльності як природне продовження проникнення інформаційно-комунікативних технологій у виробничий процес, зміни якості економічних відносин між учасниками економічної діяльності;

2) група концепцій, які розглядають мережеву співпрацю як наступний етап розвитку процесів інтеграції, що активно розвиваються – кооперація, аутсорсинг, вертикальна інтеграція, процеси злиття та поглинання, утворення консорціумів;

3) група концепцій, які розглядають мережеву організацію як продовження процесів інтеграції соціуму; здебільшого таких поглядів дотримуються вчені-соціологи – вони вважають мережеву організацію природним продовженням процесів утворення сталих соціальних груп;

4) існує окрема група концепцій, які пояснюють виникнення явища мережевої організації внаслідок довготривалого процесу інтеграції та інституціоналізації економіки, виникнення нової форми організації відносин між учасниками економічного простору;

5) група концепцій, які розглядають мережеві організації у контексті управлінських теорій, вбачаючи у мережевій взаємодії новий етап впровадження моделей автоматизованого управління ресурсами та інформаційними потоками.

За походженням, структурою та функціями виділяють декілька типів мережевих об'єднань. Насамперед можна виділити суто комерційні мережі: їхніми компонентами виступають власне учасники мережі, а також зв'язки і відносини. До їхніх учасників відносять як фірми (підприємства), так і структури, що забезпечують функціонування самої мережі.

Відповідно до такого підходу мережевою організацією є структура, в яку входять підрозділи, що взаємодіють між собою у межах узгоджених стандартів діяльності з метою підвищення конкурентоспроможності один одного. «Відносинами» в мережевій організації вважаються економічні функції на кшталт інформаційного обміну, укладання угод та трастові взаємовідносини, включення певних підприємств у замкнений ланцюг транзакцій. Зв'язки у мережі розділяються на більш інтенсивні (сильні, тісні) та епізодичні (слабкі, м'які). До перших відносять участь у статутному капіталі один одного, інших варіантах контрактних відносин, передачу ліцензій, підряд на виконання робіт, спільне виробництво, спільне підприємство, компенсаційні угоди і домовленості. Вважається, що інтенсивні зв'язки властиві організаційним ядрам мережевого утворення, тоді як епізодичні – його периферії.

Об'єктивна необхідність розвитку мережевої економіки в сфері агропромислового виробництва обґрунтовується різким зростанням ступеня невизначеності як загального, так і галузевого ринкового агропромислового середовища. На перший план виходять питання підвищення рівня адаптивності традиційних підприємницьких формувань агропромислового до нестабільного та, здебільшого, невизначеного стану ринку. Підвищення рівня ризиків при здійсненні основних видів діяльності вимагає підвищеної уваги до формування системи управління та нейтралізації низки груп ризиків, які пов'язані з економічними, технологічними, соціальними, маркетинговими та іншими факторами впливу зовнішнього середовища реалізації інвестиційно-агропромислових проектів.

Особливістю ефективного функціонування в агропромисловій сфері мережевої економіки є поглиблення і удосконалення взаємозв'язків та міжгалузевих відносин з суб'єктами промисловості, які забезпечують агропромисловий комплекс матеріально-технічними ресурсами та галузями переробної промисловості, які переробляють сільськогосподарську сировину. Важливе значення відводиться необхідності реформування міжгалузевих фінансово-розподільчих відносин у поєднанні з ефективним використанням наявного ресурсного потенціалу аграрної сфери, зокрема, земель сільськогосподарського призначення.

Для удосконалення мережевих відносин в АПК важливе значення має становлення нових організаційних структур, виокремлення напрямів раціональної кооперації виробництва і обміну продуктами у результаті суспільного поділу праці. Доведено, що причиною незбалансованості міжгалузевого обміну є галузева специфіка сільського господарства, а його економічний стан перебуває у прямій залежності від характеру міжгалузевої взаємодії між суб'єктами господарювання.

Визнано за об'єктивну необхідність реформування міжгалузевих фінансово-розподільчих відносин у поєднанні з ефективним використанням наявного ресурсного потенціалу аграрної сфери, зокрема, земель сільськогосподарського призначення.

Ефективність мережевих відносин має базуватися на стратегічних підходах до формування цінової політики на сільськогосподарську продукцію, до розвитку аграрного ринку та реалізації завдань державного регулювання міжгалузевих відносин, до забезпечення паритету цін на аграрну і промислову продукцію.

Важливо розвивати процес формування міжгалузевих організаційно-економічних відносин сучасних процесів агропромислової інтеграції, зокрема: корпоратизації, кооперації, контрактації та кластеризації.

Традиційними методами нейтралізації ризиків в сфері агропромислового виробництва є такі види дій:

- диверсифікація видів діяльності агропромислових підприємств;
- вдосконалення методів та інструментів управління функціональними видами діяльності всередині організації;
- обмеження ступеня відповідальності організації - учасника інвестиційно-агропромислового проекту;
- страхування ризиків.

Використання всього цього комплексу заходів надає теоретичну можливість виживання традиційних організацій в умовах змін зовнішнього ринкового середовища, але не є ефективним з точки зору якісно нового рівня адаптивності агропромислових формувань до змін. З огляду на це,

актуальною науково-практичною проблемою є створення нової методології підвищення ступеня адаптивності організацій інвестиційно-аграрно-промислового сектору з використанням новітніх досягнень у галузі управління, економіки та інформаційних технологій.

Одним з провідних механізмів підвищення конкурентоспроможності підприємств аграрної галузі та отримання локальних економічних ефектів у їх діяльності, зокрема: підвищення оборотності активів, ефективності використання основних засобів, а також покращення доступності до великих інвестиційно-аграрно-промислових проектів може стати «сетізація».

За науковим підходом, сітьова організація виникає тоді, коли група осіб, об'єднана деякими організаційними рамками, здійснює взаємодію на базі сучасних комунікацій (Інтернет-технологій). Такий технічний базис дозволяє групі, що здійснює спільну діяльність, створити більш гнучку і ефективну організаційну структуру, порівняно з традиційними формами організації [3; 17]. Інтернет у даному випадку виступає як інфраструктура бізнесового середовища, яка дозволяє оперативніше реагувати на зміни, швидше передавати необхідну інформацію, а також підвищувати продуктивність господарюючого суб'єкта.

У сучасному аграрному менеджменті прослідковується стала тенденція до відмови від використання традиційних ієрархічних принципів побудови організаційних структур управління [20; 25]. Альтернативні моделі, мережеві та плоскі організаційні формування більшістю керівників сприймаються як принцип об'єднання традиційних ієрархічних структур у більш крупні конгломерати.

Однією з найголовніших переваг мережевих організацій є скорочення кількості ключових функцій управління, їх оптимізація та зниження частки витрат на управління організацією, також знижується розмір транзакційних витрат.

Ключовими є функції координації, організації та планування, функція мотивації закладена в цьому типі структури на інституціональному рівні, що вирішує одну з найскладніших проблем – підвищення рівня продуктивності праці. З точки зору мотивації, мережеві організації мають природжену властивість самовдосконалення.

Метою існування мережевих структур вважають уловлювання позитивних екстерналій і забезпечення умов їх відтворення в розширеному масштабі. До позитивних екстерналій функціонування мережевої структури вони відносять такі:

- акселерація – здатність учасника мережі, вступаючи у взаємодію з іншими контрагентами, отримувати мультиплікаційний ефект на усю мережу через синергетичний вплив та відчувати мережевий ефект одночасно;
- стандартизація – об'єднання суб'єктів, що випробовують вплив зовнішніх ефектів, сприяє виробленню узгоджених вимог і підходів до оцінки впливу ефектів і можливостей їх використання;
- інтерналізація – це перетворення зовнішніх витрат на внутрішні в результаті об'єднання підприємств, які виробляють ті або інші блага;
- інформатизація – можливість швидкого навчання суб'єктів мережевої організації, яка в управлінні розвитком економіки виступає важливим чинником для максимізації використання і широкого розповсюдження позитивних ефектів;
- інтенсифікація – це оптимізація зростаючих витрат з метою підвищення рівня їх окупності продукцією.

Сучасний організаційний підхід до побудови мережевої організації бізнесу, що виходить за межі галузі або функціональної сфери, вже достатньо тривалий період проходить випробування в рамках його адаптації в діяльності не тільки закордонних, а й вітчизняних підприємств. Однак, мережна організація порушує низку сформованих управлінських принципів, які для нових організаційних структур ще не уточнені і не випробувані в достатній мірі і тому потребують подальшого дослідження як фундаменту для розвитку даної організаційної форми.

Висновок з проведеного дослідження. Мережева економіка характеризується як діяльність, що заснована на використанні інформації як ресурсу, має мережеву логіку організації та ґрунтується на використанні інформаційних технологій, здійснюється за допомогою електронних мереж на основі використання мережевих організацій.

Виявлено, що основний закон мереж відомий як закон зростаючої віддачі. Але на відміну від індустріальної економіки, де зростання віддачі є результатом титанічних зусиль окремих компаній і їм же дістаються всі вигоди від цього, мережеве збільшення віддачі створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма.

Мережева структура має наступні позитивні характеристики: децентралізація та мінімальна кількість рівнів управління; відсутність ієрархічного принципу; динамізм внутрішніх взаємодій; поширення стратегічного партнерства і договірних основ у горизонтальних зв'язках усередині мережі; зростання обсягів виробництва; економія затрат.

Мережева організація забезпечує повноту дій, необхідних для досягнення поставлених цілей і погодженість зв'язків між усіма суб'єктами мережевої взаємодії; реалізує диференційований підхід до роботи, відповідно до чого мережі виступають як механізм інтеграційної політики. Все це визначає перспективність цієї форми організації підприємницької діяльності для вітчизняних підприємств.

Література

1. Бурменко Т.Д. Сфера услуг: экономика / Т.Д. Бурменко, Н.Н. Даниленко, Т.А. Туренко. – М. : КНОРУС, 2007. – 328 с.
2. Вильховченко Э.Д. «Люди знания» – новая рабочая сила позднекапиталистических обществ и её место в цивилизационных процесах / Э.Д. Вильховченко. – М. : ИМЭМО РАН, 2010. – 139 с.
3. Гапоненко А. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / А. Гапоненко, Т. Орлова. – М. : Эксмо. – 2008. – 400 с.
4. Геєць В. Характер перехідних процесів до економіки знань / В. Геєць // Економіка України : Політико-економічний журнал. – 2004. – № 4. – С.4–14.
5. Головінов О.М. Інноваційна активність і інноваційні процеси в національній економіці / О.М. Головінов // Економіка та держава. – 2013. – № 6. – С. 4-8.
6. Громыко В.В. Новая экономика, креативная экономика и прочие понятийные инновации в экономической теории / В.В. Громыко // Вестник Российского экономического университета им. Г.В. Плеханова. – 2012. – № 3. – С. 28-36.
7. Делия В. П. Инновационная экономика и устойчивое развитие : монография / В. П. Делия. – Балашиха: изд-во «Де-По», 2011. – 256 с.
8. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества / П.Ф. Друкер. – М. : Вільямс И.Д. – 2007. – 336 с.
9. Економіко-правові, теоретичні та практичні аспекти переходу України на інноваційну модель розвитку / [О.П. Орлюк, О.Б. Бутнік-Сіверський, Н.М. Мироненко та ін.]. – К., 2012. – 416 с.
10. Иванов Н. Социальный контекст инновационного развития / Н. Иванов // Мировая экономика и международные отношения. – 2013. – № 5. – С. 17-30.
11. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації / Аналітична доповідь Центру Разумкова // Журнал «Національна безпека і оборона». – 2004. – №7. – С. 2–25.
12. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. под. науч. ред. О.И. Шкаратана. – М. : ГУ-ВШЭ. – 2000. – 608 с.
13. Карпусь І.Н. Державна інвестиційна політика та механізм її реалізації: монографія / І.Н. Карпусь. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2011. – 348 с.
14. Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы / Й. Клоудова // Журнал новой экономической ассоциации. – 2010. – № 5. – С. 110-122.
15. Колыванов В.Ю. Основные направления активизации инновационной деятельности при формировании инновационной экономики / В.Ю. Колыванов, М.Б. Магомедов, Г.С. Гамидов // Инновации. – № 4 (102). – 2007. – С. 51-54.
16. Корсак К. Від традиційних моделей організації економіки – до інноваційної / К. Корсак // Персонал (Журнал інтелектуальної еліти). – 2010. – № 2. – С.12-17.
17. Корсунь В. Трансфер технологій та їх комерціалізація в Україні через міжнародне співробітництво / В.Корсунь // Наука та інновації. – 2007. – № 6. – С. 99–105.
18. Кузнецов Б. Л. Институциональные и организационные разрывы в инновационной деятельности / Б.Л. Кузнецов, Ф.И. Андреева, Г.Ф. Галиуллина // Инновации. – № 9 (107). – 2007. – С. 32-36.
19. Ліщук В.І. Міжнародна передача технологій як інноваційний фактор економічного зростання / В.І. Ліщук // Економічна теорія та економічна історія. – 2007. – № 4. – С. 32–39.
20. Мильнер Б.З. Управление знаниями: Эволюция и революция в организации / Б.З. Мильнер. – М. : ИНФРА, 2003. – 177 с.
21. Набатова О.О. Джерела і особливості інституціоналізації соціальних інновацій у трансформаційній економіці / О.О. Набатова // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Сер. Економічні науки. – 2011. – № 3 (51). – С. 234-240.
22. Нонака И. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах: пер. с англ. / И. Нонака, Х. Такеучи. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 384 с.
23. Пахомов С.Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму / С. Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. Серія Економіка.– 2013. Випуск 2(4). Частина 1. – № 4. – С. 11-16.
24. Рудченко І. Трансфер технологій як елемент інноваційної інфраструктури / І. Рудченко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 4. – С. 61–68.
25. Сизоненко В.О. Фінансування інноваційно-орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В.О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80-89.
26. Титов Л.Ю. Принципы формирования инновационных сетей в реальном секторе экономики / Л.Ю. Титов // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 1(29). – С. 64-67.
27. Федулова Л.І. Економіка знань : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Любов Іванівна Федулова; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. К. – 2009. – 600 с.

References

1. Burmenko, T.D., Danilenko, N.N. and Turenko, T.A. (2007), *Sfera uslug: ekonomika* [Scope of services: the economy], KNORUS, Moscow, Russia, 328 p.
2. Vilkhovchenko, E.D. (2010*), "Lyudi znaniya" – novaya rabochaya sila pozdnekapitalisticheskikh obshchestv i yeyo mesto v tsivilizatsionnykh protsesakh* ["Knowledge People" – the New Workforce in the Late Capitalist Societies and Its Place in Civilization Processes], IMEMO RAN, Moscow, Russia, 139 p.
3. Gaponenko, A. and Orlova, T. (2008), *Upravleniye znaniyami. Kak prevratit znaniya v kapital* [Knowledge Management. How to Turn Knowledge into the Capital], Eksmo, Moscow, Russia, 400 p.

4. Heiets, V. (2004), "The character of transition processes to the knowledge economy", *Ekonomika Ukrainy : Polityko-ekonomichnyi zhurnal*, no. 4, pp. 4–14.

5. Holovinov, O.M. (2013), "Innovation activity and innovation processes in the national economy", *Ekonomika ta derzhava*, no. 6, pp. 4-8.

6. Gromyko, V.V. (2012), "The new economy, creative economy and other conceptual innovations in the economic theory", *Vestnik Rossiyskogo ekonomicheskogo universiteta im. G.V. Plekhanova*, no. 3, pp. 28-36.

7. Deliya, V.P. (2011), *Innovatsionnaya ekonomika i ustoychivoye razvitiye* [Innovative economy and sustainable development.], monograph, izd-vo «De-Po», Balashikha, Russia, 256 p.

8. Druker, P.F. (2007), *Epokha razryva: oriyentiry dlya nashego menyayushchegosya obshchestva* [The era of discontinuity: directions to our changing society], Vilyams I.D., Moscow, Russia, 336 p.

9. Orliuk, O.P., Butnik-Siverskyi, O.B., Myronenko, N.M. et al. (2012), *Ekonomiko-pravovi, teoretychni ta praktychni aspekty perekhodu Ukrainy na innovatsiinu model rozvytku* [Economic and legal, theoretical and practical aspects of Ukraine's transition to the innovative model of development], Kyiv, Ukraine, 416 p.

10. Ivanov, N. (2013), "The social context of innovative development", *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya*, no. 5, pp. 17-30.

11. Analitychna dopovid Tsentru Razumkova (2004), "Innovative development in Ukraine: the existing potential and key issues for its implementation", *Zhurnal «Natsionalna bezpeka i oborona»,* no. 7, pp. 2–25.

12. Kastels, M. (2000), *Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura* [The Information Age: economy, society and culture], Translated from English O.I. Shkaratana, GU-VSHE, Moscow, Russia, 608 p.

13. Karpus, I.N. (2011), *Derzhavna investytsiina polityka ta mekhanizm yii realizatsii* [State investment policy and the mechanism for its implementation], monograph, RVV NLTU Ukrainy, Lviv, Ukraine, 348 p.

14. Kloudova, Y. (2010), "The impact of the creative economy on the economically backward regions", *Zhurnal novoy ekonomicheskoy assotsiatsii,* no. 5, pp. 110-122.

15. Kolyvanov, V.Yu., Magomedov, M.B. and Gamidov. G.S. (2007), "The main directions for intensification of innovation activity in the formation of an innovative economy", *Innovatsii*, no. 4 (102), pp. 51-54.

16. Korsak, K. (2010), "From traditional models of economy – the innovation", *Personal (Zhurnal intelektualnoi elity),* no. 2, pp. 12-17.

17. Korsun, V. (2007), "Transfer of technologies and their commercialization in Ukraine through international cooperation", *Nauka ta innovatsii,* no. 6, pp. 99–105.

18. Kuznetsov, B.L., Andreyeva, F.I. and Galiullina, G.F. (2007), "Institutional and organizational discontinuities at innovation activity", *Innovatsii*, no. 9 (107), pp. 32-36.

19. Lishchuk, V.I. (2007), "International transfer of technologies as an innovative factor of economic growth", *Ekonomichna teoriia ta ekonomichna istoriia*, no. 4, pp. 32–39.

20. Milner, B.Z. (2003), *Upravleniye znaniyami: Evolyutsiya i revolyutsiya v organizatsii* [Management of knowledge: Evolution and Revolution in the organization], INFRA, Moscow, Russia, 177 p.

21. Nabatova, O.O. (2011), "Sources and characteristics of institutionalization of social innovations in transforming economy", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. M. Tuhan-Baranovskoho. Ser. Ekonomichni nauky*, no. 3 (51), pp. 234-240.

22. Nonaka, I. Takeuchi, X. (2003), *Kompaniya – sozdatel znaniya. Zarozhdeniye i razvitiye innovatsiy v yaponskikh firmakh* [The Knowledge - Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation], Translated from English, ZAO «Olimp-Biznes», Moscow, Russia, 384 p.

23. Pakhomov, S.Yu. (2013), "Economic growth in the context of institutionalism", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. Seriia Ekonomika*, issue 2(4), part 1, no. 4, pp. 11-16.

24. Rudchenko, I. (2008), "Technology transfer as a part of the innovation infrastructure", *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti*, no. 4, pp. 61–68.

25. Syzonenko, V.O. (2013), "Financing innovation and oriented economy in terms of institutional uncertainty", *Finansy Ukrainy,* no. 5, pp. 80-89.

26. Titov, L.Yu. (2009), "Principles of formation of innovative networks in real economy sector", *Problemy sovremennoy ekonomiki*, no. 1(29), pp. 64-67.

27. Fedulova, L.I. (2009), *Ekonomika znan* [*Knowledge Economy*], high school textbook, In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 600 p.

УДК 334.012.64:004 (045)

Кузьміна О.М.,
к.т.н., доцент кафедри
Яремко С.А.,
к.т.н., доцент кафедри,
кафедра економічної кібернетики та інформаційних систем
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Kuzmina O.M.,
cand.sc.(techn.), assistant professor of the department
Yaremko S.A.,
cand.sc.(techn.), assistant professor of the department,
department of economic cybernetics and of information systems
Vinnytsia Institute of Trade and Economics KNUTE

THE PROBLEMS OF INFORMATIZATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE

Постановка проблеми. Головною метою інформатизації є створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації діяльності підприємства на основі формування та використання інформаційних ресурсів і сучасних технологій [1]. Як показує досвід інших країн, інформатизація сприяє забезпеченню національних інтересів, поліпшенню керованості економікою, розвитку наукомістких виробництв і високих технологій, зростанню продуктивності праці, вдосконаленню соціально-економічних відносин, збагаченню духовного життя та подальшій демократизації суспільства. Стратегія підприємства на інформатизацію є передумовою для його ефективної роботи і підвищення конкурентоспроможності. Однак, рівень інформатизації українського суспільства порівняно з розвинутими країнами Заходу становить лише 2–2,5 %, що не можна вважати задовільним [2]. Тому, проблеми інформатизації підприємств України є надзвичайно актуальними на сучасному етапі, оскільки їх вирішення має велике значення в створенні передумов для побудови цивілізованого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння інформатизації як важливої складової перетворень в сучасній економіці відображено у роботах Ф. Махлупа [3], М. Пората [4], Д. Белла [5], Л.Г. Мельника, [6], Т.І. Лепейко [7], О.І. Пушкаря [8]. Оцінці впливу процесу інформатизації на виробничі та організаційні технології присвятили свої дослідження Е. Брінелффсон [9], А.А. Козирев [10], А.Н. Щедрин [11], Т.П. Барановська [12], В.Б. Уткін [13], М.П. Войнаренко [14], В.М. Гужва [15], В.С. Пономаренко [16] та інші. Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено проблемам інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу, що свідчить про актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем ефективності впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України та розробка методологічних і практичних рекомендацій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ринкових умовах розвиток і ефективне ведення бізнесу в Україні стає неможливим без впровадження інформатизації, яка забезпечує інтеграцію і зв'язок підприємств із зовнішнім середовищем, покращує якість послуг. На сучасному етапі розвитку в економіці зміни реалізуються через модифікацію існуючого стану відносин. Виробничі, організаційні, фінансові, технологічні, соціальні, політичні та інші відносини впливають на ті чи інші показники ефективності діяльності суб'єктів економіки (підприємств, фірм). За умов трансформації економічних відносин інформатизація стає одним із найважливіших чинників виживання підприємств.

Мета інформатизації – це забезпечення підприємства необхідною і достатньою інформацією в усіх сферах діяльності, підвищення продуктивності праці на основі широкомасштабного використання інформаційних технологій (ІТ), зростання економічного потенціалу, покращення соціально-економічних умов. Впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу полягає у процесі, комплексі заходів, спрямованих на використання інформаційних технологій для досягненні певної мети. Даний тип підприємств – це досить специфічний об'єкт управління. До їх особливостей відносяться невеликий масштаб діяльності, її мобільність, відносно

невеликий середньостатистичний термін існування, слабка стійкість щодо впливу зовнішнього середовища, відносно високий ступінь ризику. Тому, таким підприємствам необхідне ефективне управління. Ефективне управління потребує оптимальної взаємодії різних ресурсів, у тому числі й інформаційних, які відіграють ключову роль у діяльності будь-якого суб'єкта ринкової економіки, забезпечуючи автоматизацію бізнес-процесів підприємства малого та середнього бізнесу та більш чітке і гнучке управління. У свою чергу, впровадження інформаційних технологій у процес управління підприємством здатне забезпечити його конкурентоспроможність, зайняти найбільш вигідну позицію на ринку. Основне завдання ІТ полягає у підготовці і наданні інформації, необхідної для забезпечення управління всіма ресурсами підприємства, створенні єдиного інформаційного та технічного середовища для управління економічним об'єктом. Таким чином, ефективне управління підприємством, в першу чергу, залежить від використання ІТ, які забезпечують своєчасною, об'єктивною і точною інформацією. Єдине інформаційне середовище дозволяє забезпечити вирішення таких завдань [14]:

– прямий, своєчасний доступ до інформаційного продукту (точна інформація про хід виробничого процесу в просторі та часі);

– ефективна координація внутрішньої діяльності та оперативне розповсюдження різноманітних повідомлень;

– більш ефективна взаємодія із суміжниками щодо технологічних маршрутів за рахунок використання інформованих та наочних засобів відображення та передачі-прийому повідомлень;

– виділення необхідного і неперервного часу для менеджерів всіх ланок на такі високоефективні види діяльності, як аналіз та прийняття рішень за рахунок зменшення часу на здійснення малопродуктивної діяльності;

– використання якісно кращої технології системного аналізу та проектування оперативного управління на нижніх та середніх ланках управління виробництвом;

– постійне поповнення необхідною інформацією;

– своєчасне забезпечення відповідних споживачів достовірними даними;

– збір, реєстрація, обробка та видача даних про стан та результати роботи об'єктів управління для інформування вищих органів управління;

– розподіл інформації між адміністрацією, структурними підрозділами та виконавцями, відповідно до їхньої участі в управлінському процесі.

Основна мета інформаційної технології – отримати необхідну для користувача інформацію в результаті цілеспрямованих дій з переробки первинної інформації. ІТ тісно пов'язані з інформаційними системами (ІС), які є для них основним середовищем. Реалізація функцій інформаційної системи неможлива без використання орієнтованої на неї інформаційної технології. Використання ІС дозволяє: використовувати єдиний інформаційний простір; застосовувати математичні методи в економіці; узгоджувати економічні процедури з рекомендаціями світової спільноти. Таким чином, інформаційна технологія відображає сучасне уявлення про процеси перетворення інформації в інформаційному середовищі.

Для ефективного застосування інформаційних технологій підприємства повинні дотримуватись принципів систематизації інформаційних потоків: забезпечення повноти й достовірності обліку всіх сторін господарської діяльності; мінімізація інформаційного шуму й обмеження інформаційного надлишку тільки вимогами надійності; забезпечення безперервного зв'язку між зовнішньою і внутрішньою інформацією та прийняття рішень на всіх рівнях ієрархії управління [7].

Для підприємств малого та середнього бізнесу характерно розв'язання наступних задач за допомогою ІТ: спочатку необхідно формувати, збирати і коригувати інформацію про аналітичну проблему. Наступним етапом є опрацювання аналітичної інформації за заданими параметрами, потім підготовка інформації для інших видів аналізу. Важливим етапом в цьому процесі є опрацювання інформації для функціональних автоматизованих робочих місць фахівців. Визначальними мотивами впровадження ІТ даним класом підприємств є бажання оптимізувати облік і контроль, зменшити витрати, оптимізувати управління при можливому територіальному розподілі підприємства, забезпечити прозорість для інвесторів, збільшити частку ринку. При цьому, правильна обрана ІТ допоможе ефективно використовувати та застосовувати всі ресурси для оптимізації діяльності підприємства. Оскільки використання інформаційних технологій на підприємствах спрямоване на підвищення якості управління всього підприємства, то показники його ефективності мають бути інтегрованими. Все це викликає необхідність розробки методики потенційно необхідних інформаційних технологій. Успішне впровадження інформаційної технології обов'язково передбачає серйозну попередню роботу з реорганізації та оптимізації бізнес-процесів. Недотримання цих вимог може призвести до невдачі. Можна виділити три основні напрями формування факторів, які обумовлюють успішне впровадження інформаційних технологій – це потреби підприємства, потреби користувачів і наявність технічних засобів. Впровадження автоматизованих інформаційних систем та технологій дозволяє переходити на нові методи управління підприємством. Отже, сучасні

інформаційні технології здатні не тільки цілком задовольнити вимоги виробничих систем, але й виступають важливою передумовою їхнього розвитку.

В основі управління будь-яким процесом повинні лежати принципові підходи й методи, які слугують не тільки методологічною основою її функціонування, але й є інструментом практичного впливу з боку керуючої системи. Загальні вимоги, що пред'являються об'єктом інформатизації (підприємством) до інформаційних систем управління [15]:

– реалізація управлінських функцій в повному обсязі, у задані терміни з необхідним рівнем якості одержуваної інформації для цілей управління;

– застосування ефективних технологій збору, реєстрації, передачі, зберігання, обробки та представлення інформації;

– надійність комп'ютерних інформаційних систем управління;

– захист інформації;

– високий ступінь адаптивності комп'ютерної інформаційної системи управління.

Користуючись даними вимогами та загальними принципами створення систем управління [16], можна сформулювати методологічні принципи для системи управління інформатизацією підприємств будь-якого рівня та організації:

1. Принцип оптимальності, який дозволяє приймати найбільш ефективний варіант інформатизації з безлічі розглянутих (у самому понятті інформатизації закладене завдання створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб [17]). Практичне застосування цього принципу обмежується значною трудомісткістю формування безлічі варіантів і складностями підбору інтегрального критерію оптимізації.

2. Системний підхід, де об'єкт розглядається одночасно як єдине ціле (система) та як взаємопов'язана сукупність незалежних складових: елементів, процесів. Для інформатизації як процесу характерний тісний взаємозв'язок між окремими компонентами структури об'єкту. Структура – це сукупність стійких зв'язків об'єкта, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі (збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах). Даний принцип підтримує багатофункціональну організацію об'єкта та дозволяє ефективно вирішувати завдання інформатизації. Практична реалізація даного принципу полягає в тому, що при інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу на першому місці постає необхідність системного підходу при розробленні та побудові єдиного інформаційного середовища об'єкту інформатизації, а саме – аналіз рівнів управління: виділення цілей, об'єктів, методів ресурсів, технологічних процесів, технологій. Якщо компоненти визначені правильно й повно і для опису їх взаємодії достатньо методів, то можливо сформувати модель системи на інформаційному рівні. Після визначення доступних ресурсів компонентів можливо створення економічної моделі системи. Використання досягнень інформаційних технологій дозволяє змоделювати результати прийняття різних варіантів управлінських рішень та вибрати оптимальне. У цьому полягає одна з головних переваг інформаційних технологій над методом спроб і помилок при управлінні лише на основі досвіду.

3. Принцип комплексності, який спрямований на формування єдиного рішення як комплексу взаємопов'язаних елементів. Даний принцип забезпечує всебічний підхід до впровадження інформатизації. Реалізація цього принципу - це створення єдиного організаційного, правового, технологічного, програмного, кадрового забезпечення, необхідних для нормального функціонування інформаційної технології.

4. Принцип розвитку полягає в тому, що об'єкт інформатизації створюється з урахуванням можливості постійного поповнення і оновлення функцій системи і видів її забезпечення. Швидкий розвиток комп'ютерної техніки, поява нових технологій обробки інформації потребують глибокого аналізу перспектив потреб підприємства, тому що здатні викликати серйозні економічні втрати. Практична реалізація цього принципу - не стримуючи впровадження досягнень НТП у практичну діяльність, намагатися знизити витрати на всі види ресурсів при подальшому розвитку інформаційних технологій.

5. Принцип сумісності, який полягає в забезпеченні взаємодії різних компонентів ІС в процесі функціонування економічного об'єкту, що забезпечує виконання інтеграційної функції. Це забезпечення системної єдності методичних підходів у вирішенні проблем інформаційної, технічної, програмної сумісності всіх компонентів ІС.

Для того, щоб передбачити вплив негативних чинників при впровадженні ІТ, необхідно застосовувати інтегральну оцінку ефективності впровадження ІТ та враховувати різні складові ефективності, що містить маркетингову, організаційно-управлінську, економічну та соціальну ефективність. А саме, економічний ефект впровадження ІТ проявляється в підвищенні рентабельності підприємства, прибутку його діяльності, скороченні терміну окупності тощо. Організаційно-управлінський ефект характеризується результатами роботи інформаційного та мотиваційного забезпечення процесу впровадження ІТ, а також позитивними показниками реалізації функцій планування та прогнозування, реалізації й контролю. Маркетинговий ефект проявляється у забезпеченні конкурентоспроможності ІТ та збільшенні кількості лояльних і потенційних споживачів з метою найбільш повного задоволення потреб, що існують на ринку. Соціальний ефект

упровадження ІТ характеризується насамперед підвищенням рівня життя населення, розвитком інфраструктури середовища проживання населення, якістю кадрового забезпечення та підвищенням привабливості інвестиційного клімату на рівні регіонів, галузей діяльності та ін. Результати оцінювання ефективності впровадження ІТ у розрізі зазначених ефектів дозволяють розробити комплекс управлінських заходів, які відповідають показникам кожного ефекту.

Одночасно з величезними можливостями, які відкриває перед Україною інформатизація, цей процес має негативні наслідки, що, за умови їхнього ігнорування, можуть призвести до серйозних проблем. Недосконала нормативно-правова база інформаційної сфери не забезпечує усіх потреб щодо побудови інформаційного суспільства; відсутня координація зусиль державного та приватного секторів економіки, що знижує ефективність використання наявних ресурсів; занизьким є рівень інформаційного представлення України у Інтернет-просторі; недостатня державна підтримка виробництва засобів інформатизації та програмних засобів; урізаний бюджет інформатизації не забезпечує задоволення потреб економіки та суспільного життя. Основними причинами відставання рівня інформатизації в Україні є нерозвиненість інформаційної інфраструктури, відсутність бажання у керівників вітчизняних підприємств до впровадження технологій електронного бізнесу, недосконалість нормативно-правової бази у галузі інформатизації, низький рівень комп'ютерної та інформаційної обізнаності населення, застосування застарілих методів навчання без прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій. Незрозумілим є таке становище на фоні наявного в Україні потенціалу та можливостей. Адже, існують необхідні передумови для формування нового суспільства: власний історичний досвід розвитку інформатизації, здобутки вітчизняних вчених у вигляді безлічі концепцій інформаційного суспільства, наявність підприємств, що за специфікою діяльності пов'язані з розвитком інформаційних технологій, висококваліфіковані кадри. На ринку існують багато інформаційних технологій для інформатизації бізнесу, але через недостатність коштів на ліцензійні програми та брак спеціалістів відповідної кваліфікації – інформатизація знаходиться на недостатньому рівні [17]. Основні проблеми полягають в тому, що існуючий господарський механізм не сприяє широкомасштабній та ефективній інформатизації, відсутня система психологічної підготовки суспільства до усвідомлення необхідності інформатизації, оцінки її значущості для перебудови і демократизації життя. Поряд з цим, на нашу думку, необхідне прийняття комплексу законодавчих і нормативних актів, які створюють необхідну правову основу інформатизації. Очевидно, що інформаційні технології перетворилися на один з найважливіших компонентів сучасної ринкової інфраструктури. Для покращення ситуації щодо інформатизації малого та середнього бізнесу потрібно поступово нарощувати фінансові ресурси для впровадження нових технологій, розвитку науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Результатами впровадження інформатизації на підприємства мають бути показники стабільності діяльності підприємства та зацікавленість споживачів у продукції. Це надасть можливість збільшити обсяги виробництва і продажу продукції, розширити сферу послуг, розвинути систему електронної торгівлі, а також зменшити витрати на рекламну діяльність. Потрібно зазначити, що найбільший економічний ефект властивий тим підприємствам, які активно використовують сучасні засоби комунікацій та мережеві технології. Але все це вимагає відповідної кваліфікації фахівців і систем керування інформаційними ресурсами.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні рівень інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу в Україні не можна вважати задовільним. Саме тому розвиток інформатизації, інформаційного суспільства є одним з національних пріоритетів і розглядається як загальнонаціональне завдання. В умовах кризи економічна ефективність підприємств залежить від багатьох факторів, але їх керівники повинні трансформувати свою діяльність для ефективного управління бізнесом, де головна увага приділяється процесам інформатизації. Якщо говорити про проблеми ефективності інформатизації малого та середнього бізнесу, то у даному випадку не існує єдиного комплексного підходу до інформатизації, також не реалізована повноцінна система використання інформаційних технологій у виробничій і управлінській сфері. На нашу думку, для зміни існуючої ситуації перспективним стає дотримання методологічних та практичних рекомендацій щодо ефективного впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України. Запропоновані рекомендації спрямовують підприємство на побудову єдиного інформаційного середовища. Саме це дозволяє сформувати оптимальну модель об'єкту інформатизації та отримати найбільший економічний ефект від впровадження (підвищення рентабельності підприємства, прибутку його діяльності, скорочення терміну окупності та ін.). Сьогодні, в умовах жорсткої конкурентної боротьби, використання інструментів інформатизації (інформаційних систем та технологій) сприяє підвищенню рівня рентабельності сучасного підприємства, що значною мірою впливає на покращення розвитку малого та середнього бізнесу та національної економіки в цілому.

Література

1. Про національну програму інформатизації: закон України (1998) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/lav/.

2. Сайт Мінпромполітики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://industry.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=57967&cat_id=57966.

3. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States / Machlup F. – Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1962. – 416 p.

4. Porat M. The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape) / Porat M., Rubin M. – Washington: Office of Telecommunications, 1977. – 63 p.

5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.

6. Мельник Л.Г. Социально-экономические проблемы информационного общества / Л.Г. Мельник. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. – 430 с.

7. Лепейко Т.І. Основи інформаційної економіки : навч. посібник / Т.І. Лепейко, О.В. Мазоренко.– Харків: ХНЕУ, 2012. – 136 с.

8. Пушкарь А.И. Стратегическое управление развитием электронного бизнеса и информационных ресурсов предприятия (модели, стратеги, механизмы): научное издание / А.И. Пушкарь, Е.Н. Грабовский, Е.В. Пономаренко. – Харьков: ХНЭУ, 2005. – 480 с.

9. Brynjolfsson E. Understanding of Digital Economy: Data, Tools, and Research / E. Brynjolfsson, B. Kahin. – Cambridge, Mass. The MIT Press, 2000. – 401 p.

10. Козырев А.А. Информационные технологии в экономике и управлении : учебник / А.А. Козырев. – С-Пб. : Изд-во «Михайлова В.А.», 2003. – 496 с.

11. Щедрин А.Н. Электронные информационные ресурсы в информационной экономике : монография / А.Н. Щедрин. – НАН Украины: Институт экономики промышленности, 2003. – 232 с.

12. Информационные системы и технологии в экономике : учебник / Т.П. Барановская, В.И. Лойко, М.И. Семенов, А.И. Трубилин. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 416 с.

13. Уткин В.Б. Информационные системы и технологии в экономике : учебник для вузов / В.Б. Уткин, К.В. Балдин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 335 с.

14. Войнаренко М.П. Інформаційні системи і технології в управлінні організацією : навч. посібник / М.П. Войнаренко, О.М. Кузьміна, Т.В. Янчук. – Вінниця : «Едельвейс і К», 2015. – 496 с.

15. Гужва В.М. Інформаційні системи і технології на підприємствах : навч. посібник / В.М. Гужва. – К. : КНЕУ, 2001. – 400 с.

16. Інформаційні системи і технології в економіці: посібник для студентів ВНЗ / В.С. Пономаренко, Р. К. Бутова [та інш.]. – К. : Академія, 2002. – 542 с.

17. Інформатизація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www./uk.wikipedia.org/wiki/.

References

1. National Program of Informatization: Law of Ukraine (1998), available at: http://nbuv.gov.ua/lav/, (access date: February 20, 2016).

2. Web-site Ministry of Industrial Politics, available at: http://nbuv.gov.ua/lav/, (access date: February 28, 2016).

3. Machlup, F. (1962), The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 416 p.

4. Porat, M. and Rubin, M. (1977), The Information Economy: User's Guide to the Complete Database (on Magnetic Tape). Washington: Office of Telecommunications, 63 p.

5. Bell, D. (1999), *Gryadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt sotsialnogo prognozirovaniya* [The coming post-industrial society. Experience of social forecasting], Academia, Moscow, Russia, 956 p.

6. Melnik, L.G. (2005), *Sotsialno-ekonomicheskie problemy informatsionnogo obshchestva* [Socio-economic problems of the information society], ITD «Universitetskaya kniga», Sumy, Ukraine, 430 p.

7. Lepeyko, T.I. and Mazorenko, O.V. (2012), *Osnovy informatsiynoi ekonomiky* [Fundamentals of Information Economy], tutorial, KHNEU, Kharkiv, Ukraine, 136 p.

8. Pushkar, A.I., Grabovskiy, E.N. and Ponomarenko, E.V. (2005), *Strategicheskoe upravlenie razvitiem elektronnogo biznesa i informatsionnykh resursov predpriyatiya (modeli, strategii, mekhanizmy)* [Strategic management of development of e-business and enterprise information resources (models, strategies, mechanisms)], KHNEU, Kharkov, Ukraine, 480 p.

9. Brynjolfsson, E. and Kahin, B. (2000), Understanding of Digital Economy: Data, Tools, and Research, Cambridge, Mass. The MIT Press, 401 p.

10. Kozyrev, A.A. (2003), *Informatsionnye tekhnologii v ekonomike i upravlenii* [Information technologies in economics and management], textbook, Publishing house « Mikhaylova V.A», St-Peterburg, Russia, 496 p.

11. Shchedrin, A.N. (2003), *Elektronnye informatsionnye resursy v informatsionnoy ekonomike* [Electronic information resources in the information economy], monograph, NAN Ukraine «Institut ekonomiki promyshlennocti», Kyiv, Ukraine, 232 p.

12. Baranovskaya, T.P., Loyko, V.I. et al. (2003), *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike* [Information systems and technologies in economy], textbook, Financy & statistika, Moscow, Russia, 416 p.

13. Utkin, V.B. and Baldin, K.V. (2003), *Informatsionnye sistemy i tekhnologii v ekonomike* [Information systems and technologies in economy], textbook, YUNITI-DANA, Moscow, Russia, 335 p.

14. Voinarenko, M.P., Kuzmina, O.M., and Yanchuk, T.V. (2015), *Informatsiini systemy i tekhnolohii v upravlinni orhanizatsiieiu* [Information systems and technologies in management organization], tutorial, Publishing house «Edelveis i K», Vinnitsa, Ukraine, 497p.

15. Huzhva, V.M. (2001), *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpryiemstvakh* [Information systems and technology in enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, 400 p.
16. Ponomarenko, V.S., Butova, R.K. et al. (2002), *Informatsiini systemy i tekhnolohii v ekonomitsi* [Information systems and technologies in economy], textbook, Academia, Kyiv, Ukraine, 542 p.
17. Web-site Computerization, available at: http:///uk.wikipedia.org/wiki/, (access date: March 28, 2016).

Рецензент: д.е.н., професор Вінницького
торговельно-економічного інституту КНТЕУ О.М. Ткачук

РЕФЕРАТИ РЕФЕРАТЫ ABSTRACTS

Дубик В.Я., Осідач О.Б. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мета. З'ясування сутності інновацій, етапів становлення і розвитку інноваційної теорії та їх впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Методика дослідження. Методологічною і теоретичною основою статті є праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених з питань розвитку інноваційної діяльності, інноваційного прориву як передумови сталого розвитку національної економіки. У статті використано методи економічного аналізу, зокрема: логіко-теоретичний та історико-системний методи аналізу, синтезу і порівняння, методи прогнозування, економічного моделювання в обґрунтуванні рекомендацій – для вдосконалення інноваційної діяльності підприємств вітчизняної економіки у сучасних умовах.

Результати дослідження. Висвітлено основні етапи генези та еволюції наукових підходів до інноваційної теорії як підґрунтя науково-технічного прогресу та економічного зростання і їх віддзеркалення в економічних доктринах. Проаналізовано зміни наукових підходів до визначення основних факторів створення та впровадження інновацій. Обґрунтовано систему чинників, що забезпечують інноваційний розвиток. Окреслено стан та перспективи осмислення цієї проблеми у сучасній українській економічній науці. Відмічено провідні інноваційні тенденції як орієнтири доцільних економічних змін на сучасному шляху реформування економіки.

Наукова новизна результатів дослідження. Поглиблено аналіз основних етапів генези та еволюції наукових підходів до інноваційної теорії і змін наукових підходів до визначення основних факторів створення та впровадження інновацій, на цій основі розроблено та удосконалено науково-практичні рекомендації щодо формування системи чинників, що забезпечують інноваційний розвиток національної економіки та визначено основні інноваційні тенденції як орієнтири доцільних економічних змін на сучасному шляху реформування економіки.

Практична значущість результатів дослідження. Результати і рекомендації статті можуть бути враховані під час підготовки узагальнюючих наукових досліджень про інноваційну діяльність підприємств національної економіки як передумови її сталого розвитку.

Основні теоретичні положення, методичні підходи та висновки статті можуть також використовуватися у навчальному процесі вищих навчальних закладів фінансово-економічного спрямування.

Ключові слова: інноваційна теорія, інновації, інноваційна діяльність, інноваційна система, ефективність економіки.

Дубык В.Я., Осидач Е.Б. ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ПРЕДПОСЫЛКА УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Цель. Выяснение сущности инноваций, этапов становления и развития инновационной теории и их воздействия на социально-экономическое развитие общества.

Методика исследования. Методологической и теоретической основой статьи являются труды ведущих зарубежных и отечественных ученых по вопросам развития инновационной деятельности, инновационного прорыва какпредпосылки устойчивого развития национальной экономики. В статье использованы методы экономического анализа, в частности логико-теоретический и историко-системный, методы анализа, синтеза и сравнения, методы прогнозирования, экономического моделирования в обосновании рекомендаций по повышению инновационной деятельности предприятий отечественной экономики в современных условиях.

Результаты исследования. Освещены основные этапы генезиса и эволюции научных подходов к инновационной теории как основы научно-технического прогресса и экономического роста, а также их отражение в экономических доктринах. Проанализированы изменения научных подходов к определению основных факторов создания и внедрения инноваций. Обосновано систему факторов, обеспечивающих инновационное развитие. Определено состояние и перспективы осмысления этой проблемы в современной украинской экономической науке. Отмечено ведущие инновационные тенденции как ориентиры целесообразных экономических изменений на современном пути реформирования экономики.

Научная новизна результатов исследования. Углублен анализ основных этапов генезиса и эволюции научных подходов к инновационной теории и изменений научных подходов к определению основных факторов создания и внедрения инноваций. На этой основе разработаны и усовершенствованы научно-практические рекомендации по формированию системы факторов, обеспечивающих инновационное развитие национальной экономики, и определены основные инновационные тенденции как ориентиры целесообразных экономических изменений на современном пути реформирования экономики.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты и рекомендации статьи могут быть учтены при подготовке обобщающих научных исследований об инновационной деятельности предприятий национальной экономики как предпосылки ее устойчивого развития.

Основные теоретические положения, методические подходы и выводы статьи могут также использоваться в учебном процессе высших учебных заведений финансово-экономического направления.

Ключевые слова: инновационная теория, инновации, инновационная деятельность, инновационная система, эффективность экономики.

Dubyk V.Ya., Osidach O.B. INNOVATION ACTIVITY AS PRESUPPOSITION OF STABLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Purpose. Figuring out of the essence of innovation and stages of becoming and development the innovation theory and their impacts on social and economic development of the society.

Methodology of research. Methodological and theoretical basis of the article is the works of leading foreign and domestic scholars on the issues of development the innovation and innovative breakthrough as a precondition for stable

development of the national economy. This article uses methods of economic analysis, including logical and theoretical, historical and systematic, methods of analysis, synthesis and comparison, forecasting methods, economic models in the justification of recommendations to improve the innovative technological domestic economy in modern conditions.

Findings. In article reviewed the basic stages of the genesis and evolution of scientific approaches to innovation theory as the basis of scientific and technological progress and economic growth and their reflection in economic doctrines. It is analyzed changes in scientific approaches to determine the main factors of creation and innovation. The system of factors that provide innovative development has been substantiated. It has been outlined state and prospects of understanding this problem in the modern Ukrainian economics. It is marked leading innovative trends as a guide viable economic change in the modern way of economic reforms.

Originality. Depth analysis of the main stages of the genesis and evolution of scientific approaches to innovation theory and changes in scientific approaches to determine the main factors of creation and innovation, on this basis, developed and improved scientific and practical recommendations for the formation the system of factors that provide innovative development of the national economy and marked leading innovative trends as a guide viable economic changes in the modern way of economic reforms.

Practical value. The results and recommendations of article may be taken into account during the preparation of syntheses of research about the innovation activities of the national enterprises as a precondition for its sustainability.

Basic theoretical concepts, methodological approaches and conclusions of the article can also be used in the educational process of higher education finance and economic trends.

Key words: an innovative theory, innovation, innovative activity, innovation system, economic efficiency.

Мельник Л.М. ДІАГНОСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПЕРЕХОДУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мета. Дослідження сучасного стану машинобудівної галузі у контексті переходу до сталого розвитку.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з проблематики забезпечення сталого розвитку на різних рівнях. Ступінь обґрунтованості наукових положень, наведених у статті, базується на використанні загально-наукових і спеціальних методів дослідження, зокрема: аналітичні та логічні узагальнення, статистичний та компаративний аналіз.

Результати дослідження. В ході дослідження проаналізовано сучасний стан підприємств машинобудівної галузі. Обґрунтовано, що діагностика стану машинобудівної галузі України повинна охоплювати три аспекти діяльності господарюючих суб'єктів: економічні, екологічні та соціальні. Виявлено основні причини гальмування процесу забезпечення сталого розвитку підприємств, зокрема, та національної економіки, загалом.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у представленні структури діагностики стану машинобудівної галузі, базуючись на принципах концепції сталого розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати відображають сучасний стан машинобудівної галузі України та основні проблеми забезпечення сталого розвитку підприємств, які можуть бути використані для розроблення та впровадження заходів щодо забезпечення сталого розвитку на рівні окремого підприємства, регіону, галузі та держави.

Ключові слова: сталий розвиток, економічна ефективність, діагностика, соціальна результативність, екологічна безпека.

Мельник Л.М. ДИАГНОСТИКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ПЕРЕХОДА К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ

Цель. Исследование современного состояния машиностроительной отрасли в контексте перехода к устойчивому развитию.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам обеспечения устойчивого развития на разных уровнях. Степень обоснованности научных положений, приведенных в статье, базируется на использовании научных и специальных методов исследования, в частности: аналитические и логические обобщения, статистический и компаративный анализ.

Результаты исследования. В ходе исследования проанализировано современное состояние предприятий машиностроительной отрасли. Обосновано, что диагностика состояния машиностроительной отрасли Украины должна охватывать три аспекта деятельности хозяйствующих субъектов: экономические, экологические и социальные. Выявлены основные причины торможения процесса обеспечения устойчивого развития предприятий в частности и национальной экономики в целом.

Научная новизна результатов исследования заключается в представлении структуры диагностики состояния машиностроительной отрасли, основываясь на принципах концепции устойчивого развития.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты отражают современное состояние машиностроительной отрасли Украины и основные проблемы обеспечения устойчивого развития предприятий, которые могут быть использованы для разработки и внедрения мероприятий по обеспечению устойчивого развития на уровне отдельного предприятия, региона, отрасли и государства.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экономическая эффективность, диагностика, социальная результативность, экологическая безопасность.

Melnyk L.M. DIAGNOSTIC OF THE CONTEMPORARY STATE OF UKRAINIAN ENGINEERING INDUSTRIES IN THE CONTEXT OF TRANSITION TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Purpose. Research of the contemporary state of the engineering industry in the context of transition to sustainable development.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research is the scientific works of Ukrainian and foreign scholars on issues of sustainable development at different levels. The degree of scientific validity of the statements contained in the article is based on the use of general scientific and special methods of research, including: analytical and logical generalization, statistical and comparative analysis.

Findings. The study analyzes the modern state of Ukrainian engineering industry. There has been proved that the diagnostics of the engineering industry should cover three aspects: economic, environmental and social. The basic reasons for slowing down the providing process of sustainable development of enterprises in particular and the national economy as a whole were discovered in the paper.

Originality of the results of the study is the representing of diagnostics structure of the engineering industry based on the principles of sustainable development.

Practical value. The results reflect the current state of the engineering industry of Ukraine and major challenges for sustainable development of enterprises, which can be used for the development and implementation of measures for sustainable development at the level of the individual enterprise, region, industry and state.

Key words: sustainable development, economic efficiency, diagnosis, social impact, environmental safety.

Бугайчук Н.В. ПЕРЕДУМОВИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ТА СИСТЕМНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ

Метою статті є обґрунтування необхідності модернізації соціального комплексу держави та визначення основних стратегічних напрямів його розвитку в умовах трансформаційних перетворень та системних змін в економіці.

Методика дослідження. Методичною та теоретичною основою дослідження є фундаментальні публікації вітчизняних вчених з проблем формування, розвитку та ефективного функціонування соціального комплексу держави. Для реалізації поставленої мети дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: монографічний (для дослідження теоретичних основ визначення соціального комплексу); абстрактно-логічний (для розкриття теоретичних засад до формування соціального комплексу); системного аналізу та теоретичного узагальнення (для обґрунтування напрямів розвитку соціального комплексу).

Результати дослідження. Обґрунтовано необхідність створення сприятливих умов для розвитку соціальної сфери як основи забезпечення високого рівня життя населення. Виділено основні підходи до дефініції поняття «соціальна сфера» та «соціальний комплекс». Визначено вплив факторів на формування, розвиток та ефективне функціонування соціального комплексу держави, а також обґрунтовано цільові пріоритети коригування факторного впливу. Запропоновано напрями модернізації соціального комплексу для забезпечення соціально-економічного розвитку.

Наукова новизна результатів дослідження. Розроблено функціональну структуру соціального комплексу відповідно до напрямів соціального вектору економічного розвитку держави. Запропоновано практичні рекомендації для збереження ефективного функціонування та подальшого розвитку соціального комплексу держави.

Практична значущість результатів дослідження. Практичне значення дослідження полягає у покращенні розуміння сутності соціально комплексу держави та обґрунтуванні практичних рекомендацій подолання негативних аспектів та перешкод його функціонування.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальний комплекс, адміністративна інфраструктура, ринкова інфраструктура, соціально-побутовий комплекс, соціально-культурний комплекс, комплекс соціальних послуг.

Бугайчук Н.В. ПРЕДПОСЫЛКИ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ И СИСТЕМНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В ЭКОНОМИКЕ

Цель. Целью статьи является обоснование необходимости модернизации социального комплекса государства и определения основных стратегических направлений его развития в условиях трансформационных преобразований и системных изменений в экономике.

Методика исследования. Методической и теоретической основой исследования являются фундаментальные публикации отечественных ученых по проблемам формирования, развития и эффективного функционирования социального комплекса государства. Для реализации поставленной цели исследования использовались общенаучные и специальные методы: монографический (для исследования теоретических основ определения социального комплекса); абстрактно-логический (для раскрытия теоретических основ к формированию социального комплекса); системного анализа и теоретического обобщения (для обоснования направлений развития социального комплекса).

Результаты исследования. Обоснована необходимость создания благоприятных условий для развития социальной сферы как основы обеспечения высокого уровня жизни населения. Выделены основные подходы к дефиниции понятия «социальная сфера» и «социальный комплекс». Определено влияние факторов на формирование, развитие и эффективное функционирование социального комплекса государства, а также определены целевые приоритеты корректировки факторного воздействия. Предложены направления модернизации социального комплекса для обеспечения социально-экономического развития.

Научная новизна результатов исследования. Разработано функциональную структуру социального комплекса в соответствии с направлениями социального вектора экономического развития государства. Предложены практические рекомендации для сохранения эффективного функционирования и дальнейшего развития социального комплекса государства.

Практическая значимость результатов исследования. Практическое значение исследования заключается в улучшении понимания сущности социально комплекса государства и обосновании практических рекомендаций преодоления негативных аспектов и препятствий его функционирования.

Ключевыеслова: социальная сфера, социальный комплекс, административная инфраструктура, рыночная инфраструктура, социально-бытовой комплекс, социально-культурный комплекс, комплекс социальных услуг.

Buhaichuk N.V. BACKGROUNDS FOR MODERNIZATION OF SOCIAL COMPLEX OF UKRAINE IN TERMS OF TRANSFORMATIONS AND SYSTEMIC CHANGES IN THE ECONOMY

Purpose. The article's aimis justification of the need in the state's social complex modernization and determination of the major strategic directions of its development in terms of transformations and systemic changes in the economy.

Methodology of research. Fundamental publications of national scientists on problems of establishment, development, and efficient operation of the state's social complex are the methodological and theoretical basis for the research. General scientific and special methods have been used for achieving the research's goal: monographic (to study the theoretical foundations of social complex definition); abstract and logical (to disclose theoretical principles for social complex establishment); systemic analysis and theoretical generalization (to justify the directions of the social complex development).

Findings. The necessity of creating conducive environment for social sphere development as the basis for ensuring high standard of living has been justified. The main approaches to the definition of the notions of "social sphere" and "social complex" have been outlined. The factors' influence on the establishment, development, and efficient operation of the state's social complex has been studied and priorities for factorial influence adjustment have been defined. Directions of social complex modernization in order to provide for social and economic development have been suggested.

Originality. The functional structure of the social complex has been elaborated pursuant to the social vector directions for the state's economic development. Practical recommendations for preserving efficient operation and further development of the state's social complex have been suggested.

Practical value. The research's practical significance lies in improving the comprehension of the nature of the state's social complex and substantiation of practical recommendations for overcoming negative aspects and obstacles for its operation.

Key words: social sphere, social complex, administrative infrastructure, market infrastructure, amenities and social complex, socio-cultural complex, social services' complex.

Ткаченко І.В. СТАН ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ ЯК ІНДИКАТОР МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ

Мета. Метою статті є вивчення динаміки макроекономічних чинників та їх впливу на доходи і витрати Пенсійного фонду шляхом: здійснення аналізу динаміки доходів і витрат Пенсійного фонду у порівнянні з темпами росту ВВП; дослідження динаміки видатків Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду; порівняння змін заробітної плати з власними доходами Пенсійного фонду; проведення аналізу динаміки витрат Пенсійного фонду в залежності від кількості пенсіонерів та рівня пенсійних виплат.

Методика дослідження. Для вирішення поставлених завдань у статті використано загальнонаукові методи дослідження: статистико-економічний, аналітичний, графічний та метод порівняння при дослідженні впливу окремих макроекономічних чинників на доходи і витрати Пенсійного фонду; зокрема:темпів зростання видатків Пенсійного фонду над ростом ВВП і власними доходами Фонду; темпів росту трансфертів Державного бюджету; співвідношення динаміки номінальної пенсії і власних доходів Пенсійного фонду;темпів росту витрат Пенсійного фонду на виплату пенсій в залежності від кількості отримувачів пенсійних виплат.

Результати дослідження. В результаті проведеного дослідження впливу окремих макроекономічних чинників на доходи і витрати Пенсійного фонду виявлено основні проблемні тенденції: по-перше, відзначаються випереджаючі темпи зростання видатків Пенсійного фонду над ростом ВВП і власними доходами Фонду, що стало наслідком збільшення середньорічних темпів росту пенсійних виплат та зменшенням середньорічних темпів кількості зайнятого населення; по-друге, темпи росту трансфертів Державного бюджету Пенсійному фонду перевищують темпи росту ВВП. В т.ч. середньорічні темпи росту витрат Державного бюджету на покриття дефіциту Пенсійного фонду зросли на 1,27%; по-третє, співвідношення динаміки номінальної пенсії перевищують темпи росту власних доходів Пенсійного фонду, що стало наслідком зменшення середньорічних темпів кількості зайнятого населення; по-четверте, простежуються випереджаючі темпи росту витрат Пенсійного фонду на виплату пенсій з одночасним зменшенням кількості отримувачів пенсійних виплат за середньорічним показником на -0,28%, що стало наслідком зростання розміру пенсій за середньорічним темпом на 23,68%.

Наукова новизна результатів дослідження. В результаті дослідження визначено вплив основних макроекономічних показників на динаміку доходів і витрат Пенсійного фонду.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження дають можливість сформулювати певні пропозиції щодо покращення виявлених проблемних тенденцій.

Ключові слова: розмір заробітної плати, кількість працюючих, розмір пенсійних виплат, кількість пенсіонерів, обсяги ВВП, доходи і витрати Пенсійного фонду.

Ткаченко И.В. СОСТОЯНИЕ ПЕНСИОННОГО ФОНДА УКРАИНЫ КАК ИНДИКАТОР МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

Цель. Целью статьи является изучение динамики макроэкономических факторов и их влияния на доходы и расходы Пенсионного фонда путемпроведения анализа динамики доходов и расходов Пенсионного фонда по сравнению с темпами роста ВВП; исследования динамики расходов Государственного бюджета на покрытие дефицита Пенсионного фонда; сравнения изменений заработной платы с собственными доходами Пенсионного

фонда; проведения анализа динамики расходов Пенсионного фонда в зависимости от количества пенсионеров и уровня пенсионных выплат.

Методика исследования. Для решения поставленных задач в статье использованы общенаучные методы исследования: статистико-экономический, аналитический, графический и метод сравнения при исследовании влияния отдельных макроэкономических факторов на доходы и расходы Пенсионного фонда; в частности:темпов роста расходов Пенсионного фонда над ростом ВВП и собственными доходами Фонда; темпов роста трансфертов Государственного бюджета; соотношение динамики номинальной пенсии и собственных доходов Пенсионного фонда;темпов роста расходов Пенсионного фонда на выплату пенсий в зависимости от количества получателей пенсионных выплат.

Результаты исследования. В результате проведенного исследования влияния отдельных макроэкономических факторов на доходы и расходы Пенсионного фонда выявлены основные проблемные тенденции:во-первых, отмечаются опережающие темпы роста расходов Пенсионного фонда за ростом ВВП и собственными доходами Фонда, что стало следствием увеличения среднегодовых темпов роста пенсионных выплат и уменьшением среднегодовых темпов количества занятого населения;во-вторых, темпы роста трансфертов Государственного бюджета Пенсионному фонду превышают темпы роста ВВП. В т.ч. среднегодовые темпы роста расходов Государственного бюджета на покрытие дефицита Пенсионного фонда выросли на 1,27%; в-третьих, соотношение динамики номинальной пенсии превышают темпы роста собственных доходов Пенсионного фонда, что стало следствием уменьшения среднегодовых темпов количества занятого населения;в-четвертых, прослеживаются опережающие темпы роста расходов Пенсионного фонда на выплату пенсий с одновременным уменьшением количества получателей пенсионных выплат по среднегодовому показателю на 0,28%, Что стало следствием роста размера пенсий по среднегодовым темпом на 23,68%.

Научная новизна результатов исследования. В результате исследования определено влияние основных макроэкономических показателей на динамику доходов и расходов Пенсионного фонда.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования дают возможность сформулировать определенные предложения по улучшению выявленных проблемных тенденций.

Ключевые слова: размер заработной платы, количество работающих, размер пенсионных выплат, количество пенсионеров, объемы ВВП, доходы и расходы Пенсионного фонда.

Tkachenko I.V. STATE OF THE UKRAINIAN PENSION FUND AS AN INDICATOR OF MACROECONOMIC INDEXES

Purpose. The article aims to study the dynamics of macroeconomic factors and their effects on revenues and expenditures of the Pension Fund by: – analyzing the dynamics of the Pension Fund revenues and expenses as compared to growth rate of GDP;– studying the dynamics of the State budget expenditures to cover the Pension Fund deficit;– comparing the changes in wages with the own Pension Fund revenues;– analyzing the dynamics of the Pension Fund expenditures depending on the number of pensioners and pension benefits rate.

Methodology of research. To achieve the article objectives the following basic scientific methods are applied as economic and statistical, analytical and graphical methods as well as comparison method to study the impact of certain macroeconomic factors on the Pension Fund revenues and expenditures including the overgrowth rate of the Pension Fund expenditures as to growth of both GDP and the real Fund revenues; growth rates of the State budget transfers; the dynamic ratio between the nominal pension and the real Pension Fund revenues; growth rates in the Pension Fund expenditures for pension payment depending on the number of pension benefit recipients.

Findings. The study of effect of the some macroeconomic factors on the Pension Fund revenues and expenditures identified the major challenging trends:

– firstly, there is accelerated growth rate of the Pension Fund expenditures over the GDP growth and own Fund revenues resulted an increase in the average annual growth rate of pension benefits and a decrease in average annual rate of the employed population;

– secondly, the growth rate of State budget transfers to the Pension Fund exceeds the GDP growth rate including the average annual growth of the State budget expenditures increased by 1.27% to cover the Pension Fund deficit;

– thirdly, the ratio of the nominal pension dynamics exceeds the growth rate of own Pension Fund revenues resulted the reducing in average annual rate of the employed population number;

– fourthly, there are accelerated growth rates of the Pension Fund expenditures for pension payments with the simultaneous decrease in the number of pension payment recipients in the average annual indicator to -0.28% resulted the growth of pension benefits at the average annual rate to 23.68%.

Originality. The research reveals the influence of key macroeconomic indicators on dynamics of the Pension Fund revenues and expenditures.

Practical value. The research results enable to formulate certain proposals to improve the identified challenging trends.

Key words: wage amount, employed number, pension benefit amounts, the number of pensioners, GDP volume, the Pension Fund revenues and expenditures.

Варченко О.М., Липкань О.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою статті є удосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності інвестиційних проектів, що реалізуються сільськогосподарськими підприємствами, в умовах посилення інфляційних процесів та зміни економічних умов їх реалізації

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вітчизняних вчених за досліджуваною проблемою, законодавчі та нормативні акти України. В процесі дослідження використані

загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: діалектичний, індукції і дедукції – при визначенні переваг та недоліків перелічених методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств; методи формальної логіки – при формуванні інтегрального показника для оцінки ефективності інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств; систематизації та узагальнення – при узагальненні сучасних методичних підходів до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що дозволять інтегрально оцінити привабливість суб'єкта господарювання та результативність процесу інвестування у конкретних умовах.

Результати дослідження. Розглянуто і узагальнено сучасні методичні підходи до оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що дозволять інтегрально оцінити привабливість суб'єкта господарювання та результативність процесу інвестування у конкретних умовах. Окреслено переваги та недоліки перелічених методик оцінки інвестиційної привабливості підприємств. Запропоновано інтегральний показник для оцінки ефективності інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в удосконаленні методики оцінки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження виступають основою для вирішення практичних проблем оцінювання ефективності інвестиційних проектів, реалізованих сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, сільськогосподарські підприємства, інвестиційний проект.

Варченко А.М., Липкань А.В. МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является совершенствование методических подходов к оценке эффективности инвестиционных проектов, реализуемых сельскохозяйственными предприятиями, в условиях усиления инфляционных процессов и изменения экономических условий их реализации.

Методика исследования. Теоретической основой исследования являются научные труды отечественных ученых поисследуемой проблемой, законодательные и нормативные акты Украины. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический, индукции и дедукции – при определении преимуществ и недостатков перечисленных методик оценки инвестиционной привлекательности предприятий; методы формальной логики – при формировании интегрального показателя для оценки эффективности инвестиционных проектов сельскохозяйственных предприятий; систематизации и обобщения – при обобщении современных методических подходов к оценке инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий, позволяющих интегрально оценить привлекательность субъекта хозяйствования и результативность процесса инвестирования в конкретных условиях.

Результаты исследования. Рассмотрены и обобщены современные методические подходы к оценке инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий, позволяющих интегрально оценить привлекательность субъекта хозяйствования и результативность процесса инвестирования в конкретных условиях. Обозначены преимущества и недостатки перечисленных методик оценки инвестиционной привлекательности предприятий. Предложен интегральный показатель для оценки эффективности инвестиционных проектов сельскохозяйственных предприятий.

Научная новизна результатов исследования заключается в усовершенствовании методики оценки инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования выступают основой для решения практических проблем оценки эффективности инвестиционных проектов, реализуемых сельскохозяйственными предприятиями.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, сельскохозяйственные предприятия, инвестиционный проект.

Varchenko O.M., Lypkan O.V. METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE INVESTMENT ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the improvement of methodological approaches to assessing the effectiveness of investment projects implemented by agricultural enterprises in conditions of increased inflation processes and changes in economic conditions for their implementation.

Methodology of research. Scientific works of domestic scientists regarding the investigated problem, legislative and normative acts of Ukraine were the theoretical basis of the study. General scientific and special methods were used during the study, including: dialectical, induction and deduction – in determining advantages and disadvantages of these methods for assessing investment attractiveness of enterprises; methods of formal logic – in forming integral indicator for assessing the effectiveness of investment projects of agricultural enterprises; systematization and generalization – in generalization of modern methodological approaches to assessing the investment activity of agricultural enterprises that will allow integrally to evaluate attractiveness of business entity and effectiveness of the process of investing in specific conditions.

Findings. Modern methodological approaches to assessing the investment activity of agricultural enterprises that will allow integrally to evaluate attractiveness of business entity and efficiency of the process of investing in specific circumstances have been considered and generalized. Advantages and disadvantages of these methods for evaluation of investment attractiveness of enterprises have been outlined. An integral indicator for assessing the effectiveness of investment projects of agricultural enterprises was proposed.

Originality. The scientific novelty of the research is to improve the methodology for assessing investment activity of agricultural enterprises.

Practical value. The obtained results of research are the basis for solving practical problems for assessing effectiveness of investment projects implemented by agricultural enterprises.

Key words: investment activity, agricultural enterprises, investment project.

Свиноус І.В., Хомяк Н.В., Рудич О.О. РОЛЬ І МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета.Метою дослідження є розробка теоретичних, методологічних положень щодо ролі і місце державних органів в стимулюванні процесу відтворення основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.

Методика дослідження. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: діалектичний і абстрактно-логічний (теоретичне узагальнення і вивчення особливостей відтворення основних засобів у сільському господарстві), метод порівнянь, а також інші загальноприйняті методи – при обґрунтуванні необхідності підвищення ролі держави у процесі економічного регулювання відтворення, зокрема сільського господарства як складної галузі економіки; при визначенні умов державної підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, яка повинна забезпечити такі умови функціонування, за яких переважна частина сільськогосподарських товаровиробників матиме можливість вести розширене відтворення за рахунок власних коштів.

Результати дослідження. Доведено, що в процесі економічного регулювання відтворення у зв'язку з його циклічністю участь держави як активної складової цього процесу є неминучою. Встановлено, що у широкому розумінні роль держави полягає у визначенні законодавчої бази для дії ринкових механізмів, у вузькому – держава виступає як безпосередній учасник ринкового процесу. Виявлено, що найбільш гостро питання про економічну роль держави постало в аграрній сфері економіки, що зумовлено специфікою процесу відтворення і криз у цій сфері;

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано, що державна підтримка розвитку сільськогосподарського виробництва повинна забезпечити такі умови функціонування, за яких переважна частина сільськогосподарських товаровиробників матиме можливість вести розширене відтворення за рахунок власних коштів, а також залучати та обслуговувати позичкові кошти. Встановлено, що в умовах обмеженості можливостей реалізації процесу повного відтворення засобів виробництва внаслідок дії виробничих і фінансових факторів підвищується актуальність набуття процесу часткового відтворення, що забезпечує подовження терміну служби технічних засобів і можливості їх використання у виробництві.

Практична значущість результатів дослідження. Визначено, що в практичній діяльності аграрних формувань основним напрямом державного регулювання сільськогосподарського виробництва у сучасних умовах повинна стати фінансова підтримка товаровиробників. Фінансове регулювання має створювати сприятливі умови для організації фінансування сільськогосподарських товаровиробників із різних джерел, які відповідають потребам періоду і господарюючого суб'єкта галузі.

Ключові слова: державне регулювання, основні засоби, сільськогосподарські підприємства, відтворення, державна підтримка.

Свиноус И.В., Хомяк Н.В., Рудич О.А. РОЛЬ И МЕСТО ГОСУДАРСТВА В ПРОЦЕССЕ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью исследования является разработка теоретических, методологических положений о роли и месте государственных органов в стимулировании процесса воспроизводства основных средств в сельскохозяйственных предприятиях.

Методика исследования. В процессе исследования применялись следующие методы: диалектический и абстрактно-логический (теоретическое обобщение и изучение особенностей воспроизводства основных средств в сельском хозяйстве), метод сравнений, а также другие общепринятые методы – при обосновании необходимости повышения роли государства в процессе экономического регулирования воспроизводства, в частности сельского хозяйства как сложной отрасли экономики; при определении условий государственной поддержки развития сельскохозяйственного производства, которая должна обеспечить такие условия функционирования, при которых подавляющая часть сельскохозяйственных товаропроизводителей будет иметь возможность вести расширенное воспроизводство за счет собственных средств.

Результаты исследования. Доказано, что в процессе экономического регулирования воспроизводства в связи с его цикличностью участие государства, как активной составляющей этого процесса является неизбежной. Установлено, что в широком понимании роль государства заключается в определении законодательной базы для действия рыночных механизмов, в узком – государство выступает как непосредственный участник рыночного процесса. Выявлено, что наиболее остро вопрос об экономической роли государства встал в аграрной сфере экономики, что обусловлено спецификой процесса воспроизводства и кризисов в этой сфере.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно, что государственная поддержка развития сельскохозяйственного производства должна обеспечить такие условия функционирования, при которых подавляющая часть сельскохозяйственных товаропроизводителей будет иметь возможность вести расширенное воспроизводство за счет собственных средств, а также привлекать и обслуживать заемные средства. Установлено, что в условиях ограниченности возможностей реализации процесса полного воспроизводства средств производства вследствие воздействия производственных и финансовых факторов повышается актуальность приобретения процесса частичного воспроизведения, что обеспечивает продление срока службы технических средств и возможности их использования в производстве.

Практическая значимость результатов исследования. Определено, что в практической деятельности аграрных формирований основным направлением государственного регулирования сельскохозяйственного производства в современных условиях должна стать финансовая поддержка товаропроизводителей. Финансовое регулирование должно создавать благоприятные условия для организации финансирования сельскохозяйственных товаропроизводителей из различных источников, которые отвечают потребностям периода и хозяйствующего субъекта отрасли.

Ключевые слова: государственное регулирование, основные средства, сельскохозяйственные

предприятия, воспроизводство, государственная поддержка.

Svynous I.V., Khomiak N.V., Rudych O.O. ROLE AND PLACE OF THE STATE IN THE PROCESS OF REPRODUCTION OF THE MAIN MEANS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the development of theoretical, methodological provisions on the role and place of state authorities in driving the process of reproduction of fixed assets at the agricultural enterprises.

Methodology of research. The following methods were used during the study: dialectical, abstract and logical (theoretical generalizations and study of peculiarities for reproduction of fixed assets in agriculture), the method of comparisons and other generally accepted methods – in substantiating the need to increase the state's role in the process of economic regulation of reproduction, including agriculture as a complex branch of economy; in determining conditions for state support of agricultural production development, which should ensure such conditions of operation, in which the majority part of agricultural producers will have the opportunity to conduct extended reproduction at their own expense.

Findings. It has been proved that in the process of economic regulation of reproduction due to its cyclical part of the state as the active component of this process is inevitable. It has been established that in a broad sense the state's role is to determine the legal framework for market mechanisms, in a narrow – the state acts as a direct participant in the market process. It has been revealed that the most pressing issue on the economic role of the state arose in the agricultural sector of the economy, due to the specifics of the process of reproduction and crises in this sphere.

Originality. It has been substantiated that state support for the development of agricultural production must ensure such conditions of functioning, in which the majority part of agricultural producers will have the opportunity to reproduction extended at their own expense, and also to attract and maintain loan funds.

It has been established that with limited of opportunities for implementation the process of full reproduction of production as a result of industrial and financial factors increases the relevance of acquiring partial reproduction process, providing extension the term of services of technical means and their possible use in production.

Practical value. It has been determined that in the practice of agrarian formations of basic direction of state regulation of agricultural production in modern conditions should be financial support of producers. Financial regulation should create favorable conditions for the organization of financing of agricultural producers from different sources that meet the needs of the period and business entity in the industry.

Key words: state regulation, fixed assets, agricultural enterprises, reproduction, state support.

Мудрак Р.П., Мазур Ю.П. МАРКЕТИНГОВІ КАНАЛИ РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Метою статті є аналіз динаміки структури маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств, з'ясування причин змін та висунення припущень про їх ймовірний вплив на результати господарської діяльності, обґрунтування заходів із підвищення ефективності організації маркетингових каналів розподілу в досліджуваній сфері.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів агропродовольчого виробництва. У процесі дослідження використовувалися такі методи, як історичний, монографічний, дедукції, аналіз і синтез, спостереження і порівняння, графічний, динамічних рядів тощо – при: аналізі процесуформування конфігурації маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств; формуванні горизонтально-інтегрованих маркетингових систем; обґрунтуванні створення вертикального-інтегровані маркетингові системи керованого типу.

Результати дослідження. Виявлено динамічні зміни процесуформування конфігурації маркетингових каналів розподілу продукції сільськогосподарських підприємств: канали розподілу «видано пайовикам в рахунок орендної плати», «населенню» та «на ринку» демонструють відносно стабільну динаміку своїх часток; натомість частка каналу розподілу «переробним підприємствам» продовжується зменшуватися; а частка - «за іншими напрямами» - зростати.

Встановлено, що в структурі розподілу головного виду продукції сільськогосподарських підприємств – зерна, всередині провідного каналу його розподілу «за іншими напрямами» домінує продаж посередникам, продаж на експорт та продаж на ринку кормів. Причому, продаж посередникам переважає в структурі каналів розподілу малих і середніх сільськогосподарських підприємств;

Доведено, що сільськогосподарські підприємства, які не продають свою продукцію на експорт втрачають від 20 до 95% доходу (виручки від реалізації). Для вирішення проблеми запропоновано формування горизонтально-інтегрованих маркетингових систем, зокрема кооперативного елеватора, на який покладатимуться функції прийому, зберігання і реалізації зернової продукції членів кооперативу, в тому числі на експорт.

Для підвищення ефективності розміщення тваринницької продукції сільськогосподарських підприємств на відповідному ринкувизначено доцільним створювати вертикального-інтегровані маркетингові системи керованого типу. Ініціаторами таких проектів мають виступати, в першу чергу, переробні підприємства – для формування оптимальних, в територіальному аспекті, сировинних зон. Це дозволить знизити транспортні витрати, забезпечити ефект від масштабу виробництва та отримувати продукцію, що відповідає європейським стандартам безпечності і якості.

Науковою новизною результатів дослідження є обґрунтування необхідності деталізації Державною службою статистики України каналу розподілу продукції сільськогосподарських підприємств «за іншими

напрямами». Уточнено кількісні параметри недоотриманого доходу сільськогосподарськими підприємствами за рахунок різниці цін за умовами EXW елеватори України і CIF.

Практична значущість результатів дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності створення горизонтальних та вертикальних маркетингових систем.

Ключові слова: збут, канали розподілу, ціни, посередники, експорт, горизонтальні маркетингові системи, вертикальні маркетингові системи.

Мудрак Р.П., Мазур Ю.П. МАРКЕТИНГОВЫЕ КАНАЛЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОДУКЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ: СОСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Цель статьи – анализ динамики структуры маркетинговых каналов распределения продукции сельскохозяйственных предприятий, определение причин изменений и выдвижение предположений об их вероятном влиянии на результаты хозяйственной деятельности, обоснование мероприятий по повышению эффективности организации маркетинговых каналов распределения в исследуемой сфере.

Методика исследования. Методологическим основанием исследования выступает системный подход к изучению экономических, социальных, экологических и других аспектов агропродовольственного производства. В процессе исследования использовались такие методы, как исторический, монографический, дедукции, анализ и синтез, наблюдение и сравнение, графический, динамических рядов и т.д. - при: анализе процесса формирования конфигурации маркетинговых каналов распределения продукции сельскохозяйственных предприятий; формировании горизонтально-интегрированных маркетинговых систем; обосновании создания вертикально-интегрированных маркетинговых системы управляемого типа.

Результаты исследования. Выявлены динамические изменения процесса формирования конфигурации маркетинговых каналов распределения продукции сельскохозяйственных предприятий: каналы распределения «выдано пайщикам в счет арендной платы», «населению» и «на рынке» демонстрируют относительно стабильную динамику своих долей; в тоже время доля канала распределения «перерабатывающим предприятиям» продолжает уменьшаться; а доля - «по другим направлениям» - расти.

Установлено, что в структуре распределения главного вида продукции сельскохозяйственных предприятий - зерна, внутри ведущего канала «по другим направлениям», доминирует продажа посредникам, продажа на экспорт и продажа на рынке кормов. Причем, продажа посредникам преобладает в структуре каналов распределения малых и средних сельскохозяйственных предприятий.

Доказано, что сельскохозяйственные предприятия, не продающие свою продукцию на экспорт, теряют от 20 до 95% дохода (выручки от реализации). Для решения проблемы предложено формирование горизонтально-интегрированных маркетинговых систем, в частности кооперативного элеватора, на который будут полагаться функции приема, хранения и реализации зерновой продукции членов кооператива, в том числе на экспорт.

Для повышения эффективности размещения животноводческой продукции сельскохозяйственных предприятий на соответствующем рынке определено целесообразным создавать вертикально-интегрированные маркетинговые системы управляемого типа. Инициаторами таких проектов должны выступать, в первую очередь, перерабатывающие предприятия - для формирования оптимальных, в территориальном аспекте, сырьевых зон. Это позволит снизить транспортные расходы, обеспечить эффект от масштаба производства и получать продукцию, соответствующую европейским стандартам безопасности и качества.

Научной новизной результатов исследования является обоснование необходимости детализации Государственной службой статистики Украины канала распределения продукции сельскохозяйственных предприятий «по другим направлениям». Уточнены количественные параметры недополученного дохода сельскохозяйственными предприятиями за счет разницы цен по условиям EXW элеваторы Украины и CIF.

Практическая значимость результатов исследования заключается в обосновании целесообразности создания горизонтальных и вертикальных маркетинговых систем.

Ключевые слова: сбыт, каналы распределения, цены, посредники, экспорт, горизонтальные маркетинговые системы, вертикальные маркетинговые системы.

Mudrak R.P., Mazur Yu.P. MARKETING CHANNELS FOR DISTRIBUTION OF PRODUCTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: STATUS, TENDENCIES AND PERSPECTIVES

Purpose. The objective of the article is an analysis of changes in the structure of marketing channels of distribution of products of agricultural enterprises, determination of the reasons of changes and assumptions about their impact on the economic activity, substantiation of measures to improve the efficiency of marketing channels of distribution in the studied sphere.

Methodology of research. The methodological basis of the research is a systematic approach to studying the economic, social, environmental and other aspects of agree-food production. In the process of the research we used such methods as historical, monographic, deduction, analysis and synthesis, observation and comparison, graphic, time series, etc. – in the process of theanalysis of formation of configuration marketing channels of distribution of products of agricultural enterprises; in the process of formation of horizontal integrated marketing systems; in the process justification of creating a vertically integrated marketing systems of controlled type.

Findings. The authors revealed the dynamic changes of the process of formation of configuration of marketing distribution channels for products of agricultural enterprises: distribution channels "are issued by shareholders at the expense of rent," "to the public" and "at the market", they show a relatively stable dynamics of their shares; while the share of distribution channel for "processing companies" continues to decline; and the share – "in other areas» – grows.

It is established that in the structure of the distribution of the main type of farm products - grains, within its leading distribution channel "in other areas" the sales to intermediaries, sales for export and sales at the feed market dominate. Moreover, a sale to intermediaries prevails in the structure of distribution channels for small and medium-sized agricultural enterprises.

It is proved that agricultural enterprises that do not sell their products for export lose from 20 to 95% of revenue (sales revenue). To solve the problem the authors proposed the formation of horizontally integrated marketing systems, including cooperative elevator, which rely features of reception, storage and sale of grain production of the members of the cooperative, including for export.

To increase the effectiveness of placing livestock production farms at the relevant market the author defined that it is appropriate to create a vertically integrated marketing system of the controlled type. The initiators of these projects in the first place must be the processing companies – to form in territorial aspect the optimal raw areas. This will reduce transportation costs, to ensure effects of scale and obtain products that meet European standards of safety and quality.

Originality. Scientific novelty of the results of the research is the substantiation of the need for detailed justification of State Statistics Service of Ukraine of the channel of distribution of products of agricultural enterprises "in other areas." The authors specified quantitative parameters of foregone farm income due to the price difference in terms of EXW elevators in Ukraine and CIF.

Practical value. The practical significance of the results of the research is the substantiation of the creation of horizontal and vertical marketing systems.

Key words: sales, distribution channels, prices, intermediaries, export, horizontal marketing systems, vertical marketing system.

Єгупов Ю.А. РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Ціль статті полягає у розвитку теоретичних, методологічних і прикладних аспектів використання основних підходів до управління як інструментарію планування діяльності підприємства, включаючи формування виробничої програми.

Методика дослідження. Методичною базою проведеного дослідження є сукупність положень і методів, використовуваних в пізнанні соціально-економічних явищ і процесів. Постановка проблеми і аналіз об'єкта дослідження здійснено за допомогою методу логічного узагальнення. На основі методів аналогії і абстрагування досліджені сутнісні характеристики сучасних підходів до управління підприємством. Для обґрунтування основних рекомендацій щодо вдосконалення інструментарію формування виробничої програми підприємства використані методи дедукції та синтезу.

Результати дослідження. Доведено, що вдосконалення теоретико-методичних основ формування виробничого плану має базуватися на результатах досліджень, спрямованих на розвиток концептуальних підходів до управління підприємством. Обґрунтовано коректність і доцільність використання поєднання системного, функціонального, ситуаційного та процесного підходів до управління як інструментарію формування виробничої програми. Визначена функціональна роль у вирішенні даного завдання кожного із зазначених підходів. Обґрунтовано конкретні методи реалізації процесного підходу до розробки виробничого плану.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено сутність дефініції «підхід до планування». Обґрунтовано склад основних параметрів інформаційної моделі процесу формування виробничої програми. Здійснено формалізацію і систематизацію методів реалізації процесного підходу до вирішення зазначеного завдання. Доведено доцільність використання «гібридного» методу, що об'єднує основні переваги цільового і оптимізаційного методів.

Практична значущість результатів дослідження. Використання методичних розробок і рекомендацій, обґрунтованих у статті, забезпечує цільову спрямованість і високу керованість процесу формування виробничої програми підприємства, підвищує оперативність і точність планових розрахунків, знижуючи при цьому трудомісткість їх виконання.

Ключові слова: підхід до управління, процес управління, процесний підхід, виробнича програма, формування виробничої програми, методи реалізації процесного підходу, параметри моделі процесу управління, гібридний метод.

Егупов Ю.А. РАЗВИТИЕ ПОДХОДОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Цель статьи заключается в развитии теоретических, методологических и прикладных аспектов использования основных подходов к управлению в качестве инструментария формирования производственной программы предприятия, включая формирование производственной программы.

Методика исследования. Методической базой проведенного исследования является совокупность положений и методов, используемых в познании социально-экономических явлений и процессов. Постановка проблемы и анализ объекта исследования осуществлены с помощью метода логического обобщения. На основе методов аналогии и абстрагирования исследованы сущностные характеристики современных подходов к управлению предприятием. Для обоснования основных рекомендаций по совершенствованию инструментария формирования производственной программы предприятия использованы методы дедукции и синтеза.

Результаты исследования. Доказано, что совершенствование теоретико-методических основ формирования производственного плана должно базироваться на результатах исследований, направленных на развитие концептуальных подходов к управлению предприятием. Обоснована корректность и целесообразность использования сочетания системного, функционального, ситуационного и процессного подходов к управлению в качестве инструментария формирования производственной программы. Определена функциональная роль в решении данной задачи каждого из указанных подходов. Обоснованы конкретные методы реализации процессного подхода к разработке производственного плана.

Научная новизна результатов исследования. Определена сущность дефиниции «подход к планированию». Обоснован состав основных параметров информационной модели процесса формирования производственной программы. Осуществлена формализация и систематизация методов реализации

процессного подхода к решению указанной задачи. Доказана целесообразность использования «гибридного» метода, объединяющего основные достоинства целевого и оптимизационного методов.

Практическая значимость результатов исследования. Использование методических разработок и рекомендаций, обоснованных в статье, обеспечивает целевую направленность и высокую управляемость процесса формирования производственной программы предприятия, повышает оперативность и точность плановых расчетов, снижая при этом трудоемкость их выполнения.

Ключевые слова: подход к управлению, процесс управления, процессный подход, производственная программа, формирование производственной программы, методы реализации процессного подхода, параметры модели процесса управления, гибридный метод.

Yegupov Yu.A. DEVELOPMENT OF APPROACHES TO THE FORMATION OF THE PRODUCTION PROGRAM OF THE ENTERPRISE

Purpose. The aim of the article is to develop theoretical, methodological and applied aspects for using basic approaches to management as tools for planning enterprise activity.

Methodology of research. Methodical basis of the conducting study is a set of principles and methods used in the knowledge of the social and economic phenomena and processes. Formulation of the problem and analysis of the research object was carried out by the method of logical generalization. The essential characteristics of contemporary approaches to enterprise management were researched on the basis of methods of analogy and abstraction techniques. Methods of deduction and synthesis were used for substantiation the basic recommendations for improving the tools of forming production program of the enterprise.

Findings. It has been proved that the improvement of theoretical and methodological foundations for the formation of production plan should be based on the research results aimed at developing conceptual approaches to management of the enterprise.

Correctness and feasibility of using a combination of system, functional, situational and process approaches to management as tools for the formation of the production program has been substantiated. Functional role in solving this problem for each of these approaches has been determined. Specific methods for implementing the process approach for development of a production plan have been substantiated.

Originality. The essence of the definition of “approach to planning” has been determined. The composition of the basic parameters of the information model of the formation process of the production program has been substantiated. Formalization and systematization of methods of implementing the process approach to solving this problem has been carried out.

The expediency of using “hybrid” method, which combines the main advantages of the target and optimization techniques have been proved.

Practical value. The use of methodical developments and recommendations substantiated in the article provides target orientation and high control of the formation process of the production program of the enterprise, improves the efficiency and accuracy of planning calculations, while reducing the complexity of their implementation.

Key words: the approach to management, the process of management, the process approach, the production program, formation of the production program, methods of implementing the process approach, model parameters of the management process, the hybrid method.

Сітковська А.О. ІННОВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Дослідити сутність інноваційних перетворень, аналіз факторів і умов інноваційної активності аграрних підприємств.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є системний підхід до вивчення проблем регулювання розвитку інновацій в аграрній сфері економіки. Для ідентифікації факторів і умов активізації інноваційних перетворень використано структурно-функціональний аналіз, а при дослідженні сутності інновацій - історико-логічний метод.

Результати дослідження. Встановлено, що сутність інновацій полягає в проведенні змін, які становлять функціональне наповнення інноваційної діяльності підприємства. Визначені умови інноваційної активності підприємств в поєднанні з причинами виникнення інновацій і найбільш значимими факторами їх успішної практичної реалізації розкривають об’єктивну необхідність постійно здійснюваних інноваційних перетворень.

Обґрунтовано, що успіх інноваційних перетворень забезпечується сприятливим поєднанням певних чинників і умов, розвиток яких можливо тільки при проведенні цілеспрямованої інноваційної політики. Серед умов активізації інноваційних перетворень виділено домінуючу роль елементу інвестуванням інноваційної діяльності аграрних підприємств, оскільки сприятливий інвестиційний клімат прямо впливає на рівень інтенсивності інноваційних процесів, зокрема удосконалення кредитної, податкової і митної політики у сфері інноваційної діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено сутність інноваційних перетворень яке, на відміну від існуючих визначень, розглядається як постійний процес, недотримання його ритмічності і запізнення з впровадженням неминуче призводить до технологічних відставань і як результат до зниження конкурентоспроможності підприємств.

Практична значущість результатів дослідження. Теоретичні положення поглиблюють практику регулювання конкурентоспроможності підприємства та забезпечують можливість активізації інноваційного процесу в аграрній сфері економіки.

Ключові слова: інновація, інноваційна активність, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, інноваційна політика.

Ситковская А.А. ИННОВАЦИОННАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Исследовать сущность инновационных преобразований, анализ факторов и условий инновационной активности аграрных предприятий.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования является системный подход к изучению проблем регулирования развития инноваций в аграрной сфере экономики. Для идентификации факторов и условий активизации инновационных преобразований использовано структурно-функциональный анализ, а при исследовании сущности инноваций – историко-логический метод.

Результаты исследования. Установлено, что сущность инноваций заключается в проведении изменений, которые составляют функциональное наполнение инновационной деятельности предприятия. Выявленные условия инновационной активности предприятий в сочетании с причинами возникновения инноваций и наиболее значимыми факторами их успешной практической реализации раскрывают объективную необходимость постоянно осуществляемых инновационных преобразований.

Обосновано, что успех инновационных преобразований обеспечивается благоприятным сочетанием определенных факторов и условий, развитие которых возможно только при проведении целенаправленной инновационной политики. Среди условий активизации инновационных преобразований выделено доминирующую роль элемента инвестированием инновационной деятельности аграрных предприятий, поскольку благоприятный инвестиционный климат напрямую влияет на уровень интенсивности инновационных процессов, в частности усовершенствование кредитной, налоговой и таможенной политики в сфере инновационной деятельности.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствована сущность инновационных преобразований которое, в отличие от существующих определений, рассматривается как постоянный процесс, несоблюдение его ритмичности и опоздания с внедрением неизбежно приводит к технологическим отставаний и как результат к снижению конкурентоспособности предприятий.

Практическая значимость результатов исследования. Теоретические положения углубляют практику регулирования конкурентоспособности предприятия и обеспечивают возможность активизации инновационного процесса в аграрной сфере экономики.

Ключевые слова: инновация, инновационная активность, инновационное развитие, конкурентоспособность, инновационная политика.

Sitkovska A.O. INNOVATIVE ORIENTATION FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. Explore the innovative nature of change, analysis of factors and conditions innovation activity agricultural enterprises.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach to studying the problems of regulation of innovation in the agricultural sector of the economy. To identify the factors and conditions intensify innovative transformations applied structural and functional analysis and the study of the nature of innovation historical and logical method.

Findings. It was established that the essence of innovation is to conduct changes that are functional filling the innovation enterprise. The conditions of innovative activity of enterprises, combined with innovation and causes of the most important factors in their successful practical implementation reveal the objective need to constantly implemented innovative reforms.

The success of innovative transformations provided favorable combination of factors and conditions, the development of which is possible only during purposeful innovation policy. Among the conditions for activating innovative transformations highlighted the dominant role of innovation investment element of agricultural enterprises, as a favorable investment climate directly affects the level of intensity of innovation processes, including improving credit, tax and customs policy in the field of innovation.

Originality. Improved essence of innovative transformations which, unlike existing definitions is seen as an ongoing process, not following its rhythm and delayed implementation of process inevitably leads to delays and as a result reduce the competitiveness of enterprises.

Practical value. The theoretical deepen the practice of adjusting the competitiveness of enterprises and provide an opportunity to enhance the innovation process in the agricultural sector of the economy.

Key words: innovation, innovative activity, innovative development, competitiveness, innovation policy.

Панухник Я.Г. СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У МУНІЦИПАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

Мета. Концептуалізація соціальних технологій в управлінні підприємством відповідно до принципів сталого розвитку економіки.

Методика дослідження. Методичними засадами дослідження стали основні положення теорій управління підприємствами та національного господарства, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених щодо сталого розвитку економіки та модернізації технологій управління.

Використано наступні методи дослідження: діалектичний метод пізнання; логічний; системний аналіз; абстрактно-логічний та інші – для обґрунтування важливості соціальних підходів до модернізації технологій управління підприємством; при проведенні структуризації інструментарію мотиваційного механізму здійснення

підприємствами соціально відповідальної діяльності; при здійсненні аналізу систем менеджменту, які базуються на міжнародних стандартах серії ISO.

Результати дослідження. Обґрунтовано важливість соціальних підходів до модернізації технологій управління підприємством, зокрема подано авторське визначення соціальної технологізації в управлінні підприємством, під яким пропонується розуміти процес активного впливу на його функціонування і розвиток та роботу його персоналу задля запобігання або усунення їх розбалансованості шляхом використання соціальних технологій. Охарактеризовано основні функції соціальних технологій в управлінні підприємством. Проведено структуризацію інструментарію мотиваційного механізму здійснення підприємствами соціально відповідальної діяльності, що включає законодавчу і нормативно-правову базу, нормативно-правові акти галузевого рівня, нормативно-правові акти локального рівня. Розглянуто адміністративні інструменти впливу на роботу підприємств в частині ведення соціально відповідального бізнесу, економічний інструментарій стимулювання соціально орієнтованої діяльності, можливості інформування громадськості, суб'єктів господарювання про значимість здійснення соціально відповідальної діяльності. Здійснено аналіз систем менеджменту, які базуються на міжнародних стандартах серії ISO, консультацій і організаційно-методичної допомоги, необхідних підприємствам у реалізації соціальних і екологічних програм.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістала подальшого розвитку модернізаційна теорія, зокрема поглиблені її концептуальні засади щодо дефінітивного апарату та опису функціональності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати можуть стати основою подальших досліджень теоретичного та прикладного характеру, пов'язаних із розробкою механізмів та відповідного інструментарію модернізації технологій управління підприємствами відповідно до вимог сталого розвитку економіки.

Ключові слова: соціальна відповідальність, модернізація, технології управління, підприємство, муніципальна економічна система.

Панухник Я.Г. СОЦИАЛЬНО ОТВЕТСТВЕННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ ТЕХНОЛОГИЙ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ В МУНИЦИПАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Цель. Концептуализация социальных технологий в управлении предприятием в соответствии с принципами устойчивого развития экономики.

Методика исследования. Методическими основами исследования стали основные положения теорий управления предприятиями и национального хозяйства, научные труды отечественных и зарубежных ученых по устойчивому развитию экономики и модернизации технологий управления.

Использованы следующие методы исследования: диалектический метод познания; логический; системный анализ; абстрактно-логический и другие **–** для обоснования важности социальных подходов к модернизации технологий управления предприятием; при проведении структуризации инструментария мотивационного механизма осуществления предприятиями социально ответственной деятельности; при осуществлении анализа систем менеджмента, основанных на международных стандартах серии ISO.

Результаты исследования. Обоснована важность социальных подходов к модернизации технологий управления, в частности, представлено авторское видение социальной технологизации в управлении предприятием, под которым предлагается понимать процесс активного воздействия на его функционирование и развитие, а также работу персонала для предотвращения или устранения их разбалансированности путём использования социальных технологий. Охарактеризованы основные функции социальных технологий в управлении предприятием. Осуществлено структурирование инструментария мотивационного механизма осуществления предприятиями социально ответственной деятельности, включая законодательную и нормативно-правовую базу, нормативно-правовые акты отраслевого уровня, нормативно-правовые акты локального уровня, административные инструменты влияния на работу предприятий в части ведения социально ответственного бизнеса. Рассмотрен экономический инструментарий стимулирования социально ориентированной деятельности, возможности информирования общественности, субъектов хозяйствования о значимости осуществления социально ответственной деятельности. Проанализированы системы менеджмента, основанные на международных стандартах серии ISO, консультации и организационно-методическая помощь предприятиям, необходимые в реализации социальных и экологических программ.

Научная новизна результатов исследования. Последующее развитие получила модернизационная теория, в части более детального рассмотрения ее концептуальных основ касательно дефинитивного аппарата и описания функциональности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты могут стать основой дальнейших исследований теоретического и прикладного характера, связанных с разработкой механизмов и соответствующего инструментария модернизации технологий управления предприятиями в соответствии с требованиями устойчивого развития экономики.

Ключевые слова: социальная ответственность, модернизация, технологии управления, предприятие, муниципальная экономическая система.

Panukhnyk Ia.H. SOCIALLY RESPONSIBLE ACTIVITY AS A TOOL FOR MODERNIZATION OF TECHNOLOGIES FOR ENTERPRISE MANAGEMENT IN MUNICIPAL ECONOMIC SYSTEM

Purpose. Conceptualization of social technologies in the field of enterprise management in accordance with the principles of sustainable economic development.

Methodology of research. The main provisions theories of enterprise management and the national economy, scientific works of domestic and foreign scholars on sustainable economic development problems and modernization of management technology have become methodological principles of the research.

The following research methods are used: dialectical method; logical; systems analysis; abstract-logical, and others – to justify the importance of social approaches to enterprise management modernization; during the tools

structuration of motivation mechanism of enterprises socially responsible activities; while assessing the management systems based on international standards series ISO.

Findings. The importance of social approaches to management technology modernization is substantiated. The author presents her definition of social technologizing in the field of enterprise management, which implies the process of active influence on the enterprise's functioning and development, on its staff to prevent or eliminate the imbalance by using social technologies. The basic functions of social technologies in enterprise management are characterized. The author structures the mechanism of motivational tools of providing socially responsible activities, including legislative and regulatory base, sectoral and local level regulations. The impact of administrative tools on enterprise's activity in direction of socially responsible business, economic instruments to stimulate socially oriented activities, the possibility of informing the public about the importance of implementation of socially responsible activities is considered in the article. The analysis of management systems based on international standards series ISO, consultations and organizational and technical assistance that enterprises need for the implementation of social and environmental programs is done.

Originality. The modernization theory has received the further development including the depth of its conceptual principles regarding the definitive system and functionality.

Practical value. The results can be the basis for further research of theoretical and applied nature related to the development of mechanisms and appropriate tools for enterprise technology management modernization in accordance with the requirements of sustainable economic development.

Key words: social responsibility, modernization, technology management, enterprise, municipal economic system.

Качан Д.А. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Метою статті є аналіз та оцінка стану ресурсної бази, пошук та обґрунтування оптимальних шляхів розвитку ресурсного забезпечення сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. В процесі дослідження було використано такі наукові методи: систематизації та узагальнення, табличного аналізу, діалектичний, монографічний, економіко-статистичний – при дослідженні аграрного потенціалу сільськогосподарських формувань; при оцінці структури і рівня землезабезпечення та реформуванні земельно-майнових відносин; при структурній характеристиці рівня технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Результати дослідження. Охарактеризовано і проведено аналіз виробничого потенціалу аграрних формувань. Визначено частку робочої сили, зайнятої в сільському господарстві. Досліджено процес реформування відносин власності на землю. Проаналізовано стан земельних ресурсів, а саме: відсоток розораності земельних угідь; відзначено важливість законодавчого регулювання і стимулювання ефективного використання землі; проведено структурний аналіз землекористування у власності агрохолдингів, різних організаційно-правових форм господарювання у сільському господарстві; проаналізовано наявність технічних засобів у сільськогосподарських підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано пропозиції щодо запобігання монополізації ринку оренди землі агрохолдингами для підтримки розвитку малого і середнього бізнесу.

Практична значущість результатів дослідження. Результати, отримані в ході дослідження, сприятимуть розвитку інноваційно-інвестиційного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, ресурсне забезпечення, земельні ресурси, агрохолдинги, технічні засоби.

Качан Д.А. ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЕСУРСНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Целью статьи является анализ и оценка состояния ресурсной базы, поиск и обоснование оптимальных путей развития ресурсного обеспечения сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы такие научные методы: систематизации и обобщения, табличного анализа, диалектический, монографический, экономико-статистический – при исследовании аграрного потенциала сельскохозяйственных формирований; при оценке структуры и уровня землеобеспечения и реформировании земельно-имущественных отношений; при структурной характеристике уровня технического обеспечения сельскохозяйственного производства.

Результаты исследования. Дана характеристика и проведен анализ производственного потенциала аграрных формирований. Определена доля рабочей силы, занятой в сельском хозяйстве. Исследован процесс реформирования отношений собственности на землю. Проанализировано состояние земельных ресурсов, а именно: процент распаханности земельных угодий; отмечена важность законодательного регулирования и стимулирования эффективного использования земли; проведен структурный анализ землепользования в собственности агрохолдингов, различных организационно-правовых форм хозяйствования в сельском хозяйстве; проанализировано наличие технических средств в сельскохозяйственных предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованы предложения относительно предотвращения монополизации рынка аренды земли агрохолдингами для поддержки развития малого и среднего бизнеса.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты, полученные в ходе исследования, будут способствовать развитию инновационно-инвестиционного обеспечения сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, ресурсное обеспечение, земельные ресурсы, агрохолдинги, технические средства.

Kachan D.A. PRIORITY AREAS FOR THE DEVELOPMENT OF RESOURCE ENSURING ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Purpose. The aim of the article is the analysis and assessment of the resource base, search and substantiation of the optimal ways for development of resource providing agricultural enterprises.

Methodology of research. The following research methods were used during the study: systematization and generalization, spreadsheet analysis, dialectical, monographic, economics and statistics – during the study of the agricultural potential of agricultural units; in assessing the structure and the level of land providing and reforming land property relations; at the structural characterization of technical providing agricultural production.

Findings. The production potential of agricultural units has been characterized and analyzed. The share of the workforce employed in agriculture has been determined. The process of reformation of relations land ownership has been researched. The condition of land resources has been analyzed, namely: the percentage of arable land plots; the importance of legislative regulation and promotion of efficient use of land has been noted; a structural analysis of land owned agricultural holdings of different types of organizational and legal forms of management in agriculture has been conducted; the existence of technical means of agricultural enterprises has been analyzed.

Originality. The proposals for preventing monopolization of land lease market by agricultural holdings for supporting small and medium businesses have been substantiated in the article.

Practical value. The results obtained during the research will contribute to the development of innovation and investment maintenance of agricultural production.

Key words: agricultural enterprises, resource providing, land resources, agricultural holdings, technical means.

Пархомець М.К. КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОЧНО-М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА ТА ФАКТОРИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Мета. Метою даного дослідження є аналіз досягнутого рівня конкурентоспроможності галузей м'ясного і молочного скотарства у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області та обґрунтування основних факторів її формування в умовах кризового стану аграрної економіки.

Методика дослідження. Теоретичною та методичною основою дослідження стали праці вітчизняних вчених економістів – аграрників та відповідні нормативно-правові документи. В процесі дослідження застосовувалися такі методи: аналізу та синтезу; абстрактно-логічний; діалектичний та системного аналізу – для опрацювання теоретико-методичних положень; узагальнення джерел літератури, формування висновків; економіко-статистичний – для аналізу галузей молочного і м'ясного скотарства в динаміці, виявлення тенденцій, впливу факторів на формування конкурентоспроможності досліджуваних галузей; монографічний – для детального вивчення явищ, процесів, передового досвіду; порівняльного аналізу – для моніторингу рівня дохідності та конкурентоспроможності функціонування галузей молочного і м'ясного скотарства у сільськогосподарських підприємствах регіону в умовах кризового стану економіки.

Результати дослідження. В статті висвітлено конкурентоспроможність молочно -м'ясного скотарства Тернопільської області. Встановлено, що м'ясо-молочне скотарство у більшості сільськогосподарських підприємств є збитковим. Запропоновано основні фактори підвищення конкурентоспроможності молочно-м'ясного скотарства у підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Розвинуто методику дослідження рівня індексу конкурентоспроможності молочно - м'ясного скотарства в умовах кризового стану економіки: низький (збитковий) рівень індексу (0,99–0,95 пунктів); найнижчий (0,94 пункти і менше); слабкий (1,01–1,09); середній (1,10–1,20) та високий рівень індексу (1,21 пунктів і більше), що дає змогу здійснювати вплив на дію формуючих факторів конкурентоспроможності, управління і планування розвитку молочно-м'ясного скотарства на перспективу.

Практична значущість результатів дослідження. Результати проведеного дослідження є основою підвищення дохідності й конкурентоспроможності продукції, можуть бути використані в обґрунтуванні організаційно-економічних засад сталого розвитку галузей молочного і м'ясного скотарства сільськогосподарських підприємств регіону на перспективу. Використання результатів дослідження забезпечує додаткові прибутки: на 1 т молока – 600–610 грн; 1 т м'яса ВРХ – 400-450 грн.

Ключові слова: молочне і м'ясне скотарство, собівартість, ціна, дохід, прибуток, коефіцієнт дохідності, конкурентоспроможність галузей, рівень індексу дохідності галузей, рентабельність, економічні взаємовідносини.

Пархомец Н.К. КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ МОЛОЧНО- МЯСНОГО СКОТОВОДСТВА И ФАКТОРЫ ЕГО ФОРМИРОВАНИЯ

Цель. Целью данного исследования является анализ достигнутого уровня конкурентоспособности отраслей мясного и молочного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях Тернопольской области и обоснование основных факторов ее формирования в условиях кризисного состояния аграрной экономики.

Методика исследования. Теоретической и методической основой исследования стали труды отечественных ученых экономистов – аграрников, нормативно-правовые документы по вопросам увеличения доходов, прибыли и повышения конкурентоспособности молочно-мясного скотоводства сельскохозяйственных предприятий. Согласно поставленной цели, применялись следующие методы экономических исследований: анализа и синтеза; абстрактно-логический; диалектический и системного анализа – для обработки теоретико-методических положений; обобщение источников литературы, формирование выводов; экономико-статистический – для анализа отраслей молочного и мясного скотоводства в динамике, выявление тенденций, влияния факторов на формирование конкурентоспособности исследуемых отраслей; монографический – для детального изучения явлений, процессов, передового опыта; сравнительного анализа – для мониторинга уровня

доходности и конкурентоспособности функционирования отраслей молочного и мясного скотоводства в сельскохозяйственных предприятиях региона в условиях кризисного состояния экономики.

Результаты исследования. В статье освещено конкурентоспособность молочно-мясного скотоводства Тернопольской области. Установлено, что молочно-мясное скотоводство в большинстве сельскохозяйственных предприятий является убыточным. Предложены основные факторы повышения конкурентоспособности молочно-мясного скотоводства на предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Развита методика исследования уровня индекса конкурентоспособности молочно – мясного скотоводства в условиях кризисного состояния экономики: низкий (убыточный) уровень индекса (0,99 - 0,95 пунктов); самый низкий (0,94 пункта и меньше); незначительный (1,01 - 1,09); средний (1,10 - 1,20) и высокий уровень индекса (1,21 пунктов и более), что позволяет оказывать влияние на действие формирующих факторов конкурентоспособности, управления и планирования развития молочно-мясного скотоводства на перспективу.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты проведенного исследования являются основой повышения доходности и конкурентоспособности продукции, могут быть использованы в обосновании организационно-экономических основ устойчивого развития отраслей молочного и мясного скотоводства сельскохозяйственных предприятий региона на перспективу. Использование результатов исследования обеспечивает дополнительные доходы: на 1 т молока – 600-610 грн; 1 т мяса КРС – 400-450 грн.

Ключевые слова: молочное и мясное скотоводство, полная себестоимость, цена, доход, прибыль, коэффициент доходности, конкурентоспособность отраслей, уровень индекса доходности отраслей, рентабельность, экономические взаимоотношения.

Parkhomets M.K. COMPETITIVENESS OF DAIRY AND BEEF CATTLE AND FACTORS OF IT'S FORMATION

Purpose. The aim of this research is to analyze the achieved level of beef and dairy cattle branches competitiveness in agricultural enterprises of Ternopil area and grounding of the main factors of its formation in the conditions of crisis state of the agrarian economy.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of research were the work of national scientists economists - agrarians, normatively legal documents on questions of the incomes, profits increase and competitiveness raising of dairy and beef cattle of agricultural enterprises . In accordance with the put purpose such methods of economic researches were used: analysis and synthesis; abstractly logical; dialectical and systems analysis – for working of the theoretical and methodical positions; generalization of literature sources, forming the conclusions; economic and statistical – for the analysis of dairy and beef cattle branches in dynamics, exposure of tendencies, factors influence on competitiveness formation of the studied branches; monographic – for the detailed study of the phenomena, processes, front-rank experience; comparative analysis – for monitoring of yield level and competitiveness of the dairy and beef cattle branches functioning in the agricultural enterprises of region in the conditions of state economy crisis.

Findings. In the article the competitiveness of dairy and beef cattle of Ternopil area is shown. It is set that beef and dairy cattle in most agricultural enterprises are unprofitable. Main factors of the competitiveness increasing of dairy and beef cattle in enterprises are suggested.

Originality. It is developed the method of research of index level competitiveness of the dairy and beef cattle in conditions of economic crisis state: low (unprofitable) level of index (0,99-0,95 points); the lowest (0.94 points and less); weak (1.01 - 1.09); average (1.10-1.20) and high index level (1.21 points more), that allow to influence on action of competitiveness forming factors, management and planning of the development of dairy and beef cattle in the future.

Practical value. Results of the conducted research are basis for increase of yield and competitiveness of products can be used in a ground of organizationally economic principles of dairy and beef cattle branches steady development in the agricultural enterprises of region on a prospect. Using of the research results provides additional profits: on 1 ton of milk – 600–610 UAH; on 1 t of beef cattle – 400–450 UAH.

Key words: dairy and beef cattle, total cost, price, income, profit, rate of return, competitiveness of branches, the level of the index yield of branches, profitability, economic relationship.

Мащенко М.А. УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ

Метою статті є визначення факторів розвитку регіону та управління економічною безпекою регіону.

Методика дослідження. В процесі дослідження використані як загальні, так і специфічні методи дослідження, а саме: аналізу та синтезу – при визначенні взаємозв'язку між національною та регіональною безпекою; метод індукції та системний аналіз – при обґрунтуванні регіональної стратегії економічної безпеки України; swot-аналіз – для визначення сильних та слабких сторін регіону.

Результати дослідження. Визначено взаємозв'язок між національною та регіональною безпекою. Встановлено, що одне з головних місць у забезпеченні національної безпеки відіграє економічна безпека регіону. Виявлено сильні сторони конкурентоспроможності Харківської області: лідерство в рівні життя між регіонами України; здійснюються процеси метрополізації регіону; достатній енергетичний потенціал. Обґрунтовано, що на сучасному етапі державна стратегія економічної безпеки України повинна бути орієнтована в першу чергу на: розширення та високу спеціалізацію збереження унікальних характеристик; придбання нових властивостей метрополітенського регіону і лідерських функцій в забезпеченні конкурентоспроможності; енергетична безпека, енергетична незалежність України.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено в комплексі внутрішні і зовнішні чинники, які впливають на розвиток регіону та держави в цілому, що дозволить підвищити результати виробництва.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані при обґрунтуванні державної стратегії економічної безпеки Харківської області та інших регіонів України.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, держава, економічне зростання, внутрішні та зовнішні фактори.

Мащенко М.А. УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ РЕГИОНА НА ОСНОВЕ SWOT-АНАЛИЗА

Целью статьи является определение факторов развития региона и управление экономической безопасности региона.

Методика исследования. В процессе исследования использованы как общие, так и специфические методы исследования, а именно: анализ и синтез – при определении взаимосвязи между национальной и региональной безопасностью; метод индукции и системный анализ – при обосновании региональной стратегии экономической безопасности Украины; swot -анализ – для определения сильных и слабых сторон региона.

Результаты исследования. Определена взаимосвязь между национальной и региональной безопасностью. Установлено, что одно из главных мест в обеспечении национальной безопасности играет экономическая безопасность региона. Выявлено сильные стороны конкурентоспособности Харьковской области: лидерство по уровню жизни между регионами Украины; осуществляются процессы метрополизации региона; достаточный энергетический потенциал. Обосновано, что на современном этапе государственная стратегия экономической безопасности Украины должна быть ориентирована в первую очередь на: расширение и высокую специализацию сохранения уникальных характеристик; приобретение новых свойств метрополитеновского региона и лидерских функций в обеспечении конкурентоспособности; энергетическая безопасность, энергетическая независимость Украины.

Научная новизна результатов исследования. Определены в комплексе внутренние и внешние факторы, которые влияют на развитие региона и государства в целом, что позволит повысить результаты производства.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть использованы при обосновании государственной стратегии экономической безопасности Харьковской области и других регионов Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, регион, государство, экономический рост, внутренние и внешние факторы.

Mashchenko M.A. MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF REGION BASED ON SWOT-ANALYSIS

Purpose. The article aim is to define the factors of region development and management of economic security of the region.

Methodology of research. The study used both general and specific research methods, namely analysis and synthesis - in determining the relationship between national and regional security; induction method and system analysis - with justification regional strategy for the economic security of Ukraine; swot-analysis - to identify strengths and weaknesses of the region.

Findings. The relationships between economic and social security are defined. It was established that one of the main places in providing national security takes an economic security of the region. It was revealed competitive strengths of Kharkiv region: leadership in standards of living between the regions of Ukraine; metropolisation processes are carried out in the region; sufficient energy potential. It is proved that at the present stage national strategy of economic security of Ukraine should focus primarily on: expansion and high specialization of preservation of unique characteristics; acquisition of new properties of metropolitan region and leadership functions to ensure the competitiveness and economic cohesion in the European integration vector of Ukraine; achievement of sustainable development of agglomeration; modernization and increasing the availability of basic infrastructure subsystems and commodities; energy security, energy independence of Ukraine.

Originality. There were determined internal and external factors in the complex that influence on development of the region and state as a whole that will allow to promote production results.

Practical value. The practical significance of the results of the study is that the results of the study can be used for justification of state economic security strategy of Kharkiv region and other regions of Ukraine.

Key words: economic security, region, state, economic growth, internal and external factors.

Охота В.І. ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

Мета. Метою даної статті є дослідження інвестиційно-інноваційного потенціалу санаторно-курортної сфери Тернопільщини та пошук шляхів залучення інвестиційних ресурсів в розвиток санаторно-курортних комплексів Тернопільщини на інноваційних засадах.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: економіко-статистичний, розрахунковий та економіко-аналітичний – при аналізі інвестиційно-інноваційного потенціалу ринку лікувально-оздоровчого туризму на Тернопільщині та визначенні рівня його використання; метод системного аналізу та прогнозування – при обґрунтуванні маркетингової стратегії розвитку курортних територій та регіональної програми системного розвитку і підтримки рекреаційних підприємств валеологічного типу, а також дієвих напрямів підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортного туризму.

Базою для проведення дослідження слугували численні теоретичні та практичні аспекти інвестиційного забезпечення інноваційного потенціалу підприємств сфери санаторно-лікування, статистичні дані та маркетингові дослідження ринку туристичних послуг.

Результати дослідження. Встановлено, що для раціонального використання та підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг необхідно розробити маркетингову стратегію розвитку курортних територій та регіональні програми системного розвитку і підтримки рекреаційних підприємств валеологічного типу. Обґрунтовано такі дієві напрямки підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортного туризму:

1) розробка нової концепції формування санаторно-курортного турпродукту, спрямованої на безмежний розвиток людського потенціалу, орієнтація турпродукту на задоволення комплексу туристичних потреб;

2) визначення складових маркетингової концепції просування санаторно-курортного турпродукту і основ формування брендів підприємств оздоровчо-лікувального туризму;

3) використання національних соціокультурних чинників в процесі виробництва турпродукту лікувально-оздоровчого туризму: етнічні оздоровчі практики, духовні традиції оздоровлення;

4) комплексне використання рекреаційно-ресурсного потенціалу;

5) формування маркетингової унікальності санаторно-курортного турпродукту: використання традиційних оздоровчих практик, релігійних традицій, розробка креативної концепції турпродукту як інноваційної форми інтернет-дистрибуції санаторно-курортного турпродукту;

Наукова новизна результатів дослідження. Запропоновано комплексний підхід до формування сучасного ринку лікувально-оздоровчого туризму на Тернопільщині через вдосконалення нормативно – правової бази, яка регулює правовідносини в сфері модернізації санаторно-курортного комплексу регіону, системи оподаткування, вирішення питань власності, системи державного регулювання і підтримки туристської діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Практична значущість дослідження полягає в розробці рекомендацій щодоформування сприятливих умов для ефективної синергетичної взаємодії між органами державної влади, підприємствами туристичної індустрії, освітніми установами, інвесторами, громадськими організаціями та споживачами туристичних послуг шляхом комплексного використання політичних, організаційних, соціально-економічних, правових та інших важелів.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, рекреація, інвестиційні проекти, інновації, ринок санаторно-курортних послуг, інноваційний потенціал.

Охота В.И. ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ТУРИЗМА НА ТЕРНОПОЛЬЩИНЕ

Цель. Целью данной статьи является исследование инвестиционно-инновационного потенциала санаторно-курортной сферы Тернопольщины и поиск путей привлечения инвестиционных ресурсов в развитие санаторно-курортных комплексов Тернопольщины на инновационных принципах.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: экономико-статистический, расчетный и экономико-аналитический – при анализе инвестиционно-инновационного потенциала рынка лечебно-оздоровительного туризма на Тернопольщине и определении уровня его использования; метод системного анализа и прогнозирования – при обосновании маркетинговой стратегии развития курортных территорий и региональной программы системного развития и поддержки рекреационных предприятий валеологического типа, а также действенных направлений повышения конкурентоспособности санаторно-курортного туризма.

Результаты исследования. Проведенное исследование инвестиционно-инновационного потенциала рынка лечебно-оздоровительного туризма на Тернопольщине убеждают в необходимости разработки маркетинговой стратегии развития курортных территорий, региональных программ системного развития и поддержки рекреационных предприятий валеологического типа, повышение конкурентоспособности санаторно-курортных услуг. Действенные направлений повышения конкурентоспособности санаторно-курортного туризма следует отнести:

1) разработка новой концепции формирования санаторно-курортного турпродукта, направленной на безграничное развитие человеческого потенциала, ориентация турпродукта на удовлетворение комплекса туристических нужд;

2) определение составляющих маркетинговой концепции продвижения санаторно-курортного турпродукта и основ формирования брендов предприятий оздоровительно-лечебного туризма;

3) использование национальных социокультурных факторов в процессе производства турпродукта лечебно-оздоровительного туризма: этнические оздоровительные практики, духовные традиции оздоровления;

4) комплексное использование рекреационно-ресурсного потенциала;

5) формирование маркетинговой уникальности санаторно-курортного турпродукта: использование традиционных оздоровительных практик, религиозных традиций, разработка креативной концепции турпродукта как инновационной формы интернет-дистрибуции санаторно-курортного турпродукта;

Научная новизна результатов исследования. Предложен комплексный подход к формированию современного рынка лечебно-оздоровительного туризма на Тернопольщине через совершенствование нормативно - правовой базы, регулирующей правоотношения в сфере модернизации санаторно-курортного комплекса региона, системы налогообложения, решение вопросов собственности, системы государственного регулирования и поддержки туристской деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Практическая значимость исследования заключается в разработке рекомендаций по формированию благоприятных условий для эффективной синергетического взаимодействия между органами государственной власти, предприятиями туристической индустрии, образовательными учреждениями, инвесторами, общественными организациями и потребителями туристических услуг путем комплексного использования политических, организационных, социально-экономических, правовых и других рычагов .

Ключевые слова: лечебно-оздоровительный туризм, рекреация, инвестиционные проекты, инновации, рынок санаторно-курортных услуг, инновационный потенциал.

Okhota V.I. INVESTMENT AND INNOVATIVE POTENTIAL OF MEDICAL AND HEALTH TOURISM IN TERNOPIL REGION

Purpose. The aim of this article is to research investment and innovation potential of sanatorium Ternopil areas and finding ways to attract investment resources to the development of sanatorium-resort complex in the area on innovative principles.

Methodology of research. In research process used by general scientific and special methods, such as: economic and statistical, settlement and economic and analytical - at the analysis of investment and innovation potential of the market medical and health tourism in Ternopil region and of determining the level of use; method of systems analysis and forecasting - when justifying of marketing strategy resort areas development and the regional program system development and support of of recreational enterprises valeological type and of effective of directions of increase the competitiveness of health and medical tourism.

Findings. The research investment and innovation potential market of medical and health tourism in Ternopil convinced of the need to develop a marketing strategy of development of resort areas, regional program system development and support recreational enterprises such valeological, competitiveness spa services. By effective ways to increase the competitiveness of spa tourism include:

1) to develop a new concept of formation spa product tour aimed at limitless human development, targeting tourism products to meet the complex needs of tourism;

2) determine the constituents marketing concept promote spa tourism products and brands foundations of business health and medical tourism;

3) the use of national socio-cultural factors in the production of medical and health tourism products Tourism: ethnic health practices and spiritual traditions of healing;

4) use of a comprehensive recreational resource potential;

5) formation of marketing unique spa tourism products: the use of traditional health practices, religious traditions, creative concept development of tourism products as innovative forms of online distribution of spa tourism products;

Originality. An integrated approach to the formation of the market of medical and health tourism in Ternopil region by improving the regulatory - legal framework regulating relations in the sphere of modernization spa complex regional taxation, issues of ownership, regulatory and support tourism activities.

Practical. The practical significance of the study is to develop recommendations on creating an enabling environment for effective synergetic interaction between public authorities, enterprises of the tourism industry, academia, investors, NGOs and consumers of tourism services through integrated use of political, institutional, socio-economic, legal and other instruments .

Key words: medical and health tourism, recreation, investment projects, innovation, market spa services, innovation potential.

Павлов К.В. ІННОВАЦІЙНА ЕКОЛОГІЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ЕКОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В ГОСПОДАРСЬКИХ СИСТЕМАХ ІНТЕНСИВНОГО ТИПУ

Мета дослідження. Визначити основні напрямки і сформулювати найважливіші завдання становлення нової науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія».

Методологія дослідження. У процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи оцінки впливу – щодо застосування інтенсивних методів використання виробничих ресурсів, в тому числі, природних ресурсів на ефективність економічних процесів; аналітичний і логічний методи – при визначенні доцільності розробити основи науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія», яка найтіснішим чином пов'язана з інноваційною економікою; метод системного наукового аналізу – при обґрунтуванні переліку найважливіших проблем, що розглядаються в рамках інноваційної екології.

Результати дослідження. Встановлено, що в зв'язку із зростанням ролі інновацій в життєдіяльності сучасного суспільства, доцільно розробити основи науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія», яка найтіснішим чином пов'язана з інноваційною економікою. Виявлено, що однією з найважливіших проблем, як розглядаються в рамках інноваційної екології, повинна стати проблема дослідження екологічних підсистем, які обов'язково повинні міститися в національних і регіональних інноваційних системах. Визначено, що велике значення має дослідження фінансово-економічних методів і механізмів, які широко використовуються в системі державного і муніципального регулювання екологічних інноваційних процесів. Обґрунтовано, що розробка основних напрямків досліджень в рамках нової науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія» дозволить сформувати оптимальні параметри використання технологічних процесів і організаційних умов, які відповідають екологічним вимогам і в той же час економічно ефективних.

Наукова новизна результатів дослідження. Встановлено, що в зв'язку з необхідністю модернізації та інноваційного розвитку російської економіки, а також якнайшвидшого вирішення серйозних природоохоронних проблем, вельми актуальним є формування і розвиток науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія», яка може бути теоретичною основою здійснення модернізації екологічної, природоохоронної системи, особливо інтенсивного типу.

Практична значущість результатів дослідження. Становлення і розвиток нової науково-навчальної дисципліни «Інноваційна екологія» має велике теоретичне і практичне значення, а застосування її результатів в господарській практиці дозволить істотно підвищити еколого-економічну ефективність системи суспільного відтворення.

Ключові слова: інноваційна економіка, інноваційна екологія, , теоретичні та практичні аспекти, науково-навчальна дисципліна, модернізація екологічної системи.

Павлов К.В. ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОЛОГИЯ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ В ХОЗЯЙСТВЕННЫХ СИСТЕМАХ ИНТЕНСИВНОГО ТИПА

Цель. Определить основные направления и сформулировать важнейшие задачи становления новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология».

Методология исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: методы оценки влияния - в отношении применения интенсивных методов использования производственных ресурсов, в том числе, природных ресурсов на эффективность экономических процессов; аналитический и логический методы – при определении целесообразности разработать основы научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», которая самым тесным образом связана с инновационной экономикой; метод системного научного анализа – при обосновании перечня важнейших проблем, рассматриваемых в рамках инновационной экологии.

Результаты исследования. Установлено, что в связи с возросшей ролью инноваций в жизнедеятельности современного общества, целесообразно разработать основы научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», которая самым тесным образом связана с инновационной экономикой.

Выявлено, что одной из важнейших проблем, рассматриваемых в рамках инновационной экологии, должна стать проблема исследования экологических подсистем, которые обязательно должны содержаться в национальных и региональных инновационных системах.

Определено, что большое значение имеет исследование финансово-экономических методов и механизмов, которые широко используются в системе государственного и муниципального регулирования экологических инновационных процессов.

Обосновано, что разработка основных направлений исследований в рамках новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» позволит сформировать оптимальные параметры использования технологических процессов и организационных условий, соответствующих экологическим требованиям и в то же время экономически эффективных.

Научная новизна результатов исследования. Установлено, что в связи с необходимостью модернизации и инновационного развития российской экономики, а также скорейшего решения серьезных природоохранных проблем весьма актуально формирование и развитие научно-учебной дисциплины «Инновационная экология», которая также еще может являться теоретической основой осуществления модернизации экологической, природоохранной системы, особенно интенсивного типа.

Практическая значимость результатов исследования. Становление и развитие новой научно-учебной дисциплины «Инновационная экология» имеет большое теоретическое и практическое значение, а применение ее результатов в хозяйственной практике позволит существенно повысить эколого-экономическую эффективность системы общественного воспроизводства.

Ключевые слова: инновационная экономика, инновационная экология, новое направление экологической науки, теоретические и практические аспекты, научно-учебная дисциплина, модернизация экологической системы

Pavlov K.V. INNOVATIVE ECOLOGY AS A THEORETICAL BASIS FOR ECOLOGICAL MODERNIZATION IN THE ECONOMIC SYSTEMS OF INTENSIVE TYPE

Purpose. The aim of the article is to determine the main areas and formulate the most important tasks for establishing of a new scientific discipline “Innovative Ecology”.

Methodology of the study. General scientific and special methods were used during the research, such as: methods of impact assessment – for the application of intensive methods for use of productive resources, including natural resources on the efficiency of economic processes; analytical and logical methods – in determining appropriateness to develop foundations scientific of discipline “Innovative Ecology”, which is closely linked to innovation economy; method of systematic scientific analysis – in substantiating the list of major problems considered within the innovative ecology.

Findings. It has been established that it is advisable to develop foundations of scientific and educational discipline “Innovative Ecology”, which is closely linked to innovation economy due to the increasing role of innovation in the life of modern society. It has been revealed that one of the major problems, as considered within the innovative ecology should be a problem for studies of environmental subsystems that must be included in national and regional innovation systems. It has been determined that the research of financial and economic methods and mechanisms, which are widely used in the state system and municipal regulation of environmental innovation processes, has important value. It has been substantiated that the development of major areas of research within the new scientific and educational discipline “Innovative Ecology” will form the optimal parameters using technological processes and organizational conditions that meet environmental requirements and at the same time are economically efficient.

Originality. It has been established that very important is the formation and development of scientific and educational discipline “Innovative Ecology”, which may be the theoretical basis of for ecological modernization, environmental systems, especially intensive type because of the need for modernization and innovative development of Russian economy and speedy solution to the serious environmental problems.

Practical value. The establishment and development of a new scientific discipline “Innovative Ecology” has great theoretical and practical significance, and the use of its results in business practices will significantly increase the ecological and economic efficiency of social reproduction system.

Key words: innovative economy, innovative ecology, theoretical and practical aspects, scientific and educational discipline, upgrading of ecological system.

Дзядикевич Ю.В., Гевко Б.Р. ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ

Мета: виявлення теоретичних і практичних аспектів, які впливають на ресурсозбереження.

Методика дослідження: методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. Були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, а саме: абстрактно-логічний, дедуктивний і узагальнення. На основі узагальнення наукових джерел, присвячених проблемі ресурсозбереження, досліджено теоретичні та практичні аспекти, які сприяють вирішенню проблеми ресурсозбереження.

Абстрактно-логічний метод дозволив встановити логічні взаємозв'язки між чинниками, які впливають на теоретичні та практичні аспекти ресурсозбереження. За допомогою дедукції вивчено вплив заходів, які сприяють вирішенню проблеми ресурсозбереження та зменшенню тиску підприємницькою діяльністю на довкілля.

Результати дослідження. Визначено, що методи ресурсозбереження мають реалізовуватися через організаційно-технічні заходи, які передбачають заміну фізично або морально застарілого устаткування, технологій, організаційних проектів, економічних і інших методів менеджменту. Окреслено напрями реалізації ресурсозбереження. Встановлено, що ресурсозбереження є перспективним напрямом економічного розвитку, оскільки при цьому забезпечується збалансованість соціальної, екологічної та економічної складових життєдіяльності суспільства. Виявлено, що ресурсозбереження охоплює багато аспектів і складається із різних видів діяльності, які взаємопов'язані і взаємозалежні: раціональне природокористування та ресурсозбереження забезпечуються завдяки впровадженню ефективних економічних механізмів управління природними ресурсами, використанню маловідходних і безвідходних технологій, ефективних систем і засобів контролю за збереженням ресурсів і захистом довкілля від забруднення.

Наукова новизна результатів дослідження. Доведено, що завдяки впровадженню ефективних економічних механізмів управління природними ресурсами та використанню маловідходних і безвідходних технологій забезпечується раціональне природокористування та ресурсозбереження.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати сприяють раціональному використанню природних ресурсів.

Ключові слова: природокористування, напрями, природні ресурси, механізми, ресурсозбереження, довкілля, заходи, аспекти, ринок, екологія.

Дзядыкевич Ю.В., Гевко Б.Р. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ

Цель: выявление теоретических и практических аспектов, которые влияют на ресурсосбережение.

Методика исследования: методологической основою исследования является диалектический метод научного познания. Были использованы общенаучные и специальные методы исследования, а именно: абстрактно-логический, дедуктивный и обобщения. На основании обобщения научных источников, посвященных проблеме ресурсосбережения, исследовано теоретические и практические аспекты, которые способствуют решению проблемы ресурсосбережения.

Абстрактно-логический метод позволил установить логические взаимосвязи между факторами, влияющими на теоретические и практические аспекты ресурсосбережения. С помощью дедукции изучено влияние мероприятий, способствующих решению проблемы ресурсосбережения и уменьшения давления предпринимательской деятельности на окружающую среду.

Результаты исследования. Определено, что методы ресурсосбережения должны реализоваться с помощью организационно-технических мероприятий, которые предусматривают замену физически или морально устаревшего оборудования, технологий, организационных проэктов, економических и других методов менеджмента. Очерчено направления реализации ресурсосбережения. Установлено, что ресурсосбережение является перспективным направлением экономического развития, поскольку при этом обеспечивается сбалансованность социальной, экологической и экономической составляющих жизнидеятельности общества. Виявлено, что ресурсосбережение охватывает много аспектов и состоит из разных видов деятельности, которые взаємосвязаны и взаємозависимы: рациональное природопользование и ресурсосбережение обеспечиваются благодаря внедрению эффективних экономических механизмов управления природными ресурсами, использованию малоодходных и безодходных технологий, эффективных систем и способов контроля за сохранением ресурсов и защитой окружающей среды от загрязнения.

Научная новизна результатов исследования. Доведено, что благодаря внедрению эффективных экономических механизмов управления природными ресурсами и использованию малоодходных и безодходных технологий обеспечивается рациональное природопользование и ресурсосбережение.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты способствуют рациональному использованию природных ресурсов.

Ключевые слова: природопользование, направления, природные ресурсы, механизмы, ресурсосбережения, окружающая среда, мероприятия, аспекты, рынок, экология.

Dziadykevych Yu.V., Hevko B.R. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVING

Purpose. The aim of the article is to reveal the theoretical and practical aspects that influence the resource conservation.

Methodology of research. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. General scientific and special methods of investigation, namely: abstract and logical, deductive and generalization were used in this article. The theoretical and practical aspects that contribute to solving the problem of resource conservation were researched on the basis of summarizing the scientific sources devoted to the problem of resource conservation.

Abstract and logical method allowed establishing logical relationships between factors that influence theoretical and practical aspects of resource conservation. The influence of measures that contribute to solving the problem of

resource conservation and reduction of pressure in entrepreneurial activity on the environment has been studied by using deduction.

Findings. It has been determined that the resource conservation methods should be implemented through organizational and technical measures, which provide replacement physically or morally obsolete equipment, technologies, organizational projects, economic and other methods of management. The directions of resource conservation realization have been outlined.

It has been established that resource conservation is a promising direction of economic development because it provided a balance of social, environmental and economic components for life of society. It has been revealed that resource conservation covers many aspects and consists of various kinds of activity that are interrelated and interdependent: rational nature management and resource conservation provided thanks to the introduction of effective economic mechanisms of natural resources management, and use of low-waste and non-waste technologies, effective systems and controls for the conservation of resources and protection of the environment from pollution.

Originality. It has been proved that rational nature management and resource conservation was provided thanks to the implementation of effective economic mechanisms of management of natural resources and using low-waste and non-waste technologies.

Practical value. The obtained results contribute to the rational use of natural resources.

Key words: nature use, directions, natural resources, mechanisms, resource conservation, environment, measures, aspects, market, ecology.

Кліменко О.М., Степаненко В.О. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ НА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Мета. Метою даної статті є визначення необхідності ретельного аналізу впливу екологічних ризиків на працездатність населення України. Основним завданням статті є вивчення впливу екологічних ризиків на працездатність населення.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи, зокрема: діалектичний, індукції і дедукції – при дослідженні питань впливу антропологічного екоциду на здоров'я та працездатність людини; порівняльного аналізу – при вивченні проблеми екологічних ризиків світового та національного масштабу, що впливають на працездатність населення України; метод узагальнення – при визначенні впливу на людство негативної екології та наслідків, пов'язаних загрозами здоров'ю та працездатності населення від його ж дій, логічний метод–при обґрунтуванні висновку щодо характеристики сучасних відносин людини й природи як антропогенного екоциду – руйнування людьми природного навколишнього середовища, у тому числі й умов власного існування.

Результати дослідження. Досліджено питання впливу антропологічного екоциду на здоров'я та працездатність людини. Виявлено проблеми екологічних ризиків світового та національного масштабу, що впливають на працездатність населення України. Встановлено, що на фоні старіння населення України, наростає необхідність підвищення пенсійного віку.

Проблеми впливу людини на екологію та екології на людину мають єдине рішення та невід'ємні одна від одної. Визначено нагальну потребу вирішення проблем антропологічного екоциду, оскільки зниження працездатності населення тільки збільшить існуючи економічні проблеми.

Наукова новизна результатів дослідження. Уточнено наявність великої проблеми негативного впливу порушеної екології на працездатність людини в Україні. Визначено вплив на людство негативної екології та наслідків, пов'язаних із загрозами здоров'ю і працездатності населення.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на зменшення негативного впливу екології на здоров'я і працездатність населення. Вони можуть бути використані в практичній діяльності органів екологічної безпеки.

Ключові слова. Екологічні ризики, довкілля, працездатність, антропологічний екоцид.

Клименко Е.Н., Степаненко В.А. ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ НА РАБОТОСПОСОБНОСТЬ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Цель. Целью данной статьи является определение необходимости тщательного анализа влияния экологических рисков на работоспособность населения Украины. Основной задачей статьи является изучение влияния экологических рисков на работоспособность населения.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический, индукции и дедукции – при исследовании вопросов влияния антропологического экоцида на здоровье и работоспособность человека; сравнительного анализа – при изучении проблемы экологических рисков мирового и национального масштаба, влияющие на работоспособность населения Украины; метод обобщения – при определении влияния на человечество негативной экологии и последствий, связанных угрозами здоровью и работоспособности населения от его же действий, логический метод – при обосновании выводов о характеристике современных отношений человека и природы как антропогенного экоцида – разрушения людьми окружающей природной среды, в том числе и условий собственного существования.

Результаты исследования. Исследован вопрос влияния антропологического экоцида на здоровье и работоспособность человека. Выявлены проблемы экологических рисков мирового и национального масштаба, влияющие на работоспособность населения Украины. Установлено, что на фоне старения населения Украины, нарастает необходимость повышения пенсионного возраста.

Проблемы влияния человека на экологию и экологии на человека имеют единое решение и неотделимы друг от друга. Обоснована текущая необходимость решения проблем антропологического экоцида, поскольку снижение работоспособности населения только увеличит существующие экономические проблемы.

Научная новизна результатов исследования. Уточнено наличие существенной проблемы негативного влияния нарушенной экологии на работоспособность человека в Украине. Определено влияние на человечество негативной экологии и последствий, связанных с угрозами здоровью и работоспособности населения.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на уменьшение негативного влияния экологии на здоровье и трудоспособность населения. Они могут быть использованы в практической деятельности органов экологической безопасности.

Ключевые слова. Экологические риски, окружающая среда, работоспособность, антропологический экоцид.

Klimenko O.M., Stepanenko V.O. INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL RISKS FOR WORKING CAPACITY POPULATION UKRAINE

Purpose. The purpose of this article is to determine the need for a thorough analysis of the impact of environmental risks on the performance of Ukraine's population. The main objective of the article is to study the impact of environmental risks on the performance of the population.

Methodology of research. The article used general scientific and special methods, including: dialectical, induction and deduction – the study of the impact of anthropological ecocide in health and human performance; comparative analysis – in studying the problems of environmental risks of global and national scale, affecting the performance of Ukraine's population; method of synthesis – in determining impact on the environment and mankind negative consequences related to health or disability population of his own action-logical method for substantiation of conclusions about characteristics of modern human relationships and human nature as ecocide – the destruction of the people of the natural environment, including the conditions for its own existence.

Findings. The issue of ecocide anthropological impact on health and human performance was analyzed. The problems of environmental risks of global and national scale, affecting the performance of Ukraine's population were determined. Found that against the backdrop of an aging population Ukraine, the need to raise the retirement age increases. The problems of human impact on the environment and ecology of a man have a single solution and are inseparable from each other. Determined urgent need to solve the problems of anthropological ecocide because the reduced efficiency of the population will only increase the existing economic problems.

Originality. The huge problem of the negative impact of disturbed environment on human performance in Ukraine was specified. The influence of the negative environmental consequences of threats to the health and disability population on mankind was determined.

Practical value. Mentioned results of research aimed at reducing the negative impact on the ecology of population health and performance. They can be used in the practice of environmental safety.

Key words. Environmental risks, environmental performance, anthropological ecocide.

Бабій О.М., Цуркан С.М. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА РІВНЯ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Мета. Розробка теоретико-методичних та практичних засад комплексного оцінювання персоналу підприємства за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства.

Методика дослідження. В процесі дослідження було використано методи критичного аналізу наукової і методичної літератури, логічного та якісного аналізу і синтезу, економіко-математичне моделювання, метод практичного досвіду у відповідності до дослідження, методи комп'ютерної обробки та аналізу інформації за допомогою програм Microsoft Excel для комплексного оцінювання персоналу промислових підприємств за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу.

Результати дослідження. Запропоновано послідовність етапів комплексного оцінювання персоналу підприємства за допомогою інтегрального показника рівня використання персоналу підприємства. Здійснено апробацію результатів дослідження на 10 машинобудівних підприємствах за 2004—2014 рр. Проаналізовано результати дослідження підприємств за рівнем використання персоналу, в результаті якого були виявлені лідери та аутсайдери. У подальших дослідженнях авторами будуть розроблені та запропоновані рекомендації для підприємств щодо поліпшення ситуації з використанням персоналу на підприємствах.

Наукова новизна результатів дослідження. Дістало подальшого розвитку дослідження щодо комплексного оцінювання персоналу підприємств та його застосування на практиці.

Практична значущість результатів дослідження. Дослідження показало, що існує можливість комплексно досліджувати використання персоналу за допомогою поєднання в інтегральному показнику основних показників ефективності використання персоналу підприємства у порівнянні з аналогічними показниками по промисловості країни.

Ключові слова: персонал, персонал підприємства, комплексне оцінювання персоналу, інтегральний показник, інтегральний показник визначення рівня використання персоналу підприємства.

Бабий О.Н., Цуркан С.Н. КОМПЛЕКСНАЯ ОЦЕНКА УРОВНЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕРСОНАЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Цель. Разработка теоретико-методических и практических основ комплексной оценки персонала предприятия с помощью интегрального показателя уровня использования персонала предприятия.

Методика исследования. В процессе исследования были использованы методы критического анализа научной и методической литературы, логического и качественного анализа и синтеза, экономико-математическое моделирование, метод практического опыта в соответствии с исследованием, методы компьютерной обработки и анализа информации с помощью программ Microsoft Excel для комплексного оценивания персонала промышленных предприятий с помощью интегрального показателя уровня использования персонала.

Результаты исследования. Предложена последовательность этапов комплексной оценки персонала предприятия с помощью интегрального показателя уровня использования персонала предприятия. Апробация результатов исследования состоялась по 10 машиностроительным предприятиям за 2004—2014 гг. Проанализированы результаты исследования предприятий по уровню использования персонала, в результате которого были выявлены лидеры и аутсайдеры. В дальнейших исследованиях авторами будут разработаны и предложены рекомендации для предприятий по улучшению ситуации с использованием персонала на предприятиях.

Научная новизна результатов исследования. Получили дальнейшее развитие исследования покомплексной оценки персонала предприятий и их применение на практике.

Практическая значимость результатов исследования. Исследование показало, что существует возможность комплексно исследовать использование персонала с помощью сочетания в интегральном показателе основных показателей эффективности использования персонала предприятия по сравнению с аналогичными показателями по промышленности страны.

Ключевые слова. Персонал, персонал предприятия, комплексная оценка персонала, интегральный показатель, интегральный показатель определения уровня использования персонала предприятия.

Babii O.M., Tsurkan S.M. COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE LEVEL OF THE USE OF WORKFORCE AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Purpose. This paper is aimed at developing of conceptual, methodological and practical approaches to design of an index of complex assessment of effectiveness of the use of workforce.

Methodology of research. The research is based on critical analysis of the scientific and methodological literature, logical and qualitative analysis and synthesis, and heuristics. There were undertaken a quantitative simulation with Microsoft Excel software for complex valuation of industrial enterprises personnel with using integral indicator of level of personnel using.

Findings. An integral index of effectiveness of the use of workforce of an enterprise and a sequence of stages of calculating thereof is proposed. Obtained results were tested at 10 machine-building enterprises during the 2004-2014 years. The results of research of enterprises were analysed by level of personnel using. The leaders and outsiders were identified after given research. There were detected and discussed leadersand outsiders by workforce use index. In further studies, the recommendations for improving the effectiveness of workforce use are to be developed.

Originality. The domain of research on comprehensive evaluation of enterprise personnel and their application in practice is enriched by the findings.

Practical value. The research has shown the practical possibility of complex and comprehensive assessment of the workforce use by comparing of the index for a given enterprise to that of the entire industry.

Key words. Personnel, personnel of the enterprise, a comprehensive assessment of staff, integral index, integral index of use of the workforce.

Нагернюк Д.В. СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Мета. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень та розробка практичних пропозицій щодо розвитку сільського зеленого туризму як альтернативного виду зайнятості населення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано монографічний та абстрактно-логічний метод (для обґрунтування ролі та переваг сільського зеленого туризму; для удосконалення сутності поняття «сільський зелений туризм» та формулювання висновків).

Результати дослідження. Визначено, що в умовах загального скорочення зайнятості в аграрному секторі доцільною є переорієнтація, диверсифікація видів діяльності тут як за рахунок виробництва певних товарів, так і продукування суспільних благ і послуг. Встановлено, що альтернативні форми зайнятості надають додаткові можливості для повнішого та результативнішого використання трудових ресурсів домогосподарств, підвищення їх доходів. Визнано перспективним розвиток сільського зеленого туризму як несільськогосподарської зайнятості населення.

Наукова новизна результатів дослідження. Сформовано авторське бачення поняття сільського зеленого туризму як: виду активного відпочинку на сільській території з метою ознайомлення з місцевою культурою, природою та історією краю; певного різновиду підсобної господарської діяльності особистих селянських господарств з використанням свого господарства (садиби); надання відпочивальникам (туристам), послуг пов'язаних із рекреаційною та туристичною діяльністю, зокрема, харчування, забезпечення місць для проживання тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Визначено основні проблеми розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Запропоновані першочергові заходи для забезпечення пріоритетності розвитку цього сегменту сфери туризму та доопрацювання законопроекту «Про сільський зелений туризм» в частині законодавчого закріплення усталених визначень базових положень і термінів (сільський, аграрний, зелений туризм, зайнятість у сфері сільського туризму, агротуристична оселя), чіткого розмежування поняття

підприємницька і підсобна діяльності в сфері сільського туризму, забезпечення закріплення певних пільг та преференцій (сплата податків, оплата комунальних послуг, електроенергія тощо).

Ключові слова: туризм, сільський зелений туризм, зайнятість населення, агротуристична садиба, сільські території.

Нагернюк Д.В. СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ КАК ВИД АЛЬТЕРНАТИВНОЙ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ

Цель. Целью данного исследования является обоснование теоретико-методических положений и разработка практических предложений по развитию сельского зеленого туризма как альтернативного вида занятости населения.

Методика исследования. В процессе исследования использованы монографический и абстрактно-логический метод (для обоснования роли и преимуществ сельского зеленого туризма, для совершенствования сущности понятия «сельский зеленый туризм» и формулирования выводов).

Результаты исследования. Определено, что в условиях общего сокращения занятости в аграрном секторе целесообразной является переориентация, диверсификация видов деятельности здесь как за счет производства определенных товаров, так и выработки общественных благ и услуг. Установлено, что альтернативные формы занятости предоставляют дополнительные возможности для более полного и результативного использования трудовых ресурсов домохозяйств, повышение их доходов. Признано перспективным развитие сельского зеленого туризма как несельскохозяйственной занятости населения.

Научная новизна результатов исследования. Сформировано авторское видение понятия сельского зеленого туризма как вида активного отдыха на сельской территории с целью ознакомления с местной культурой, природой и историей края; определенного вида подсобной хозяйственной деятельности личных крестьянских хозяйств с использованием своего хозяйства (усадьбы); предоставление отдыхающим (туристам), услуг связанных с рекреационной и туристической деятельностью, в частности, питание, обеспечение мест для проживания и тому подобное.

Практическая значимость результатов исследования. Определены основные проблемы развития сельского зеленого туризма в Украине. Предложены первоочередные мероприятия для обеспечения приоритетности развития этого сегмента сферы туризма и доработки законопроекта «О сельском зеленом туризме» в части законодательного закрепления устоявшихся определений базовых положений и терминов (сельский, аграрный, зеленый туризм, занятость в сфере сельского туризма, агротуристична дом), четкого разграничения понятия предпринимательская и подсобная деятельности в сфере сельского туризма, обеспечение закрепления определенных льгот и преференций (уплата налогов, оплата коммунальных услуг, электроэнергия и тому подобное).

Ключевые слова: туризм, сельский зеленый туризм, занятость населения, агротуристическая усадьба, сельские территории.

Naherniuk D.V. RURAL GREEN TOURISM AS A KIND OF ALTERNATIVE INHABITANTS' EMPLOYMENT

Purpose. The purpose of this research is substantiation of theoretical and methodical positions and development of practical proposals for the development of rural green tourism as alternative employment.

Methodology of research. The monographic, abstract and logical method was used during the research (to substantiation the role and benefits of rural green tourism; for improving the essence of the concept of "rural green tourism" and drawing conclusions).

Findings. It has been determined that reorientation, diversification of activities here as from the production of certain goods, and production of public goods and services are expedient in conditions of overall reduction of employment in agricultural sector. It has been found that alternative forms of employment provide additional opportunities for fuller and more effective use for workforce of households and increasing their income. Promising development of rural green tourism as non-agricultural inhabitants' employment has been recognized.

Originality. The authors' view of the concept of rural green tourism has been formed as: the kind of active leisure in rural areas to learn about the local culture, nature and history of the region; some kind of ancillary economic activities of private farms using their farms (estates); providing services related to recreation and tourism activities, including meals, providing places to stay and more for vacationers (tourist).

Practical value. The main problems of rural green tourism development in Ukraine have been determined. It has been proposed priority actions for providing priority of this segment development of tourism sphere and revision of the draft law "On rural green tourism" in terms of legislative provisions of established definitions of basic terms and terms (rural, agriculture, green tourism, employment in rural tourism, agricultural and tourism dwelling), a clear distinction of the concept of entrepreneurial and ancillary activities in the field of rural tourism, to ensure the consolidation of certain privileges and preferences (payment of taxes, payment for communal services, electricity etc.).

Key words: tourism, rural green tourism, inhabitants' employment, agritourism country estate, rural areas.

Костунець Т.А. ВПЛИВ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Виявлення чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, які впливають на сучасне підприємство; викладення проектних пропозицій для покращення управління персоналом підприємства з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів.

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні теоретичні положення класиків менеджменту, праці вчених-економістів, соціологів і психологів, законодавчі та нормативні

акти, які регламентують діяльність вітчизняних підприємств у сфері управління персоналом. Застосування методів комплексного аналізу і синтезу дозволило узагальнити зарубіжний та вітчизняний досвід побудови системи управління персоналом і визначити проблеми ефективного використання трудових ресурсів на підприємствах.

Результати дослідження. Статтю присвячено проблемі визначення зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на управління персоналом сучасних підприємств.

Вивчено фактори, які впливають на швидкість прийняття управлінських рішень та професійного зростання кожного працівника, а також для успішного виконання стратегічних завдань у сфері управління персоналом.

Під час формування чи вдосконалення організаційної структури враховано кожен з факторів та їх взаємодію, з метою моделювання найкращого сценарію управління поведінкою персоналу. Для глибокого розуміння тонкощів впливу факторів на управління поведінкою персоналу проаналізовано важливість впливу зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Наукова новизна результатів дослідження. Основний науковий результат дослідження полягає в вивченні мінливих факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, а також на цілеспрямованому впливі на них

Практична значущість результатів дослідження. Полягає в обґрунтуванні рекомендацій, використання яких дозволяє: контролювати зовнішнє середовище; розробляти систему попередження можливого виникнення загроз; здійснювати аналіз чинників внутрішнього середовища, що забезпечить виявлення свої сильних й слабких сторони, що дозволить чітко встановити ефективну систему управління персоналом.

Ключові слова: персонал, управління персоналом, чинники зовнішнього середовища, чинники внутрішнього середовища.

Костунец Т.А. ВЛИЯНИЕ ВНЕШНИХ И ВНУТРЕННИХ ФАКТОРОВ НА УПРАВЛЕНИЕ ПЕРСОНАЛОМ СОВРЕМЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Выявление факторов внешней и внутренней среды, которые влияют на современное предприятие; изложения проектных предложений для улучшения управления персоналом с учетом влияния внешних и внутренних факторов.

Методика исследования. Методологическую основу исследования составляют фундаментальные теоретические положения классиков менеджмента, труды ученых-экономистов, социологов и психологов, законодательные и нормативные акты, регламентирующие деятельность отечественных предприятий в области управления персоналом. Применение методов комплексного анализа и синтеза позволило обобщить зарубежный и отечественный опыт построения системы управления персоналом и определить проблемы эффективного использования трудовых ресурсов на предприятиях.

Результаты исследования. Статья посвящена проблеме определения внешних и внутренних факторов, влияющих на управление персоналом современных предприятий.

Изучены факторы, влияющие на скорость принятия управленческих решений и профессионального роста каждого работника, а также для успешного выполнения стратегических задач в области управления персоналом.

При формировании или совершенствования организационной структуры учтено каждый из факторов и их взаимодействие с целью моделирования лучшего сценария управления поведением персонала. Для глубокого понимания тонкостей влияния факторов на управление поведением персонала проанализированы важность влияния внешней и внутренней среды.

Научная новизна результатов исследования. Основной научный результат исследования заключается в изучении меняющихся факторов внешней и внутренней среды, а также на целенаправленном воздействии на них.

Практическая значимость результатов исследования. Заключается в обосновании рекомендаций, использование которых позволяет контролировать внешнюю среду; разрабатывать систему предупреждения возможного возникновения угроз; осуществлять анализ факторов внутренней среды, что обеспечит выявление свои сильных и слабых стороны, позволит четко установить эффективную систему управления персоналом.

Ключевые слова: персонал, управление персоналом, факторы внешней среды, факторы внутренней среды.

Kostunets T.A. INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON PERSONNEL MANAGEMENT OF A MODERN ENTERPRISE

Purpose. Identify the factors of internal and external environment that affect the modern enterprise; presenting proposals for improving human resources management in enterprise, taking into account the impact of external and internal factors.

Methodology of research. Methodological basis of the research is considered to be a set of fundamental theoretical principles of traditional management work of economists, sociologists and psychologists, laws and regulations that govern the activities of domestic companies in the field of personnel management. Application of comprehensive analysis and synthesis allowed generalizing foreign and domestic experience of construction human resources management and determining efficient use of human resources in enterprises.

Findings. The article is devoted to the definition of external and internal factors affecting human resources management of modern enterprises.

The factors that influence the speed of decision-making and professional growth of each employee and the successful implementation of strategic objectives in the field of human resources management are discussed. To create or improve the organizational structure it is important to take into accounts all of the factors and their interactions. It helps to write the best scenario modeling human resources behavior management. For a deep understanding of the intricacies of influence factors on behavior management staff it is critical to analyze the importance of external and internal environments.

Originality. Basic scientific research is the result of a study of the changing external and internal environment factors, as well as a meaningful impact on them.

Practical value. The justification of the recommendations can help to control environment; develop a system of warning of possible threats to; to analyze the factors of internal environment that will provide detection of their strengths and weaknesses that will clearly establish an effective system of personnel management.

Key words: staff, human resources management, environmental factors, factors of internal environment.

Подольчак Н.Ю., Вішка І.С. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАТРИЦІ ВІДМІННОСТЕЙ

Мета. Метою нашого дослідження є пошук стратегічних напрямів розвитку персоналу підприємницьких структур.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальні та спеціальні методи, зокрема: економіко-статистичного аналізу– приоцінці поточного стану машинобудівних підприємств та трудового капіталу Львівщини; порівняльного аналізу – при порівнянні основних показників діяльності машинобудівних підприємств Львівської області та зарубіжних аналогів; стратегічного аналізу – при обґрунтуванні стратегії розвитку машинобудування Львівщини; монографічний метод – при визначенні поняття «стейкхолдери» та при розробці стратегії поведінки підприємства по відношенню до своїх працівників.

Результати дослідження. Оцінено поточний стан машинобудівних підприємств Львівщини та проаналізовано типи їх розвитку. Проведено структурний аналіз працівників в розрізі вікових груп, за результатами якого здійснено оцінку трудового капіталу Львівської області у сфері машинобудування а також зроблено порівняльну характеристику розвитку працівників у світі згідно статистичної інформації. Встановлено, що вся вертикаль управління підприємницької структури є «стейкхолдерами». Обґрунтовано, що поняття «стейкхолдери» − це суб'єкти господарської діяльності, що зацікавлені та задіяні у виробничому процесі, які впливають на систему і на яких впливає система. Розроблено стратегії поведінки підприємства по відношенню до своїх працівників. Сформовано такі стратегії підприємства, як розвиток, оптимізація, підтримання, скорочення та охарактеризовано суть запропонованих стратегій.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано модель поведінки стейкхолдерів, яка випливає із рівня розвитку підприємства. Виявлено принципові розбіжності між стейкхолдерами, які названо «розривом інтересів стейкхолдерів», суть якого полягає у незадоволеності суб'єктів дослідження діями по відношенню один до одного.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на покращання стану справ в сфері машинобудування. Визначено стратегічні напрями подальшого розвитку персоналу машинобудівної галузі.

Ключові слова: підприємницькі формування, машинобудівні підприємства, персонал, стратегії розвитку персоналу: поведінкова стратегія; стейкхолдери.

Подольчак Н.Ю., Вишка И.С. СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ПЕРСОНАЛА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР НА ОСНОВЕ МАТРИЦЫ РАЗЛИЧИЙ

Цель. Целью нашего исследования является поиск стратегических направлений развития персонала предпринимательских структур.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общие и специальные методы, в частности: экономико - статистического анализа - при оценке текущего состояния машиностроительных предприятий и трудового капитала Львовщины; сравнительного анализа – при сравнении основных показателей деятельности машиностроительных предприятий Львовской области и зарубежных аналогов; стратегического анализа – при обосновании стратегии развития машиностроения Львовщины;монографический метод – при определении понятия « стейкхолдеры » и при разработке стратегии поведения предприятия по отношению к своим работникам.

Результаты исследования. Оценены текущее состояние машиностроительных предприятий Львовщины и проанализированы типы их развития. Проведено структурный анализ работников в разрезе возрастных групп, по результатам которого осуществлена оценка трудового капитала Львовской области в сфере машиностроения, а также сделано сравнительную характеристику развития работников в мире согласно статистической информации. Установлено, что вся вертикаль управления предпринимательской структуры являются «стейкхолдерами». Обосновано, что понятие «стейкхолдеры» - это субъекты хозяйственной деятельности, которые заинтересованы и задействованы в производственном процессе, которые влияют на систему и на которых влияет система. Разработаны стратегии поведения предприятия по отношению к своим работникам. Сформировано такие стратегии предприятия, как: развитие, оптимизация, поддержания, сокращение и охарактеризованы сущность предложенных стратегий.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована модель поведения стейкхолдеров, которая вытекает из уровня развития предприятия. Выявлено принципиальные разногласия между стейкхолдерами, которые названы «разрывом интересов стейкхолдеров», суть которого заключается в неудовлетворенности субъектов исследования действиями по отношению друг к другу.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на улучшение положения дел в сфере машиностроения. Определены стратегические направления дальнейшего развития персонала машиностроительной отрасли.

Ключевые слова: предпринимательские формирования, машиностроительные предприятия, персонал, стратегии развития персонала: поведенческая стратегия; стейкхолдеры.

Podolchak N.Yu., Vishka I.S. STRATEGIC DIRECTIONS FOR DEVELOPMENT OF PERSONNEL AT ENTREPRENEURIAL STRUCTURES ON THE BASIS OF THE MATRIX OF DIFFERENCES

Purpose. The aim of our research is the search of strategic directions of the personal entrepreneurial structures.

Methodology of research. The study uses the general and special techniques , including: economic and statistical analysis - in assessing the current state of machine-building enterprises and labor force of Lviv; Comparative analysis - the comparison of key indicators of machine-building enterprises of Lviv region and foreign counterparts; Strategic Analysis - Strategy for substantiation of engineering of Lviv; Monographic method - the definition of " stakeholders " in the development of strategy and enterprise behavior towards their employees.

Findings. The results showed current condition of machine-building enterprises of Lviv region and the types of their development were analyzed. A structural analysis of employees in terms of age groups was conducted, which resulted in the estimation of the labor force of Lviv region in engineering. Established that whole vertical of the control of business structure is "stakeholders". It's proved that the concept of "stakeholders" is business entities interested and involved in the production process that influence the system and are affected by the system. The strategy of behavior towards their employees in the company is designed. There are formed strategies of the enterprise such as development, maintaining, streamlining, the redundancy that can described the essence of the proposed strategy.

Originality. The scientific novelty of research results is explaining the model of behavior of " stakeholders ", which follow from the level of development of the enterprise. The fundamental differences between" stakeholders "are found, and we can call these differences "interests gap", the essence of which is the dissatisfaction of research actions in relation to each other.

Practical value. The given results of the research are directed at the improving the situation in the field of engineering. The strategic directions of further staff development engineering industry are defined.

Key words: business formation; machine-building enterprises; personnel; staff development strategy: behavioral strategy; "stakeholders".

Кравченко Н.В. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

Мета. Розкрити сутність та необхідність процесу інтелектуалізації виробничих систем, дослідити інституціональні умови його забезпечення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: загальнонаукові методи, а саме аналіз і синтез, індукція та дедукція, які дозволили визначити теоретичні засади інтелектуалізації виробничих систем, умови і чинники їх формування; наукової абстракції, узагальнення – для визначення інституціонального середовища інтелектуалізації виробничих систем, визначена класифікація його інститутів і суб'єктів; порівняльний аналіз – для здійснення оцінки інституціональних обмежень і виділення першочергових завдань при формуванні інституціонального середовища.

Результати дослідження. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано сутність інтелектуалізації виробничих систем у вигляді перетворень: експансія творчої праці – інтелектуалізація персоналу – інноваційний продукт. Встановлено, що необхідною умовою інтелектуалізації виробничих систем є сприятливе інституціонального середовище. Визначено особливості взаємодії інститутів, роль учасників інституціонального середовища та особливості інституціонального проектування. Дослідження інституціонального середовища функціонування виробничих систем дозволили виділити обмеження і «інституціональні пастки» їх інтелектуалізації.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтування та розробка науково–практичних рекомендацій щодо інтелектуалізації виробничих систем на основі розбудови інституціонального середовища, адекватного глобальним технологічним перетворенням.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на удосконалення інституціональних умов інтелектуалізації виробничих систем, розбудови інноваційної економіки, отримання стабільних конкурентних переваг і можуть бути використані на всіх рівнях господарської діяльності.

Ключові слова: виробнича система,творчість, інтелектуалізація, інноваційно – активні виробничі системи, інституціональне середовище, інституціональні пастки, конкурентні переваги.

Кравченко Н.В. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СРЕДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ

Цель. Цель состоит в том, чтобы определить сущность и структуру институциональной среды интеллектуализации производственных систем, учитывая повышение их инновационности и конкурентоспособности.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: общенаучные, а именно анализ и синтез, индукция и дедукция, которые позволилираскрыть теоретические принципы интеллектуализации производственных систем, условия и факторы их формирования; научной абстракции, обобщения обеспечили возможность определить институциональную среду интеллектуализации производственных систем, классификацию ее институтов и субъектов; сравнительный анализ использован с целью оценки институциональных ограничений и определения основных задач при построении институциональной среды.

Результаты исследования. По результатам исследования обоснована суть интеллектуализации производственных систем в виде преобразований: экспансия творческого труда – интеллектуализации работников - инновационный продукт. Установлено, что условием интеллектуализации производственных систем являютсяблагоприятные институциональные условия. Определены особенности взаимодействия между институтами, роль участников в институциональной среды и особенности институционального проектирования.

Исследование институциональных условий функционирования производственных систем позволило выделить ограничения и «институциональные ловушки» их интеллектуализации.

Научная новизна результатов исследования. Обоснование и разработка научно – практических рекомендаций по интеллектуализации производственных систем, основанной на развитии институциональной среды, адекватной глобальным технологическим преобразованиям.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследований направлены на улучшение институциональных условий интеллектуализации производственных систем, развития инновационной экономики, получение стабильных конкурентных преимуществ и могут быть использованы на всех уровнях экономической деятельности.

Ключевые слова: производственная система, творчество, интеллектуализация, инновационно – активные производственные системы, институциональная среда, институциональные ловушки, конкурентные преимущества.

Kravchenko N.V. INSTITUTIONAL ENVIRONMEMT OF PRODUCTION SYSTEMS INTELLECTUALIZATION

Purpose. The purpose of the article is to determine the nature and structure of the institutional environment of the production systems intellectualization with the view of increasing their innovativeness and competitiveness.

Methodology of research. The methods used in the study include: general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction) to ground theoretical principles of the intellectualization of production systems, conditions and factors of their formation; methods of scientific abstraction and generalization to determine the institutional environment of the production systems intellectualization and classify its institutions and entities; the comparative analysis to estimate the institutional constraints and determine high-priority tasks in institutional environment forming.

Findings. The results of the study enable grounding the nature of the production systems intellectualization as the following changes: expansion of creative work – intellectualization of staff – innovative product. Favorable institutional environment is proved to be prerequisite of the production systems intellectualization. There is stated the importance of the features of interaction of institutions, the role of the participants of institutional environment and aspects of institutional design. The study of the institutional environment of production systems allows marking out institutional constraints and “institutional traps” caused by the production systems intellectualization.

Originality. Grounding and developing scientific and practical recommendations as regards the intellectualization of production systems on the basis of development of institutional environment responding global technological changes

Practical value. The findings of the study are the basis for improvements of the institutional environment of the production systems intellectualization, for further development of innovation-driven economy, for obtaining stable competitive advantages and can be used at all levels of economic activities.

Key words: production system, creative work, intellectualization, innovation-active production systems, institutional environment, “institutional traps”, competitive advantages.

Шеленко Д. І., Жук О. І., Баланюк С. І. РОЛЬ ПІДПРИЄМСТВА У ТОРГОВЕЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета. Метою статті є оцінка стану та визначення ролі підприємств у торговельної діяльності в сучасних умовах.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано наступні методи: систематизації– для дослідження особливостей розвитку торговельної діяльності в сучасних умовах; аналізу та синтезу, порівняння – для обґрунтування понять визначеної проблематики; абстрактно-логічний метод – для узагальнення теоретичних положень і формування висновків та пропозицій.

Інформаційною базою дослідження стали законодавчі акти України, публікації вітчизняних та закордонних вчених-економістів.

Результати дослідження. Визначено проблеми та особливостірозвитку торговельної діяльності на підприємстві. Детально розкрито зміст категорії “підприємство”. Охарактеризовано сутність торговельного підприємств у трьох аспектах: юридичному, господарському та галузевому. Наведено низку характерних особливостей діяльності торговельних підприємств.

Виокремлено дві головні функції, пов’язані з обміном товарів та процесами їх реалізації: як форма товарного обміну та як галузь економіки.

Виділено першочергове завдання для досягнення своєї мети підприємством це – дослідження маркетингових складових, оскільки це забезпечить реалізацію цілей підприємства та стійку конкурентну перевагу на ринку.

Визначено, що в державі має здійснюватись активна державна політика, створюватись умови сприяння й становлення конкурентного середовища на підприємстві та переходу їх до інноваційного типу розвитку.

Доведено, що для подальшого покращення торговельної діяльності підприємств слід більш детально приділити увагу наступним напрямам: факторам, які впливають на торговельну діяльність підприємств; оцінюванню попиту на продукцію; формуванню стратегії розвитку торгових підприємств.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано необхідність і особливості розробки нових підходів до ведення торговельної діяльності, спрямованої на формування та забезпечення успішної реалізації конкурентної тактики і стратегії підприємницької діяльності.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати досліджень можуть бути використані при здійсненні обміні товарів, і конкретних господарських відносинах, пов’язаних з процесами їх реалізації на будь-якому торговельному підприємстві.

Ключові слова: торгівельна діяльність, підприємство, торгівля, торговельна політика, комерційна діяльність.

Шеленко Д.И., Жук О.И., Баланюк С.И. РОЛЬ ПРЕДПРИЯТИЯ В ТОРГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Цель. Целью статьи является оценка состояния и определение роли предприятий в торговой деятельности в современных условиях.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: систематизации – для исследования особенностей развития торговой деятельности в современных условиях; анализа и синтеза, сравнения - для обоснования понятий определенной проблематике; абстрактно-логический метод - для обобщения теоретических положений и формирование выводов и предложений.

Информационной базой исследования стали законодательные акты Украины, публикации отечественных и зарубежных ученых-экономистов.

Результаты исследования. В статье определены проблемы и особенности развития торговой деятельности на предприятии. Подробно раскрыто содержание категории "предприятие". Охарактеризована сущность торгового предприятия в трех аспектах: юридическом, хозяйственном и отраслевом. Приведен ряд характерных особенностей деятельности торговых предприятий.

Выделены две главные функции, связаные с обменом товаров и процессами их реализации: как форма товарного обмена и как отрасль экономики.

Выделено первоочередная задача для достижения своей цели предприятием это – исследование маркетинговых составляющих, поскольку это обеспечит реализацию целей предприятия и устойчивое конкурентное преимущество на рынке.

Определено, что в государстве должна осуществляться активная государственная политика, создавать условия содействия и становления конкурентной среды на предприятии и перехода их к инновационному типу развития.

Доказано, что для дальнейшего улучшения торговой деятельности предприятий следует более детально уделить внимание следующим направлениям: факторам, которые влияют на торговую деятельность предприятий; оценке спроса на продукцию; формированию стратегии развития торговых предприятий.

Научная новизна результатов исследования. Обоснована необходимость и особенности разработки новых подходов к ведению торговой деятельности, направленной на формирование и обеспечение успешной реализации конкурентной тактики и стратегии предпринимательской деятельности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследований могут быть использованы при осуществлении обмене товаров и конкретных хозяйственных отношениях, связанных с процессами их реализации на любом торговом предприятии.

Ключевые слова: торговая деятельность, предприятие, торговля, торговая политика, коммерческая деятельность.

Shelenko D.I., Zhuk O.I., Balaniuk S.I. THE ROLE OF ENTERPRISE IN TRADE ACTIVITY

Purpose. The aim of article is to assess the situation and identify the problems and peculiarities of development of trade and commercial activities in the enterprise in modern conditions.

Methodology of research. The study used the following methods: systematize – to study the characteristics of trading activity in modern conditions; analysis and synthesis, comparison – to justify concepts of certain problems; abstract and logical method – to summarize theoretical principles and formulated conclusions and proposals.

The information base for the study were the laws of Ukraine, publishing domestic and foreign scientists and economists.

Findings. The problems and characteristics of trading activity in the enterprise have been determined in the article. The concept of the category "enterprise" has been worked out in details. The essence of commercial enterprise in three aspects: legal, business and industry has been investigated. A number of characteristic peculiarities of trade activity in enterprises have been guided.

Two main functions related to the exchange of goods and processes of their implementation, as a form of both a commodity exchange and a branch of economy have been separated.

Priority task of an enterprise to achieve its goal now is – to research marketing components, as this will ensure the objectives of the enterprise and sustainable competitive advantage in the market.

It has been determined that the state must take an active government policy to create conditions for the promotion and development of the competitive environment in the enterprise and their transition to the innovative type of development.

It was proved that for further improvement of the trading activities more attention should be given to the following areas: factors affecting the business activities of enterprises; evaluation of demand for products; development strategy of commercial enterprises.

Originality. The necessity of developing new approaches to the management of commercial activities aimed at developing and ensuring the successful implementation of competitive tactics and strategies of business activities.

Practical value. The results of research can be used in the exchange of goods and specific economic relations associated with the process of their implementation in any commercial enterprise.

Key words: trading activity, business, trade, trade policy, trade activities.

Прімєрова О.К., Овчинніков А.Ю. АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ЛІКВІДНОСТІ АКЦІЙ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ БІРЖІ «ПФТС»

Мета. Метою статті є аналіз динаміки ліквідності акцій, що торгуються на українській біржі «ПФТС».

Методика дослідження. Методологічну основу дослідження становлять наукові роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з питань ліквідності фондового ринку, її виміру та моделювання. Дослідження проводилося з

використанням таких методів: аналізу та синтезу наукових робіт – при розгляді теоретичних засад дослідження ліквідності фондового ринку; економіко-статистичні – при аналізі статистичних даних, які характеризують ліквідність ринку акцій; графічного – для наочного подання результатів дослідження.

Результати дослідження. Проаналізовано показники ліквідності ринку акцій вітчизняних компаній, визначено особливості динаміки спреду як одного з критеріїв в'язкості ринку, встановлено закономірності динаміки різних характеристик ринку.

Наукова новизна результатів дослідження. Здійснено комплексний аналіз показників ліквідності ринку акцій з виділенням різних періодів розвитку вітчизняної економіки, окреслено негативні тенденції та ключові проблеми розвитку ринку акцій в Україні, обґрунтовано необхідність підвищення його ліквідності та ефективності.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження дозволяють зрозуміти особливості функціонування вітчизняного ринку акцій, проаналізувати його слабкі місця та визначити основі напрями вдосконалення його функціонування.

Ключові слова: фондовий ринок, акції, ліквідність, дохідність, в'язкість ринку, спред**.**

Примерова Е.К., Овчинников А.Ю. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ ЛИКВИДНОСТИ АКЦИЙ НА ПРИМЕРЕ УКРАИНСКОЙ БИРЖИ «ПФТС»

Цель. Целью статьи является анализ динамики ликвидности акций, торгующихся на украинской бирже «ПФТС».

Методика исследования. Методологическую основу исследования составляют научные работы отечественных и зарубежных ученых по вопросам ликвидности фондового рынка, ее измерения и моделирования. Исследование проводилось с использованием следующих методов: анализа и синтеза научных работ – при рассмотрении теоретических основ исследования ликвидности фондового рынка; экономико-статистические – при анализе статистических данных, характеризующих ликвидность рынка акций; графического – для наглядного представления результатов исследования.

Результаты исследования. Проанализированы показатели ликвидности рынка акций отечественных компаний, определены особенности динамики спреда, как одного из критериев вязкости рынка, выявлены закономерности динамики различных характеристик рынка.

Научная новизна результатов исследования. Осуществлен комплексный анализ показателей ликвидности рынка акций с выделением различных периодов развития отечественной экономики, определены негативные тенденции и ключевые проблемы развития рынка акций в Украине, обоснована необходимость повышения его ликвидности и эффективности.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования позволяют понять особенности функционирования отечественного рынка акций, проанализировать его слабые места и определить основные направления совершенствования его функционирования.

Ключевые слова: фондовый рынок, акции, ликвидность, доходность, вязкость рынка, спред**.**

Primierova O.K., Ovchynnikov A.Yu. ANALYSIS OF LIQUIDITY DYNAMICS OF SHARES IN CASE OF PFTS STOCK EXCHANGE

Purpose. The main purpose of the article is to analyze the dynamics of the liquidity of the shares traded on the PFTS stockexchange.

Methodology of research. The methodological basis of research arescientific findings of domestic and foreign scholars on the liquidity of the stock market, its measurement and modeling. The study was conducted using the following methods: analysis and synthesis of scientific work – considering the theoretical principles of stock market liquidity studying; statistical method– for analysis of statistical data that characterize the liquidity of shares; graphical method– for visual presentation of research results.

Findings. The liquidity of shares of domestic companies was analyzed, the peculiarities of the dynamics of the spread as one of the criteria of the tightness of stock market were studied, and patterns of dynamics of different market characteristics were revealed.

Originality. The liquidity of stock market in different periods of development of the national economy was analyzed, the negative trends and key issues of the stock market in Ukraine were outlined, and the necessity of increasing the liquidity and efficiency of stock market was founded.

Practical value. The results of research allowto understand the peculiarities of the stock market development, analyze its weaknesses and identify directions of improvement of functioning.

Key words: stock market, shares, liquidity, profitability, tightnessof market, spread.

Дзюбенко Л.І. БАГАТОВЕКТОРНЕ ОЦІНЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМ ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ІНДИКАТОРІВ

Мета. Метою статті є розробка концептуальної, теоретико-методологічної та методико-прикладної бази формування, використання і розвитку полікритеріальних систем діагностики діяльності будівельних підприємств

Методика дослідження. Методологічною основою роботи є діалектичний метод пізнання та системний підхід, які дають змогу комплексно дослідити джерела формування моделі багатовекторного оцінювання, виявити організаційно-методичні особливості розробки та реалізації інвестиційної стратегії будівельного підприємства. Теоретичні розробки базуються на загальнонаукових методах (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, порівняння), які використані з урахуванням специфічних систем діагностики: технологічних, виробничих, економічних, управлінських та інших характеристик функціонування будівельних підприємств.

Результати дослідження. Сформовано концептуальну основу інструментального і практичного рівнів багатовекторного оцінювання діяльності мобільних будівельних організацій з обґрунтуванням теоретико-методологічного базису дефініції «функціонально-економічна діагностика» у рамках загальної архітектоніки системи менеджменту підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження. Запропонований багатовекторний підхід оцінювання дозволить модернізувати уявлення про зміст та сутність операційної системи інвестиційно-будівельного проекту як мобільного підприємства, запропонувавши нові підсистеми бізнес-індикації: будівельно-технологічну; підсистему ініціації інвестиційно-будівельного проекту, планування та діагностики; підсистему адміністрування, координації та забезпечення.

Практична значущість результатів дослідження. Ідентифікування стану та перспектив діяльності будівельних підприємств на засадах діагностики слугуватиме основою для розроблення подальших заходів щодо підвищення ефективності їхнього функціонування, зростання рівня конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості, створення передумов для забезпечення розвитку

Ключові слова: мобільна будівельна організація, діагностика, функціонально-економічна діагностика, інвестиційний будівельний проект.

Дзюбенко Л.И. МНОГОВЕКТОРНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОБИЛЬНЫХ СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ НА ПРИНЦИПАХ СИСТЕМ ФУНКЦИОНАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНДИКАТОРОВ

Цель. Целью статьи является разработка концептуальной, теоретико-методологической и методико-прикладной базы формирования, использования и развития поликритериальних систем диагностики деятельности строительных предприятий.

Методика исследования. Методологической основой работы является диалектический метод познания и системный подход, позволяющие комплексно исследовать источники формирования модели многовекторной оценки, выявить организационно-методические особенности разработки и реализации инвестиционной стратегии строительного предприятия. Теоретические разработки базируются на общенаучных методах (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, сравнение), которые использованы с учетом специфических систем диагностики: технологических, производственных, экономических, управленческих и других характеристик функционирования строительных предприятий.

Результаты исследования. Сформирована концептуальная основа инструментального и практического уровней многовекторной оценки деятельности мобильных строительных организаций с обоснованием теоретико-методологического базиса дефиниции «функционально-экономическая диагностика» в рамках общей архитектоники системы менеджмента предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Предложенный многовекторный подход оценки позволяет модернизировать представление о содержании и сущности операционной системы инвестиционно-строительного проекта как мобильного предприятия, предложив новые подсистемы бизнес-индикации: строительно-технологическую; подсистему инициации инвестиционно-строительного проекта, планирования и диагностики; подсистему администрирования, координации и обеспечения.

Практическая значимость результатов исследования. Идентификации состояния и перспектив деятельности строительных предприятий на основе диагностики служит основой для разработки дальнейших мер по повышению эффективности их функционирования, роста уровня конкурентоспособности, инвестиционной привлекательности, создания предпосылок для обеспечения развития.

Ключевые слова: мобильная строительная организация, диагностика, функционально-экономическая диагностика, инвестиционный строительный проект.

Dziubenko L.I. MULTI-LEVEL EVALUATION OF THE ACTIVITY OF MOBILE BUILDING ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF SYSTEMS OF FUNCTIONAL AND ECONOMIC INDICATORS

Purpose. The aim of the article is to develop conceptual, theoretical and methodological, methodological and applied base of formation, the use and development of poly-criterion diagnostic systems of building enterprises.

Methodology of research. The dialectical method of cognition and the systematic approach are the methodological basis that let you to explore comprehensively formation sources of the model for multi-vector assessment, identify the organizational and methodological features of the development and implementation of the investment strategy of building enterprises.

Theoretical developments are based on scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, comparison), which are used taking into account the specific diagnostic systems: technological, industrial, economic, administrative and other characteristics of the functioning building enterprises.

Findings. The conceptual basis of the instrumental and practical levels of multi-vector assessment of mobile construction organizations with substantiation of theoretical and methodological basis of the definition of "functional and economic diagnostics" within the overall architectonics of the enterprise management system has been formed.

Originality. The proposed multi-vector approach of evaluation will modernize the idea about the content and essence of the operating system of investment and building project as the mobile enterprise, offering new subsystem of business-indicators: construction and technology; subsystem of initiating investment and construction project, planning and diagnostics; subsystem of administration, coordination and provision.

Practical value. Identifying the state and prospects of building enterprises on the basis of diagnostics will serve as the basis for developing further measures to improve the efficiency of their functioning, increase the level of competitiveness, investment attractiveness, creating preconditions for ensuring development.

Key words: mobile building organization, diagnostics, functional and economic diagnostics, investment building projects.

Руська Р.В., Алілуйко А.М. МОДЕЛЬ ВПЛИВУ ВНЕСКІВ (ВКЛАДІВ) НА КРЕДИТНИЙ ПОРТФЕЛЬ В КРЕДИТНІЙ СПІЛЦІ

Мета. Необхідність оцінки та прогнозування стану на депозитних рахунках дозволить кредитним спілкам підвищити рівень ефективності управління кредитним портфелем та дасть змогу виявити здатність кредитної спілки до сталого функціонування у майбутньому періоді. Отже, вирішення питань, пов'язаних з удосконаленням існуючих та розробкою нових методичних підходів до аналізу і прогнозування впливу внесків (вкладів) на кредитний портфель, набуває особливого значення.

Методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); систематизації та моделювання – стратегії управління кредитною спілкою.

Результати дослідження. Описано фінансовий інструментарій кредитної спілки на основі використання економіко-математичного апарату, що дозволяє отримувати прийнятні результати з уникнення ризиків і забезпечення дохідності.

Наукова новизна результатів дослідження. Побудована модель дає можливість знаходити оптимальні управлінські рішення щодо розміщення активів кредитної спілки з метою підвищення її рентабельності, а також досліджувати ситуації пов'язані з кризами ліквідності.

Практична значущість результатів дослідження. Реалізація моделі впливу внесків (вкладів) на кредитний портфель в кредитній спілці дасть змогу знайти структури кредитного і депозитного портфелів з метою максимізації доходу.

Ключові слова: кредитна спілка, пайові внески, внески (вклади) на депозитні рахунки, позики, кредитний портфель, оптимізація, ризик, ліквідність, моделювання.

Руська Р.В., Алилуйко А.М. МОДЕЛЬ ВЛИЯНИЯ ВЗНОСОВ (ВКЛАДОВ) НА КРЕДИТНЫЙ ПОРТФЕЛЬ В КРЕДИТНОМ СОЮЗЕ

Цель исследования. Необходимость оценки и прогнозирования состояния на депозитных счетах позволит кредитным союзам повысить уровень эффективности управления кредитным портфелем и даст возможность выявить способность кредитного союза к устойчивому функционированию в будущем периоде. Итак, решение вопросов, связанных с совершенствованием существующих и разработкой новых методических подходов к анализу и прогнозированию воздействия взносов (вкладов) на кредитный портфель, приобретает особое значение.

Методика исследования. В процессе исследования использовались следующие методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический – теоретические обобщения и формулирования выводов; систематизации и моделирования – стратегии управления кредитным союзом.

Результаты исследования. Описано финансовый инструментарий кредитного союза, что позволяет получать приемлемые результаты по избежанию рисков и обеспечению доходности.

Научная новизна результатов исследования. Построенная модель позволяет находить оптимальные управленческие решения по размещению активов кредитного союза с целью повышения его рентабельности, а также исследовать ситуации связаны с кризисами ликвидности.

Практическая значимость результатов исследования. Реализация модели влияния взносов (вкладов) на кредитный портфель в кредитном союзе позволит найти структуры кредитного и депозитного портфелей с целью максимизации дохода.

Ключевые слова: кредитный союз, паевые взносы, взносы (вклады) на депозитные счета, займы, кредитный портфель, оптимизация, риск, ликвидность, моделирование.

Ruska R.V., Aliluiko A.N. THE MODEL OF CONTRIBUTIONS (DEPOSITS) TO THE CREDIT PORTFOLIO IN THE CREDIT UNION

Purpose. Need assessment and forecasting of deposits in credit unions credit will improve the efficiency of credit portfolio and benefit from it possible to identify the ability of credit unions to sustainable operation in the coming period. Consequently, issues related to the improvement of existing and development of new methodological approaches to analyzing and forecasting the impact of contributions (deposits) of the credit portfolio is of particular importance.

Methodology of research. The study used the following methods: analysis and synthesis - to study the object and subject of study; abstract logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); systematization and modeling -stratehiyi management of the credit union.

Findings. With economic and mathematical tools described in the financial instruments of the credit union, which yields acceptable results in avoidance of risk and return.

Originality. The model makes it possible to find optimal management decisions regarding the assets of the credit union to improve its profitability and to investigate the situation related to the liquidity crisis.

Practical value. Implementation of the model the impact of contributions (deposits) of the credit portfolio in the credit union will help to find the structure of the loan and deposit portfolios to maximize revenue.

Key words. credit union, mutual contributions, contributions (deposits) to deposit accounts, loans, credit portfolio optimization, risk, liquidity modeling.

Кириченко К.В. ОЦІНКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ДЕПОЗИТНИХ ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Мета. Метою статті є виявлення тенденцій та взаємозв'язків депозитної і кредитної діяльності кредитних установ в Україні, та виявлення чинників, які впливають на ці процеси.

Методика дослідження. При дослідженні даної теми використовувалися методи: економіко-математичні, статистичні, горизонтального і вертикального аналізу, порівняльного аналізу, метод узагальнення, логічний метод тощо – при: дослідженні ролі ресурсного забезпечення кредитних установ в Україні за рахунок залучених депозитів; вивченні динаміки зростання обсягів залучених депозитів в іноземній валюті; визначенні впливу на стан депозитних та кредитних операцій кредитних установ в Україні розвитку форм і масштабів ринкових відносин в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. Інформаційну базу дослідження складають матеріали Національного банку України і Державної служби статистики України.

Результати дослідження. Встановлено, що ресурсне забезпечення кредитних установ в Україні за рахунок залучених депозитів тільки частково покривало обсяги виданих кредитів по кредитних установах України. Виявлено, що покриття існуючого розриву відбувалося в основному за рахунок запозичених ресурсів на зовнішніх і внутрішньому ринках та за рахунок кредитних ресурсів Національного банку України. Виявлено негативну динаміку зростання обсягів залучених депозитів в іноземній валюті, зокрема зростання доларизації економіки України, а також високу питому вагу виданих кредитів в іноземній валюті, яка сприяє зростанню ризиків суб'єктів економічних відносин, пов'язаних із коливанням валютного курсу.

Наукова новизна результатів дослідження. В процесі дослідження встановлено, що з розвитком форм і масштабів ринкових відносин в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів, поряд зі зміною середовища функціонування економічної сфери виникає можливість появи нових факторів, які впливають на кредитну і депозитну діяльність банківських установ. До них відносяться: світова фінансова криза, зміна кількості структурних підрозділів комерційних банків, політика Національного банку України, тимчасова анексія Криму та воєнні дії на сході.

Практична значущість результатів дослідження. Встановлено, що під впливом внутрішніх і зовнішніх ризиків суб'єкти економічних відносин віддають перевагу короткостроковим депозитам до одного року та депозитам до запитання. Виявлено, що в кредитних установах України обсяги залучених депозитів були значно нижчими порівняно із обсягами виданих кредитів, що дає підставу стверджувати про значні обсяги запозичених кредитних ресурсів на зовнішніх та внутрішніх ринках.

Ключові слова: кредитні операції, депозитні операції, Національний банк України, кредитна установа, банківські ресурси.

Кириченко Е.В. ОЦЕНКА ВЗАИМОСВЯЗИ ДЕПОЗИТНЫХ И КРЕДИТНЫХ ОПЕРАЦИЙ КРЕДИТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является выявление тенденций и взаимосвязей депозитной и кредитной деятельности кредитных учреждений в Украине, и выявление факторов, влияющих на эти процессы.

Методика исследования. При исследовании данной темы использовались методы: экономико-математические, статистические, горизонтального и вертикального анализа, сравнительного анализа, метод обобщения, логический метод и др. – при: исследовании роли ресурсного обеспечения кредитных учреждений в Украине за счет привлеченных депозитов; изучении динамики роста объемов привлеченных депозитов в иностранной валюте; определении влияния на состояние депозитных и кредитных операций кредитных учреждений в Украине развития форм и масштабов рыночных отношений в условиях глобализационных и интеграционных процессов. Информационную базу исследования составляют материалы Национального банка Украины и Государственной службы статистики Украины.

Результаты исследования. Установлено, что ресурсное обеспечение кредитных учреждений в Украине за счет привлеченных депозитов только частично покрывало объемы выданных кредитов по кредитным учреждениям Украины. Выявлено, что покрытие существующего разрыва происходило в основном за счет заемных ресурсов на внешних и внутреннем рынках и за счет кредитных ресурсов Национального банка Украины. Выявлено негативную динамику роста объемов привлеченных депозитов в иностранной валюте, в том числе рост долларизации экономики Украины, а также высокий удельный вес выданных кредитов в иностранной валюте, которая способствует росту рисков субъектов экономических отношений, связанных с колебанием валютного курса.

Научная новизна результатов исследования. В процессе исследования установлено, что с развитием форм и масштабов рыночных отношений в условиях глобализационных и интеграционных процессов, наряду с изменением среды функционирования экономической сферы возникает возможность появления новых факторов, которые влияют на кредитную и депозитную деятельность банковских учреждений. В частности, мировой финансовый кризис, изменение количества структурных подразделений коммерческих банков, политика Национального банка Украины, временная аннексия Крыма и военные действия на востоке.

Практическая значимость результатов исследования. Определено, что под влиянием внутренних и внешних рисков субъекты экономических отношений отдают предпочтение краткосрочным депозитам до одного года и депозитам до востребования. Выявлено, что в кредитных учреждениях Украины объемы привлеченных депозитов были значительно ниже по сравнению с объемами выданных кредитов, что дает основание утверждать о значительных объемах заимствованных кредитных ресурсов на внешних и внутренних рынках.

Ключевые слова: кредитные операции, депозитные операции, Национальный банк Украины, кредитное учреждение, банковские ресурсы.

Kyrychenko K.V. ASSESSMENT OF RELATIONSHIPS OF DEPOSIT AND CREDIT TRANSACTIONS WITH CREDIT INSTITUTIONS OF UKRAINE

Purpose. The article is devoted to identifying of trends and relationships of deposit and credit operations of credit institutions in Ukraine, and to identify factors that affect on these processes.

Methodology of research. In the study of the subject methods were used: economic and mathematical, statistical, horizontal and vertical analysis, comparative analysis, synthesis method, logical method etc. – in: studying of the role of resource support of credit institutions in Ukraine due to deposits; studying the dynamics of growth of deposits

in foreign currency; determining the impact on deposit and credit operations of credit institutions in Ukraine of the forms and scales of market relations in the context of globalization and integration processes. Information base of research consisted of materials of the National Bank of Ukraine and the State Statistics Service of Ukraine.

Findings. Established that source of credit institutions in Ukraine due to deposits only partially veiled the volume of loans granted by credit institutions of Ukraine. Found that covering the gap was mainly due to borrowed resources on the internal and external markets and due to the credit of the National Bank of Ukraine. Found the negative dynamics of growth of deposits in foreign currency in particular the growing of dollarization of the economy of Ukraine and also the high proportion of credits in foreign currency that contributes to the risk of economic relations related to exchanging of rate fluctuations.

Originality. The study found that with the development of forms and extent of market relations in the context of globalization and integration processes, along with changes in the environment of the economic sphere there is the possibility of new factors affecting on credit and deposit operations of banking institutions. In particular, the global financial crisis, the change in the number of structural units of commercial banks, policy of the National Bank of Ukraine, the temporary annexation of the Crimea and the fighting in the east.

Practical value. It is established that under the influence of internal and external risks economic relations prefer short-term deposits up to one year and demand deposits. Found that at the credit institutions of Ukraine the volume of deposits were significantly lower compared with the volume of credits, which gives reason to believe about significant amounts of borrowed credit resources in the external and internal markets.

Key words: credit, deposit transactions, the National Bank of Ukraine, credit institution, bank resources.

Маринчак Л.Р., Клим'юк Т.Я. ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕПОЗИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ДО СУЧАСНИХ УМОВ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Мета. Метою дослідження є вивчення впливу факторів економічної невизначеності на депозитну діяльність банку та адаптація до них депозитної стратегії в контексті мінімізації можливих ризиків.

Методика дослідження. Теоретичною основою дослідження є критичний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців із використанням таких методів: структурно-логічного – при обґрунтуванні необхідності врахування фактора економічної невизначеності в депозитній політиці банку; методу порівняння – при визначенні принципів депозитної стратегії в умовах економічної невизначеності; метод класифікації, табличного і графічного представлення результатів – при здійсненні банком планування і реалізації антикризових заходів.

Результати дослідження. Доведено, що банківська діяльність на сучасному етапі здійснюється в умовах постійної економічної невизначеності, тому існує необхідність врахування цього фактора при розробці та реалізації депозитної політики банку. Означено принципи депозитної стратегії в умовах економічної невизначеності, а також досліджено, що рішення, прийняті в умовах невизначеності, генерують банківські ризики, які можуть призвести до небажаних наслідків чи кризових явищ, тому акцентовано на необхідності здійснення банком планування і реалізації антикризових заходів з метою попередження та усунення наслідків кризи.

Наукова новизна результатів дослідження. Удосконалено процес формування депозитної політики банку шляхом врахування факторів невизначеності, що в сучасних умовах функціонування банківських установ створює можливості для застосування превентивних заходів, дає змогу певною мірою зберегти довіру вкладників до банків.

Практична значущість результатів дослідження. Вітчизняним банкам рекомендовано здійснювати адаптацію принципів депозитної стратегії у відповідності до сучасних умов економічної невизначеності, що дозволить мінімізувати можливі ризики та сприяє підвищенню ефективності акумулювання депозитних ресурсів.

Ключові слова. Економічна невизначеність, ризик, депозитна стратегія, антикризове управління.

Маринчак Л.Р., Климюк Т.Я. ВЕКТОРЫ РАЗВИТИЯ ДЕПОЗИТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ БАНКОВ В КОНТЕКСТЕ ИХ АДАПТАЦИИ К СОВРЕМЕННЫМ УСЛОВИЯМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Цель. Целью исследования является изучение влияния факторов экономической неопределенности на депозитную деятельность банка и адаптация к ним депозитной стратегии в контексте минимизации возможных рисков.

Методика исследования. Теоретической основой исследования является критический анализ научных работ отечественных и зарубежных ученых с использованием таких методов: структурно-логического – при обосновании необходимости учета фактора экономической неопределенности в депозитной политике банка; метода сравнения – при определении принципов депозитной стратегии в условиях экономической неопределенности; метод классификации, табличного и графического представления результатов – при осуществлении банком планирования и реализации антикризисных мер.

Результаты исследования. Доказано, что банковская деятельность на современном этапе осуществляется в условиях постоянной экономической неопределенности, поэтому существует необходимость учета этого фактора при разработке и реализации депозитной политики банка. Отмечено принципы депозитной стратегии в условиях экономической неопределенности, а также исследовано, что решения, принятые в условиях неопределенности, генерируют банковские риски, которые могут привести к нежелательным последствиям или кризисным явлениям, поэтому акцентировано на необходимости осуществления банком планирования и реализации антикризисных мер с целью предупреждения и устранения последствий кризиса.

Научная новизна результатов исследования. Усовершенствован процесс формирования депозитной политики банка путем учета факторов неопределенности, что в современных условиях функционирования

банковских учреждений создает возможности для применения превентивных мер, позволяет в определенной степени сохранить доверие вкладчиков к банкам.

Практическая значимость результатов исследования. Отечественным банкам рекомендовано осуществлять адаптацию принципов депозитной стратегии в соответствии с современными условиями экономической неопределенности, что позволит минимизировать возможные риски и способствует повышению эффективности аккумулирования депозитных ресурсов.

Ключевые слова: экономическая неопределенность, риск, депозитная стратегия, антикризисное управление.

Marynchak L.R., Klymiuk T.Ya. VECTORS OF DEVELOPMENT OF DEPOSIT POLYCY OF DOMESTIC BANKS IN THE CONTEXT OF THEIR ADAPTATION TO MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC UNCERTAINTY

Purpose. The aim is to study the impact of economic uncertainty factors in deposit bank activities and adapting them to deposit strategy in the context of minimizing risks.

Methodology of research. The theoretical basis of the study is a critical analysis of scientific works of domestic and foreign scientists using the following methods: structural and logical - for taking into account the factor of economic uncertainty in the deposit policy of the bank; method of comparison - in determining strategies deposit principles in times of economic uncertainty; classification method, tabular and graphical representation of results – for the implementation of the bank planning and implementation of anti-crisis measures.

Findings. Proved that banking at present carried out under conditions of constant economic uncertainty, so there is the need to consider this factor in the development and implementation of bank deposit policy. Authors determined the principles of deposit strategy in times of economic uncertainty, as well as studies that decisions made under uncertainty, generating banking risks, which may lead to undesirable consequences or the crisis. Therefore accentuated the need of planning and implementation of anti-crisis management for the bank to prevent and eliminate the crisis.

Originality. It was improved the process of forming a bank deposit policy by taking into account the economic uncertainties that in the present conditions of functioning of banks creates the opportunities for the application of preventive measures, which allows to keep the confidence of depositors in banks.

Practical value. For domestic banks it is recommended to adapt the guidelines of deposit strategy in accordance with the current conditions of economic uncertainty, which will minimize the risks and enhances the effectiveness of accumulation of deposit resources.

Key words. Economic uncertainty, risk, deposit strategy, crisis management.

Сидор Г.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ КРЕДИТНИХ КООПЕРАТИВІВ

Мета. Обґрунтувати напрями модернізації системи кредитного забезпечення розвитку сільського господарства в сучасних умовах. Виробити пропозиції щодо побудови трирівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації. Розглянути значення розвитку сільськогосподарської кредитної кооперації як альтернативного кредитора для сільськогосподарських підприємств.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів з питань формування дієвої системи сільськогосподарської кредитної кооперації, ресурси Internet. В процесі дослідження використано загальні і спеціальні методи, зокрема: монографічний – при здійсненні літературного огляду досліджуваної проблеми; системного і структурного аналізу – при обґрунтуванні трирівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації; функціонального аналізу – при визначенні функцій окремих рівнів кредитної системи.

Результати дослідження. Визначено особливу роль кредитних кооперативів у кредитному забезпеченні сільського господарства і обґрунтовано процес створення широкої мережі сільськогосподарських кредитних кооперативів, які повинні істотно зменшити роль тіньового фінансового ринку, забезпечити необхідними фінансовими ресурсами сільськогосподарських товаровиробників, підвищити рівень ділової активності сільського населення.

Запропоновано впровадження трирівневої системи сільськогосподарської кредитної кооперації, що об'єднує мережу кредитних спілок, кредитних кооперативів та регіональних і центрального кооперативних банків, метою яких є створення фондів фінансової взаємодопомоги, гарантій і резервів, що дозволяють найбільш повно задовольняти потреби пайовиків та підвищувати рівень повернення позикових коштів.

Встановлено, що, по-перше, кредитна кооперація орієнтована на пайовиків з більш низьким рівнем доходу; по-друге, кредитні кооперативи висувають значно нижчі вимоги до заставного забезпечення позик за рахунок реалізації принципу колективної відповідальності пайовиків; по-третє, система кредитної кооперації вирішує проблему доступності фінансових послуг дрібним фермерам і селянським господарствам в кожному населеному пункті.

Виявлено можливість встановлення прийнятної для позичальників відсоткової ставки, спрощеного механізму застави, гнучкої системи пролонгації кредиту, стимулювання діяльності позичальників шляхом розробки системи пільг.

Наукова новизна результатів дослідження. У контексті вирішення проблеми кредитного обслуговування сільської місцевості запропоновано побудову системи сільськогосподарської кредитної кооперації, яка має формуватися "знизу догори" та складатися з мережі кредитних спілок та кредитних кооперативів, регіональних та центрального кооперативних банків. Основним призначенням першого рівня є кредитування членів кредитних спілок на взаємовигідних засадах, другого – фінансове забезпечення ефективного функціонування низових кооперативів, третього – загальна координація діяльності інститутів кредитних кооперативів.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем формування дієвої системи сільськогосподарської кредитної кооперації. Аргументовано, що у перспективі цій моделі належатиме провідна роль у кредитному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників.

Ключові слова: кредитна спілка, регіональний кредитний кооператив, кредитна кооперація, сільськогосподарська кредитна кооперація.

Сидор Г.В. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КРЕДИТНЫХ КООПЕРАТИВОВ

Цель. Обосновать направления модернизации системы кредитного обеспечения развития сельского хозяйства в современных условиях. Произвести предложения относительно построения трехуровневой системы сельскохозяйственной кредитной кооперации. Рассмотреть значение развития сельскохозяйственной кредитной кооперации как альтернативного кредитора для сельскохозяйственных предприятий.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных авторов по вопросам формирования действенной системы сельскохозяйственной кредитной кооперации, ресурсы Internet. В процессе исследования использованы общие и специальные методы, в частности: монографический – при осуществлении литературного обзора исследуемой проблемы; системного и структурного анализа – при обосновании трехуровневой системы сельскохозяйственной кредитной кооперации; функционального анализа – при определении функций отдельных уровней кредитной системы.

Результаты исследования. Определенно особенную роль кредитных кооперативов в кредитном обеспечении сельского хозяйства и обоснованно процесс создания широкой сети сельскохозяйственных кредитных кооперативов, которые должны существенно уменьшить роль теневого финансового рынка, обеспечить необходимыми финансовыми ресурсами сельскохозяйственных товаропроизводителей, повысить уровень деловой активности сельского населения. Предложено внедрение трехуровневой системы сельскохозяйственной кредитной кооперации, которая объединяет сеть кредитных союзов, кредитных кооперативов, региональных и центрального кооперативных банков, целью которых является создание фондов финансовой взаимопомощи, гарантий и резервов, которые позволяют наиболее полно удовлетворять потребности пайщиков и повышать уровень возвращения ссудных средств. Установлено, что, во-первых, кредитная кооперация ориентирована на пайщиков с низшим уровнем дохода; во-вторых, кредитные кооперативы выдвигают значительно низшие требования к залоговому обеспечению ссуд за счет реализации принципа коллективной ответственности пайщиков; в-третьих, система кредитной кооперации разрешает проблему доступности финансовых услуг мелким фермерам и крестьянским хозяйствам в каждом населенном пункте. Обнаружена возможность установления приемлемой для заемщиков процентной ставки, упрощенного механизма залога, гибкой системы пролонгации кредита, стимулирования деятельности заемщиков, путем разработки системы льгот.

Научная новизна результатов исследования. В контексте решения проблемы кредитного обслуживания сельской местности предложено построение системы сельскохозяйственной кредитной кооперации, которая должна формироваться “снизу к верху” и состоять из сети кредитных союзов и кредитных кооперативов, региональных и центрального кооперативных банков. Основным назначением первого уровня является кредитование членов кредитных союзов на взаимовыгодных принципах, второго – финансовое обеспечение эффективного функционирования низовых кооперативов, третьего, – общая координация деятельности институтов кредитных кооперативов.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования являются основой для решения практических проблем формирования действенной системы сельскохозяйственной кредитной кооперации. Аргументировано, что в перспективе этой модели будет принадлежать ведущая роль в кредитном обеспечении сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: кредитный союз, региональный кредитный кооператив, кредитная кооперация, сельскохозяйственная кредитная кооперация.

Sydor H.V. PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF RURAL CREDIT COOPERATIVES

Purpose. To ground directions of modernization of the system of the credit providing of development of agriculture in modern terms. To make suggestions in relation to the construction of the three-level system of agricultural credit co-operation.To consider the value of development of agricultural credit cooperation as an alternative creditor for agricultural enterprises.

Methodology of research. Theoretical and methodological basis of research are scientific labours of domestic and foreign authors on questions of forming of the effective system of agricultural credit cooperation, resources of Internet.In the process of research general and special methods, in particular: monographic – during realization of literary review of the probed problem; analysis of the systems and structural – at the ground of the three-level system of agricultural credit co-operation; functional analysis – at determination of functions of separate levels of the credit system.

Findings. Certainly the special role of credit cooperative stores in the credit providing of agriculture and grounded process of creation of wide network of agricultural credit cooperative stores, which must substantially decrease the role of shadow financial market, provide necessary financial resources agricultural commodity producers, to promote the level of business activity of rural population. Introduction of the three-level system of agricultural credit cooperation, which unites the network of credit unions, credit cooperative stores, and regional and central cooperative banks, the purpose of which is creation of funds of financial mutual help, guarantees and backlogs which allow most full to satisfy the necessities of shareholders and promote the level of returning of loan facilities, is offered. It is set that, at first, credit cooperation is oriented to the shareholders with the lower level of profit; secondly, credit cooperative stores pull out considerably lower requirements to the mortgage providing of loans due to realization of principle of collective responsibility of shareholders; thirdly, the system of credit cooperation solves a problem availability of financial services small farmers and peasant economies in every settlement. Found out possibility of establishment of acceptable to the

borrowers interest rate, simplified mechanism of mortgage, flexible system of prolongation of credit, stimulation of activity of borrowers, by development of the system of privileges.

Originality. The construction of the system of agricultural credit cooperation, which must be formed "from below up" and to consist of network of credit unions and credit cooperative stores, regional and central cooperative banks, is offered in the context of decision of problem of credit maintenance of rural locality. The basic setting of the first level is crediting of members of credit unions on mutually beneficial principles, second – the financial providing of the effective functioning of basilar cooperative stores, third, is general coordination of activity of institutes of credit cooperative stores.

Practical value. It is got research results by subsoil for the decision of practical problems of forming of the effective system of agricultural credit cooperation. Argued, that in a prospect a leading role will belong to this model in the credit providing of agricultural commodity producers.

Key words: credit union, regional credit cooperative store, credit cooperation, agricultural credit cooperation.

Жихарцева О.О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВО-ПРОМИСЛОВИХ ГРУП

Мета - вивчення зарубіжного досвіду діяльності ФПГ та обґрунтування доцільності та важливості його використання в умовах вітчизняної системи господарювання.

Методика дослідження. В основу досліджень роботи покладені як загальнонаукові (аналіз, спостереження), так і спеціальні методи пізнання. Методи аналізу і спостереження використані для вивчення зарубіжного досвіду діяльності ФПГ. Методи пізнання використані для обґрунтування доцільності та важливості використання зарубіжного досвіду діяльності ФПГ в умовах вітчизняної системи господарювання.

Результати дослідження. Доведено, що питання, які стосуються вивчення та використання зарубіжного досвіду створення та функціонування ФПГ для вдосконалення та ефективного функціонування вже існуючих вітчизняних ФПГ набувають особливої актуальності на сучасному етапі.

Зазначено, що більшості фірм за рівнем втручання держави в економічну сферу виділяються різні типи ФПГ: англо-американську модель, континентальну європейську модель та синтез двох попередніх моделей.

Здійснено аналіз діяльності фінансово-промислових груп в США, Німеччині, Франції, Італії та Японії.

Наведено основні заходи, які будуть сприяти підвищенню ефективності функціонування вітчизняних фінансово-промислових груп та раціональному використанню промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Зроблено висновок про те, що єдиної моделі корпоративної побудови та управління ФПГ немає, а аналіз досліджень діяльності ФПГ в різних країнах показав важливість вивчення та використання зарубіжного досвіду створення та функціонування ФПГ в умовах вітчизняної системи господарювання для раціонального використання промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в уточненні основних заходів, які будуть сприяти підвищенню ефективності функціонування вітчизняних фінансово-промислових груп та раціональному використанню промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України на основі методів пізнання.

Практична значущість результатів дослідження полягає в тому, що основні положення даного дослідження у формі методичних рекомендацій можуть бути використані вітчизняними ФПГ для покращення раціонального використання промислового, трудового, природного та фінансового потенціалів економіки України.

Ключові слова: фінансово-промислова група, фінансовий потенціал, банк, фінансовий капітал, страхова компанія, фінансова діяльність

Жихарцева Е.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИНАНСОВО-ПРОМЫШЛЕННЫХ ГРУП

Цель – изучение зарубежного опыта деятельности ФПГ и обоснование целесообразности и важности его использования в условиях отечественной системы ведения хозяйства.

Методика исследования. В основу исследований работы положены как общенаучные (анализ, наблюдение), так и специальные методы познания. Методы анализа и наблюдения использованы для изучения зарубежного опыта деятельности ФПГ. Методы познания использованы для обоснования целесообразности и важности использования зарубежного опыта деятельности ФПГ в условиях отечественной системы ведения хозяйства.

Результаты исследования. Доказано, что вопросы, которые касаются изучения и использования зарубежного опыта создания и функционирования ФПГ для совершенствования и эффективного функционирования уже существующих отечественных ФПГ приобретают особенную актуальность на современном этапе. Отмечено, что большинства фирм за уровнем вмешательства государства в экономическую сферу выделяются разные типы ФПГ: англо-американскую модель, континентальную европейскую модель и синтез двух предыдущих моделей. Осуществлен анализ деятельности финансово промышленных групп в США, Германии, Франции, Италии и Японии.

Приведены основные мероприятия, которые будут способствовать повышению эффективности функционирования отечественных финансово промышленных групп и рациональному использованию промышленного, трудового, естественного и финансового потенциалов экономики Украины. Сделан вывод о том, что единственной модели корпоративного построения и управления ФПГ нет, а анализ исследований деятельности ФПГ в разных странах показал важность изучения и использования зарубежного опыта создания и функционирования ФПГ в условиях отечественной системы ведение хозяйства для рационального использования промышленного, трудового, естественного и финансового потенциалов экономики Украины.

Научная новизна результатов исследования заключается в уточнении основных мероприятий, которые будут способствовать повышению эффективности функционирования отечественных финансово промышленных

групп и рациональному использованию промышленного, трудового, естественного и финансового потенциалов экономики Украины на основе методов познания.

Практическая значимость результатов исследования заключается в том, что основные положения данного исследования в форме методических рекомендаций могут быть использованы отечественными ФПГ для улучшения рационального использования промышленного, трудового, естественного и финансового потенциалов экономики Украины.

Ключевые слова: финансово промышленная группа, финансовый потенциал, банк, финансовый капитал, страховая компания, финансовая деятельность

Zhykhartseva O.O. FOREIGN EXPERIENCE OF ACTIVITY OF FINANCIALLY INDUSTRIAL GROUPS

Purpose a study of foreign experience of activity of FPG and ground of expedience and importance of his use is in the conditions of the domestic system of manage.

Methodology of research. In basis of researches works are fixed both scientific (analysis, supervision) and special, methods of cognition. The methods of analysis and supervision are used for the study of foreign experience of activity of FPG. The methods of cognition are used for the ground of expedience and importance of the use of foreign experience of activity of FPG in the conditions of the domestic system of manages.

Findings. It is well-proven that questions which touch a study and use of foreign experience of creation and functioning of FPG for perfection and effective functioning of already existent domestic FPG acquire the special actuality on the modern stage. It is marked that most firms after the level of intervention from the state in an economic sphere are selected different types of FPG: English-American model, continental European model and synthesis of two previous models.

The analysis of activity is carried out financially industrial groups in the USA, Germany, France, Italy and Japan. Basic measures which will be instrumental in the increase of efficiency of functioning of domestic financially industrial groups and to the rational use of industrial, labour, natural and financial potentials of economy of Ukraine are resulted.

A conclusion is done about that the unique model of corporate construction and management of FPG is not, and the analysis of researches of activity of FPG in different countries show importance of study and use of foreign experience of creation and functioning of FPG in the conditions of the domestic system of management for the rational use industrial, labour, natural and financial potentials of economy of Ukraine.

Originality consists in clarification of basic measures which will be instrumental in the increase of efficiency of functioning of domestic financially industrial groups and to the rational use of industrial, labor, natural and financial potentials of economy of Ukraine on the basis of methods of cognition.

Practical value consists in that the substantive provisions of this research in form methodical recommendations can be used domestic FPG for the improvement of the rational use industrial, labor, natural and financial potentials of economy of Ukraine.

Key words: financially industrial group, financial potential, bank, financial capital, insurance company, financial activity.

Стефанюк У.Ф. ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ФОРМУВАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Мета. Метою статті є дослідження впливу державної підтримки на формування ресурсного потенціалу фермерських господарств та обґрунтувати можливості удосконалення механізму її втілення.

Методика дослідження. Теоретичною і методичною основою дослідження слугують діалектичні закони пізнання економічних процесів, базові положення економічної теорії щодо державного впливу на процеси в аграрному секторі, наукові розробки вітчизняних вчених з питань становлення і розвитку фермерства в Україні, формування ресурсного потенціалу фермерських господарств. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, зокрема: абстрактно-логічний – для узагальнення теоретичних положень одержаних результатів, аналізу і синтезу – при вивченні складових системи державної підтримки фермерських господарств на її впливу на результати їх функціонування, економіко-статистичні методи – для визначення темпів розвитку фермерських господарств, змін у їх ресурсному потенціалі.

Результати дослідження. Обґрунтовано, що ефективний розвиток фермерських господарств неможливий без проведення сприятливої й збалансованої політики держави за рахунок коштів державного бюджету. Показано, що ця підтримка повинна бути спрямована на зміцнення ресурсного потенціалу фермерських господарств, що сформує умови для їх стабільного функціонування. Визначено основні тенденції та особливості у забезпеченні фермерських господарств підтримкою з боку держави. Розглянуто сучасний стан розвитку фермерських господарств Львівської області і рівня їх державної підтримки за останні декілька років. Визначено напрями фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств. Встановлено цілі та критерії отримання фінансової підтримки на безповоротній та поворотній основі. Проаналізовано сучасні складнощі організації процедури отримання державних коштів.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у визначенні теоретичних положень та виробленні концептуального підходу щодо впливу держави на формування ресурсного потенціалу фермерських господарств за необхідності оптимізації такої підтримки в умовах економічної кризи.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження спрямовані на зміцнення матеріально-технічної бази фермерських господарств, розвиток їх трудового потенціалу у вигляді підготовки та перепідготовки кваліфікованих кадрів через надання відповідної державної підтримки.

Ключові слова: фермерські господарства, ресурсний потенціал, державна підтримка, бюджетне фінансування.

Стефанюк У.Ф. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ФОРМИРОВАНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Цель. Целью статьи является рассмотреть влияние государственной поддержки на формирование ресурсного потенциала фермерских хозяйств и обосновать возможности совершенствования механизма ее выделения.

Методика исследования. Теоретической и методической основой исследования служат диалектические законы познания экономических процессов, базовые положения экономической теории относительно государственного влияния на процессы в аграрном секторе, научные разработки отечественных ученых по вопросам становления и развития фермерства в Украине, формирование ресурсного потенциала фермерских хозяйств. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: абстрактно-логический - для обобщения теоретических положений исследования, анализа и синтеза - при изучении составляющих системы государственной поддержки фермерских хозяйств на ее влияния на результаты их функционирования, экономико-статистические методы - для определения темпов развития фермерских хозяйств, изменений в их ресурсном потенциале.

Результаты исследования. Обосновано, что эффективное развитие фермерских хозяйств невозможно без проведения благоприятной и сбалансированной политики государства за счет средств государственного бюджета. Показано, что эта поддержка должна быть направлена на укрепление ресурсного потенциала фермерских хозяйств, сформирует условия для их стабильного функционирования. Определены основные тенденции и особенности в обеспечении фермерских хозяйств поддержкой со стороны государства. Рассмотрено современное состояние развития фермерских хозяйств Львовской области и уровня их государственной поддержки за последние несколько лет. Определены направления финансовой поддержки становления и развития фермерских хозяйств. Установлено цели и критерии получения финансовой поддержки на безвозвратной и возвратной основе. Проанализированы современные сложности организации процедуры получения государственных средств.

Научная новизна результатов исследования. Заключается в определении теоретических положений и выработке концептуального подхода к влиянию государства на формирование ресурсного потенциала фермерских хозяйств при необходимости оптимизации такой поддержки в условиях экономического кризиса.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на укрепление материально-технической базы фермерских хозяйств, развитие их трудового потенциала в виде подготовки и переподготовки квалифицированных кадров путем предоставления соответствующей государственной поддержки.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, ресурсный потенциал, государственная поддержка, бюджетное финансирование.

Stefaniuk U.F. STATE SUPPORT OF FORMATION OF RESOURCE POTENTIAL OF FARMER ECONOMIES

Purpose. The aim of the article is to consider the impact of government support on formation of resource potential of farmland and substantiate possibility of improving the mechanism of its allocation.

Methodology of research. Dialectical laws of knowledge of economic processes, basic provisions of economic theory regarding state influence on the processes in the agricultural sector, research developments of domestic scientists on issues of formation and development of farming in Ukraine, the formation of resource potential of farms serve the theoretical and methodological basis of the study.

General scientific methods were used during the study, including: abstract and logical – to summarize theoretical statements of the obtained results, analysis and synthesis – in the study of component system of state support to farms on its impact on results of their operations, economic and statistical methods – to determine the pace of development of farms, changes in their resource potential.

Findings. It has been substantiated that the effective development of farms is impossible without conducting a supportive and balanced state policy from the state budget. It was shown that this support should be aimed at strengthening the resource potential of farms that form the conditions for their stable functioning. The main trends and characteristics to provide farms with the support of the state have been determined. The current state of the farms in Lviv region and their level of state support in recent years were considered. The directions of financial support for the formation and development of farms were proposed. The objectives and criteria for financial support of non-repayable and repayable basis have been considered. The current complexity of procedures for obtaining public funds has been analyzed.

Originality. The novelty lies in the definition of theoretical positions and development of a conceptual approach to influence of the state regarding the formation of resource potential of farms when necessary of optimization of such support in the economic crisis.

Practical value. The obtained results of research aimed at strengthening the material and technical base of farms, development of labor potential in the form of training and retraining of qualified personnel through the provision of appropriate state support.

Key words: farms, resource potential, state support, budget financing.

Краківський Ю.С. СУЧАСНИЙ СТАН СТРАХОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Мета. Метою статті є проведення комплексного аналізу сучасного стану ринку страхування аграрного сектору, встановлення основних тенденцій розвитку, виявлення невирішених проблем та обґрунтування перспектив розвитку. Об'єктом дослідження є сільське господарство в цілому, а предметом – страхові послуги в аграрній сфері.

Методика дослідження. У процесі дослідження використані такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, індукція і дедукція. Завдяки аналізу та синтезу було проведено дослідження стану страхового забезпечення аграрного сектору: згруповані основні показники, визначено рівень страхування. Завдяки прийомам індукції та дедукції були визначені перспективи розвитку галузей страхування в аграрній сфері.

Результати дослідження. Встановлено, що ринок страхових послуг в аграрній сфері розвивається, хоча займає досить незначну частку. Обґрунтовано основні причини низького рівня страхування суб'єктів аграрної сфери.

Виявлено, що за 2015 рік страховики не мали значних випадків, проте дану ситуацію можна охарактеризувати сприятливими погодними умовами та незначною площею страхування.

Перспективними є подальші дослідження результатів роботи членів Аграрного страхового пулу, обґрунтування нових видів страхування для аграрного сектору.

Розглянуто особливості методології страхової послуги зі страхування відповідальності суб'єкта аграрної сфери при застосуванні пестицидів та ядохімікатів. Отримані результати можна застосувати при підготовці нормативних документів

Наукова новизна результатів дослідження. Охарактеризовано основні ризики, які виникають в аграрній сфері, які можуть бути покриті страховим захистом. Систематизовано існуючі та запропоновано використання та розробку нових видів страхування, які потребує ринок для впровадження. Встановлено, що збільшення рівня страхування зменшує ризики в сільському господарстві, а відтак сприяє його розвитку.

Практична значущість результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути застосовані у всіх сферах аграрного виробництва, зокрема в галузях рослинництва та тваринництва. Широке застосування страхових послуг зменшить ризики банкрутств господарств.

Ключові слова: страхування, врожай, тварини, пул, відповідальність, збитки.

Краковский Ю.С. ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ СТРАХОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СУБЪЕКТОВ АГРАРНОЙ СФЕРЫ

Цель. Целью статьи является проведение комплексного анализа современного состояния рынка страхования аграрного сектора, установление основных тенденций развития, выявления нерешенных проблем и обоснование перспектив развития. Объектом исследования является сельское хозяйство в целом, а предметом-страховые услуги в аграрной сфере.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие общенаучные методы, как анализ и синтез, индукция и дедукция. Благодаря анализу и синтезу было проведено исследование состояния страхового обеспечения аграрного сектора: сгруппированы основные показатели, определен уровень страхования. Благодаря приемам индукции и дедукции были определены перспективы развития отраслей страхования в аграрной сфере.

Результаты исследования. Установлено, что рынок страховых услуг в аграрной сфере развивается, хотя занимает весьма незначительную долю. Обоснованы основные причины низкого уровня страхования субъектов аграрной сферы.

Выявлено, что за 2015 год страховщики не имели значительных случаев, однако данную ситуацию можно охарактеризовать благоприятными погодными условиями и незначительной площадью страхования.

Перспективными являются дальнейшие исследования результатов работы членов Аграрного страхового пула, обоснование новых видов страхования для аграрного сектора.

Рассмотрены особенности методологии страховой услуги по страхованию ответственности субъекта аграрной сферы при применении пестицидов и ядохимикатов. Полученные результаты можно применить при подготовке нормативных документов.

Научная новизна результатов исследования. Охарактеризованы основные риски, которые возникают в аграрной сфере, которые могут быть покрыты страховой защитой. Систематизировано существующие и предложено использование и разработку новых видов страхования, которые требует рынок для внедрения. Установлено, что увеличение уровня страхования уменьшает риски в сельском хозяйстве, а затем способствует его развитию.

Практическая значимость результатов исследования. Результаты исследования могут быть применены во всех сферах аграрного производства, в частности в отраслях растениеводства и животноводства. Широкое применение страховых услуг уменьшит риски банкротств хозяйств.

Ключевые слова: страхование, урожай, животные, пул, ответственность, убытки.

Krakivskyi Yu.S. THE CURRENT STATE OF INSURANCE COVERAGE OF SUBJECTS IN THE AGRARIAN SPHERE

Purpose. The aim of the article is the conducting a comprehensive analysis of the current state of the insurance market of the agricultural sector, the establishment of major developments, identifying unresolved problems and substantiation of development prospects. Object of research is agriculture in general, and insurance services in agriculture are the subject.

Methodology of research. The following general scientific methods were used during the study as analysis and synthesis, induction and deduction. The research of state insurance coverage of the agricultural sector was conducted due to the methods of analysis and synthesis: the main indicators were grouped; the level of insurance was defined. The prospects for the development of the insurance industry in agriculture have been determined through methods of induction and deduction.

Findings. It has been established that the insurance service market is developing in agriculture, but has a very small share. The basic reasons for the low level of insurance of subjects of the agrarian sphere have been substantiated.

It has been revealed that insurers had no significant cases for 2015, however, the situation can be characterized by favourable weather conditions and low security area.

Further researches of results of the members of the Agricultural Insurance Pool, substantiation of new types of insurance for the agricultural sector are prospective.

The peculiarities of the methodology of insurance services on insurance liability of the subject of the agrarian sphere in the application of pesticides and pesticide have been considered. The obtained results can be applied in the preparation of normative documents.

Originality. The main risks arising in the agricultural sector that may be covered by insurance coverage have been characterized. The existing types of insurance have been systematized; the use and development of new types of insurance that the market needs for implementation was proposed. It has been established that the increase of insurance level reduces risks in agriculture, thus contributing to its development.

Practical value. Results of the study can be applied in all areas of agricultural production, particularly in the areas of crop and livestock production. The widespread use of insurance services will reduce risks of bankruptcy of households.

Key words: insurance, harvest, animals, pool, liability, damages.

Пуцентейло П.Р., Гуменюк О.О. СТРАТЕГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мета. Метою статті є теоретичний огляд і практична реалізація стратегічного аналізу як ключового елемента стратегічного управління.

Методика дослідження. Теоретичною і методологічною основою статті є фундаментальні положення сучасної економічної науки, праці вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження застосовувались методи: аналізу і синтезу – для вивчення об'єкта і предмета дослідження; абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків); конструктивний та експериментальний (формування стратегії управління).

Результати дослідження. Визначено, що стратегічний аналіз – це процес дослідження виробничо-господарської діяльності підприємства і умов її здійснення в довгостроковій перспективі, засіб перетворення даних, отриманих в результаті аналізу середовища, в базу даних для прийняття стратегічних рішень. Встановлено, що метою стратегічного аналізу є оцінка найбільш значущих впливів на поточний і майбутній стан підприємства. Визначено стратегічні напрями розвитку підприємств м'ясного скотарства.

Наукова новизна результатів дослідження. Теоретично обґрунтовано і аналітично розроблено стратегію розвитку підприємств м'ясного скотарства України у розрізі складових компонентів галузі, що зорієнтована на ефективний розвиток і дає можливість формувати на цій основі відповідні концептуальні підходи, типи стратегій суб'єктів господарювання та етапи їх реалізації.

Практична значущість результатів дослідження. Розроблені підходи дали змогу виокремити найбільш привабливі стратегії для розвитку суб'єктів господарювання у сучасних ринкових умовах. Окреслено основні етапи стратегічного аналізу потенціалу підприємства. Обґрунтовано, що стратегічний аналіз може допомогти підприємству реалізувати його стратегічне бачення.

Ключові слова: стратегія, аналіз, стратегічний аналіз, стратегічне управління, етапи управління, тваринництво.

Пуцентейло П.Р., Гуменюк А.А. СТРАТЕГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАК ВАЖНЫЙ ЭЛЕМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ

Цель. Целью статьи является теоретический обзор и практическая реализация стратегического анализа как ключевого элемента стратегического управления.

Методика исследования. Теоретической и методологической основой статьи являются фундаментальные положения современной экономической науки, труды отечественных и зарубежных ученых. В процессе исследования применялись методы: анализа и синтеза – для изучения объекта и предмета исследования; абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов) конструктивный и экспериментальный (формирование стратегии управления).

Результаты. Определено, что стратегический анализ – это процесс исследования производственно-хозяйственной деятельности предприятия и условий её осуществления в долгосрочной перспективе, средство преобразования данных, полученных в результате анализа среды, в базу данных для принятия стратегических решений. Установлено, что целью стратегического анализа является оценка наиболее значимых воздействий на текущее и будущее состояние предприятия. Определены стратегические направления развития предприятий мясного скотоводства.

Научная новизна. Теоретически обоснована и аналитически разработана стратегия развития предприятий мясного скотоводства Украины в разрезе составляющих компонентов отрасли ориентирована на эффективное развитие и дает возможность формировать на этой основе соответствующие концептуальные подходы, типы стратегий субъектов хозяйствования и этапы их реализации.

Практическая значимость. Разработанные подходы позволили выделить наиболее привлекательные стратегии для развития субъектов хозяйствования в современных рыночных условиях. Определены основные этапы стратегического анализа потенциала предприятия. Обосновано, что стратегический анализ может помочь предприятию реализовать его стратегическое видение.

Ключевые слова: стратегия, анализ, стратегический анализ, стратегическое управление, этапы управления, животноводство.

Putsenteilo P.R., Humeniuk O.O. STRATEGIC ANALYSIS AS AN IMPORTANT ELEMENT OF ENTERPRISE MANAGEMENT

Purpose. The aim of the article is a theoretical overview and practical implementation of strategic analysis as a key element of strategic management.

Methodology of research. The fundamental provisions of modern economics, works of domestic and foreign scientists are the theoretical and methodological basis of the article. The following research methods were used in the research process: analysis and synthesis – to study the object and subject of the study; abstract and logical (theoretical generalizations and drawing conclusions); constructive and experimental (formation of management strategy).

Findings. It has been determined that the strategic analysis is the process for research of production and economic activities of the enterprise and the conditions for its implementation in the longer term, means for converting data obtained from the analysis of the environment into the database for making strategic decision. It has been established that the purpose of strategic analysis is to assess the most significant impact on the current and future state of the enterprise. The strategic directions of development of beef cattle enterprises have been determined.

Originality. The strategy for the development of enterprises of beef cattle in Ukraine has been theoretically substantiated and analytically developed in terms of the components of the industry, focusing on efficient development and allows the possibility to form relevant conceptual approaches, types of strategies entities and stages of their implementation on this basis.

Practical value. The approaches made it possible to single out the most attractive strategies for the development of business entities in the current market conditions. The basic steps of strategic analysis capacity of enterprises have been outlined. It has been substantiated that the strategic analysis can help the enterprise to realize its strategic vision**.**

Key words: strategy, analysis, strategic analysis, strategic management, stage of management, livestock.

Крюкова І.О. АУДИТ СОЦІАЛЬНОЇ ВІПОВІДАЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Мета. Метою дослідження є розробка методичних положень щодо імплементації аудиту соціальної відповідальності у практичну діяльність аграрних формувань в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій.

Методика дослідження. При проведенні наукових досліджень були використані такі методи: абстрагування, узагальнення, формалізації, абстрактно-логічний метод, монографічний, соціологічний при розробці методичних положень щодо імплементації аудиту соціальної відповідальності у практичну діяльність аграрних формувань в контексті забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій.

Об’єктом дослідження є процес забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій на основі підвищення ролі і значення аудиту соціальної відповідальності аграрного бізнесу. Предметом дослідження є сукупність теоретично-методичних і організаційних аспектів аудиту соціальної відповідальності бізнес-суб’єктів аграрної сфери виробництва.

Результати дослідження. Визначено сучасну необхідність науково-практичного опрацювання проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій. Запропоновано визначення сутності категорії «соціально-економічна безпека сільських територій». Обґрунтовано, що в умовах обмеженості потенціалу державної фінансової підтримки сільських територій провідну роль у вирішенні даного питання має брати на себе соціально відповідальний аграрний бізнес. Ключові функції оцінки напрямів, структури, обсягів та результативності реалізації програм забезпечення безпеки сільських територій запропоновано покласти на аудит соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур. Для здійснення аудиту соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур запропоновано сукупність критеріїв та індикаторів з урахуванням специфіки розвитку аграрної сфери. Обґрунтовано рівні проведення аудиту соціальної відповідальності в аграрному бізнесі.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукову новизну результатів дослідження становить методичний підхід до дослідження проблеми забезпечення соціально-економічної безпеки сільських територій через інструментарій соціальної відповідальності аграрних бізнес-структур та визначення сутності соціально-економічної безпеки сільських територій.

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтування сукупності специфічних критеріїв та індикаторів аудиту соціальної відповідальності дозволяють сформувати інформаційно-аналітичну базу для оцінки рівня соціально-економічної безпеки сільських територій. Проведення аудиту соціальної відповідальності за запропонованою рівневою методикою сприяє актуалізації фінансування програм соціального розвитку села з боку аграрних підприємницьких структур та підвищенню рівня добробуту сільського населення.

Ключові слова: соціальна відповідальність, аграрний бізнес, сільські території, соціально-економічна безпека сільських територій, аудит соціальної відповідальності.

Крюкова И.А. АУДИТ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ АГРАРНЫХ ФОРМИРОВАНИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

Цель. Целью исследования является разработка методических положений по имплементации аудита социальной ответственности в практическую деятельность аграрных формирований в контексте обеспечения социально-экономической безопасности сельских территорий.

Методика исследования. При проведении научных исследований были использованы следующие методы: абстрагирования, обобщения, формализации, абстрактно-логический метод, монографический, социологический при разработке методических положений относительно имплементации аудита социальной ответственности в практическую деятельность аграрных формирований в контексте обеспечения социально-экономической безопасности сельских территорий.

Объектом исследования является процесс обеспечения социально-экономической безопасности сельских территорий на основе повышения роли и значения аудита социальной ответственности аграрного бизнеса.

Предметом исследования является совокупность теоретико-методических и организационных аспектов аудита социальной ответственности бизнес-субъектов аграрной сферы производства.

Результаты исследования. В статье определена современная необходимость научно-практических разработок проблемы обеспечения социально-экономической безопасности сельских территорий. Предложено определение сущности категории «социально-экономическая безопасность сельских территорий». Обосновано, что в условиях ограниченности потенциала государственной финансовой поддержки сельских территорий ведущую роль в решении данного вопроса должен брать на себя социально ответственный аграрный бизнес. Ключевые функции оценки направлений, структуры, объемов и результативности реализации программ обеспечения безопасности сельских территорий предложено возложить на аудит социальной ответственности аграрных бизнес-структур. Для проведения аудита социальной ответственности аграрных бизнес-структур предложена совокупность критериев и индикаторов с учетом специфики развития аграрной сферы. Обоснованы уровни проведения аудита социальной ответственности в аграрном бизнесе.

Научная новизна результатов исследования. Научную новизну результатов исследования составляет методический подход к исследованию проблемы обеспечения социально-экономической безопасности сельских территорий через инструментарий социальной ответственности аграрных бизнес-структур и определение сущности социально-экономической безопасности сельских территорий.

Практическая значимость результатов исследования. Обоснование совокупности специфических критериев и индикаторов аудита социальной ответственности позволяют сформировать информационно-аналитическую базу для оценки уровня социально-экономической безопасности сельских территорий. Проведения аудита социальной ответственности по предложенной уровневой методике способствует актуализации финансирования программ социального развития села со стороны аграрных предпринимательских структур и повышению уровня благосостояния сельского населения.

Ключевые слова: социальная ответственность, аграрный бизнес, сельские территории, социально-экономическая безопасность сельских территорий, аудит социальной ответственности.

Kryukova I.O. AUDIT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS A TOOL TO ENSURE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF RURAL AREAS

Purpose. Development of methodical provisions on the implementation of audit social responsibility in the practice of agrarian formations to ensure social and economic security of rural areas.

Methodology of research. During research following methods were used: abstraction, generalization, formalization, abstract-logical method, monographic, sociological while developing of methodological provisions on the implementation of audit social responsibility in the practice of agrarian formations to ensure social and economic security of rural areas.

The object of study- the process of ensuring social and economic security of rural areas through enhancing the role and importance of audit of social responsibility of agrarian business.

The subject of research - the totality of theoretical and methodological and organizational aspects of the audit of social responsibility of business entities of the agrarian sphere of production

Findings. The modern need for scientific and practical study of the problems of ensuring social and economic security of rural areas is defined in the article. The definition of the essence of the category «social and economic security in rural areas» have been proposed here. It is proved that in conditions of limited capacity of the public financial support of rural areas lead in addressing this issue should take socially responsible agricultural business. Key features of the assessment directions, patterns, volumes and effectiveness in the implementation of safety programmes of rural territories are proposed to entrust the audit of social responsibility of agrarian business entities. The set of criteria and indicators audit of social responsibility of agrarian business through features of the agrarian sector have been proposed. The metodical levels of audit social responsibility in agribusiness are grounded.

Originality. Methodological approach to the study of problems of socio-economic security of rural areas through the tools of social responsibility of agrarian business entities, the definition of the essence of social and economic security of rural areas.

Practical value. Rationale unique set of criteria and indicators of audit social responsibility allow us to form the information-analytical base for evaluation of the level of social and economic security of rural areas. The proposed level of audit social responsibility contributes to the mainstreaming financing programmes for rural development from the agricultural business structures and improve the welfare of the rural population.

Key words: social responsibility, agribusiness, rural areas, social and economic security of rural areas, audit of social responsibility.

Попова В.Д. ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Мета. Метою статті є визначення проблем та напрямів удосконалення методичних підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства в контексті формування якісного аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ проведення аналізу фінансово-господарської діяльності; системний підхід – для визначення місця аналітичних процедур в процесі прийняття управлінських рішень; методи аналізу і синтезу – для визначення проблем методичних підходів до аналізу фінансово-господарської діяльності; методи систематизації – для ідентифікації напрямів удосконалення методики аналізу.

Результати дослідження. Запропоновано удосконалити методичні підходи до аналізу фінансово-господарської діяльності шляхом врахування методологічних особливостей формування показників в системі бухгалтерського обліку при побудові інформаційної бази аналізу; активного застосування модифікованих показників, які нівелюють вплив облікової політики на інформаційне забезпечення процесу застосування аналітичних процедур шляхом наближення значень об'єктів та явищ до їх економічного змісту; орієнтації аналітичної роботи на використання сучасних аналітичних моделей стратегічного спрямування, що дозволяє комплексно оцінити поточний та перспективний стан розвитку підприємства..

Наукова новизна результатів дослідження. Використано системний підхід до обґрунтування напрямів удосконалення аналізу фінансово-господарської діяльності щодо підвищення релевантності його інформаційної бази.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблем якісного аналітичного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аналіз, аналітичне забезпечення, інформаційна база, моделі аналізу, модифіковані аналітичні показники, процес управління.

Попова В.Д. ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВО-ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Цель. Целью статьи является определение проблем и направлений совершенствования методических подходов к анализу финансово-хозяйственной деятельности предприятия в контексте формирования качественного аналитического обеспечения процесса принятия управленческих решений.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ проведения анализа финансово-хозяйственной деятельности; системный подход – для определения места аналитических процедур в процессе принятия управленческих решений; методы анализа и синтеза – для определения проблем методических подходов к анализу финансово-хозяйственной деятельности; методы систематизации – для идентификации направлений совершенствования методики анализа.

Результаты исследования. Предложено усовершенствовать методические подходы к анализу финансово-хозяйственной деятельности путем учета методологических особенностей формирования показателей в системе бухгалтерского учета при построении информационной базы анализа; активного применения модифицированных показателей, которые нивелируют влияние учетной политики на информационное обеспечение процесса применения аналитических процедур путем приближения значений объектов и явлений к их экономическому содержанию; ориентации аналитической работы на использование современных аналитических моделей стратегического направления, что позволяет комплексно оценить текущее и перспективное состояние предприятия.

Научная новизна результатов исследования. Использован системный подход к обоснованию направлений совершенствования анализа финансово-хозяйственной деятельности относительно повышения релевантности его информационной базы.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблем качественного аналитического обеспечения процесса принятия управленческих решений.

Ключевые слова: анализ, аналитическое обеспечение, информационная база, модели анализа, модифицированные аналитические показатели, процесс управления.

Popova V.D. ANALYSIS PROBLEMS OF FINANCIAL AND ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Purpose. Defining the issues and areas of improvement of methodological approaches to the analysis of financial and economic activities in the context of high-quality analytical support of decision-making is the task of the paper.

Methodology of research. General scientific methods, including: methods of theoretical generalization – to study the theoretical foundations of the analysis of financial and economic activity; systematic approach – for finding the analytical procedures in decision-making; methods of analysis and synthesis – to determine the problems of methodological approaches to the analysis of financial and economic activity; systematization methods – to identify areas of improvement of analysis methods were used in the study.

Findings. It is suggested to perfect methodical approaches to the analysis of financial and economic activity by: taking into account methodological features of formation of indicators in the accounting system while working out an informative base of analysis; active use of modified indicators that negate the impact of accounting policy on information provision process of applying analytical procedures by approaching the values of objects and phenomena to their economic substance; orientation of analytical work on the use of modern analytical models of strategic direction, allowing a comprehensive view of current and future state of the enterprise.

Originality. A systematic approach to validation of trends to improve analysis of financial and economic activities in relation to the increase of the relevance of its information base is used.

Practical value. The results of research aimed at solving problems of qualitative analytical support of decision-making.

Key words: analysis, analytical support, knowledge base, analysis model, modified analytical indicators, management process.

Кузь В.І. КОНЦЕПЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОБЛІКУ

Мета. Метою статті є визначення змістовного наповнення концепції стратегічного обліку з метою підвищення релевантності інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень.

Методика дослідження. В процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи, зокрема: методи теоретичного узагальнення – для дослідження теоретичних основ та існуючих концепцій розвитку бухгалтерського обліку, а також для ідентифікації специфічних ознак інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління з метою визначення концептуальної основи стратегічного обліку; системний підхід – для визначення зв'язків між елементами концепції стратегічного обліку та взаємозв'язків складових інформаційної системи процесу управління; методи аналізу і синтезу та конкретизації і абстрагування – для доведення положень щодо необхідності орієнтації, при побудові підсистеми стратегічного обліку, на обрану модель стратегічного управління.

Результати дослідження. Запропоновані концептуальні підходи до формування інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень шляхом ідентифікації підсистеми стратегічного обліку дозволяють раціоналізувати процес стратегічного управління. Обґрунтовано, що базовими ознаками концепції стратегічного обліку є поєднання принципів та методологічного інструментарію бухгалтерського обліку, менеджменту, інформатики. Визначено, що цінність облікового продукту, який формується в ході ведення стратегічного обліку забезпечується тільки у випадку обрання конструктивної моделі стратегічного управління.

Наукова новизна результатів дослідження. Обґрунтовано характеристики побудови та структуру концепції стратегічного обліку з метою раціональної організації інформаційного забезпечення системи стратегічного управління.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми інформаційного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень. Вони можуть бути використані підприємствами із ідентифікованими напрямами стратегічного розвитку.

Ключові слова: бухгалтерський облік, інформаційне забезпечення, концепція розвитку бухгалтерського обліку, концепція стратегічного обліку, стратегічне управління, управлінське рішення.

Кузь В.И. КОНЦЕПЦИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УЧЕТА

Цель. Целью статьи является определение содержательного наполнения концепции стратегического учета с целью повышения релевантности информационного обеспечения процесса принятия стратегических управленческих решений.

Методика исследования. В процессе исследования использовались общенаучные методы, в частности: методы теоретического обобщения – для исследования теоретических основ и существующих концепций развития бухгалтерского учета, а также для идентификации специфических признаков информационного обеспечения процесса стратегического управления с целью определения концептуальной основы стратегического учета; системный подход – для определения связей между элементами концепции стратегического учета и взаимосвязей составляющих информационной системы процесса управления; методы анализа и синтеза, конкретизации и абстрагирования – для доказательства положений о необходимости ориентации, при построении подсистемы стратегического учета, на выбранную модель стратегического управления.

Результаты исследования. Предложены концептуальные подходы к формированию информационного обеспечения процесса принятия стратегических управленческих решений путем идентификации подсистемы стратегического учета, которые позволяют рационализировать процесс стратегического управления. Обосновано, что базовыми признаками концепции стратегического учета является сочетание принципов и методологического инструментария бухгалтерского учета, менеджмента, информатики. Определено, что ценность учетного продукта, который формируется в ходе ведения стратегического учета, обеспечивается только в случае избрания конструктивной модели стратегического управления.

Научная новизна результатов исследования. Обоснованно характеристики построения и структуру концепции стратегического учета с целью рациональной организации информационного обеспечения системы стратегического управления.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на решение проблемы информационного обеспечения процесса принятия стратегических управленческих решений. Они могут быть использованы предприятиями с идентифицированными направлениями стратегического развития.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, информационное обеспечение, концепция развития бухгалтерского учета, концепция стратегического учета, стратегическое управление, управленческое решение.

Kuz V.I. CONCEPT OF STRATEGIC ACCOUNTING

Purpose. Determining the content of the strategic accounting concept for the increase of information support relevancy in strategic decision-making is the task of the paper.

Methodology of research. General scientific methods, including: methods of theoretical generalization – to study theoretical foundations and existing concepts of accounting, as well as to identify the specific features of information support of strategic management to determine the conceptual framework of strategic accounting; systematic approach – to determine the relationships between elements of the concept of strategic accounting and relationships of information system components in management process; methods of analysis, synthesis, specificity and abstraction – to prove the statement on the need for orientation on the selected model of strategic management in the construction of strategic calculation subsystem were used in the study.

Findings. The conceptual approaches to the formation of information support of the process of making strategic management decisions by identifying strategic accounting subsystem allow to rationalize the strategic management. It is proved that the basic features of the concept is a combination of strategic accounting principles and methodological tools of accounting, management and computer science. It is determined that the value of the product that is formed during the conduct of the strategic calculation is provided only in the case of the choice of the constructive

model of strategic management.

Originality. Building characteristics and structure of the concept of strategic accounting for the purpose of efficient information support of strategic management is grounded.

Practical value. The results of research aimed at solving the problem of information support of strategic decision-making. They can be used by enterprises of the identified areas of strategic development.

Key words: accounting, information support, accounting concept, the concept of strategic accounting, strategic management, management decision.

Стельмащук А.М., Стельмащук Ю.А. РОЗВИТОК МЕРЕЖЕВИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ ЯК СЕРВІСНИЙ ЗАХІД ЗРОСТАННЯ МАСШТАБІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Мета. Метою статті є обґрунтування сутності, структури, ефективності і перспективи розвитку мережевих економічних систем як основи забезпечення зростання масштабів ефективності виробництва.

Методи дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: діалектичний, індукції і дедукції – при обґрунтуванні сутності мережевої економіки як діяльності, заснованої на використанні інформації як ресурсу, інформаційних технологій. за допомогою електронних мереж та мережевих організацій; методи формальної логіки – при визначенні, що основний закон мереж є законом зростаючої віддачі, що створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма її учасниками; систематизації та узагальнення – при встановленні методів і показників ефективності функціонуванні мережевих структур.

Результати дослідження. Обґрунтовано сутність мережевої економіки як діяльності, заснованої на використанні інформації як ресурсу, що має мережеву логіку організації та ґрунтується на використанні інформаційних технологій. здійснюється за допомогою електронних мереж на основі використання мережевих організацій.

Виявлено, що основний закон мереж відомий як закон зростаючої віддачі, що створюється всією мережею і розподіляється в ній між усіма її учасниками.

Встановлено, що мережева структура характеризується процесом децентралізації, мінімальною кількістю рівнів управління, відсутністю ієрархічного принципу, динамізмом внутрішніх взаємодій, поширеним стратегічним партнерством, договірними основами усередині мережі, зростанням обсягів виробництва і економією затрат.

Визначено, що мережева організація забезпечує повноту дій, необхідних для досягнення поставлених цілей; погодженість зв'язків між усіма суб'єктами мережевої взаємодії; реалізує диференційований підхід до роботи.

Наукова новизна результатів дослідження. Використано комплексний підхід до оцінки ефективності мережевої економіки, який враховує ефект децентралізації, мінімальної кількістю рівнів управління, відсутності ієрархічного принципу, динамізму внутрішніх взаємодій, поширення стратегічного партнерства, договірних основ усередині мережі, зростання обсягів виробництва і економії затрат.

Практична значущість результатів дослідження. Отримані результати дослідження направлені на розширення масштабів результативності і економічної ефективності суспільного виробництва. Вони можуть бути використані для формування різних видів мережевої діяльності.

Ключові слова: мережева економіка, електронна мережа, мережева економічна система, мережева діяльність, інформаційні технології, функціонування, ефективність.

Стельмащук А.М., Стельмащук Ю.А. РАЗВИТИЕ СЕТЕВЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ КАК СЕРВИСНОЕ МЕРОПРИЯТИЕ РОСТА МАСШТАБОВ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Целью статьи является обоснование сущности, структуры, эффективности и перспективы развития сетевых экономических систем как основы обеспечения роста масштабов эффективности производства.

Методы исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы, в частности: диалектический, индукции и дедукции – при обосновании сущности сетевой экономики как деятельности, основанной на использовании информации как ресурса, информационных технологий с помощью электронных сетей и сетевых организаций; методы формальной логики – при определении, что основной закон сетей является законом возрастающей отдачи, что создается всей сетью и распределяется в ней между всеми ее участниками; систематизации и обобщения – при установлении методов и показателей эффективности функционировании сетевых структур.

Результаты исследования. Обоснована сущность сетевой экономики как деятельности, основанной на использовании информации как ресурса, имеет сетевую логику организации и основывается на использовании информационных технологий, осуществляется с помощью электронных сетей на основе использования сетевых организаций.

Выявлено, что основной закон сетей известен как закон возрастающей отдачи, создаётся всей сетью и распределяется в ней между всеми ее участниками.

Установлено, что сетевая структура характеризуется процессом децентрализации, минимальным количеством уровней управления, отсутствием иерархического принципа, динамизмом внутренних взаимодействий, распространенным стратегическим партнерством, договорными основами внутри сети; ростом объемов производства и экономией затрат.

Определено, что сетевая организация обеспечивает полноту действий, необходимых для достижения поставленных целей; согласованность связей между всеми субъектами сетевого взаимодействия; реализует дифференцированный подход к работе.

Научная новизна результатов исследования. Использован комплексный подход к оценке эффективности сетевой экономики, учитывающий эффект децентрализации, минимальной количеством уровней

управления, отсутствия иерархического принципа, динамизма внутренних взаимодействий, распространение стратегического партнерства, договорных оснований внутри сети, рост объёмов производства и экономии затрат.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты исследования направлены на расширение масштабов результативности и экономической эффективности общественного производства. Они могут быть использованы для формирования различных видов сетевой деятельности.

Ключевые слова: сетевая экономика, электронная сеть, сетевая экономическая система, сетевая деятельность, информационные технологии, функционирование, эффективность.

Stelmashchuk A.M., Stelmashchuk Yu.A. DEVELOPMENT OF NETWORK ECONOMIC SYSTEMS AS A SERVICE MEASURE FOR INCREASING DIMENSIONS OF PRODUCTION EFFICIENCY

Purpose. The aim of the article is to substantiate the essence, structure, performance and prospects for development of network economic systems as the basis for increasing dimensions of production efficiency.

Methodology of research.. General scientific and special methods were used in the research process, including: dialectical, induction and deduction – for substantiation of the essence of network economy as activity based on the use of information as a resource, information technologies, through electronic networks and network organizations; methods of formal logic – in determining that the fundamental law of networks is the law of increasing returns created by the entire network and distributed among all its members; systematization and generalization – in establishing methods and indicators of efficiency for functioning network structures.

Findings. The essence of a network economy as activity based on the use of information as a resource, has network logic of organization and based on the use of information technologies, by means of electronic networks through the use of network organizations created by the entire network through the use of network organizations has been substantiated.

It has been found that the basic law of networks known as the law of increasing returns generated by the entire network and distributed among all its members.

It has been established that the network structure is characterized by the process of decentralization, a minimum number of management levels, absence of hierarchical principle, dynamism of internal interactions, widespread strategic partnership, contractual basis within the network; rising production volumes and expense savings.

It has been determined that the network organization ensures the completeness of the actions that are necessary to achieve these goals; coordination of links between all parties of network interaction; implements a differentiated approach to the work.

Originality. Comprehensive approach to evaluating the effectiveness of the network economy, taking into account the effect of decentralization, the minimum number of management levels, absence of hierarchical principle, dynamism of internal interactions, dissemination of strategic partnership, contractual basis within the network; rising production volumes and expense savings has been used.

Practical value. The obtained results of research aimed at the expansion of scope for effectiveness and economic efficiency of social production. They can be used to form various types of network activity.

Key words: network economy, electronic network, network economic system, network activity, information technologies, functioning, efficiency.

Кузьміна О.М., Яремко С.А. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Мета. Метою статті є дослідження проблем ефективності впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України та розробка методологічних і практичних рекомендацій щодо їх усунення.

Методика дослідження. В процесі дослідження використано загальнонаукові і спеціальні методи для вирішення поставлених завдань і отримання відповідних результатів, зокрема: метод логічного аналізу – при визначенні факторів впливу на ефективність впровадження інформатизації; економіко–аналітичний – при визначенні системних проблем інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу; абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень та формулювання висновків дослідження.

Результати дослідження. Розглянуто підходи щодо ефективного впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України, запропоновано методичні та практичні рекомендації усунення негативних чинників.

Виявлено, що сучасний рівень інформатизації підприємств малого та середнього бізнесу в Україні не можна вважати задовільним, внаслідок цього розвиток інформатизації є одним з національних пріоритетів і розглядається як загальнонаціональне завдання. Встановлено, що: в даний час не існує єдиного комплексного підходу до інформатизації; не реалізована повноцінна система використання інформаційних технологій у виробничій і управлінській сфері.

Визначено, що в умовах жорсткої конкурентної боротьби використання інструментів інформатизації (інформаційних систем та технологій) сприяє підвищенню рівня рентабельності сучасного підприємства, значною мірою впливає на покращення розвитку малого і середнього бізнесу та національної економіки в цілому.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у систематизації теоретико–методологічних підходів щодо ефективного впровадження інформатизації на підприємствах малого та середнього бізнесу України.

Практична значущість результатів дослідження. Одержані результати дослідження є підґрунтям для вирішення практичних проблем, пов'язаних з рівнем інформатизації українських підприємств малого та середнього бізнесу, які є складової національної економіки та забезпечують розвиток та демократизацію суспільства.

Ключові слова: інформатизація, інформаційне середовище, інформаційні технології, підприємства малого та середнього бізнесу, ефективність.

Кузьмина Е.М., Яремко С.А. ПРОБЛЕМЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В УКРАИНЕ

Цель. Целью статьи является исследование проблем эффективности внедрения информатизации на предприятиях малого и среднего бизнеса Украины и разработка методологических и практических рекомендаций по их устранению.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общенаучные и специальные методы для решения поставленных задач и получения соответствующих результатов, в частности: метод логического анализа – при определении факторов влияния на эффективность внедрения информатизации; экономико-аналитический – при определении системных проблем информатизации предприятий малого и среднего бизнеса; абстрактно-логический – для теоретических обобщений и формулирование выводов исследования.

Результаты исследования. Рассмотрены подходы по эффективному внедрению информатизации на предприятиях малого и среднего бизнеса Украины, предложены методические и практические рекомендации устранения негативных факторов.

Выявлено, что современный уровень информатизации предприятий малого и среднего бизнеса в Украине нельзя считать удовлетворительным, вследствие этого развитие информатизации является одним из национальных приоритетов и рассматривается как общенациональная задача. Установлено, что: в настоящее время не существует единого комплексного подхода к информатизации; не реализована полноценная система использования информационных технологий в производственной и управленческой сфере.

Определено, что в условиях жесткой конкурентной борьбы использования инструментов информатизации (информационных систем и технологий) способствует повышению уровня рентабельности современного предприятия, в значительной мере влияет на улучшение развития малого и среднего бизнеса и национальной экономики в целом.

Научная новизна результатов исследования заключается в систематизации теоретико-методологических подходов по эффективному внедрению информатизации на предприятиях малого и среднего бизнеса Украины.

Практическая значимость результатов исследования. Полученные результаты являются основанием для решения практических проблем, связанных с уровнем информатизации украинских предприятий малого и среднего бизнеса, которые являются составляющими национальной экономики и обеспечивают развитие и демократизацию общества.

Ключевые слова: информатизация, информационная среда, информационные технологии, предприятия малого и среднего бизнеса, эффективность.

Kuzmina O.M., Yaremko S.A. THE PROBLEMS OF INFORMATIZATION OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES IN UKRAINE

Purpose.. The article researches the problems of informatization of small and medium enterprises in Ukraine, and it gives and develops methodological and practical recommendations how to deal with the stated problem.

Methodology of research. In research process used general scientific and special methods to address the objectives. In particular: the method of logical analysis - when determining the factors influencing the efficiency of information; economic and analytical method - in determining the systemic problems of informatization of small and medium enterprises; abstract logical method - for theoretical generalizations and formulation of conclusions of the study.

Results. The approaches of effective informatization in small and medium enterprises in Ukraine are analyzed, methodical and practical recommendations for elimination of the negative factors are given.

It was stated that the current level of informatization of small and medium enterprises in Ukraine is bad, so the development of IT and informatization is a national priority and is seen as a national goal. It is stressed that nowadays there is no single comprehensive approach to informatization process.

Information systems and technologies are considered to contribute to profitability of modern enterprises, to improve small and medium enterprises' environment and the national economy as a whole.

Originality. The article systematizes the theoretical and methodological approaches of the effective informatization in small and medium enterprises in Ukraine.

Practical value. The results obtained in the research are the basis for solving practical problems of improving the level of informatization of the Ukrainian small and medium enterprises that all ensure the development and democratization of society and are the great part of the national economy.

Key words: informatization, information environment, information technology, small and medium enterprise.

АВТОРИ НОМЕРА

Бабій Олег Миколайович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства;* **Цуркан Світлана Миколаївна,** *викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету* (kartinka7753191@ukr.net);

Бугайчук Наталія Володимирівна, *аспірант*, *Львівська комерційна академія* (nataliia.buhaichuk@gmail.com);

Варченко Ольга Миронівна, *д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів та кредиту, директор навчально-наукового Інституту економіки та бізнесу,* **Липкань Олена Вікторівна,** *к.е.н., асистент кафедри економіки підприємства, Білоцерківський національний аграрний університет* (omvarchenko@ukr.net);

Дзюбенко Лариса Іванівна, *аспірант кафедри менеджменту в будівництві, Київський національний університет будівництва і архітектури* (kmknuba@mail.ua);

Дзядикевич Юрій Володимирович, *д.т.н., професор,* **Гевко Богдан Романович,** *аспірант, кафедра менеджменту біоресурсів і природокористування, Тернопільський національний економічний університет* (faem_tneu@ukr.net);

Дубик Вікторія Яківна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту,* **Осідач Олена Богданівна,** *ст. викладач кафедри економіки та менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка* (viktorka80@meta.ua, osidach@ukr.net);

Єгупов Юрій Артемович, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства*, *Одеський національний економічний університет* (Egupov1956@mail.ru);

Жихарцева Олена Олександрівна, *здобувач кафедри економічної теорії, Львівська комерційна академія* (iraan@ukr.net);

Качан Дмитро Анатолійович, *аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет* (dmqachan@gmail.com);

Кириченко Катерина Вікторівна, *к.е.н., доцент кафедри «Фінанси і кредит», Херсонський національний технічний університет* (ekaterina-kolisni@meta.ua);

Кліменко Олена Миколаївна, *к.е.н, доцент, доцент кафедри політичної економії,* **Степаненко Вікторія Олексіївна,** *к.е.н, доцент, доцент кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця* (elennika@rambler.ru, viktoriia.stepanenko@gmail.com);

Костунець Тетяна Анатоліївна, *асистент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету* (tkostunecz@mail.ru);

Кравченко Наталія Василівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки, організації та управління підприємствами, ДВНЗ "Криворізький національний університет"* (kravchenko.nav@gmail.com);

Краківський Юрій Станіславович, *аспірант, ННЦ «Інститут аграрної економіки»* (yurakrakov@ukr.net);

Крюкова Ірина Олександрівна, *д.е.н., доцент, завідувач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту, Одеський державний аграрний університет* (kryukovaia1@rambler.ru);

Кузь Василь Іванович, *к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту і економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет* (v_kuz@ukr.net);

Кузьміна Олена Михайлівна, *к.т.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,* **Яремко Світлана Анатоліївна,** *к.т.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ* (lenakuzmina@ukr.net);

Маринчак Лілія Романівна, *к.е.н., доцент кафедри фінансів,* **Клим'юк Тарас Ярославович,** *Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу* (lmarynchak@yahoo.com);

Мащенко Марина Анатоліївна, *к.е.н., доцент кафедри політичної економії, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця* (mmashchenko@inbox.ru);

Мельник Лілія Миколаївна, *к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту інноваційної діяльності та підприємництва, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя* (liliana-mel@list.ru);

Мудрак Руслан Петрович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу,* **Мазур Юрій Павлович,** *к.е.н., доцент кафедри маркетингу, Уманський національний університет садівництва* (mrp1974@ukr.net);

Нагернюк Діана Валентинівна, *к.е.н., старший викладач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Уманський національний університет садівництва* (diana_nagernyuk@i.ua);

Охота Віталій Іванович, *к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу та туризму Тернопільського національного економічного університету* (okhota@ukr.net);

Павлов Костянтин Вікторович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та управління, Камський інститут гуманітарних і інженерних технологій, Іжевськ, Російська Федерація* (kvp_ruk@mail.ru);

Панухник Яна Геннадіївна, *к.е.н., асистент кафедри економічної кібернетики, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя* (paniuh@yandex.ru);

Пархомець Микола Кирилович, *д.е.н., професор, професор кафедри обліку та економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет* (luda@uniyat.in.ua);

Подольчак Назар Юрійович, *д.е.н., професор, завідувач кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,* **Вішка Ірина Сергіївна,** *аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка»* (iraelf.7@gmail.com);

Попова Валентина Дмитрівна, *к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту і економічного аналізу, Буковинський державний фінансово-економічний університет* (popova_bdfa@mail.ru);

Прімєрова Олена Костянтинівна, *к.е.н., доцент кафедри фінансів,* **Овчинніков Андрій Юрійович,** *магістр з фінансів, Національний університет «Києво-Могилянська академія»* (lena_primerova@yahoo.com);

Пуцентейло Петро Романович, *д.е.н., професор,* **Гуменюк Олена Олексіївна,** *к.е.н., доцент, Тернопільський національний економічний університет* (naukatneu@gmail.com);

Руська Руслана Василівна, *к.е.н., доцент кафедри економіко-математичних методів,* **Алілуйко Андрій Миколайович,** *к.фіз-мат.н., доцент кафедри економіко-математичних методів Тернопільського національного економічного університету* (aliluyko@imath.kiev.u)**;**

Свиноус Іван Вікторович, *д.е.н., професор,* **Хомяк Наталія Василівна,** *к.е.н., доцент,* **Рудич Оксана Олександрівна,** *к.е.н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет* (isvinous@yandex.ua);

Сидор Галина Вікторівна, *к.е.н., старший викладач кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін Чортківського навчально-наукового Інституту підприємництва і бізнесу Тернопільського національного економічного університету* (sidor.gal@yandex.ua);

Сітковська Алла Олександрівна, *к.е.н., доцент, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет* (sitkov@i.ua);

Стельмащук Антон Михайлович, *д.е.н., професор, ПВНЗ Хмельницький економічний університет,* **Стельмащук Юрій Антонович,** *к.е.н., науковий співробітник, ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва»* (stelmaschuk_47@mail.ru);

Стефанюк Уляна Федорівна, *асистент, Львівський національний аграрний університет* (Lypchuk@i.ua);

Ткаченко Ірина Віталіївна, *аспірантка, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського* (tirinavit@gmail.com);

Шеленко Діана Іванівна, *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,* **Жук Ольга Іванівна,** *к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту,* **Баланюк Сергій Іванович,** *к.е.н., викладач кафедри менеджменту і маркетингу, ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника", м. Івано-Франківськ* (diantsya@ukr.net).

АВТОРЫ НОМЕРА

Бабий Олег Николаевич, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия;* **Цуркан Светлана Николаевна,** *преподаватель кафедры экономики предприятия Одесского национального экономического университета* (kartinka7753191@ukr.net);

Бугайчук Наталия Владимировна, *аспирант, Львовская коммерческая академия* (natalia.bugaichuk@gmail.com);

Варченко Ольга Мироновна, *д.э.н., профессор, зав. кафедры финансов и кредита, директор учебно-научного Института экономики и бизнеса,* **Липкань Елена Викторовна,** *к.э.н., ассистент кафедры экономики предприятия, Белоцерковский национальный аграрный университет* (omvarchenko@ukr.net);

Дзюбенко Лариса Ивановна, *аспирант кафедры менеджмента в строительстве, Киевский национальный университет строительства и архитектуры* (kmknuba@mail.ua);

Дзядикевич Юрий Владимирович, *д.т.н., профессор,* **Гевко Богдан Романович,** *аспирант, кафедра менеджмента биоресурсов и природопользования, Тернопольский национальный экономический университет* (faem_tneu@ukr.net);

Дубик Виктория Яковлевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики и менеджмента,* **Осидач Елена Богдановна,** *ст. преподаватель кафедры экономики и менеджмента, Львовский национальный университет имени Ивана Франко* (viktorka80@meta.ua, osidach@ukr.net);

Егупов Юрий Артемович, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики предприятия, Одесский национальный экономический университет* (Egupov1956@mail.ru);

Жихарцева Елена Александровна, *соискатель кафедры экономической теории, Львовская коммерческая академия* (iraan@ukr.net);

Качан Дмитрий Анатолиевич, *аспирант, Белоцерковский национальный аграрный университет* (dmqachan@gmail.com);

Кириченко Екатерина Викторовна, *к.э.н., доцент кафедры «Финансы и кредит», Херсонский национальный технический университет* (ekaterina-kolisni@meta.ua);

Клименко Елена Николаевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры политической экономии,* **Степаненко Виктория Алексеевна,** *к.э.н., доцент, доцент кафедры политической экономии Харьковского национального экономического университета им. С. Кузнеца* (elennika@rambler.ru, viktoriia.stepanenko@gmail.com);

Костунець Татьяна Анатольевна, *ассистент кафедры экономической кибернетики и информационных систем, Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета* (tkostunecz@mail.ru);

Кравченко Наталия Васильевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики, организации и управления предприятиями, ДВНЗ "Криворожский национальный университет"* (kravchenko.nav@gmail.com);

Краковский Юрий Станиславович, *аспирант, ННЦ «Институт аграрной экономики»* (yurakrakow@ukr.net);

Крюкова Ирина Александровна, *д.э.н., доцент, заведующая кафедрой бухгалтерского учета и аудита, Одесский государственный аграрный университет* (kryukovaia1@rambler.ru);

Кузь Василий Иванович, к.*э.н., доцент кафедры учета, аудита и экономического анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет* (v_kuz@ukr.net);

Кузьмина Елена Михайловна, *к.т.н., доцент кафедры экономической кибернетики и информационных систем,* **Яремко Светлана Анатольевна,** *к.т.н., доцент кафедры экономической кибернетики и информационных систем, Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ* (lenakuzmina@ukr.net);

Маринчак Лилия Романовна, *к.э.н., доцент кафедры финансов,* **Климюк Тарас Ярославович,** *Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа* (lmarynchak@yahoo.com);

Мащенко Марина Анатольевна, *к.э.н., доцент кафедры политической экономии, Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеца* (mmashchenko@inbox.ru);

Мельник Лилия Николаевна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры менеджмента инновационной деятельности и предпринимательства, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя* (liliana-mel@list.ru);

Мудрак Руслан Петрович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой маркетинга*, **Мазур Юрий Павлович,** *к.э.н., доцент кафедры маркетинга, Уманский национальный университет садоводства* (mrp1974@ukr.net);

Нагернюк Диана Валентиновна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры туризма и гостинично-ресторанного дела, Уманский национальный университет садоводства* (diana_nagernyuk@i.ua);

Охота Виталий Иванович, *к.э.н., доцент кафедры международного бизнеса и туризма Тернопольского национального экономического университета* (okhota@ukr.net);

Павлов Константин Викторович, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой экономики и управления, Камский институт гуманитарных и инженерных технологий, Ижевск, Российская Федерация* (kvp_ruk@mail.ru);

Панухник Яна Геннадиевна, *к.э.н., ассистент кафедры экономической кибернетики, Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя* (paniuh@yandex.ru);

Пархомец Николай Кириллович, *д.э.н., профессор, профессор кафедры учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет* (luda@uniyat.in.ua);

Подольчак Назар Юрьевич, *д.э.н., профессор, заведующий кафедрой административного и финансового менеджмента,* **Вишка Ирина Сергеевна,** *аспирант кафедры административного и финансового менеджмента, Национальный университет «Львовская политехника»* (iraelf.7@gmail.com);

Попова Валентина Дмитриевна, *к.э.н., доцент, доцент кафедры учета, аудита и экономического*

анализа, Буковинский государственный финансово-экономический университет (popova_bdfa@mail.ru);

Примерова Елена Константиновна, *доцент, доцент кафедры финансов, Национальный университет «Киево-Могилянская академия»;* **Овчинников Андрей Юрьевич,** *магистр финансов, Национальный университет «Киево-Могилянская академия»* (lena_primerova@yahoo.com);

Пуцентейло Петр Романович, *д.э.н., профессор,* **Гуменюк Елена Алексеевна,** *к.э.н., доцент, Тернопольский национальный экономический университет* (naukatneu@gmail.com);

Руська Руслана Васильевна, *к.э.н., доцент кафедры экономико-математических методов,* **Алилуйко Андрей Николаевич,** *к.физ-мат.н., доцент кафедры экономико-математических методов Тернопольского национального экономического университета* (aliluyko@imath.kiev.u);

Свиноус Иван Викторович, *д.э.н., профессор,* **Хомяк Наталия Васильевна,** *к.э.н., доцент,* **Рудич Оксана Александровна,** *к.э.н., доцент, Белоцерковский национальный аграрный университет* (isvinous@yandex.ua);

Сидор Галина Викторовна, *к.э.н., старший преподаватель кафедры фундаментальных и специальных дисциплин Чертковского учебно-научного Института предпринимательства и бизнеса Тернопольского национального экономического университета* (sidor.gal@yandex.ua);

Ситковская Алла Александровна, *к.э.н., доцент, Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет* (sitkov@i.ua);

Стельмащук Антон Михайлович, *д.э.н., профессор, ЧВУЗ Хмельницкий экономический университет,* **Стельмащук Юрий Антонович,** *к.э.н., научный сотрудник, ООО «Институт экономики, технологий и предпринимательства»* (stelmaschuk_47@mail.ru);

Стефанюк Ульяна Федоровна, *ассистент, Львовский национальный аграрный университет* (Lypchuk@i.ua);

Ткаченко Ирина Витальевна, *аспирантка, Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского* (tirinavit@gmail.com);

Шеленко Диана Ивановна, *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита,* **Жук Ольга Ивановна,** *к.э.н., доцент кафедры учета и аудита,* **Баланюк Сергей Иванович,** *к.э.н., преподаватель кафедры менеджмента и маркетинга, ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника", г. Ивано-Франковск* (diantsya@ukr.net)

AUTHORS OF THE NUMBER

Babii Oleg Mykolaiovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics of enterprise;* **Tsurkan Svitlana Mykolaivna,** *lecturer of the department of economics of enterprise, Odessa National Economic University* (kartinka7753191@ukr.net);

Buhaichuk Nataliia Volodymyrivna, *graduate student, Lviv Academy of Commerce* (nataliia.buhaichuk@gmail.com);

Dubyk Viktoriia Yakivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics and management*, **Osidach Olena Bohdanivna,** *senior lecturer of the department of economics and management, Ivan Franko National University of Lviv* (viktorka80@meta.ua, osidach@ukr.net);

Dziadykevych Yurii Volodymyrovych, *dr.sc.(techn.), professor,* **Hevko Bohdan Romanovych,** *graduate student, department of bio-resource management and nature use, Ternopil National Economic University* (faem_tneu@ukr.net);

Dziubenko Larysa Ivanivna, *graduate student of management in construction, Kiev National University of Construction and Architecture* (kmknuba@mail.ua);

Kachan Dmytro Anatoliiovych, *graduate student, Bila Tserkva National Agrarian University*(dmqachan@gmail.com);

Klimenko Olena Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of political economy,* **Stepanenko Viktoriia Oleksiivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of political economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (elennika@rambler.ru, viktoriia.stepanenko@gmail.com);

Kostunets Tetiana Anatoliivna, *assistant of department of economic cybernetics and information systems, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics* (tkostunecz@mail.ru);

Krakivskyi Yuriy Stanislavovych, *graduate student, NSC "Institute of Agrarian Economy"* (yurakrakov@ukr.net);

Kravchenko Nataliia Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economics, of organization and management of enterprises, Kryvyi Rih National University* (kravchenko.nav@gmail.com);

Kryukova Iryna Oleksandrivna, *dr.sc.(econ.), assoc. prof., head of the department of accounting and auditing, Odessa State Agrarian University* (kryukovaia1@rambler.ru);

Kuz Vasyl Ivanovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of accounting, audit and economic analysis department, Bukovyna State University of Finance and Economics* (v_kuz@ukr.net);

Kuzmina Olena Mykhailivna, *cand.sc.(techn.), assistant professor of the department of economic cybernetics and of information systems,* **Yaremko Svitlana Anatoliivna,** *cand.sc.(techn.), assistant professor of the department of economic cybernetics and of information systems, Vinnytsia Institute of Trade and Economics KNUTE* (lenakuzmina@ukr.net);

Kyrychenko Kateryna Viktorivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department "Finances and Credit", Kherson National Technical University* (ekaterina-kolisni@meta.ua);

Marynchak Liliya Romanivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of finance*, **Klymiuk Taras Yaroslavovych,** *Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas* (lmarynchak@yahoo.com);

Mashchenko Maryna Anatoliivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of political economy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics* (mmashchenko@inbox.ru);

Melnyk Liliia Mykolaivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer of department of management innovative activity and entrepreneurship, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University* (liliana-mel@list.ru);

Mudrak Ruslan Petrovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of the department of marketing,* **Mazur Yurii Pavlovych,** *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of marketing*, *Uman National University of Horticulture* (mrp1974@ukr.net);

Naherniuk Diana Valentynivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of tourism and hotel and restaurant business, Uman National University of Horticulture* (diana_nagernyuk@i.ua);

Okhota Vitalii Ivanovych, *cand.sc.(econ.), assistant professor of international business and tourism department*, *Ternopil National Economic University* (okhota@ukr.net);

Panukhnyk Iana Hennadiivna, *cand.sc.(econ.), assistant of the department of economic cybernetics, Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University* (paniuh@yandex.ru);

Parkhomets Mykola Kyrylovych, *dr.sc.(econ.), professor, professor at the department of accounting, economical and legal maintenance of AIP, Ternopil National Economic University* (luda@uniyat.in.ua);

Pavlov Konstantin Viktorovich, *dr.sc.(econ.), professor, head of the department of economics and management, Kamsky institute of humanitarian and engineering technologies, Izhevsk, Russian Federation* (kvp_ruk@mail.ru);

Podolchak Nazar Yuriiovych, *dr.sc.(econ.), professor, head of the department of administrative and financial management,* **Vishka Iryna Serhiivna,** *graduate student of the department of administrative and financial management, National University Lviv Polytechnic* (iraelf.7@gmail.com);

Popova Valentyna Dmytrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of accounting, audit and economic analysis department, Bukovyna State University of Finance and Economics* (popova_bdfa@mail.ru);

Primierova Olena Kostiantynivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of finance,* **Ovchynnikov Andrii Yuriiovych,** *master on finance, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"* (lena_primerova@yahoo.com);

Putsenteilo Petro Romanovych, *dr.sc.(econ.), professor*, **Humeniuk Olena Oleksiivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., Ternopil National Economic University* (naukatneu@gmail.com);

Ruska Ruslana Vasylivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor of the department of economics and mathematical methods,* **Aliluiko Andrii Mykolaiovych,** *cand.sc.(physico-mathematical), assistant professor of the department of economics and mathematical methods, Ternopil National Economic University* (aliluyko@imath.kiev.u);

Shelenko Diana Ivanivna, *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of accounting and auditing,* **Zhuk Olha Ivanivna,** *cand.sc.(econ.), assistant professor at the department of accounting and auditing,* **Balaniuk Serhii Ivanovych,** *cand.sc.(econ.), lecturer department of marketing and management, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk* (diantsya@ukr.net);

Sitkovska Alla Oleksandrivna, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University* (sitkov@i.ua);

Stefaniuk Uliana Fedorivna, *assistant, Lviv National Agrarian University* (Lypchuk@i.ua);

Stelmashchuk Anton Mykhaylovych, *dr.sc.(econ.), professor, PIHE "Khmelnytskyi Economical University",* **Stelmashchuk Yurii Antonovych,** *cand.sc.(econ.), research fellow, PE "Institute of Economics, Technology and Entrepreneurship"* (stelmaschuk_47@mail.ru);

Svynous Ivan Viktorovych, *dr.sc.(econ.), professor;* **Khomiak Nataliia Vasylivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof.,* **Rudych Oksana Oleksandrivna,** *cand.sc.(econ.), assoc. prof., Bila Tserkva National Agrarian University* (isvinous@yandex.ua);

Sydor Halyna Viktorivna, *cand.sc.(econ.), senior lecturer of the department of fundamental and of special disciplines of Chortkivskyi Institute of Entrepreneurship and Business, Ternopil National Economic University* (sidor.gal@yandex.ua);

Tkachenko Iryna Vitaliivna, *graduate student, Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University* (tirinavit@gmail.com);

Varchenko Olha Myronivna, *dr.sc.(econ.), professor, head of department of finances and credit director of training and scientific institute of economics and business,* **Lypkan Olena Viktorivna,** *cand.sc.(econ.), assistant of department of enterprise economics, Bila Tserkva National Agrarian University* **(**omvarchenko@ukr.net);

Yegupov Yuriy Artemovych, *cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor of the department of economy enterprise*, *Odessa National Economic University* (Egupov1956@mail.ru);

Zhykhartseva Olena Oleksandrivna, *candidate for a degree of the department of economic theory, Lviv Commercial Academy* (iraan@ukr.net).